ΤΟΜΟΣ 1

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΠΗΓΩΝ

Ο ΨΥΧΡΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1944-1990)

ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Association for Democracy in the Balkans
Ένωση για τη Δημοκρατία στα Βαλκάνια

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΠΗΓΩΝ

ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

ΤΟΜΟΣ 1

Ο ΨΥΧΡΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1944-1990)

Τίτλος πρωτοτύπου: Teaching Contemporary Southeast European History. Source Books for History Teachers. Volume 1. The Cold War (1944-1990) Edited by Neven Budak and Alexei Kalionski, Series Editor: Christina Koulouri. Thessaloniki, CDRSEE, 2016.

Σύμβουλοι έκδοσης: Niyazi Kızılyürek, Dubravka Stojanović
Εκπαιδευτικοί σύμβουλοι: Snježana Koren, Βασιλική Σακκά
Αξιολογητές: Florian Bieber, Ανδρέας Δημητρίου, Maria Todorova
Επιτροπή Ιστορικών Πηγών: Kornelija Ajlec, Hamit Bozarslan, Frashër Demaj, Valentina Duka, Galina Goncharova, Βαγγέλης Καραμανωλάκης, Vera Katz, Hrvoje Klasić, Cătălina Mihalache, Dragutin Papović, Παύλος Παύλου, Radmila Radić, Irena Stefoska
Εισηγητής για το Κοινό Σχέδιο Ιστορίας στο Διοικητικό Συμβούλιο του Κέντρου για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη: Κώστας Καρράς

Εκτελεστική διευθύντρια του CDRSEE: Zvezdana Kovac

"This publication has been produced with the assistance of the European Union. The contents of this publication are the sole responsibility of the authors and can in no way be taken to reflect the views of the European Union."

Χορηγοί της αγγλικής έκδοσης: Ίδρυμα Pro Victimis, Γενεύη, Ίδρυμα Friedrich Ebert, SOE Διάλογος για τη Νοτιοανατολική Ευρώπη

Συντελεστές της ελληνικής έκδοσης:
Μετάφραση: Φίλιππος Κάραμποτ
Γλωσσική επιμέλεια: Νερίνα Κιοσέογλου
Καλλιτεχνική επιμέλεια και σχεδίαση εξωφύλλου: LYNX, Ιουλία Καραβασίλογλου, Ερεσσού 65, 106 83

Σελιδοποίηση: Ιωάννα Γκίκα
Εκδοτική παραγωγή: Εκδόσεις Σαΐτη Α.Ε., Ερμού 4, Μεταμόρφωση 14452, Αθήνα

Χορηγός της ελληνικής έκδοσης: Ίδρυμα Κόνραντ Αντενάουερ

Δήλωση: Οι χαρακτηρισμοί οι οποίοι χρησιμοποιούνται σ' αυτό το βιβλίο, καθώς και τα υλικά τα οποία παρουσιάζονται εδώ, δεν σημαίνουν κατά κανέναν τρόπο την έκφραση οποιωνδήποτε απόψεων εκ μέρους του εκδότη (Κέντρο για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη), ούτε των χορηγών του.
Οι απόψεις οι οποίες περιέχονται στο βιβλίο αυτό εκφράζουν αποκλειστικά τους συγγραφείς του ως άτομα και δεν αντανακλούν απαραιτήτως τις απόψεις του Κέντρου για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη ή των χορηγών του.

Copyright: Association for Democracy in the Balkans / Ένωση για τη Δημοκρατία στα Βαλκάνια
Κρίσπου 9, Άνω Πόλη, 54 634 Θεσσαλονίκη
Ιστοσελίδα: www.cdrsee.org

ISBN SET: 978-618-84655-0-3
ISBN: 978-618-84655-1-0

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΠΗΓΩΝ

ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

ΤΟΜΟΣ 1

Ο ΨΥΧΡΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1944-1990)

Επιμέλεια

ΑΛΕΞΕΙ ΚΑΛΙΟΝΣΚΙ και ΝΕΒΕΝ ΜΠΟΥΝΤΑΚ

Γενική Επιμέλεια-Επιμέλεια Ελληνικής Έκδοσης

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΚΟΥΛΟΥΡΗ

Association for Democracy in the Balkans

Ένωση για τη Δημοκρατία στα Βαλκάνια

Θεσσαλονίκη 2019

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ 9

ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ 13

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α. Παλαιά κράτη, νέα καθεστώτα 18

Εισαγωγή 19

Α.1. Το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου 21

Α.1.1. Απελευθέρωση 21

Α.1.2. Επιστροφή στη γενέθλια γη ή εξορία 25

Α.1.3. Ανοικοδόμηση 29

Α.2. Νέα καθεστώτα 34

Α.2.1. Μετάβαση 34

Α.2.2. Εναντίωση 42

Α.2.3. Καταστολή 45

Α.3. Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος 49

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β. Ο Ψυχρός Πόλεμος 58

Εισαγωγή 59

Β.1. Η έναρξη του Ψυχρού Πολέμου 61

Β.2. Η ρήξη Τίτο-Στάλιν 64

Β.3. Ελλάδα και Τουρκία 69

Β.4. Το αντιαποικιακό κίνημα στην Κύπρο 72

Β.4.1. Το αίτημα για ένωση με την Ελλάδα και οι αντιδράσεις 72

Β.4.2. Το πογκρόμ εναντίον των Ελλήνων και άλλων μη μουσουλμάνων στην Κωνσταντινούπολη, 1955 73

Β.4.3. Διακοινοτικές συγκρούσεις 76

Β.4.4. Ανεξαρτησία 79

Β.4.5. Κατάρρευση και κλιμάκωση της βίας 81

Β.5. ΝΑΤΟ, Σύμφωνο Βαρσοβίας και Κίνημα Αδεσμεύτων 84

Β.5.1. ΝΑΤΟ εναντίον Συμφώνου Βαρσοβίας 84

Β.5.2. Το Κίνημα των Αδεσμεύτων 90

Β.6. Βαλκανικές συμμαχίες 92

Β.6.1. Σχέδια για μια βουλγαρογιουγκοσλαβική ομοσπονδία 92

Β.6.2. Το Βαλκανικό Σύμφωνο του 1954: Τουρκία, Ελλάδα και Γιουγκοσλαβία 94

Β.6.3. Η αλβανική ατραπός 95

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ. Δικτατορίες και εκδημοκρατισμός 100

Εισαγωγή 101

Γ.1. Κομμουνιστικά καθεστώτα 105

Γ.1.1. Υπαρκτός σοσιαλισμός 105

Γ.1.2. Γιουγκοσλαβία και αυτοδιαχείριση 106

Γ.2. Στρατιωτικά καθεστώτα 108
Γ.2.1. Στρατιωτικές δικτατορίες στην Τουρκία 108
Γ.2.2. Η δικτατορία των συνταγματαρχών στην Ελλάδα 112
Γ.3. Αστυνόμευση πολιτών: Στρατόπεδα και έγκλειστοι 114
Γ.4. Κινήματα νεολαίας 120
Γ.5. Η μετάβαση στη Δημοκρατία: Επιτυχίες και αποτυχίες 122
Γ.5.1. Ελλάδα 122
Γ.5.2. Τουρκία 124
Γ.5.3. Γιουγκοσλαβία 125

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ. Ιδεολογία 130
Εισαγωγή 131
Δ.1. Προπαγάνδα 135
Δ.2. Προσωπολατρία 141
Δ.3. Εκδοχές της Ιστορίας 144
Δ.4. Εκπαίδευση 147
Δ.5. Πολιτικές για τη γλώσσα 152
Δ.6. Τέχνες 155

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε. Οικονομία 160
Εισαγωγή 161
Ε.1. Αγροτικές μεταρρυθμίσεις 164
Ε.2. Εκβιομηχάνιση 168
Ε.3. Αστικοποίηση 176
Ε.4. Υποδομές 186
Ε.5. Χρηματοπιστωτικό σύστημα 189

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ. Δημογραφία 190
Εισαγωγή 191
ΣΤ.1. Μετανάστευση 193
ΣΤ.2. Μειονότητες 197
ΣΤ.3. Πληθυσμιακές μεταβολές 204

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ. Κοινωνία και πολιτισμός 208
Εισαγωγή 209
Ζ.1. Φύλο 211
Ζ.2. Θρησκεία 218
Ζ.3. Νεανική κουλτούρα 222
Ζ.4. Λογοτεχνία και κινηματογράφος 225
Ζ.5. Καταναλωτισμός 230

Ζ.6. Τουρισμός 236
Ζ.7. Κοινωνική πολιτική 240
Ζ.8. Αθλητισμός 242

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η. Εποχές κρίσης 246
Εισαγωγή 247
Η.1. Κύπρος 1974 249
Η.2. Η Γιουγκοσλαβία τη δεκαετία του 1980 253
Η.3. Η κρίση του κομμουνισμού 262

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 273

ΧΑΡΤΕΣ
Εθνογραφικός χάρτης της Κύπρου την εποχή της ανεξαρτησίας (1960) 81
Η Ευρώπη στον Ψυχρό Πόλεμο 66
Οι Δημοκρατίες και οι Αυτόνομες Επαρχίες της Γιουγκοσλαβίας 261

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Έχουν περάσει πάνω από είκοσι χρόνια αφότου προτάθηκε το Κοινό Πρόγραμμα Ιστορίας (ΚΠΙ/JHP) στο Κέντρο για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη (CDRSEE) ως το πρώτο και πιο επείγον πρόγραμμά του· πάνω από δεκαεπτά χρόνια από το συνέδριο στη νήσο Χάλκη και την ίδρυση της Επιτροπής Ιστορικής Εκπαίδευσης με πρόεδρο την καθηγήτρια Χριστίνα Κουλούρη· και πάνω από έντεκα χρόνια αφότου εκδόθηκαν τα τέσσερα προηγούμενα Βιβλία Εργασίας (ΒΕ): Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, Τα έθνη και τα κράτη, Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι *και* Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος. *Αυτά τα ΒΕ έχουν μεταφραστεί από την αρχική αγγλόφωνη έκδοση σε όλες τις επίσημες γλώσσες των βαλκανικών κρατών, εκτός από δύο, καθώς και στα ιαπωνικά, κάτι που αποτελεί ευχάριστη έκπληξη. Γιατί; Επειδή στη χώρα του Ανατέλλοντος Ηλίου εκτιμάται ιδιαίτερα τόσο η υψηλή ποιότητα του έργου του ΚΠΙ/JHP όσο και η ανάγκη για την πραγματοποίηση ενός παρόμοιου έργου στην Άπω Ανατολή. Το 2013, απονεμήθηκε στο ΚΠΙ/JHP το ετήσιο Βραβείο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ιδρύματος Friedrich Ebert Stiftung στο Βερολίνο, γεγονός που έδωσε σε όλους μας ιδιαίτερη ικανοποίηση.*

*Το 1995 η Νοτιοανατολική Ευρώπη αποτελούσε μια περιοχή με συγκεκριμένα και ιδιαιτέρως σοβαρά προβλήματα. Το 2016, που εκδίδονται τα δύο νέα ΒΕ –*Ο Ψυχρός Πόλεμος (1944-1990) *και* Πόλεμοι, Διαιρέσεις, Ενοποίηση (1990-2008)*–, καθίσταται όλο και πιο σαφές ότι ακόμη και χώρες που θεωρούσαν ότι ήταν ασφαλείς από τον ρατσισμό, τον εθνικισμό καθώς και τη στερεοτυπική προκατάληψη εναντίον άλλων ευρωπαϊκών λαών, χρειάζονται σήμερα ένα ΚΠΙ όσο και οι χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Ωστόσο, η Νοτιοανατολική Ευρώπη μπορεί να προσφέρει σε άλλες περιοχές και χώρες και την εμπειρία και την τεχνογνωσία για την αντιμετώπιση αυτής της ανάγκης. Επομένως, η περιοχή μας δεν αποτελεί πλέον μόνο πρόβλημα ή μόνο μέρος του γενικού προβλήματος, αλλά και παράδειγμα μιας δημιουργικής προσπάθειας να βρεθούν λύσεις για ένα πρόβλημα που είναι ευρέως διαδεδομένο, ίσως και γενικευμένο. Ως εκ τούτου, εξ ονόματος του συμβουλίου του CDRSEE θα ήθελα να εκφράσω τόσο την ευχή αυτά τα δύο νέα ΒΕ να τύχουν εκείνης της κριτικής ματιάς που είναι απαραίτητη για κάθε ιστορική μελέτη, όσο και την ένθερμη ελπίδα ότι το παράδειγμα και το προηγούμενο που ενσαρκώνουν θα χαιρετιστούν παντού με ενθουσιασμό και θα υλοποιηθούν με αποφασιστικότητα, όπου αυτό είναι δυνατόν. Με αυτόν τον τρόπο, τόσο η Ευρώπη όσο και η διδασκαλία της ιστορίας σίγουρα θα ενισχυθούν. Εάν η προσπάθεια που ξεκίνησε το Κέντρο πριν από δύο δεκαετίες και εφάρμοσε με συνέπεια από τότε μπορεί να ενισχυθεί περαιτέρω τόσο στην περιοχή μας όσο και πέραν αυτής ως αποτέλεσμα του Ευρωπαϊκού Έτους Πολιτιστικής Κληρονομιάς το 2018, ο εορτασμός αυτού του έτους όχι μόνο θα αποτελέσει φόρο τιμής στο κοινό και ποικιλόμορφο ευρωπαϊκό μας παρελθόν, αλλά θα συνεισφέρει με θετικό τρόπο στο πολιτισμικό, ίσως και στο πολιτικό, μέλλον της Ευρώπης.*

Τα κεντρικά χαρακτηριστικά των ΒΕ είναι γνωστά. Πρώτον, η ενθάρρυνση μιας κριτικής προσέγγισης της ιστορίας, κάτι που είναι ιδιαίτερα σημαντικό τόσο για κάθε ευσυνείδητο πολίτη όσο και για κάθε επαγγελματία ιστορικό. Δεύτερον, η απόρριψη της απλής αντιστροφής του πολυφορεμένου προτύπου των εθνικών ιστοριών –και ως εκ τούτου η αποτελεσματική του υιοθέτηση– σύμφωνα με το οποίο οτιδήποτε πιστώνεται υπέρ ημών καταγράφεται ευλαβικά και οτιδήποτε υπέρ άλλων παραλείπεται: το ΚΠΙ/JHP δεν θεωρεί ότι ο ρόλος του είναι να αποκρύψει τα κακώς κείμενα της ιστορίας, είτε τα δικά μας είτε εκείνα για τα οποία ευθύνονται άλλοι. Τρίτον, τα ΒΕ παρουσιάζουν ένα ευρύ και πολυεπίπεδο όραμα· ευρύ, διότι συμπεριλαμβάνουν την πολιτισμική και κοινωνική ιστορία καθώς και την πολιτική και οικονομική· πολυεπίπεδο, διότι βασίζονται σε πηγές που διαφέρουν τόσο από τη φύση τους όσο και από την προέλευσή τους στο πλαίσιο μιας ευρείας συλλογικής προσπάθειας ιστορικών από όλη την περιοχή και πέρα από αυτήν. Τέταρτον, οι Εισαγωγές, τα Κλειδιά και οι Ερωτήσεις στοχεύουν στο να ανοίξουν την καρδιά και τον νου των μαθητών στον «άλλο», χωρίς την εκ των προτέρων παραδοχή ότι ο όποιος «άλλος» είναι είτε καλύτερος είτε χειρότερος από εμάς.

Η ίδια η φύση του έργου που έχουμε αναλάβει σημαίνει ότι με τον χρόνο, την περαιτέρω έρευνα και μετά από ώριμη σκέψη θα οδηγηθούμε αναπόφευκτα σε μια κάποια επανεξέταση του έργου που παρουσιάζεται εδώ. Το ίδιο θα γίνει ή μάλλον έχει ήδη γίνει με τα τέσσερα πρώτα ΒΕ που πρωτοδημοσιεύτηκαν το 2005 (ακολούθησε μια δεύτερη αγγλική έκδοση το 2009). Το Συμβούλιο ελπίζει και πιστεύει ότι η φύση της ιστορίας και της διδασκαλίας της ιστορίας που παρουσιάστηκε αποτελεί ωστόσο μια μόνιμη κατάκτηση, έναν φάρο που θα συνεχίσει να λάμπει έντονα μέσα σε ένα ολοένα και πιο νεφελώδες ευρωπαϊκό τοπίο.

Αυτά τα δύο ΒΕ ήταν πιο δύσκολο να ολοκληρωθούν από ό,τι τα προηγούμενα τέσσερα. Καλύπτουν τη σύγχρονη ιστορία. Ως εκ τούτου, δεν υπήρξε αρκετός χρόνος για να εδραιωθεί η δυσαρέσκεια και το μίσος, αλλά παραπάνω από

αρκετός χρόνος, όποτε και όπου αυτό αποδείχθηκε βολικό για κάποιους, για να ξεχάσουμε. Η διαδικασία της δημιουργίας τους ήταν περίπλοκη, αλλά και εξαιρετικά δημιουργική, και το Συμβούλιο επιθυμεί να εκφράσει σε όλους όσους συμμετείχαν τόσο την ευγνωμοσύνη του όσο και τον θαυμασμό του.

Είναι σωστό να αρχίσουμε με τη Γενική Διεύθυνση Γειτονίας και Διαπραγματεύσεων για τη Διεύρυνση (DG-NEAR), η οποία με βάση την εμπειρία της δημοσίευσης των προηγούμενων τεσσάρων ΒΕ, υπό τον τότε διευθυντή του CDRSEE Νέναντ Σέμπεκ, μας παρείχε το 2014 την απαραίτητη οικονομική στήριξη για τη συγγραφή των δύο νέων ΒΕ, αρχικά στα αγγλικά. Την ευχαριστούμε για την απλόχερη στήριξή της μέχρι σήμερα και πιστεύουμε ότι μέσω της επακόλουθης υποστήριξης των απαραίτητων μεταφράσεων των δύο ΒΕ θα εξασφαλιστεί η απόδοση της επένδυσής της, την οποία και αναμένει και αξίζει πλήρως.

Μια εντυπωσιακή κινητοποίηση αφοσιωμένων ατόμων εντός και εκτός της Νοτιοανατολικής Ευρώπης απαιτήθηκε για την ολοκλήρωση αυτών των δύο ΒΕ. Εκ μέρους του Συμβουλίου, θέλω να ευχαριστήσω τον καθένα προσωπικά· όπως, για παράδειγμα, εκείνους που συνέφεραν τις πηγές για την κάθε χώρα, τα μέλη της Επιτροπής Πηγών που επόπτευσαν την επιλογή των πηγών, καθώς και τους μεταφραστές και τους γλωσσικούς επιμελητές που είχαν να αντιμετωπίσουν ποικίλες προκλήσεις, δεδομένου ότι κλήθηκαν να μεταφράσουν στα αγγλικά και να επιμεληθούν τις πηγές από τουλάχιστον έντεκα γλώσσες. Όπως και για τα προηγούμενα τέσσερα, ο σωστός εκδοτικός σχεδιασμός ήταν κεντρικής σημασίας για την επιτυχία αυτών των δύο ΒΕ. Ευχαριστούμε θερμά τόσο τους γραφίστες των εκδόσεών μας όσο και τον εκδότη μας, Πέτρο Μπαλλίδη.

Ένας ευρύς κύκλος φίλων, ακαδημαϊκών και μη, με προθυμία ανταποκρίθηκαν στα ερωτήματά μας σχετικά με την επιλογή του αρχικού υλικού και την παροχή πρόσθετου, κυρίως στα δύο πιο κρίσιμα σημεία της όλης διαδικασίας: αρχικά, αφού είχαμε λάβει τις εκθέσεις αξιολόγησης, και στη συνέχεια όταν προέκυψαν προβλήματα με τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας.

Η συμβολή των αξιολογητών μας ήταν αποφασιστικής σημασίας. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα στην περίπτωση της Μαρίας Τοντόροβα από τις ΗΠΑ, η οποία είχε αξιολογήσει και τα τέσσερα προηγούμενα ΒΕ. Τόσο αυτή όσο και οι άλλοι αξιολογητές, ο Ανδρέας Δημητρίου από την Κύπρο και ο Φλόριαν Μπίμπερ από την Αυστρία, παρείχαν ιδιαίτερα σημαντικές υπηρεσίες στο ΚΠΙ/JHP, επισημαίνοντας ότι το υψηλό επίπεδο της ιστορικής έρευνας σε κάποια ιστοριογραφικά ζητήματα και σε ορισμένες χώρες δημιούργησε προβλήματα όσον αφορά την ισορροπία με άλλες χώρες της περιοχής. Τους είμαστε ιδιαίτερα ευγνώμονες για την οξυδερκή φύση των σχολίων και των προτάσεών τους.

Το προσωπικό του CDRSEE στη Θεσσαλονίκη, υπό τη δραστήρια διεύθυνση και ηγεσία της Ζβέζντανα Κόβατς, ανταποκρίθηκε εξαιρετικά σε μια μακρά σειρά προκλήσεων κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας των ΒΕ. Το βάρος ήταν ιδιαίτερα μεγάλο στους τελευταίους μήνες πριν από την έκδοση, κατά τη διάρκεια των οποίων το προσωπικό μας αντιμετώπισε με επιτυχία πολύπλοκες δυσκολίες, κάτι για το οποίο το Κέντρο είναι ιδιαίτερα ευγνώμον.

Το κύριο βάρος αναπόφευκτα έπεσε στους ώμους των έξι πανεπιστημιακών. Δύο από αυτούς, η Ντουμπράβκα Στογιάνοβιτς από τη Σερβία και ο Νιγιαζί Κιζιλγιουρέκ από την Κύπρο, πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους ως σύμβουλοι. Και οι δύο εργάστηκαν με την ίδια αφοσίωση και ενεργητικότητα με τους τέσσερις επιμελητές των ΒΕ. Οι επιμελητές του πρώτου (ή ίσως θα έπρεπε να πούμε του «πέμπτου») ΒΕ ήταν ο Αλεξέι Καλιόνσκι από τη Βουλγαρία και ο Νέβεν Μπούντακ από την Κροατία, και του δεύτερου (ή του «έκτου») η Χριστίνα Κουλούρη από την Ελλάδα και ο Μπόζο Ρέπε από τη Σλοβενία. Για καλή μου τύχη έχω προσωπική εμπειρία από την εξαιρετικά στενή και δημιουργική συνεργασία όλων των επιμελητών και συμβούλων. Κατά την προσωπική μου άποψη, το κεφάλαιο για τη διάλυση της πρώην Γιουγκοσλαβίας αντιπροσωπεύει ένα εξαιρετικό επίτευγμα σε ό,τι αφορά τόσο την ακρίβεια όσο και την ισορροπία που έχει επιτευχθεί στην περιγραφή τόσο πρόσφατων και επώδυνων γεγονότων. Έχω επίσης προσωπική εμπειρία του αισθήματος ευθύνης, της εξαιρετικής αβρότητας και της αποφασιστικότητας που επέδειξε η Χριστίνα Κουλούρη ως γενική επιμελήτρια των ΒΕ, καθώς και του επιτυχημένου τρόπου με τον οποίο διαχειρίστηκε τα προβλήματα που ανέκυψαν σε μεταγενέστερα στάδια της προετοιμασίας των τόμων. Χωρίς τον ενθουσιασμό, τη γνώση και την εμπειρία της, το έργο θα ήταν αδύνατο.

Συνοψίζοντας, η έκδοση αυτών των δύο ΒΕ απαίτησε τη συντονισμένη δέσμευση ενός μεγάλου αριθμού ανθρώπων: εξ ονόματος του συμβουλίου του CDRSEE θέλω να τους ευχαριστήσω και να τους συγχαρώ όλους. Θέλω επίσης να εκφράσω την ελπίδα ότι το ολοκληρωμένο έργο τους, τα δύο αυτά ΒΕ, τα οποία είναι τώρα ανεξάρτητα από τους δημιουργούς τους, θα διανύσουν ένα επιτυχημένο, αν και αναπόφευκτα

μερικές φορές θυελλώδες, ταξίδι μέσω των ισχυρών ανέμων και των κυματωδών υδάτων μιας περιοχής που ακόμα αντιμετωπίζει προβλήματα και κάτω από τον συννεφιασμένο ουρανό μιας ολοένα και περισσότερο νεφελώδους ηπείρου. Ένα εξαιρετικό σημάδι είναι η υποστήριξη που έλαβε το CDRSEE από τα Υπουργεία Παιδείας στην Αλβανία, τη Βοσνία και Ερζεγοβίνη, την Κροατία, το Κόσοβο, το Μαυροβούνιο και τη Σερβία.

Στο ταξίδι που έχουμε μπροστά μας, τα νέα ΒΕ του ΚΠΙ/JHP θα βρουν γύρω τους έναν ολόκληρο στολίσκο από μικρά σκάφη, τα πολυάριθμα ιδιωτικά και δημόσια σχολεία της περιοχής, των οποίων οι καθηγητές και οι μαθητές θα χρησιμοποιήσουν το υλικό που συγκέντρωσαν οι συνεργάτες του CDRSEE στο ΚΠΙ/JHP. Σε αυτούς, και ιδιαίτερα στους πολλούς εκπαιδευτικούς που συμμετείχαν ενεργά τόσο στην αξιολόγηση όσο και στη χρήση των προηγούμενων ΒΕ, καθώς και εκείνων που παρουσιάζονται σήμερα, θα ήθελα επίσης να εκφράσω την εκτίμηση του Συμβουλίου. Είναι για αυτούς που έχει γίνει αυτή η προσπάθεια: η στήριξή τους και ο ενθουσιασμός τους αποτελούν τόσο τη μεγαλύτερη επιβράβευσή μας όσο και την πιο ασφαλή ελπίδα της περιοχής μας για το μέλλον.

ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΡΡΑΣ
Εισηγητής του Διοικητικού Συμβουλίου για το ΚΠΙ/JHP

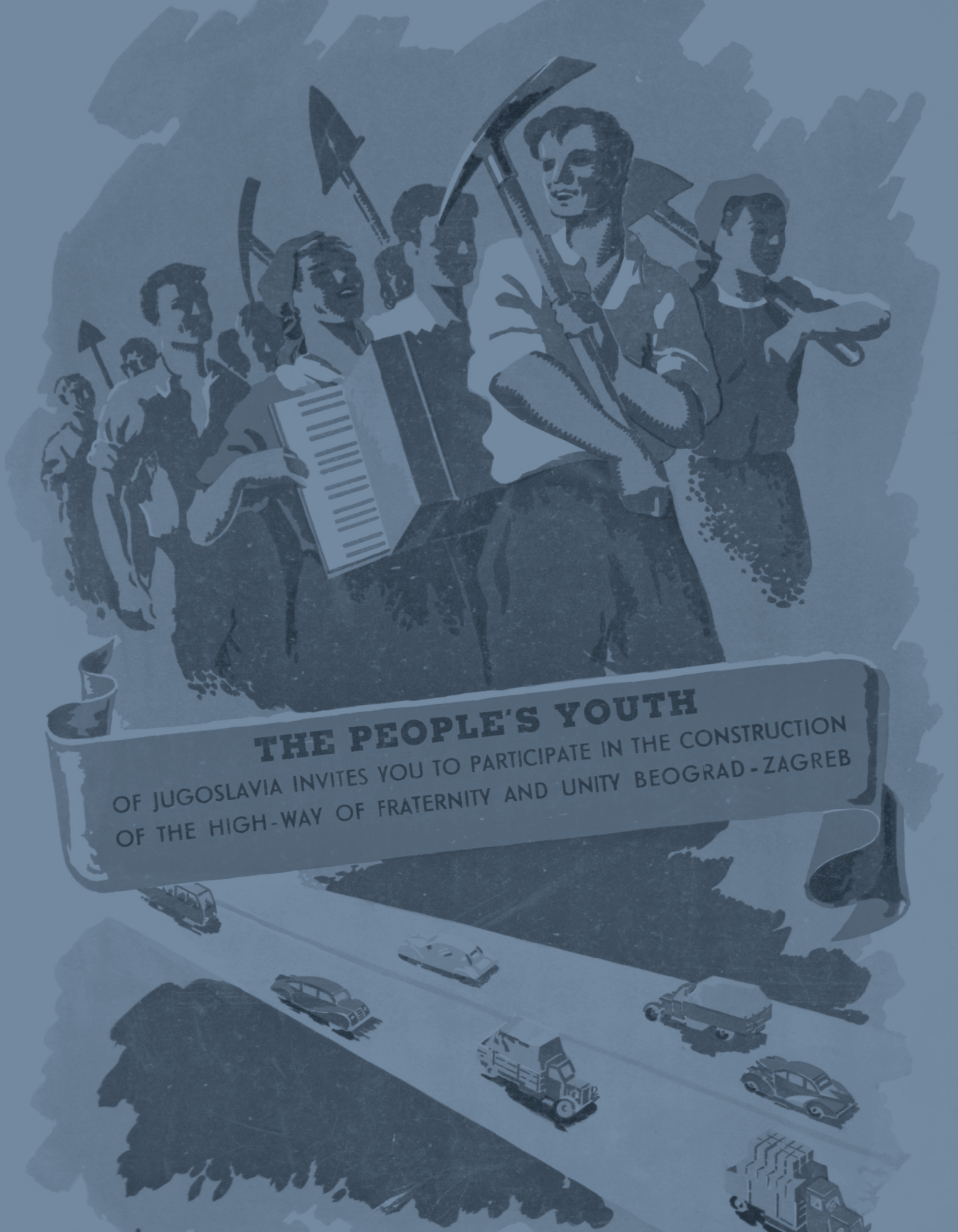
THE PEOPLE'S YOUTH
OF JUGOSLAVIA INVITES YOU TO PARTICIPATE IN THE CONSTRUCTION
OF THE HIGH-WAY OF FRATERNITY AND UNITY BEOGRAD-ZAGREB

Από το 2005 στο 2016: συνέχειες και ασυνέχειες

Η δημοσίευση δύο τόμων εκπαιδευτικού υλικού για την ιστορία της Νοτιοανατολικής Ευρώπης κατά την περίοδο 1944-2008 αποτελεί την αυτονόητη και αναμενόμενη συνέχεια της έκδοσης των πρώτων τεσσάρων Βιβλίων Εργασίας (ΒΕ) που κάλυπταν την περίοδο από την οθωμανική κατάκτηση των Βαλκανίων μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, με εξαίρεση έναν μικρό αριθμό κειμένων που προέρχονταν από τη μεταπολεμική περίοδο και τεκμηρίωναν τη δημιουργία των νέων εθνικών κρατών μετά το 1990 (ΒΕ2). Η πρώτη εκείνη αγγλική έκδοση, που ήδη μετρά 14 χρόνια, γνώρισε πολλές μεταφράσεις και δοκιμάστηκε στην πράξη από καθηγητές ιστορίας σε όλες σχεδόν τις χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Η εμπειρία αυτών των επιμορφωτικών σεμιναρίων με εκπαιδευτικούς μάς πρόσφερε πολύτιμη γνώση που αξιοποιήθηκε στο νέο αυτό εγχείρημα ενώ σε κάθε νέα τοπική έκδοση γίνονταν κάποιες βελτιώσεις και –ελάχιστες– προσθήκες.

Οι δύο νέοι τόμοι είναι προϊόν της ερευνητικής εργασίας μιας μεγάλης ομάδας ιστορικών που διδάσκουν ιστορία σε πανεπιστήμια και λύκεια της περιοχής μας. Αρκετοί μετείχαν και στη δημιουργία των πρώτων βιβλίων. Οι περισσότεροι όμως είναι νέοι συνεργάτες. Η συμβολή όλων υπήρξε καθοριστική δεδομένου ότι για τον εντοπισμό και την καταγραφή των πηγών ήταν υπεύθυνοι οι επιστημονικοί συνεργάτες –μέλη της Επιτροπής Ιστορικών Πηγών– σε κάθε χώρα. Συνολικά 33 ιστορικοί εργάστηκαν για τη δημιουργία των νέων δύο τόμων συμπληρωματικού εκπαιδευτικού υλικού για τη διδασκαλία της ιστορίας σε μαθητές 15-18 ετών.

Από την προηγούμενη έκδοση μας χωρίζει μια δεκαετία αλλά διαπιστώνουμε ότι πολλά χαρακτηριστικά της διδασκαλίας της ιστορίας στην περιοχή μας παραμένουν ίδια. Η διδασκαλία της ιστορίας (αναλυτικά προγράμματα και εγχειρίδια) εξακολουθεί να αντιστέκεται στις αλλαγές που σαρώνουν τα υπόλοιπα μαθήματα, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις παρατηρείται ακόμη και οπισθοδρόμηση. Οι μαθητές στην πλειονότητά τους εξακολουθούν να θεωρούν την ιστορία δύσκολο ή βαρετό μάθημα το οποίο απαιτεί καλή μνήμη και ικανότητα αποστήθισης. Δεν είναι εξάλλου σαφές κατά πόσο το σχολικό βιβλίο μπορεί να ανταγωνιστεί τη δημόσια ιστορία στη διαμόρφωση της ιστορικής συνείδησης. Τα αναλυτικά προγράμματα εξακολουθούν να είναι εθνοκεντρικά ενώ εξακολουθεί να υπάρχει άγνοια για την ιστορία των γειτονικών χωρών.

Βεβαίως δεν υπάρχουν μόνο αδράνειες. Στα χρόνια που μεσολάβησαν συνέβησαν και σημαντικές αλλαγές, τόσο γεωπολιτικές όσο και σε σχέση με τη διδασκαλία της ιστορίας. Νέα κράτη διακήρυξαν την ανεξαρτησία τους, κάποια άλλα έγιναν μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε πολλές χώρες τα προγράμματα και οι μέθοδοι διδασκαλίας εκσυγχρονίστηκαν –σε κάποιες περιπτώσεις με τη συμβολή και διεθνών φορέων. Πάντως, είτε κανείς υπολογίσει τις αδράνειες είτε τις ασυνέχειες, η συνέχιση της έκδοσης με δύο νέα ΒΕ αποτελούσε μια αναγκαιότητα. Το νέο εγχείρημα είχε βεβαίως τις δικές του προκλήσεις, διαφορετικές από εκείνες των πρώτων τεσσάρων ΒΕ. Η πρώτη πρόκληση προερχόταν από την ιστορική περίοδο την οποία θα κάλυπταν τα δύο νέα ΒΕ.

Οι προκλήσεις της μεταπολεμικής και της μεταψυχροπολεμικής ιστορίας

Ο σχεδιασμός και η παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού για τη μεταπολεμική και τη μεταψυχροπολεμική περίοδο είναι, πράγματι, μια μεγάλη πρόκληση για τον ιστορικό για τρεις κυρίως λόγους:

1. Η πρόσφατη ιστορία δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο συστηματικής ιστορικής έρευνας ώστε να υπάρχουν έργα αναφοράς στα οποία να μπορεί να στηριχθεί το σχολικό εγχειρίδιο ιστορίας, ιδιαίτερα στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Ως γνωστόν, τα σχολικά βιβλία δεν αποτελούν πεδίο πρωτογενούς έρευνας αλλά συμπυκνώνουν και συστηματοποιούν την υπάρχουσα ακαδημαϊκή γνώση. Η έλλειψη ακαδημαϊκής ιστορίας αναπόφευκτα αντανακλάται και στην αφήγηση του σχολικού βιβλίου ιστορίας. Υπήρξε λοιπόν για μας τους επιμελητές μια μεγάλη πρόκληση να συνθέσουμε μέσα από προσεκτικά επιλεγμένες πηγές τη βαλκανική ιστορία από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου έως το 2008, επιχειρώντας στην ουσία μια πρωτότυπη ιστορική έρευνα.

2. Η περίοδος αυτή, κατά κανόνα, δεν διδάσκεται στα σχολεία της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, ακόμη και αν περιλαμβάνονται τα σχετικά κεφάλαια στα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας. Η διδακτέα ύλη δεν φτάνει μέχρι τη δεκαετία του 1990 για πολλούς λόγους, αλλά και λόγω των λίγων ωρών διδασκαλίας που αφιερώνονται στο μάθημα της ιστορίας ανά εβδομάδα. Η πίεση του χρόνου σε συνδυασμό με την τεράστια ύλη αποθαρρύνουν τους εκπαιδευτικούς να ασχοληθούν με την πιο πρόσφατη ιστορία.

3. Ο σημαντικότερος λόγος, ωστόσο, είναι το ιδεολογικό και πολιτικό φορτίο που συνοδεύει την αφήγηση για τον Ψυχρό Πόλεμο και κυρίως για τη μεταψυχροπολεμική περίοδο, ιδιαίτερα στις χώρες της πρώην Γιουγκοσλαβίας.

Η τραυματική μνήμη των πολέμων της Γιουγκοσλαβίας είναι ακόμη ζωντανή και δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε ότι στοιχειώνει το μάθημα της ιστορίας. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και στην Κύπρο, όπου η διχοτόμηση του νησιού μετά την τουρκική εισβολή του 1974 έχει δημιουργήσει τραύματα που συντηρούνται ακόμη μέσα από τη δημόσια και τη σχολική ιστορία. Αλλά και η ιστορία των κομμουνιστικών καθεστώτων χαρακτηρίζεται από ιδεολογική στρέβλωση και συνολική απόρριψη, έτσι ώστε να είναι δύσκολη η κατανόηση της πολύπλοκης ιστορικής πραγματικότητας και των βιωμάτων των ανθρώπων εκείνης της εποχής. Ο εκπαιδευτικός πρέπει λοιπόν να διαχειριστεί ερμηνείες «άσπρο-μαύρο» που εξακολουθούν να κυριαρχούν στα σχολικά εγχειρίδια, ισχυρά συναισθήματα και υποκειμενισμό στη δημόσια σφαίρα αλλά και τη δική του προσωπική και οικογενειακή ιστορία.

Τα προβλήματα αυτά αναδείχθηκαν στα τρία σεμινάρια εκπαιδευτικών ιστορίας που διοργάνωσε το CDRSEE (5-7 Δεκεμβρίου 2014 στο Βούκοβαρ της Κροατίας, 6-8 Μαρτίου 2015 στο Μόσταρ της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης και 27-29 Μαρτίου 2015 στο Μπουγιάνοβατς της Σερβίας), με στόχο την καταγραφή της σχολικής πραγματικότητας σχετικά με τη διδασκαλία της περιόδου 1944-2008 αλλά και των αναγκών των εκπαιδευτικών. Στα σεμινάρια αυτά αναδείχθηκαν οι διαφορές στο περιεχόμενο της διδακτέας ύλης ανάμεσα στις διάφορες χώρες, στις ερμηνείες που προτείνονται και στις ιστορικές πηγές που χρησιμοποιούνται. Οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί ήταν διχασμένοι σχετικά με το αν πρέπει και αν είναι δυνατό να διδαχθεί η ιστορία μετά το 1990 και εν γένει τα συγκρουσιακά ιστορικά θέματα. Υπ' αυτή την έννοια, οι δύο νέοι τόμοι επιχειρούν να δώσουν μια απάντηση στα διλήμματα σχετικά με την κατάλληλη μέθοδο για να διδαχθεί η «ιστορία του παρόντος» και οι σκοτεινές στιγμές του παρελθόντος.

Το έργο του ιστορικού είναι, στις περιπτώσεις τραυματικής μνήμης, εξαιρετικά δύσκολο και ευαίσθητο. Η θέση μας –η οποία διατυπώθηκε ευθαρσώς και στα πρώτα τέσσερα βιβλία– είναι ότι δεν πρέπει να αποσιωπηθούν οι σκοτεινές πλευρές της κοινής ιστορίας στο όνομα της συμφιλίωσης. Ταυτόχρονα όμως, η καταγραφή των πλευρών αυτών οφείλει να βασίζεται σε αυστηρή τεκμηρίωση, η οποία θα προκύπτει από τη διασταύρωση πολλών και διαφορετικών πηγών. Η πολυπρισματική μέθοδος είναι εκείνη που μπορεί να αναπτύξει την κριτική σκέψη και να μυήσει τα παιδιά στο έργο του ιστορικού.

Διαφορετικά είναι τα ζητήματα που θέτει η διδασκαλία του Ψυχρού Πολέμου από εκείνα που θέτει η διδασκαλία της περιόδου μετά το 1990. Είναι δύσκολο για παιδιά που δεν έχουν γνωρίσει το κομμουνιστικό καθεστώς να κατανοήσουν την τότε καθημερινότητα. Προσπαθήσαμε να μη μείνουμε στα πολιτικά χαρακτηριστικά των καθεστώτων αλλά, κυρίως, να αποδώσουμε μέσα από την προσεκτική επιλογή πηγών τη «σοσιαλιστική κουλτούρα»: δημόσια τέχνη, καταναλωτικά αγαθά, μόδα, σχολική ζωή, διασκέδαση κ.λπ. Επιχειρήσαμε, επίσης, κατά τη μετάφραση των πηγών να διατηρήσουμε τη «σοσιαλιστική γλώσσα», μια γλώσσα «ξύλινη» και οικεία σε όσους έζησαν εκείνη την εποχή αλλά ακατανόητη για τους σημερινούς νέους. Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει λοιπόν να εξηγήσει στους μαθητές του ότι τα κείμενα αυτά (κομματικές ανακοινώσεις, επίσημοι λόγοι, κ.λπ.) αποτελούν και γλωσσικά τεκμήρια για να κατανοήσουν καλύτερα ένα καθεστώς που κατέρρευσε το 1990 και να στοχαστούν σχετικά με τη φύση του. Αντίστοιχα, προσπαθήσαμε να αποτυπώσουμε τις περιπέτειες της δημοκρατίας και τα στρατιωτικά καθεστώτα στην Ελλάδα και την Τουρκία καθώς και τις ιδιαιτερότητες της κυπριακής περίπτωσης. Η αντιπαράθεση των χωρών του «ανατολικού» μπλοκ με εκείνες του «δυτικού» οδηγεί τους μαθητές να συγκρίνουν και να αναζητήσουν τις διαφορές αλλά και τις ομοιότητες, π.χ. σε ό,τι αφορά τη νεανική κουλτούρα ή την καλλιτεχνική δημιουργία.

Επιλογές περιεχομένου και διδακτικές μέθοδοι

Ο σχεδιασμός του περιεχομένου και οι διδακτικοί στόχοι των τεσσάρων ΒΕ, όπως διατυπώθηκαν στην τότε Γενική Εισαγωγή, εφαρμόστηκαν και στα νέα βιβλία. Συνοπτικά, ελήφθησαν υπόψη η συμβατότητα με τα αναλυτικά προγράμματα ιστορίας, ο συγκεντρωτικός κρατικός έλεγχος των προγραμμάτων και των εγχειριδίων, οι ανάγκες των εκπαιδευτικών σε συμπληρωματικά εκπαιδευτικά υλικά και η πολυπρισματική προσέγγιση στη διδασκαλία της ιστορίας. Εφαρμόστηκε επίσης και πάλι η βαλκανική περιφερειακή προοπτική, δηλ. η αναλογική παρουσία όλων των σημερινών χωρών της Χερσονήσου. Το στοίχημα της αντιπροσωπευτικότητας είναι ίσως το πιο δύσκολο για ένα τέτοιο έργο. Οι μαθητές κάθε χώρας ξεχωριστά θα πρέπει να μπορούν να εντοπίσουν τη δική τους εθνική ιστορία μέσα σε μια περιφερειακή ιστορία και να αντιληφθούν έτσι τα πολλαπλά επίπεδα στα οποία εκτυλίσσεται το ιστορικό γίγνεσθαι. Ταυτόχρονα όμως, θα πρέπει να αναγνωρίσουν τη δική τους ιστορία μέσα από πηγές που αφορούν στην ιστορία άλλων χωρών και να οδηγηθούν στην καλύτερη κατανόησή της μέσα από τη συγκριτική μέθοδο. Για να δώσω ένα παράδειγμα, η θέση της γυναί-

κας στην κοινωνία και την οικονομία των σοσιαλιστικών κρατών δεν χρειάζεται να καλυφθεί με πηγές από όλες τις χώρες· ένα ή δύο παραδείγματα αρκούν. Στην πραγματικότητα, δώσαμε μεγαλύτερη έμφαση στην αντιπροσωπευτικότητα των θεμάτων ώστε να καλυφθούν, στο μέτρο του δυνατού, όλες οι πτυχές της πολιτικής, κοινωνικής, πολιτισμικής και οικονομικής ιστορίας. Και μάλιστα όταν η αφήγηση των εν χρήσει σχολικών βιβλίων σύγχρονης ιστορίας περιορίζεται σχεδόν αποκλειστικά στην πολιτική ιστορία και οι πηγές που χρησιμοποιούν είναι πενιχρές. Όπως συνέβη και με τα πρώτα τέσσερα ΒΕ, η αναλογική θέση κάθε χώρας είναι διαφορετική στον πρώτο και τον δεύτερο τόμο, σε συνάρτηση με τα ιστορικά γεγονότα. Επειδή ο δεύτερος τόμος έχει αναπόφευκτα ως κεντρικό του θέμα τους πολέμους της δεκαετίας του 1990, οι πηγές από τις πρώην γιουγκοσλαβικές δημοκρατίες και επαρχίες είναι πολύ περισσότερες. Αντίθετα, στον τόμο 1, η Γιουγκοσλαβία αντιμετωπίστηκε ως ενιαίο κράτος, όπως και ήταν, και συνεπώς συγκρίσιμη ως προς την αναλογία των πηγών με την Αλβανία, τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία. Η συνολική ισορροπία επετεύχθη πράγματι μόνο στο επίπεδο και των δύο τόμων ως συνόλου. Εξαρχής οι δύο τόμοι σχεδιάστηκαν ως ενιαίο σύνολο και η συνεργασία όλων των επιμελητών υπήρξε συνεχής ανεξάρτητα από το ποια μέλη της ομάδας είχαν την ευθύνη για τους τόμους 1 και 2 αντίστοιχα. Είναι χαρακτηριστικό ότι το έτος 1990 καλύπτεται τόσο από τον τόμο 1 όσο και από τον τόμο 2, δίνοντας το στίγμα του κάθε τόμου: στο κεφ. Η του τόμου 1 η έμφαση δίνεται στην πτώση των κομμουνιστικών καθεστώτων, ενώ στο κεφ. Α του τόμου 2 η έμφαση δίνεται στη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας.

Ένα άλλο ζήτημα αντιπροσωπευτικότητας τέθηκε, στον τόμο 1, από την αναλογία ανάμεσα στα δύο ψυχροπολεμικά μπλοκ όπως εκφράζεται στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Επειδή τα Βαλκάνια αποτελούν ένα εξαιρετικό παράδειγμα των ψυχροπολεμικών διχασμών (ΝΑΤΟ, Σύμφωνο Βαρσοβίας και Κίνημα Αδεσμεύτων), η εκδοτική ομάδα θέλησε να αποτυπώσει όλες τις αποχρώσεις των διαφορετικών πολιτικών συστημάτων. Οι μη κομμουνιστικές χώρες (Τουρκία, Ελλάδα, Κύπρος) ήταν όμως σαφώς λιγότερες, και ήταν δύσκολο να είναι ισοδύναμη η αναλογία ανάμεσα στα δύο μπλοκ. Επομένως, βασική μας μέριμνα υπήρξε να δείξουμε τις δύο όψεις του ίδιου φαινομένου εκατέρωθεν της διαχωριστικής γραμμής (του λεγόμενου «σιδηρού παραπετάσματος»). Τέλος, ήταν σημαντικό να αναδειχθούν οι ιδιαιτερότητες της ιστορικής πορείας κάθε χώρας. Παρά την τοποθέτησή τους κάτω από γενικευτικές κατηγορίες όπως π.χ. «κομμουνιστικό καθεστώς», η ιστορική πορεία των βαλκανικών χωρών διέφερε από το 1944-1990, και είναι σημαντικό οι διαφορές αυτές να καταγραφούν και να συζητηθούν στην τάξη. Όπως είναι σημαντικό να γίνουν κατανοητές οι νέες κατηγοριοποιήσεις που αναδείχθηκαν μετά το 1990: μέλη ή όχι της ΕΕ, μέλη του ΝΑΤΟ, «Δυτικά Βαλκάνια» κ.λπ.

Από όσα αναφέρθηκαν έγινε προφανές ότι οι δύο νέοι τόμοι, όπως και οι προηγούμενοι, αντιμετωπίζουν τη βαλκανική ιστορία ως μέρος της ευρωπαϊκής και της παγκόσμιας ιστορίας. Για τον λόγο αυτόν, μπορούν να αξιοποιηθούν για εκπαιδευτικούς σκοπούς και σε σχολεία (αλλά και πανεπιστήμια) εκτός της περιοχής. Υπάρχει μεγάλη έλλειψη πρωτογενών πηγών από τόσο πολλές χώρες, μεταφρασμένων στην αγγλική γλώσσα, που να είναι προσβάσιμες και αναγνώσιμες από ένα ευρύ παγκόσμιο κοινό.

Οι δύο νέοι τόμοι είναι και αυτοί συλλογές τεκμηρίων (κειμενικών και οπτικών) που συνοδεύονται από εισαγωγές και «κλειδιά», τα οποία περιγράφουν συνοπτικά το ιστορικό πλαίσιο της πηγής ενώ υπάρχουν και «λαμπτήρες» με ειδικές πληροφορίες π.χ. βιογραφικά στοιχεία, επεξηγήσεις όρων κ.λπ. Στο νέο αυτό έργο δώσαμε μεγαλύτερη έμφαση στη διδακτική διάσταση και γι' αυτό αναθέσαμε τη σύνταξη των ερωτήσεων και των ασκήσεων σε δύο ειδικούς της διδακτικής της ιστορίας, τη Σνεζάνα Κόρεν και τη Βασιλική Σακκά. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να χρησιμοποιήσει τις ίδιες ερωτήσεις ή ασκήσεις ή ιδέες για πρότζεκτ με τους μαθητές ή να αναπτύξει τις δικές του ερωτήσεις. Η χρήση εκπαιδευτικού υλικού όπως των δικών μας ΒΕ στηρίζεται κατεξοχήν στην πρωτοβουλία και την κινητοποίηση του καθηγητή/της καθηγήτριας ιστορίας, ο οποίος/η οποία αντιμετωπίζει μια σειρά παλαιών και νέων προκλήσεων. Η πολιτικοποίηση της ιστορίας στον δημόσιο λόγο που συχνά εμπλέκει και το σχολείο, η αδιαφορία των μαθητών, η συμπίεση του χρόνου διδασκαλίας, η αχανής ύλη είναι κάποιες από τις παλαιές προκλήσεις.

Νέες προκλήσεις προέρχονται κυρίως από την ταχύτητα της τεχνολογικής εξέλιξης: πώς διδάσκεται η ιστορική μέθοδος στην εποχή της Βικιπαίδειας; Η πρόκληση είναι διπλή: αφενός οι μαθητές προστρέχουν στην εύκολη αναζήτηση των λημμάτων της Βικιπαίδειας, η οποία αποκτά το κύρος των έντυπων πολύτομων εγκυκλοπαιδειών, παρόλο που δεν έχει την ίδια αξιοπιστία. Αφετέρου τα ίδια τα λήμματα δεν συντάσσονται από ειδικούς αλλά, θεωρητικά τουλάχιστον, ο καθένας έχει τη δυνατότητα να συμβάλει στην κατασκευή της ιστορικής γνώσης. Πώς λοιπόν ο εκπαιδευτικός θα μπορέσει να μυήσει τους μαθητές του στην έρευνα των ιστορικών πηγών; Πώς θα τους οδηγήσει στα αρχεία και στις βιβλιοθήκες –έστω και στην ψηφιοποιημένη τους μορφή;

Είναι προφανές ότι το Διαδίκτυο δεν θα πρέπει να δαιμονοποιηθεί και να αποκλειστεί ως δεξαμενή ερευνητικών ευρημάτων. Οι χρήστες των δυο τόμων θα παρατηρήσουν ότι πολλές και από τις δικές μας πηγές προέρχονται από το Διαδίκτυο. Πλέον το Διαδίκτυο είναι ένα μεγάλο Αρχείο, όπου μια συστηματική αναζήτηση με κανόνες μπορεί να αποφέρει αξιόπιστα αποτελέσματα. Άλλωστε, ένας τεράστιος αριθμός πρωτογενών πηγών (π.χ. διεθνείς συνθήκες, στατιστικές, εφημερίδες κ.λπ.) ήδη έχουν ψηφιοποιηθεί και είναι ανοιχτές στο κοινό σε ιστοσελίδες μεγάλων βιβλιοθηκών, πανεπιστημίων και δημόσιων και ιδιωτικών αρχείων. Η χρήση του Διαδικτύου έχει πλέον γίνει ένα απαραίτητο εργαλείο και για τον/την εκπαιδευτικό και θα πρέπει να το λάβουμε υπόψη μας στον σχεδιασμό των εκπαιδευτικών υλικών ώστε να παραπέμπουμε σε κατάλληλες ιστοσελίδες και να παρέχουμε τα υλικά σε ανοιχτή πρόσβαση. Επιχειρήσαμε να το κάνουμε σε αυτή την έκδοση αλλά όχι στην έκταση και τον βαθμό που θα θέλαμε. Ωστόσο, οι εκπαιδευτικοί θα βρουν διαδικτυακούς συνδέσμους για ταινίες, δίσκους μουσικής κ.λπ. που μπορούν να αξιοποιήσουν στη διδασκαλία τους, κάνοντας και τη δική τους αναζήτηση.

Όπως αναφέρθηκε ήδη, η διδασκαλία της περιόδου μετά το 1990 έχει να διαχειριστεί σειρά συγκρουσιακών και ευαίσθητων θεμάτων, για τα οποία η ιστορική έρευνα ακόμη εκκρεμεί. Για τα περισσότερα έχει αποφανθεί η Δικαιοσύνη, ενώ ανεξάρτητοι διεθνείς και εθνικοί οργανισμοί επιχειρούν να καταγράψουν τα δεδομένα σφαγών και καταστροφών. Ωστόσο, ανεξάρτητα από τα στατιστικά δεδομένα, κανένας ιστορικός δεν μπορεί να αγνοήσει την τραυματική μνήμη των θυμάτων, η οποία παραμένει ζωντανή. Ο εκπαιδευτικός, από την πλευρά του, έχει συχνά να αντιμετωπίσει μια πολυπολιτισμική τάξη όπου συνυπάρχουν ανταγωνιζόμενες πολλές μνημονικές κοινότητες. Πώς μπορεί λοιπόν να διδάξει ένα εγχειρίδιο εθνικής ιστορίας μέσα σε μια τέτοια τάξη; Και πώς το προσλαμβάνουν οι μαθητές; Αλλά και πόσο επιτυχημένη είναι η λειτουργία της σχολικής ιστορίας ως επιστημονικού πεδίου που επιδιώκει την αποστασιοποίηση από το αντικείμενο μελέτης, την «ουδετερότητα» του λόγου και την «ψύξη» των συγκρουσιακών θεμάτων της τραυματικής μνήμης σε μετα-τραυματικά περιβάλλοντα; Ο εκπαιδευτικός και το σχολικό βιβλίο ιστορίας αναμετρώνται επομένως με τον δύσκολο στόχο της διαμεσολάβησης ανάμεσα στις μικρές ιστορίες των μαθητών και τη Μεγάλη Ιστορία. Η διαμεσολάβηση αυτή δεν μπορεί να επιτευχθεί ούτε μέσα από μια ομογενοποιητική αφήγηση που εκπορεύεται από την πλειονότητα και αγνοεί τις μειονότητες ούτε μέσα από μια «ουδετερότητα» που δεν λαμβάνει υπόψη τα συναισθήματα των μαθητών. Για τον λόγο αυτόν, προσπαθήσαμε να κάνουμε ορατές τις κοινωνικές και εθνοτικές μειονότητες που απουσιάζουν από τα σχολικά βιβλία ιστορίας, ώστε να δώσουμε την ευκαιρία στον καθηγητή/την καθηγήτρια ιστορίας να ευαισθητοποιήσει τους μαθητές του/της και να τους βάλει να σκεφτούν κριτικά. Εξάλλου, όλο το έργο είναι μια συλλογή πηγών για τους «άλλους», κυρίως εκτός συνόρων, αλλά και εντός της επικράτειας, για τους οποίους υπάρχει έχθρα ή άγνοια ή αδιαφορία.

Η βασική προϋπόθεση για να λειτουργήσει το συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό είναι ότι δεν είναι αυτοτελές αλλά συνοδεύει το σχολικό εγχειρίδιο ιστορίας, το οποίο περιλαμβάνει τη λεπτομερή αφήγηση των γεγονότων. Επειδή το εγχειρίδιο που έχει στη διάθεσή του ο εκπαιδευτικός είναι εγχειρίδιο εθνικής, ευρωπαϊκής ή παγκόσμιας ιστορίας αλλά όχι βαλκανικής, το δικό μας εκπαιδευτικό υλικό καλύπτει το κενό που αφήνει το εγχειρίδιο. Παρέχει επίσης πηγές ώστε ο καθηγητής/η καθηγήτρια ιστορίας να μπορέσει να κάνει ένα μάθημα συγκριτικής ιστορίας που θα καλλιεργεί την κριτική ικανότητα των μαθητών.

Η δομή των τόμων

Η περίοδος που καλύπτουν οι δύο τόμοι εκτείνεται από το 1944 έως το 2008. Γνωρίζουμε ότι οι χρονολογικές τομές είναι συμβατικές, ωστόσο υπάρχουν κριτήρια επιλογής. Επιλέξαμε το έτος 1944 ως αφετηρία, παρόλο που επικαλύπτεται με το ΒΕ4, γιατί θεωρήσαμε ότι είναι δύσκολο να γίνει κατανοητή η περίοδος του Ψυχρού Πολέμου, ιδιαίτερα στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, χωρίς την αναφορά σε γεγονότα που συνέβησαν κατά την τελευταία χρονιά του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Εννοείται ότι οι εκπαιδευτικοί θα έχουν τη δυνατότητα να συνδυάσουν πηγές του ΒΕ4 (κεφ. Ε και ΣΤ) με πηγές του τόμου 1. Πολύ δυσκολότερη ήταν η απόφαση για το τελικό όριο του τόμου 2, δεδομένου ότι πολλά γεγονότα ήταν (και είναι) εν εξελίξει. Επιλέξαμε το 2008 γιατί ήταν το έτος της διακήρυξης της ανεξαρτησίας του Κοσόβου, με την οποία φαίνεται να ολοκληρώνεται ο κύκλος της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας. Είναι ταυτόχρονα το έτος όπου ξεκίνησε η παγκόσμια οικονομική κρίση, η οποία έπληξε κατεξοχήν την Ελλάδα, φαινόμενο όμως που ήταν αδύνατο να καλυφθεί στην ολότητά του χωρίς να φθάσουμε μέχρι το παρόν. Παρ' όλα ταύτα, σε «κλειδιά» παρέχουμε πληροφορίες που υπερβαίνουν το χρονικό όριο του 2008, εάν είναι απαραίτητες για την πληρέστερη κατανόηση της πηγής.

Η διάρθρωση των περιεχομένων είναι κοινή στους δύο τόμους παρόλο που ο αριθμός των κεφαλαίων δεν συμπίπτει (8 κεφάλαια στον τόμο 1 και 6 στον τόμο 2): πολιτικές μεταβάσεις και κρίσεις, νέα καθεστώτα, αντιπολιτευτικές τάσεις, διεθνείς σχέσεις, οικονομικές εξελίξεις, δημογραφικά δεδομένα, μεταναστεύσεις και μειονότητες, κοινωνικές ανισότητες, μαζική κουλτούρα, μορφές αναψυχής, τέχνη και λογοτεχνία. Θελήσαμε να αναδείξουμε θετικές όψεις της σύγχρονης βαλκανικής ιστορίας, όπως οι διεθνείς διακρίσεις με Νόμπελ, Όσκαρ και άλλα διεθνή βραβεία με τα οποία τιμήθηκαν δημιουργοί της περιοχής μας. Η στάση μας απέναντι στη μεταπολεμική ιστορία δεν έχει ούτε ιδεολογικοποιημένη απόρριψη ούτε νοσταλγική εξιδανίκευση. Η προσθήκη ενός τελευταίου κεφαλαίου στον τόμο 2 με τίτλο *Η διαχείριση της μνήμης* είχε ως στόχο ακριβώς οι μαθητές να καταλάβουν πώς η συλλογική μνήμη, στην επίσημη κυρίως έκφρασή της, ταλαντεύεται ανάμεσα στις δυο αυτές ακραίες στάσεις, χωρίς τη δυνατότητα νηφάλιας αποστασιοποίησης. Ταυτόχρονα, όμως, περιλάβαμε τεκμήρια που δίνουν παραδείγματα συμφιλίωσης και του πώς η τραυματική μνήμη μπορεί να πάψει να διχάζει.

Όπως και στα πρώτα τέσσερα ΒΕ, επιχειρήσαμε να δώσουμε φωνή στους αφανείς πρωταγωνιστές της ιστορίας (όπως οι γυναίκες) χωρίς όμως να αγνοήσουμε τους ηγέτες. Επίσης, πολλές πηγές αναφέρονται στη νεανική κουλτούρα και τη ζωή των νέων στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου και τη μεταψυχροπολεμική εποχή. Θέματα όπως ο κινηματογράφος, η μουσική, τα σπορ, που δεν αποτελούν συνήθως τμήμα της διδακτέας ιστορικής ύλης, έχουν περισσότερες πιθανότητες να τραβήξουν το ενδιαφέρον των μαθητών.

Κατά την επιλογή των πηγών είχαμε ως στόχο να συμπεριλάβουμε μια όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ποικιλία (ως προς το είδος): νομικά κείμενα, πολιτικοί λόγοι, διπλωματικά έγγραφα, συνθήκες, λογοτεχνικά κείμενα, απομνημονεύματα, προφορική ιστορία, στατιστικοί πίνακες, διαγράμματα, γελοιογραφίες, φωτογραφίες, εφημερίδες είναι κάποια από τα είδη των πηγών που υπάρχουν στους δυο τόμους. Θα θέλαμε να είχαμε συμπεριλάβει και οπτικοακουστικό υλικό, που υπάρχει άφθονο για την περίοδο αυτή, αλλά κάτι τέτοιο θα αποτελούσε από μόνο του ένα τεράστιο και πολυδάπανο ερευνητικό εγχείρημα.

Η ολοκλήρωση αυτής της έκδοσης δεν είναι το τέλος της προσπάθειας, αλλά το πρώτο μόνο στάδιο. Οι δύο τόμοι χρειάζονται τους εκπαιδευτικούς που θα αξιοποιήσουν δημιουργικά αυτό το εκπαιδευτικό υλικό, που θα το αξιολογήσουν και θα το εμπλουτίσουν. Χρειάζονται τη στήριξη των Υπουργείων Παιδείας και των υπευθύνων για την ιστορική εκπαίδευση σε κάθε χώρα ώστε να βρουν τον δρόμο τους προς τις σχολικές τάξεις. Η μετάφρασή τους στις τοπικές γλώσσες είναι εξάλλου απαραίτητη προϋπόθεση για τη χρήση τους. Χρειάζονται, τέλος, τη δημιουργία διεθνικών δικτύων και συνεργασιών σε ακαδημαϊκό και σχολικό επίπεδο. Το ταξίδι αρχίζει τώρα.

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΚΟΥΛΟΥΡΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α: ΠΑΛΑΙΑ ΚΡΑΤΗ, ΝΕΑ ΚΑΘΕΣΤΩΤΑ

Εισαγωγή 19

Α.1 Το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου 21

Α.1.1. Απελευθέρωση 21

Α.1.2. Επιστροφή στη γενέθλια γη ή εξορία 25

Α.1.3. Ανοικοδόμηση 29

Α.2. Νέα καθεστώτα 34

Α.2.1 Μετάβαση 34

Α.2.2. Εναντίωση 42

Α.2.3. Καταστολή 45

Α.3. Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος 49

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Την επαύριον του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, βασική προτεραιότητα των κυβερνήσεων όλων των βαλκανικών κρατών ήταν να θέσουν υπό τον έλεγχό τους τα άτακτα στρατιωτικά σώματα που είχαν σχηματιστεί στη διάρκεια του πολέμου. Τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, αποτελούσε συνήθη εικόνα να βλέπει κανείς στους δρόμους γενειοφόρους μαχητές, λίγο πριν αφοπλιστούν, να στέκονται αμήχανα δίπλα σε σωρούς από όπλα και πυρομαχικά. Η λήξη του πολέμου δεν σήμαινε όμως και το τέλος ούτε των ιδεολογικών διαφορών, ούτε των πολιτικών φιλοδοξιών. Η Αντίσταση ενάντια στον ναζισμό και στην κατοχή του Άξονα εκκινούσε από διαφορετικά ιδεολογικά κίνητρα και πολιτικά πιστεύω. Σε αυτήν συμμετείχαν ποικίλες ομάδες και δυνάμεις, οι οποίες στις περισσότερες περιπτώσεις δεν καθοδηγούνταν από ένα και μοναδικό πολιτικό κέντρο. Η βούλησή τους να κυριαρχήσουν και οι μεταξύ τους αντιπαλότητες, οι οποίες σε ορισμένες περιπτώσεις οδήγησαν σε εμφύλιες συγκρούσεις, συνεχίστηκαν και στα πρώτα δύσκολα μεταπολεμικά χρόνια. Από την άλλη πλευρά, η κατοχή επαρχιών γειτονικών χωρών από τους συμμάχους του Χίτλερ, όπως η Βουλγαρία, είχε αφήσει πικρές αναμνήσεις στους πληθυσμούς αυτών των περιοχών, όπως και η δράση τοπικών συνεργατών των Γερμανών, οι οποίοι είχαν συγκρουστεί με τις δυνάμεις της Αντίστασης και τώρα αγωνίζονταν για τη μεταπολεμική επιβίωσή τους.

Επομένως, μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι η πολιτική οικοδόμηση των μεταπολεμικών κοινωνιών στα Βαλκάνια είχε ήδη ξεκινήσει στη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Απ' αυτήν τη σκοπιά, η παρουσία σοβιετικών στρατευμάτων σε ορισμένα βαλκανικά κράτη γινόταν δεκτή με αμφιθυμία. Η χαρά της απελευθέρωσης από τον ναζισμό, όπως αυτή απεικονίζεται στα χαμογελαστά πρόσωπα που βλέπουμε σε φωτογραφίες της εποχής, ήταν ειλικρινής, χρησιμοποιήθηκε όμως και ως εργαλείο προπαγάνδας. Για τις χώρες από τις οποίες πέρασε ο σοβιετικός στρατός –τη Ρουμανία, τη Βουλγαρία και τη Γιουγκοσλαβία– η τελική εκδίωξη των γερμανικών στρατευμάτων αποτέλεσε συνέχεια του πολέμου. Η έκκληση της νέας και υπό κομμουνιστική κυριαρχία κυβέρνησης του Πατριωτικού Μετώπου στη Βουλγαρία «Τα πάντα για το μέτωπο, τα πάντα για τη νίκη» (αυτή τη φορά, μαζί με τη Ρουμανία, εναντίον της ναζιστικής Γερμανίας) εύστοχα αποδίδει την κρισιμότητα της κατάστασης.

Η παρουσία του σοβιετικού στρατού σε αυτές τις χώρες, η οποία είχε επικυρωθεί στη Διάσκεψη της Γιάλτας, ήταν αποφασιστικής πολιτικής σημασίας για την περαιτέρω εξέλιξή τους, καθώς ενδυνάμωσε τα κομμουνιστικά κόμματα και τους προσέδωσε ηγετικό ρόλο, τον οποίο δεν είχαν ποτέ στο παρελθόν. Παράλληλα με τις ουτοπικές εκκλήσεις τους περί ειρήνης, εθνικής αδελφοσύνης και ισοτιμίας, εκκλήσεις που βασίζονταν στη μαρξιστική, λενινιστική και σταλινική ιδεολογία, τα κομμουνιστικά κόμματα έπρεπε επίσης να εκπληρώσουν τις παραδοσιακές υποχρεώσεις ενός λειτουργικού κράτους. Για παράδειγμα, το Κομμουνιστικό Κόμμα Γιουγκοσλαβίας (ΚΚΓ) επεδίωξε να υποστηρίξει τη νέα ομοσπονδιακή διάρθρωση του κράτους και ταυτόχρονα να υπερασπίσει τη μεταπολεμική θέση του ως δυνητικά ηγετικής κομμουνιστικής δύναμης στα Βαλκάνια. Αυτό, μαζί με τις συμφωνίες που σύναψαν οι Μεγάλες Δυνάμεις, μπορεί να εξηγήσει τη σθεναρή στάση που κράτησε το ΚΚΓ στη σύγκρουσή του με τον Στάλιν, όπως επίσης και την ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική που ακολούθησε η Γιουγκοσλαβία τις επόμενες δεκαετίες. Πριν από τη ρήξη μεταξύ Τίτο και Στάλιν, η Σοβιετική Ένωση, η οποία ήθελε να εξασφαλίσει τον πλήρη έλεγχο των κομμουνιστικών κομμάτων και την κυριαρχία του κομμουνισμού στα Βαλκάνια, είχε σχεδιάσει τη δημιουργία ενός νέου, μεγάλου σε μέγεθος, κρατικού μορφώματος, της «Βαλκανικής Ομοσπονδίας» με τη συμμετοχή της Γιουγκοσλαβίας, της Βουλγαρίας και τελικά και της Αλβανίας, σκοπεύοντας στην επίλυση του «Μακεδονικού Ζητήματος» και άλλων παλαιών εθνικών διαφορών. Όμως, η ρήξη μεταξύ Τίτο και Στάλιν του 1948 και η στάση των συμμάχων της Μόσχας στη διάρκεια του πολέμου, ειδικά της Βρετανίας, ματαίωσαν την υλοποίηση αυτού του σχεδίου.

Η εδραίωση της κυρίαρχης θέσης των κομμουνιστικών κομμάτων στη μεταπολεμική ζωή αυτών των χωρών αναδεικνύει επίσης ένα άλλο κοινό χαρακτηριστικό της εξέλιξής τους: τη σταδιακή κατάργηση του πολιτικού πλουραλισμού, γεγονός που εμπόδισε την ανάπτυξη φιλελεύθερων κοινωνικών δομών. Αποτέλεσμα των παραπάνω ήταν τα κομμουνιστικά κόμματα να αποτελούν τη μοναδική ηγετική δύναμη που ήταν σε θέση να πραγματώσει τον επιτακτικά επιβεβλημένο στόχο της οικοδόμησης του κομμουνισμού, καθώς και μιας κοινωνίας δικαίου και ισονομίας που θα έβαζε τέλος στην εκμετάλλευση των εργατικών τάξεων. Ο απόλυτος στρατιωτικός θρίαμβος του ΚΚΓ στη διάρκεια του πολέμου οδήγησε στον πολιτικό θρίαμβο των κομμουνιστών στις Σοσιαλιστικές Δημοκρατίες της Γιουγκοσλαβικής Ομοσπονδίας και στην ολοκληρωτική ήττα των θιασωτών μιας εναλλακτικής πολιτικής πορείας. Στη Βουλγαρία, η ισοτιμία που υποτίθετο ότι απολάμβαναν οι συνασπισμοί κομμάτων που συμμετείχαν στο Πατριωτικό Μέτωπο, η ρητορική της πολιτικής ενότητας στο όνομα των λαϊκών συμφερόντων και οι διακηρύξεις περί «φιλικών σχέσεων με τη Σοβιετική Ένωση, τις δημοκρατίες της Δύσης και τη σπουδαία αμερικανική δημοκρατία» χρησιμοποιήθηκαν από το Εργατικό Κόμμα (το 1948 μετονομάστηκε σε Κομμουνιστικό Κόμμα Βουλγαρίας [ΚΚΒ]) ως πρόσχημα για την υφαρπαγή της εξουσίας. Ύστερα από την εξουδετέρωση των πολιτικών του αντιπάλων, το ΚΚΒ

εδραιώθηκε ως η μόνη πολιτική δύναμη της χώρας, ως ο πιο γνήσιος εκφραστής του σταλινισμού και ως ο πιο πιστός σύμμαχος της Σοβιετικής Ένωσης στα Βαλκάνια. Με παρόμοιο τρόπο, από το 1946 και εξής οι κομμουνιστές στην Αλβανία κατεδίωξαν όλους τους «αντεπαναστάτες» έως ότου το Κομμουνιστικό Κόμμα (ΚΚΑ) έγινε η κυρίαρχη πολιτική δύναμη στη χώρα. Η πορεία των γεγονότων στη Ρουμανία επίσης προκαθόρισε την κυριαρχία του κομμουνιστικού κόμματος· κι αυτό παρά την αδύναμη θέση του στα πολιτικά δρώμενα και στην κοινωνία του Μεσοπολέμου.

Ένα άλλο κοινό χαρακτηριστικό των βαλκανικών κρατών που είχαν ακολουθήσει τον κομμουνιστικό δρόμο ήταν η εκκαθάριση της αντικομμουνιστικής ένοπλης αντίστασης στη Βουλγαρία, την Κροατία και την Αλβανία. Ο αντίκτυπος της οργανωμένης αντίστασης ήταν πιο ισχνός ακόμα και από εκείνον της νόμιμης αντιπολίτευσης, καθώς επρόκειτο για μεμονωμένους θύλακες που δεν μπόρεσαν να εξασφαλίσουν ούτε καν εξωτερική βοήθεια, με αποτέλεσμα οι κομμουνιστικές αρχές να τους εκκαθαρίσουν τάχιστα και με ευκολία. Αντίθετη ήταν η εξέλιξη των πραγμάτων στην Ελλάδα. Οι Μεγάλες Δυνάμεις είχαν συμφωνήσει ότι θα παρέμενε εκτός της σοβιετικής σφαίρας επιρροής, όμως μέσα από την εμπειρία του πολέμου η ισχύς και η δημοφιλία της Αριστεράς στη χώρα ήταν ιδιαίτερα μεγάλη σε σύγκριση ακόμη και με τη Βουλγαρία και πολύ περισσότερο τη Ρουμανία. Ο ευρείας κλίμακας ελληνικός εμφύλιος πόλεμος που ακολούθησε, τελείωσε, εν μέρει λόγω της ενεργής παρέμβασης των ΗΠΑ, με τη στρατιωτική ήττα των κομμουνιστών το καλοκαίρι του 1949. Ο αντίκτυπός του στην εξέλιξη της χώρας, στη δυναμική του εκδημοκρατισμού αλλά και στις αυταρχικές πρακτικές των μεταπολεμικών κυβερνήσεων ήταν ορατός έως τα μέσα της δεκαετίας του 1970.

Με εξαίρεση την περίπτωση της Ελλάδας, η κατάργηση του πολιτικού πλουραλισμού στα Βαλκάνια συνοδεύτηκε από την εξάλειψη όλων εκείνων των δομών ελεύθερης ζωής και αυθόρμητης κοινωνικής αλληλεπίδρασης που είχαν αναδυθεί και λειτουργήσει πριν από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο· εξέλιξη που οδήγησε στον ριζικό μετασχηματισμό της δημόσιας σφαίρας. Καταρχάς, απαγορεύτηκε η λειτουργία όλων των κοινωφελών σωματείων (φιλανθρωπικά, αλληλοβοηθητικά, κοινωνικής ασφάλειας και περίθαλψης), όλων των εκπαιδευτικών και πολιτιστικών οργανώσεων, καθώς και όλων εκείνων των κοινωνικών συσσωματώσεων για την προστασία και υπεράσπιση των δικαιωμάτων των πολιτών. Η καθημερινότητα επίσης μετασχηματίστηκε ριζικά, λ.χ. σε ό,τι αφορούσε την αγορά, το εμπόριο, τις προσωπικές προτιμήσεις, τη ρουτίνα της καθημερινής ζωής.

Ίσως το καλύτερο παράδειγμα από αυτή την άποψη είναι η τύχη των Εκκλησιών στις κομμουνιστικές κοινωνίες. Όλες απέκτησαν ένα νέο καθεστώς λόγω της αναγκαστικής τους συνεργασίας με τα κομμουνιστικά καθεστώτα, ακόμα και με τις μυστικές υπηρεσίες τους. Σύντομα ακολούθησε η δίωξη και η φυσική εξόντωση ευσεβών κληρικών, η δήμευση της εκκλησιαστικής περιουσίας και των συναφών περιουσιακών τους στοιχείων και η καταστροφή των δικτύων φιλανθρωπίας και χριστιανικής εκπαίδευσης. Οι προσπάθειες των κομμουνιστών να αποκόψουν τις Εκκλησίες των χωρών τους από τις υπάρχουσες οικουμενικές θρησκευτικές δομές ανάγονται στο πλαίσιο της επιδίωξής τους να αποκτήσουν πλήρη έλεγχο πάνω σε αυτές. Η τύχη των αναγνωρισμένων θρησκευτικών μειονοτήτων –δηλαδή, των καθολικών, των μουσουλμάνων, των εβραίων και των πολυάριθμων προτεσταντικών δογμάτων– ήταν ακόμα πιο δραματική.

Για όλα τα βαλκανικά κράτη, ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος και ο Ψυχρός Πόλεμος που τον ακολούθησε είχαν ως αποτέλεσμα την αποπομπή της βασιλικής δυναστείας της κάθε χώρας και την κατάργηση του θεσμού της μοναρχίας –στην περίπτωση της Αλβανίας, μάλιστα, ήδη από την επαύριον της ιταλικής συνθηκολόγησης τον Σεπτέμβριο του 1943. Ανάλογη εξέλιξη, αν και με χρονική καθυστέρηση και κάτω από διαφορετικές συνθήκες, συναντάται και στην περίπτωση της Ελλάδας, με το δημοψήφισμα του Δεκεμβρίου του 1974.

Ένα ακόμα κοινό χαρακτηριστικό όλων των βαλκανικών χώρων ήταν το γεγονός ότι η εσωτερική πολιτική τους συγκρότηση ήταν απολύτως συναρτημένη με τον γεωπολιτικό προσανατολισμό που είτε επέλεξαν είτε τους επιβλήθηκε. Τη στιγμή που η Σοβιετική Ένωση αποτέλεσε την επιτακτική πολιτική δύναμη για την οικοδόμηση των κομμουνιστικών κοινωνιών, οι δημοκρατίες της Δύσης και ειδικά οι ΗΠΑ άσκησαν σημαντική επιρροή στη συγκρότηση της κοινωνίας και της πολιτικής τάξης πραγμάτων στην Ελλάδα και την Τουρκία, προκαθορίζοντας με αυτόν τον τρόπο τόσο την κυριαρχία συγκεκριμένων πολιτικών δυνάμεων όσο και τον αποκλεισμό και τη δίωξη της Αριστεράς.

Παρά τις διαφορές ως προς την ιδεολογία και τον γεωπολιτικό προσανατολισμό, η μνήμη όλων των βαλκανικών κοινωνιών επικεντρώθηκε στις κοινές εμπειρίες του πολέμου: την πείνα, τη δυστυχία, την ευάλωτη κατάσταση του άμαχου πληθυσμού, την ανάγκη κοινωνικής βοήθειας και προστασίας και τις μαζικές ροές μεταναστών. Διεθνείς οργανισμοί, όπως ο Ερυθρός Σταυρός και η Διοίκηση Περίθαλψης και Αποκατάστασης των Ηνωμένων Εθνών (ΟΥΝΡΑ), καθώς και η οικονομική βοήθεια από τις ΗΠΑ, τη Βρετανία και από αλλού συνέβαλαν στην αποκατάσταση παλαιών και στη δημιουργία νέων κρατικών δομών και, πάνω απ' όλα, παρείχαν τις αναγκαίες υπηρεσίες και προμήθειες στους επιζώντες και τους επιζήσαντες: τρόφιμα, στέγη, ρούχα, φάρμακα και ιατρικές υπηρεσίες. Στην πράξη, η περιπλοκότητα των γεωπολιτικών και ιδεολογικών αναδιατάξεων στα Βαλκάνια είχε πολλές και διαφορετικές συνέπειες τόσο για τον κάθε πολίτη προσωπικά όσο και για τις κοινωνίες και τις μειονοτικές τους ομάδες· συνέπειες που στο διάβα του χρόνου αποτέλεσαν μέρος τόσο της επίσημης όσο και της ανεπίσημης τραυματικής μνήμης του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και του Ψυχρού Πολέμου που ακολούθησε.

Α.1. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Α.1.1. Απελευθέρωση

Α-1. Αποσπάσματα από τα πρακτικά του Υπουργικού Συμβουλίου της 28 Σεπτεμβρίου 1944 σχετικά με τις καταχρήσεις του Κόκκινου Στρατού στη ρουμανική επικράτεια

Σε όλη τη Μολδαβία κατασχέθηκε μεγάλος αριθμός κερασφόρων βοοειδών, αλόγων και ζώων (πρόβατα, χοίροι, κ.λπ.). Πιστεύω ότι στη βόρεια Μολδαβία έχει μείνει μόνο το 30% του ζωικού κεφαλαίου που είχαμε. Κατόπιν κατηγορηματικού και επείγοντος αιτήματος του τοπικού Σοβιετικού Επιτελείου, συνεχίζεται η επιβολή εισφορών [σε είδος], ακανόνιστα σε ορισμένες περιπτώσεις, και σ' άλλες [καταχρηστικά] από διάσπαρτες [στρατιωτικές] μονάδες […]. Τα τοπικά επιτελεία έχουν θεσπίσει προγράμματα υπερβολικών εισφορών που υπολογίζονται βάσει εσφαλμένων στατιστικών στοιχείων […]. Έτσι, στην επαρχία Ντοροχόι απαίτησαν 3.250 [τόνους] σιταριού, ενώ η παραγωγή δεν είχε ξεπεράσει τους τρεις χιλιάδες.

[Στη συνέχεια, ο στρατηγός Ντουμίτρου Νταματσεάνου παρουσιάζει την κατάσταση από διοικητική άποψη και αναφέρεται στους Ρουμάνους στρατιώτες που αφοπλίστηκαν και αιχμαλωτίστηκαν μετά τις 23 Αυγούστου 1944]. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που έχουμε, οι αφοπλισθέντες έχουν ήδη μεταφερθεί ανατολικά του Προύθου. Στο Ιάσιο υπάρχουν περίπου 45.000 στρατιώτες, εκ των οποίων 1.000 είναι αξιωματικοί […]. Η υλική και ηθική τους κατάσταση είναι αξιοθρήνητη. Μέχρι πρότινος, η μόνη τροφή που τους έδιναν ήταν εκατό γραμμάρια χυλό καλαμποκάλευρου ημερησίως.

Εθνικά Αρχεία Βουκουρεστίου, συλλογή: Προεδρείο Υπουργικού Συμβουλίου, φάκελος 2/1944, σελ. 201-258.

Τον Απρίλιο του 1944, ο Κόκκινος Στρατός εισήλθε στη ρουμανική επικράτεια. Για πέντε μήνες, το μισό του βόρειου τμήματος της περιφέρειας ανάμεσα στα Καρπάθια όρη και τον Προύθο ποταμό τέθηκε υπό τον έλεγχο σοβιετικών στρατευμάτων, προκαλώντας μεγάλη δυσαρέσκεια μεταξύ του πληθυσμού. Στις 31 Αυγούστου, όταν τα σοβιετικά στρατεύματα εισήλθαν στο Βουκουρέστι, αντιπρόσωποι του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ρουμανίας (ΚΚΡ) έστησαν μια πολυδάπανη φιέστα υποδοχής, αν και πολλοί άνθρωποι δεν ήταν καθόλου ενθουσιασμένοι με τη νέα κατοχή.

Α-2. Προκήρυξη σλοβενικών οργανώσεων για την είσοδο του Γιουγκοσλαβικού Στρατού στην Τεργέστη στις 30 Απριλίου 1945

Μονάδες του Γιουγκοσλαβικού Στρατού απελευθερώνουν την Τεργέστη. Αγωνιζόμενα εναντίον των τελευταίων υπολειμμάτων των ναζί φασιστών και των υποχείριών τους που υποκρίνονται τους αντι-Γερμανούς, τα ενωμένα γιουγκοσλαβικά έθνη διεξάγουν την τελική μάχη για την Τεργέστη και την τελευταία γωνιά της σλοβενικής περιφέρειας της Πρίμορσκα.

Σλοβένοι της Πρίμορσκα, πρέπει να έχετε πλήρη επίγνωση της ύψιστης σημασίας αυτής της στιγμής! Αποτελεί την τελική υλοποίηση της πανάρχαιας επιθυμίας μας να είμαστε ελεύθεροι και να ενωθούμε με τους άλλους Σλοβένους και τους Γιουγκοσλάβους. Για ένα ευοίωνο μέλλον για όλους εμάς και για όλες τις μελλοντικές γενιές.

Σλοβένοι της Πρίμορσκα, η στιγμή της ελευθερίας έχει φτάσει. Ξεσηκωθείτε και ενταχθείτε στον Γιουγκοσλαβικό Στρατό – τον απελευθερωτή μας! Ας κάνουμε το καλύτερο δυνατόν για να βοηθήσουμε τους μαχητές μας στις τελικές προσπάθειές τους! Ας υπερισχύσουμε για να αποτρέψουμε τον εχθρό από το να καταστρέψει τις περιουσίες μας! Ας απελευθερώσουμε την πατρίδα μας! Αυτό που καταφέραμε με αγώνες και θυσίες δεν μπορεί να μας το αποσπάσει κανείς. Ζήτω ο Γιουγκοσλαβικός Στρατός, ο απελευθερωτής μας! Ζήτω ο στρατάρχης Τίτο, ο πρωτεργάτης του απελευθερωτικού μας αγώνα! Ζήτω η δημοκρατική Γιουγκοσλαβία!

Προσωρινή Επιτροπή του Απελευθερωτικού Μετώπου για την Πρίμορσκα· Σύνδεσμος Αντιφασιστών Γυναικών Σλοβενίας· Σύνδεσμος Νεολαίων Εργατών Σλοβενίας· Επιτροπή Δράσης για την Ίδρυση του Ενωτικού Συνδέσμου Γιουγκοσλάβων Εργατών· Συνδικάτο Εργαζόμενων της Πρίμορσκα.

Sedmak (επιμ.), 2002, σελ. 108.

Ο Γιουγκοσλαβικός Στρατός εισήλθε στην Τεργέστη την 1 Μαΐου 1945. Η σλοβενική και η γιουγκοσλαβική ιστοριογραφία αναφέρονται σε αυτό το γεγονός ως την απελευθέρωση της Τεργέστης, ενώ η ιταλική ιστοριογραφία ως την κατοχή της Τεργέστης. Την επόμενη ημέρα έφτασαν και συμμαχικές δυνάμεις, επικεφαλής των οποίων ήταν μια νεοζηλανδική μεραρχία. Έως τις 12 Ιουνίου, ο γιουγκοσλαβικός στρατός ασκούσε πλήρη εξουσία, ενώ στη συνέχεια η πόλη τέθηκε υπό βρετανοαμερικανική διοίκηση. Την παραμονή της εισόδου του Γιουγκοσλαβικού Στρατού, η προκήρυξη αναρτήθηκε σε μορφή πλακάτ σε όλα τα χωριά της ενδοχώρας της πόλης. Το 1954 η Τεργέστη τέθηκε υπό ιταλική διοίκηση, όμως η ιταλογιουγκοσλαβική συνοριακή γραμμή επικυρώθηκε μόλις το 1975 με τη Συνθήκη του Οσίμο.

Ο Γιόσιπ Μπροζ Τίτο (1892-1980) ήταν γιουγκοσλάβος επαναστάτης και πολιτικός. Στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ηγήθηκε του παρτιζάνικου αντιστασιακού κινήματος που απελευθέρωσε το μεγαλύτερο μέρος της Γιουγκοσλαβίας χωρίς την άμεση συμμετοχή των Συμμάχων. Ήταν υπεύθυνος για τις μαζικές εκτελέσεις αιχμαλώτων πολέμου και πολιτικών αντιπάλων με τη λήξη του πολέμου, καθώς και για τον διωγμό των πολιτικών του αντιπάλων την επαύριον της ρήξης με τον Στάλιν το 1948. Το 1951 εφάρμοσε ένα σύστημα αυτοδιαχείρισης, το οποίο διαφοροποίησε τη Γιουγκοσλαβία από άλλες κομμουνιστικές χώρες. Υποστήριξε τον σοσιαλισμό της αγοράς, ο οποίος οδήγησε στην οικονομική ανάπτυξη των δεκαετιών του 1950 και του 1960. Η θέση του στη διεθνή σκηνή ισχυροποιήθηκε ως πρωτεργάτη του Κινήματος των Αδεσμεύτων. Η πολιτική επιρροή του επιβεβαιώθηκε από την παρουσία στην κηδεία του αντιπροσωπειών από 128 κράτη.

Διαβάστε προσεκτικά τις παραπάνω πηγές. Στη συνέχεια, προσπαθήστε να καταλάβετε τι σημαίνουν οι λέξεις «απελευθέρωση» και «κατοχή» για κατοίκους της ίδιας περιοχής. Γιατί πιστεύετε ότι η σλοβενική και η γιουγκοσλαβική ιστοριογραφία αναφέρονται στην είσοδο του γιουγκοσλαβικού στρατού στην Τεργέστη ως «απελευθέρωση» ενώ η ιταλική ιστοριογραφία ως «κατοχή»; Χτίστε να επιχειρήματά σας γύρω από τις πηγές. Αναφέρετε ορισμένους λόγους που να εξηγούν γιατί εθνικές ιστοριογραφίες ερμηνεύουν διαφορετικά τα ίδια γεγονότα. (βλ. επίσης πηγές Δ-19 α και β).

Α-3. Αιχμάλωτοι Κροάτες στρατιώτες στον δρόμο προς την ανατολική Γιουγκοσλαβία

Mate και Crnogorac, 2013, σελ. 15.

Τον Μάιο του 1945 το φιλοναζιστικό Ανεξάρτητο Κράτος της Κροατίας (Nezavisna Država Hrvatska) βρισκόταν στα πρόθυρα συνθηκολόγησης. Ο στρατός και μεγάλος αριθμός αμάχων, μαζί με διάσπαρτες μονάδες των Τσέτνικ και μονάδες του υποχωρούντος γερμανικού στρατού από την Ελλάδα, είχαν αρχίσει να κινούνται προς τα σύνορα με την Αυστρία προκειμένου να αποφύγουν τη σύλληψή τους από τους Παρτιζάνους του Τίτο και να παραδοθούν στους Δυτικούς συμμάχους. Οι μάχες συνεχίστηκαν και μετά τη συνθηκολόγηση της Γερμανίας, με σημαντικές απώλειες και για τις δύο πλευρές. Όταν όμως η μήκους αρκετών χιλιομέτρων φάλαγγα από ένστολους και αμάχους έφτασε στα σύνορα, Βρετανοί αξιωματικοί δεν τους επέτρεψαν να συνεχίσουν, αλλά τους έστειλαν πίσω στη Γιουγκοσλαβία. Χιλιάδες αιχμάλωτοι πολέμου εκτελέστηκαν πάραυτα και ακόμα περισσότεροι πέθαναν στη διάρκεια της πορείας τους προς τα ανατολικά. Παρόμοια τύχη είχαν και τα μέλη της σλοβενικής δοσιλογικής παραστρατιωτικής οργάνωσης Φρουροί της Πατρίδας (*Domobranci*).

Α-4. Αλβανοί κυβερνητικοί αξιωματούχοι με τους Σοβιετικούς, Βρετανούς και Αμερικανούς συμμάχους τους, Τίρανα, 28 Νοεμβρίου 1944

Από τα *Κρατικά Αρχεία της Αλβανίας*, Τίρανα 2014.

Στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι στρατιωτικές αποστολές στην Αλβανία της Βρετανίας, των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ένωσης παρείχαν βοήθεια και υποστήριξη στον υπό κομμουνιστικό έλεγχο Εθνικοαπελευθερωτικό Στρατό (Ushtria Nacional-Çlirimtare). Όταν ανέλαβε την εξουσία τον Νοέμβριο του 1944, η κομμουνιστική κυβέρνηση του Ενβέρ Χότζα υιοθέτησε πολιτική σταδιακής προσέγγισης με τους Σοβιετικούς και ψύχρανσης των σχέσεών της με τους Βρετανούς και τους Αμερικανούς, οι οποίοι θεωρούνταν «οι ισχυρότεροι κρατικοί εκπρόσωποι του παγκόσμιου ιμπεριαλισμού». Το →

1946, η κομμουνιστική Αλβανία διέκοψε τις διπλωματικές της σχέσεις με τη Βρετανία και τις ΗΠΑ, οικοδομώντας παράλληλα στενές σχέσεις αρχικά με τη Γιουγκοσλαβία και, μετά το σχίσμα Τίτο-Στάλιν, με τη Σοβιετική Ένωση. Το 1960, η Αλβανία αποχώρησε από το μπλοκ των κομμουνιστικών κρατών της ανατολικής Ευρώπης.

Α-5. Καλωσορίζοντας τον Κόκκινο Στρατό στη Σόφια, Σεπτέμβριος του 1944

http://www.lostbulgaria.com/?p=1129, ανάκτηση στις 16.09.2016.

Με το όνομα «Κόκκινος Στρατός» νοούνται οι ένοπλες και αεροπορικές δυνάμεις της Σοβιετικής Ένωσης. Ο Κόκκινος Στρατός συστάθηκε στις 23 Φεβρουαρίου 1918 ως «Κόκκινος Στρατός Εργατών και Αγροτών», ονομασία που προκαλούσε άμεσους συσχετισμούς με τα σύμβολα της κομμουνιστικής ιδέας: το κόκκινο χρώμα και το κόκκινο πεντάκτινο αστέρι των σοβιετικών στρατιωτικών στολών. Εκτός του ό,τι συμβόλιζε τη στρατιωτική ισχύ της Σοβιετικής Ένωσης, ο Κόκκινος Στρατός συνδέθηκε επίσης ευρέως με την εξωτερική πολιτική της Σοβιετικής Ένωσης, η οποία πολύ συχνά βασιζόταν στην αρχή της άμεσης στρατιωτικής επέμβασης. Η συμμετοχή του Κόκκινου Στρατού στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στην ήττα του ναζισμού. Στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου και ως συνέχεια της σταλινικής πολιτικής εκβιομηχάνισης, αποτέλεσε έναν από τους πιο προηγμένους στρατούς, έχοντας στη διάθεσή του εγκαταστάσεις έρευνας και ανάπτυξης και δικό του στρατιωτικο-βιομηχανικό σύμπλεγμα.

Α-6. Τα Δεκεμβριανά του 1944 και η Συμφωνία της Βάρκιζας τον Φεβρουάριο του 1945

Η ελληνική κυβέρνηση Εθνικής Ενώσεως, που είχε συσταθεί τον Μάιο του 1944 στον Λίβανο, έφτασε στην Αθήνα στις 18 Οκτωβρίου, λίγο μετά την αποχώρηση των Γερμανών και την άφιξη των πρώτων βρετανικών στρατιωτικών μονάδων. Επικεφαλής της ήταν ο Γεώργιος Παπανδρέου, ένας προοδευτικός φιλελεύθερος με θητεία στις κυβερνήσεις του Μεσοπολέμου, ενώ συμμετείχαν τόσο εκπρόσωποι των παραδοσιακών αστικών κομμάτων, όσο και στελέχη του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας (ΚΚΕ) και του υπό κομμουνιστική ηγεσία Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ). Με τον στρατιωτικό του βραχίονα, τον Εθνικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Στρατό (ΕΛΑΣ), το ΕΑΜ είχε αναδειχθεί ως η πιο ισχυρή αντιστασιακή οργάνωση και ήλεγχε μεγάλο μέρος της ηπειρωτικής χώρας. Στο πλαίσιο της Συμφωνίας της Καζέρτας τον Σεπτέμβριο του 1944, το ΕΑΜ είχε συμφωνήσει ότι οι μονάδες του ΕΛΑΣ δεν θα εισέρχονταν στην απελευθερωμένη Αθήνα χωρίς την έγκριση της κυβέρνησης Εθνικής Ενώσεως. Η απόφαση του Παπανδρέου, υπό την πίεση των Βρετανών, για τον αφοπλισμό όλων των ατάκτων ένοπλων μονάδων που είχαν σχηματιστεί στη διάρκεια της Κατοχής, οδήγησε στην παραίτηση των υπουργών του ΕΑΜ από την κυβέρνηση. Την ίδια στιγμή, μονάδες του ΕΛΑΣ διατάχθηκαν να κινηθούν προς την πρωτεύουσα, ενώ το ΚΚΕ κάλεσε τον λαό σε μαζική διαδήλωση στην Πλατεία Συντάγματος για τις 3 Δεκεμβρίου και κήρυξε γενική απεργία για την επομένη. Οι άοπλοι διαδηλωτές πυροβολήθηκαν από την αστυνομία, με αποτέλεσμα τον θάνατο περίπου τριάντα ατόμων και τον τραυματισμό πολλών περισσότερων. Από τις 4 Δεκεμβρίου και μετά, δυνάμεις του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ ξεκίνησαν ευρείας κλίμακας επιθέσεις εναντίον αστυνομικών τμημάτων και άλλων κυβερνητικών θέσεων. Οι ένοπλες συγκρούσεις διήρκεσαν 33 ημέρες, κόστισαν χιλιάδες νεκρούς, κυρίως μεταξύ του άμαχου πληθυσμού, και τερματίστηκαν με τη νίκη των κυβερνητικών δυνάμεων. Η ενεργή συμμετοχή των Βρετανών στο πλευρό τους ήταν αποφασιστικής σημασίας για την έκβαση της μάχης.

Τα Δεκεμβριανά αποτελούν τη μοναδική περίπτωση στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου όπου πρώην συμμαχικές δυνάμεις συγκρούστηκαν στο πλαίσιο διεκδίκησης της εξουσίας στο μεταπολεμικό πολιτικό σκηνικό. Το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και το ΚΚΕ φοβόντουσαν ότι ο αφοπλισμός όλων των ατάκτων ένοπλων μονάδων που είχαν σχηματιστεί στη διάρκεια της Κατοχής θα οδηγούσε στη δημιουργία ενός εθνικού στρατού, η σύνθεση του οποίου δεν θα αντικατόπτριζε τη συνολική δύναμη της Αριστεράς τότε, καθώς οι μονάδες του ΕΛΑΣ θα διασκορπίζονταν και οι μαχητές του θα τοποθετούνταν σε τάγματα οι κληρωτοί

των οποίων σε μεγάλο βαθμό θα έτρεφαν φιλοκυβερνητικά αισθήματα. Από την άλλη πλευρά, η κυβέρνηση δεν ήταν διατεθειμένη ούτε να απολέσει τον έλεγχό της πάνω στον νέο στρατό, ούτε να διακυβεύσει την κυριαρχία της. Επιπλέον, οι αντίπαλοι του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ ήταν δύσπιστοι απέναντί του λόγω της κυρίαρχης θέσης που κατείχε τότε σε πολλές περιοχές της χώρας. Ένα από τα κύρια γεγονότα που ενίσχυσαν αυτή τη στάση ήταν η επίθεση του ΕΛΑΣ, τον Απρίλιο του 1944, σε μια αντιστασιακή οργάνωση που δρούσε στην Παρνασσίδα και η δολοφονία του διοικητή της, συνταγματάρχη Δημήτριου Ψαρρού, και πολλών μαχητών της. Η Συμφωνία της Βάρκιζας, η οποία υπογράφτηκε μεταξύ της κυβέρνησης και του ΕΑΜ στις 12 Φεβρουαρίου 1945, προέβλεπε τον αφοπλισμό όλων των ένοπλων δυνάμεων που είχαν σχηματιστεί στη διάρκεια της Κατοχής. Ο ΕΛΑΣ προχώρησε σε αφοπλισμό, ωστόσο αντάρτες διατήρησαν σημαντικό μέρος του εξοπλισμού τους.

Ο Γεώργιος Παπανδρέου (1888-1968) ήταν πολιτικός που υπηρέτησε ως πρωθυπουργός το 1944-1945, το 1963 και το 1964-1965. Επέστρεψε στην Ελλάδα ως πρωθυπουργός της κυβέρνησης Εθνικής Ενώσεως τον Οκτώβριο του 1944. Παραιτήθηκε στις αρχές Ιανουαρίου του 1945, ύστερα από τα Δεκεμβριανά, αλλά συνέχισε να κατέχει υψηλά αξιώματα. Ύστερα από μια αποφασιστική προεκλογική εκστρατεία ενάντια στη χρήση «βίας και νοθείας» στις εκλογές του 1961, η Ένωση Κέντρου που είχε ιδρύσει κέρδισε τις βουλευτικές εκλογές του Νοεμβρίου του 1963 και του Φεβρουαρίου του 1964. Η Δεξιά και ο βασιλιάς Κωνσταντίνος Β' αντιτίθεντο έντονα στις προοδευτικές πολιτικές του Παπανδρέου. Τον Ιούλιο του 1965, ο βασιλιάς εξανάγκασε τον Παπανδρέου σε παραίτηση, γεγονός που οδήγησε σε μαζικές λαϊκές διαμαρτυρίες. Ο Παπανδρέου πέθανε έναν χρόνο μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα του Απριλίου του 1967 και ενώ βρισκόταν σε κατ' οίκον περιορισμό.

α. Αποσπάσματα από μαρτυρία αυτόπτη για τη μαζική αριστερή διαδήλωση στην Πλατεία Συντάγματος στις 3 Δεκεμβρίου 1944

Η πομπή πλησίασε: Άνδρες, γυναίκες και παιδιά βαδίζοντας δίπλα-δίπλα σε οκτάδες ή δεκάδες, κάθε τρίτο ή τέταρτο άτομο ανεμίζοντας μία συμμαχική σημαία, μία ελληνική σημαία ή κρατώντας ένα πλακάτ με συνθήματα σε έντονο κόκκινο χρώμα, παρόμοια με εκείνα που έβγαιναν απ' τα τσίγκινα και χάρτινα χωνιά που κρατούσαν άνδρες και γυναίκες στις δύο πλευρές της πομπής. Ήταν μια τυπική διαδήλωση του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας [ΚΚΕ] και του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου [ΕΑΜ]. Οι ηλικίες των συμμετεχόντων κυμαίνονταν από δέκα-δώδεκα ετών έως πάνω από εξήντα. Κάποια παιδιά ήταν ξυπόλητα, οι περισσότεροι [διαδηλωτές] δεν φορούσαν παλτό, αλλά υπήρχαν και αρκετοί καλοντυμένοι […]. Δεν υπήρχε τίποτα θορυβώδες ή απειλητικό στην πομπή. Μερικοί από τους άνδρες φώναζαν με φανατισμό προς την κατεύθυνση του αστυνομικού τμήματος και του ξενοδοχείου [Μεγάλη Βρετανία], αλλά αρκετοί αντάλλασαν αστεία και πειράγματα με εκείνους που παρακολουθούσαν από τα πεζοδρόμια […]. Αυτό που συνέβη στη συνέχεια ήταν τόσο ασύλληπτα εξωπραγματικό, που ήταν σαν να παρακολουθούσα ταινία. Οι αστυνόμοι [που βρίσκονταν στη ταράτσα του τμήματος] άδειασαν τα όπλα τους στους διαδηλωτές […]. Στην αρχή νόμισα ότι έριχναν άσφαιρα ή ότι στόχευαν πολύ πάνω από το πλήθος. Το ίδιο νόμισαν και πολλοί άλλοι. Αλλά το χειρότερο είχε συμβεί. Άνδρες, γυναίκες και παιδιά –που μόλις λίγες στιγμές νωρίτερα φώναζαν, γελούσαν και ανέμιζαν τις σημαίες τους και τις σημαίες μας– σωριάστηκαν στο έδαφος, με το αίμα να κυλά από τα κεφάλια και τα σώματά τους πάνω στο οδόστρωμα και τις σημαίες που κρατούσαν. Πυροβολισμοί συνέχισαν να ακούγονται, να ηχούν και να αντηχούν ανάμεσα στα ψηλά κτήρια, και [την ίδια στιγμή] άκουγε κανείς κραυγές φόβου και πόνου και έβλεπε ανθρώπους σε κατάσταση πανικού να πέφτουν πάνω σε σώματα που αιμορραγούσαν […]. Αν και κάποιοι από τους διαδηλωτές κρύφτηκαν πίσω από δένδρα και τοίχους, οι περισσότεροι ήταν μπρούμυτα ή ανάσκελα στο οδόστρωμα, ενώ οι σφαίρες συνέχιζαν να σφυρίζουν από πάνω τους. Οι αστυνομικοί συνέχισαν να πυροβολούν για πάνω από μισή ώρα, ενώ οι υποστηρικτές του ΕΑΜ εξακολουθούσαν να είναι πεσμένοι στο οδόστρωμα.

Byford-Jones, 1946, σελ. 138-139.

β. Η υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας μεταξύ της ελληνικής κυβέρνησης και του ΕΑΜ, 12 Φεβρουαρίου 1945

Imperial War Museum, Λονδίνο.

Μελετήστε τις πηγές για την Ελλάδα και την ακόλουθη φράση από το κλειδί: «Τα Δεκεμβριανά αποτελούν τη μοναδική περίπτωση στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου όπου πρώην συμμαχικές δυνάμεις συγκρούστηκαν στο πλαίσιο διεκδίκησης της εξουσίας στο μεταπολεμικό πολιτικό σκηνικό». Στη συνέχεια απαντήστε στις παρακάτω ερωτήσεις:

1. Γιατί πιστεύετε ότι ο βρετανικός στρατός έλαβε μέρος στη «μάχη για την Αθήνα» στο πλευρό των κυβερνητικών δυνάμεων;

2. Γιατί ο Εθνικός Απελευθερωτικός Λαϊκός Στρατός αναγκάστηκε να παραδώσει τον οπλισμό του;

3. Συσχετίστε τα Δεκεμβριανά και τη Συμφωνία της Βάρκιζας με τον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο (κεφ. Α.3).

Α-7. Αλλαγές συνόρων ως αποτέλεσμα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου

Οι αλλαγές συνόρων απετέλεσαν μία από τις συνέπειες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, αν και ήταν ελάσσονος σημασίας για το μεγαλύτερο μέρος της Νοτιοανατολικής Ευρώπης συγκριτικά με εκείνες του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ως πρώην σύμμαχοι της Γερμανίας, η Βουλγαρία, η Ουγγαρία και η Ρουμανία επέστρεψαν άνευ όρων όλα τα εδάφη που είχαν κατακτήσει στη διάρκεια του πολέμου όταν υπέγραψαν την ανακωχή με τους Συμμάχους. Ως αποτέλεσμα της Συνθήκης των Παρισίων του 1947, η Σοβιετική Ένωση απέκτησε τη Μολδαβία και τη βόρεια Μπουκοβίνα, τις οποίες είχε προσαρτήσει από τη Ρουμανία το 1940. Η Βουλγαρία κράτησε τη νότια Ντο→μπρουτζά, την οποία είχε προσαρτήσει η Ρουμανία το 1913, πριν την επιστρέψει στη Βουλγαρία το 1940. Η χερσόνησος της Ίστρια με τη Ριέκα και μέρος της Δαλματίας αποδόθηκαν από την Ιταλία στη Γιουγκοσλαβία, αν και το ζήτημα της Τεργέστης και τα συνοριακά προβλήματα μεταξύ των δύο χωρών διευθετήθηκαν το 1954 και το 1975. Τα Δωδεκάνησα, τα οποία κατείχε η Ιταλία από το 1912, παραχωρήθηκαν στην Ελλάδα με τη συνθήκη ειρήνης που υπογράφτηκε στις 10 Φεβρουαρίου 1947. Στην πρώτη σελίδα της εφημερίδας *Εμπρός* περιγράφεται η επίσημη τελετή παράδοσης στη Ρόδο, παρουσία του ελληνικού βασιλικού ζεύγους, στις 7 Μαρτίου 1948. «Μετά δουλείαν εξ και πλέον αιώνων πάλιν ελληνικά».

Κ. ΚΑΛΑΠΟΘΑΚΗΣ.
ΜΑΡΤΙΟΥ 1948

ΕΜΠΡΟΣ

ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΕΘΝΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΜΕΤΑ ΔΟΥΛΕΙΑΝ ΕΞ ΚΑΙ ΠΛΕΟΝ ΑΙΩΝΩΝ ΠΑΛΙΝ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

http://efimeris.nlg.gr/ns/pdfwin.asp?c=108&dc=9&db=3&da=1948, ανάκτηση στις 12.10.2016.

Α.1.2. Επιστροφή στη γενέθλια γη ή εξορία

Α-8. Αποσπάσματα από την αυτοβιογραφική μαρτυρία της Σάρα Ρόμισερ, εθνοτικά Γερμανίδας από το Μπιερτάν, η οποία εκτοπίστηκε στη Σοβιετική Ένωση τον Ιανουάριο του 1945

Θυμάμαι το 1945, καθώς πολλούς από εμάς, Σάξονες της Τρανσυλβανίας, ηλικίας 18 έως 35 ετών, μας πήραν με τη βία να δουλέψουμε στη Ρωσία. Ήταν 16 Ιανουαρίου, ο καιρός ήταν καλός και ζεστός, καθόλου χιόνι. Μας χώρισαν από τους αγαπημένους μας, από τα παιδιά μας, τους γονείς μας, τους αδελφούς και τις αδελφές μας. Για όσους δεν το βίωσαν, είναι πολύ δύσκολο να καταλάβουν […]. Στις 24 Ιανουαρίου, όλους μας, άνδρες και γυναίκες μαζί, μας έβαλαν σε κάτι βρωμερά βαγόνια για βοοειδή, γεμάτα ψείρες. Ταξιδεύαμε με αυτό το τρένο για επτά ημέρες όταν, επιτέλους, σταμάτησε. Ήταν νύχτα, 2 Φεβρουαρίου. Είδα από το παράθυρο και μέσα από τις ρωγμές του βαγονιού ότι μας έβγαζαν, μας ανακάτευαν και έπειτα μας ξανάβαζαν στο τρένο. Ήμασταν κάπου τριάντα άτομα ανά βαγόνι. Δέκα βήματα πιο πέρα, στεκόταν ένας [οπλισμένος] στρατιώτης, κανείς μας δεν μπορούσε να δραπετεύσει […]. Είναι δύσκολο να περιγράψω πως πέρασαν τα πρώτα δύο χρόνια: πείνα, κρύο, σκαθάρια, ψείρες, ψείρες παντού, στα ρούχα μας, πάνω μας. Πολλοί πέθαναν από ασιτία, ακόμα και Ρώσοι, δεν είχαν τίποτα να φάνε, όπως και εμείς. Πιάσαμε αρκετούς σκύλους και γάτες. Ακόμα κι εγώ έφαγα κρέας γάτας. Υποφέρεις όταν πεινάς, παντού πονάς όταν

πεινάς […]. Ειδικά οι άνδρες αρρωστήσανε, οι γυναίκες ήξεραν καλύτερα πώς να φροντίσουν τον εαυτό τους και πώς να τα βγάλουν πέρα. Βλέπαμε άνδρες να τρώνε χορτάρι για να ανακουφίσουν την πείνα τους. Έτσι είχαν τα πράγματα. Κι εγώ έφαγα μολόχα και φύλλα. Ένιωθα ότι πάντα έπρεπε να βάλω κάτι στο στομάχι μου, το μόνο που μας δίνανε ήταν ένα ξεροκόμματο στις τέσσερις το πρωί και μέχρι την επομένη το μόνο που τρώγαμε ήταν εκείνη η αλμυρή αραιωμένη λαχανόσουπα.

http://povestisasesti.com/2013/11/22in-lagarul-memoriei-o-marturie-despre-deportare, ανάκτηση στις 5.05.2015.

Τον Ιανουάριο του 1945, πάνω από 70.000 εθνοτικά Γερμανοί της Ρουμανίας (κυρίως Σάξονες από την Τρανσυλβανία και Σουηβοί από το Μπανάτ) εκτοπίστηκαν στα ορυχεία του Ντονμπάς στην ανατολική Ουκρανία με σκοπό να βοηθήσουν στην «ανασυγκρότηση» της Σοβιετικής Ένωσης. Ο εκτοπισμός τους διήρκεσε πέντε χρόνια. Πάνω από το 20% των εκτοπισθέντων πέθαναν ή εξαφανίστηκαν.

Α-9. Η Γιελένα Κούρτνακερ από την Ποζέγκα θυμάται την παραμονή της στο στρατόπεδο συγκέντρωσης στην Κραντίγια στην ανατολική Κροατία

Τη μητέρα και εμένα μας πήγαν στο στρατόπεδο στην Κραντίγια τον Ιούλιο του 1945. Νιώθαμε ότι ήμασταν Κροάτες. Θυμάμαι ότι η εκκλησία στην Κραντίγια είχε καταστραφεί, αλλά η αγία τράπεζα της εκκλησίας του Αγίου Αντωνίου είχε μείνει ανέπαφη. Ήμασταν χίλιοι μέσα σε ένα στάβλο. Είχαμε ξαπλώσει πάνω στο σανό, ο ένας δίπλα στον άλλον. Με ρώτησαν: «Ξέρεις να γράφεις»; Είδαν ότι είχα μαζί μου μια πένα. Έγινα γραφιάς. Κρατούσα τον κατάλογο με τα ονόματα των έγκλειστων στον στάβλο. Όταν έφταναν οι άνθρωποι της διοίκησης, έπρεπε να παίρνουμε παρουσίες. Μια περίπολος ερχόταν κάθε βράδυ, τα μεσάνυχτα, και μας έβγαζε έξω. Στο στρατόπεδο άκουσα να μιλάνε μόνο κροατικά. Στο τμήμα μου, ένα βράδυ γέννησε μια νεαρή. Μια υπέργηρη γιαγιά τη βοήθησε. Το βρέφος ήταν πολύ αδύναμο. Μια-δυο μέρες πριν από την Κοίμηση της Θεοτόκου (έπεφτε Κυριακή), το βαφτίσαμε στην εκκλησία. Του δώσαμε το όνομα Μαρίγια. Μια-δυο μέρες ύστερα από την Κοίμηση της Θεοτόκου, η Μαρίγια πέθανε. Θυμάμαι ότι δυο κοπέλες που είχαν βγάλει εξανθήματα πέθαναν και οι δυο ένα βράδυ. Δεν μας δίνανε κανένα φάρμακο. Ένας από τους έγκλειστους ήταν γιατρός. Εκεί μέσα δεν φοβάσαι τον θάνατο. Υπήρχε μόνο ένα πηγάδι με πόσιμο νερό. Το φαγητό ήταν χάλια. Μια φορά, μια κοπέλα που δούλευε στην ξαδέλφη μου μας έδωσε μέσα από τα συρματοπλέγματα ψωμί και μπράντι. Είχε έρθει με τα πόδια από την Ποζέγκα. Μια κοπέλα ονόματι Ανκίκα Μπίσοφ, επίσης από την Ποζέγκα, δραπέτευσε απ' το στρατόπεδο. Τη βοήθησα. Δεν θυμάμαι άλλα ονόματα. Ήταν κι ένας νεαρός στο στρατόπεδο. Αργότερα μάθαμε ότι ήταν παπάς. Κανένας δεν ήξερε το όνομά του. Τον λέγαμε ο Ανώνυμος. Ύστερα από την ένατη αίτηση της ξαδέλφης μου, η μητέρα κι εγώ αφεθήκαμε ελεύθεροι τον Οκτώβριο του 1945. Κατάφερε να αποδείξει ότι στην πραγματικότητα είχαμε ουγγρική και όχι γερμανική καταγωγή. Όταν επέστρεψα στην Ποζέγκα, για μεγάλο χρονικό διάστημα δεν μίλησα σε κανέναν για το στρατόπεδο. Περιέγραψα τις μέρες μου εκεί στη συλλογή διηγημάτων μου με τον τίτλο *Πικρές αναμνήσεις: Ιστορίες από ένα στρατόπεδο και τον Ανώνυμο*. Δεν ανέφερα το όνομα του στρατοπέδου, αλλά οι αναμνήσεις είναι από την Κραντίγια.

Geiger, 2008, σελ. 371.

Στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, μεγάλο τμήμα της γερμανικής εθνοτικής μειονότητας που ζούσε στο Βασίλειο της Γιουγκοσλαβίας είχε ασπαστεί τις αρχές του εθνικοσοσιαλισμού και τις επικρατούσες ιδέες του Τρίτου Ράιχ. Για αυτόν τον λόγο, μετά το τέλος του πολέμου οι κομμουνιστικές αρχές κήρυξαν ένοχη τη μειονότητα συλλήβδην, με αποτέλεσμα τα μέλη της να διωχθούν και οι περιουσίες τους να κατασχεθούν. Θύματα αυτής της περιρρέουσας ατμόσφαιρας έπεσαν και πολλά μέλη της μειονότητας που δεν είχαν υποστηρίξει τις αρχές του εθνικοσοσιαλισμού και τον Χίτλερ στη διάρκεια του πολέμου.

Α-10. Αγροτική Μεταρρύθμιση και εποικισμός στη Βοϊβοντίνα

Άρθρο 16:
Προτεραιότητα στη διανομή γαιών θα δοθεί σε άκληρους γεωργούς ή σε εκείνους με μικρό κλήρο που πολέμησαν σε παρτιζάνικες μονάδες, στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα και στον Γιουγκοσλαβικό Στρατό, καθώς και σε βετεράνους του απελευθερωτικού αγώνα, σε ανάπηρους βετεράνους της περιόδου 1912-1918 και του Απριλίου 1941, στις οικογένειες και στα ορφανά αγωνιστών που σκοτώθηκαν στον Απελευθερωτικό Αγώνα και στα θύματα και στις οικογένειες των θυμάτων της φασιστικής τρομοκρατίας. Μεταξύ αυτών, προτεραιότητα θα δοθεί στους βετεράνους και τους εθελοντές.

Προτεραιότητα θα δοθεί στους παραπάνω αγωνιστές που δεν είναι γεωργοί εφόσον δεσμευτούν ότι θα εγκατασταθούν με τις οικογένειές τους στον κλήρο που θα τους δοθεί και θα τον καλλιεργήσουν.

Άρθρο 19:
Το μέγεθος του αποδοθέντος κλήρου σύμφωνα με το προαναφερθέν σχέδιο θα κυμαίνεται από 8 έως 12 εκτάρια καλλιεργήσιμης γης ανά αγροτική κοινότητα (νοικοκυριό ή οικογένεια). Κατ' εξαίρεση, μεγαλύτεροι κλήροι, οι οποίοι όμως δεν θα υπερβαίνουν το 30% του καθορισμένου μέγιστου, θα αποδοθούν σε εθνικούς ήρωες ή τις οικογένειές τους και σε αξιωματικούς του Γιουγκοσλαβικού Στρατού που είναι επαγγελματίες γεωργοί, καθώς και σε πολυγονεϊκές οικογένειες.

Εάν οι αποδοθέντες κλήροι βρίσκονται κοντά σε μεγάλες πόλεις και αποτελούν είτε κήπους είτε εκτάσεις εντατικής καλλιέργειας, η έκταση του μέγιστου αποδιδόμενου κλήρου θα κυμαίνεται από τέσσερα έως έξι εκτάρια.

Επίσημη Εφημερίδα της Δημοκρατικής Ομοσπονδιακής Γιουγκοσλαβίας, αρ. 64/45.

Στις 23 Αυγούστου 1945 η Προσωρινή Εθνοσυνέλευση της Δημοκρατικής Ομοσπονδιακής Γιουγκοσλαβίας ψήφισε τον Νόμο περί Αγροτικής Μεταρρύθμισης και Εποικισμού, στο πλαίσιο του οποίου περίπου το 40% των γαιών στη Βοϊβοντίνα αποτέλεσαν ιδιοκτησία του κράτους. Ως συνέπεια αυτού, 258.405 έποικοι (37.616 οικογένειες) από τη Βοσνία, την Ερζεγοβίνη, την Κροατία, τη Σερβία και το Μαυροβούνιο εγκαταστάθηκαν στη Βοϊβοντίνα. Προτεραιότητα στην απόδοση κλήρων δόθηκε σε έποικους που είχαν συμμετάσχει στον Εθνικοαπελευθερωτικό Αγώνα και, κυρίως, σε βετεράνους που είχαν στρατευτεί την περίοδο 1941-1943. Τα κτήματα που δόθηκαν στους επονομαζόμενους άκληρους (*bezemljaši*) την επαύριον του πολέμου κατά κύριο λόγο ανήκαν στους εθνοτικούς Γερμανούς που είχαν απελαθεί. Χιλιάδες έποικοι εγκαταστάθηκαν στα χωριά που είχαν εκκενωθεί από τους απελαθέντες Γερμανούς. Στους οικισμούς δόθηκαν νέες ονομασίες που αντιστοιχούσαν στην εθνοτική σύνθεση των εποίκων.

Διαβάστε τις πηγές Α-9 και Α-10. Γιατί πιστεύετε ότι οι εθνοτικοί Γερμανοί που κατοικούσαν σε χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης έτυχαν τέτοιας αντιμετώπισης την επαύριον του πολέμου; Μοιράζονταν όλοι τους τις ίδιες ιδέες και είχαν υιοθετήσει την ίδια στάση απέναντι στο Τρίτο Ράιχ κατά τη διάρκεια του πολέμου; Συζητήστε στην τάξη το νόημα του όρου «συλλογική ενοχή» χρησιμοποιώντας περισσότερα παραδείγματα. Προσπαθήστε να βρείτε κινηματογραφικές ή λογοτεχνικές αναπαραστάσεις, όχι αναγκαστικά με αναφορά στις παραπάνω χώρες, πάνω στο ζήτημα αυτό.

Α-11. Αίτηση προς τον υπουργό Εσωτερικών Υποθέσεων Εβραίων επιζώντων από τα στρατόπεδα εξόντωσης που επαναπατρίστηκαν στην Τιμισοάρα (Ιούλιος του 1945)

Υπουργέ,
Οι κάτωθι υπογεγραμμένοι που επαναπατρίστηκαν στην επαρχία της Μπουκοβίνα ως Ρουμάνοι πολίτες τον Απρίλιο και τον Μάιο του 1945 έλαβαν τις απαραίτητες ταυτότητες απ' όλους τους δήμους, εκτός από εκείνον της Τιμισοάρα […]. Μας λένε ότι τα πιστοποιητικά επαναπατρισμού που έχουμε δεν αρκούν και ότι χρειάζονται επιπρόσθετα έγγραφα που εμείς, ως πρώην εκτοπισθέντες, δεν μπορούμε να έχουμε […]. Έχουμε ήδη πληγεί απ' τη μοίρα με τόσες συμφορές, ώστε είμαστε πλήρως εξαθλιωμένοι. Δεν έχουμε την αντοχή, ούτε τα οικονομικά μέσα και την ηθική δύναμη, να υποφέρουμε περισσότερο […]. Η 1 Αυγούστου πλησιάζει, η μέρα που θα μας διώξουν με τις κλωτσιές απ' την Τιμισοάρα αν η τοπική αστυνομία δεν λάβει κατεπείγουσα διαταγή να μας εκδώσει ταυτότητες. Σας ζητούμε με σεβασμό να λάβετε υπόψη ότι χωρίς ταυτότητες: 1) Δεν λαμβάνουμε δελτία παροχής τροφίμων· 2) Δεν μας επιτρέπεται να εργαστούμε· και 3) Δεν μπορούμε να νοικιάσουμε σπίτι, με αποτέλεσμα να [κοιμόμαστε] πάνω στα θρανία ενός σχολείου, όπου μέχρι τώρα μας ανέχονται. Για όλους αυτούς τους λόγους, με βαθιά υπόληψη ζητάμε όπως αποστείλετε την αναγκαία διαταγή στο αστυνομικό τμήμα της Τιμισοάρα να μας εκδώσουν ταυτότητες ώστε να λάβουν τέλος όλα αυτά τα αναίτια και ιδιαιτέρως επώδυνα προβλήματα που αντιμετωπίζουμε.

Εθνικά Αρχεία Βουκουρεστίου, συλλογή: Γενική Διοίκηση Αστυνομίας, φάκ. 44/1945, σελ. 35.

Η επαρχία της Υπερδνειστερίας παραχωρήθηκε στη Ρουμανία τον Αύγουστο του 1941 σε αντάλλαγμα της συμμετοχής της στη γερμανική επίθεση εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης. Οι εκτοπισθέντες Εβραίοι της Βεσσαραβίας και της Μπουκοβίνα βιαίως μεταφέρθηκαν εκεί κάτω από ιδιαίτερα απάνθρωπες συνθήκες. Στη διάρκεια της μεταφοράς, είτε ως αποτέλεσμα εθνοκάθαρσης είτε στα στρατόπεδα εξόντωσης της Υπερδνειστερίας, περίπου 105 με 120 χιλιάδες Ρουμάνοι Εβραίοι πέθαναν, μαζί με περίπου άλλους τόσους Εβραίους της επαρχίας (σύμφωνα με: http://www.inshr-ew.ro/ro/holocaustul-din-romania/etape-ale-holocaustului.html, ανάκτηση στις 29 Ιανουαρίου 2015).

Α-12. Επιστολή αντιστασιακού Εβραίου σχετικά με τις δυσκολίες που είχαν να αντιμετωπίσουν οι περισσότεροι Έλληνες Εβραίοι με την επιστροφή τους από τα στρατόπεδα εξόντωσης στη γενέθλια γη το 1945

Στο προηγούμενο φύλλο σας δημοσιεύσατε επιστολήν ενός ομήρου, ο οποίος κάνει δίκαια παράπονα για το κλείσιμο του Εστιατορίου της Στέγης [Ισραηλιτών]. Θυμούμαστε όλοι το τι προσέφερε η Στέγη. Ο καθένας μας έτρωγε με ελαττωμένες τιμές και το κυριώτερο εύρισκε σ' αυτήν αυτό που τόσο λείπει σ' όλους μας, την «οικογενειακή ατμόσφαιρα». Είμαστε οι περισσότεροι ολομόναχοι, χωρίς οικογένεια και ένα κέντρο που θα αναπλήρωνε, έστω και κατά τι, το χαμένο σπήτι μας […]. Όχι συσσίτια. Όχι καζάνια και ουρές, που θα μας θυμίζουν στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Να λειτουργήσει εστιατόριο, όπου με την ησυχία του ο άπορος, ο εργάτης, ο υπάλληλος, ο μικροεπιχειρηματίας Ισραηλίτης θα βρη το ζεστό του φαγητό –εντελώς δωρεάν ο άπορος και με φθηνές τιμές οι άλλοι. Το συσσίτιο, εάν γίνει όπως μελετιέται, δεν θα εξυπηρετήσει παρά μικρόν αριθμόν ομοθρήσκων μας. Οι περισσότεροι, κι αν ακόμη πεινάνε, δεν θα πλησιάσουν το καζάνι. Κι' αυτό από αξιοπρέπεια, την οποία πολλοί από μας ευτυχώς δεν εχάσαμε ακόμα, και διότι έχουμε τη γνώμη ότι οι προσπάθειές μας πρέπει να τείνουν στο να βελτιώνουμε καθημερινά τη ζωή μας και όχι να γυρίζουμε στις μαύρες μέρες του '41.

Μετά τιμής, Μανώλης Ισάκ

εφ. *Ισραηλιτικόν Βήμα*, Θεσσαλονίκη, αρ. 3 (7 Δεκεμβρίου 1945), σελ. 2.

Για τη γενοκτονία των Ελλήνων Εβραίων, βλ. Βιβλίο Εργασίας αρ. 4 (2009): πηγές Γ-26 & Γ-27.

Α-13. Μια «κιβωτός» μεταφέρει Έλληνες σπουδαστές στη Γαλλία το 1945

Αμέσως μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας από τις δυνάμεις Κατοχής το 1944, ο διευθυντής του Γαλλικού Ινστιτούτου της Αθήνας Οκτάβιος Μερλιέ πρότεινε στο γαλλικό Υπουργείο Εξωτερικών τη χορήγηση σειράς υποτροφιών σε Έλληνες και Ελληνίδες σπουδαστές και σπουδάστριες για τη συνέχιση των σπουδών τους στο Παρίσι με υποτροφίες του γαλλικού κράτους. Οι επιλεγέντες, περίπου 200, επιβιβάστηκαν, κατά κύριο λόγο, στο πλοίο *Ματαρόα* που έφυγε από τον Πειραιά τον Δεκέμβριο του 1945 για να τους οδηγήσει σε μια νέα ζωή. Ένα μεγάλο μέρος των σπουδαστών ανήκε πολιτικά στην Αριστερά και η απομάκρυνσή τους από την Ελλάδα τούς έσωσε από τις διώξεις που πιθανότατα θα υφίσταντο στο πλαίσιο του ταραγμένου πολιτικού κλίματος, των ενδοελληνικών συγκρούσεων και του εμφύλιου που ακολούθησε (1946-1949). Επρόκειτο, στην πλειονότητά τους, για υψηλών προσόντων επιστήμονες και καλλιτέχνες οι οποίοι σταδιοδρόμησαν στη Γαλλία και διεθνώς, ενώ λόγω του ταραγμένου πολιτικού κλίματος αρκετοί μπόρεσαν να επιστρέψουν στην Ελλάδα μόλις μετά την πτώση της στρατιωτικής δικτατορίας το 1974, ενώ άλλοι παρέμειναν στη δεύτερη πατρίδα τους για όλη τους τη ζωή. Η συγγραφέας Μιμίκα Κρανάκη περιγράφει αυτή την εμπειρία σε κείμενο που προδημοσιεύτηκε στα γαλλικά τον Αύγουστο του 1950 και στα ελληνικά το 2008.

Πού να φανταστούμε τότε πως τα μάτια μας αποχαιρετούσαν την Ελλάδα! Ήταν ένα συνηθισμένο ταξίδι «δι' ανωτέρας σπουδάς», έτσι λέγαμε κι ύστερα επιστροφή στην πατρίδα βέβαια, τι άλλο; Πού να φανταστούμε πως ήτανε γραφτό να κοπεί, σιγά-σιγά, ο δρόμος του γυρισμού […]. Έχει σκοτεινιάσει πια για καλά, έπεσε η πρώτη νύχτα μακριά απ την Ελλάδα. Είμαστε «υπότροφοι», στον πληθυντικό, έτσι γενικά κι αφηρημένα, αν και δεν ισχύει για όλους, υπότροφοι του γαλλικού κράτους, καλλιτέχνες, επιστήμονες, τεχνικοί κλπ. Το οπλιταγωγό «Ματαρόα» μας αφήνει στον Τάραντα, όπου παίρνουμε ένα τραίνο φορτηγό για να συνεχίσουμε το ταξίδι. Συγκοινωνία μηδέν, το 1945. Είναι Δεκέμβρης μήνας και τα βαγόνια τζάμια δεν έχουνε. Όταν νυχτώνει –πρώτη, δεύτερη, τρίτη νύχτα, Θεέ μου τι στενόμακρη είναι αυτή η Ιταλία, απελπισία, πολεμάμε να φτιάσουμε στρωσίδια με τις αποσκευές μας. Ελάχιστοι φύγαν μ' αληθινές βαλίτσες που θα διαλυθούνε, άλλωστε, πριν φτάσουν στο Παρίσι. Οι πιο πολλοί ταξιδεύουν με σακίδια, καλάθια, μπόγους, ό,τι μπόρεσε να σοφιστεί η φτώχεια και η αγάπη κείνων που μείναν στην αποβάθρα του Πειραιά κουνώντας τα μαντήλια τους […]. Κάποια στιγμή, επιτέλους, μια ολόκληρη εβδομάδα αφ' ότου φύγαμε, ακούμε: Προσοχή-προσοχή φτάνουμε στο Παρίσι. Μεσάνυχτα. Κοιτάμε μήπως ξεχωρίζει τίποτα μες στο σκοτάδι. Τίποτα, μηδέν. Μονάχα μακρυά και που κανένα φως, πιο ερμητικό, πιο άγνωστο κι απ' τη νύχτα.

Κρανάκη, 2008, σελ. 13, 15.

Α-14. Ενημερωτικό σημείωμα του 1946 σχετικά με την απόφαση πολλών αρχηγών των Εβραίων της Τρανσυλβανίας να μεταναστεύσουν στην Παλαιστίνη και την Αμερική, απόφαση που συμμερίζονταν η μεγάλη πλειοψηφία των Εβραίων της περιφέρειας, ιδίως εκείνων που ζούσαν σε αγροτικές περιοχές

Έχω την τιμή να αναφέρω ότι ο αρχηγός της εβραϊκής κοι-

→

νότητας στην Ιλεάντα της επαρχίας Σομές πήρε μέρος στη συνάντηση όλων των Εβραίων αρχηγών της Τρανσυλβανίας, η οποία έλαβε χώρα στις 4 και 6 Μαΐου, με αντικείμενο τη μετανάστευση των Εβραίων στην Παλαιστίνη. Στη συνάντηση αποφασίστηκε η μετανάστευση όσων ήθελαν να φύγουν. Από την κοινότητα της Ιλεάντα περίπου είκοσι οικογένειες ετοιμάζονται να φύγουν σύντομα. Πρόκειται να αναχωρήσουν κατά πάσα πιθανότητα σε δύο εβδομάδες […]. Οι υπόλοιποι Εβραίοι ετοιμάζονται να μεταναστεύσουν στην Αμερική. Ο ουγγρικής καταγωγής πληθυσμός είναι ευτυχής που φεύγουν οι Εβραίοι.

Ο διοικητής Χωροφυλακής
λοχαγός Ιονέλ Βασιλέσκου

Εθνικά Αρχεία Βουκουρεστίου,
συλλογή: Γενική Διοίκηση Αστυνομίας, φάκ. 68/1946, σελ. 114.

Η λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου δεν σήμανε και το τέλος των δεινών για τους περισσότερους από τους ελάχιστους Εβραίους που επέζησαν του Ολοκαυτώματος. Πολλές εβραϊκές κοινότητες στην Ευρώπη είχαν σχεδόν αφανιστεί και οι επιζώντες των στρατοπέδων εξόντωσης δεν είχαν πού να επιστρέψουν. Ποια ήταν τα προβλήματα και ποιες οι δυσκολίες που είχαν να αντιμετωπίσουν οι επιζώντες (όπως περιγράφονται στις πηγές Α-11, Α-12 και Α-14); Ερευνήστε περαιτέρω αυτό το ζήτημα και απαντήστε στο ερώτημα γιατί μεγάλος αριθμός Εβραίων αποφάσισε να μεταναστεύσει στην Παλαιστίνη και στις ΗΠΑ. Με αναφορά στην πηγή Α-14, σχολιάστε την προσπάθεια να χρησιμοποιηθεί η μετανάστευση των Εβραίων για πολιτικούς και ψυχροπολεμικούς σκοπούς.

Α.1.3. Ανοικοδόμηση

Α-15. Διανομή πακέτων τροφίμων και περίθαλψης από τη Διοίκηση Περίθαλψης και Αποκατάστασης των Ηνωμένων Εθνών (ΟΥΝΡΑ) στο Σαράγιεβο. Η Βοσνία και η Ερζεγοβίνη αντιμετώπιζαν πολύ σοβαρά επισιτιστικά προβλήματα και οι περισσότερες οικογένειες βασίζονταν αποκλειστικά στη βοήθεια της ΟΥΝΡΑ

Τμήμα Αρχείων και Διαχείρισης Ηνωμένων Εθνών, S-0800-0011-1-1.

Η αποστολή της ΟΥΝΡΑ στη Γιουγκοσλαβία ξεκίνησε τη λειτουργία της τον Απρίλιο του 1945. Αρχικά είχε να αντιμετωπίσει τον λοιμό που μάστιζε τη Βοσνία και την Ερζεγοβίνη, καθώς και ορισμένες περιοχές της Κροατίας. Εκεί απέστειλε μεγάλες ποσότητες τροφίμων, ιατρικό εξοπλισμό και εκπαιδευμένο νοσηλευτικό προσωπικό. Στη συνέχεια, απέστειλε τεχνολογικό εξοπλισμό για την επανεκκίνηση του αγροτικού και βιομηχανικού τομέα. Οι ανάγκες της χώρας ήταν τόσο μεγάλες, ώστε η Γιουγκοσλαβία να αποτελέσει τον μεγαλύτερο αποδέκτη βοήθειας από την ΟΥΝΡΑ, ύψους 415 εκατομμυρίων δολαρίων.

Α-16. Η διανομή της αμερικανικής βοήθειας προς την Ελλάδα, Κεραμεικός, Ιανουάριος του 1952

Φωτογραφία Δημήτρης Χαρισιάδης, Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη.

Είτε απευθείας μέσω του Σχεδίου Μάρσαλ είτε μέσω διεθνών οργανισμών με την πλουσιοπάροχη υποστήριξη της Ουάσινγκτον, η αμερικανική βοήθεια προς την Ελλάδα ήταν καθοριστική για την ανασυγκρότηση της χώρας και τη στήριξη των ενδεών και των εχόντων ανάγκη την επαύριον της Κατοχής και του εμφυλίου πολέμου που ακολούθησε στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1940. Εκτιμάται ότι από τον Ιούλιο του 1948 έως τον Ιανουάριο του 1952, η βοήθεια αυτή ανήλθε στο ποσό των 1,3 δισεκατομμυρίων δολαρίων, επιπλέον της στρατιωτικής βοήθειας ύψους 560 εκατομμυρίων.

Το Σχέδιο Μάρσαλ (Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Ανάκαμψης) ήταν μια αμερικανική πρωτοβουλία για την υποστήριξη της ανοικοδόμησης των δυτικοευρωπαϊκών οικονομιών μετά τον πόλεμο. Το σχέδιο τέθηκε σε λειτουργία τον Απρίλιο του 1948. Σκοπός ήταν να γίνει πάλι η Ευρώπη ευημερούσα και έτσι να αποτραπεί η εξάπλωση του κομμουνισμού. Μεταξύ άλλων, το Σχέδιο Μάρσαλ ενθάρρυνε την αύξηση της παραγωγικότητας, τη συμμετοχή σε εργατικά συνδικάτα, καθώς και την υιοθέτηση σύγχρονων επιχειρηματικών πρακτικών. Πήρε το όνομά του από τον υπουργό Εξωτερικών Τζορτζ Μάρσαλ, διακεκριμένο πρώην στρατιωτικό, ο οποίος έλαβε το Νόμπελ Ειρήνης για την πρωτοβουλία του αυτή το 1953.

Α-17. Αμερικανική οικονομική βοήθεια προς την Τουρκία (σε εκατομμύρια δολάρια)

1948-52	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
197,1	46,2	92,3	68,1	99,9	96,9	85,7	103,3	84,4	101,9	135,0	130,5	101,6	152,1

Oran, 2002, σελ. 533.

Α-18. Η αλβανική κυβέρνηση κηρύσσει persona non grata (ανεπιθύμητη) μία αξιωματούχο της ΟΥΝΡΑ, 1945

α. Επιστολή του Γραφείου του Πρωθυπουργού, 2 Οκτωβρίου 1945

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΒΡΕΤΑΝΙΔΑ ΠΟΛΙΤΗ ΔΕΣΠΟΙΝΙΔΑ ΠΕΝΙΝΓΚΤΟΝ

Η δεσποινίς Πένινγκτον έφτασε στην Αλβανία ως αξιωματούχος της ΟΥΝΡΑ στις 10 Αυγούστου 1945. Αντί να εκπληρώσει το έργο για το οποίο ήρθε στην Αλβανία, ασχολείται με πολιτικά θέματα. Αντί να εποπτεύει καταλλήλως την παροχή ανακούφισης, την επικρίνει, κάνοντας ό,τι μπορεί ώστε να διεγείρει τη δυσπιστία του πληθυσμού απέναντι στον αρχηγό και στην κυβέρνηση και να προκαλέσει δυσαρέσκεια. Τα γεγονότα έχουν ως εξής:

1) Στις 4 Σεπτεμβρίου 1945, καθοδόν προς τη Σκόδρα, στο χωριό Μαμούρας ρώτησε κάποιους από το Κόσοβο: «Ποια κυβέρνηση είναι καλύτερη, η τωρινή ή εκείνη της εποχής του [βασιλιά] Ζόγκου»;

2) Στο σπίτι του Κουαζίμ Καστράτι στη Σκόδρα επιχείρησε να αφήσει μια επιστολή, αλλά δεν τα κατάφερε.

3) Στους κατοίκους του χωριού Σιρόκα είπε: «Σας παρέχουμε ικανή περίθαλψη, αλλά οι άνθρωποι που εμπιστεύεστε –και όταν σας συναντούν σας χαιρετούν με σφιγμένες τις γροθιές– δεν σας συμπαθούν. Θέλουν να οικοδομήσουν τον σοσιαλισμό».

4) Ρώτησε τους κατοίκους του χωριού Στόι: «Γιατί πληρώνετε για το ψωμί ενώ εμείς σας το δίνουμε δωρεάν»;

5) Σε έναν αξιωματικό που τη συνόδευε είπε: «Η κυβέρνησή σας σκοτώνει τους καλούς Αλβανούς και προστατεύει τα συμφέροντα εκείνων που πολέμησαν», καθώς και «στο πρόγραμμά του, ο Τσόρτσιλ δήλωσε ότι οι Αλβανοί που βρίσκονται στην Αγγλία θα έρθουν εδώ». Σε ό,τι αφορά το ελληνικό ζήτημα, του είπε ότι «σύντομα θα είστε σε πόλεμο με την Ελλάδα».

6) Εξέφρασε τη συμπάθειά της προς τον Ζόγκου, ενώ προσέβαλε τους επικεφαλείς της σημερινής κυβέρνησης.

Το προαναφερόμενο πρόσωπο είναι ανεπιθύμητο. Ως εκ τούτου, απαιτούμε να φύγει από τη χώρα μας.

Κεντρικό Κρατικό Αρχείο, φάκ. 490, 1945, έγγραφο αρ. 109/4.

β. Επιστολή της δεσποινίδας Πένινγκτον προς τον διευθυντή της αποστολής της ΟΥΝΡΑ στην Αλβανία, 2 Οκτωβρίου 1945

Διάβασα την επιστολή του Γραφείου του Πρωθυπουργού και σε απάντηση επιτρέψτε μου να σας εξηγήσω ότι δεν απευθύνθηκα σε καμία ομάδα προσώπων και ότι σε καμία περίπτωση δεν επικρίνω την κυβέρνηση, τους στόχους και την πρόοδο της οποίας υποστηρίζω και επαινώ.

Όσον αφορά τα αναφερόμενα σε αυτή την επιστολή:

1) Στις 4 Σεπτεμβρίου σταματήσαμε να πιούμε κάτι στο εστιατόριο του χωριού Μαμούρας. Η μόνη κουβέντα που είχα εκεί αφορούσε τους ντόπιους και τα γεγονότα που σχετίζονται με αυτούς. Μείναμε εκεί μόλις για είκοσι λεπτά καθοδόν προς τη Σκόρδα.

2) Στη Σιρόκα ο μόνος άνθρωπος που γνώρισα ποτέ ήταν ο φούρναρης, και ο μοναδικός μου στόχος ήταν να εξετάσω την ποιότητα του ψωμιού. Επισκεφτήκαμε επί-

σης τις καθολικές καλόγριες για να τις ρωτήσουμε για την υγεία των παιδιών. Επιπλέον, είδαμε μια παράλυτη γυναίκα πάνω από εξήντα ετών, η οποία μας κάλεσε σπίτι της και της δώσαμε πέντε φράγκα. Επίσης, επισκεφτήκαμε μια φτωχή οικογένεια και συζητήσαμε μαζί της για το ψάρεμα.

3) Στο χωριό Στόι επισκεφτήκαμε τρία σπίτια, όπου μας άρεσε το αυτοκίνητο που είχε αγοράσει ένας νεαρός […]. Επίσης, συνομίλησα εκεί με μια γυναίκα και δύο μικρά κορίτσια.

4) Μου είναι πολύ δύσκολο να καταλάβω τη διάλεκτο Τοσκ και ομοίως τη διάλεκτο Γκεγκ του συνοδού αξιωματικού. Ως εκ τούτου, αρνούμαι κατηγορηματικά κάθε σχόλιο που μου αποδίδεται, που όχι μόνο δεν έκανα, αλλά ούτε έχω καν σκεφτεί ποτέ κάτι τέτοιο.

5) Αρνούμαι κατηγορηματικά ότι έκανα τέτοια δήλωση, είτε στη συγκεκριμένη περίπτωση είτε σε άλλη.

Επιτρέψτε μου να προσθέσω εδώ ότι η μοναδική στενόχωρη στιγμή κατά τη διάρκεια του ταξιδιού μου στη Σκόρδα ήταν όταν επισκεφθήκαμε την οικία της κυρίας Καστράτι. Ένας νεαρός εξάδελφος της οικογένειας με ρώτησε, παρουσία των θείων των και του παρτιζάνου αξιωματικού, εάν είχα παρατηρήσει αλλαγές στην Αλβανία σε σύγκριση με την κατάσταση προπολεμικά. Απάντησα: «Δεν μπορώ να συζητήσω πολιτικά θέματα. Βλέπω τα ίδια μάτια, τα ίδια πόδια και τα ίδια μπράτσα και ακούω την ίδια γλώσσα που άκουγα και προηγουμένως. Δεν καταλαβαίνω τι εννοείς μ' αυτό και γι' αυτόν τον λόγο δεν θα πω τίποτε άλλο». Όταν συνέχισε να με ρωτάει για τις σκέψεις μου σχετικά με τις μελλοντικές βελτιώσεις και εκείνες που γίνονται σήμερα, απάντησα ότι εάν κάποιος κρατούσε ένα μικρό παιδί και τον ρωτούσαν αν θα γινόταν όμορφο όταν μεγάλωνε ή θα είχε γένια, τι απάντηση θα μπορούσε να δώσει. Τη στιγμή εκείνη, ο παρτιζάνος και όλοι οι παριστάμενοι ξέσπασαν σε γέλια και στη συνέχεια συζητήσαμε άλλα πράγματα.

Είναι δυνατόν εγώ –η οποία κατά τη διάρκεια της δουλειάς μου για την Αλβανία μεταξύ του 1924 και του 1939 και εκ νέου στη διάρκεια του πολέμου, έκανα το καλύτερο δυνατόν, δίνοντας και χρήματα, θυσιάζοντας τον εαυτό μου χωρίς να δω την κόρη μου για έναν χρόνο– να μπορούσα να είχα κάνει ένα τέτοιο δριμύ και άστοχο σχόλιο, όπως εκείνο που μου αποδίδεται στην επιστολή; Κανένας Αλβανός που γνωρίζει καλά τη δράση μου δεν μπορεί να πει ότι κάτι τέτοιο είναι δυνατόν.

Κεντρικό Κρατικό Αρχείο,
φάκ. 490, 1945, έγγραφο αρ. 5.

Α-19. Χάρτης με τα ελληνικά χωριά που έκαψαν οι κατακτητές

Η τετράγλωσση, πλούσια εικονογραφημένη έκδοση του Υπουργείου Ανασυγκροτήσεως δείχνει με λεπτομερή τρόπο τις καταστροφές που η χώρα και ο λαός της υπέστησαν στη διάρκεια της Κατοχής από τις δυνάμεις του Άξονα. Στο κείμενο που συνοδεύει τον χάρτη διαβάζουμε: «Και σαν να μην έφθαναν οι άλλες καταστροφές, οι στρατοί κατοχής εφήρμοσαν ένα προμελετημένο σχέδιο για την εξόντωσι του ελληνισμού, την πυρπόλησι των χωριών. 1.770 ελληνικά χωριά βρίσκονται σήμερα αποτεφρωμένα. Σε μερικά μέρη της χώρας, ιδίως κοντά στα σύνορα, οι πυρπολήσεις επεξετάθησαν έως το 90% των χωριών της κάθε περιοχής».

Μελετήστε το κλειδί και τις πηγές Α-16 και Α-19. Ποια νομίζετε ότι ήταν η κατάσταση στην Ελλάδα μετά τον πόλεμο, λαμβάνοντας υπόψη ότι ακολούθησε ένας άγριος εμφύλιος πόλεμος;

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΚΕΦ. Α.1.3

1. Ποια ήταν η συνολική οικονομική βοήθεια προς τις χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης μετά τον πόλεμο; Ποια ήταν τα κύρια προβλήματα που έπρεπε να αντιμετωπιστούν άμεσα; Πώς πολιτικοί και κυβερνήσεις εργαλειοποίησαν τη βοήθεια της ΟΥΝΡΑ και του Σχεδίου Μάρσαλ; Βρείτε πληροφορίες σε εκθέσεις, οπτικό υλικό, και προφορικές μαρτυρίες για τη δίκαιη ή επιλεκτική διανομή και τη χρήση ή κατάχρηση της βοήθειας.

2. Καταγράψτε τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι κάτοικοι της Νοτιανατολικής Ευρώπης στην καθημερινή τους ζωή την επαύριον του πολέμου.

Δοξιάδης (επιμ.), *Αι θυσίαι της Ελλάδος στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο*, Αθήνα 1946, εικόνα 53.

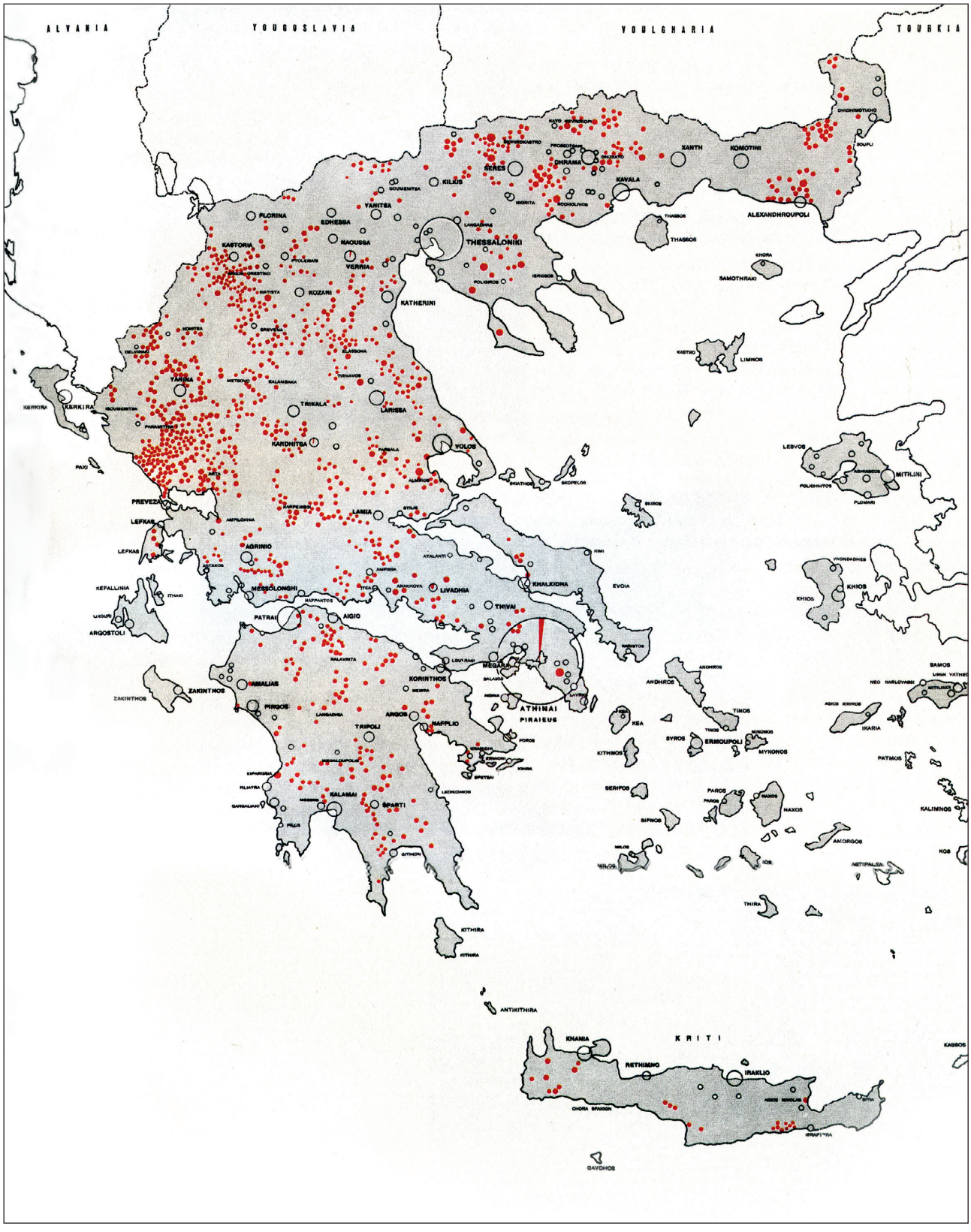
ALVANIA
YOUGOSLAVIA
YOULGHARIA
TOURKIA
SERES
DHRAMA
KAVALA
XANTH
KOMOTINI
ALEXANDHROUPOLI
KILKIS
PLORINA
EDHESSA
NAOUSSA
VERRIA
YANITSA
THESSALONIKI
KASTORIA
KOZANI
KATHERINI
SAMOTHRAKI
LIMNOS
KERKIRA
YANINA
TRIKALA
LARISSA
KARDHITSA
VOLOS
LESVOS
MITILINI
PREVEZA
LEFKAS
AGRINIO
LAMIA
KHALKIDHA
EVOIA
KHIOS
KEFALLINIA
ARGOSTOLI
MESSOLONGHI
LIVADHIA
THIVAI
PATRAI
AIGIO
MEGARA
ATHINAI
PIRAIEUS
ANDHROS
TINOS
SYROS
ERMOUPOLI
MYKONOS
KITHNOS
SERIFOS
SIFNOS
PAROS
NAXOS
IKARIA
SAMOS
PATMOS
KALIMNOS
AMORGOS
IOS
THIRA
ZAKINTHOS
ZAKINTHOS
KORINTHOS
PIRGOS
ARGOS
NAPPLIO
TRIPOLI
KALAMAI
SPARTI
KITHIRA
ANTIKITHIRA
KRITI
KHANIA
RETHIMNO
IRAKLIO
KASSOS
GAVDHOS

Α.2. ΝΕΑ ΚΑΘΕΣΤΩΤΑ

Α.2.1. Μετάβαση

Α-20. Διακήρυξη της κυβέρνησης Τίτο-Σούμπασιτς, 9 Μαρτίου 1945

Η πατρίδα μας έχει υποδεχτεί την ενιαία κυβέρνηση, κάτι που αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη γρήγορη και επιτυχή ολοκλήρωση του πολέμου και για την ταχεία προγραμματισμένη ανασυγκρότηση της χώρας μας. Η κυβέρνηση, η οποία παρουσιάζεται στον λαό της Γιουγκοσλαβίας με αυτή τη δήλωση σήμερα, είναι αποτέλεσμα εσωτερικών και εξωτερικών πολιτικών αναγκών. Αφενός η ίδρυσή της θα δώσει ακόμα μεγαλύτερη ώθηση στη συσπείρωση όλων εκείνων των δυνάμεων που δεν έχουν ατιμαστεί λόγω της συνεργασίας τους με τον κατακτητή και τους λακέδες του· αφετέρου, σε ένα κλίμα εμπιστοσύνης, η κυβέρνηση θα βοηθήσει σημαντικά τις προσπάθειες για την ανασυγκρότηση της χώρας μας και θα ενδυναμώσει ακόμα περισσότερο τις φιλικές σχέσεις με τους συμμάχους μας. Η κυβέρνηση είναι πεπεισμένη ότι η πλήρης υποστήριξη του λαού και των αντιπροσώπων της θα της δώσει τη δύναμη να φέρει εις πέρας το δύσκολο έργο των ημερών μας.

Politika, Βελιγράδι, έτος XLII, No. 11921, 10 Μαρτίου 1945, 1, στο Nešović και Petranović, 1983, σελ. 657-661.

Στις 16 Ιουνίου 1944, υπογράφτηκε στη νήσο Βις συμφωνία μεταξύ της Εθνικής Επιτροπής για την Απελευθέρωση της Γιουγκοσλαβίας (ΕΕΑΓ) και της βασιλικής κυβέρνησης του πρωθυπουργού Ιβάν Σούμπασιτς, με την οποία τα συμβαλλόμενα μέρη αναγνώρισαν το ένα το άλλο και συμφώνησαν να ενεργούν από κοινού. Στις 8 Αυγούστου, η κυβέρνηση Σούμπασιτς εξέδωσε διακήρυξη με την οποία επέδιδε τα εύσημα σε μονάδες του Εθνικοαπελευθερωτικού Στρατού της Γιουγκοσλαβίας (ΕΣΓ) που μάχονταν ενάντια στους κατακτητές και αναγνώριζε την προσωρινή διοίκηση του Αντιφασιστικού Συμβουλίου για την Εθνική Απελευθέρωση της Γιουγκοσλαβίας (ΑΣΕΑΓ) και των Εθνικοαπελευθερωτικών Επιτροπών της Γιουγκοσλαβίας έως τη σύσταση τακτικών λαϊκών συνελεύσεων στη χώρα. Σε ομιλία του στο ραδιόφωνο του Λονδίνου στις 12 Σεπτεμβρίου 1944, ο βασιλιάς Πέτρος Β' απέπεμψε τον Μιχαήλοβιτς από τη θέση του αρχιστράτηγου του γιουγκοσλαβικού στρατού και κάλεσε όλους τους Σέρβους να αναγνωρίσουν τον Τίτο στη θέση του. Η συμφωνία μεταξύ της ΕΕΑΓ και της βασιλικής κυβέρνησης στις 1 Νοεμβρίου 1944 προέβλεπε ότι το όνομα του μελλοντικού κράτους θα ήταν Δημοκρατική Ομοσπονδιακή Γιουγκοσλαβία, ότι «ο βασιλιάς Πέτρος Β' δεν θα επιστρέψει στη χώρα έως ότου ο λαός αποφασίσει κάτι τέτοιο», ότι εν τη απουσία του «η βασιλική εξουσία θα ασκείται από την Αντιβασιλεία», ότι θα συστηνόταν προσωρινή κυβέρνηση και ότι, μέχρι να πραγματοποιηθούν εκλογές για τη συνταγματική εθνοσυνέλευση, το ΑΣΕΑΓ θα ασκούσε τις νομοθετικές και εκτελεστικές αρμοδιότητες της κυβέρνησης. →

Α-21. Το Σύνταγμα της Ομοσπονδιακής Λαϊκής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας (ΟΛΔΓ), 31 Ιανουαρίου 1946

Άρθρο 1. Η ΟΛΔΓ είναι ένα ομοσπονδιακό λαϊκό κράτος, δημοκρατικής μορφής, μια κοινότητα ανθρώπων που χαίρουν ίσων δικαιωμάτων, οι οποίοι, στη βάση της αρχής της αυτοδιάθεσης, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος της απόσχισης, έχουν εκφράσει τη θέλησή τους να ζήσουν μαζί σε ένα ομοσπονδιακό κράτος.

Άρθρο 2. Η ΟΛΔΓ απαρτίζεται από τη Λαϊκή Δημοκρατία της Σερβίας, τη Λαϊκή Δημοκρατία της Κροατίας, τη Λαϊκή Δημοκρατία της Σλοβενίας, τη Λαϊκή Δημοκρατία της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης, τη Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας και τη Λαϊκή Δημοκρατία του Μαυροβουνίου. Στη Λαϊκή Δημοκρατία της Σερβίας συμπεριλαμβάνεται η αυτόνομη επαρχία του Κοσόβου και η αυτόνομη περιοχή του Κοσόβου-Μετοχίγια.

Άρθρο 9. Η κυριαρχία των λαϊκών δημοκρατιών που απαρτίζουν την ΟΛΔΓ περιορίζεται μόνο από τα δικαιώματα που παρέχει το Σύνταγμα αυτό στην ΟΛΔΓ.

Άρθρο 12. Η Λαϊκή Συνέλευση της ΟΛΔΓ ορίζει τα σύνορα μεταξύ των λαϊκών δημοκρατιών. Τα σύνορα μίας λαϊκής δημοκρατίας δεν μπορούν να τροποποιηθούν χωρίς τη συγκατάθεσή της.

Άρθρο 14. Τα μέσα παραγωγής στην ΟΛΔΓ αποτελούν ιδιοκτησία είτε όλων των λαών –λ.χ. ιδιοκτησία του κράτους και των λαϊκών συνεργατικών οργανώσεων– είτε ιδιοκτησία φυσικών και νομικών προσώπων.

Άρθρο 15. Προκειμένου να προστατευτούν τα ζωτικά συμφέροντα του λαού και να προαχθούν η ευημερία των ανθρώπων και η σωστή χρήση όλων των οικονομικών δυνατοτήτων και δυνάμεων, το κράτος κατευθύνει την οικονομική ζωή και ανάπτυξη της χώρας σύμφωνα με ένα

γενικό οικονομικό πρόγραμμα το οποίο βασίζεται στους κρατικούς και συνεργατικούς οικονομικούς τομείς και παράλληλα θέτει υπό τον έλεγχό του την ιδιωτική οικονομία.

Άρθρο 18. Η ιδιωτική ιδιοκτησία και η ιδιωτική πρωτοβουλία στην οικονομία είναι εγγυημένες.

Άρθρο 19. Η γη ανήκει σε εκείνους που την καλλιεργούν. Με κανέναν τρόπο δεν μπορεί να υπάρχει μεγάλη ιδιοκτησία στα χέρια ιδιωτών.

Άρθρο 24. Οι γυναίκες χαίρουν ίσων δικαιωμάτων με τους άνδρες σε όλα τα πεδία της κρατικής, οικονομικής και κοινωνικοπολιτικής ζωής.

Άρθρο 25: Η ελευθερία της συνείδησης και η θρησκευτική ελευθερία είναι εγγυημένες για όλους τους πολίτες. Η Εκκλησία διαχωρίζεται από το κράτος.

Άρθρο 26. Ένας γάμος είναι έγκυρος μόνο εάν συνάπτεται ενώπιον των αρμόδιων κρατικών οργάνων. Μετά τον [αστικό] γάμο, οι πολίτες μπορούν να πραγματοποιήσουν θρησκευτική τελετή. Η εγγραφή [σε καταλόγους] των γεννήσεων, των γάμων και των θανάτων πραγματοποιείται από το κράτος.

Εφημερίδα της Κυβερνήσεως [της ΟΛΔΓ], αρ. 10/1946.

Σύμφωνα με απόφαση της Συντακτικής Συνέλευσης, το Σύνταγμα της ΟΛΔΓ τέθηκε σε ισχύ στις 31 Ιανουαρίου 1946. Βασιζόταν στο σοβιετικό Σύνταγμα του 1936. Ανακήρυξε την κυριαρχία του λαού και όρισε ότι η Γιουγκοσλαβία ήταν «ομοσπονδιακό εθνικό κράτος» που αποτελείτο από έξι λαϊκές δημοκρατίες. Το κράτος οργανώθηκε με βάση την αρχή της ενότητας της εξουσίας και του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού. Οι λαϊκές δημοκρατίας ασκούσαν ανεξάρτητα τις εξουσίες τους και περιορίζονταν μόνο από τα δικαιώματα που είχαν παραχωρήσει οικειοθελώς στην ΟΛΔΓ. Ωστόσο, ο ρόλος των ομοσπονδιακών οργάνων εξουσίας ήταν μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο των οργάνων των λαϊκών δημοκρατιών, με αποτέλεσμα την κυριαρχία της κεντρικής εξουσίας. Οι εθνικές μειονότητες απολάμβαναν «το δικαίωμα και την προστασία της δικής τους πολιτιστικής ανάπτυξης και της ελεύθερης χρήσης της δικής τους γλώσσας». Η ιδιοκτησία ήταν κρατική, συνεταιριστική ή ιδιωτική. Η ιδιωτική ιδιοκτησία μπορούσε να περιοριστεί ή να απαλλοτριωθεί εφόσον το απαιτούσε το «κοινό συμφέρον». Όλοι οι πολίτες άνω των 18 ετών είχαν δικαίωμα ψήφου. Για πρώτη φορά, επιτράπηκε στις γυναίκες και στους στρατιώτες να ψηφίσουν. Επίσης, το Σύνταγμα εγγυόταν την ελευθερία του Τύπου, της έκφρασης, του συνέρχεσθαι, καθώς και τις δημόσιες συναντήσεις και εκδηλώσεις. Τέλος, δεν αναγνώριζε τη συμμετοχή της Εκκλησίας στην εκπαίδευση και όριζε ότι η πρωτοβάθμια εκπαίδευση θα ήταν υποχρεωτική και θα παρεχόταν δωρεάν.

Α-22. Το Σύνταγμα της Λαϊκής Δημοκρατίας του Μαυροβουνίου, 1946

Άρθρο 2. Έχοντας επιτύχει τη δημιουργία του εθνικού του κράτους μέσα από τον απελευθερωτικό του αγώνα και τον κοινό αγώνα των λαών της Γιουγκοσλαβίας, συμφώνως με το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση κάθε έθνους, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος απόσχισης και ενοποίησης με άλλους λαούς, και εκφράζοντας την ελεύθερη βούλησή του ο λαός του Μαυροβουνίου ενώθηκε με τους άλλους λαούς της Γιουγκοσλαβίας και τις λαϊκές τους δημοκρατίες με βάση την αρχή της ισότητας σε ένα κοινό, ομοσπονδιακό κράτος, την ΟΛΔΓ.

Άρθρο 10. Η Λαϊκή Δημοκρατία του Μαυροβουνίου ασκεί την κρατική εξουσία, μεταβιβάζοντας στην ΟΛΔΓ μόνο εκείνα τα δικαιώματα που αναφέρονται στο Σύνταγμα του ομοσπονδιακού κράτους.

Άρθρο 13. Οι εθνικές μειονότητες στη Λαϊκή Δημοκρατία του Μαυροβουνίου έχουν το δικαίωμα και την προστασία της πολιτιστικής τους ανάπτυξης και την ελευθερία να κάνουν χρήση της γλώσσας τους.

Άρθρο 16. Η δημόσια ιδιοκτησία αποτελεί τον πυλώνα του κράτους για την ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας.

Άρθρο 18. Η ιδιωτική ιδιοκτησία μπορεί να περιοριστεί ή να απαλλοτριωθεί εάν είναι απαραίτητο για το καλό όλων, αλλά μόνο σύμφωνα με τον νόμο.

Άρθρο 24. Οι γυναίκες είναι ισότιμες με τους άνδρες σε όλα τα πεδία της κρατικής, οικονομικής και κοινωνικοπολιτικής ζωής.

Άρθρο 36. Το κράτος είναι υπεύθυνο για την προώθηση της συνολικής υγείας του λαού. Το κράτος είναι υπεύθυνο για την προώθηση της φυσικής αγωγής του λαού.

Άρθρο 38. Τα σχολεία είναι δημόσια. Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση είναι υποχρεωτική και παρέχεται δωρεάν.

Perović και Ilić, 1986, σελ. 315-339.

Συγκρίνετε τα άρθρα 1, 2, 9 και 12 του Συντάγματος της ΟΛΔΓ (πηγή Α-21) με τα άρθρα 2, 10 και 13 του Συντάγματος της Λαϊκής Δημοκρατίας του Μαυροβουνίου (πηγή Α-22). Πώς συγκροτήθηκε η γιουγκοσλαβική ομοσπονδία σύμφωνα με τα δύο αυτά Συντάγματα;

Α-23. Ο πόλεμος των πολιτικών συμβόλων: Στάλιν εναντίον βασιλιά Μιχαήλ· δύο σύντομα αποσπάσματα από σημειώματα που απέστειλε και έλαβε το Υπουργείο Παιδείας

α. Εορτασμός των γενεθλίων του Στάλιν. Εγκύκλιος του Υπουργείου Παιδείας, 12 Δεκεμβρίου 1947

Στις 21 Δεκεμβρίου είναι τα γενέθλια του αρχιστράτηγου Στάλιν. Την ημέρα εκείνη, ο δάσκαλος θα μιλήσει στους μαθητές για τον αρχιστράτηγο Στάλιν. Στα σχολεία που αργούν, ο εορτασμός θα λάβει χώρα στη διάρκεια της εκπαιδευτικής συνάντησης του συνόλου των τάξεων.

Εθνικά Αρχεία του Βασλούι, συλλογή: Γυμνάσιο του Χούσι, φάκ. 172/1947, τόμ. Β', σελ. 6.

β. Φεστιβάλ εμπνευσμένα από τη Σοβιετική Ένωση

ΔΙΑΣΧΟΛΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΟΥ ΧΟΥΣΙ ΠΡΟΣ ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗ, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1948

Στα σχολεία χρησιμοποίησαν τις συμβουλευτικές τάξεις και τις συνελεύσεις των μαθητών. Ειδικά στα γυμνάσια γενικής εκπαίδευσης θηλέων και αρρένων, αυτές οι συνελεύσεις πραγματοποιήθηκαν σε εβδομαδιαία βάση και τα θέματα αντλήθηκαν από την επιστήμη και τη λογοτεχνία. Τα θέματα είχαν κατά βάση προοδευτικό χαρακτήρα και το αποτέλεσμα ήταν μια όλο και πιο έντονη προσήλωση στο πνεύμα της εποχής. Αν πριν από δύο χρόνια οι φοιτητές φορούσαν επιδεικτικά ποδιές με το πορτρέτο του πρώην βασιλιά Μιχαήλ, τώρα το πνεύμα είναι αρκετά διαφορετικό, έτσι ώστε με την ευκαιρία του φεστιβάλ που διοργάνωσε η Ρουμανική Εταιρεία για τη Φιλία με τη Σοβιετική Ένωση [ΡΕΦΣΕ] οι μαθητές του δευτεροβάθμιου σχολείου στην πόλη διοργάνωσαν ένα καλλιτεχνικό δρώμενο που ξεκίνησε και τελείωσε με τον ύμνο της Τρίτης Διεθνούς, ενώ όλο το πρόγραμμα αποτελείτο από τραγούδια και ποιήματα από τη σοβιετική μουσική και λογοτεχνία […]. Σε ό,τι αφορά την πολιτιστική και εκπαιδευτική δραστηριότητα στο σύνολο της χώρας, δεν έχουμε τη δυνατότητα να την ελέγχουμε, λόγω έλλειψης μέσων μεταφοράς.

Εθνικά Αρχεία του Βασλούι, συλλογή: Γυμνάσιο του Χούσι, φάκ. 173/1948, σελ. 6.

Η ΡΕΦΣΕ ήταν μια πολιτιστική οργάνωση την οποία ίδρυσε μια ομάδα αριστερών διανοουμένων το φθινόπωρο του 1944. Γρήγορα μετατράπηκε σε γνήσιο εργαλείο προπαγάνδας το οποίο έλεγχε και χρηματοδοτούσε το κράτος. Δραστηριοποιήθηκε για σχεδόν δύο δεκαετίες σε όλα τα δημόσια ιδρύματα.

Ο Μιχαήλ (γέν. 1921) ήταν ο τελευταίος βασιλιάς της Ρουμανίας. Ανέβηκε στον θρόνο ανήλικος το 1927 και παρέμεινε ως το 1930. Έγινε πάλι βασιλιάς από τις 6 Σεπτεμβρίου 1940 έως τις 30 Δεκεμβρίου 1947, οπότε αναγκάστηκε να παραιτηθεί.

Στο πλαίσιο των συμβουλευτικών τάξεων, ο παιδαγωγός (κάθε τάξη είχε τον παιδαγωγό της) συζητούσε με τους μαθητές διάφορα εξωσχολικά θέματα, καθώς και ζητήματα που ανέκυπταν στην τάξη.

Τα σχολεία δεν αποτελούν μόνο εκπαιδευτικά ιδρύματα, αλλά και σημαντικό μέσο κοινωνικοποίησης των νέων. Υποτίθεται ότι μεταδίδουν ορισμένες κυρίαρχες αξίες και ιδέες της κοινωνίας. Χρησιμοποιήστε τις πηγές και τη γνώση σας και περιγράψτε πως η νέα ιδεολογία εισάχθηκε και διαδόθηκε στα σχολεία της Ρουμανίας. Βρείτε στις πηγές τα κύρια στοιχεία του «νέου» που προωθούνταν και τα στοιχεία του «παλιού» που απορρίπτονταν.

Α-24. Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Αλβανίας [ΚΚΑ] συζητά τις νέες εθνικές αργίες

Ο σύντροφος Τουκ Γιάκοβα αναφέρει ότι η 1η Μαΐου έμεινε εκτός αυτού του προγράμματος και επομένως, ως μέλος των συνδικάτων, «προτείνω να προστεθεί ως αργία». Ο σύντροφος πρόεδρος ζήτησε τη διεξαγωγή ψηφοφορίας και η πρόταση έγινε ομόφωνα δεκτή […]. Ο σύντροφος Κόκοσι ρώτησε σχετικά με τα κριτήρια ορισμού των αργιών: Είχαν ερωτηθεί οι θρησκευτικές κοινότητες; Ο σύντροφος Κόνομι εξηγεί ότι ερωτήθηκαν οι θρησκευτικές κοινότητες και έχουν κάνει σχετικές προτάσεις. Από αυτές τις θρησκευτικές αργίες, μία των μουσουλμάνων καταργείται και αποδίδεται στους μπεκτασήδες. Επίσης, καταργείται από μία ημέρα αργία των ορθόδοξων και των καθολικών […]. Ο σύντροφος Ράμανταν Τσιτάκου αναφέρει: «Έχει παραληφθεί η ημέρα απελευθέρωσης της Αλβανίας, […] η ημέρα που έληξε ο Μεγάλος Πόλεμος που διεξήγαγε ο αλβανικός λαός. Ο αλβανικός λαός πρέπει να θυμάται την ημέρα αυτή και να την εορτάζει εσαεί ως μία ιστορική ημέρα. Ορθά εορτάζουμε την 28η Νοεμβρίου 1912, αλλά και αυτή την ημέρα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου –του Μεγάλου Πολέμου– οφείλουμε να τη θυμόμαστε. Το μόνο πρόβλημα έχει να κάνει με την ημερομηνία. Από όσο γνωρίζω, στις 28 Νοεμβρίου 1944 δεν υπήρχαν στρατεύματα του εχθρού στην Αλβανία και έτσι η επομένη ημέρα βρήκε την Αλβανία απελευθερωμένη.

Συνεπώς, προτείνω να προσθέσουμε την 29 Νοεμβρίου ως εθνική αργία. Έχουμε ήδη αποδεχτεί την τελευταία μέρα του παγκοσμίου πολέμου, επομένως πιστεύω ότι θα ήταν λάθος αν δεν προσθέταμε την ημέρα απελευθέρωσης της Αλβανίας». Ο σύντροφος Χασάν Πούλο είπε: «Δεν είμαι εναντίον αυτής της πρότασης. Αλλά θα ήθελα να ξέρω εάν άλλες χώρες, που αγωνίστηκαν ακόμα πιο αδυσώπητα από ό,τι εμείς, εορτάζουν μια τέτοια ημέρα». Ο σύντροφος Ραμαντάν Τσιτάκου απαντά: «Στη Γιουγκοσλαβία, η ημέρα της απελευθέρωσης του Βελιγραδίου εορτάζεται και είναι δημόσια αργία. Ακόμα και εάν άλλα κράτη δεν έχουν αναγνωρίσει μία τέτοια ημέρα, εμείς μπορούμε να το κάνουμε διότι έχουμε αγωνιστεί ακόμα παραπάνω από ό,τι εκείνοι». Ο σύντροφος Χασάν Πούλο ανταπαντά: «Όλα τα κράτη έχουν ορίσει μία ημέρα ως Ημέρα Ανεξαρτησίας». Ο σύντροφος Ραμαντάν Τσιτάκου λέει: «Παρατηρούμε ότι στη Βουλγαρία έχουν αναγνωρίσει την ημέρα απελευθέρωσης ως αργία, αν και εκεί δεν αγωνίστηκε ο λαός». Ο σύντροφος Σπίρο Μοϊσίου συμφωνεί με την πρόταση του συντρόφου Ραμαντάν Τσιτάκου και προσθέτει ότι η 29 Νοεμβρίου είναι όχι μόνο η ημέρα της απελευθέρωσης της Αλβανίας αλλά και η ημέρα που εγγυήθηκε ένα νέο καθεστώς για τον αλβανικό λαό. Ο σύντροφος πρόεδρος παρουσιάζει τις γνώμες που εκφράστηκαν και τονίζει ότι η Αλβανία είχε απολέσει την ανεξαρτησία της, επομένως η 29 Νοεμβρίου αποτελεί τη δεύτερη απελευθέρωση της Αλβανίας, την οποία απέκτησαν μετά από έναν αιματηρό πόλεμο. Στη συνέχεια, ζητά τη διεξαγωγή ψηφοφορίας και η πρόταση γίνεται αποδεκτή κατά πλειοψηφία.

14η συνάντηση, 5η συνεδρία της Συντονιστικής Επιτροπής, Τίρανα, 9 Νοεμβρίου 1945.

1. Γιατί τα κράτη καθιερώνουν εθνικές αργίες; Ποιες είναι οι εθνικές αργίες της Αλβανίας που αναφέρονται στην πηγή Α-24; Γιατί επιλέχθηκαν αυτές οι ημέρες ως εθνικές αργίες; Ποιες είναι νέες; Συντάξτε έναν κατάλογο των εθνικών αργιών στη χώρα σας και αναφέρετε τους λόγους που αυτές εορτάζονται. **2.** Ο όρος «επινοημένη παράδοση» διατυπώθηκε στο γνωστό βιβλίο *The Invention of Tradition [Η επινόηση της παράδοσης]*, που εκδόθηκε το 1983 σε επιμέλεια των ιστορικών Έρικ Χομπσμπάουμ και Τέρενς Ρέιντζερ. Υποστηρίζουν ότι πολλές «παραδόσεις» που εμφανίζονται ως παλιές ή ισχυρίζονται ότι είναι παλιές έχουν συχνά πρόσφατη προέλευση και μερικές φορές επινοήθηκαν για να δημιουργήσουν μια εθνική ταυτότητα, να προωθήσουν την εθνική ενότητα ή να νομιμοποιήσουν ορισμένους θεσμούς ή πρακτικές. Θα μπορούσατε να βρείτε επιχειρήματα για την εφαρμογή αυτής της αντίληψης σε ό,τι αφορά την καθιέρωση νέων εθνικών αργιών στην Αλβανία μετά τον Β΄ Παγκόσμιο; Επιχειρηματολογήστε χρησιμοποιώντας τα αποδεικτικά στοιχεία που παρατίθενται στην πηγή.

Α-25. Η Συνταγματική Συνέλευση της Αλβανίας αποφασίζει τη μετατροπή της σε Λαϊκή Συνέλευση, 16 Μαρτίου 1946

1. Η Συντακτική Συνέλευση που προέκυψε από τις εκλογές τις 2 Δεκεμβρίου 1945 μετατρέπεται σε Λαϊκή Συνέλευση της Λαϊκής Δημοκρατίας της Αλβανίας για περίοδο τεσσάρων ετών, αρχής γενομένης από τις 16 Μαρτίου 1946.

2. Το προεδρείο της Συντακτικής Συνέλευσης που εξελέγη στη συνεδρία τις 12 Ιανουαρίου μετατρέπεται σε προεδρείο της Λαϊκής Συνέλευσης για περίοδο τεσσάρων ετών, με τον ίδιο αριθμό μελών που αναφέρεται στο άρθρο 1 του Νόμου 195/12.01.1946.

Κεντρικό Κρατικό Αρχείο, φάκ. 489, 1946, έγγραφο αρ. 10/1.

Α-26. Προπαγανδιστική ομιλία σχετικά με το δημοψήφισμα για την κατάργηση της μοναρχίας στη Βουλγαρία, 1946

Στα δύο χρόνια που βρίσκεται στην εξουσία, η κυβέρνηση του Πατριωτικού Μετώπου έχει παραχωρήσει ευρύτατα δικαιώματα και ελευθερίες στον βουλγαρικό λαό. Διεξήγαγε εκκαθαρίσεις στον στρατό και ολοκληρώνει αντίστοιχες σε κρατικούς θεσμούς, ενώ παράλληλα υιοθέτησε και υιοθετεί νόμους για την τιμωρία των κερδοσκόπων, για την υπεράσπιση της δημοκρατίας και της εργασίας, για την αγροτική μεταρρύθμιση, για τη δήμευση παράνομων περιουσιών, για τις αγροτικές συντάξεις, για την περαιτέρω φορολόγηση των κερδών που αποκτήθηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου, για τους παραγωγικούς συνεταιρισμούς, κ.ο.κ. Σύναψε εμπορικές συμφωνίες με τη Σοβιετική Ένωση, την Τσεχοσλοβακία και την Πολωνία. Έσωσε τον λαό από την πείνα, καθώς και το ζωικό κεφάλαιο της χώρας σε αυτή τη δύσκολη χρονιά. Έσωσε το λεβ από υποτίμηση. Κατέθεσε έναν ρεαλιστικό προϋπολογισμό. Ο ενθουσιασμός που επικρατεί στις τάξεις των εργατών είναι πρωτοφανής. Η αύξηση της παραγωγικότητας και η μείωση του κόστους παραγωγής έχουν αναπτυχθεί σε ευρεία κλίμακα […]. Σε όλα τα χωριά και τις πόλεις, σε όλα τα ορυχεία, τα εργαστήρια, τα εργοστάσια και τους σιδηρόδρομους ο λαός προσφέρει εθελοντικά χιλιάδες ημέρες εργασίας. Θυσιάζοντας την Κυριακή τους ως ημέρα ανάπαυσης, χιλιάδες ενθουσιώδεις μέλη του Πατριωτικού Μετώπου των πόλεων πηγαίνουν με εθελοντικές εργατικές ταξιαρχίες στα χωριά, εδραιώνοντας με αυτόν τον τρόπο την ενότητα μεταξύ εργατών και αγροτών. Όλα αυτά γίνονται χάρη του Πατριωτικού Μετώπου […]. Ο λαός, που απελευθερώθηκε από τον φασισμό με μεγάλες θυσίες, θέλει να κατεδαφίσει την ακρόπολη του φασισμού, τη φωλιά του στη χώρα μας, τη μοναρχία, και να εγκαθιδρύσει μια λαϊκή δημοκρατία που θα προσφέρει τις απαραίτητες υλι-

κές, πολιτικές και ηθικές εγγυήσεις εναντίον της επιστροφής στο μαύρο και ντροπιαστικό παρελθόν. Μια λαϊκή δημοκρατία που θα εξασφαλίσει τη δημοκρατική εξέλιξη της χώρας μας. Μια λαϊκή δημοκρατία στην οποία δεν θα υπάρχει χώρος για τους κερδοσκόπους, τους δολιοφθορείς, τους ληστές και τους καταπιεστές του λαού […]. Ο εργαζόμενος λαός μας θέλει μια τέτοια λαϊκή δημοκρατία, που θα υλοποιήσει την αρχή: Όποιος είναι ικανός για εργασία αλλά δεν θέλει να εργαστεί και δεν επιθυμεί να ασκεί κοινωνικά χρήσιμο έργο, τότε δεν θα πρέπει ούτε να τρώει ούτε να προσπορίζεται οφέλη από τον υλικό, πολιτιστικό και πνευματικό πλούτο του λαού.

Κρατικό Αρχείο Επικράτειας, φάκ. 3/1/114.

1. Ποια είναι τα επιτεύγματα του Πατριωτικού Μετώπου που τονίζονται στην ομιλία; Ποιες υποσχέσεις δίνονται για το μέλλον; Τι τίτλο θα δίνατε στην ομιλία;

2. Εντοπίστε και σχολιάστε το λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται για να δικαιολογήσετε τον χαρακτηρισμό της ομιλίας ως «προπαγανδιστικής». Ποιες είναι οι κοινότοπες εκφράσεις που χρησιμοποιούν οι υποστηρικτές του καθεστώτος;

Α-27. Το δημοψήφισμα για το πολιτειακό ζήτημα στη Βουλγαρία, 1946

α. Προπαγανδιστική γελοιογραφία: «Η σκούπα του λαού – 8 Σεπτεμβρίου 1946»

Κρατικό Αρχείο Επικράτειας, φάκ. 3/1/114.

β. Το σοβιετικό μοντέλο

Viktor Deni, «Ο σύντροφος Λένιν καθαρίζει τη γη από τη βρωμιά», 1920.

Στις 8 Σεπτεμβρίου 1946 έλαβε χώρα το δημοψήφισμα για το πολιτειακό ζήτημα στη Βουλγαρία. Η συντριπτική πλειοψηφία των εκλογέων, με ποσοστό 95,6%, ψήφισε υπέρ της δημοκρατίας. Ακόμα και ο αρχηγός της αντικομμουνιστικής αντιπολίτευσης, Νίκολα Πέτκοφ, δήλωσε: «Το δημοψήφισμα ήταν απολύτως ελεύθερο και όλος ο λαός τάχθηκε υπέρ της κατάργησης της μοναρχίας, η οποία έχει φέρει μόνο κακοτυχίες και καταστροφές στη Βουλγαρία». Τα λεγόμενά του καταδεικνύουν τα έντονα αντιμοναρχικά αισθήματα στη Βουλγαρία εκείνη την εποχή, όμως το Κομμουνιστικό Κόμμα χρησιμοποίησε την ευκαιρία για να διεξαγάγει μια συστηματική εκστρατεία προπαγάνδας ώστε να εδραιώσει την εξουσία του.

Συγκρίνετε αυτές τις δύο γελοιογραφίες. Λάβετε υπόψη ότι οι γελοιογραφίες αναδεικνύουν ορισμένα μηνύματα και γνώμες, όχι τόσο πολύ τα ίδια τα γεγονότα. Ποιο είναι το μήνυμα και των δύο γελοιογραφιών; Πώς αντικατοπτρίζουν την κομμουνιστική ιδεολογία; Ποιες είναι οι ομοιότητες και ποιες οι διαφορές τους; Πιστεύετε ότι η σοβιετική γελοιογραφία χρησίμευσε ως μοντέλο για τη βουλγαρική; Επιχειρηματολογήστε με στοιχεία και από τις δύο αυτές πηγές.

Α-28. Οι κοινοβουλευτικές εκλογές και το δημοψήφισμα για το πολιτειακό ζήτημα στην Ελλάδα, 1946

α. Προκήρυξη του Πολιτικού Συνασπισμού Κομμάτων ΕΑΜ, τμήμα Βέροιας, που καλεί σε αποχή από τις κοινοβουλευτικές εκλογές, Μάρτιος του 1946

Οι κοινοβουλευτικές εκλογές στις 31 Μαρτίου 1946, οι πρώτες ύστερα από την εγκαθίδρυση της δικτατορίας Μεταξά τον Αύγουστο του 1936, διεξάχθηκαν σε συνθήκες ακραίας πόλωσης και συνεχούς διαμαρτυρίας από μέρους της Αριστεράς και του Κέντρου για την τρομοκρατία που ασκούσαν σε πολλές περιοχές της χώρας ένοπλες παρακρατικές ομάδες και οι δυνάμεις ασφάλειας. Τελικά το ΚΚΕ, καθώς και μικρότεροι αριστεροί και κεντρώοι πολιτικοί σχηματισμοί, αποφάσισαν να απόσχουν των εκλογών. Εκτιμάται ότι η απόφαση του ΚΚΕ αποτέλεσε όχι μόνο τακτικό αλλά και στρατηγικό λάθος. Η εκλογική νίκη της δεξιάς Ηνωμένης Παρατάξεως Εθνικοφρόνων (με ποσοστό 55,1% και 206 έδρες επί συνόλου 354), οδήγησε στην πολιτική νομιμοποίηση του χώρου –και στην Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό– και την περαιτέρω δίωξη των αριστερών και των κομμουνιστών από τις δυνάμεις ασφαλείας.

ΚΑΝΕΝΑΣ ΤΙΜΙΟΣ ΠΑΤΡΙΩΤΗΣ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΑΣ ΔΕΝ ΘΑ ΨΗΦΙΣΗ
Προς το Λαό του Νομού μας

Ο Πρωθυπουργός Σοφούλης, όλοι οι υπουργοί, όλες οι αγγλικές εφημερίδες και οι εφημερίδες όλου του κόσμου αναγνωρίζουν ότι στην Ελλάδα οι μοναρχοφασίστες ασκούν τρομοκρατία μέχρι του σημείου, όπως δήλωσε ο ίδιος Σοφούλης, "να μπορούν να κυκλοφορούν στην ύπαιθρο μονάχα οι μοναρχικοί υποψήφιοι Βουλευτές".

Μακρυά από τις κάλπες. Είναι εθνικό έγκλημα να ψηφίσουμε. Είναι προδοσία εναντίον του αγώνα μας και του ψωμιού των παιδιών μας όταν δώσουμε τους ψήφους μας στους αιώνια εκμεταλλευτές μας που μας θυμούνται μόνο στις εκλογές για να μας αρπάξουν το ψήφο. Κανένας Δημοκράτης δεν θα πάρη μέρος στο καινούργιο έγκλημα που ετοιμάζουν οι μοναρχοφασίστες στη χώρα μας με την εκλογική κωμωδία.

Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ).

β. Το δημοψήφισμα της 1 Σεπτεμβρίου 1946. Μια αφίσα υπέρ της μοναρχίας

Το δημοψήφισμα της 1 Σεπτεμβρίου 1946, στο οποίο συμμετείχαν και εκείνα τα κόμματα (συμπεριλαμβανομένου και του ΚΚΕ) που είχαν απόσχει από τις κοινοβουλευτικές εκλογές πέντε μήνες νωρίτερα, κατέγραψε πλειοψηφία 68,4% υπέρ της επανόδου του βασιλιά Γεωργίου Β'. Σύμφωνα με τη Συμμαχική Αποστολή για την Παρακολούθηση των Ελληνικών Εκλογών, που αποτελείτο από εκπροσώπους της Βρετανίας, της Γαλλίας και των ΗΠΑ, αλλά όχι της Σοβιετικής Ένωσης, «δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το [δεξιό] κόμμα που αντιπροσωπεύει την κυβερνητική άποψη άσκησε αδικαιολόγητη επιρροή υπέρ της επανόδου του βασιλιά, αλλά χωρίς αυτήν την επιρροή είμαστε πεπεισμένοι ότι θα μπορούσε να υπάρξει η απαραίτητη πλειοψηφία για την επάνοδο του βασιλιά».

Ο Γεώργιος Β' διατέλεσε βασιλιάς των Ελλήνων από το 1922 έως το 1924 και από το 1935 έως το 1947. Υποστήριξε τη δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά της περιόδου 1936-1941, γεγονός που του στοίχισε σε δημοτικότητα μεταξύ πολιτών που υποστήριζαν τις δυνάμεις της Αριστεράς και του Κέντρου. Μετά την απελευθέρωση, παρέμεινε στο εξωτερικό, για να επανέλθει μετά το δημοψήφισμα της 1 Σεπτεμβρίου 1946. Πέθανε επτά μήνες μετά την επιστροφή του.

Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο.

Εύζωνες: Ονομασία παλαιότερων επίλεκτων μονάδων του ελληνικού στρατού, κυρίως ελαφρού πεζικού και ορεινών καταδρομών. Στις μέρες μας, η ονομασία αναφέρεται στα μέλη της προεδρικής φρουράς.

Συγκρίνετε τις πηγές Α-27.α και Α-28.β σε σχέση με την παρουσία της μοναρχίας στη Βουλγαρία και την Ελλάδα. Ακολουθήστε τα παρακάτω βήματα για να «διαβάσετε» αυτές τις εικόνες: περιγράψτε την εικόνα, αποκρυπτογραφήστε τα σύμβολα, αναφερθείτε στο ιστορικό πλαίσιο και συζητήστε το νόημα και τη δυναμική της κάθε εικόνας. Συγκρίνετε την κατάσταση στις δύο γειτονικές χώρες. Προσπαθήστε να βρείτε παρόμοιο υλικό.

Α-29. Νόμος για την απαλλοτρίωση μεγάλων αστικών ακινήτων στη Βουλγαρία, 15 Απριλίου 1948

Άρθρο 1. Ως μεγάλο αστικό ακίνητο νοείται η ακίνητη περιουσία φυσικών πρόσωπων ή του κράτους, εντός των ορίων των σχεδίων αστικής ανάπτυξης, που δεν προορίζεται να ικανοποιήσει τις ανάγκες στέγασης των ιδιοκτητών της, να αποφέρει αναγκαία πρόσθετα εισοδήματα ή να καλύψει άμεσες οικονομικές ανάγκες, αλλά να αποδώσει έσοδα με τη μορφή ενοικίων από κεφάλαια που έχουν επενδυθεί για την απόκτηση της περιουσίας.

Άρθρο 2. Οποιαδήποτε στεγασμένη ακίνητη περιουσία εντός των ορίων ανάπτυξης των αστικών οικισμών, ανεξάρτητα από το αν είναι οικοδομημένη ή κενή, που ανήκει στα μέλη οποιασδήποτε οικογένειας θα απαλλοτριωθεί και θα παραμείνει κρατική ιδιοκτησία, δηλ. λαϊκή ιδιοκτησία. Τα ακίνητα των εργατών που αποκτήθηκαν ή κατασκευάστηκαν για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες στέγασης των οικογενειών τους ή για να εξασφαλίσουν πρόσθετο εισόδημα για τη συντήρηση των οικογενειών τους δεν θα απαλλοτριωθούν.

Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αρ. 87, 15 Απριλίου 1948.

Α-30. Η μετάβαση από το μονοκομματικό στο πολυκομματικό σύστημα στην Τουρκία

Την επαύριον της λήξης του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα (ΡΛΚ), που έως τότε είχε το μονοπώλιο της εξουσίας, άρχισε να να δρομολογεί σταδιακά βήματα προς τη μετάβαση σε ένα πολυκομματικό πολιτικό σύστημα, προκειμένου να καταδείξει την προσήλωση της χώρας στις δυτικές δημοκρατικές αρχές. Στο πλαίσιο αυτό, επέτρεψε τη σύσταση αντιπολιτευόμενων κομμάτων ώστε να εγκαθιδρυθεί ένα αντιπροσωπευτικό κοινοβουλευτικό σύστημα. Οι εκλογές του 1950, στις οποίες το ΡΛΚ ηττήθηκε, αποτελούν ορόσημο στην πολιτική ιστορία της Τουρκίας.

α. Ομιλία του Ισμέτ Ίνονου, 1946

Ο έλεγχος που ασκεί η Μεγάλη Συνέλευση στους φόρους και στις ετήσιες δαπάνες των φορολογουμένων είναι ακριβής και αρκετά κατανοητός και δεν υστερεί σε σχέση με τον αντίστοιχο των πιο προηγμένων δημοκρατικών εθνών. Το μοναδικό μειονέκτημά μας είναι η απουσία ενός κόμματος που να αντιπολιτεύεται το κυβερνών κόμμα.

Φυσικά, έχουμε δεκαοκτώ μήνες ακόμα έως τη διενέργεια εκλογών. Το εκλογικό σώμα θα αναδείξει την πολιτική δύναμη που θα επικρατήσει στις εκλογές του 1947, ελπίζουμε από τον πρώτο γύρο. Δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε εάν έως τότε θα έχει συσταθεί κάποιο αντιπολιτευόμενο κόμμα και, αν ναι, αν θα εμφανιστεί εντός ή εκτός της Μεγάλης Συνέλευσης. Αυτό που γνωρίζουμε είναι ότι θα ήταν πολύ πιο εποικοδομητικό για τα συμφέροντα και την πολιτική ωριμότητα του έθνους εάν εκείνοι που διαφωνούν σε θέματα αρχής και στους τρόπους πρακτικής, εκφράζουν την άποψή τους ανοιχτά σύμφωνα με τις πεποιθήσεις και τα προγράμματα τους μέσα σε ένα πολιτικό σώμα, αντί να λειτουργούν φατριαστικά.

Inönü, 1946, σελ. 388-389.

Ο Ισμέτ Ίνονου (1884-1973) ήταν ο πρώτος πρωθυπουργός της χώρας μετά την ανακήρυξη της Δημοκρατίας της Τουρκίας το 1923 και ο δεύτερος πρόεδρός της μετά τον θάνατο του Ατατούρκ, με τον τίτλο του «εθνικού αρχηγού». Ως αρχηγός του ΡΛΚ, ηττήθηκε στις πρώτες ελεύθερες εκλογές του 1950 αλλά, μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1960, διατέλεσε πρωθυπουργός από το 1961 έως το 1965. Το 1972 έχασε την αρχηγία του κόμματος από τον Μπουλέντ Ετζεβίτ.

β. Εκλογική αφίσα του Δημοκρατικού Κόμματος της Τουρκίας, 1950

Το Δημοκρατικό Κόμμα (ΔΚ) κέρδισε τις εκλογές στις 14 Μαΐου 1950 με ποσοστό 55,2% (το ΡΛΚ έλαβε 39,6%) και επανέλαβε την επιτυχία του στις εκλογές του 1954 (με 57%) και του 1957 (με 47,87%). Το ΔΚ υιοθέτησε τις αρχές της οικονομίας της αγοράς και της ελευθερίας της πίστης απέναντι στον κρατισμό και στις σκληρές εκδοχές του κοσμικισμού. Εκλογική του βάση ήταν κυρίως οι αγρότες αλλά και η αστική τάξη. Η θρησκευτική ρητορική του κόμματος και η δυναμική και απήχηση που αυτή απέκτησε οδήγησαν στην εμφάνιση και εν τέλει την εμπέδωση του πολιτικού ισλάμ ως αντίθετου πόλου στο κεμαλικό-στρατιωτικό κατεστημένο. Στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου, το ισλάμ μαζί με τον οικονομικό φιλελευθερισμό αποτελούσαν σημαντικό εμπόδιο στην εξάπλωση του κομμουνισμού στη Μέση Ανατολή. Η δεκαετία του 1950 θεωρείται από τους κεμαλικούς διανοούμενους ως η περίοδος της «αντεπανάστασης».

Αρκετά! Ο λαός θα αποφασίσει!
Δημοκρατικό Κόμμα
Δημιουργός: Selçuk Milar, Ιδιωτική συλλογή Kerim Han Milar.

Α.2.2. Εναντίωση

Α-31. Κύριες οδηγίες και κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με το έργο της Κροατικής Αντίστασης στην Πατρίδα

Η Αποστολή της Κροατικής Αντίστασης στο Εξωτερικό θεωρεί τους αντάρτες μαχητές των Κροατικών Ενόπλων Δυνάμεων στην Πατρίδα [ΚΕΔΠ] τον πιο σημαντικό και πιο αποτελεσματικό παράγοντα του αγώνα για την υπεράσπιση του κροατικού λαού και του κράτους της Κροατίας ενάντια στον κομμουνισμό και στη Γιουγκοσλαβία. Οι ΚΕΔΠ αποτελούν τους πρωτοπόρους, τους οργανωτές της ένοπλης αντίστασης στην πατρίδα, καθώς και τους κύριους υποστηρικτές και ρυθμιστές των κροατικών δραστηριοτήτων στο εξωτερικό. Μόνο εφόσον οργανωθούν σε στέρεες βάσεις, θα μπορέσουν να προσελκύσουν το ενδιαφέρον των ξένων στην κροατική υπόθεση και να λάβουν αποτελεσματική βοήθεια. Για τον λόγο αυτόν, πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή και φροντίδα στην οργάνωση των ΚΕΔΠ.

1. ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΩΝ ΚΕΔΠ: Πρωταρχικό καθήκον αποτελεί η πολιτική και στρατιωτική προετοιμασία και εκτέλεση μίας γενικής εθνικής εξέγερσης. Έμμεσοι στόχοι είναι η διάβρωση και καταστροφή του σημερινού συστήματος του κατακτητή, η δημιουργία σύγχυσης και φόβου στις τάξεις του, καθώς και η ενδυνάμωση του ηθικού του κροατικού λαού.

2. ΜΕΘΟΔΟΙ: Συνωμοτικότητα, δηλ. απόλυτη μυστικότητα όσον αφορά τους συμμετέχοντες, την οργάνωση και τις δραστηριότητές της. Η παραβίαση της μυστικότητας συνάδει με προδοσία. Ας είναι ο κανόνας μας: Μη μιλάτε ή ρωτάτε για πράγματα που δεν πρέπει ούτε να ειπωθούν ούτε να συζητηθούν! Πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα προσεκτικοί με τους πληροφοριοδότες του εχθρού και να εμποδίζουμε πάση θυσία τη διείσδυση του εχθρού στις τάξεις μας.

Radelić, 2011, σελ. 59.

Στο τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, μέλη των ηττημένων στρατιωτικών σχηματισμών έφυγαν από τη Γιουγκοσλαβία. Ορισμένοι πάντως (προερχόμενοι κυρίως από την Ούστασα και τους Τσέτνικ) παρέμειναν στη χώρα και συνέχισαν να αγωνίζονται εναντίον των νέων αρχών, ενώ άλλοι σχηματισμοί κατά καιρούς διείσδυαν στη χώρα τα επόμενα χρόνια με σκοπό να υποκινήσουν την εξέγερση εναντίον των κομμουνιστών. Οι σχηματισμοί της Ούστασα ήταν γνωστοί και ως Σταυροφόροι (*Križari*). Με μια σειρά καλά οργανωμένων στρατιωτικών και αστυνομικών ενεργειών, οι γιουγκοσλαβικές αρχές εμπόδισαν την ανάπτυξη του κινήματος των Σταυροφόρων. Παρόλο που οι Σταυροφόροι δραστηριοποιήθηκαν κατά κύριο λόγο το 1945-1946, οι τελευταίες αντάρτικες ενέργειες καταγράφηκαν το 1952.

Ποιοι είναι οι δύο κύριοι στόχοι των Κροατικών Ενόπλων Δυνάμεων στην Πατρίδα;

Α-32. Έκθεση του αναπληρωτή υπουργού Εσωτερικών Υποθέσεων, στρατηγού Γιόνκο Πάνοφ, σχετικά με την Ορθόδοξη Εκκλησία της Βουλγαρίας, 25 Ιουνίου 1949

1. Παρά τις διάφορες αλλαγές στη σύνθεσή της και την παραίτηση του Έξαρχου Στέφαν, από τις 9 Σεπτεμβρίου 1944 έως σήμερα, η ανώτατη αρχή της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Βουλγαρίας, η Ιερά Σύνοδος, έχει υπάρξει αντιδραστική και αντίθετη προς όλα τα μέτρα της κυβέρνησης του Πατριωτικού Μετώπου […]. Αυτό αποδεικνύεται από τα στοιχεία που υποβλήθηκαν στην υπηρεσία, τα οποία δείχνουν ότι οι μητροπολίτες και οι ιερείς επανειλημμένα διαδίδουν διάφορες κακόβουλες φήμες, ότι προπαγανδίζουν υπέρ του πολέμου, ότι καλλιεργούν τον φόβο και την αβεβαιότητα μεταξύ του πληθυσμού, ότι συκοφαντούν την κυβέρνηση, ότι έχουν κηρύξει εκστρατεία κατά των γεωργικών συνεταιρισμών, κατά των ταξιαρχιών εθελοντών εργατών, κατά της εκπαιδευτικής πολιτικής, κατά του οικονομικού προγράμματος κ.λπ., ενώ την ίδια στιγμή προσφεύγουν σε ακραίες μορφές αντίστασης, όπως τη ληστεία και την κατασκοπεία.

2. Η Σύνοδος αποτελεί τόπο συγκέντρωσης και καταφύγιο φασιστικών στοιχείων. Η Σύνοδος και οι μητροπολίτες έχουν θέσει υπό την προστασία τους πολλούς αξιωματικούς που έχουν αποπεμφθεί, δικηγόρους που έχουν απολυθεί και άλλους κακεντρεχείς εχθρούς της κυβέρνησης […]. Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, προτείνουμε τη λήψη των ακόλουθων μέτρων εναντίον της Εκκλησίας ώστε να εξουδετερωθεί η εχθρική της στάση απέναντι στην κυβέρνηση: α) Καταρχάς, πρέπει να γίνουν ορισμένες αλλαγές στη σύνθεση της Συνόδου. Μια ελάχιστη εκκαθάριση στις κορυφαίες τάξεις θα τρομάξει τους υπόλοιπους μητροπολίτες, από τους οποίους η κυβέρνηση θα μπορούσε να εκμαιεύσει ομολογίες αφοσίωσης προς αυτήν, κάτι που θα ενθαρρύνει τον προοδευτικό κλήρο […]· β) Πρέπει

να αποπεμφθούν τέσσερις-πέντε αντιδραστικοί κληρικοί από κάθε επαρχία […]· γ) Πρέπει να βεβαιωθούμε ότι οι αφοσιωμένοι στο Πατριωτικό Μέτωπο κληρικοί και κοσμικοί κατέχουν θέσεις κλειδιά στην Εκκλησία.

http://www.pravoslavieto.com/history/20/1949_doklad.htm, ανάκτηση στις 16.09.2016.

Στην κομμουνιστική Βουλγαρία, αποτέλεσε πάγια πρακτική η αντικατάσταση μελών της Ιεράς Συνόδου και αξιωματούχων της Εκκλησίας, ειδικά εκείνων που ήταν ειλικρινά αφοσιωμένοι στα καθήκοντά τους, με άτομα που ανήκαν σε ψευτο-θρησκευτικές οργανώσεις που είχαν συστήσει οι υπηρεσίες ασφαλείας, καθώς και με έμπιστους του Κόμματος. Η πρακτική αυτή ήταν απόρροια της γενικής πολιτιστικής πολιτικής του ΚΚΒ που απέβλεπε στην εδραίωση του αντικληρικισμού και της αθεΐας σύμφωνα με τις αρχές του μαρξισμού-λενινισμού για την καταπολέμηση θρησκευτικών αναχρονισμών και αυταπατών. Οποιοδήποτε ήταν θρησκευόμενος ή συμμετείχε ενεργά σε θρησκευτικές υποθέσεις θεωρούνταν ύποπτος, αντιδραστικός, οπισθοδρομικός και αντίπαλος της ιδεολογικής καθαρότητας του καθεστώτος. Γι' αυτόν τον λόγο, πολλοί αφοσιωμένοι κληρικοί διώχθηκαν, εστάλησαν σε στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας και παρακολουθούνταν από τις υπηρεσίες ασφαλείας, ενώ την ίδια στιγμή αντιμετώπιζαν προσκόμματα στα κηρύγματά τους και στην εκτέλεση των τελετουργικών τους καθηκόντων.

Α-33. Επιστολή καθολικών επισκόπων, Ζάγκρεμπ, 20 Σεπτεμβρίου 1945

Εμείς, οι καθολικοί επίσκοποι που συμμετείχαμε στην ολομέλεια της διάσκεψης στο Ζάγκρεμπ, πιστεύουμε ότι είναι καθήκον μας να απευθύνουμε δυο λόγια σε εσάς, τους αγαπημένους μας πιστούς […]. Στη διάρκεια του πολέμου, χάθηκαν πολλοί ιερείς, όχι τόσο στο πεδίο της μάχης, όσο επειδή καταδικάστηκαν σε θάνατο από τις στρατιωτικές και πολιτικές αρχές που μας διοικούν σήμερα. Όταν τελείωσε ο πόλεμος, η κατάσταση αυτή συνεχίστηκε. Σύμφωνα με πληροφορίες, οι αριθμοί έχουν ως εξής: 243 πέθαναν, 169 σαπίζουν σε φυλακές και στρατόπεδα και 89 αγνοούνται. Επίσης, σκοτώθηκαν 19 κληρικοί, τρεις μοναχοί και τέσσερεις καλόγριες […]. Η αγροτική μεταρρύθμιση που νομιμοποίησε η Προσωρινή Λαϊκή Συνέλευση αποτελεί μεγάλη αδικία για την Καθολική Εκκλησία. Η γη που ανήκει στην Εκκλησία αποκτήθηκε νόμιμα. Η Εκκλησία δεν τη χρησιμοποίησε με στόχο την παράνομη απόκτηση νέων περιουσιακών στοιχείων. Τη χρησιμοποίησε για να βοηθήσει τους εργαζόμενούς της […]. Γι' αυτό ζητούμε –και δεν πρόκειται ποτέ να σταματήσουμε να ζητούμε– την πλήρη ελευθερία του καθολικού Τύπου, των καθολικών σχολείων, της θρησκευτικής εκπαίδευσης σε όλες τις κατώτερες τάξεις των δευτεροβάθμιων σχολείων, των καθολικών ενώσεων, του καθολικού φιλανθρωπικού έργου, των ατόμων και των αναφαίρετων δικαιωμάτων τους, καθώς και τον πλήρη σεβασμό του θεσμού του χριστιανικού γάμου και την επιστροφή όλων των κατασχεθέντων ιδρυμάτων μας. Μόνο υπό αυτές τις συνθήκες η χώρα θα επιστρέψει στην κανονικότητα και θα ειρηνεύσει και πάλι.

Ranilović, 1997, σελ. 17-31.

Αν και αρκετοί καθολικοί ιερείς είχαν πάρει μέρος στο παρτιζάνικο κίνημα, πολλοί άλλοι κατηγορήθηκαν για συνεργασία με τις αρχές της Ούστασα, του Ανεξάρτητου Κράτους της Κροατίας, κατηγορίες που σε πολλές περιπτώσεις ήταν ορθές. Αφού ανέλαβαν την εξουσία, οι κομμουνιστές ξεκίνησαν ιδεολογική και οικονομική σύγκρουση με την Καθολική Εκκλησία. Έτσι κατασχέθηκε η περιουσία της, ενώ μεγάλος αριθμός κληρικών είχε τραγικό τέλος. Γι' αυτόν τον λόγο, η διάσκεψη των Γιουγκοσλάβων Καθολικών Επισκόπων απέστειλε ποιμαντική επιστολή προς το ποίμνιό της, προειδοποιώντας το για τις νέες συνθήκες που είχε να αντιμετωπίσει. Πρέπει να σημειωθεί ότι οι κομμουνιστικές αρχές αντιμετώπισαν με τον ίδιο τρόπο και τις άλλες θρησκευτικές κοινότητες της χώρας, ειδικά εκείνες μέλη των οποίων είχαν συνεργαστεί στη διάρκεια του πολέμου με τις κατοχικές αρχές ή τα δοσιλογικά καθεστώτα.

Α-34. Αλλαγές στην κρατική οικονομική υποστήριξη προς την Εκκλησία της Ρουμανίας

α. Αποσπάσματα από τον Νόμο 77/1948 περί θρησκευμάτων

Άρθρο 33. Η παραβίαση των νόμων σχετικά με τη δημοκρατική τάξη της Λαϊκής Δημοκρατίας της Ρουμανίας μπορεί να οδηγήσει στην πλήρη ή μερική απόσυρση των κρατικών επιδοτήσεων. Η κρατική μισθοδοσία θρησκευτικών αξιωματούχων που επιδεικνύουν αντιδημοκρατική συμπεριφορά μπορεί να διακοπεί προσωρινά ή και οριστικά.

Άρθρο 35. Ο θεσμός του εκκλησιαστικού ταμείου με κεφάλαια που προέρχονται είτε από φυσικά πρόσωπα είτε από ιδρύματα καταργείται.

Άρθρο 36. Η περιουσία θρησκευτικών κοινοτήτων που είτε έχουν αφανισθεί είτε δεν αναγνωρίζονται πια περιέρχεται στο κράτος.

Άρθρο 59. Οι εκκλησίες και τα στρατιωτικά παρεκκλήσια, με το κινητό περιεχόμενό τους, αποτελούν ιδιοκτησία των θρησκευτικών ενοριών στα οποία ανήκουν. Ο επισκοπικός καθεδρικός ναός του στρατιωτικού κλήρου της Άλμπα Ιούλια αποτελεί ιδιοκτησία της Ρουμανικής Ορθόδοξης Επισκοπής της Κλουζ, Βαντ και Φελεάκ.

Εφημερίς της Κυβερνήσεως, τχ. Α', αρ. 178 (4 Αυγούστου 1948), σελ. 6392-6396.

β. Απόφαση υπ' αριθ. 34345/1948 του Υπουργείου Θρησκευμάτων

Λαμβάνοντας υπόψη το άρθρο 33 του νόμου 77/1948 περί θρησκευμάτων, αποφασίζουμε ότι από τις 7 Σεπτεμβρίου 1948 διακόπτεται οριστικά η κρατική μισθοδοσία των παρακάτω ιερέων λόγω της αντιδημοκρατικής συμπεριφοράς τους: Μαξιμίλιαν Σίμονιτς, από τη ρωμαιοκαθολική ενορία του Φρέιντορφ· Ιοάν Φάρκας, από τη ρωμαιοκαθολική ενορία του Τέλεκ. Υπουργός Στόγιαν Στάντσιου.

Εφημερίς της Κυβερνήσεως, τχ. Α', αρ. 211 (11 Σεπτεμβρίου 1948), σελ. 7520.

Το άρθρο 36 εφαρμόστηκε κυρίως στην περίπτωση της Ανατολικής Καθολικής Εκκλησίας (με το Διάταγμα υπ' αριθ. 358/2 Δεκεμβρίου 1948), που την εποχή εκείνη είχε περίπου 1,5 εκατομμύρια οπαδούς και αποτελούσε τον κύριο στόχο της κομμουνιστικής καταπίεσης.

1. Ποιες ήταν οι καταγγελίες εναντίον εκκλησιαστικών αξιωματούχων και κληρικών στις περιπτώσεις της Κροατίας, της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας; Βρείτε τις σχετικές εκφράσεις.
2. Γιατί νομίζετε ότι τα κομμουνιστικά καθεστώτα ήταν ενάντια στα θρησκευτικά αισθήματα του λαού; Ήταν αυτές οι καταγγελίες μόνο προϊόν της σύγκρουσης μεταξύ κομμουνιστικής ιδεολογίας και θρησκείας ή υπήρχαν άλλοι λόγοι που πήγαζαν από συγκεκριμένα γεγονότα κατά τη διάρκεια του πολέμου;
3. Ποιες είναι οι ομοιότητες και ποιες οι διαφορές μεταξύ των προαναφερόμενων χωρών; Παρουσιάστε τις ιδέες σας με βάση τις πηγές Α-32, Α-33 και Α-34 και τις εγκυκλοπαιδικές γνώσεις σας.

Α-35. Επιστολή του αλβανικού Υπουργείου Εσωτερικών προς το Πρωθυπουργικό Γραφείο σχετικά με την «ανατρεπτική δράση» του Ριζά Ντάνι, ηγετικού μέλους της αντικομμουνιστικής αντιπολίτευσης, 26 Σεπτεμβρίου 1946

ΛΑΪΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ
Τίρανα 26 Σεπτεμβρίου 1946

Αρ. Πρωτ. 05-3416.

ΠΡΟΣ ΓΡΑΦΕΙΟ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΥ

Στις 9 Σεπτεμβρίου 1946, στις 2 π.μ., ομάδα αντιπολιτευόμενων και αρκετοί παραπλανημένοι αγρότες επιτέθηκαν ξαφνικά στη Σκόδρα με σκοπό την ανατροπή της κρατικής εξουσίας και την κατάληψη και λεηλάτηση της πόλης.

Το εγχείρημα απέτυχε. Οι δυνάμεις μας πολύ γρήγορα εξουδετέρωσαν τα σχέδια της αντιπολίτευσης.

Η έρευνα που διεξήγαγαν οι κρατικές υπηρεσίες ασφαλείας αποδεικνύει ότι οι εμπνευστές αυτής της εγκληματικής πράξης προέρχονται από τα μεσαία και ανώτερα στρώματα, ότι είχαν ήδη εναντιωθεί στις μεταρρυθμίσεις [που εφαρμόσαμε] και ότι συνδέονται με εγκληματίες πολέμου και τους εχθρούς του λαού, όπως τον Τζουπ Καζάζη, καθώς και με στοιχεία που είναι αντιμάχονται πλήρως τη Λαϊκή Εξουσία.

Από την ανάκριση ορισμένων από τους κύριους συλληφθέντες, προκύπτει ότι ένας από τους υπεύθυνους είναι ο Ριζά Ντάνι, αντιπρόσωπος της Σκόδρα στην Λαϊκή Συνέλευση. Το άτομο αυτό είχε συμμετάσχει με την ιδιότητα του μουσουλμάνου αντιπροσώπου σε συνάντηση μαζί με άλλους αποκαλούμενους αντιπρόσωπους διαφόρων περιοχών της Σκόδρα. Σ' αυτήν τη συνάντηση, η οποία ξεκίνησε με την ομιλία του Ριζά Ντάνι, αποφασίστηκε η βίαιη ανατροπή της Λαϊκής Εξουσίας, η σύσταση οργάνωσης με την ονομασία «Αλβανική Ένωση» σε συνεργασία με ξένους πράκτορες που εργάζονται ενάντια στα συμφέροντα της χώρας μας, καθώς και η ενεργή κινητοποίηση καθενός από αυτούς τους «αντιπροσώπους» υπέρ του όλου εγχειρήματος.

Λαμβάνοντας υπόψη τα θύματα και τις συνέπειες αυτής της εγκληματικής επιχείρησης, λαμβάνοντας υπόψη την ασφάλεια και τις καταθέσεις των συλληφθέντων, λαμβάνοντας υπόψη την ενοχή του Ριζά Ντάνι και την ανάγκη για την ταχεία εκδίκαση της υπόθεσης, υποβάλλουμε προς το Προεδρείο της Λαϊκής Συνέλευσης αίτημα για την άρση της βουλευτικής ασυλίας του Ριζά Ντάνι.

ΥΠΟΥΡΓΟΣ
(Κότσι Σόσε)

Κεντρικό Κρατικό Αρχείο, φάκ. 489, 1946, έγγραφο αρ. 170/4.

Ο Ριζά Ντάνι (1884-1949) ήταν πολιτικός και ακτιβιστής. Ασχολήθηκε για πρώτη φορά με την πολιτική στην εξέγερση των Αλβανών ενάντια στους Οθωμανούς. Στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου έλαβε μέρος στην αλβανική αντίσταση. Το 1945 εξελέγη αντιπρόσωπος στη Συντακτική Συνέλευση. Αποδοκίμασε το Σύνταγμα ως αντιδημοκρατικό. Ήταν μία από τις ηγετικές μορφές της αποκαλούμενης Ομάδας των Αντιπροσώπων. Συνελήφθη στις 14 Μαΐου 1947, μετά την άρση της βουλευτικής του ασυλίας, μαζί με άλλα δέκα μέλη της Ομάδας. Το δικαστήριο τον καταδίκασε σε θάνατο. Εκτελέστηκε δύο χρόνια αργότερα.

Α.2.3. Καταστολή

Α-36. Η δίκη και η εκτέλεση του Ντράζα Μιχαήλοβιτς

Βελιγράδι, 10 Ιουνίου 1946

ΚΑΤΗΓΟΡΗΤΗΡΙΟ

1. Ντράζα Μιχαήλοβιτς

Από το προανακριτικό υλικό συνάγεται ότι:

Πρώτον, ο κατηγορούμενος Ντράζα Μιχαήλοβιτς και οι συνεργάτες του, αρχικά κρυφά και στη συνέχεια φανερά, συνεργάστηκαν με τους φασίστες Γερμανούς κατακτητές στον αγώνα ενάντια στο κίνημα απελευθέρωσης των λαών της Γιουγκοσλαβίας. Μεταξύ των συνεργατών του Μιχαήλοβιτς ήταν ο Σλόμπονταν Γιοβάνοβιτς και άλλοι, οι οποίοι βρίσκονταν στο εξωτερικό και απολάμβαναν τη φιλοξενία των συμμαχικών κρατών. Και αυτοί επίσης βοήθησαν τους κατακτητές στο να καταστείλουν τον απελευθερωτικό αγώνα των λαών της Γιουγκοσλαβίας, αν και φαινομενικά αυτό μπορεί να φαίνεται παράδοξο. Βοήθησαν τον κατακτητή καθώς, μαζί με τον κατηγορούμενο Μιχαήλοβιτς, ηγούνταν της προδοτικής οργάνωσης των Τσέτνικ που συνεργάστηκε φανερά με τους κατακτητές στην πάλη ενάντια στο απελευθερωτικό κίνημα της Γιουγκοσλαβίας.

Όλες οι προσπάθειες αυτών των λακέδων και βοηθών των κατακτητών στη διάρκεια του πολέμου και της κατοχής απέβλεπαν σε έναν και μόνο στόχο. Ο κοινός τους στόχος συνέπεσε τελείως με εκείνον των φασιστών Γερμανών κατακτητών: να συντρίψουν τον απελευθερωτικό αγώνα των λαών της Γιουγκοσλαβίας.

Γι' αυτόν τον λόγο σήμερα βρίσκονται ενώπιον του δικαστηρίου των λαών της Γιουγκοσλαβίας και θα πρέπει να λογοδοτήσουν για τις προδοτικές και εγκληματικές τους πράξεις.

ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΤΟΝ ΦΑΣΙΣΜΟ – ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΣΤΟΝ ΛΑΟ

Αναπληρωτής Στρατιωτικός Εισαγγελέας
του ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ
Συνταγματάρχης Μίλος Μίνιτς

Zečević, 2001, σελ. 110-232· http://www.znaci.net/00001/60.htm, ανάκτηση στις 16.09.2016.

Ο στρατηγός Ντράγκολιουμπ (Ντράζα) Μιχαήλοβιτς (27 Απριλίου 1893 – 17 Ιουλίου 1946) ήταν αρχηγός των Τσέτνικ και υπουργός Στρατού, Ναυτικού και Αεροπορίας της εξόριστης γιουγκοσλαβικής κυβέρνησης την περίοδο 1942-1944. Αρχικά πολέμησε ενάντια στους εισβολείς και στη συνέχεια ενάντια στους παρτιζάνους, σε συνεργασία με τους κατακτητές. Η δίκη του ξεκίνησε στις 10 Ιουνίου 1946. Αντιμετώπισε 47 κατηγορίες, από τις οποίες καταδικάστηκε για επτά, κυρίως για «εγκλήματα κατά του Εθνικοαπελευθερωτικού Κινήματος». Εκτελέστηκε στις 17 Ιουλίου 1946. Η διαδικασία της αποκατάστασής του ξεκίνησε ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου στο Βελιγράδι το 2006 και η πρώτη ακρόαση πραγματοποιήθηκε το 2010. Τελικά, ολοκληρώθηκε το 2015.

Α-37. Η υπόθεση εναντίον του Στεπίνατς

6/1946 ΕΝ ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΟΥ ΛΑΟΥ! Ο κατηγορούμενος Αλόιζιε Στεπίνατς, γεννηθείς στο Κράσιτς στις 8 Μαΐου 1898, γιος του αποθανόντος Γιόζιπ και της Μπάρμπαρα, το γένος Πένιτς, Κροάτης, πολίτης της ΟΛΔΓ, αρχιεπίσκοπος του Ζάγκρεμπ και πρόεδρος του συμβουλίου των επισκόπων, προφυλακισμένος σήμερα, έχει κριθεί ΕΝΟΧΟΣ: Για το αδίκημα (υπ' αριθ. 1 του κατηγορητηρίου) της πολιτικής συνεργασίας με τον εχθρό στη διάρκεια του πολέμου και της κατοχής σύμφωνα με το άρθρο 3, εδάφιο 6, του Νόμου περί ποινικών αδικημάτων κατά του Λαού και του Κράτους· για το αδίκημα (υπ' αριθ. 2 του κατηγορητηρίου) της συμμετοχής στη βίαιη αλλαγή θρησκεύματος των λαών της Γιουγκοσλαβίας σύμφωνα με το άρθρο 3, εδάφιο 3, του ίδιου Νόμου· για το αδίκημα (υπ' αριθ. 3 του κατηγορητηρίου) της παροχής βοήθειας προς ένοπλους στρατιωτικούς σχηματισμούς Γιουγκοσλάβων πολιτών που υπηρέτησαν τον εχθρό και πολέμησαν με τον εχθρό εναντίον της πατρίδας τους σύμφωνα με το άρθρο 3, εδάφιο 4, του ίδιου Νόμου· για τα αδικήματα (υπ' αριθ. 4 του κατηγορητηρίου) της πολιτικής συνεργασίας με τον εχθρό στη διάρκεια του πολέμου και της κατοχής σύμφωνα με το άρθρο 3, εδάφιο 6,

του ίδιου Νόμου· για τα αδικήματα (υπ' αριθ. 5 του κατηγορητηρίου) της παροχής βοήθειας στην οργάνωση ένοπλων συμμοριών και της διείσδυσής τους στην επικράτεια με στόχο τη βίαιη ανατροπή της επικρατούσας τάξης στην ΟΛΔΓ σύμφωνα με το άρθρο 3, εδάφιο 6, του ίδιου Νόμου, καθώς και για το αδίκημα της συκοφάντησης των λαϊκών αρχών. Ο κατηγορούμενος Αλόιζιε Στεπίνατς ΚΑΤΑΔΙΚΑΖΕΤΑΙ, σύμφωνα με το άρθρο 4, εδάφια 1 και 2, του Νόμου περί ποινικών αδικημάτων κατά του Λαού και του Κράτους, σε φυλάκιση δεκαέξι ετών με καταναγκαστική εργασία και πενταετή στέρηση των πολιτικών και αστικών δικαιωμάτων του. Ο χρόνος προφυλάκισής του (18 Σεπτεμβρίου με 11 Οκτωβρίου 1946) αφαιρείται της ποινής.

http://www.zupa-stepinac.org/sudjenje/105-blazeni-alojzije-stepinac /sudjenje/170-5-u-ime-naroda, ανάκτηση στις 15.03.2016.

Πέντε χρόνια αφότου κρίθηκε ένοχος, μεταξύ άλλων επειδή είχε βοηθήσει αντιπολιτευόμενες ομάδες όπως τους Σταυροφόρους (βλ. πηγή Α-31), ο Αλόιζιε Στεπίνατς αποφυλακίστηκε και τέθηκε σε κατ' οίκον περιορισμό έως τον θάνατό του το 1960. Εντωμεταξύ, ο πάπας Πίος ΙΒ' τον είχε χρίσει καρδινάλιο, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα να επιδεινωθούν ακόμη περισσότερο οι σχέσεις των κομμουνιστών με την Καθολική Εκκλησία και να διακοπούν οι διπλωματικές σχέσεις της Γιουγκοσλαβίας με το Βατικανό. Μετά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, η Αγία Έδρα οσιοποίησε τον Στεπίνατς το 1998. Ο Στεπίνατς παραμένει ένα ιδιαίτερα αμφιλεγόμενο πρόσωπο, καθώς η κυρίαρχη κροατική ιστοριογραφία τον θεωρεί μάρτυρα του κομμουνιστικού καθεστώτος και θύμα των ιστορικών περιστάσεων, ενώ η σερβική ιστοριογραφία τον θεωρεί υπεύθυνο για συνεργασία με την Ούστασα. Για το ζήτημα, βλ. Βιβλίο Εργασίας 4, πηγές Α-47 και Α-48.

Α-38. Η δίκη και το τέλος του Νίκολα Πετκόφ

Στις αρχές του 1945, ο Νίκολα Πετκόφ εξέφρασε τη διαφωνία του με την πολιτική γραμμή που ακολουθούσε το Βουλγαρικό Εργατικό Κόμμα (μετονομάστηκε σε Κομμουνιστικό Κόμμα της Βουλγαρίας το 1948) και αποχώρησε από τον συνασπισμό του κυβερνώντος Πατριωτικού Μετώπου. Έγινε ο αρχηγός ενός αγροτικού κόμματος, της Βουλγαρικής Αγροτικής Εθνικής Ένωσης–Νίκολα Πετκόφ (ΒΑΕΕ-ΝΠ), η οποία ηγήθηκε της αντικομμουνιστικής αντιπολίτευσης μερικούς μήνες αργότερα. Το αγροτικό πολιτικό μέτωπο έχει βαθιά παράδοση στην κοινωνική ζωή της Βουλγαρίας. Η ιστορία του πριν από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο συνδέεται πάνω απ' όλα με τον ιδρυτή και ιδεολόγο της Βουλγαρικής Αγροτικής Εθνικής Ένωσης (ΒΑΕΕ), τον Αλεξάντερ Σταμπολίνσκυ. Το πολιτικό πρόγραμμα της ΒΑΕΕ ήταν βασισμένο στη θεωρία του, σύμφωνα με την οποία η βουλγαρική κοινωνία απάρτιζαν διάφορες κάστες, με κυριότερη την εργαζόμενη κάστα των αγροτών και εργατών. Αν και αποτελούσαν πάνω από το 80% του συνολικού πληθυσμού της χώρας στις αρχές του εικοστού αιώνα, τους αγρότες τούς κατάπιεζε και τους εκμεταλλευόταν η μειονότητα των αστικών καστών –οι μορφωμένοι, οι καπιταλιστές, οι γραφειοκράτες και ο στρατός. Στο ουτοπικό όραμα του Σταμπολίνσκυ για ένα νέο κοινωνικό και πολιτικό σύστημα στη χώρα, ανατέθηκε ηγετικός ρόλος στην εργαζόμενη κάστα των αγροτών και εργατών. Με γνώμονα αυτές τις ιδέες, στις αρχές της δεκαετίας του 1920 η κυβέρνηση του Σταμπολίνσκυ έκανε πολλές και σημαντικές οικονομικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, οι οποίες όμως διακόπηκαν με το πραξικόπημα της 9 Ιουνίου 1923 και τη δολοφονία του. Οι πολιτικές συνθήκες την επαύριον της 9 Σεπτεμβρίου 1944 είχαν ως αποτέλεσμα η ιδεολογική εξέλιξη της ΒΑΕΕ-ΝΠ να στραφεί προς διαφορετική κατεύθυνση. Στην αντιπαράθεσή της με τους κομμουνιστές, η Ένωση μετεξελίχθηκε σε έναν πολιτικό φορέα που υπερασπιζόταν τη δημοκρατία και τις φιλελεύθερες αρχές και αξίες στο σύνολό τους. Στις 5 Σεπτεμβρίου 1947 ξεκίνησε η δίκη παρωδία του Νίκολα Πετκόφ με χαλκευμένες κατηγορίες. Στις 16 Αυγούστου καταδικάστηκε σε θάνατο δι' απαγχονισμού με την κατηγορία της κατασκοπείας. Απαγχονίστηκε στις 23 Σεπτεμβρίου. Μέχρι σήμερα δεν είναι γνωστό πού ενταφιάστηκε. Αποκαταστάθηκε μεταθανάτια στις 15 Ιανουαρίου 1990.

→

α. Η τελευταία έκκληση του Πετκόφ, 14 Αυγούστου 1947

Όντας βέβαιος ότι θα καθοδηγηθείτε αποκλειστικά από την αλήθεια και από τη δικαστική σας συνείδηση, ελπίζω ότι η ετυμηγορία σας θα είναι αθωωτική [...]. Ποτέ δεν έχω εμπλακεί ούτε και πέρασε από το μυαλό μου να εμπλακώ σε παράνομες δραστηριότητες εναντίον της λαϊκής κυβέρνησης μετά τις 9 Σεπτεμβρίου 1944, στη δημιουργία της οποίας και εγώ προσωπικά συμμετείχα και η Βουλγαρική Αγροτική Εθνική Ένωση […]. Ποτέ δεν υπηρέτησα φορείς της αντίδρασης, είτε στο εσωτερικό είτε στο εξωτερικό της χώρας […]. Για δύο χρόνια τώρα, από τις 25 Ιουλίου 1945, μια ιδιαίτερη διεφθαρμένη και ανελέητη εκστρατεία διεξάγεται εναντίον μου […]. Κάθε πτυχή της δημόσιας, προσωπικής και ιδιωτικής μου ζωής έχει μπει στο στόχαστρο. Με έχουν θάψει συμβολικά τρεις φορές στη Σόφια και δεκάδες φορές στις επαρχίες. Έχω διαβάσει τη νεκρολογία μου στην είσοδο του νεκροταφείου της Σόφιας και έχω παρακολουθήσει μία από τις ταφές μου.

Vergnet και Bernard-Derosne, 1991, σελ. 123-132.

β. Δύο Γάλλοι δημοσιογράφοι περιγράφουν την ατμόσφαιρα που επικρατούσε όταν το δικαστήριο ανακοίνωσε την ετυμηγορία του

Όσο για την ετυμηγορία, επρόκειτο να ανακοινωθεί από στιγμή σε στιγμή. Αναμφίβολα, είχε ήδη οριστικοποιηθεί. Βαριά σιγή είχε πέσει στην αίθουσα του δικαστηρίου. Έτσι συμβαίνει πάντοτε όταν ένα άσχημο προαίσθημα προηγείται μιας κακής πράξης. Η ατμόσφαιρα που επικρατούσε ήταν κατάλληλη για το δικαστικό έγκλημα που επρόκειτο να διαπραχθεί. Οι δικαστές ολοκλήρωσαν τις διαβουλεύσεις τους. Όλοι στην αίθουσα σηκώθηκαν όρθιοι, συμπεριλαμβανομένων του κατηγορούμενου και των συνηγόρων υπεράσπισης. Με επισημότητα, ο προεδρεύων δικαστής ανέγνωσε την ετυμηγορία: «Νίκολα Πετκόφ, στο όνομα του βουλγαρικού λαού, καταδικάζεσαι σε θάνατο δι' απαγχονισμού»! Ο καταδικασμένος χρειάστηκε μονάχα μια στιγμή για να ανακτήσει το θάρρος του αγωνιστή. Το σώμα του συσπάστηκε, τεντώθηκε, πετάχτηκε όρθιος, το πρόσωπό του έγινε κατακόκκινο απ' την οργή. «Στο όνομα του λαού»; Δεν μπορούσε να αποδεχθεί αυτές τις λέξεις. Μπορούσε να αποδεχθεί την καταδίκη του σε θάνατο, αλλά όχι αυτές τις λέξεις που καταδίκαζαν τη χώρα του και τον πρόσβαλαν. Κραύγασε με στεντόρεια φωνή: «Όχι! Όχι στο όνομα του βουλγαρικού λαού! Με καταδικάζετε σε θάνατο εκτελώντας διαταγές του ξένων αφεντικών σας στο Κρεμλίνο ή αλλού. Σφυρηλατημένος κάτω από μια αιματηρή τυραννία, την οποία έχετε μεταμφιέσει σε δικαιοσύνη, ο βουλγαρικός λαός δεν θα το πιστέψει ποτέ». Ο προεδρεύων δικαστής ένεψε. Οι πολιτοφύλακες όρμησαν πάνω στον Πετκόφ και τον έσυραν έξω από την αίθουσα.

Vergnet και Bernard-Derosne, 1991, σελ. 123-132.

Α-39. Η δίκη και το τέλος του Τράικο Κοστόφ

Αρχείο anamnesis.info.

Η ρίξη μεταξύ Τίτο και Στάλιν το 1948 είχε άμεσο αντίκτυπο στις σχέσεις της Βουλγαρίας με τη Σοβιετική Ένωση. Το φθινόπωρο του 1948 τέθηκε σε ισχύ στη Βουλγαρία ο Νόμος περί κρατικών μυστικών. Σύμφωνα με τις διατάξεις αυτού του νόμου, ο Τράικο Κοστόφ, βασικό στέλεχος στη μεταπολεμική κυβέρνηση της χώρας, μέλος του Πολιτικού Γραφείου του ΚΚΒ και υπουργός Εξηλεκτρισμού, εξέδωσε οδηγίες ότι εφεξής η παροχή οικονομικών πληροφοριών σε σοβιετικούς οικονομικούς εμπειρογνώμονες δεν θα ήταν άμεση αλλά θα διοχετευόταν από εκείνον. Φοβούμενος ότι η Βουλγαρία θα μπορούσε να ακολουθήσει το παράδειγμα της Γιουγκοσλαβίας, ο Στάλιν εξέφρασε έντονη δυσαρέσκεια για αυτή την κατάσταση. Τον Δεκέμβριο του 1948, η στάση του Κοστόφ επικρίθηκε επίσημα σε συνεδρίαση του Πολιτικού Γραφείου. Η δίκη του Κοστόφ αποτέλεσε μέρος της διεθνούς εκστρατείας που εξαπέλυσε η Σοβιετική Ένωση εναντίον του Τίτο και των τιτοϊκών σε όλες τις κομμουνιστικές χώρες την άνοιξη του 1949. Στις 27 Μαρτίου 1949, η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΒ κατηγόρησε τον Κοστόφ για αντισοβιετική δράση και αποφάσισε την αποπομπή του από το Πολιτικό Γραφείο και την κυβέρνηση. Η δίκη του Κοστόφ και των δέκα συγκατηγορουμένων του ξεκίνησε στις 7 Δεκεμβρίου 1949 με κατασκευασμένα στοιχεία και χαλκευμένες κατηγορίες περί «προδοσίας και κατασκοπείας» σε συνεργασία με τις βρετανικές και γιουγκοσλαβικές υπηρεσίες πληροφοριών. Κλήθηκαν 56 μάρτυρες και διορίστηκαν έξι επιτροπές εμπειρογνωμόνων για τη δίκη. Στις 14 Δεκεμβρίου 1949 το δικαστήριο καταδίκασε τον Κοστόφ σε θάνατο, διέταξε τη στέρηση των αστικών και πολιτικών του δικαιωμάτων, την επιβολή →

προστίμου ενός εκατομμυρίου λέβα και την ολική κατάσχεση της περιουσίας του. Οι συγκατηγορούμενοί του καταδικάστηκαν σύμφωνα με τη βαρύτητα του αδικήματος: τρεις σε ισόβια, τρεις σε φυλάκιση 15 ετών και δύο σε φυλάκιση 12 ετών. Η περιουσία όλων κατασχέθηκε και τους επιβλήθηκε πρόστιμο που κυμαίνονταν από 200 χιλιάδες έως ένα εκατομμύριο λέβα. Λίγο πριν από την ανακοίνωση της καταδικαστικής απόφασης, ο Κοστόφ είπε: «Στην τελευταία έκκλησή μου προς το αξιότιμο δικαστήριο, θεωρώ ότι είναι καθήκον της συνείδησής μου να δηλώσω στο δικαστήριο και μέσω αυτού στη βουλγαρική κοινωνία ότι ποτέ δεν ήμουν στην υπηρεσία της βρετανικής υπηρεσίας πληροφοριών, ότι ποτέ δεν έχω συμμετάσχει στα εγκληματικά συνωμοτικά σχέδια του Τίτο και της κλίκας του [και] ότι πάντα κράτησα στάση σεβασμού και εκτίμησης απέναντι στη Σοβιετική Ένωση». Η καταδικαστική απόφαση εκτελέστηκε στις 16 Δεκεμβρίου 1949. Η αλλαγή στη στάση του ΚΚΒ μετά τον θάνατο του Στάλιν και ειδικότερα μετά το 20ό Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης και την Ολομέλεια του ΚΚΒ του Απριλίου 1956, οδήγησε στην αποκατάσταση του Κοστόφ. Το 1963 του απονεμήθηκε μεταθανάτια ο τιμητικός τίτλος του Ήρωα της Σοσιαλιστικής Εργασίας, καθώς και το Χρυσό Μετάλλιο του Σφυροδρέπανου.

Α-40. Η αντιμετώπιση των καθολικών στην Αλβανία. Η μαρτυρία του Ζεφ Πλουμί

[…] Την ημέρα [που θα έκλειναν το μοναστήρι], ένας αξιωματούχος έβγαλε ένα σύντομο λόγο, απευθυνόμενος ειδικά σε εμάς, τους νεαρούς σπουδαστές. Είπε ότι για μας αυτή ήταν η ημέρα όπου θα απελευθερωνόμασταν από αυτούς τους σκοτεινούς τοίχους και εφεξής θα αποτελούσαμε κομμάτι της σωστής νεολαίας και θα απολαμβάναμε τα πλεονεκτήματα του σοσιαλισμού. Έτσι, υποστήριξε, δεν θα πρέπει να κοιτάτε πίσω σας και να επηρεάζεστε από τις αντιδραστικές θέσεις του φραγκισκανικού κλήρου, καθώς το Κόμμα σάς παρακολουθεί προσεκτικά σε κάθε βήμα της ζωής σας. Αφού κατέγραψαν όλες τις διευθύνσεις των τόπων που θα πηγαίναμε, μας άφησαν στο προαύλιο της φραγκισκανικής εκκλησίας. Δεν μπορούσαμε ούτε να κλάψουμε ούτε να γυρίσουμε πίσω το κεφάλι μας εξαιτίας του φόβου [που μας διακατείχε]: τα μάτια του Κόμματος μας παρακολουθούσαν.

Μέχρι το μεσημέρι, όλα είχαν τελειώσει. Όλοι μας, ταπεινωμένοι και χωρίς να ψιθυρίσουμε ούτε λέξη, πήραμε τον δρόμο για τους τόπους [όπου είχαμε πει ότι θα πάμε], τις διευθύνσεις των οποίων είχαν καταγράψει. Εγώ πήγα στο Μέλγκουσε, όπου ζούσε ένας θείος μου. Μου πήρε τρεις ώρες ποδαρόδρομο να πάω. Φαινόταν σαν να είχαν όλοι τα βλέμματά τους στραμμένα πάνω μου. Και μάλλον έτσι ήταν. Αλλά κανείς δεν είχε το θάρρος να με πλησιάσει, να μου μιλήσει. […]

Νωρίς το πρωί στις 14 Νοεμβρίου 1946 παρτιζάνοι φρουροί περικύκλωσαν το φραγκισκανικό μοναστήρι στο Γκιουχαντόλ. Συνήθως, εμείς οι μοναχοί ξυπνούσαμε πριν την ανατολή του ηλίου, με αποτέλεσμα οι άνθρωποι στη Σκόδρα να λένε: «Οι μοναχοί ξυπνούν πιο νωρίς κι απ' τους διαβόλους». Όταν ο πατήρ Φέρντιναντ Παλί και ο μοναχός Ντου πήγαν να ανοίξουν τις πόρτες [του μοναστηριού] είδαν απέξω τους φρουρούς, οι οποίοι δεν τους άφησαν ούτε να βγουν έξω ούτε να ανοίξουν τις πόρτες. Πριν από τις 8 το πρωί, εμφανίστηκε ένας αξιωματικός με την ομάδα του. Διέταξαν να συγκεντρωθούν όλοι στο κυλικείο. [Μετά από εξονυχιστικό έλεγχο όλων των χώρων], το μεσημέρι μας διέταξαν να μην επιχειρήσουμε να βγούμε από το κυλικείο χωρίς την άδειά τους, ακόμα κι αν θέλαμε να πάμε τουαλέτα […]. Ο πατήρ Άλεξ Μπακλί ήταν ο αρχηγός μας. Μίλησε στον αξιωματικό για τη ζωή μας στο μοναστήρι. Εκείνος τότε αποφάσισε ότι ο καθένας μας θα κοιμόταν στο δωμάτιό του. Μετά την πρωινή θεία λειτουργία, η εκκλησία έκλεινε, και μας κρατούσαν υπό φρούρηση στο κυλικείο, ενώ το βράδυ μας επέτρεπαν να επιστρέψουμε στα δωμάτιά μας για να κοιμηθούμε […]. Ο πατήρ Άλεξ πήγαινε στην αγορά για τρόφιμα με την συνοδεία ενός αστυνομικού. Αρχηγός τους ήταν ο Ισμαήλ Σέμε· Θεέ μου, συγχώρεσέ με, αλλά ήταν μισός άνθρωπος, μισός ζώο […]. Όταν ήθελε να μας βάλει τις φωνές, συνήθως φώναζε: «Χριστέ! Έι, Χριστέ»! Μια ημέρα τον ρώτησα: «Ξέρεις ποιος είναι ο Χριστός»; Μου απάντησε: «Ένας βρωμερός φασίστας, όπως κι εσύ».

Pllumi, 1995, σελ. 90, 106.

Ο πατήρ Ζεφ Πλουμί (1924-2007) ήταν φραγκισκανός μοναχός, εκδότης και συγγραφέας. Υπηρέτησε στην επαρχία της Σκόδρα στη βόρεια Αλβανία. Συνελήφθη το 1946 και παρέμεινε φυλακισμένος έως το 1949. Όταν το 1967 το κομμουνιστικό καθεστώς του Ενβέρ Χότζα έκλεισε όλα τα θρησκευτικά ιδρύματα, τις εκκλησίες και τα τζαμιά και ανακήρυξε την Αλβανία ως «τη μόνη αθεϊστική χώρα στον κόσμο», ο Πλουμί συνελήφθη εκ νέου και παρέμεινε φυλακισμένος έως το 1989. Ο διωγμός που υπέστη ο καθολικός κλήρος ήταν ιδιαίτερα ειδεχθής, επειδή το καθεστώς τον θεωρούσε ως «τον πιο επικίνδυνο μυστικό πράκτορα της καπιταλιστικής Δύσης» αλλά και λόγω των άμεσων σχέσεων που διατηρούσε με το Βατικανό.

Α-41. Διάταγμα κατάργησης της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Λιουμπλιάνα, 1952

Κυβέρνηση της Λαϊκής Δημοκρατίας της Σλοβενίας
Συμβούλιο Εκπαίδευσης και Πολιτισμού, Λιουμπλιάνα, 4 Μαρτίου 1952

Αρ. πρωτ. 1147/1

Προς το Γραφείο του Κοσμήτορα της Θεολογικής Σχολής

Σύμφωνα με τις συνταγματικές διατάξεις για τον διαχωρισμό της Εκκλησίας από το κράτος, σας πληροφορούμε ότι από τις 30 Ιουνίου 1952 η Θεολογική Σχολή θα πάψει να αποτελεί κυβερνητικό ίδρυμα και ότι από την ημερομηνία αυτή θα τερματιστούν όλες οι οικονομικές και άλλους είδους υποχρεώσεις του Συμβουλίου προς τη Σχολή σας. Εφεξής, όλα τα προβλήματα που προκύπτουν θα πρέπει να επιλύονται μέσω της Επιτροπής Θρησκευμάτων της Προεδρίας της Κυβέρνησης της Λαϊκής Δημοκρατίας της Σλοβενίας.
Θάνατος στον φασισμό! Ελευθερία στον λαό!

Ο Γραμματέας της Επιτροπής Επιστημών και Ανώτατης Εκπαίδευσης
Μίρκο Τούσεκ

Αρχεία της Δημοκρατίας της Σλοβενίας, Συλλογή του Προεδρείου της Κυβέρνησης της Λαϊκής Δημοκρατίας της Σλοβενίας, κουτί 19, φάκ. 442-52.

Την επαύριον του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, άρχισε να ασκείται έντονη και συνεχής πίεση σε μία από τις ιδρυτικές σχολές του Πανεπιστημίου της Λιουμπλιάνα, τη Θεολογική Σχολή. Οι μισοί από τους διδάσκοντες αποκλείστηκαν από την άσκηση του επαγγέλματός τους και τα δημοσιεύματά τους συμπεριλήφθηκαν στον κατάλογο των απαγορευμένων βιβλίων. Η πρώτη πρόταση για την κατάργηση της σχολής έγινε το 1946. Τρία χρόνια αργότερα, η σχολή έγινε «ανεξάρτητη» χωρίς δικαίωμα συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων του πανεπιστημίου. Στις 4 Μαρτίου 1952, το Συμβούλιο Εκπαίδευσης και Πολιτισμού απέστειλε στη σχολή επιστολή, ενημερώνοντάς την ότι εφεξής δεν θα αποτελούσε «κυβερνητικό ίδρυμα». Με αυτόν τον τρόπο, η σχολή έχασε το δικαίωμα έκδοσης πτυχίων, τα οποία θεωρούνταν μη έγκυρα στη Γιουγκοσλαβία, αλλά αναγνωρίζονταν στο εξωτερικό. Αν και η σχολή λειτούργησε ως ιδιωτικό ίδρυμα έως το 1991, η κυβέρνηση διατηρούσε το δικαίωμα απόρριψης των αξιωματούχων και των καθηγητών της.

Α.3. Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ο ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος (Μάρτιος του 1946 – Αύγουστος του 1949) αποτέλεσε μια από τις πιο αιματηρές και τραυματικές ένοπλες συγκρούσεις της χώρας στον 20ό αιώνα. Στον πόλεμο αυτόν αντιπαρατέθηκε ο κυβερνητικός Εθνικός Στρατός (ΕΣ) στον Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας (ΔΣΕ), που ήταν υπό τον έλεγχο του ΚΚΕ. Ξεκίνησε την άνοιξη του 1946 με μεμονωμένες συγκρούσεις σε τοπικό επίπεδο, κυρίως μεταξύ αντάρτικων ομάδων με δυνάμεις της χωροφυλακής και παραστρατιωτικών μονάδων. Τον Δεκέμβριο του 1946, οι αντάρτικες ομάδες συγχωνεύθηκαν σε ένα ενιαίο σώμα, τον ΔΣΕ. Η κλιμάκωση των συγκρούσεων και η εμπλοκή του ΕΣ από την άνοιξη του 1947 και μετά οδήγησε σταδιακά σε έναν εμφύλιο πόλεμο ευρείας κλίμακας, μια εξέλιξη που υποβοηθήθηκε από τη μετατροπή του ΔΣΕ από αντάρτικο σε «τακτικό» στρατό και από την ίδρυση της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης από ανώτερα στελέχη του ΚΚΕ στα τέλη Δεκεμβρίου του 1947.
Ο Εμφύλιος διεξήχθη κατά κύριο λόγο στην ύπαιθρο χώρα, στη Βόρεια Ελλάδα και την Πελοπόννησο, μακριά από αστικά κέντρα. Οι μαχητές του ΔΣΕ ως επί το πλείστον ήταν άντρες από την ύπαιθρο, αλλά καθώς ο πόλεμος συνεχιζόταν και ο αριθμός των νεοσύλλεκτων μειωνόταν, η αναγκαστική στρατολόγηση γυναικών έγινε ο κανόνας –ένα μοναδικό φαινόμενο για την ελληνική κοινωνία. Την ίδια στιγμή, εκατοντάδες χιλιάδες κάτοικοι των εμπόλεμων περιοχών μετακινήθηκαν από τον ΕΣ στα περίχωρα πόλεων, σε μια συντονισμένη προσπάθεια στέρησης του ΔΣΕ από το ανθρώπινο δυναμικό και τους πόρους των περιοχών στις οποίες δραστηριοποιούνταν. Ο Εμφύλιος αποτέλεσε την πρώτη διεθνή σύγκρουση της εποχής του Ψυχρού Πολέμου και είχε παγκόσμιες διαστάσεις. Ο ΕΣ έλαβε ουσιαστική οργανωτική και υλική βοήθεια, αρχικά από τη Βρετανία και στη συνέχεια από τις ΗΠΑ. Από την άλλη πλευρά, ο ΔΣΕ υποστηρίχθηκε από τις γειτονικές σοσιαλιστικές χώρες (την Αλβανία, τη Βουλγαρία και τη Γιουγκοσλαβία), οι οποίες του παρείχαν όχι μόνο υλική βοήθεια αλλά και ένα ασφαλές καταφύγιο για την ανασυγκρότησή του καθώς και τη βάση για να εξαπολύσει νέες επιθέσεις εναντίον του ΕΣ. Η ρήξη Τίτο-Στάλιν αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα

στην εξέλιξη του πολέμου, καθώς στις 10 Ιουλίου 1949 ο Τίτο έκλεισε τα σύνορα της χώρας του με την Ελλάδα και σταμάτησε να υποστηρίζει τους Έλληνες κομμουνιστές.
Ο Εμφύλιος τελείωσε με την ήττα του ΔΣΕ τον Αύγουστο του 1949. Κόστισε τη ζωή σε πάνω από 50.000 ανθρώπους, ενώ χιλιάδες πολιτικοί πρόσφυγες βρήκαν αρχικά καταφύγιο στις γειτονικές σοσιαλιστικές χώρες και στη συνέχεια εγκαταστάθηκαν στην Τσεχοσλοβακία, την Ουγγαρία, την Πολωνία, τη Ρουμανία και τη Σοβιετική Ένωση.

Α-42. Ψήφισμα Γ' «περί εκτάκτων μέτρων αφορώντων την Δημοσίαν τάξιν και ασφάλειαν», 18 Ιουνίου 1946

Άρθρο 1 § 1. Όστις θέλων να αποσπάση εν μέρος εκ του όλου της Επικρατείας, ή να ευκολύνη τα προς τούτο το τέλος τείνοντα σχέδια, συνώμοσεν ή διήγειρε στάσιν, ή συνεννοήθη με ξένους, ή κατήρτισεν ενόπλους ομάδας, ή έλαβε μετοχήν εις τοιαύτας προδοτικάς ενώσεις τιμωρείτε με θάνατον.

Άρθρο 2 § 1. Όστις καταρτίζει ομάδα επί τω σκοπώ όπως προσβάλη διά βίας τας Αρχάς, ή τους Δημοσίους ή Εκκλησιαστικούς υπαλλήλους, ή τα όργανα της Δημοσίας, Αγροτικής ή Δασικής Ασφαλείας, ή δημοσίας δυνάμεως, ή τοπικής αυτοδιοικήσεως, ως και ο συμμετέχων τοιαύτης ομάδος τιμωρείται, ει μεν είναι αρχηγός, οδηγός, ή ηθικός αυτουργός με θάνατον, ει δε απλούς συναίτιος με ισόβια δεσμά, υπαρχουσών δ' επιβαρυντικών περιπτώσεων με θάνατον.

Άρθρο 9 § 1. Κατά την διάρκειαν της ισχύος του παρόντος δύναται η Αστυνομική Αρχή: α') Να ενεργή κατ' οίκον ερεύνας ημέρας τε και νυκτός, προς ανακάλυψιν όπλων, εκρηκτικών υλών, πυρομαχικών, ή οιουδήποτε πολεμικού υλικού, ή προς σύλληψιν διωκομένων και β') Να απαγορεύση καθ' ωρισμένας της νυκτός ώρας την άνευ αδείας της κυκλοφορίαν των πολιτών.

Εφημερίς της Κυβερνήσεως, Α'/197, 18 Ιουνίου 1946.

Το Ψήφισμα Γ' που εξέδωσε η, ελεγχόμενη από τη Δεξιά, Δ' Αναθεωρητική Βουλή των Ελλήνων επέβαλε μεγάλους περιορισμούς στις πολιτικές ελευθερίες και εισήγαγε την ποινή του θανάτου για «πολιτικά εγκλήματα». Βρετανοί αξιωματούχοι στην Αθήνα εκτιμούσαν ότι από τον Ιούλιο του 1946 έως τις αρχές του 1950 περίπου 3.000 πολιτικοί κρατούμενοι εκτελέστηκαν με απόφαση των ειδικών στρατοδικείων.

Α-43. Ο υποστράτηγος Θρασύβουλος Τσακαλώτος για την οργάνωση της κυβερνητικής άμυνας ενάντια στους κομμουνιστές αντάρτες

Οι συμμοριακοί αγώνες ή αγώνες εσωτερικής αντιστάσεως, οι οποίοι είχον ευρείαν εφαρμογήν κατά τον τελευταίον παγκόσμιον πόλεμον, πρέπει να παραδεχθώμεν, ότι θα χρησιμοποιηθώσι οπωσδήποτε και εις ένα μέλλοντα τοιούτον, εν συνδυασμώ με αλεξιπτωτιστάς και ανεφοδιασμούς των συμμοριτών από αέρος υπό των αντιπάλων.

Οι ιδιότυποι ούτοι αγώνες παρουσιάζουν το πλεονέκτημα ότι δια μικρών δυνάμεων προξενούν δυσαναλόγους καταστροφάς, αποδιοργάνωσιν, γενικήν εξαθλίωσιν και κατάρριψιν του ηθικού εις τας χώρας, αι οποίαι υφίστανται τοιούτους αγώνας και είνε δυνατόν να προκαλέσουν εκ των μετόπισθεν την κατάρρευσιν του μετώπου δια διακοπής των συγκοινωνιών και συνεπώς των ρευμάτων μεταφορών εκ του εσωτερικού προς το μέτωπον και τανάπαλιν. […]

Πρώτον συνεπώς αποτελεσματικόν μέτρον αμύνης, είναι η έγκαιρος και άνευ οίκτου κεραυνοβόλως εξόντωσις ηγεσίας και αυτοαμύνης, ώστε τα μάχιμα συμμοριακά τμήματα να παραμείνουν ακυβέρνητα άνευ οφθαλμών και νεύρων, και να καταστούν ώριμα ταχυτάτης συντριβής δια κεραυνοβόλων και με όγκον δυνάμεων επιθετικών ενεργειών. Επειδή όμως οι κομμουνισταί δυσκόλως απογοητεύονται, χρειάζεται και μετά την συντριβήν των επαγρύπνησις και παρακολούθησις δια ειδικών τμημάτων, Μονάδων χωροφυλακής και καταλλήλως εξοπλισμένων και στελεχωμένων χωρικών, ώστε και η παραμικρά προσπάθεια αναδιοργανώσεως να συντρίβηται εν τη γενέσει της. Άπαντα, τα ανωτέρω, καθαρώς στρατιωτικά μέτρα, προς αντιμετώπισιν του συμμοριτισμού, δεν θα είναι πλήρη εάν δεν μελετηθή και αντιμετωπισθή και η κοινωνική και οικονομική πλευρά του ζητήματος, δεδομένου ότι η κομμουνιστική ηγεσία στρατολογεί τους οπαδούς της από τας πενεστέρας τάξεις, τους αδικημένους και δυσαρεστημένους πολίτας.

Τσακαλώτος, 1960, τ. Β΄, σελ. 327, 328.

Ο υποστράτηγος Θρασύβουλος Τσακαλώτος (1897-1989) συμμετείχε στη Μικρασιατική Εκστρατεία του 1919-1922, στον Ελληνο-ιταλικό Πόλεμο του 1940-1941 και στα Δεκεμβριανά του 1944. Στη διάρκεια του Εμφυλίου υπηρέτησε ως επικεφαλής μονάδας που πραγματοποίησε απαιτητικές αποστολές εναντίον προπύργιων του ΔΣΕ. Ως αξιωματικός, διατηρούσε μια ιδιαίτερη σχέση με τους στρατιώτες του, ενθαρρύνοντάς τους συνεχώς. Το 1983 συναντήθηκε με τον αρχηγό του ΔΣΕ, Μάρκο Βαφειάδη, σε μια συμβολική χειρονομία που στόχευε στην εθνική συμφιλίωση.

Α-44. Απώλειες στον ελληνικό Εμφύλιο

Γενικό Σύνολο

	Κυβερνητικές δυνάμεις		Κομμουνιστές
	Αξιωματικοί	Οπλίτες	
Νεκροί	651	7.789	38.421
Τραυματίες	1.708	27.788	----
Αγνοούμενοι	186	5.620	----
Αιχμάλωτοι	----	----	23.960
Παραδοθέντες	----	----	21.544
ΣΥΝΟΛΟ	2.545	40.837	83.925

Επίσημα στοιχεία του Γενικού Επιτελείου Στρατού· Ζαφειρόπουλος, 1956, σελ. 670.
Σημ.: Ο πίνακας αναφέρεται μόνο σε εμπόλεμους.

Α-45. Η σύντομη κατάληψη της πόλης της Νάουσας από τον ΔΣΕ, Ιανουάριος του 1949

Μονάδες του ΔΣΕ κατέλαβαν την πόλη της Νάουσας στις 11 Ιανουαρίου 1949. Ύστερα από τρεις ημέρες μαχών, οι κυβερνητικές δυνάμεις κατάφεραν να τις εκδιώξουν. Στη διάρκεια των συγκρούσεων, καταστράφηκαν όλα τα εργοστάσια της πόλης, πολλά δημόσια κτίρια καθώς και αρκετά μαγαζιά. Ο ΔΣΕ επιλεκτικά κατέστρεψε τις οικίες των πλουσίων και των «εχθρών του λαού». Επίσης, σκότωσε ή εκτέλεσε 24 πολίτες, μεταξύ των οποίων και τον δήμαρχο της πόλης.

Associated Press.

Α-46. Μετακινήσεις αμάχων από τις εμπόλεμες περιοχές, Ήπειρος 1947-1948

Υπολογίζεται ότι στη διάρκεια του Εμφυλίου περισσότερα από 700.000 άτομα (περίπου το 10% του συνολικού πληθυσμού), κυρίως παιδιά, γυναίκες και ηλικιωμένοι, στις εμπόλεμες περιοχές μετακινήθηκαν ή τους μετακίνησαν από τους τόπους διαμονής τους. Η ελληνική κυβέρνηση τους τοποθέτησε σε πρόχειρους καταυλισμούς και σε στρατιωτικά αντίσκηνα στα περίχωρα πόλεων ή σε χωριά υπό τον έλεγχό της.

Φωτογραφία της Βούλας Παπαϊωάννου. Εκτοπισμένοι λόγω του ελληνικού Εμφυλίου σε καταυλισμό. Ήπειρος, 1947-48.
Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη.

Α-47. «Παιδομάζωμα» και «Παιδοφύλαγμα»

Όπως και σε ανάλογες περιπτώσεις εμφυλίων πολέμων στην Ευρώπη του 20ού αιώνα, στη διάρκεια του ελληνικού τα παιδιά των εμπόλεμων περιοχών αποχωρίστηκαν από τους γονείς τους, είτε με τη θέλησή τους είτε με τη βία, και στη συνέχεια μεγάλωσαν σε ιδρύματα. Έως σήμερα, δεν έχει υπάρξει συμφωνία για τον ακριβή αριθμό αυτών των παιδιών. Υπολογίζεται ότι περίπου 14.000 παιδιά μεταφέρθηκαν από τον ΔΣΕ σε κομμουνιστικές χώρες, ενώ περίπου 18.000 τοποθετήθηκαν από την ελληνική κυβέρνηση σε πάνω από τριάντα παιδοπόλεις που ιδρύθηκαν υπό την αιγίδα της βασίλισσας Φρειδερίκης. Η τύχη αυτών των παιδιών αποτέλεσε μια από τις πιο συγκρουσιακές και τραυματικές κληρονομιές του εμφυλίου πολέμου. Για πολλά χρόνια μετά, οι δυο πλευρές κατηγορούσαν η μια την άλλη για τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά απομακρύνθηκαν από τις οικογένειές τους, καθώς και τις συνθήκες διαβίωσης και την εκπαίδευση που έλαβαν στη συνέχεια. Αν για τις ελληνικές μετεμφυλιακές κυβερνήσεις το «παιδομάζωμα» των κομμουνιστών στόχευε στον αφελληνισμό και στην κομμουνιστικοποίηση των παιδιών, για το εξόριστο ελληνικό Κομμουνιστικό Κόμμα οι παιδοπόλεις ήταν «χιτλερικά στρατόπεδα», κέντρα πλύσης εγκεφάλου και παροχής φτηνής εργασίας. Οι κατηγορίες, ενταγμένες και στο πλαίσιο του διεθνούς Ψυχρού Πολέμου, απαντήθηκαν και από τις δυο πλευρές μέσα από την έκδοση ενός πολυποίκιλου προπαγανδιστικού υλικού (φυλλάδια, φωτογραφίες, δημοσιεύματα στον Τύπο κ.ά.).

α. Η βασίλισσα Φρειδερίκη αγκαλιάζει ένα παιδί

Φυλλάδιο της Επιτροπής Ελληνίδων (Comité des femmes Grecques), Θεσσαλονίκη (περίπου αρχές της δεκαετίας του 1950).

β. Ελληνόπουλα στις Λαϊκές Δημοκρατίες

If you really love us, bring peace to Greece, Φυλλάδιο της Επιτροπής Βοήθειας στο Παιδί, Βουκουρέστι 1950.

γ. Παγκόσμια επανένωση των πρώην προσφυγόπουλων, Σκόπια 1988

Η πλειοψηφία των 25.000 πολιτικών προσφύγων που εγκαταστάθηκαν στη Γιουγκοσλαβία προερχόταν από τους σλαβόφωνους της ελληνικής επαρχίας της Μακεδονίας. Το 1988, επ' ευκαιρία της 40ής επετείου αυτών των γεγονότων, έλαβε χώρα στην πρωτεύουσα της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας, Σκόπια, η πρώτη παγκόσμια επανένωση των πρώην προσφυγόπουλων από τη «Μακεδονία του Αιγαίου». Στη διάρκεια του τριήμερου προγράμματος, εγκαινιάστηκε ένα μνημείο στο *Πάρκο της Αγωνιζόμενης Γυναίκας* αφιερωμένο στις μητέρες που είχαν χωριστεί από τα παιδιά τους.

Den na razdelenite. Prva svetska sredba na decata begalci od Egejskiot del na Makedonija Skopje 1948-1988
[Η ημέρα του αποχωρισμού. Η πρώτη παγκόσμια επανένωση των πρώην προσφυγόπουλων από τη Μακεδονία του Αιγαίου], 1993, σελ. 19.

Α-48. Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος και οι γειτονικές χώρες

α. Συμφωνία μεταξύ της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος Γιουγκοσλαβίας (ΚΚΓ) και της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ, 14 Οκτωβρίου 1946

Τον Οκτώβριο του 1946, το Εθνικοαπελευθερωτικό Μέτωπο (*Narodno Osloboditelen Front*, ΝΟΦ), που είχε ιδρυθεί στη Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας έναν χρόνο νωρίτερα, ένωσε δυνάμεις με το ΚΚΕ και συμμετείχε σε επιχειρήσεις στην ελληνική Μακεδονία, μια περιοχή που το ΝΟΦ αποκαλούσε «Μακεδονία του Αιγαίου». Από την πλευρά του και αφού είχε πάρει το μέρος της Μόσχας στη ρήξη Τίτο-Στάλιν, τον Ιανουάριο του 1949, σε μια προσπάθεια να δελεάσει τους σλαβόφωνους της ελληνικής Μακεδονίας να ενταχθούν στις γραμμές του ΔΣΕ, το ΚΚΕ εξέδωσε ανακοίνωση υπέρ του αναφαίρετου δικαιώματος του «μακεδονικού (σλαβομακεδονικού) λαού να βρει την πλήρη εθνική αποκατάστασή του έτσι όπως το θέλει ο ίδιος» (5η Ολομέλεια). Η νέα θέση του ΚΚΕ οδήγησε στην απόφαση του Τίτο να σταματήσει να προσφέρει βοήθεια στους Έλληνες κομμουνιστές, ενώ την ίδια στιγμή απαγγέλθηκαν κατηγορίες περί «εθνικής προδοσίας» από μέλη του κόμματος και φυσικά από τους αντιπάλους του ΚΚΕ στο εσωτερικό της χώρας.

1. Η Μακεδονική Κομματική Οργάνωση στη Μακεδονία του Αιγαίου εντάσσεται ολοκληρωτικά στο ΚΚΕ. Ο σύντροφος Paskal, ως τώρα Γραμματέας της Επιτροπής του Αιγαίου σε μας, θα γίνει δεκτός μετά από ψηφοφορία στο Γραφείο της Επιτροπής Περιοχής Μακεδονίας-Θράκης, ενώ ο σύντροφος Džodže Urdov στην Ολομέλεια της Επιτροπής Περιοχής. Μετά την εισδοχή τους η Επιτροπή Περιοχής θα προβεί σε τοποθέτηση και των υπόλοιπων στελεχών από τη Μακεδονία του Αιγαίου.

2. Δημιουργείται Κεντρικό Συμβούλιο του NOF για τη Μακεδονία του Αιγαίου. Στο Κεντρικό Συμβούλιο του NOF θα μπουν, εκτός των άλλων, ο Mihailo Keramidžiev και ο Paskal Mitrevski. Το Κεντρικό Συμβούλιο του NOF θα λογοδοτεί για το έργο του στην Κομματική Επιτροπή Περιοχής Μακεδονίας-Θράκης. Το Κεντρικό Συμβούλιο του NOF θα έχει δικό του όργανο που θα τυπώνεται στη μακεδονική και ελληνική γλώσσα. Για αρχισυντάκτης προβλέπεται ο Pavel Rakovski, ως τώρα μέλος της καθοδήγησης των Αιγαίων και υπεύθυνος για την προπαγάνδα.

3. Στην Επιτροπή Περιοχής Μακεδονίας-Θράκης της ΕΠΟΝ θα μπει ο Minco Fotev, ως τώρα μέλος της καθοδήγησης των Αιγαίων και υπεύθυνος της νεολαίας.

4. Να πραγματοποιηθεί πλήρης οργανωτική και πολιτική ενότητα δράσης στο παρτιζάνικο κίνημα στην Ελλάδα και στη Μακεδονία του Αιγαίου. Δε θα συγκροτηθούν ιδιαίτερα μακεδονικά παρτιζάνικα τμήματα. Τα μακεδονι-

κά στρατιωτικά και πολιτικά στελέχη στο παρτιζάνικο κίνημα θα χρησιμοποιηθούν με τους ίδιους κανόνες, όπως και στο ελληνικό, δηλαδή σύμφωνα με τις ικανότητες του καθένα.

Σπυρίδων Σφέτας, «Ανεπιθύμητοι σύμμαχοι και ανεξέλεγκτοι αντίπαλοι: Οι σχέσεις ΚΚΕ και ΝΟΦ στη διάρκεια του εμφυλίου (1946-1949)», *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, 6 (1996), σελ. 220-221.

Kirjazovski, 1998, σελ. 223.

β. Απόφαση της 5ης Ολομέλειας της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ για «την πλήρη εθνική αποκατάσταση» του μακεδονικού (σλαβομακεδονικού) λαού, Ιανουάριος του 1949

Στη Βόρεια Ελλάδα ο μακεδονικός (σλαβομακεδονικός) λαός τα 'δοσε όλα για τον αγώνα και πολεμά με μια ολοκλήρωση ηρωισμού και αυτοθυσίας που προκαλούν το θαυμασμό. Δεν πρέπει να υπάρχει καμιά αμφιβολία, ότι σαν αποτέλεσμα της νίκης του ΔΣΕ και της λαϊκής επανάστασης, ο μακεδονικός λαός θα βρει την πλήρη αποκατάστασή του έτσι όπως το θέλει ο ίδιος, προσφέροντας σήμερα το αίμα του για να την αποχτήσει. Οι μακεδόνες κομμουνιστές στέκονται πάντα επικεφαλής στην πάλη του λαού των. Ταυτόχρονα οι μακεδόνες κομμουνιστές πρέπει να προσέξουν τις διασπαστικές και διαλυτικές ενέργειες που ξενοκίνητα σοβινιστικά και αντιδραστικά στοιχεία αναπτύσσουν, για να διασπάσουν την ενότητα ανάμεσα στο μακεδονικό (σλαβομακεδονικό) και τον ελληνικό λαό, διάσπαση που μόνο τον κοινό τους εχθρό, το μοναρχοφασισμό και τον αμερικανοαγγλικό ιμπεριαλισμό θα ωφελήσει. Παράλληλα το ΚΚΕ πρέπει ριζικά να βγάλει απ' τη μέση όλα τα εμπόδια, να χτυπήσει όλες τις μεγαλοελλαδίτικες σοβινιστικές εκδηλώσεις και τα έργα, που προκαλούν δυσαρέσκεια και δυσφορία μέσα στον μακεδονικό λαό και έτσι βοηθούν τους διασπαστές στην προδοτική δράση τους, ενισχύουν το έργο της αντίδρασης. Ο σλαβομακεδονικός και ελληνικός λαός μόνο ενωμένοι μπορούν να νικήσουν. Διασπασμένοι μόνον ήττες μπορούν να πάθουν.

ΚΚΕ, Επίσημα κείμενα, τόμ. 6: 1945-1949, Αθήνα, 1987, σελ. 337.

γ. Πρωτόκολλο Α', αρ. 13, της συνεδρίασης του Πολιτικού Γραφείου της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος Βουλγαρίας (ΚΚΒ), 16 Ιανουαρίου 1968

Ο εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα έθεσε επί τάπητος το ζήτημα της υποδοχής, διαμονής και ενσωμάτωσης των πολιτικών προσφύγων στις χώρες του σοβιετικού μπλοκ. Οι βουλγαρικές αρχές ακολούθησαν την κοινή θέση αλληλεγγύης προς την αριστερή ελληνική Αντίσταση και χιλιάδες Έλληνες πρόσφυγες διέσχισαν τη Βουλγαρία στον δρόμο για τη Σοβιετική Ένωση και άλλες χώρες του ανατολικού μπλοκ. Εκατοντάδες από αυτούς παρέμειναν στη Βουλγαρία. Άρχισαν σταδιακά να επιστρέφουν στην Ελλάδα μετά την πτώση της στρατιωτικής δικτατορίας το 1974.

3. Σε ό,τι αφορά τον χειρισμό του ζητήματος των πολιτικών προσφύγων από την Ελλάδα: Α) Το Πολιτικό Γραφείο αναθέτει στο τμήμα Εξωτερικής Πολιτικής και Διεθνών Σχέσεων της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΒ και το Υπουργείο Εσωτερικών Υποθέσεων να εξακριβώσει τον ακριβή αριθμό και τους τόπους διαμονής των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων. Τα παιδιά των πολιτικών προσφύγων που έχουν γεννηθεί στη Λαϊκή Δημοκρατία της Βουλγαρίας και σε άλλες σοσιαλιστικές χώρες, καθώς και οι συγγενείς και τα κοντινά τους πρόσωπα που έχουν έρθει με κανονικά διαβατήρια και τους έχει δοθεί άδεια από τις αρμόδιες αρχές να παραμένουν μόνιμα στη χώρα δεν θα καταγραφούν ως πολιτικοί πρόσφυγες. Για πρόσφυγες, το ζήτημα αυτό θα εξεταστεί κατά περίπτωση. Οι αρχές του Υπουργείου Εσωτερικών Υποθέσεων θα εξασφαλίσουν ότι εκείνοι που έχουν έρθει από την Ελλάδα για να επισκεφτούν οικογενειακά και φιλικά τους πρόσωπα θα επιστρέψουν στις χώρες τους όταν λήξουν οι θεωρήσεις εισόδου τους. Β) Πολιτικό άσυλο θα χορηγείται σε νέους μετανάστες από την Ελλάδα μόνο μετά από ενδελεχή έρευνα, κατόπιν γραπτής αίτησης της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ και με απόφαση της Γραμματείας της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΒ κατά περίπτωση. Γ) Σε πολιτικούς πρόσφυγες με καταγωγή από τη Μακεδονία, που κατοικούν μόνιμα σε άλλες σοσιαλιστικές χώρες, θα δοθεί η δυνατότητα να αποκτήσουν βουλγαρική υπηκοότητα και να επανεγκατασταθούν στη χώρα μας. Σε Μακεδόνες πολιτικούς πρόσφυγες που ήδη κατοικούν στη Βουλγαρία θα δοθεί η δυνατότητα να αποκτήσουν βουλγαρική υπηκοότητα σύμφωνα με την καθιερωμένη διαδικασία. Οι πολιτικοί πρόσφυγες που θα αποδεχτούν τη βουλγαρική υπηκοότητα, έχουν συμμετάσχει στο αντιστασιακό κίνημα στην Ελλάδα και έχουν τις κατάλληλες αρετές θα αναγνωριστούν ως ενεργοί αγωνιστές κατά του καπιταλισμού και του φασισμού. Δ) Η εγκατάσταση νέων πολιτικών προσφύγων και η επανεγκατάσταση παλαιών στη Σόφια, τη Φιλιππούπολη και τη Βάρνα θα διακοπεί. Ε) Ζητήματα διοικητικά, στέγασης, απασχόλησης και κοινωνικής φροντίδας που αφορούν τους πολιτικούς πρόσφυγες θα εξετάζονται από τα αρμόδια λαϊκά συμβούλια, τις κρατικές αρχές και τον Βουλγαρικό Ερυθρό Σταυρό υπό τον έλεγχο επιτροπών του Κόμματος.

Κεντρικά Κρατικά Αρχεία, φάκ. 1/35/12.

Α-49. Οι γυναίκες στον ελληνικό Εμφύλιο

Ένα από τα ιδιαίτερα φαινόμενα του ελληνικού Εμφυλίου ήταν η πολύ μεγάλη παρουσία και συμμετοχή γυναικών στον ΔΣΕ. Αυτό δεν αφορούσε μόνο τις βοηθητικές εργασίες, αλλά και τις πολεμικές επιχειρήσεις, ενώ πολυάριθμες γυναίκες είχαν χρισθεί αξιωματικοί είτε μετά από σύντομη εκπαίδευση στις αυτοσχέδιες στρατιωτικές σχολές του ΔΣΕ είτε λόγω κάποιου κατορθώματός τους στη μάχη. Γυναίκες είχαν συμμετάσχει και στην ένοπλη αντίσταση εναντίον των κατακτητών (1941-1944), ο αριθμός τους όμως ήταν περιορισμένος και η συμμετοχή τους αποκλειστικά εθελοντική. Στον ΔΣΕ, ορισμένες από τις γυναίκες μαχήτριες ήταν εθελόντριες, οι περισσότερες όμως ήταν επιστρατευμένες από περιοχές που έλεγχε ή καταλάμβανε έστω και για μερικές μέρες ο ΔΣΕ, ιδιαίτερα από τις αρχές του 1948, όταν το πρόβλημα των εφεδρειών του έγινε ιδιαίτερα έντονο. Η «αφομοίωση» των γυναικών, όπως ονομάστηκε η διαδικασία ένταξής τους στα μάχιμα τμήματα, σκόπευε στη συγκρότηση μιας νέας ταυτότητας, εκείνης της μαχήτριας, γεγονός που πέρα από ιδεολογικά θέματα και πρακτικά προβλήματα, απαιτούσε, ορισμένες φορές, και την υπέρβαση μιας σειράς παραδοσιακών αντιλήψεων για τον ρόλο και τη θέση της γυναίκας στην ελληνική κοινωνία.

α. Η Μαρία Φέρλα-Μπέικου περιγράφει τη στρατιωτική ζωή των γυναικών

Η Μαρία Φέρλα-Μπέικου (1925-2011), από πολύ νεαρή ηλικία, οργανώθηκε στην Αριστερά και στην Αντίσταση. Συμμετείχε στον ένοπλο αγώνα κατά των κατακτητών μέσα από την οργάνωση της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης Νέων (ΕΠΟΝ). Το 1945 παντρεύτηκε τον δημοσιογράφο Γεωργούλα Μπέικο, ενώ κατά τον Εμφύλιο συμμετείχε στον ΔΣΕ. Τον Αύγουστο του 1949, μετά την ήττα των κομμουνιστών, κατέφυγε μέσω Αλβανίας στη Σοβιετική Ένωση, όπου έζησε με τον σύζυγό της ως πολιτική πρόσφυγας. Εργάστηκε ως εκφωνήτρια στον ελληνόφωνο ραδιοφωνικό σταθμό της Μόσχας «Εδώ Μόσχα» και σπούδασε κινηματογράφο. Μετά την πτώση της χούντας, το 1974, επέστρεψε στην Ελλάδα, όπου έζησε ως τον θάνατό της.

Το πρώτο που είπα στις γυναίκες όταν συγκροτήσαμε τη διμοιρία ήταν πως έπρεπε να φορέσουν παντελόνια, όπως στον ΕΛΑΣ. Εκείνες, όμως δεν ήθελαν. Είχανε συνηθίσει να φορούν φούστες. Είπα στον Διαμαντή: «Έτσι δεν πάμε καλά. Πρέπει να φορέσουν παντελόνια και τα μαλλιά τους να τα κάνουν κοτσίδες». Έδωσε εντολή να ραφτούν στολές για τις γυναίκες. Αύγουστος μήνας, κάπου βρέθηκε ένα ύφασμα στρατιωτικό και οι ράφτες μας πήραν μέτρα και μας έραψαν στολές… Τους είπα: «Είναι διαταγή. Εδώ είναι στρατός. Θα τις ράψουμε και ας μην τις φοράτε» […]. Ένα πρωί τη στιγμή που δίναμε αναφορά, πέφτει ένας όλμος πάνω στη σκηνή. Μόλις είχαμε βγει. Αν ήμασταν μέσα, θα είχαμε σκοτωθεί. Η σκηνή καταστράφηκε, όμως οι γυλιοί σώθηκαν. Τότε ξεκίνησαν οι συγκρούσεις με το στρατό και υποχρεώθηκαν να φορέσουν τα παντελόνια. Δεν μπορούσαν να κάνουν διαφορετικά. Έτσι λύθηκε το θέμα του παντελονιού.

Με τον καιρό και τα γεγονότα της στρατιωτικής ζωής, οι άντρες μας παραδέχτηκαν. Μας αποδέχτηκαν και υπήρχε η νοικοκυροσύνη μέσα στα τμήματα. Όπου στεκόμασταν, όπου πηγαίναμε ήμασταν μαζί. Γινόταν ένας καταμερισμός. Η γυναίκα θα καθαρίσει και θα συμμαζέψει το μέρος, όπου θα μέναμε, θα ασχοληθεί με το ράψιμο –αν χρειάζεται– και ο άντρας θα φέρει ξύλα, για παράδειγμα, και θα ανάψει τη φωτιά […]. Στις πορείες, πάλι, αν μια ομάδα είχε ένα οπλοπολυβόλο το οποίο ήταν πολύ βαρύ, το κουβαλούσαν στον ώμο και οι δέκα της ομάδας, άντρες και γυναίκες. Δεν υπήρχε διαφορά.

Μπέικου, 2010, σελ. 83, 86.

β. Συνέντευξη με την Ουρανία Γιουρούκοβα-Πίροβσκι

– Αναμφίβολα, εσείς και ο σύζυγός σας ήσασταν παλιοί και καλοί φίλοι όταν αποφασίσατε να παντρευτείτε τον Ιούλιο του 1946. Από τη σκοπιά των Σπουδών Φύλου, θα ήθελα να μάθω για την πορεία των γεγονότων που διαμόρφωσαν την ιστορία της ζωής σας. Γνωρίζω πολύ καλά το δίλημμα που αντιμετωπίσατε ως μητέρα και αγωνίστρια.

– Αναγκάστηκα να αφήσω το τεσσάρων μηνών μωρό μου επειδή με κάλεσαν να επιστρέψω [στο πεδίο της μάχης] αμέσως. «Σε χρειαζόμαστε εδώ», είπαν, «έχουμε ανάγκη κάθε στέλεχος! Άφησε το μωρό με κάποιον και έλα αμέσως εδώ!». Άφησα το μωρό με τη μητέρα της Ευδοκίας Φώτεβα που ήταν στο Μοναστήρι […]. Κι έτσι οι δρόμοι μας χώρισαν. Το απογαλάκτισα και επέστρεψα στην ενεργό δράση. Μόλις όμως επέστρεψα, αρρώστησα, έκανα υψηλό πυρετό, και έτσι αναγκάστηκαν να με στείλουν πίσω στο Μοναστήρι. Εκεί έμαθα ότι το μωρό μου ήταν βαριά άρρωστο και το είχαν στείλει σε νοσοκομείο στα Σκόπια. Επειδή οι σχέσεις της Ελλάδας με τη Γιουγκοσλαβία είχαν επιδεινωθεί, αναγκάστηκα να συστηθώ ως θεία του μωρού μου –όχι ως μητέρα του. Το βρήκα σχεδόν

νεκρό! Το είχαν τυλίξει σε μία πάνα· το πήρα αγκαλιά, το εναπόθεσα στο στήθος μου και έκλεισα τα μάτια μου για να μην κλάψω, αλλά δεν τα κατάφερα […]. Φώναξα να έρθουν οι γιατροί αμέσως, έκανα μεγάλο σαματά! Ξεκίνησε τότε η θεραπεία και μετά από τέσσερις ή πέντε ημέρες το μωρό ήταν καλύτερα […]. Αφού είχε ανακτήσει λίγο τις δυνάμεις του, επιστρέψαμε στο Μοναστήρι.

Stojanovic-Lafazanovska και Lafazanovski, 2002, σελ. 13, 50.

γ. Ουρανία Γιουρούκοβα-Πίροβσκι και Ευδοκία Μπάλιου-Φώτεβα

Ουρανία (πρώτη αριστερά), Ευδοκία (πρώτη δεξιά)· Προσωπικό αρχείο της ανιψιάς της Ουρανίας.

Η Ουρανία Γιουρούκοβα-Πίροβσκι (Πορειά Καστοριάς 1926 – Σκόπια 2012) και η Ευδοκία Μπάλιου-Φώτεβα (γέν. Δενδροχώρι Καστοριάς 1926) ήταν μέλη του ΣΝΟΦ και του ΝΟΦ Καστοριάς. Μετά την ήττα του ΔΣΕ, τον Οκτώβριο του 1949 και οι δύο γυναίκες, μαζί με το σύνολο των μελών του ΝΟΦ υπό την ηγεσία του Πασκάλ Μιτρέφσκι, κατηγορήθηκαν από το ΚΚΕ ως «πράκτορες του Τίτο». Τις συνέλαβαν και τις κράτησαν στην Αλβανία από όπου μεταφέρθηκαν σε φυλακές και στρατόπεδα συγκέντρωσης στη Σοβιετική Ένωση. Μετά από μακρά δίκη στη φυλακή Λουμπιάνκα στη Μόσχα, καταδικάστηκαν σε οκτώ χρόνια καταναγκαστικών έργων σε στρατόπεδα στη Σιβηρία. Ύστερα από τον θάνατο του Στάλιν, απελευθερώθηκαν και στη συνέχεια κρατήθηκαν στην Άλμα Άτα του Καζακστάν. Το 1956 επέστρεψαν τη Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας.

Με τη συμμετοχή τους, είτε στην αντίσταση είτε σε επαναστατικούς στρατούς, οι γυναίκες αναμένεται να ξεπεράσουν ορισμένα στερεότυπα σχετικά με την ικανότητα, την ωριμότητα, την ακεραιότητα και την αποτελεσματικότητά τους σε περιπτώσεις σύρραξης. Διαβάστε προσεκτικά τις παραπάνω πηγές και κλειδιά και απαντήστε τις παρακάτω ερωτήσεις:

1. Ποιες είναι οι στερεοτυπικές στάσεις που συναντάμε στον τρόπο με τον οποίο αναμένεται να συμπεριφέρονται οι γυναίκες (εμφάνιση, ενδυματολογικός κώδικας, δουλειές και καθήκοντα); Πώς μπορείτε να περιγράψετε τον κοινωνικό ρόλο των γυναικών;

2. Ποιο ήταν το δίλημμα που είχε να αντιμετωπίσει η Ουρανία Γιουρούκοβα; Είχε επιλογή; Συζητήστε το ζήτημα της εθελούσιας η αναγκαστικής στράτευσης στον κομμουνιστικό στρατό κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου.

3. Μελετήστε τη φωτογραφία με τις τρεις γυναίκες και συζητήστε για τις στολές τους. Βρείτε κι άλλες φωτογραφίες γυναικών στον ΔΣΕ. Σε τι επικεντρώνουν κυρίως; Τι θέλει ο φωτογράφος να δείξει και να υπογραμμίσει σε σχέση με το φύλο των γυναικών;

4. Βρείτε, μελετήστε και συζητήστε προφορικές μαρτυρίες και δημοσιεύματα στα ΜΜΕ σχετικά με τους τρόπους που οι γυναίκες αυτές αντιμετωπίστηκαν κατά τη διάρκεια και μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου.

5. Συζητήστε τις συνθήκες και τα μέσα χειραφέτησης των γυναικών κατά τη διάρκεια μιας πολεμικής περιόδου.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ Α’

Εξηγήστε γιατί το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου δεν σήμανε την έναρξη μιας περιόδου διαρκούς ειρήνης για τόσο πολλούς ανθρώπους που ζούσαν σε κράτη της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Λάβετε υπόψη τους εξής παράγοντες: τον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο, τα μαζικά αντίποινα, την καταστολή, τη μονοκομματική δικτατορία. Βρείτε παραδείγματα στις πηγές αυτού του κεφαλαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β: Ο ΨΥΧΡΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Εισαγωγή 59

Β.1 Η έναρξη του Ψυχρού Πολέμου 61

Β.2. Η ρήξη Τίτο-Στάλιν 64

Β.3. Ελλάδα και Τουρκία 69

Β.4. Το αντιαποικιακό κίνημα στην Κύπρο 72

Β.4.1. Το αίτημα για ένωση με την Ελλάδα και οι αντιδράσεις 72

Β.4.2. Το πογκρόμ εναντίον των Ελλήνων και άλλων μη μουσουλμάνων στην Κωνσταντινούπολη, 1955 73

Β.4.3. Διακοινοτικές συγκρούσεις 76

Β.4.4. Ανεξαρτησία 79

Β.4.5. Κατάρρευση και κλιμάκωση της βίας 81

Β.5. ΝΑΤΟ, Σύμφωνο Βαρσοβίας και Κίνημα Αδεσμεύτων 84

Β.5.1. ΝΑΤΟ εναντίον Συμφώνου Βαρσοβίας 84

Β.5.2. Το Κίνημα των Αδεσμεύτων 90

Β.6. Βαλκανικές συμμαχίες 92

Β.6.1. Σχέδια για μια βουλγαρογιουγκοσλαβική ομοσπονδία 92

Β.6.2. Το Βαλκανικό Σύμφωνο του 1954: Τουρκία, Ελλάδα και Γιουγκοσλαβία 94

Β.6.3. Η αλβανική ατραπός 95

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Ένα σιδηρούν παραπέτασμα έχει χωρίσει την [ευρωπαϊκή] ήπειρο». Αυτή η ιστορική φράση ειπώθηκε από τον Ουίνστον Τσόρτσιλ στη διάλεξη που έδωσε στο Κολλέγιο Ουέστμινστερ στο Φούλτον του Μισούρι στις 5 Μαρτίου 1946· φράση που σηματοδοτεί την έναρξη της εποχής του Ψυχρού Πολέμου στις μεταπολεμικές διεθνείς σχέσεις. Για πολλά χρόνια, ο Ψυχρός Πόλεμος θεωρείτο ως η σύγκρουση δύο ισχυρών πολιτικών και στρατιωτικών μπλοκ: της δημοκρατικής καπιταλιστικής Δύσης και της απολυταρχικής κομμουνιστικής Ανατολής. Επρόκειτο για μια σύγκρουση που δεν άφηνε ιδιαίτερα περιθώρια συμβιβασμού, καθώς οι αντίπαλες δυνάμεις είχαν οδηγηθεί σε έναν αδυσώπητο αγώνα πυρηνικών εξοπλισμών επιδιώκοντας να κυριαρχήσουν στο παγκόσμιο στερέωμα. Ύστερα από την πτώση του Τείχους του Βερολίνου, εκείνο το σύμβολο της διαίρεσης της Γερμανίας, της Ευρώπης και του κόσμου από τη δεκαετία του 1960 και εξής, ο Ψυχρός Πόλεμος φαινόταν όλο και περισσότερο όχι ως το προοίμιο ενός πιθανού νέου παγκοσμίου πολέμου αλλά ως απόρροια της ιδιαίτερα τεταμένης αντιπαλότητας μεταξύ των πολιτικών και στρατιωτικών ελίτ των δύο πλευρών που είχε σχεδιαστεί για να ενσταλάξει και να συντηρεί ένα αίσθημα φόβου και ανασφάλειας της μιας πλευράς για την άλλη. Η συγκεκριμένη ρητορική προπαγάνδας των «εμπόλεμων» αποτυπωνόταν έντονα σε μια σειρά διπολικών αντιθέτων: αντικομμουνισμός εναντίον αντιφασισμού, «οι αξίες του δυτικού πολιτισμού» εναντίον «του παγκόσμιου αγώνα για την ειρήνη», η «κομματική γραφειοκρατία» εναντίον του «αγώνα των ιμπεριαλιστών», κ.ο.κ. Παρόλο που μπορεί να ακούγεται περίεργο, εκ των υστέρων αυτή η πυρετώδης διατήρηση μιας πολιτικής και παρεκβατικής ισορροπίας μοιάζει όλο και περισσότερο με ένα σύστημα που εξασφάλιζε μεγαλύτερη σταθερότητα σε έναν κόσμο που είναι πάντα ευάλωτος στους «μικρότερους» πειρασμούς του πολέμου.

Οι ανταγωνιστικές πολιτικές και στρατιωτικές δυνάμεις εκατέρωθεν της «πρώτης γραμμής» αντιπροσωπεύονταν από τη Βορειοατλαντική Συμμαχία (ΝΑΤΟ) και το Σύμφωνο της Βαρσοβίας. Την ίδια στιγμή, συστάθηκαν, εξελίχθηκαν και αντιπαρατέθηκαν διάφορα περιφερειακά στρατιωτικοπολιτικά σύμφωνα και οικονομικές διακρατικές συμμαχίες που αντανακλούσαν τις γραμμές της παγκόσμιας διαίρεσης, όπως η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), το Συμβούλιο Οικονομικής Αλληλοβοήθειας (ΚΟΜΕΚΟΝ) και η Ένωση Χωρών Νοτιοανατολικής Ασίας (ASEAN).

Ένα βασικό παγκόσμιο γνώρισμα του Ψυχρού Πολέμου ήταν ότι σποραδικά εξελίχθηκε με φόντο «θερμές» τοπικές και περιφερειακές συγκρούσεις που επηρέασαν χώρες που δεν ήταν μέλη των δύο στρατιωτικοπολιτικών μπλοκ. Αυτοί οι πόλεμοι δι' αντιπροσώπων αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της παγκόσμιας ιστορίας στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, ειδικά στο πλαίσιο της αποαποικιοποίησης και του αγώνα για την ιδεολογική, οικονομική και πολιτική επιρροή σε χώρες του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου. Οι περισσότεροι από αυτούς τους πολέμους εκδηλώθηκαν με αφορμή καθεστωτικές αλλαγές και τη δυνατότητα εξόδου από την αντίστοιχη σφαίρα επιρροής, καθώς και την έκρηξη εμφυλίων πολέμων σε χώρες δορυφόρους και σε ουδέτερες χώρες· περιστασιακά δε οδήγησαν στην άμεση συμμετοχή στρατευμάτων της Σοβιετικής Ένωσης των ΗΠΑ, του ΝΑΤΟ, του Συμφώνου της Βαρσοβίας και των εκατέρωθεν συμμάχων τους. Η σοβαρότερη απειλή μιας άμεσης στρατιωτικής σύγκρουσης μεταξύ της Σοβιετικής Ένωσης και των ΗΠΑ, η οποία παραλίγο να οδηγήσει στην έκρηξη ενός τρίτου παγκοσμίου πολέμου, ήταν η «κρίση των πυραύλων» στην Κούβα το 1962. Εκείνη την στιγμή της ακραίας έντασης, ο Αμερικανός πρόεδρος Τζον Κένεντι προειδοποίησε ρητά τη Σοβιετική Ένωση ότι οι αμερικανικές στρατιωτικές δυνάμεις υπερασπίζονταν ολόκληρο το «δυτικό ημισφαίριο». Από τη δεκαετία του 1940 έως και τη δεκαετία του 1980, οι δύο υπερδυνάμεις διατηρούσαν σημαντικές στρατιωτικές δυνάμεις στη διαιρεμένη Ευρώπη και σε άλλες χώρες που ανήκαν στις αντίστοιχες σφαίρες επιρροής τους. Σε αντίθεση με την υπόλοιπη ανατολική Ευρώπη, τα σοβιετικά στρατεύματα δεν αναπτύχθηκαν στη Βουλγαρία και τη Ρουμανία, παρά ορισμένες «παρεκκλίσεις» του Νικολάε Τσαουσέσκου από τη συντεταγμένη διεθνή πολιτική του σοβιετικού μπλοκ τις δεκαετίες του 1960 και του 1970 (λ.χ. τη στάση του απέναντι στην κρίση του 1968 και τις «ερωτοτροπίες» του με τη Δύση και με αδέσμευτες χώρες). Οι εντάσεις μεταξύ των χωρών εκατέρωθεν της «ψυχρής πρώτης γραμμής» μετριάστηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1960 και στα μέσα της δεκαετίας του 1970, όταν πραγματοποιήθηκαν διαπραγματεύσεις για την αμοιβαία μείωση των πυρηνικών όπλων και πιο δραστήριες πολιτιστικές και οικονομικές σχέσεις, όπως το κοινό διαστημικό πρόγραμμα Σογιούζ-Απόλλων.

Επιθετικές κινήσεις, στιγμές αναποφασιστικότητας και ελιγμοί χαρακτήρισαν και τις διαβαλκανικές σχέσεις στο πλαίσιο της αντιπαλότητας και του ανταγωνισμού των δύο μπλοκ. Η Τουρκία και η Ελλάδα προσχώρησαν στο ΝΑΤΟ το 1952, εξέλιξη που οι κομμουνιστικές χώρες εξέλαβαν ως άμεση στρατιωτική απειλή και αντιμετώπισαν με την ανάληψη ισοδύναμης πολιτικής, στρατιωτικής και διπλω-

ματικής δράσης. Η ρήξη της Γιουγκοσλαβίας με τη Σοβιετική Ένωση οδήγησε στη σύναψη μιας (ατελέσφορης) στρατιωτικοπολιτικής συμμαχίας παρά τις ιδεολογικές διαφορές των συμβαλλόμενων μερών. Στις 28 Φεβρουαρίου 1953, η Τουρκία, η Ελλάδα και η Γιουγκοσλαβία υπέγραψαν μια συμφωνία στην Άγκυρα, η οποία αποτέλεσε την αρχή του επονομαζόμενου Βαλκανικού Συμφώνου και της διαδοχικής φάσης των στρατιωτικών εντάσεων στη χερσόνησο. Το 1968, η Αλβανία επίσης εγκατέλειψε το σοβιετικό μπλοκ και στράφηκε προς την κομμουνιστική Κίνα, η οποία είχε διακόψει τις σχέσεις της με τη Σοβιετική Ένωση. Αυτή η εξέλιξη αποτέλεσε την αρχή της αυτοαπομόνωσης της Αλβανίας.

Οι εντάσεις του Ψυχρού Πολέμου εκφράστηκαν επίσης στο εσωτερικό πολιτικό τοπίο της κάθε βαλκανικής χώρας. Η καχυποψία, η «κατασκοπομανία», οι παράλογοι έλεγχοι στα σύνορα και στο σύστημα θεωρήσεων, ένα αυστηρό καθεστώς «κρατικών και στρατιωτικών μυστικών» και η συνεχής δίωξη και απομόνωση των διαφωνούντων ήταν βασικά χαρακτηριστικά της κατάστασης που επικρατούσε σε αυτές τις χώρες μέχρι την πτώση του κομμουνισμού. Ωστόσο, η προβαλλόμενη στρατιωτική και πολιτική συνύπαρξη χωρών από το ίδιο μπλοκ δεν εξάλειψε τις παραδοσιακά υποφώσκουσες εστίες εθνοτικών και εθνικών συγκρούσεων. Ίσως το καλύτερο παράδειγμα είναι το αντιαποικιακό κίνημα στην Κύπρο, τη μοναδική βρετανική αποικία στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, που εξελίχθηκε σε μια βίαιη διακοινοτική σύγκρουση μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Όπως ήταν αναμενόμενο, οι προτάσεις για την επίλυση του Κυπριακού ζητήματος ήταν άμεσα συναρτώμενες με την πολιτική της Ελλάδας και της Τουρκίας, ακόμα και μετά την ανεξαρτησία της Κύπρου το 1960. Τελικά, η αντιπαλότητα αυτών των δύο κρατών-μελών του ΝΑΤΟ οδήγησε στη διαίρεση της Κύπρου, εξέλιξη που αποτελεί βασική πηγή έντασης μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας. Μια «ενδιαφέρουσα» σελίδα της ιστορίας του Ψυχρού Πολέμου στα Βαλκάνια ήταν το επονομαζόμενο Κίνημα των Αδεσμεύτων που συστάθηκε στο Βελιγράδι το 1961 και αποτέλεσε μεγάλη επιτυχία της γιουγκοσλαβικής διπλωματίας. Τα κράτη-μέλη του κινήματος, συμπεριλαμβανομένης της Κύπρου, επεδίωξαν τη «μέση οδό», αποφεύγοντας την ολοκληρωτική σύγκρουση μεταξύ της «Ανατολής» και της «Δύσης».

Ανεξάρτητα από ορισμένα σημαντικά επιτεύγματα όσον αφορά τη σοσιαλιστική εκδοχή του εκσυγχρονισμού και του κράτους πρόνοιας, οι χώρες του σοβιετικού μπλοκ σταδιακά έχασαν τη μάχη της οικονομίας. Ιδιαίτερα ευπαθείς σε ενδογενείς και εξωγενείς δημοσιοοικονομικούς παράγοντες, οι οικονομίες τους εξέθεσαν τα περιορισμένα όρια ενός συγκεντρωτικού, αντιδημοκρατικού και ιδιαίτερα γραφειοκρατικού συστήματος, γεγονός που οδήγησε και στην ήττα τους στον ιδεολογικό «αγώνα για τις αξίες». Οι ιδέες του Αμερικανού προέδρου Ρόναλντ Ρέιγκαν σχετικά με την αναγκαστική αλλαγή των σχέσεων μεταξύ Ανατολής και Δύσης και οι κρίσεις της κομμουνιστικής οικονομίας, της πολιτικής και της ιδεολογίας οδήγησαν στην τελική φάση της ιστορίας του Ψυχρού Πολέμου. Παρόλο που το διπολικό σύστημα των διεθνών σχέσεων φαινόταν τόσο ακαταμάχητο όσο ποτέ, τώρα η ρητορική των δύο υπερδυνάμεων έγινε «ευπροσάρμοστη». Η εξέλιξη αυτή έκανε δυνατή την ανάδειξη ενός διαλόγου που βασιζόταν σε έννοιες όπως «ανοχή», «αμοιβαία κατανόηση» και «ειρηνική συνύπαρξη»· ενός διαλόγου στον οποίο συνέβαλαν σημαντικά κορυφαίοι Ευρωπαίοι πολιτικοί, όπως ο Φρανσουά Μιτεράν, η Μάργκαρετ Θάτσερ και ο Χέλμουτ Κολ. Πολλές από αυτές τις έννοιες είχαν κάνει την εμφάνισή τους ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 λόγω της επονομαζόμενης «ισορροπίας του φόβου». Όμως, στο πλαίσιο της *περεστρόικα*, των ιδεών και της αποφασιστικότητας του Σοβιετικού ηγέτη Μιχαήλ Γκορμπατσόφ να αλλάξει το πνεύμα της διακυβέρνησης και να διεξάγει μια γενική ανανέωση των σοσιαλιστικών κοινωνιών, αυτές οι έννοιες είχαν νέες και ορισμένες φορές πρωτόγνωρες ριζικές συνέπειες. Αυτός ο νέος διάλογος και το σταδιακό άνοιγμα της δημόσιας σφαίρας οδήγησαν πολλούς πολίτες στις σοσιαλιστικές χώρες να εκφράσουν δημόσια τη δυσαρέσκειά τους με τις πολιτικές της καταστολής και της οικονομικής στέρησης και όλο και περισσότερο να θεωρούν το «δυτικό μοντέλο» ως μια ρεαλιστική εναλλακτική λύση απέναντι στην ιδιαίτερα διαδεδομένη στο παρελθόν κομμουνιστική ουτοπία.

Η πτώση του Τείχους του Βερολίνου το 1989 αποτέλεσε το συμβολικό τέλος του Ψυχρού Πολέμου.

Β.1. Η ΕΝΑΡΞΗ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Β-1. Το Σιδηρούν Παραπέτασμα

Τον Μάρτιο του 1946, σε διάλεξή του στο Κολλέγιο Ουέστμινστερ στο Φούλτον του Μισούρι, ο Ουίνστον Τσόρτσιλ εισήγαγε τον όρο «Σιδηρούν Παραπέτασμα» για να περιγράψει τη νοητή διαχωριστική γραμμή πίσω από την οποία βρίσκονταν τα υπό σοβιετικό έλεγχο και επιρροή ευρωπαϊκά κράτη. Η διάλεξή του σηματοδοτεί την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου. Η απάντηση του Στάλιν δόθηκε σε συνέντευξή του στην εφημερίδα *Πράβντα* δέκα ημέρες αργότερα.

α. Αποσπάσματα από τη διάλεξη του Τσόρτσιλ, 5 Μαρτίου 1946

Οι ΗΠΑ βρίσκονται αυτήν τη στιγμή στον κολοφώνα της παγκόσμιας ισχύος. Είναι μια σημαντική στιγμή για την αμερικανική δημοκρατία. Γιατί μαζί με την υπερέχουσα δύναμη έρχεται και η τρομερή ευθύνη απέναντι στο μέλλον […]. Η σταθερότητα στη σκέψη, η εμμονή στον σκοπό και η ύψιστη απλότητα της απόφασης πρέπει να κυβερνούν και να καθοδηγούν τη συμπεριφορά των αγγλόφωνων λαών την εποχή της ειρήνης, όπως έκαναν και τον καιρό του πολέμου […]. Τρέφω αισθήματα μεγάλου θαυμασμού για τον γενναίο ρωσικό λαό και τον σύντροφό μου στον πόλεμο, στρατάρχη Στάλιν […]. Είναι [όμως] καθήκον μου να θέσω ενώπιόν σας συγκεκριμένα γεγονότα για τη σημερινή κατάσταση στην Ευρώπη. Από το Στετίνο στη Βαλτική μέχρι την Τεργέστη στην Αδριατική, ένα σιδηρούν παραπέτασμα έχει χωρίσει την [ευρωπαϊκή] ήπειρο. Πίσω από αυτήν τη γραμμή βρίσκονται οι πρωτεύουσες των παλαιών κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Βαρσοβία, Βερολίνο, Πράγα, Βιέννη, Βουδαπέστη, Βελιγράδι, Βουκουρέστι και Σόφια· όλες αυτές οι διάσημες πόλεις και οι πληθυσμοί γύρω τους βρίσκονται εντός αυτού που πρέπει να ονομάσω σοβιετική σφαίρα και υπόκεινται με τον έναν ή τον άλλο τρόπο όχι μόνο στη σοβιετική επιρροή αλλά και σε έναν πολύ μεγάλο και, σε μερικές περιπτώσεις, αυξανόμενο έλεγχο από τη Μόσχα […]. Η ασφάλεια του κόσμου, κυρίες και κύριοι, απαιτεί μια νέα ενότητα στην Ευρώπη, από την οποία κανένα έθνος δεν πρέπει να είναι μόνιμα εξοβελισμένο […]. Σε πολλές χώρες, μακριά από τα ρωσικά σύνορα και σε όλα τα μήκη και τα πλάτη του κόσμου, έχουν εγκατασταθεί κομμουνιστικές πέμπτες φάλαγγες που εργάζονται σε πλήρη ενότητα και απόλυτη υπακοή προς τις οδηγίες που δέχονται από το κομμουνιστικό κέντρο. Με την εξαίρεση της Βρετανικής Κοινοπολιτείας και των ΗΠΑ, όπου ο κομμουνισμός βρίσκεται ακόμα σε νηπιακό στάδιο, τα κομμουνιστικά κόμματα ή πέμπτες φάλαγγες συνιστούν μια ολοένα αυξανόμενη πρόκληση και απειλή για τον χριστιανικό πολιτισμό […]. Δεν πιστεύω ότι η σοβιετική Ρωσία επιθυμεί τον πόλεμο. Αυτό που επιθυμεί είναι οι καρποί του πολέμου και η επ' αόριστον επέκταση της ισχύος και του δόγματός της. Όμως εκείνο που πρέπει να αναλογιστούμε εδώ είναι η μόνιμη αποτροπή του πολέμου και η εγκαθίδρυση συνθηκών ελευθερίας και δημοκρατίας σε όλες τις χώρες το ταχύτερο δυνατόν […]. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μόνο αν τώρα, το 1946, έρθουμε σε συμφωνία με τη Ρωσία υπό τη γενική αρμοδιότητα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών […]. Αν παραμείνουμε πιστοί στον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και προχωρήσουμε με γαλήνια και νηφάλια δύναμη, χωρίς να σφετεριζόμαστε τη γη ή τον πλούτο κανενός, χωρίς να προσπαθούμε να ελέγξουμε αυθαίρετα τη σκέψη των ανθρώπων· αν όλες οι βρετανικές ηθικές και υλικές δυνάμεις και πεποιθήσεις συνδυαστούν με τις δικές σας σε αδελφική σχέση, οι λεωφόροι του μέλλοντος θα ανοίξουν όχι μόνο για την εποχή μας αλλά και για τον αιώνα που έρχεται.

http://legacy.fordham.edu/halsall/mod/churchill-iron.asp, ανάκτηση στις 3.09.2016. Ελεύθερη απόδοση από *Μηνιαία Επιθεώρηση* 24 (2006): 25, σελ. 31-35.

β. Αποσπάσματα από τη συνέντευξη του Στάλιν, 14 Μαρτίου 1946

Δεν χρειάζεται ιδιαίτερη προσπάθεια για να καταδείξει κανείς ότι ο κύριος Τσόρτσιλ κοφτά και άκομψα συκοφαντεί τη Μόσχα και τα κράτη που συνορεύουν με τη Σοβιετική Ένωση. Καταρχάς, είναι παράδοξο να γίνεται λόγος για αποκλειστικό έλεγχο της Βιέννης και του Βερολίνου από τη Σοβιετική Ένωση, όταν στις πόλεις αυτές υπάρχουν Συμμαχικά Συμβούλια Ελέγχου που απαρτίζονται από αντιπροσώπους τεσσάρων κρατών και στα οποία συμβούλια η Σοβιετική Ένωση έχει μόνο το ένα τέταρτο των ψήφων. Φαίνεται ότι μερικοί δεν μπορούν παρά να εμπλέκονται σε συκοφαντίες. Όμως, υπάρχουν όρια για τα πάντα.

Δεύτερον, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι Γερμανοί εισέβαλαν στη Σοβιετική Ένωση από τη Φινλανδία, την Πολωνία, τη Ρουμανία, τη Βουλγαρία και την Ουγγαρία [επειδή…] σ' αυτές τις χώρες υπήρχαν κυβερνήσεις εχθρικές προς τη Σοβιετική Ένωση εκείνη την εποχή.

Ίσως κάποιοι κύκλοι να προσπαθούν να απωθήσουν στη λήθη τις θυσίες του σοβιετικού λαού που εξασφάλισαν την απελευθέρωση της Ευρώπης από τον χιτλερικό ζυγό. Η Σοβιετική Ένωση όμως δεν μπορεί να τις ξεχάσει. Διερωτάται λοιπόν κανείς τι το αναπάντεχο υπάρχει στο γεγονός ότι η Σοβιετική Ένωση, επιθυμώντας να οικοδομήσει τη

μελλοντική της ασφάλεια, προσπαθεί να έχουν οι χώρες αυτές κυβερνήσεις με σχέσεις αφοσίωσης προς τη Σοβιετική Ένωση; Πώς μπορεί κανείς, χωρίς να έχει χάσει τα λογικά του, να θεωρήσει αυτές τις ειρηνικές βλέψεις της Σοβιετικής Ένωσης ως «επεκτατικές τάσεις» της κυβέρνησής μας;

Για τις δύο πρώτες παραγράφους, ελεύθερη απόδοση από https:/www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1946/03/x01.htm, ανάκτηση στις 3.09.2016· για την τρίτη παράγραφο, Hanhimaki και Westad, 2003, σελ. 49.

Πώς ο Τσόρτσιλ και ο Στάλιν αντιλαμβάνονται την άλλη πλευρά και τις προθέσεις της; Πώς περιέγραψε ο Τσόρτσιλ τους στόχους και τις προθέσεις της Σοβιετικής Ένωσης και πώς ο Στάλιν; Κατά τη γνώμη σας, ο Στάλιν έδωσε πειστική απάντηση στις κατηγορίες του Τσόρτσιλ;

Β-2. Λίθος οριοθέτησης και διαχωριστικός τοίχος στο νεκροταφείο Μίρεν στα ιταλογιουγκοσλαβικά σύνορα

Φωτογράφος Božo Repe.

Τα σύνορα μεταξύ Δύσης και Ανατολής, που αναφέρονται και ως το Σιδηρούν Παραπέτασμα, δημιουργήθηκαν ως συνέπεια του Ψυχρού Πολέμου. Είχαν σημαντικές επιπτώσεις στην καθημερινότητα των ανθρώπων, αποκόπτοντάς τους από δεσμούς, σχέσεις και συνήθειες. Η περίπτωση του νεκροταφείου του Μίρεν στα ιταλογιουγκοσλαβικά σύνορα, που χωρίστηκε στα δύο, είναι ενδεικτική των επιπτώσεων ακόμα και για τους νεκρούς. Το χωρισμένο νεκροταφείο αποτέλεσε το σύμβολο ενός παράλογου συνόρου που δεν υπήρχε πριν από τον Ψυχρό Πόλεμο. Μεταξύ 1947 και 1975, επιτροπές οριοθέτησης επέκτειναν τη συνοριακή γραμμή ανάμεσα στους τάφους. Αυτή η παράλογη κατάσταση επιλύθηκε το 1975 με τη Συνθήκη του Οσίμο.

→

Β-3. Απόσπασμα από έκθεση για την «ελληνική κρίση» της αμερικανικής Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (CIA), 28 Φεβρουαρίου 1947

Η μοίρα της Ελλάδας πιθανόν να αποφασιστεί σε λίγους μήνες, αν όχι εβδομάδες. Από στρατιωτική σκοπιά, ο [κυβερνητικός] στρατός, με χαμηλό ηθικό και ανεπαρκή εξοπλισμό, υποχωρεί μπροστά στις δυνάμεις των ανταρτών που υποστηρίζονται από τους Σοβιετικούς και τους δορυφόρους τους. Από πολιτική σκοπιά, η κυβέρνηση συμβιβασμού των δεξιών δυνάμεων χάνει την ούτως ή άλλως περιορισμένη λαϊκή εμπιστοσύνη που κάποτε κατείχε, εξαιτίας της αναποτελεσματικότητάς της και της στενοκεφαλιάς της. Από οικονομική σκοπιά η χώρα, η οποία δεν έχει ανασυγκροτηθεί από τις καταστροφές του πολέμου, χάνει τη μάχη ενάντια στην πείνα, στον πληθωρισμό και στο εσωτερικό και εξωτερικό χρέος.

Από την απελευθέρωση και εξής, δύο παράγοντες έχουν σώσει την Ελλάδα από τις αδιάκοπες προσπάθειες της Σοβιετικής Ένωσης να κυριαρχήσει στη χώρα μέσω των δορυφόρων της και των εγχώριων κομμουνιστικών στοιχείων: (1) Η παρουσία των βρετανικών στρατευμάτων· και (2) Τα δάνεια, συμπεριλαμβανομένης της βοήθειας της ΟΥΝΡΑ, των ΗΠΑ και του Ηνωμένου Βασιλείου. Τώρα, μπροστά στην ολική σοβιετική προσπάθεια κεφαλαιοποίησης της τρέχουσας κρίσης, αποσύρονται τα βρετανικά στρατεύματα (εκτός από μία μικρή, συμβολική δύναμη), ενώ γίνεται όλο και πιο δύσκολο για τις ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο να βρουν χρήματα για να ενισχύσουν την οικονομία της Ελλάδας. Λόγω των οικονομικών δυσκολιών που αντιμετωπίζει το ίδιο το Ηνωμένο Βασίλειο, είναι πιθανό η οικονομική βοήθεια από αυτή την πηγή να στερέψει τελείως.

Από μόνη της, η Ελλάδα δεν μπορεί να σώσει τον εαυτό της. Από στρατιωτική σκοπιά, η χώρα χρειάζεται βοήθεια σε ό,τι αφορά τον εξοπλισμό και την εκπαίδευση [του στρατού]. Από πολιτική σκοπιά, οι συντηρητικοί πολιτικοί της Ελλάδας χρειάζεται να πειστούν ότι απαιτείται να καθαρίσουν τα του οίκου τους, ενώ το κατάκοιτο Κέντρο, το οποίο παραδοσιακά [αντιπροσωπεύει] μεγάλο μέρος του πληθυσμού, πρέπει να ενισχυθεί. Από οικονομική σκοπιά, η χώρα χρειάζεται δώρα ή δάνεια σε εμπορεύματα, και τρόφιμα, σε ξένο συνάλλαγμα και χρυσό για την αναχαίτιση του πληθωρισμού. Από αυτές τις ανάγκες, οι οικονομικές είναι οι πιο ζωτικές.

Εάν η Ελλάδα αντέξει στη σοβιετική πίεση κατά τους επόμενους μήνες και καταφέρει να αναχαιτίσει τους αντάρτες, το Κέντρο, το οποίο είναι αναποτελεσματικό προς το παρόν, μπορεί να ενεργοποιηθεί επαρκώς από τις αυξανόμενες αγριότητες των Αριστερών και από τη συνεχιζόμενη προχειρότητα των Δεξιών ώστε να αναδιοργανωθεί και να πάρει τον έλεγχο της κυβέρνησης, εξαιρώντας από αυτήν τόσο τη Δεξιά όσο και την Αριστερά. Μιας τέτοιας κίνησης θα μπορούσε να ηγηθεί ο μετριοπαθής [Θεμιστοκλής] Σοφούλης ή ο υπέρμαχος της αβασίλευτης δημοκρατίας [Νικόλαος] Πλαστήρας.

Χωρίς άμεση οικονομική βοήθεια, όμως, φαίνεται να υπάρχει ο επικείμενος κίνδυνος η υπό την κυριαρχία της Σοβιετικής Ένωσης Αριστερά να αναλάβει τον έλεγχο της χώρας, γεγονός που θα είχε ως αποτέλεσμα την απώλεια της Ελλάδας ως δημοκρατίας δυτικού τύπου.

https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/assessing-the-soviet-threat-the-early-cold-war-years/ 5563bod1.pdf, ανάκτηση στις 3.09.2016.

Αυτή η έκθεση της Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών συντάχθηκε δεκατρείς ημέρες πριν από την ομιλία που εκφώνησε ενώπιον των δύο σωμάτων του αμερικανικού Κογκρέσου ο πρόεδρος Χάρρυ Τρούμαν στις 12 Μαρτίου 1947. Στην ομιλία του, ο Τρούμαν υποστήριξε ότι η Ελλάδα «απειλείται σήμερα από την τρομοκρατική δράση χιλιάδων ενόπλων, που διευθύνονται από κομμουνιστές» και ότι ήταν καθήκον των ΗΠΑ να την υποστηρίξει ώστε «να καταστεί μια αυτοστηριζόμενη δημοκρατία που σέβεται τον εαυτό της» (βλ. Β-11).

1. Ποια πλευρά του ελληνικού Εμφυλίου υποστηρίζει η έκθεση; Εξηγήστε γιατί, λαμβάνοντας υπόψη το ευρύτερο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου.

2. Ποιες ανησυχίες εκφράζονται στην έκθεση; Πώς αντανακλώνται στην έκθεση οι επιδεινούμενες σχέσεις μεταξύ των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ένωσης και η εξέλιξη του Ψυχρού Πολέμου; Χρησιμοποιήστε τις γνώσεις σας και τις πληροφορίες που παρατίθενται στην πηγή και εξηγήστε γιατί οι ΗΠΑ αποφάσισαν να παράσχουν βοήθεια στην Ελλάδα και την Τουρκία.

Β-4. Η Σοβιετική Ένωση επιλέγει να μην ανανεώσει τη Συνθήκη Φιλίας και Ουδετερότητας του 1925 με την Τουρκία αν δεν συμφωνηθούν οι ακόλουθοι όροι

1. Η υπεράσπιση των Στενών ανατίθεται από κοινού στην Τουρκία και τη Σοβιετική Ένωση.
2. Επιπλέον των διατάξεων της Σύμβασης του Μοντρέ περί καθορισμού των Στενών, κράτη που δεν βρέχονται από τη Μαύρη Θάλασσα δεν θα απολαύουν δικαιωμάτων διέλευσης μέσω των Στενών.
3. Οι συνομιλίες με τη Βρετανία και τη Γαλλία για τη σύναψη συμμαχίας θα υποβιβαστούν σε συζητήσεις διαβούλευσης.
4. Σε περίπτωση που η Βρετανία και η Γαλλία βρεθούν σε εμπόλεμη κατάσταση με τη Σοβιετική Ένωση, η Τριπλή Συμμαχία θα ακυρωθεί.

Ertem, 2010, σελ. 3.

Από το 1939 και εξής, η Σοβιετική Ένωση αντιτίθετο στη Σύμβαση του Μοντρέ του 1936, η οποία παρείχε στην Τουρκία τον πλήρη έλεγχο της ναυσιπλοΐας στον Βόσπορο, που αποτελούσε βασικό δίαυλο για τις σοβιετικές εξαγωγές. Στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η ουδέτερη Τουρκία επέτρεψε τη διέλευση γερμανικών εμπορικών πλοίων από τα Στενά. Ορισμένα από αυτά τα πλοία αποδείχτηκαν βοηθητικά πλοία του γερμανικού Ναυτικού, που επιτέθηκαν σε σοβιετικά πλοία και λιμάνια στη Μαύρη Θάλασσα. Στο τέλος του πολέμου, ο Στάλιν εμφανίστηκε αποφασισμένος να χρησιμοποιήσει αυτό και άλλα παρεμφερή ζητήματα ως δικαιολογία για να επιβάλει υποχωρήσεις από μέρους της Τουρκίας στην αναθεώρηση της Σύμβασης του Μοντρέ. Όταν το 1945 έληξε η Συνθήκη Φιλίας και Ουδετερότητας του 1925, η Μόσχα επέλεξε να μην την ανανεώσει. Ο υπουργός Εξωτερικών Βιατσεσλάβ Μόλοτοφ ενημέρωσε την Άγκυρα ότι, πριν από τη σύναψη νέας συνθήκης, θα έπρεπε να επιλυθούν οι διεκδικήσεις της Γεωργίας και της Αρμενίας επί εδαφών υπό τουρκικό έλεγχο. Η υπό αμφισβήτηση περιοχή γύρω από το Καρς και το Αρνταχάν, μια επαρχία στα σύνορα με τον Καύκασο η οποία διακρινόταν για την εθνοτική της περιπλοκότητα, διοικείτο από την Ρωσική Αυτοκρατορία από το 1878 έως το 1921, όταν παραχωρήθηκε στην Τουρκία. Ο Μόλοτοφ υποστήριξε ότι, αν και η Μόσχα είχε έρθει σε συμφωνία με την Πολωνία σχετικά με εδαφικές παραχωρήσεις το 1921 (ως αποτέλεσμα της σοβιετικής αδυναμίας), παρόμοιες παραχωρήσεις στην Τουρκία δεν είχαν ποτέ νομιμοποιηθεί. Στις 27 Φεβρουαρίου 1946, η Τουρκία σύναψε συμφωνία συνεργασίας και βοήθειας με τις ΗΠΑ. Αυτή ήταν η αρχή μιας θεαματικής επαναπροσέγγισης.

Ποιο ήταν το διακύβευμα των διαπραγματεύσεων της Σοβιετικής Ένωσης και της Τουρκίας για τον έλεγχο των Στενών; Πώς συνδέεται με τον Ψυχρό Πόλεμο;

Β.2. Η ΡΗΞΗ ΤΙΤΟ-ΣΤΑΛΙΝ

Β-5. Αποσπάσματα από το Ψήφισμα της Κομινφόρμ (Γραφείο Πληροφοριών των Κομμουνιστικών Κομμάτων) για το Κομμουνιστικό Κόμμα Γιουγκοσλαβίας (ΚΚΓ), 28 Ιουνίου 1948

1. Η Κομινφόρμ σημειώνει ότι πρόσφατα το ΚΚΓ υιοθέτησε εσφαλμένη γραμμή σχετικά με κύρια ζητήματα εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής, κάτι που αποτελεί παρέκκλιση από τις αρχές του μαρξισμού-λενινισμού. Η Κομινφόρμ εγκρίνει τη στάση της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΣΕ, η οποία ανέλαβε την πρωτοβουλία να εκθέσει αυτή την εσφαλμένη γραμμή της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΓ, ειδικότερα την εσφαλμένη πολιτική των συντρόφων Τίτο, Καρντέλι, Τζίλας και Ράνκοβιτς.
2. Η Κομινφόρμ διακηρύσσει ότι η ηγεσία του ΚΚΓ ακολουθεί εχθρική πολιτική απέναντι στη Σοβιετική Ένωση και στο ΚΚΣΕ. Μια αναξιοπρεπής πολιτική συκοφάντησης σοβιετικών στρατιωτικών ιθυνόντων και δυσφήμησης της Σοβιετικής Ένωσης εκπορεύεται από τη Γιουγκοσλαβία.
3. Σε ζητήματα εσωτερικής πολιτικής, οι ηγέτες του ΚΚΓ απομακρύνονται από τις θέσεις της εργατικής τάξης και αποκόπτονται από τη μαρξιστική θεωρία των τάξεων και του ταξικού αγώνα […]. Οι Γιουγκοσλάβοι ηγέτες ακολουθούν εσφαλμένη πολιτική στην ύπαιθρο με το να αγνοούν την ταξική διαφοροποίηση που υφίσταται εκεί και να θεωρούν την αγροτιά μία ενιαία οντότητα, σε αντίθεση με το μαρξιστικό-λενινιστικό δόγμα των τάξεων και του ταξικού αγώνα και τη γνωστή θέση του Λένιν ότι η μικρή ατομική γεωργία γεννά τον καπιταλισμό και την αστική τάξη συνεχώς σε ημερήσια και ωριαία βάση, αυθόρμητα και σε μαζική κλίμακα.
5. Η Κομινφόρμ θεωρεί ότι το γραφειοκρατικό καθεστώς που έχουν δημιουργήσει μέσα στο Κόμμα οι ηγέτες του είναι καταστροφικό για το ΚΚΓ και την εξέλιξή του. Δεν υπάρχει εσωκομματική δημοκρατία, δεν υπάρχουν εκλογές, δεν υπάρχει κριτική και αυτοκριτική στο Κόμμα […]. Η Κομινφόρμ θεωρεί ότι ένα τέτοιο επαίσχυντο, σαφώς τουρκικό, τρομοκρατικό καθεστώς δεν μπορεί να γίνεται ανεκτό από το Κομμουνιστικό Κόμμα.
8. Λαμβάνοντας υπόψη όλα αυτά, η Κομινφόρμ θεωρεί ότι η Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΓ έχει θέσει εαυτήν και το Γιουγκοσλαβικό Κόμμα εκτός της οικογένειας των αδελφών Κομμουνιστικών Κομμάτων, εκτός του ενωμένου Κομμουνιστικού μετώπου και, κατά συνέπεια, εκτός της Κομινφόρμ […]. Η Κομινφόρμ δεν έχει καμία αμφιβολία ότι εντός του ΚΚΓ υπάρχει ικανός αριθμός υγιών στελεχών που είναι πιστοί στις αρχές του μαρξισμού-λενινισμού, στις διεθνείς παραδόσεις του ΚΚΓ και στο ενωμένο σοσιαλιστικό μέτωπο. Δουλειά τους είναι να αναγκάσουν την τωρινή ηγεσία να αναγνωρίσει ανοιχτά και με ειλικρίνεια τα λάθη της και να τα διορθώσει· να αποκοπεί από τον εθνικισμό και να επιστρέψει στον διεθνισμό· και με κάθε τρόπο να εδραιώσει το ενωμένο σοσιαλιστικό μέτωπο ενάντια στον ιμπεριαλισμό. Εάν οι τωρινοί ηγέτες του ΚΚΓ αποδειχτούν ανίκανοι να το κάνουν αυτό, δουλειά [των υγιών στελεχών] είναι να τους αντικαταστήσουν και να προωθήσουν μια νέα διεθνιστική ηγεσία του Κόμματος.

https:/espressostalinist.com/2014/01/02/resolution-of-the-information-bureau-concerning-the-communist-party-of-yugoslavia-june-28-1948, ανάκτηση στις 3.09.2016.

Β-6. Η προτομή του Στάλιν ως μεταλλικό απόβλητο σε εργοστάσιο στη Σλοβενία

Dolenc κ.ά., 1997, σελ. 138.

Η διαμάχη μεταξύ της Γιουγκοσλαβίας του Τίτο και της Κομινφόρμ ξεκίνησε στις 18 Μαρτίου 1948, όταν η Σοβιετική Ένωση ανακάλεσε τους στρατιωτικούς της συμβούλους και την επομένη τους πολιτικούς της εμπειρογνώμονες από τη Γιουγκοσλαβία. Το ΚΚΓ απάντησε προσπαθώντας να αποφύγει το χειρότερο σενάριο και επιδιώκοντας να αποδείξει ότι ανταποκρινόταν «ορθόδοξα» απέναντι στα καθήκοντα που έθεταν το σοβιετικό →

σοσιαλιστικό όραμα και η ενότητα των κομμουνιστικών κομμάτων. Έτσι, εξέδωσαν νόμο για την εθνικοποίηση της ιδιοκτησίας. Ταυτόχρονα, ξεκίνησαν δικαστικές διώξεις με πολιτικά κίνητρα εναντίον πρώην εγκλείστων, κυρίως Σλοβένων, στα γερμανικά στρατόπεδα συγκέντρωσης του Νταχάου και του Μπούχενβαλντ, οι οποίοι κατηγορήθηκαν για συνεργασία με την Γκεστάπο στα στρατόπεδα και με τους Δυτικούς συμμάχους μετά τον πόλεμο, καθώς και ως εχθροί του σοσιαλιστικού συστήματος. Παρ' όλα αυτά, σε επιστολή του με ημερομηνία 4 Μαΐου 1948, ο Στάλιν αποκάλεσε τους Γιουγκοσλάβους ηγέτες ψεύτες, ηλίθιους και αντισοβιετικούς. Έτσι η Γιουγκοσλαβία δεν δέχτηκε να συμμετάσχει στη σύνοδο του συμβουλίου της Κομινφόρμ στο Βουκουρέστι, στη διάρκεια της οποίας αποβλήθηκε από τις τάξεις της. Μια υποκινημένη από το γιουγκοσλαβικό κράτος αντίσταση ξεκίνησε εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης. Πορτρέτα και προτομές του Στάλιν κατέληξαν σε κάδους απορριμμάτων.

1. Γιατί η Κομινφόρμ απέβαλε από τις τάξεις της τη Γιουγκοσλαβία; Συντάξτε έναν κατάλογο με τα παράπονα της Κομινφόρμ εναντίον του ΚΚΓ. Χρησιμοποιήστε τις γνώσεις σας για να εξηγήσετε τα παράπονα αυτά. Ποιοι Γιουγκοσλάβοι ηγέτες κατονομάζονται ως υπεύθυνοι της «εσφαλμένης πολιτικής»;

2. Πώς εξηγείτε τις ακόλουθες προτάσεις: «Η Κομινφόρμ δεν έχει καμία αμφιβολία ότι εντός του ΚΚΓ υπάρχει ικανός αριθμός υγιών στελεχών που είναι πιστοί στις αρχές του μαρξισμού-λενινισμού, στις διεθνείς παραδόσεις του ΚΚΓ και στο ενωμένο σοσιαλιστικό μέτωπο. Δουλειά τους είναι να αναγκάσουν την τωρινή ηγεσία να αναγνωρίσει ανοιχτά και με ειλικρίνεια τα λάθη της και να τα διορθώσει [...]. Εάν οι τωρινοί ηγέτες του ΚΚΓ αποδειχτούν ανίκανοι να το κάνουν αυτό, δουλειά [των υγιών στελεχών] είναι να τους αντικαταστήσουν και να προωθήσουν μια νέα διεθνιστική ηγεσία του Κόμματος».

3. Εναλλακτικά, οι μαθητές μπορούν να συμπληρώσουν τον παρακάτω πίνακα με κατάλογο των παραπόνων και να ερμηνεύσουν το νόημα του κάθε παραπόνου.

Ψήφισμα της Κομινφόρμ	Εξήγηση και παραδείγματα
1. Η ηγεσία του ΚΚΓ έχει υιοθετήσει εσφαλμένη γραμμή σχετικά με κύρια ζητήματα εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής, κάτι που αποτελεί παρέκκλιση από τις αρχές του μαρξισμού-λενινισμού.	
2. Η ηγεσία του ΚΚΓ ακολουθεί εχθρική πολιτική απέναντι στη Σοβιετική Ένωση.	
3. Σε ζητήματα εσωτερικής πολιτικής, οι Γιουγκοσλάβοι ηγέτες ακολουθούν εσφαλμένη πολιτική στην ύπαιθρο.	
4. Ένα γραφειοκρατικό καθεστώς έχει δημιουργηθεί μέσα στο Κόμμα από τους ηγέτες του. Δεν υπάρχει εσωκομματική δημοκρατία, δεν υπάρχουν εκλογές, δεν υπάρχει κριτική και αυτοκριτική στο Κόμμα.	
5. Η Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΓ, ειδικότερα ο Τίτο, ο Καρντέλι, ο Τζίλας και ο Ράνκοβιτς, κατηγορούνται για την εσφαλμένη πολιτική.	

Η Ευρώπη στον Ψυχρό Πόλεμο

Β-7. Επιπτώσεις που είχε η ρήξη Τίτο-Στάλιν στη Ρουμανία: Απελάσεις από το Μπανάτ στα σύνορα Ρουμανίας-Γιουγκοσλαβίας (1951)

Μάρα Παντίν από το χωριό Τσέτσεα: «Τη δεύτερα μέρα μετά την Πεντηκοστή, στις 18 Ιουνίου 1951, την ημέρα που γιόρταζε η εκκλησία [του χωριού], ξυπνήσαμε από χτυπήματα στην πόρτα. Ένας αξιωματικός όρμησε μέσα [στο σπίτι] και μας διέταξε να ντυθούμε. Μετά έκοψε μισή φέτα ψωμιού και μισή φέτα χοιρομέρι και μας είπε ότι μόνο αυτά μπορούσαμε να πάρουμε μαζί μας […]. Ζητήσαμε από τον αξιωματικό της Πολιτοφυλακής που είχε έρθει στο μεταξύ την άδεια να πάρουμε τουλάχιστον ένα μπουκάλι νερό για τα παιδιά, αλλά είπε όχι. Είπε: "Δεν έχετε άδεια για τίποτα"».

Ίον Γιούρκα από το χωριό Τσιούκιτσι: «Το 1951, στις 18 Ιουνίου, στις 4 το πρωί, τη δεύτερη μέρα μετά την Πεντηκοστή, ήρθαν και χτύπησαν την πόρτα […] τόσο δυνατά, που νομίσαμε ότι θα γκρεμίσουν το σπίτι. Ένας αξιωματικός της Πολιτοφυλακής και δύο άνδρες της Ασφάλειας [Securitate] μπήκαν μέσα, έβγαλαν ένα χαρτί και ξεκίνησαν να διαβάζουν: "Σύμφωνα με το διάταγμα της 12 [Ιουνίου] του Υπουργείου Εσωτερικών Υποθέσεων, εσείς και οι η οικογένειά σας θα φύγετε απ' αυτό το σπίτι μέσα σε τρεις ώρες. Θα πάρετε μαζί σας ότι χωράει σε ένα καρότσι και τίποτα παραπάνω". Φανταστείτε τώρα, από ένα τόσο μεγάλο σπίτι όσο αυτό. Το σπίτι παρέμεινε πλήρως επιπλωμένο, όλοι κλαίγαμε, δεν ξέραμε τι να κάνουμε, τι να αρπάξουμε, τι να πάρουμε, ρούχα ή τρόφιμα ή ζώα. Ήταν ένα σπίτι με όλα τα χρειώδη [πράγματα] που κάθε συνετός ιδιοκτήτης είχε στην κατοχή του».

https//www.banaterra.eu/romania/files/rusnac_mircea_deportarea_banatenilor_in_baragan_1951_din_perspectiva_istorica.pdf, ανάκτηση στις 6.05.2015.

Τη νύχτα της 18ης Ιουνίου 1951, πάνω από 44.000 άτομα που κατοικούσαν στη μεθόριο μεταξύ της Ρουμανίας και της Γιουγκοσλαβίας (την επαρχία του Μπανάτ) εκτοπίστηκαν για περίοδο πέντε ετών στο Μπαραγκάν, μια αραιοκατοικημένη περιοχή στα νότια της χώρας. Το κλίμα τρόμου που κυριαρχούσε και οι παραβάσεις που διαπράχθηκαν από τους αρμόδιους για τις απελάσεις αύξησαν τη δραματική αίσθηση της στιγμής. Οι άνθρωποι φοβήθηκαν ότι θα τους πήγαιναν στη Σιβηρία (όπως είχε συμβεί στο πρόσφατο παρελθόν με τους Γερμανούς) ή, ακόμα χειρότερα, ότι θα τους εκτελούσαν. Οι εκτοπίσεις αποσκοπούσαν όχι μόνο στο να αποθαρρύνουν τις παραδοσιακές σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων εκατέρωθεν των συνόρων, αλλά και στην απαλλοτρίωση της γης των πλούσιων αγροτών. Όταν επέστρεψαν στα σπίτια τους, επρόκειτο να ανακτήσουν ελάχιστη από την εγκαταλειμμένη περιουσία τους.

Η Ασφάλεια (Securitate) ήταν η πολιτική αστυνομία που ίδρυσε το ρουμανικό κομμουνιστικό καθεστώς το 1948 σε αντικατάσταση της υπηρεσίας που έως τότε ήταν υπεύθυνη για την προστασία της «κρατικής ασφάλειας» (Siguranța). Σχεδιασμένη ως εγχώρια και εξωτερική υπηρεσία πληροφοριών, είχε άμεση συμβολή στην εγκατάσταση καθεστώτος τρομοκρατίας, με αυστηρή επίβλεψη του πληθυσμού, καταχρηστικές συλλήψεις και έρευνες, εκβιασμούς και παρενόχληση εκατομμυρίων αποκαλούμενων «εχθρών του λαού». Λόγω κυρίως των εκατοντάδων χιλιάδων μυστικών καταδοτών, η Ασφάλεια υποδαύλιζε ένα καθεστώς γενικευμένων καταγγελιών και εκβιασμών από το οποίο κανείς δεν μπορούσε να ξεφύγει. Με τον καιρό, έγινε κράτος εν κράτει, θέτοντας υπό τον έλεγχό της όλους τους θεσμούς, συμπεριλαμβανομένου του Κομμουνιστικού Κόμματος. Το γεγονός ότι η Ασφάλεια διέθετε το μονοπώλιο ορισμένων δραστηριοτήτων, όπως την εποπτεία του εξωτερικού εμπορίου και των σχέσεων με άλλες χώρες, είχε ως αποτέλεσμα να γίνουν μεγάλες οικονομικές απάτες σε βάρος του δημοσίου, ενώ παράλληλα επέτρεψε στους αξιωματούχους της να δημιουργήσουν προσωπικές περιουσίες, από τις οποίες ωφελήθηκαν πλήρως μετά την κατάρρευση του κομμουνιστικού καθεστώτος το 1989.

1. Εξηγήστε την απόφαση του ρουμανικών αρχών να εκτοπίσουν τους ανθρώπους που κατοικούσαν στα σύνορα με τη Γιουγκοσλαβία. Τι φοβόταν το καθεστώς; Ποιες ήταν οι επιπτώσεις για τους εκτοπιζόμενους;

2. Σχολιάστε αυτά τα γεγονότα στο πλαίσιο των στοιχειωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων που υιοθέτησε ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) με την Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του 1948.

Β-8. Αποσπάσματα από την ομιλία σε συγκέντρωση του Κόμματος στο Κάρντζαλι (11 Ιουνίου 1955) του Βάλκο Τσερβένκοφ, ο οποίος διαδέχτηκε τον Γκεόργκι Δημητρώφ και τον Βασίλ Κολαρόφ ως κομμουνιστής ηγέτης της Βουλγαρίας (1950-1956), σχετικά με τις σχέσεις μεταξύ της Σοβιετικής Ένωσης, της Γιουγκοσλαβίας και της Βουλγαρίας

Πώς, σύντροφοι, ξεκίνησε η διαμάχη μεταξύ των κομμάτων μας; Είναι γνωστό ότι το 1948 οι Γιουγκοσλάβοι ηγέτες

δεν επιθυμούσαν να επανεξετάσουν, μαζί με τους ηγέτες της Σοβιετικής Ένωσης και των Λαϊκών Δημοκρατιών, τις διαφορές που προέκυψαν σε σειρά ζητημάτων αρχής. Ποια ήταν αυτά; Ζητήματα όπως οι νόμοι σχετικά με την εξέλιξη της σοσιαλιστικής επανάστασης ή, με άλλα λόγια, με ποιον τρόπο θα πρέπει να πραγματοποιηθεί το σοσιαλιστικό οικοδόμημα. Πρέπει να ακολουθήσουμε το παράδειγμα του ΚΚΣΕ και τους σχετικούς νόμους για την εξέλιξη της σοβιετικής επανάστασης που διακήρυξε η Οκτωβριανή Σοσιαλιστική Επανάσταση; Οι Γιουγκοσλάβοι ηγέτες άρχισαν να υποστηρίζουν ότι η εξέλιξη του σοσιαλισμού στη Γιουγκοσλαβία θα συμβεί με συγκεκριμένο τρόπο και ότι δεν είχαν τίποτα να μάθουν από το παράδειγμα της Σοβιετικής Ένωσης, απορρίπτοντας μάλιστα την εμπειρία της Σοβιετικής Ένωσης. Απέρριψαν επίσης τον ηγετικό ρόλο του ΚΚΣΕ στην εξέλιξη του διεθνούς εργατικού κινήματος. Για το ζήτημα της γεωργικής μεταρρύθμισης, δήλωσαν ότι έχουν συγκεκριμένες απόψεις, συμπεριλαμβανομένης, για παράδειγμα, της άποψης περί του επαναστατικού ρόλου των κουλάκων. Το 1948, στη συνάντηση της Κομινφόρμ, υποτίθετο ότι θα ερχόμασταν σε συμφωνία γι' αυτά τα ζητήματα με τους Γιουγκοσλάβους ηγέτες. Είχαν προσκληθεί στη συνάντηση για να συζητήσουμε αν ήταν ορθές αυτές οι απόψεις τους και να δούμε τι έπρεπε να γίνει. Είναι γνωστό ότι δεν προσήλθαν στη συνάντηση. Δήλωσαν εκ των προτέρων ότι οι απόψεις τους δεν θα γίνονταν κατανοητές, ότι θα τους επιβάλλονταν αποφάσεις και έτσι δεν ήρθαν. Τότε, όπως γνωρίζετε, υιοθετήθηκε το πρώτο ψήφισμα της Κομινφόρμ που επέκρινε τις απόψεις των Γιουγκοσλάβων ηγετών γύρω από σημαντικά ζητήματα αρχής. Αλλά η άρνηση των Γιουγκοσλάβων ηγετών να προσέλθουν στη συνάντηση σήμαινε ότι είχαν αποφασίσει να διακόψουν τις σχέσεις τους με το στρατόπεδό μας.

Kiriakov κ.ά., 2013, σελ. 50-54.

Β-9. Κρατούμενοι χορεύουν τον παραδοσιακό χορό *κόλο* στον εορτασμό της Πρωτομαγιάς του 1951 στο στρατόπεδο συγκέντρωσης της νήσου Γκόλι

Ύστερα από τη ρήξη Τίτο-Στάλιν και την αποπομπή της Γιουγκοσλαβίας από την Κομινφόρμ, θεωρείτο πιθανό ότι μερικοί κομμουνιστές στη Γιουγκοσλαβία θα υποστήριζαν τη σοβιετική γραμμή και τον Στάλιν. Με στόχο την αποτροπή ενός τέτοιου σεναρίου, οι αρχές ξεκίνησαν εκστρατεία δίωξης των δυνητικών τους αντιπάλων. Γι' αυτόν τον λόγο, ιδρύθηκε ένα εξαιρετικά αυστηρό και απάνθρωπο στρατόπεδο στη νήσο Γκόλι. Η μεγάλη πλειοψηφία των έγκλειστων ήταν υποστηρικτές του Στάλιν, αλλά υπήρχε και σημαντικός αριθμός ατόμων που δεν είχαν τίποτα να κάνουν με τον σταλινισμό αλλά ήταν θύματα εσφαλμένων καταγγελιών ή απλώς είχαν κάνει αδιάκριτες δηλώσεις. Λεγόταν ότι η νήσος Γκόλι αποτελούσε «τον σταλινικό τρόπο αντιμετώπισης των σταλινικών». Από το 1948 έως το 1956, περίπου 13.000 Γιουγκοσλάβοι υπήκοοι φυλακίστηκαν εκεί. Μετά το 1956, το στρατόπεδο μετατράπηκε σε κανονική φυλακή.

→

Ιδιωτική συλλογή Martin Previšić.

Β-10. Βασανιστήρια στο στρατόπεδο και διαρκής εξαχρείωση

α. Η μαρτυρία του ανώτερου αξιωματικού της αστυνομίας στο Υπουργείο Εσωτερικών του Μαυροβουνίου, Βουκάσιν Πόποβιτς, για το σύστημα αναμόρφωσης

Άντεξα πεντέμισι χρόνια στις [διαβόητες] φυλακές στο Τσέτινιε και το Κότορ, σε στρατόπεδα συγκέντρωσης στη Στάρα Γκραντίσκα, στη νήσο Σβέτι Γκάργκουρ, στη νήσο Ουγκλιάν κοντά στο Ζάνταρ, στην Μπίλεκα και στη νήσο Γκόλι […]. Υπέστην άγρια βασανιστήρια στο Τσέτινιε. Φαίνεται ότι εκείνοι που δεν πέρασαν από το υπόγειο του κτιρίου της «Γαλλικής Πρεσβείας» στο Τσέτινιε δεν γνωρίζουν τι σημαίνει το μαρτύριο του Ταντάλου. Το όμορφο κτίριο του φίλου κράτους της Γαλλίας μετατράπηκε σε τόπο βασανιστηρίων το 1949 […]. Μια αγαπητή

μέθοδος διεξαγωγής ανακρίσεων ήταν εκείνη του «στεγνού πνιγμού». Αρκετοί αξιωματικοί της Υπηρεσίας Κρατικής Ασφαλείας κρατούσαν το θύμα ξαπλωμένο ανάσκελα πατώντας πάνω στα πόδια του, στο στομάχι του, στο στήθος του. Το φίμωναν έτσι ώστε να μην μπορεί να αναπνεύσει και μετά έριχναν νερό μέσα στη μύτη του […]. Αντί αέρα, το θύμα εισέπνεε νερό και λιποθυμούσε μετά από λίγα λεπτά. Υπέστην αυτό το βασανιστήριο αρκετές φορές στις φυλακές στο Τσέτινιε και το Κότορ. Αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι είμαι ακόμα ζωντανός ύστερα απ' όλα τα βασανιστήρια που μου έκαναν.

Stojanović, 1994, σελ. 74, 79-80.

β. Η μαρτυρία του κρατούμενου Ντούσαν Λούτοβακ

Η νήσος Γκόλι ήταν το επίκεντρο όλων των δεινών. Όλα τα χαρακτηριστικά της ανθρωπιάς δολοφονήθηκαν εκεί […]. Κατοικείτο από πεινασμένα, τσακισμένα, παραμορφωμένα ανθρώπινα φαντάσματα, ζωντανούς-νεκρούς που φορούσαν κουρέλια, κοκαλιάρηδες με βαθουλωμένα μάτια. Κατοικείτο από καταδικασμένους στρατηγούς, υπουργούς, εθνικούς ήρωες, κατάδικους που προέρχονταν από διάφορους επαγγελματικούς χώρους […]. Και κάπως καταφέραμε να επιβιώσουμε και να δούμε το τέλος του 1956 και την αποφυλάκιση μιας μεγάλης ομάδας εγκλείστων, περίπου χιλίων από εμάς. Κάποιος από τη διοίκηση [του στρατοπέδου] μας συμβούλεψε να επιστρέψουμε στους χώρους καταγωγής μας, όπου μας γνώριζαν καλύτερα και όπου θα μας βοηθούσαν να βρούμε δουλειά. Έκανα ακριβώς όπως μου είπαν, και ποιο το αποτέλεσμα; Με υποδέχτηκαν με ένα ακόμα μποϊκοτάζ – ανεκτό μεν από σωματική άποψη, αλλά από ψυχολογική ήταν σχεδόν όσο άσχημα ήταν και στη νήσο Γκόλι. Κανένας δεν με επισκεπτόταν. Απλώθηκε σαν ανεξέλεγκτη φωτιά η είδηση ότι είχε επιστρέψει από τη νήσο Γκόλι ο «προδότης». Ακόμα και οι πιο στενοί μου φίλοι και οι συγγενείς μου δεν με επισκέφτηκαν ή δίσταζαν να έρθουν [να με δουν].

Stojanović, 1994, σελ. 79-80.

Ο όρος «μποϊκοτάζ» χρησιμοποιείτο στη νήσο Γκόλι για να περιγράψει την ιδιαίτερα σκληρή συμπεριφορά των κρατουμένων απέναντι στον νέο συγκρατούμενό τους: δεν επιτρεπόταν σε κανένα να του μιλήσει· λάμβανε λιγότερο φαγητό και έπρεπε να δουλέψει πιο σκληρά. Επίσης, έπρεπε να περάσει τη νύχτα όρθιος πάνω από το δοχείο νυκτός.

1. Ποιοι εγκλείστηκαν στη νήσο Γκόλι; Βρείτε τις αναφορές στην πηγή και στο κλειδί. Γιατί είχαν φυλακιστεί εκεί; Ποια ήταν η συμπεριφορά απέναντί τους (για να απαντήσετε σε αυτή την ερώτηση, χρησιμοποιήστε οπτικό υλικό και γραπτές πηγές); Σύμφωνα με την πηγή, πώς τους συμπεριφέρθηκαν οι συμπολίτες τους όταν επέστρεψαν στους τόπους καταγωγής τους; Γιατί νομίζετε ότι τους συμπεριφέρθηκαν με αυτόν τον τρόπο;
2. Εξηγήστε την παρακάτω φράση από το κλειδί: «Η νήσος Γκόλι αποτελούσε "τον σταλινικό τρόπο αντιμετώπισης των σταλινικών"».
3. Βρείτε ομοιότητες και διαφορές με το στρατόπεδο της Μακρονήσου (βλ. Γ-14α).

Β.3. ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑ

Β-11. Το Δόγμα Τρούμαν, 1947

Το Δόγμα Τρούμαν προέβλεπε ότι οι ΗΠΑ θα προσέφεραν πολιτική, στρατιωτική και οικονομική βοήθεια στην Ελλάδα και την Τουρκία. Στην πραγματικότητα, το Δόγμα Τρούμαν επαναπροσδιόρισε την αμερικανική εξωτερική πολιτική: από τη συνήθη στάση της να αποσύρεται από περιφερειακές συγκρούσεις που δεν την αφορούσαν άμεσα, σε εκείνη της πιθανής ενεργής εμπλοκής της σε απόμακρες συγκρούσεις. Μετά την ανακοίνωση της βρετανικής κυβέρνησης ότι δεν ήταν πλέον σε θέση να παράσχει στρατιωτική βοήθεια στην Ελλάδα και στην Τουρκία, ο Τρούμαν ζήτησε από το Κογκρέσο να υποστηρίξει την ελληνική κυβέρνηση στον αγώνα της ενάντια στους Έλληνες κομμουνιστές. Επίσης, ζήτησε από το Κογκρέσο να παράσχει βοήθεια στην Τουρκία, καθώς και εκείνη στο πρόσφατο παρελθόν εξαρτάτο από τη βρετανική βοήθεια.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΧΑΡΡΥ ΤΡΟΥΜΑΝ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΩΝ ΔΥΟ ΣΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΟΥ ΚΟΓΚΡΕΣΟΥ, 12 ΜΑΡΤΙΟΥ 1947

[…] Η ίδια η υπόσταση του ελληνικού κράτους απειλείται σήμερα από την τρομοκρατική δράση χιλιάδων ενόπλων, που διευθύνονται από κομμουνιστές, οι οποίοι αψηφούν την εξουσία της κυβέρνησης σε ορισμένα σημεία της χώρας και ιδιαίτερα κατά μήκος των βορείων συνόρων της […]. Η Ελλάδα πρέπει να τύχει βοήθειας για να μπορέσει να καταστεί μια αυτοστηριζόμενη δημοκρατία που σέβεται τον εαυτό της. Οι ΗΠΑ πρέπει να παράσχουν τη βοήθεια αυτή. Παρείχαμε μέχρι σήμερα στην Ελλάδα ορισμένες μορφές φροντίδας και οικονομικής αρωγής, αλλά αυτές είναι ανεπαρκείς. Δεν υπάρχει άλλη χώρα προς την οποία να μπορεί να στραφεί η δημοκρατική Ελλάδα. Δεν υπάρχει άλλο έθνος

που επιθυμεί και μπορεί να παράσχει την απαραίτητη βοήθεια προς μια δημοκρατική ελληνική κυβέρνηση […].

Ο γείτονας της Ελλάδας, η Τουρκία, επίσης χρήζει της προσοχής μας. Το μέλλον της Τουρκίας ως ανεξάρτητου και οικονομικά υγιούς κράτους δεν είναι λιγότερο ενδιαφέρον για τους φιλελεύθερους λαούς του κόσμου από το μέλλον της Ελλάδας […]. Από το τέλος του πολέμου, η Τουρκία έχει ζητήσει οικονομική βοήθεια από τη Μεγάλη Βρετανία και τις ΗΠΑ για την επίτευξη του απαραίτητου εκσυγχρονισμού της χάριν της διατήρησης της εθνικής της ακεραιότητας. Η ακεραιότητα αυτή είναι απαραίτητη για την προστασία της τάξης στη Μέση Ανατολή […]. Πιστεύω ότι η πολιτική των ΗΠΑ οφείλει να υποστηρίξει τους ελεύθερους λαούς, οι οποίοι ανθίστανται στην επιχειρούμενη υποδούλωσή τους εκ μέρους ένοπλων μειοψηφιών ή μέσω εξωτερικών πιέσεων. Πιστεύω ότι οφείλουμε να βοηθήσουμε τους ελεύθερους λαούς να καθορίσουν τα πεπρωμένα τους κατά τον δικό τους τρόπο […]. Χρειάζεται μόνο μια απλή ματιά στον χάρτη για να αντιληφθεί κανείς ότι η επιβίωση και η ακεραιότητα του ελληνικού έθνους είναι μεγάλης σημασίας και σε ένα ευρύτερο πλαίσιο. Εάν η Ελλάδα περιέλθει στον έλεγχο μιας ένοπλης μειοψηφίας, το αποτέλεσμα επί της γειτονικής Τουρκίας θα είναι άμεσο και σοβαρό. Σύγχυση και ανωμαλία πιθανόν να εξαπλωθούν σε ολόκληρη τη Μέση Ανατολή […]. Οφείλουμε ν' αναλάβουμε άμεση και αποφασιστική δράση. Επομένως ζητώ από το Κογκρέσο να εξουσιοδοτήσει την παροχή βοήθειας προς την Ελλάδα και την Τουρκία με το ποσό των τετρακοσίων εκατομμυρίων δολαρίων για την περίοδο που λήγει στις 30 Ιουνίου 1948 […]. Εκτός από κεφάλαια, ζητώ από το Κογκρέσο να εγκρίνει την αποστολή αμερικανικού πολιτικού και στρατιωτικού προσωπικού στην Ελλάδα και την Τουρκία, ύστερα από αίτηση των χωρών αυτών, για να βοηθήσει στο έργο της ανασυγκρότησης και για να εποπτεύσει τη χρησιμοποίηση της οικονομικής και υλικής βοήθειας […]. Οι ελεύθεροι λαοί του κόσμου προσβλέπουν σε εμάς για να τους υποστηρίξουμε στη διατήρηση των ελευθεριών τους. Εάν η ηγεσία μας κλονιστεί, είναι ενδεχόμενο να θέσουμε σε κίνδυνο την ειρήνη του κόσμου – και ασφαλώς θα θέσουμε σε κίνδυνο την ευημερία του ίδιου μας του έθνους. […]

Ελεύθερη απόδοση από http://avalon.law.yale.edu/20th_century/trudoc.asp και http://ola-ta-kala.blogspot.com/2013/03/blog-post_3634.html, ανάκτηση στις 21.09.2016.

Β-12. Επαναπροσέγγιση μεταξύ Τουρκίας και ΗΠΑ

Στις 27 Φεβρουαρίου 1945, η Τουρκία υπέγραψε συμφωνία συνεργασίας και βοήθειας με τις ΗΠΑ. Αυτή ήταν η αρχή μιας θεαματικής επαναπροσέγγισης. Όμως ήταν το Δημοκρατικό Κόμμα που στην πραγματικότητα ενέταξε την Τουρκία στο φιλοαμερικανικό στρατόπεδο τη δεκαετία του 1950. Η Τουρκία συμπεριλήφθηκε στο Σχέδιο Μάρσαλ και ήταν αποδέκτης πολιτικής και οικονομικής βοήθειας από τις ΗΠΑ. Το 1952 έγινε μέλος του ΝΑΤΟ, ενώ συμμετείχε και στον Πόλεμο της Κορέας (1950-1953).

α. Η ένταξη της Τουρκίας στο ΝΑΤΟ, 1952. Απόσπασμα από ομιλία του πρωθυπουργού Αντνάν Μεντερές

Η απόφαση για την εισδοχή της Τουρκίας στην Ατλαντική Συμμαχία ως μέλους με ισότιμα δικαιώματα είναι ευπρόσδεκτη. Αυτή η θετική εξέλιξη θα πρέπει να θεωρηθεί αποτέλεσμα των μη επιθετικών αλλά αποφασιστικών πολιτικών της κυβέρνησής μας, εξέλιξη που υποστηρίζεται ένθερμα από την κοινή γνώμη ως εθνική πολιτική. Αυτή η εξέλιξη συνιστά ένα νέο και σημαντικό βήμα που εξασφαλίζει τον στόχο της αμοιβαίας ασφάλειας σε ένα δημοκρατικό περιβάλλον και συνεπώς την αλληλεξάρτηση και την ενότητα. Στο πλαίσιο της Ατλαντικής Συμμαχίας, η συνεργασία με άλλα κράτη-μέλη θα βασίζεται στα βασικά στοιχεία της εξωτερικής μας πολιτικής, της καλής πρόθεσης, της ειλικρίνειας και της αρχής ότι οι συμφωνίες πρέπει να τηρούνται (pacta sund servanda).

Sarınay, 1988 (http://www.dunyabulteni.net/haberler/282594/turkiyenin-natoya-girisi-ve-yankilari, ανάκτηση στις 25.07.2016.

1. Χρησιμοποιήστε τις γνώσεις σας και εξηγήστε γιατί η Βρετανία χρειάστηκε να εγκαταλείψει την Ελλάδα το 1947.

2. Ποια ήταν η μακροπρόθεσμη αμερικανική στρατηγική στη νοτιοανατολική Ευρώπη και τη Μεσόγειο κατά τις δεκαετίες 1940 και 1950;

3. Χρησιμοποιήστε τις γνώσεις σας για τις συμμαχίες που υπογράφτηκαν τον 20ό αιώνα και, με αναφορά στην περίπτωση της Τουρκίας, εξηγήστε πώς οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι και ο Ψυχρός Πόλεμος επηρέασαν τις σχέσεις εξουσίας και την αλλαγή στις στάσεις ορισμένων χωρών.

β. Η Τουρκία και η Ελλάδα στον Πόλεμο της Κορέας

Bakanlar Kurulunun dünkü tarihî kararı

Türkiye Koreye asker gönderiyor

Karar Birleşmiş Milletlere bildirildi

4500 mevcutlu Türk savaş birliği Koreye gönderilecek

AMERİKALI SENATÖRÜN MÜHİM BEYANATI

Türk askeri, kabiliyetlidir ve ustaca dövüşür. Türk askerine güveniyoruz

Hükûmetin tebliği

Επικεφαλίδες:

Η χθεσινή ιστορική απόφαση του υπουργικού συμβουλίου

Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΤΕΛΝΕΙ ΣΤΡΑΤΕΥΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΚΟΡΕΑ

Ο ΟΗΕ αναφέρει ότι 4.500 Τούρκοι στρατιώτες πρόκειται να αποσταλούν στην Κορέα

http://www.dunyabulteni.net/haberler/282594/turkiyenin-natoya-girisi-ve-yankilari, ανάκτηση στις 25.07.2016.

Ο Πόλεμος της Κορέας άρχισε τον Ιούνιο του 1950, όταν οι ένοπλες δυνάμεις της κομμουνιστικής Βόρειας Κορέας εισέβαλαν στη Νότια Κορέα με στόχο την επανένωση της χώρας. Στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου, η βορειοκορεατική εισβολή μετατράπηκε σε μείζονα σύγκρουση με την εμπλοκή των ΗΠΑ, της Σοβιετικής Ένωσης και της Κίνας. Με βάση ψήφισμα του ΟΗΕ, στρατιωτικές δυνάμεις από χώρες της Δύσης στάλθηκαν στην κορεατική χερσόνησο σε ενίσχυση της Νότιας Κορέας. Αποσκοπώντας στην ενδυνάμωση των σχέσεών τους με το δυτικό στρατόπεδο, η Τουρκία και η Ελλάδα συμμετείχαν με δυνάμεις 4.500 και 1.000 ανδρών αντίστοιχα. Οι δυνάμεις του ΟΗΕ και των ΗΠΑ επιτέθηκαν, φτάνοντας σχεδόν μέχρι τα σινοκορεατικά σύνορα. Λίγο αργότερα, οι κινεζικές δυνάμεις εξαπέλυσαν αντεπίθεση. Όταν τέλειωσε ο πόλεμος τον Ιούλιο του 1953, η συνοριακή γραμμή της Βόρειας με τη Νότια Κορέα ήταν σχεδόν ίδια με εκείνη του 1950 και παραμένει ίδια έως σήμερα.

Β-13. Ελλάδα και ΝΑΤΟ

Τον Οκτώβριο του 1950, η κυβέρνηση του Κέντρου στην Ελλάδα έκανε αίτηση για την ένταξη της χώρας στο ΝΑΤΟ, έναν οργανισμό που, σύμφωνα με τον υπουργό Εξωτερικών, εγγυάτο τη «συλλογική ασφάλεια των ελεύθερων λαών». Έναν χρόνο αργότερα και αφού η Βρετανία είχε άρει τις αντιρρήσεις της, νατοϊκό ψήφισμα διασφάλισε την προσχώρηση και της Ελλάδας και της Τουρκίας στους κόλπους του οργανισμού. Η συμφωνία προσχώρησης ψηφίστηκε από όλα τα κοινοβουλευτικά κόμματα στην Ελλάδα, εκτός από την Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά (ΕΔΑ). Το ΚΚΕ είχε τεθεί εκτός νόμου από τα τέλη του 1947.

α. Αποσπάσματα από την ομιλία του πρωθυπουργού Νικόλαου Πλαστήρα στη Βουλή σχετικά με την προσχώρηση της χώρας στο ΝΑΤΟ (18 Φεβρουαρίου 1952)

Κύριοι βουλευταί, η κυβέρνησις είναι ευτυχής σήμερον διότι με την ψήφισιν, σχεδόν ομοφώνως, από την Βουλήν του νομοσχεδίου περί εισόδου της Ελλάδος εις το Ατλαντικόν Σύμφωνον επικυρούται γεγονός χαρμόσυνον και πολύ σοβαρόν. Διότι διά της εισδοχής της Χώρας εις το Ατλαντικόν Σύμφωνον τιμάται ο Ελληνικός λαός, τιμώνται αι θυσίαι του, τιμάται ο Ελληνικός στρατός […]. Είναι γεγονός πολύ σημαντικόν, διότι διά της τιμής αυτής […] ανοίγεται νέα ιστορία και επιπλέον εξασφαλίζεται η Χώρα από κάθε επίθεσιν οπονθεδήποτε προερχομένην. Δεν ημπορεί κανείς να μη παραδεχθή ότι, όταν η Ελλάς συμμετέχη εις το Ατλαντικόν Σύμφωνον μετά των μεγάλων δυνάμεων, αι οποίαι κατοικούνται από ελευθέρους και δημοκρατικούς λαούς, αισθάνεται εαυτήν ασφαλεστέραν. Δεν μπορεί να μη παραδεχθή τις ότι από αύριον η Ελλάς εξασφαλίζει τα πλευρά της, δεν είνε απομονωμένη […]. Είναι αδύνατον και δεν πρέπει να γίνεται λόγος ότι η Ελλάς ημπορεί να ακολουθήση άλλην πολιτικήν από εκείνην, η οποία επιβάλλεται υπέρ ποτε άλλοτε σήμερον. Η Ελλάς πρέπει να είναι ανάμεσα εις τα έθνη του συνασπισμού του Βορειοατλαντικού Συμφώνου, διότι η ουδετερότης κάθε άλλο παρά είναι δυνατή.

Ντόκος, 2013, σελ. 38-39.

Σχολιάστε την ακόλουθη φράση από την πηγή: «Η ουδετερότης κάθε άλλο παρά είναι δυνατή». Συμφωνείτε με αυτή τη δήλωση; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.

β. Απόσπασμα εκπομπής του Ραδιοφωνικού Σταθμού του ΚΚΕ «Φωνή της Αλήθειας» που εξέπεμπε από το Βουκουρέστι, 25 Μαΐου 1955

ΝΑ ΑΚΥΡΩΘΕΙ Η ΠΡΟΔΟΤΙΚΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΤΗΣ 12.10.1953 ΑΘΗΝΑ. Στα πλατειά στρώματα του λαού συνεχίζονται και δυναμώνουν οι πατριωτικές ζυμώσεις για την κατάργηση των αμερικάνικων βάσεων στην Ελλάδα και την ακύρωση της εθνοπροδοτικής συμφωνίας της 12 του Οκτώβρη, για την απαλλαγή της χώρας μας απ'το καθεστώς της ξενοδουλείας και της υποτέλειας. Τα τελευταία διεθνή γεγονότα, η λύση του αυστριακού και η ουδετεροποίηση της Αυστρίας, οι επόμενες γιουγκοσλαβικές συνομιλίες, η διάσκεψη του Μπαντού, οι σοβιετικές προτάσεις για τον αφοπλισμό κ.ά. ενίσχυσαν αυτές τις ζυμώσεις και δυνάμωσαν σ' όλο το λαό, ακόμη και σε πολιτικούς παράγοντες και προσωπικότητες, ακόμα και σε μια μερίδα της αστικής τάξης, τη θέληση για μια στροφή στην πορεία της χώρας προς το μόνο σωτήριο δρόμο –το δρόμο της ανεξαρτησίας και της ειρήνης, της ισότιμης συνεργασίας με όλους τους λαούς, χωρίς ξένες βάσεις και δεσμεύσεις με επιθετικές συμμαχίες. Ο αναβρασμός του λαού ενάντια στο καθεστώς της αμερικάνικης κατοχής μαζί με τις τάσεις που διαγράφονται προς μια χαλάρωση της διεθνούς έντασης, προκαλεί αληθινή σύγχυση στο στρατόπεδο της αμερικανοδουλείας που με τρόμο αντιμετωπίζει ακόμη και τη σκέψη ότι μπορεί να μείνει τελικά χωρίς το μοναδικό της αποκούμπι, τις αμερικάνικες λόγχες και τις ενέσεις δολλαρίων.

ΑΣΚΙ, Αρχείο Ρ/Σ «Φωνή της Αλήθειας», κουτί 41, φάκ. 1.

Η ελληνοαμερικανική συμφωνία «περί στρατιωτικών ευκολιών των εν Ελλάδι στρατιωτικών δυνάμεων των Ηνωμένων Πολιτειών» του Οκτωβρίου του 1953 προέβλεπε την ίδρυση αμερικανικών αεροπορικών και στρατιωτικών βάσεων στη χώρα, με σκοπό τη ενίσχυση της ασφάλειας της περιοχής και τη διαφύλαξη της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Δέκα χρόνια αργότερα, βρίσκονταν σε πλήρη λειτουργία δύο βάσεις στην Κρήτη και άλλες δύο στην Αττική.

Γιατί το ΚΚΕ χαρακτήρισε την ελληνοαμερικανική συμφωνία περί στρατιωτικών ευκολιών «προδοτική»;

Β.4. ΤΟ ΑΝΤΙΑΠΟΙΚΙΑΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Β.4.1. Το αίτημα για ένωση με την Ελλάδα και οι αντιδράσεις

Β-14. Οι απόψεις του Ραούφ Ραΐφ Ντενκτάς για τις βρετανικές προτάσεις περί αυτονομίας, 5 Ιουνίου 1948

Για εμάς τους Τουρκοκύπριους, με την αυτονομία ή την προσάρτηση η μοίρα μας πράγματι θα είναι πολύ χειρότερη απ' ό,τι σήμερα. Είμαστε σίγουροι ότι βραχυπρόθεσμα θα αποκτήσουμε πολλαπλά οφέλη στο πλαίσιο ενός συστήματος διοίκησης που θα αναγνωρίζει τα δικαιώματα της τουρκικής μειονότητας. Να αρκεστούμε στα δικά μας μέσα! Αυτό δεν είναι που επιθυμούσαμε όλα αυτά τα χρόνια; Να μην τεθούμε υπό τη διοικητική κυριαρχία της ρωμαίικης [ελληνοκυπριακής] πλειοψηφίας. Και μήπως δεν είναι καθήκον μας να εξασφαλίσουμε όσο το δυνατόν περισσότερο κάτι τέτοιο στην περίπτωση που τέτοιου είδους αυτονομία αποδοθεί στη νήσο; […] Είμαστε μια μειονότητα. Πρέπει να αναγνωρίσουμε την αξία αυτού του πράγματος. Θέλουμε τα δικαιώματα που μας αναλογούν […]. Η μέριμνά μας είναι να μη μεταναστεύσουμε από αυτόν τον τόπο, αλλά κάθε μέρα που περνά, παρά το γεγονός ότι είμαστε η μειοψηφία, να ενδυναμώνουμε τις ρίζες μας σε αυτή τη γη των προγόνων μας. Το σύνθημά μας είναι να ζήσουμε ως Τούρκοι και να πεθάνουμε ως Τούρκοι σε αυτή τη γη που μας ανήκει. Αγωνιζόμαστε γι' αυτόν τον σκοπό και κανείς δεν θα καταφέρει να μας αποτρέψει.

Κιzιlyürek, 2016, σελ. 94.

Τον Νοέμβριο του 1947, ο κυβερνήτης της Κύπρου λόρδος Γουίνστερ ζήτησε από τους Ελληνοκύπριους και τους Τουρκοκύπριους να συμμετάσχουν σε μια Διασκεπτική Συνέλευση. Η επίμονη άρνηση της βρετανικής κυβέρνησης να αποδεχτεί το αίτημα του Ανορθωτικού Κόμματος Εργαζόμενου Λαού (ΑΚΕΛ) για πλήρη αυτοδιοίκηση οδήγησε στην αποχώρηση του κόμματος αυτού από τις διαδικασίες της συνέλευσης, η οποία στη συνέχεια διαλύθηκε στις 12 Αυγούστου 1948. Από την άλλη πλευρά, το κύριο ζήτημα για τους Τουρκοκύπριους ήταν να μην τεθούν υπό την κυριαρχία της ελληνοκυπριακής πλειοψηφίας. Για αυτόν τον λόγο ήταν αντίθετοι τόσο στην ιδέα της αυτονομίας όσο και στην Ένωση.

ΑΚΕΛ: Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού, ελληνοκυπριακό κομμουνιστικό κόμμα.

Ο Ραούφ Ραΐφ Ντενκτάς (1924-2012) ήταν Τουρκοκύπριος δικηγόρος, πολιτικός και συνιδρυτής της Τουρκικής Οργάνωσης Αντίστασης (ΤΜΤ). Την επαύριον της ανεξαρτησίας το 1960, εξελέγη πρόεδρος της Τουρκικής Κοινοτικής Συνέλευσης, όπου υιοθέτησε εθνικιστικές στάσεις. Διατέλεσε πρόεδρος της «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου» για πάνω από είκοσι έτη. Ήταν ο βασικός διαπραγματευτής των Τουρκοκυπρίων στις ειρηνευτικές συνομιλίες που διεξάχθηκαν υπό την αιγίδα του ΟΗΕ από το 1968 έως το 2004. Το 2002 και το 2003 απέρριψε τη δεύτερη και την τρίτη εκδοχή του Σχεδίου Ανάν, το προσχέδιο συμφωνίας του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ Κόφι Ανάν (βλ. τόμ. Β, κεφ. Γ.1). Αντιτάχθηκε ανεπιτυχώς στην τουρκοκυπριακή αποδοχή της πέμπτης εκδοχής του σχεδίου τον Απρίλιο του 2004.

1. Πώς χαρακτηρίζει ο Ντενκτάς τους Τουρκοκύπριους; Ποιο είδος συστήματος διοίκησης θεωρεί κατάλληλο για εκείνους;

2. Βρείτε πληροφορίες για το αντιαποικιακό κίνημα στον 20ό αιώνα. Ποιες βρετανικές αποικίες έγιναν ανεξάρτητα κράτη και πότε; Βρείτε σε έναν παγκόσμιο χάρτη τα εδάφη που ανήκαν στη Βρετανική Αυτοκρατορία μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Β-15. Το «δημοψήφισμα» του 1950 για την ένωση με την Ελλάδα

Μετά την αποτυχία της Διασκεπτικής Συνέλευσης, ήταν ολοφάνερο ότι η μεγάλη πλειονότητα των Ελληνοκυπρίων απαιτούσε την ένωση της νήσου με την Ελλάδα. Στις 15 Ιανουαρίου 1950, η αυτοκέφαλη ελληνορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου οργάνωσε «δημοψήφισμα» για την Ένωση, στο πλαίσιο του οποίου ποσοστό 95,7% των ψηφισάντων τάχθηκε υπέρ. Οι Τουρκοκύπριοι αντέδρασαν διοργανώνοντας διαδηλώσεις και αποστέλλοντας ψηφίσματα στον ΟΗΕ και σε κυβερνητικά σώματα στη Βρετανία και την Τουρκία. Καταδίκασαν την Ένωση με το επιχείρημα ότι θα οδηγούσε σε οικονομική παρακμή και διακοινοτικές συγκρούσεις.

ΣΗΜΕΡΑ είναι η μέρα, η μεγάλη μέρα, η μέρα για το μεγάλο εθνικό γεγονός: το Δημοψήφισμα. Παρηγορία κι ελπίδα στης τυραννίας το ζόφο. Όλοι στο Δημοψήφισμα. Κάθε υπογραφή, κάθε πεννιά θάναι σπαθιά οργής και νίκης. Το χώμα που μας γέννησε, το χώμα το Ελληνικό, σήμερα το πατούνε ξένοι δυνάστες.Τρίζει σήμερα η ρίζα της φυλής μας και ξυπνά, σ' ολονών μας τις ψυχές, το ιστορικό παρελθόν του Ελληνισμού.

εφ. *Έθνος*, 15 Ιανουαρίου 1950.

1. Γιατί το «δημοψήφισμα» οργανώθηκε από την Εκκλησία της Κύπρου; Ποιο ήταν το κύρος της Εκκλησίας και τι επιρροή ασκούσε στα πολιτικά δρώμενα της νήσου;
2. «Κάθε υπογραφή, κάθε πεννιά θάναι σπαθιά οργής και νίκης» (πηγή Β-15.) Σε τι αναφέρεται η «οργή»; Σχολιάστε τη γλώσσα που χρησιμοποίησε η εφημερίδα. Ποιοι ήταν οι «δυνάστες» στην Κύπρο εκείνη την εποχή;

Β-16. Ελληνικό γραμματόσημο για το Κυπριακό (1954)

http://greekstamp.blogspot.gr/2008/02/1954.html, ανάκτηση στις 3.09.2016.

Τον Σεπτέμβριο του 1954, τα Ελληνικά Ταχυδρομεία εξέδωσαν μια σειρά έξι γραμματοσήμων επ' ευκαιρία του αιτήματος της ελληνικής κυβέρνησης να τεθεί προς συζήτηση στη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών το ζήτημα της «αρχής των ίσων δικαιωμάτων και της αυτοδιάθεσης των λαών στην περίπτωση του πληθυσμού της Κύπρου». Ως παράσταση, η σειρά είχε μικροφωτογραφημένο απόσπασμα από τα επίσημα πρακτικά της συνεδρίασης της Βουλής των Κοινοτήτων στο Λονδίνο στις 28 Ιουλίου 1954, στη διάρκεια της οποίας ο Βρετανός υφυπουργός Αποικιών Χένρυ Χόπκινσον είχε υπογραμμίσει ότι «ορισμένα εδάφη της Κοινοπολιτείας», συμπεριλαμβανόμενης και της Κύπρου, «δεν μπορούν ποτέ να αναμένουν ότι θα αποκτήσουν πλήρη ανεξαρτησία». Μια μαύρη κηλίδα στο κέντρο των γραμματοσήμων αποτέλεσε ένδειξη αποδοκιμασίας της βρετανικής στάσης από την ελληνική πλευρά.

Γιατί η ελληνική κυβέρνηση επέλεξε να εκδώσει μια τέτοια σειρά γραμματοσήμων; Τι συμβολίζει αυτή η επιλογή; Ποια ήταν η χρήση της; Μπορείτε να βρείτε γραμματόσημα της χώρας σας που εκδόθηκαν για προπαγανδιστικούς λόγους;

Β.4.2. Το πογκρόμ εναντίον των Ελλήνων και άλλων μη μουσουλμάνων στην Κωνσταντινούπολη, 1955

Μετά το αδιέξοδο που σημειώθηκε κατά την τριμερή διάσκεψη για την ανατολική Μεσόγειο, η οποία διεξάχθηκε στο Λονδίνο μεταξύ της Βρετανίας, της Ελλάδας και της Τουρκίας από τις 29 Αυγούστου έως τις 7 Σεπτεμβρίου 1955, ξέσπασαν στην Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη ανθελληνικές ταραχές τις οποίες είχαν υποκινήσει οι τουρκικές μυστικές υπηρεσίες. Οι ταραχές αυτές, σε συνδυασμό με την κλιμάκωση της ελληνοτουρκικής αντιπαράθεσης στη βρετανική Κύπρο, αποτέλεσαν το έναυσμα για την έναρξη μιας περιόδου ιδιαίτερα τεταμένων σχέσεων μεταξύ των δύο κρατών-μελών του ΝΑΤΟ. Στις 6 και 7 Σεπτεμβρίου 1955, έλαβαν χώρα επιθέσεις σε 5.300 κτίρια σύμφωνα με επίσημες πηγές (7.000 σύμφωνα με ανεπίσημες). Τα κτίρια ανήκαν κατά κύριο λόγο σε Έλληνες και δευτερευόντως σε μέλη της αρμενικής και της εβραϊκής κοινότητας. Φαίνεται ότι οι

ταραχές είχαν οργανωθεί από τις τουρκικές μυστικές υπηρεσίες και εκτελεστεί σε συνεργασία με νεολαιίστικους και φοιτητικούς συλλόγους, καθώς και την οργάνωση «Η Κύπρος είναι Τουρκική». Στις 28 Φεβρουαρίου 1956, η τουρκική Βουλή ψήφισε υπέρ της αποζημίωσης εκείνων των οποίων οι περιουσίες και οι οικίες είχαν λεηλατηθεί. Όμως, το ποσό της αποζημίωσης ήταν χαμηλό και δεν ασκήθηκε δίωξη εναντίον των υπεύθυνων για τις ταραχές. Ως αποτέλεσμα των γεγονότων αυτών, χιλιάδες μη μουσουλμάνοι, κυρίως Έλληνες, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την Τουρκία. Την επαύριον του στρατιωτικού πραξικοπήματος του 1960, ο πρωθυπουργός Αντνάν Μεντερές και ο πρόεδρος Τζελάλ Μπαγιάρ κατηγορήθηκαν για τα «Σεπτεμβριανά» σε μια προσπάθεια να καταδειχθεί ότι το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα ευθυνόταν αποκλειστικά για τις ταραχές (βλ. κεφ. Γ.2.1).

Β-17. Αναμνήσεις αυτοπτών μαρτύρων

α. «Ήρθαν μ' ένα φορτηγό γεμάτο πέτρες»

Πολύ, πολύ άσχημα. Ήμουν παντρεμένη τότε, η Λούλα ήταν δύο ετών. Ήμασταν στο εξοχικό μας στον Γενί Μαχαλά [Σαρίγιερ]. Έφτασαν νέα από την Κωνσταντινούπολη, το Πέρα καιγόταν. Ήταν περίπου 8 με 8.30 [σούρουπο]. Έφτασε ένα φορτηγό, γεμάτο πέτρες. Κατέβηκαν 10-15 άτομα, πρώτα όρμησαν στην ταβέρνα, δεν άφησαν τίποτα όρθιο. Συγκεντρωθήκαμε όλοι μαζί, ο νεωκόρος ήταν εκεί, με τη γυναίκα του και τον γιο τους· ήταν επίσης ο παπάς, με τη γυναίκα του και τις κόρες τους. Άρχισαν να σπάνε τα παράθυρα απέξω, να πετάνε πέτρες. Είχαμε πανικοβληθεί, σκεφτόμασταν τι να κάνουμε, όταν σκοτείνιασε για τα καλά. Μια οικογένεια Τούρκων έμενε πίσω [από το εξοχικό], γνώριζαν τι επρόκειτο να συμβεί. Αμέσως έβαλαν στο σπίτι τους από το παράθυρο τις κόρες του παπά.

β. «Έχουμε άδεια να καταστρέψουμε, όχι να σκοτώσουμε»

Έβαλα τη Λούλα κάτω απ' το στρώμα, θα σκοτώσουν το παιδί. Βρέχει πέτρες. Ήρθαν στην μπροστινή πόρτα. Αμέσως ο πατέρας μου άνοιξε την πόρτα του δωματίου. Ο πατέρας μου μίλαγε τουρκικά σαν Τούρκος. «Καταστρέφουμε», φώναξαν οι άνθρωποι που όρμησαν μέσα. «Για την Κύπρο· το αξίζει, για την πατρίδα». «Σκοτώστε με, τη γυναίκα μου, τις κόρες μου», είπε ο πατέρας μου. «Όχι, δεν έχουμε άδεια να σκοτώσουμε», του είπαν, «έχουμε άδεια να καταστρέψουμε». Τον ρώτησαν πώς λέγεται· «Κεμάλ», είπε ο πατέρας μου. Είπαν: «Ζητάμε συγνώμη, αδελφέ Κεμάλ», και έφυγαν. Πήγαν στο μπακάλικο, ο μπακάλης τούς είπε: «Ποιος Κεμάλ; Αυτός είναι ο Κώτσος, είναι Έλληνας». Ήρθαν πίσω. Πέταξαν το ραδιόφωνο και το ψυγείο από το παράθυρο. Τα στρώματα, τα ρούχα· η ντουλάπα έμεινε άδεια […]. Τρέμαμε. «Διαλύστε το σπίτι», είπε ο πατέρας μου, τι μπορούσε να κάνει; «Διαλύστε το, πετάξτε τα πάντα, το αξίζει»! Κατέστρεψαν τα πάντα και έφυγαν. Ρώτησαν για τις κόρες του παπά. Τους είπαμε: «Δεν είναι εδώ». Πήραν τον παπά, τον έδεσαν σε μια μοτοσικλέτα και τον τράβηξαν μέχρι το τέλος.

Περίπου την ίδια στιγμή, ο σύζυγος της Φ.Σ. έφευγε από το Σίρκετζι για να επιστρέψει σπίτι. «Τη νύχτα εκείνη, ο άνδρας μου ήταν στη δουλειά. Ήρθε στις τρεις η ώρα με τα πόδια απ' το Σίρκετζι στον Γενί Μαχαλά. Στον δρόμο του, έσπαγε [ό,τι έβρισκε μπροστά του]· τι μπορούσε να κάνει; Όσοι δεν έσπαγαν ήταν γκιαούρηδες [άπιστοι]». (Από τη συνέντευξη με τη Φ.Σ., νοικοκυρά, 74 ετών, στο πλαίσιο του προγράμματος «Χίλιοι Ζωντανοί Μάρτυρες της Ιστορίας».)

http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=163380, ανάκτηση στις 3.09.2016.

1. Γιατί στον δρόμο για το σπίτι του ο άνδρας σπάει ό,τι βρει μπροστά του; Τι συνέβαινε γύρω του και για ποιο λόγο;

2. Βρείτε οπτικό υλικό για τους μη μουσουλμάνους στην Κωνσταντινούπολη τον Σεπτέμβριο του 1955.

3. Βρείτε λογοτεχνικές και κινηματογραφικές αναπαραστάσεις του πογκρόμ του Σεπτεμβρίου (για παράδειγμα, την ταινία της Τομρίς Γκιριτλίογλου *Πληγές του φθινοπώρου*· το τρέιλερ εδώ: http://cine.gr/trailer.asp?id=712282, ανάκτηση στις 3.09.2016).

4. Βρείτε πληροφορίες για το πώς αυτά τα γεγονότα παρουσιάστηκαν από τουρκικά, ελληνικά και διεθνή μέσα ενημέρωσης και συγκρίνετέ τις με την πηγή Β-18.

5. Πώς συνδέονται τα «Σεπτεμβριανά» με το Κυπριακό;

Β-18. Ο απόηχος του πογκρόμ

Φωτογραφικό Αρχείο Γενικής Γραμματείας Ενημέρωσης και Επικοινωνίας, Αθήνα, https://www.youtube.com/watch?v=OsUa078S_k0, ανάκτηση στις 3.09.2016.

Β-19. Μουσουλμανικές αντιδράσεις στη διάρκεια των ταραχών

α. Βοηθώ τους γείτονες, επιτίθεμαι σε όλους τους άλλους

Το σπίτι μας ήταν στην οδό Καλιοντζού (Kalyoncu) στο Μπέογλου. Όταν ξέσπασαν οι βιαιοπραγίες, ο θυρωρός Μεχμέτ είπε στη μητέρα μου: κυρία μου, μη φοβάστε καθόλου, μπορείτε να κρυφτείτε στο δικό μας διαμέρισμα». Πήρε στο χέρι μια τούρκικη σημαία, έκλεισε την εξώπορτα και στάθηκε μπροστά στο σπίτι. Όταν ήρθαν οι πρώτοι επιτιθέμενοι, τους είπε πως εδώ δεν μένουν Έλληνες, και πράγματι οι άντρες έφυγαν χωρίς να λεηλατήσουν την πολυκατοικία. Ο Μεχμέτ, που είχε προστατεύσει την Αρμένισσα κυρία Κατίνα στο δεύτερο όροφο, τη Μαρία στον τρίτο και τον Αντώνη στον τέταρτο, βγήκε έπειτα από την πολυκατοικία, πέταξε την τούρκικη σημαία, πήρε στο χέρι ένα ξύλο κι άρχισε να επιτίθεται σε μη μουσουλμανικά καταστήματα και σπίτια από την άλλη μεριά του δρόμου. Μπορούσα να τον δω από το παράθυρο του διαμερίσματός μας.

Από συνέντευξη με τον Μιχάλη Βασιλειάδη (22 Σεπτεμβρίου 20002), στο Güven, 2006, σελ. 48.

Πώς θα χαρακτηρίζατε τη συμπεριφορά του Μεχμέτ; Πώς εξηγείτε το γεγονός ότι έσωζε τους μη μουσουλμάνους γείτονές του και την ίδια στιγμή επιτίθετο σε άλλους μη μουσουλμάνους και στις περιουσίες τους;

β. Ένας Τούρκος σώζει μια εκκλησία από καταστροφή

Η ομάδα των διαδηλωτών έφτασε μπροστά από τις πύλες της εκκλησίας και με σιδερένιους λοστούς προσπάθησε να τις ανοίξει. Ευτυχώς όμως, ένας Τούρκος έμπορος, με κάποιους συναδέλφους τους, με φωνές και επαναλαμβανόμενες εκκλήσεις τούς σταμάτησαν και έτσι η πανέμορφη εκκλησία της κοινότητας Διπλοκιονίου σώθηκε από θαύμα.

Βρυώνης, 2005, σελ. 148-9.

Β.4.3. Διακοινοτικές συγκρούσεις

Το 1955, οι ηγέτες των Ελληνοκυπρίων αποφάσισαν να ασκήσουν ένοπλη πίεση στη βρετανική διακυβέρνηση με την ίδρυση της μυστικής οργάνωσης ΕΟΚΑ. Ο στρατηγός Γεώργιος Γρίβας αναδείχθηκε σε αρχηγό της ΕΟΚΑ. Οι Τουρκοκύπριοι αντέδρασαν ιδρύοντας τη μυστική ένοπλη οργάνωση ΤΜΤ, η οποία διατεινόταν ότι η «Κύπρος ανήκει στην Τουρκία» και αξίωνε τη διχοτόμηση της νήσου. Ο Φαζίλ Κιουτσούκ και ο Ραούφ Ντενκτάς αναδείχθηκαν σε ηγέτες της τουρκοκυπριακής κοινότητας. Στη διάρκεια του 1958 έλαβαν χώρα αιματηρές συγκρούσεις μεταξύ των δύο οργανώσεων, ενώ υπήρχαν εντάσεις και στους κόλπους κάθε κοινότητας.

Β-20. Ελληνοκύπριοι μαθητές διαδηλώνουν υπέρ της Ένωσης, 1957

Γραφείο Τύπου και Επικοινωνίας, Κυπριακή Δημοκρατία, ιδιωτική συλλογή Τάκη Ιωαννίδη.

Η Εθνική Οργάνωσις Κυπρίων Αγωνιστών (ΕΟΚΑ) ήταν μια μυστική οργάνωση της Δεξιάς που ηγήθηκε του αντι-αποικιακού αγώνα στην Κύπρο από το 1955 έως το 1959. Για την πολιτική της ΕΟΚΑ, βλ. Βιβλίο Εργασίας 2, 2009, σελ. 122.

Γιατί νομίζετε ότι οι μαθητές συμμετέχουν σε διαδηλώσεις για εθνικά ζητήματα; Έχετε ποτέ συμμετάσχει σε τέτοιες διαδηλώσεις; Αν ναι, γράψτε μια έκθεση με τις εμπειρίες σας.

Β-21. Μονόφυλλο μιας διακοινοτικής επιτροπής υπέρ της ειρήνης και της συμφιλίωσης, 1956

ΕΚΚΛΗΣΙΣ "ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΤΗΡΗΣΙΝ ΑΡΜΟΝΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ" ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΩΝ

Οι κάτωθι υπογεγραμμένοι αποτελούντες την "Επιτροπήν διά την διατήρησιν αρμονικών σχέσεων Ελλήνων και Τούρκων", ήτις εξελέγη κατά την ευρείαν και αντιπροσωπευτικήν σύσκεψιν των δύο κοινοτήτων της πόλεως μας, λαβούσαν χώραν εις το Δημαρχείον την 20.5.1956, συμφώνως τη εντολή των παρευρεθέντων κάμνομεν την κάτωθι δήλωσιν και έκκλησιν προς όλους τους συμπολίτας μας.

1. Εκφράζομεν την γενικήν λύπην διά τα τελευταία θλιβερά γεγονότα τα οποία έλαβαν χώρα εις την πόλιν μας, ως αποτέλεσμα των οποίων υπήρξε η διαταραχή των μέχρι σήμερα αρμονικών σχέσεων μεταξύ των δύο κοινοτήτων.

2. Καταδικάζομεν ανεπιφυλάκτως τας οχλοκρατικάς βιαιοπραγίας πάσης φύσεως οπουδήποτε κι αν προέρχωνται.

3. Εν πεποιθήσει φρονούμεν ότι κάθε Κύπριος Έλλην ή Τούρκος πρέπει να ενεργήση με μοναδικόν σκοπόν την αποτροπήν και παρεμπόδισιν παρομοίων πράξεων εις το μέλλον.

4. Πρέπει όλοι μας να αντιληφθώμεν ότι δεν υπάρχει μεγαλύτερον αγαθόν και μεγαλύτερη ευλογία εις ένα τόπον, από την ειρηνικήν συμβίωσι των συνοίκων στοιχείων έστω και αν εις αυτόν τον τόπον υπάρχουν διαφοραί πολιτικής φύσεως.

5. Κάμνομεν έκκλησιν προς τους συμπολίτας μας να συναισθανθούν το μέγεθος της καταστροφής ένα επιτρέψουν επανάληψιν των οχλοκρατικών πράξεων και καλούμεν όλους τους να εργασθούν διά το καλόν της πατρίδος των Κύπρου με σύνθημα: Μακρυά τα φυλετικά μίση. Αγάπη. οικονομική συνεργασία και ειρηνική συμβίωσις Ελλήνων και Τούρκων.

Την επαύριον των διακοινοτικών συγκρούσεων που είχαν ξεσπάσει με αφορμή την εκτέλεση ενός Τουρκοκύπριου αστυνομικού από την ΕΟΚΑ, με πρωτοβουλία Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων που πίστευαν στην ειρηνική συνύπαρξη των δύο κοινοτήτων σχηματίστηκε στη Λεμεσό μικτή επιτροπή υπέρ της αποκατάστασης της ειρήνης. Οι εξελίξεις που ακολούθησαν έθεσαν στο περιθώριο τέτοιου είδους προσπάθειες. Οι συγκρούσεις γενικεύτηκαν και εκείνοι που τάσσονταν υπέρ των αρμονικών σχέσεων των δύο κοινοτήτων απομονώθηκαν.

Λαμβάνοντας υπόψη την πόλωση και την ένταση που επικρατούσε μεταξύ των δύο κοινοτήτων, τι επιρροή θα μπορούσε να ασκήσει στην κυπριακή κοινωνία η παραπάνω έκκληση;

Β-22. Ο όρκος που έδιναν τα μέλη της ΤΜΤ, 1957

Η Τουρκική Οργάνωση Αντίστασης (ΤΜΤ) ιδρύθηκε το 1957. Κύριος στόχος της ήταν να προωθήσει τη διχοτόμηση της νήσου διά της βίας.

[Ομνύω] στη ζωή και την ελευθερία των Τουρκοκυπρίων, του πνεύματος, της ευμάρειας και όλων των ιερών παραδόσεών τους. Έχω αφιερώσει τον εαυτό μου στο τουρκικό έθνος [και] στην αντίσταση σε παραβιάσεις από όπου και από οποιονδήποτε και αν προέρχονται. Ακόμα και μπροστά στον θάνατο, θα εκπληρώσω κάθε καθήκον που μου έχει ανατεθεί. Οτιδήποτε γνωρίζω, βλέπω, ακούω και μου έχει ειπωθεί εμπιστευτικά θα το λογαριάσω περισσότερο και απ' τη ζωή μου και θα το προφυλάξω μέχρι το τέλος. Δεν θα αποκαλύψω σε κανέναν τι έχω δει, τι έχω ακούσει, τι έχω αισθανθεί και τι μου έχει ειπωθεί εμπιστευτικά. Γνωρίζω ότι η αποκάλυψη [όλων αυτών] αποτελεί προδοσία και ότι η ποινή είναι θάνατος. Υπόσχομαι και ορκίζομαι στην τιμή, την αξιοπρέπεια και σε όλα όσα θεωρώ ιερά ότι θα τηρήσω πιστά όλα τα παραπάνω.

Keser, 2007, σελ. 443.

Συγκρίνετε την έκκληση της μικτής επιτροπής με τον όρκο που έδιναν τα μέλη της ΤΜΤ. Αναλύστε το λεξιλόγιο αυτών των δύο πηγών. Ποιες λέξεις εμφανίζονται συχνότερα στην κάθε πηγή;

Β-23. Η κλιμάκωση της διακοινοτικής και πολιτικής βίας το 1958

Η κλιμάκωση της διακοινοτικής βίας στην Κύπρο έφτασε στο ζενίθ με τη δολοφονία οκτώ Ελληνοκυπρίων έξω από το τουρκοκυπριακό χωριό Κιόνελι στις 12 Ιουνίου 1958. Της «σφαγής» είχε προηγηθεί πέντε ημέρες νωρίτερα η έκρηξη βόμβας έξω από τουρκικό Γραφείο Τύπου στη Λευκωσία, η οποία είχε αποδοθεί στην ΕΟΚΑ αλλά εκ των υστέρων αποδείχτηκε ότι είχε πραγματοποιηθεί από μέλη της ΤΜΤ. Στη συλλογική συνείδηση των Ελληνοκυπρίων, τα γεγονότα του 1958 θεωρήθηκαν τα «Σεπτεμβριανά της Κύπρου» σε αντιστοιχία με το πογκρόμ των Ελλήνων στην Κωνσταντινούπολη το 1955.

α. Ο Μεχμέτ Αλί Τρεμεσελί, ένας από τους κύριους υποκινητές της βίας την εποχή εκείνη, περιγράφει τα γεγονότα του 1958

Εκείνες τις μέρες, όπως γίνεται στα ποδοσφαιρικά παιχνίδια, όλοι περίμεναν με ανυπομονησία πάνω από το ραδιόφωνο για ένα γκολ της ομάδας τους στο αντίπαλο τέρμα μετά από το γκολ που αυτή δέχθηκε. Αν δεν ερχόταν το γκολ, το ηθικό έπεφτε και οι βαριές επικρίσεις κατευθύνονταν προς την ηττημένη ομάδα.

Κιzilyürek, 2015, σελ. 13.

Γιατί πιστεύετε ότι ο Τρεμεσελί χρησιμοποιεί ποδοσφαιρικό λεξιλόγιο για να περιγράψει τις διακοινοτικές συγκρούσεις στην Κύπρο; Σε αυτό το πλαίσιο, ποιος θα μπορούσε να θεωρηθεί ο στόχος; Σχολιάστε την ακόλουθη πρόταση: «Αν δεν ερχόταν το γκολ, το ηθικό έπεφτε και οι βαριές επικρίσεις κατευθύνονταν προς την ηττημένη ομάδα».

β. Η αφήγηση του Ανδρέα Σταύρου

Ο Χριστόδουλος Σταύρου και ο Πέτρος Σταύρου που σκοτώθηκαν στο Κιόνελι ήταν ο πατέρας και ο θείος μου. Εγώ την εποχή εκείνη ήμουν περίπου δύο χρονών. Η μητέρα μου ήταν είκοσι οχτώ χρονών και είχε ήδη πέντε παιδιά. Οι συνέπειες της ιστορίας αυτής είναι ακόμα πιο οδυνηρές από το απλό γεγονός της σφαγής. […] Εμείς τις έχουμε ζήσει στην Κύπρο, κάθε σπίτι έχει κι έναν νεκρό, αγνοούμενο και λοιπά, και πιστεύω ότι η προσπάθεια που πρέπει να γίνει είναι να μην ξανασυμβούν ξανά ποτέ τέτοια γεγονότα, οικογένειες να μην ξαναγίνουν μαυροφορεμένες, παιδιά να μη χάσουν ξανά τους γονείς τους. Μια κατάσταση η οποία δυστυχώς την έχουμε ζήσει έντονα όλοι μας. Και οι Τουρκοκύπριοι και οι Ελληνοκύπριοι. […] Το καλύτερο μνημόσυνο που μπορείς να κάμεις στους νεκρούς είναι να δημιουργήσεις αυτή την κατάσταση της ειρήνης, της προόδου για τον τόπο μας που εν τζιαι το πιο σημαντικό και το πιο δύσκολο. Η δημιουργία μίσους είναι μια στιγμιαία υπόθεση. Η δημιουργία κατάστασης ειρήνης είναι μια κοπιώδης προσπάθεια πολλών γενιών, όχι μιας γενιάς.

Κιzilyürek, 2015, σελ. 160-1.

«Το καλύτερο μνημόσυνο που μπορείς να κάμεις στους νεκρούς είναι να δημιουργήσεις αυτή την κατάσταση της ειρήνης, της προόδου για τον τόπο μας». Σχολιάστε αυτή την πρόταση. Γιατί αυτό είναι το πιο σημαντικό και δύσκολο πράγμα να κάνει κανείς; Συζητήστε το θέμα.

Β-24. Η αντικομμουνιστική δράση του αρχηγού της ΕΟΚΑ Γεωργίου Γρίβα (ψευδώνυμο Διγενής)

Στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου, εξ αρχής ο αντιαποικιακός αγώνας της ΕΟΚΑ είχε αντικομμουνιστικό χαρακτήρα, ο οποίος έγινε περισσότερο εμφανής με την πάροδο του χρόνου. Η αντίθεση του ΑΚΕΛ στον ένοπλο αγώνα χρησιμοποιήθηκε από τον δεξιό Γρίβα ως πρόσχημα για να κατηγορήσει την Αριστερά για προδοσία. Στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1950, αριστεροί Ελληνοκύπριοι έπεσαν θύματα ξυλοδαρμών και δολοφονικών επιθέσεων από μέρους της ΕΟΚΑ. Αντιστοίχως, η ΤΜΤ, που ήταν επίσης αντικομμουνιστική, καταδίωξε αριστερούς Τουρκοκύπριους εργάτες. Στην επιστολή του, ο Γρίβας θεωρεί εχθρούς τους Βρετανούς, τους Τουρκοκύπριους και τους κομμουνιστές.

Πρέπει να αντιμετωπίσουμε την κατάσταση θαρραλέα. Οι κομμουνισταί είναι οι αντίπαλοί μας, είτε τα θέλουμε είτε όχι. Ενδείκνυται να τους εξοντώσουμε ως πολιτική οντότητα, ώστε να μην είναι πλέον υπολογίσιμος και δυναμένη δια των αποφάσεών της να επηρεάζει το εθνικόν ζήτημα όπως συνέβαινε μέχρι τούδε! […] Εν πάση περιπτώσει, εγώ ετοιμάζομαι δυναμικώς να αντιμετωπίσω και τους τρεις αντιπάλους.

Γρίβας προς Άνθιμο (25 Ιανουαρίου 1958), στο Μιχαήλ, 2012, σελ. 19.

Ποιους θεωρούσε αντιπάλους της η ΕΟΚΑ; Τι φανερώνει αυτό σε σχέση με την περίπλοκη φύση του Κυπριακού;

Β-25. Ο «ενταφιασμός» του Κυπριακού, 1959

Ύστερα από τέσσερα έτη βίαιου αντι-αποικιακού αγώνα που διεξήγαγαν οι Ελληνοκύπριοι, η Βρετανία, η Ελλάδα και η Τουρκία υπέγραψαν τις συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου τον Φεβρουάριο του 1959, οι οποίες προέβλεπαν την ίδρυση της ανεξάρτητης Κυπριακής Δημοκρατίας και την ένταξή της στη Βρετανική Κοινοπολιτεία. Στην Ελλάδα, τα κόμματα της αντιπολίτευσης αποκήρυξαν τις συμφωνίες ως «προδοσία του Ελληνισμού».

Συνδέεται η δράση της ΕΟΚΑ με την ίδρυση της ΤΜΤ; Γιατί η ΤΜΤ υποστήριζε ότι η «Κύπρος ανήκει στην Τουρκία», ενώ η ΕΟΚΑ πολεμούσε τους Βρετανούς; Εξηγήστε και συζητήστε πως η βία αναπαρήγαγε βία δημιουργώντας έτσι έναν φαύλο κύκλο, ενώ οι αποικιακές αρχές υποστήριξαν και ωφελήθηκαν από τέτοιου είδους εθνοτικές συγκρούσεις. Βλ. πηγή Β-23 και το αντίστοιχο κλειδί.

Σε αυτή τη γελοιογραφία από το πενάκι του Φωκίωνα Δημητριάδη, ο πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής καταθέτει στεφάνι στον τάφο του Κυπριακού. Σφίγγοντας το χέρι του, ο πρόεδρος της Βουλής τού λέει: «Συγχαρητήρια, πρωθυπουργέ μου. Έχουμε την εμπιστοσύνη του έθνους!». Κρατώντας στο ένα χέρι μια τσάπα και στο άλλο ένα φτυάρι, ο υπουργός Εξωτερικών Ευάγγελος Αβέρωφ είναι ο νεκροθάφτης. →

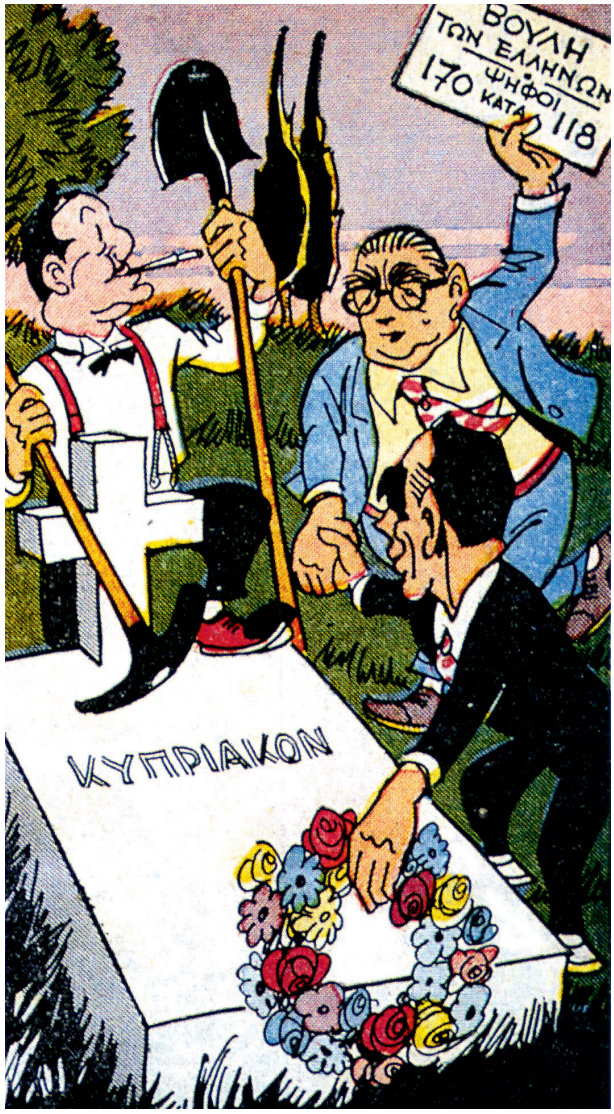

Χατζηβασιλείου, 2000, σελ. 143.

Β.4.4. Ανεξαρτησία

Β-26. Η δομή της Κυπριακής Δημοκρατίας, 1960

Με την υπογραφή των συμφωνιών της Ζυρίχης και του Λονδίνου στις 19 Φεβρουαρίου 1959, ξεκίνησε η διαδικασία ίδρυσης της ανεξάρτητης Κυπριακής Δημοκρατίας. Επρόκειτο για ένα ενιαίο εδαφικά κράτος, αλλά με έντονα στοιχεία ομοσπονδιακής λειτουργίας ως προς τη διοίκηση. Καθιέρωνε την από κοινού διαχείριση των τριών εξουσιών εκ μέρους των δύο μεγάλων κοινοτήτων (Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων) σε όλα τα επίπεδα της πυραμίδας. Παράλληλα, υπήρχε απόλυτα χωριστή διαχείριση μιας σειράς από ζωτικά θέματα, μέσω των Κοινοτικών Συνελεύσεων. Τα δύο αυτά σώματα (Ελληνική Κοινοτική Συνέλευση Κύπρου και Τουρκική Κοινοτική Συνέλευση Κύπρου) είχαν πλήρη αυτονομία. Με δεδομένο μάλιστα ότι είχαν διφυείς αρμοδιότητες (νομοθετικές και εκτελεστικές), λειτουργούσαν ως παράλληλοι και αυτοτελείς κρατικοί μηχανισμοί.

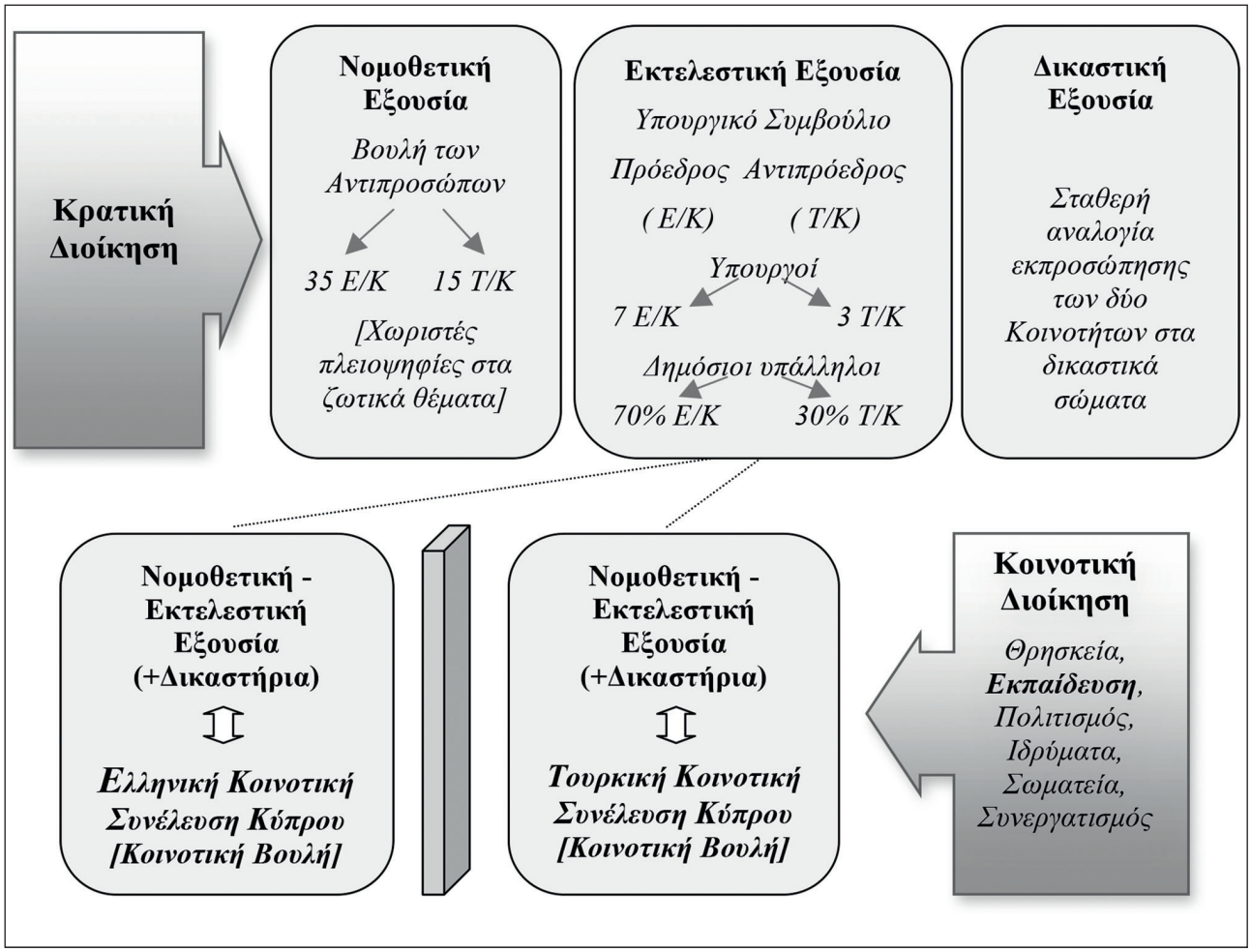

Παύλου, 2015, σελ. 202.

Μελετήστε το γράφημα και περιγράψτε τις αρχές που διέπουν τις σχέσεις των δύο κοινοτήτων. Κατά τη γνώμη σας, είναι αποτελεσματική η δομή που αναπαρίσταται στο γράφημα; Τι θα μπορούσε να ήταν μη λειτουργικό ή προβληματικό;

Β-27. Η άποψη μιας τουρκοκυπριακής εφημερίδας για την ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας, 1960

Η τουρκοκυπριακή κοινότητα είχε θετική στάση απέναντι στην ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Είχε αποτραπεί η ένωση του νησιού με την Ελλάδα και είχε διασφαλιστεί η πολιτική ισότητα των δύο κοινοτήτων. Το άρθρο αναγνωρίζει τη σημασία του νεότευκτου κράτους για την ιστορία καθώς και για τη ζωή της τουρκοκυπριακής κοινότητας.

εφ. *Halkın Sesi* [Φωνή του Λαού], 15 Αυγούστου 1960

Σήμερα είναι η τελευταία ημέρα της αποικιακής διακυβέρνησης […]. Η νύχτα της 15-16 Αυγούστου είναι ιστορικής σημασίας για την Κύπρο. Καταρχάς, η 82 ετών αποικιακή διακυβέρνηση φτάνει στο τέλος της και η νήσος εφεξής θα κυβερνάται από κυβέρνηση Κυπρίων. Σε αυτή τη διακυβέρνηση, οι Τουρκοκύπριοι χαίρουν δικαιωμάτων εταιρικής σχέσης επί ίσοις όροις. Σε ποσοστό 30% οι αξιωματούχοι του δημοσίου θα είναι Τουρκοκύπριοι […].

Παρ' όλες τις πιέσεις, η τουρκική κοινότητα δεν κατέρρευσε· διατήρησε τον χαρακτήρα και την εθνική της συ-

νείδηση. Εάν συνεχίσει με τον ίδιο ενθουσιασμό και την ίδια αγωνιστικότητα, είναι πιθανόν ότι θα διατηρήσει την ύπαρξή της και θα συνεχίσει να ζει σ' αυτόν τον τόπο. Την ίδια στιγμή, εάν υπάρξει πολιτισμική και οικονομική βοήθεια από τη μητέρα πατρίδα, μπορούμε να πούμε ότι το μέλλον μας σίγουρα φαίνεται πολλά υποσχόμενο.

Ποια ήταν η τουρκοκυπριακή αντίδραση στην ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας; Ήταν θετική ή αρνητική; Σε ποια κατάσταση βρίσκονταν οι Τουρκοκύπριοι έως τότε; Βρείτε αναφορές στην πηγή και το κλειδί και χτίστε τα επιχειρήματά σας.

Β.4.5. Κατάρρευση και κλιμάκωση της βίας

Η περίοδος από τις 21 Δεκεμβρίου 1963 έως τις 10 Αυγούστου 1964 ήταν η πιο βίαιη των διακοινοτικών συγκρούσεων. Σύμφωνα με την επίσημη άποψη της ελληνοκυπριακής πλευράς, την περίοδο αυτή έλαβε χώρα εξέγερση Τουρκοκυπρίων εξτρεμιστών με στόχο τη διχοτόμηση (Taksim) της νήσου. Από την πλευρά τους, οι Τουρκοκύπριοι είδαν τα γεγονότα αυτής της περιόδου ως ελληνοκυπριακή επίθεση, σύμφωνα με το σχέδιο Ακρίτας, που στόχευε στην αναθεώρηση των συνθηκών του 1960 και, τελικά, στη διακήρυξη της ένωσης με την Ελλάδα. Σε αντίθεση με τα γεγονότα του 1958, στην προκειμένη περίπτωση τα θύματα προέρχονταν κατά κύριο λόγο από την τουρκοκυπριακή πλευρά.

Β-28. Εθνογραφικός χάρτης της Κύπρου την εποχή της ανεξαρτησίας (1960)

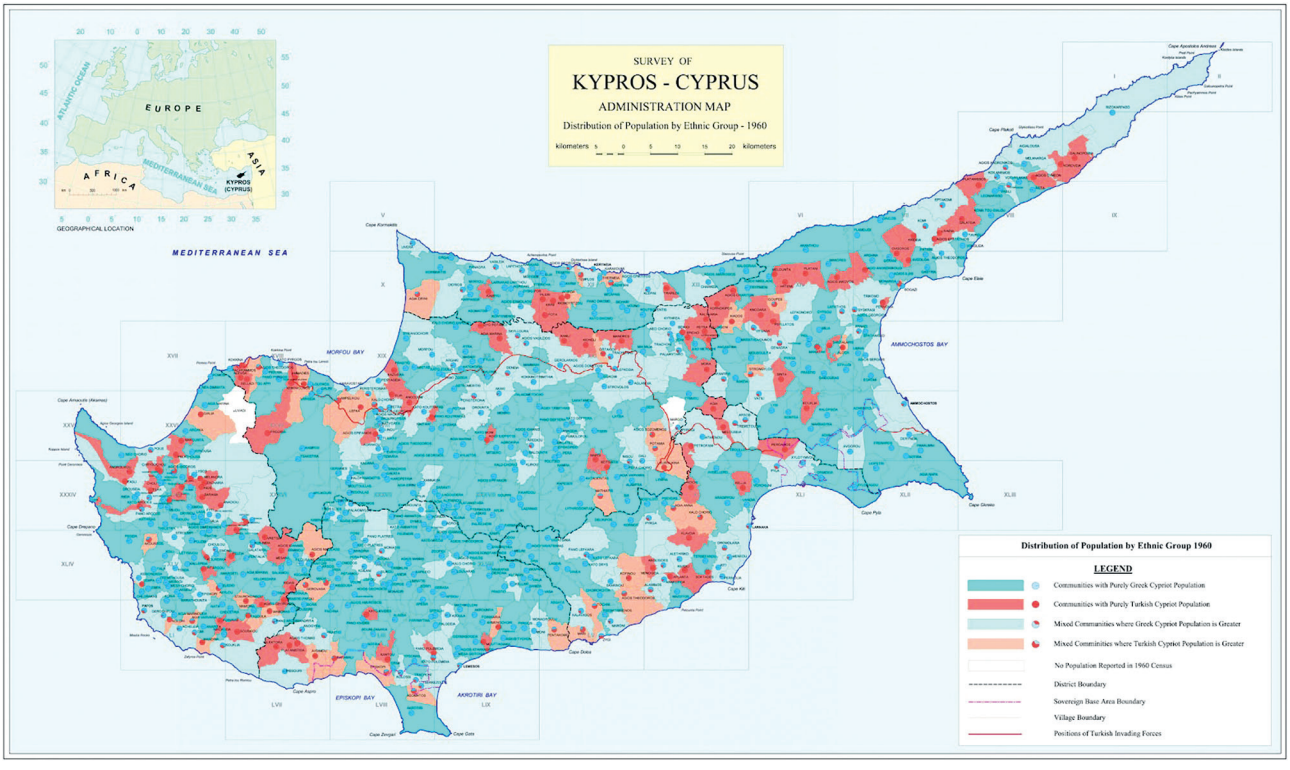

Αναπαραγωγή από τον χάρτη που εκπόνησε το Τμήμα Κτηματολογίου και Χωρομετρίας της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Η πιο δυσμενής συνέπεια της κατάρρευσης του δικοινοτικού κράτους ήταν η μεταφορά του τουρκοκυπριακού πληθυσμού σε «ασφαλείς περιοχές». Πριν από τις συγκρούσεις του 1963-64, οι Τουρκοκύπριοι κατοικούσαν διάσπαρτα σε όλη τη νήσο (βλ. χάρτη). Σχεδόν 25.000 Τουρκοκύπριοι αναγκάστηκαν να μετακινηθούν σε «ασφαλείς περιοχές» που δημιουργήθηκαν σε αμιγώς τουρκικά χωριά και τα περίχωρά τους ή στα τουρκικά τμήματα των τεσσάρων μεγαλύτερων πόλεων της νήσου (Λευκωσία, Αμμόχωστος, Λάρνακα και Πάφος). Οι περιοχές αυτές συνήθως βρίσκονταν υπό τουρκικοστρατιωτικό έλεγχο και ονομάζονταν «θύλακες». Η ζωή στο εσωτερικό των θυλάκων ήταν ιδιαίτερα δύσκολη, καθώς μεγάλοι αριθμοί Τουρκοκυπρίων φιλοξενούνταν σε παραπήγματα που χτίστηκαν με τη βοήθεια της Ερυθράς Ημισελήνου και της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR). Με τον καιρό, πολλοί από τους περιορισμούς έγιναν χαλαρότεροι, και οι περισσότεροι καταργήθηκαν οριστικά τον Μάρτιο του 1968 με την επανέναρξη των Διακοινοτικών Συνομιλιών.

←

Β-29. Η ζωή στους θύλακες (περιγραφή μιας περιτομής)

Στο χωριό ήρθε ένας «Πασάς» (Στρατηγός/Διοικητής). Ήταν ένας «Διοικητής Μαχητών» που ήρθε από την Τουρκία και δούλευε με την ΤΜΤ. Αυτός ο «Πασάς» φόβιζε τους κατοίκους του γκέτο μας περισσότερο κι απ' τους Ελληνοκυπρίους. Παρά τη συστηματική εκστρατεία που είχε αναλάβει ο Ραούφ Ντενκτάς από το 1958 και εξής με το σύνθημα «Πατριώτη μίλα Τούρκικα» (Vatandaş Türkçe Konuş), οι κάτοικοι της Λουρουτζίνας εξακολουθούσαν να μιλάνε ελάχιστα τούρκικα. Ο «Πασάς» εκνευριζόταν βέβαια πολύ με αυτή την κατάσταση: «Ulen Murtatlar!» («Βρε Μεσοκέρτηδες!») φώναζε, κι όλοι έτρεμαν. Σε σύντομο χρονικό διάστημα οι εκατοντάδες κωμικές ιστορίες με τον «Πασά» και τους κατοίκους του χωριού δημιούργησαν ανέκδοτα που κυκλοφορούσαν σε κάθε σπίτι και σε όλους τους καφενέδες του χωριού. Η ειρωνεία, ο αυτοσαρκασμός και το ατέλειωτο χιούμορ, έκανε τη Λουρουτζίνα να μοιάζει σχεδόν με ένα περιβάλλον όπου επικρατούσε η ιλαρότητα. Περίεργο πλάσμα ο άνθρωπος, δεν εγκαταλείπει τις χαρές της ζωής κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες κι αν ζει…

[...] Ήμουν κοντά στην ηλικία που θα με καλούσαν για το σχολείο όταν ο «Πασάς» του χωριού αποφάσισε να γίνει μία μεγάλη «Γιορτή Περιτομής» (Σουνέτι) για όλα τα παιδιά των προσφύγων. Ένεκα των δικοινοτικών ταραχών του 1964 και της προσφυγιάς, έμειναν αρκετά παιδιά που δεν είχαν κάνει περιτομή. Μάλιστα πολλά από αυτά είχαν φτάσει σε προχωρημένη για το «σουνέτι» ηλικία. Για την πατριαρχική τουρκική ισλαμική παράδοση, η τελετή της περιτομής συμβολίζει την ένταξη στην «αρρενωπότητα», και στο πολεμικό περιβάλλον όπου ζούσαμε, αυτό συνδεόταν με την εικόνα του «άντρα στρατιώτη».

Σε ένα πάρκο κοντά στο χωριό αναρτήθηκαν τουρκικές σημαίες και τοποθετήθηκαν μπαλόνια. Σιγά-σιγά μαζεύτηκαν και τα παιδιά που θα έκαναν περιτομή μαζί με τις οικογένειες τους. Τα παιδιά είχαν ντυθεί με λευκές στολές και λευκά καπέλα και παρατάχθηκαν σε σειρά το ένα δίπλα από το άλλο. Η ενθουσιασμένη τους έκφραση δεν μπορούσε με τίποτα να κρύψει την αγωνία τους γι΄ αυτό που θα συνέβαινε, έστω κι αν κανένα από αυτά δεν θα παραδεχόταν ποτέ, ούτε στον εαυτό του, ότι έτρεμε από τον φόβο. Συνοδεία ορχήστρας και μουσικής, άνθρωποι γυρόφερναν δεξιά αριστερά. Περήφανοι πατεράδες και μανάδες, ντυμένοι με τα επίσημα τους ρούχα, δεν μπορούσαν να κρύψουν τον ενθουσιασμό τους. Ήταν μια καθ' όλα εορταστική ατμόσφαιρα. Ωστόσο, καθώς πλησίαζε η «μεγάλη ώρα» εμείς τα παιδιά είχαμε την ανησυχία που νοιώθουν τα ζώα όταν επίκειται σεισμός. Με τη συνοδεία από νταούλια και ζουρνάδες περιμέναμε τη σειρά μας για ν' αναμετρηθούμε με τη λεπίδα που κρεμόταν απειλητικά από τα χέρια του «ειδικού στις περιτομές». Όσο πλησίαζε η σειρά μας, τόσο σκοτείνιαζε το μυαλό μας από τον φόβο. Όταν πλέον η λεπίδα υψωνόταν μπροστά μας, είχαμε ήδη ξεχάσει τελείως τις «ευλογίες» και τις ευχές ότι «θα γινόμασταν άντρες, θα γινόμασταν μαχητές!». Αυτούς που υπέμεναν την ψαλιδιά (δηλαδή τους έκαναν την περιτομή) τους μπούκωναν αμέσως με ένα λουκούμι στο στόμα και τους έδεναν την πληγή. Ο «Πασάς» μάς επιθεωρούσε έναν-έναν (δεν θυμάμαι αν άφηνε και δώρο) και τα περιτομημένα παιδιά θεωρούμασταν πλέον «Μαχητές».

Προσωπική μαρτυρία του Niyazi Kızılyürek.

1. Πώς νιώθουν τα αγόρια και γιατί; Γιατί αυτή η γιορτή της περιτομής ήταν τόσο σημαντική για εκείνα; Πώς συνδέεται αυτό το περιστατικό με την εποχή που περιγράφεται;
2. Εξηγήστε γιατί μετά την περιτομή τα αγόρια θεωρούνται μαχητές και σχολιάστε το γεγονός αυτό.

Β-30. Γελοιογραφία που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα του Λονδίνου *Daily Express* στις 2 Μαρτίου 1964 και δείχνει την ελληνοκυπριακή πλευρά να επικρατεί στις διακοινοτικές συγκρούσεις του 1963-1964

Από το πενάκι του Michael Cummings, η γελοιογραφία αυτή μπορεί να θεωρηθεί προφητική δεδομένων των εξελίξεων των επόμενων ετών. Διαβάζουμε στη λεζάντα: «Χα! Έχουμε αναγκάσει αυτούς τους Τουρκοκύπριους να ανησυχούν για τη δυσάρεστη διαρροή στο δικό τους άκρο της βάρκας».

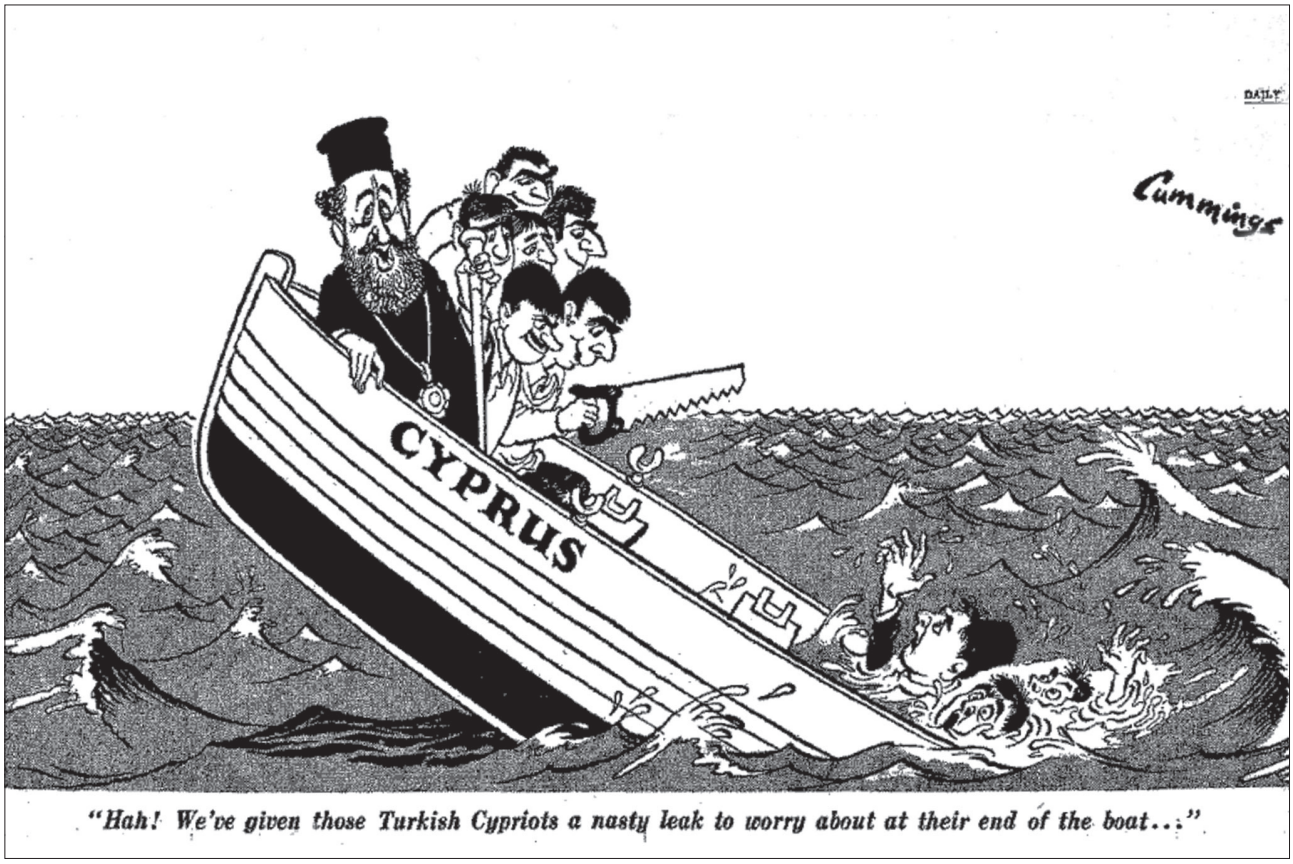

Γελοιγραφία από τον Michael Cummings, *Daily Express*, 2 Μαρτίου 1964.

Περιγράψτε τη γελοιογραφία. Τι αναπαριστά; Γιατί βουλιάζουν οι Τουρκοκύπριοι; Πώς αναπαριστώνται οι Ελληνοκύπριοι; Με ποια πλευρά συντάσσεται (αν συντάσσεται) ο γελοιογράφος και γιατί; Παίζει ρόλο η εθνικότητά του;

Β-31. Το «επεισόδιο» της Κοφίνου, 1967

Το «επεισόδιο» της Κοφίνου τον Νοέμβριο του 1967 αποτελεί ένα από τα σημεία καμπής της κυπριακής ιστορίας. Ακολουθώντας τις οδηγίες του Γεώργιου Γρίβα, μέλη της Εθνοφρουράς εισήλθαν στο τουρκοκυπριακό χωριό της Κοφίνου και σκότωσαν 24 Τουρκοκύπριους: άνδρες, γυναίκες και παιδιά. Η ελληνική μεραρχία που είχε παράνομα αποσταλεί στη νήσο το 1964 αποσύρθηκε. Τον Ιανουάριο του 1968, ο πρόεδρος Μακάριος για πρώτη φορά ανακοίνωσε ότι, αν και επιθυμητή, η ένωση με την Ελλάδα δεν ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθεί. Βάσει αυτής της πολιτικής, κέρδισε την επανεκλογή του με μεγάλη πλειοψηφία (95%). Διακοινοτικές διαπραγματεύσεις για την επίλυση του Κυπριακού ξεκίνησαν το 1968 και συνεχίζονται μέχρι σήμερα.

Η μαρτυρία του καταδρομέα Μάριου Τεμπριώτη, ο οποίος συμμετείχε στις επιχειρήσεις για την «εξάλειψη» του θύλακα της Κοφίνου (15-16 Νοεμβρίου 1967)

Υπηρετούσα τη στρατιωτική θητεία μου στην [ελληνοκυπριακή] Εθνοφυλακή [όταν έγινε η εκκαθαριστική επιχείρηση] στην Κοφίνου. Πριν από το περιστατικό, ο λόχος μας είχε αναπτυχθεί στην περιοχή της Σκαρίνου αναμένοντας διαταγές. Είπε ο διοικητής μας: «Πηγαίνετε στο χωριό και μην αφήσετε ούτε κουτσό κοτόπουλο ζωντανό, σκοτώστε τους όλους». Εντωμεταξύ, οι Τουρκοκύπριοι είχαν εγκαταλείψει το χωριό, [παρέμεναν όμως] μερικοί νεαροί «μαχητές», τα γυναικόπαιδα και οι ηλικιωμένοι. Επιτεθήκαμε χωρίς οίκτο, εισβάλλοντας σε κάθε σπίτι. Εγώ πήρα έναν δεκαπεντάχρονο τραυματισμένο μαχητή και τον παρέδωσα στον διοικητή μου. «Ορίστε, πάρ' τον και αποτελείωσέ

τον», μου είπε. «Μα είναι τραυματισμένος, δεν μπορούμε να τον σκοτώσουμε», διαμαρτυρήθηκα. Δεν μπορούσα να συναινέσω στη δολοφονία αυτού του μαχητή· θαύμαζα το θάρρος του. Ο λοχίας στόχευσε το όπλο του προς τον νεαρό, ήθελε να τον σκοτώσει. Μπήκα μπροστά του και του είπα: «Θα πρέπει να σκοτώσεις εμένα πρώτα». Τελικά νομίζω ότι στείλανε [τον μαχητή] στο νοσοκομείο. Φριχτά πράγματα γίνανε στη διάρκεια της επίθεσης. Οι [Ελληνοκύπριοι] στρατιώτες λεηλάτησαν όλα τα σπίτια. Πρέπει να ομολογήσω ότι εγώ πήρα δύο μικρά τασάκια και μια τουρκική σημαία. Η αγριότητα που είδα στην Κοφίνου άλλαξε τη ζωή μου. Οι απόψεις μου άλλαξαν δραματικά. Μέχρι την επίθεση, για μας η ονομασία «Τούρκος» αντιπροσώπευε τη βαρβαρότητα, την οπισθοδρόμηση. Δεν είχαν κανένα δικαίωμα πάνω στο νησί. Ήρθαν εδώ στη διάρκεια της οθωμανοκρατίας και έπρεπε να πάνε πίσω στην Τουρκία. Ήταν ο εθνικός μας εχθρός. Δεν είχαν κανένα δικαίωμα πάνω στο νησί. Μετά το περιστατικό της Κοφίνου, οι απόψεις μου άλλαξαν θεαματικά.

Συνέντευξη του Μάριου Τεμπριώτη στον Niyazi Kızılyürek (Κοφίνου, 18 Απριλίου 2014).

Γιατί η επίθεση στην Κοφίνου είχε τόσο μεγάλο αντίκτυπο στον Μάριο Τεμπριώτη; Τι νομίζετε ότι τον έκανε να αλλάξει γνώμη για τους Τουρκοκύπριους; Έχοντας διαβάσει τη μαρτυρία του, θα λέγατε ότι η επίθεση στην Κοφίνου άλλαξε επίσης και τη γνώμη του για τους δικούς του ανθρώπους, τους Ελληνοκύπριους;

Β.5. ΝΑΤΟ, ΣΥΜΦΩΝΟ ΒΑΡΣΟΒΙΑΣ ΚΑΙ ΚΙΝΗΜΑ ΑΔΕΣΜΕΥΤΩΝ

Το ΝΑΤΟ ιδρύθηκε στην Ουάσιγκτον στις 4 Απριλίου 1949 με τη υπογραφή του Βορειοατλαντικού Συμφώνου από το Βέλγιο, την Ολλανδία, το Λουξεμβούργο, τη Γαλλία, τη Βρετανία, τις Ηνωμένες Πολιτείες, τον Καναδά, την Πορτογαλία, την Ιταλία, τη Νορβηγία, τη Δανία και την Ισλανδία. Το αρχηγείο του ΝΑΤΟ εδρεύει στις Βρυξέλλες. Σημείο κλειδί του συμφώνου αποτελεί το άρθρο 15, το οποίο προβλέπει τη συλλογική άμυνα σε περίπτωση ένοπλης επίθεσης εναντίον ενός η περισσότερων κρατών-μελών. Αν και δεν ειπώθηκε ρητά, το 1949 ο «κύριος ύποπτος» ήταν η Σοβιετική Ένωση και τα κομμουνιστικά κράτη του επονομαζόμενου Σιδηρού Παραπετάσματος. Το Σύμφωνο της Βαρσοβίας ήταν μια στρατιωτικοπολιτική συμμαχία αυτών των κρατών και ιδρύθηκε στις 14 Μαΐου 1945 με την υπογραφή της Συνθήκης Φιλίας, Συνεργασίας και Αμοιβαίας Αρωγής ως αντίπαλο δέος στον θεωρούμενο κίνδυνο που συνιστούσε η «καπιταλιστική Δύση», η «επαναστρατιωτικοποίησή της» και η ένταξη της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας στο ΝΑΤΟ στις 6 Μαΐου 1955. Το Σύμφωνο της Βαρσοβίας αποτελείτο από τη Σοβιετική Ένωση, τη Βουλγαρία, τη Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας, την Πολωνία, τη Ρουμανία, την Τσεχοσλοβακία, την Ουγγαρία και την Αλβανία (έως το 1968). Το Σύμφωνο της Βαρσοβίας επισήμως διαλύθηκε τον Ιούνιο του 1991.

Β.5.1. ΝΑΤΟ εναντίον Συμφώνου Βαρσοβίας

Β-32. Αποσπάσματα από την έκθεση του Ούγγρου πρεσβευτή στο Βουκουρέστι σχετικά με τον αντίκτυπο των «ουγγρικών γεγονότων» στη Ρουμανία και ειδικά στην ουγγρική εθνοτική μειονότητα της χώρας, Ιανουάριος του 1957

Τα γεγονότα στην Ουγγαρία είχαν σημαντικό αντίκτυπο […]. Είναι γνωστό ότι ολόκληρος ο πληθυσμός στην Τρανσυλβανία μαθαίνει νέα για τα γεγονότα στην Ουγγαρία όλη την ώρα και ότι οι περισσότεροι είναι συνδρομητές ουγγρικών εφημερίδων […]. Αμέσως μετά την έναρξη του ακαδημαϊκού έτους, στις συνελεύσεις για την εκλογή των μελών της Ένωσης Εργαζόμενης Νεολαίας, οι Ρουμάνοι φοιτητές ζήτησαν να βελτιωθεί το βιοτικό τους επίπεδο και να τους δοθεί η διαβεβαίωση ότι οι νεαροί μηχανικοί θα βρουν εργασία και ότι ο μισθός τους θα αυξηθεί […]. Τα αιτήματα των φοιτητών προκάλεσαν έκπληξη στα συμβούλια των πανεπιστημίων και στις κομματικές οργανώσεις. Υποσχέθηκαν να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα, [αλλά τελικά τους είπαν] ότι η τρέχουσα οικονομική κατάσταση της χώρας ήταν τέτοια, που και η νεολαία έπρεπε να κάνει θυσίες […]. Άρθρα στον Τύπο ανοιχτά αναφέρονται στα παράπονα των Ούγγρων της Τρανσυλβανίας, καθώς και στα λάθη που έχουν γίνει στο πλαίσιο της πολιτικής για τις εθνικότητες. Πολλοί γονείς ρωτούν αν είναι δυνατόν να στείλουν τα παιδιά τους σε ουγγρικά σχολεία και πανεπιστήμια […]. Επιπλέον ουγγρικά σχολεία έχουν ξεκινήσει

τη λειτουργία τους, ενώ εγκρίθηκε η έκδοση ενός πολιτιστικού και παιδικού περιοδικού στα ουγγρικά […]. Η κυβέρνηση επαναπροσέλαβε τους περισσότερους από τους υπαλλήλους του Υπουργείου Εσωτερικών Υποθέσεων που είχε απολύσει μερικές βδομάδες νωρίτερα. Οι βιομηχανίες προσέλαβαν εργάτες που μέχρι πρότινος ήταν υπάλληλοι στο Υπουργείο Άμυνας. Αυξήθηκε ο αριθμός των αστυνομικών σε περιπολία στους δρόμους, ενώ οι υπάλληλοι του Υπουργείου Άμυνας που είχαν στην κατοχή τους ποδήλατα επίσης οργάνωσαν περιπολίες. Απαγορεύτηκε η πρόσβαση στην Τρανσυλβανία σε ξένους και διπλωμάτες και διπλασιάστηκαν τα μέτρα παρακολούθησης σε όλη την επαρχία.

Σε ορισμένες περιοχές της Τρανσυλβανίας, οι τοπικοί ηγέτες είπαν στο ουγγρικό στοιχείο να βρίσκεται σε επαγρύπνηση καθώς οι καπιταλιστές ήθελαν να επανέλθουν στην εξουσία, ενώ στον ρουμανικό πληθυσμό κυκλοφόρησε η φήμη ότι η επαγρύπνηση ήταν υποχρεωτική επειδή οι Ούγγροι επεδίωκαν να επανακτήσουν την Τρανσυλβανία. Παράλληλα με τα άμεσα και σκληρά μέτρα που πήρε, η ρουμανική κυβέρνηση έκανε επίσης ορισμένες υποχωρήσεις. Στις 29 Οκτωβρίου ανακοινώθηκαν αυξήσεις σε μισθούς και συντάξεις, καθώς και η παροχή για πρώτη φορά οικογενειακού επιδόματος. Τα μέτρα αυτά είχαν ισχυρό αντίκτυπο στον πληθυσμό. Υπήρχαν φωνές που έλεγαν ότι όλα αυτά τα μέτρα για τους Ρουμάνους εργαζόμενους έγιναν λόγω των [γεγονότων στην Ουγγαρία]. Λαμβάνοντας υπόψη την πραγματική κατάσταση, η ρουμανική κυβέρνηση αναγκάστηκε να σταθεί επιεικής απέναντι στο δυσαρεστημένο πλήθος, ενώ πήρε δραστικά μέτρα εναντίον εκείνων που διατάρασσαν τη δημόσια τάξη.

Andreescu κ.ά., 2003, σελ. 246-249.

Η ένταση στην Τρανσυλβανία, μια περιοχή που παραδοσιακά διεκδικούνταν από τη Ρουμανία και την Ουγγαρία, είχε αρκετές επιπτώσεις: Οι ηγέτες του Εργατικού Κόμματος της Ρουμανίας φοβούνταν ότι οι διαμαρτυρίες των φοιτητών θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην απώλεια όχι μόνο της Τρανσυλβανίας αλλά και της εμπιστοσύνης των Σοβιετικών απέναντί τους. Οι Ρουμάνοι ηγέτες προσέφεραν αδιάκοπα τις υπηρεσίες τους στην καταστολή της αντικομμουνιστικής εξέγερσης του 1956 στην Ουγγαρία (στη Δύση ονομάστηκε «Ουγγρική Επανάσταση», στην Ανατολή «ουγγρικά γεγονότα»). Οι φοιτητικές αναταραχές σε περιοχές εκτός της Τρανσυλβανίας, λ.χ. στο Βουκουρέστι και στο Ιάσιο, είχαν ως αποτέλεσμα τη σύλληψη και καταδίκη εκατοντάδων ατόμων. Τα κατασταλτικά μέτρα συνεχίστηκαν και την επόμενη χρονιά.

Β-33. Βουλγαρικές αντιδράσεις στην επίθεση εναντίον της Τσεχοσλοβακίας, 1968

Άκρως απόρρητο!
Διοικητής 12ου Μηχανοκίνητου Συντάγματος
Διαταγή Μάχης υπ' αριθ. 4
Γενικό Επιτελείο Βουλγαρικού Λαϊκού Στρατού, Σόφια
8 μ.μ., 19 Αυγούστου 1968

Οι επιθέσεις των αντεπαναστατικών στοιχείων εναντίον της λαϊκής εξουσίας στην Τσεχοσλοβακική Σοσιαλιστική Δημοκρατία γίνονται όλο και πιο σφοδρές. Ο κίνδυνος για το Κομμουνιστικό Κόμμα και το σοσιαλιστικό σύστημα της χώρας είναι άκρως σοβαρός. Αντιδραστικές δυνάμεις καταβάλλουν έντονες και στοχευμένες προσπάθειες να αποκόψουν την Τσεχοσλοβακία από το Σύμφωνο της Βαρσοβίας και να τη θέσουν απέναντι των υπόλοιπων σοσιαλιστικών χωρών. Για την πάταξη της αντεπανάστασης, διατάζω το σύνταγμα να προχωρήσει στην εκτέλεση των ένοπλων αποστολών που του έχουν ανατεθεί από τον αρχιστράτηγο των κοινών ενόπλων δυνάμεων του Συμφώνου της Βαρσοβίας και να συντρίψει τα εχθρικά στοιχεία εντός των προβλεπόμενων από το σχέδιο δράσης περιοχών και χρονοδιαγραμμάτων. Όλες οι διαταγές και οι εντολές των αρχιστράτηγου που συνδέονται με αυτές τις αποστολές θα υλοποιηθούν επακριβώς και αναντιρρήτως.

Υπουργείο Εθνικής Αμύνης
Στρατηγός Ντόμπρι Τζούροφ
Επικεφαλής Γενικού Επιτελείου συνταγματάρχης Σεμερτζίεφ

http://1968bg.com/index.php?option=com_content&task=view&id=33&Itemid=20, ανάκτηση στις 4.09.2016.

Β-34. Ο Νικολάε Τσαουσέσκου καταδικάζει τη σοβιετική εισβολή στην Τσεχοσλοβακία, 21 Αυγούστου 1968

Οι αρχές αυτής της ομιλίας συμπεριλήφθηκαν σε επίσημο έγγραφο της ρουμανικής Μεγάλης Εθνικής Συνέλευσης, που στάλθηκε σε όλες τις κυβερνήσεις του κόσμου και στον ΟΗΕ. Στην ίδια τη Ρουμανία, ο φόβος μιας στρατιωτικής απειλής οδήγησε στην επανασύσταση των πατριωτικών φρουρών, που είχαν καταργηθεί το 1962, και στην προσθήκη στο Σύνταγμα της χώρας ενός άρθρου που όριζε ότι κανένας κρατικός φορέας δεν μπορούσε να αναγνωρίσει την απόσχιση μιας περιοχής που αποτελούσε μέρος του εθνικού κορμού. Η σοβιετική ηγεσία θεώρησε απιστία και ένδειξη εντεινόμενης εθνικιστικής πολιτικής την άρνηση του Τσαουσέσκου να συμμετάσχει στην εισβολή του Συμφώνου της Βαρσοβίας στην Τσεχοσλοβακία . Υπό αυτές τις συνθήκες, πολλοί Ρουμάνοι που μέχρι τότε ήταν διστακτικοί εντάχθηκαν στο Κομμουνιστικό Κόμμα ή τουλάχιστον άρχισαν να ακολουθούν πιστά τις πολιτικές του.

α. Ο Τσαουσέσκου εκφωνεί την ομιλία του από το μπαλκόνι των γραφείων της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος Ρουμανίας

Διαδικτυακή Φωτογραφική Βιβλιοθήκη του ρουμανικού κομμουνισμού, http://fototeca.iiccr.ro/picdetails.php?picid=34548X125X170, ανάκτηση στις 17.02.2016.

β. Αποσπάσματα από την ομιλία του Τσαουσέσκου

Η εισβολή στην Τσεχοσλοβακία στρατιωτικών δυνάμεων από πέντε σοσιαλιστικές χώρες συνιστά ένα μεγάλο λάθος που θέτει σε κίνδυνο την ειρήνη στην Ευρώπη και την τύχη του σοσιαλισμού στον κόσμο. Είναι αδιανόητη στη σημερινή εποχή. Όταν ο λαός ορθώνει το ανάστημά του για να αγωνιστεί για την εθνική ανεξαρτησία του και τα δικαιώματά του […] κανένας λόγος δεν μπορεί να γίνει αποδεκτός, ακόμη και για ένα δευτερόλεπτο, για την υποστήριξη της στρατιωτικής παρέμβασης στις υποθέσεις ενός αδελφού σοσιαλιστικού κράτους. Το Κόμμα μας και η κρατική αντιπροσωπεία που επισκέφτηκε την Τσεχοσλοβακία την προηγούμενη εβδομάδα είναι πεπεισμένοι ότι ο λαός της Τσεχοσλοβακίας, το Κομμουνιστικό Κόμμα Τσεχοσλοβακίας, η εργατική τάξη, οι ηλικιωμένοι, οι γυναίκες και η νεολαία υποστηρίζουν το κόμμα και τους ηγέτες του κράτους στις προσπάθειες που καταβάλλουν να βελτιώσουν την αρνητική κατάσταση που τους κληροδότησε το παρελθόν ώστε να εγγυηθούν τον θρίαμβο του σοσιαλισμού στη χώρα τους. Το ζήτημα του πώς κανείς επιλέγει να υλοποιήσει τον σοσιαλισμό είναι κάτι που αφορά το κάθε κόμμα, το κάθε κράτος, τον κάθε λαό. Κανείς δεν μπορεί να αναλάβει ρόλο συμβουλάτορα στο πώς πρέπει να οικοδομηθεί ο σοσιαλισμός σε μια άλλη χώρα. Πιστεύουμε ότι για να διευθετηθούν οι σχέσεις μεταξύ των σοσιαλιστικών χωρών και των κομμουνιστικών κομμάτων πάνω στις πραγματικές αρχές του μαρξισμού-λενινισμού, πρέπει μια για πάντα να δοθεί ένα τέλος σε οποιαδήποτε ανάμειξη στις υποθέσεις άλλων κρατών, άλλων κομμάτων.

εφ. *Scânteia*, 22 Αυγούστου 1968, σελ. 1.

Β-35. Γελοιογραφία σε αλβανικό σατιρικό περιοδικό που καταδικάζει την εισβολή του Συμφώνου της Βαρσοβίας στην Τσεχοσλοβακία

Hosteni, 25 Οκτωβρίου 1968, σελ. 5.

Μελετήστε τις πηγές Β-33, Β-34.β και Β-35. Χρησιμοποιήστε τις γνώσεις σας για να απαντήσετε τις ερωτήσεις που ακολουθούν:

α) Γιατί η Σοβιετική Ένωση εισέβαλε στην Τσεχοσλοβακία το 1968; Ποιες χώρες συμμετείχαν στην εισβολή; Εξηγήστε γιατί το βουλγαρικό Υπουργείο Εθνικής Άμυνας εξέδωσε την υπ' αριθ. 4 Διαταγή Μάχης. Ποια ήταν τα «αντεπαναστατικά στοιχεία» και ποιες οι «αντιδραστικές δυνάμεις»;

β) Συγκρίνετε την ομιλία Τσαουσέσκου με το επονομαζόμενο δόγμα Μπρέζνιεφ: «Όταν δυνάμεις εχθρικές στον σοσιαλισμό επιδιώκουν να στρέψουν την πορεία μιας σοσιαλιστικής χώρας προς τον καπιταλισμό, το πρόβλημα δεν το έχει μόνο η συγκεκριμένη χώρα αλλά όλες οι σοσιαλιστικές χώρες» (1968). Εξηγήστε γιατί η Ρουμανία δεν συμμετείχε στην εισβολή στην Τσεχοσλοβακία.

γ) Το γεγονός ότι η Αλβανία δεν συμμετείχε στην εισβολή στην Τσεχοσλοβακία βοηθά στην κατανόηση του μηνύματος της γελοιογραφίας; Πώς εκφράζει ο γελοιογράφος τη διαφωνία του με την εισβολή στην Τσεχοσλοβακία; Ποια είναι τα στοιχεία της γελοιογραφίας που μεταδίδουν αυτό το μήνυμα (λάβετε υπόψη και τα οπτικά και τα κειμενικά μηνύματα);

Β-36. Δήλωση του Τόντορ Ζίβκοφ σχετικά με την επικύρωση της Σύμβασης για την Απαγόρευση της Στρατιωτικής ή Οποιασδήποτε Άλλης Εχθρικής Χρήσης των Τεχνικών Μεθόδων Μεταβολής του Περιβάλλοντος, η οποία υπογράφτηκε στη Γενεύη στις 18 Μαΐου 1977

Σύντροφοι,

Ούτε κατά διάνοια δεν θα μπορούσαμε να φανταστούμε την πνευματική ιστορία του βουλγαρικού λαού χωρίς τη βαθιά του προσήλωση στη γη, στο φυσικό περιβάλλον, στα βουνά και στα δάση, στους αγρούς και στη θάλασσα. [Όλα] ζουν στα παραδοσιακά του τραγούδια. Όταν ο Βούλγαρος λέει «Ω, δάσος, πράσινο δάσος», εκφράζει την αγάπη του και τον σεβασμό του για το φυσικό κάλλος, την ευγνωμοσύνη του απέναντι σε αυτή την παντοτινή γη που μας έχει αναθρέψει.

Σήμερα, στις νέες συνθήκες της εποικοδομητικής εργασίας για την οικοδόμηση μιας αναπτυγμένης σοσιαλιστικής κοινωνίας, ο σεβασμός και ο θαυμασμός που τρέφουμε για το φυσικό περιβάλλον αυξάνεται ακόμα περισσότερο, γίνεται όλο και πιο ενεργός. Φροντίζουμε και θα συνεχίσουμε να φροντίζουμε για τη διατήρησή του. Έχουμε νομοθετήσει υπέρ της προστασίας του και ασκούμε αυστηρή κριτική σε όποιον προσπαθεί να καταστρέψει τις πανέμορφες κοιλάδες μας ή τα αιωνόβια δάση μας.

Αυτή η αδιάλλακτη στάση από μέρους μας είναι από τη φύση της βαθιά συνδεδεμένη με το θεμελιώδες ζήτημα της εποχής μας: τον αγώνα για τη διαφύλαξη της ειρήνης, την απαγόρευση των πυρηνικών όπλων και τον τερματισμό όλων των πυρηνικών δοκιμών, για τον ολοκληρωτικό και καθολικό αφοπλισμό. Το φυσικό περιβάλλον μας, η Γη, πρέπει να προφυλαχθεί από κάθε μορφή δηλητηρίασης ή καταστροφής.

Για αυτόν τον λόγο, σύντροφοι, δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ήταν ακριβώς η Σοβιετική Ένωση που το 1974 ξεκίνησε την πρωτοβουλία η οποία οδήγησε στη Σύμβαση για την Απαγόρευση της Στρατιωτικής ή Οποιασδήποτε Άλλης Εχθρικής Χρήσης των Τεχνικών Μεθόδων Μεταβολής του Περιβάλλοντος. Όπως είναι γνωστό, στις 16 Μαΐου, η Σύμβαση αυτή επικυρώθηκε από το Ανώτατο Σοβιέτ της Σοβιετικής Ένωσης.

Σήμερα παίρνουμε την απόφαση να επικυρώσουμε την ίδια σύμβαση […]. Η σύμβαση κλείνει την πόρτα στην επέκταση του ανταγωνισμού εξοπλισμών στο πεδίο του επονομαζόμενου «μετεωρολογικού» ή «γεωφυσικού» πολέμου, ο οποίος έχει μια άνευ προηγουμένου ολέθρια δυνατότητα να εξοντώσει τον άνθρωπο και την υλική ιδιοκτησία. Και την κλείνει πριν κάποιος, μεταφορικά μιλώντας, θα μπορούσε να «τρυπώσει».

Η εξωτερική πολιτική της Λαϊκής Δημοκρατίας της Βουλγαρίας, τόμ. 4, 1998, σελ. 422-424.

Με την ιδιότητά του ως προέδρου του Συμβουλίου του Κράτους της Λαϊκής Δημοκρατίας της Βουλγαρίας, ο Ζίβκοφ έκανε αυτή τη δήλωση στη διάρκεια συνεδρίασης του συμβουλίου στις 25 Μαΐου 1978. Η Βουλγαρία επικύρωσε τη σύμβαση έξι ημέρες αργότερα.

Β-37. Η στρατιωτική-στρατηγική άσκηση με την επωνυμία «Ασπίδα 82» (1982)

Από τις 14 Ιουνίου έως τις 30 Σεπτεμβρίου 1982 πραγματοποιήθηκε στη Σοβιετική Ένωση και τη Λαϊκή Δημοκρατία της Βουλγαρίας η μεγαλύτερη στο είδος της στην ιστορία του Συμφώνου της Βαρσοβίας στρατιωτική-στρατηγική άσκηση με την επωνυμία «Ασπίδα 82». Στρατιωτικοί εμπειρογνώμονες της Δύσης της απέδωσαν την ονομασία ο «επτάωρος πυρηνικός πόλεμος», καθώς η άσκηση προσομοίαζε το σενάριο πυρηνικής επίθεσης σε ολόκληρη την ευρωπαϊκή ήπειρο. Σε αυτή την άσκηση μεγάλης κλίμακας όλων των όπλων των κοινών ενόπλων δυνάμεων του Συμφώνου της Βαρσοβίας παρουσιάστηκε ολόκληρο το οπλοστάσιο του σοβιετικού στρατού και των στρατών των ευρωπαϊκών κομμουνιστικών κρατών, συμπεριλαμβανομένου του Λαϊκού Στρατού της Βουλγαρίας.

α. Τεθωρακισμένα

http://socbg.com/2014/01/%D1%89%D0%B8%D1%82-82-%D0%BD%D0%B0%D0%B9-%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D1%8F%D0%BC%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D0%B1%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%BE-%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D0%B2-%D0%B8.html, ανάκτηση στις 21.09.2016.

β. Σήμα: «Ασπίδα 82» – Βουλγαρία

Συγκρίνετε τις πηγές Β-36 και Β-37. Πού βρίσκεται η αντίφαση εδώ; Συζητήστε το ζήτημα του αφοπλισμού των αντίπαλων οργανισμών υπό την πίεση των δυνητικών κινδύνων λόγω της χρήσης πυρηνικών όπλων.

Β.5.2. Το Κίνημα των Αδεσμεύτων

Στο πλαίσιο της αποαποικιοποίησης την επαύριον του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, πολλές χώρες στην Ασία και την Αφρική απέκτησαν την ανεξαρτησία τους. Προκειμένου να αποφύγουν την υπαγωγή τους σε ένα από τα δύο μπλοκ, οι χώρες αυτές συγκρότησαν το Κίνημα των Αδεσμεύτων, το οποίο πραγματοποίησε το πρώτο του συνέδριο στο Βελιγράδι το 1961. Εκτός από την Κύπρο, η Γιουγκοσλαβία ήταν η μόνη αδέσμευτη χώρα από την Ευρώπη και ένα από τα ιδρυτικά μέλη του κινήματος. Στόχος του κινήματος ήταν να προάγει την πολιτική και οικονομική συνεργασία μεταξύ των μελών του, καθώς και πολιτικές ειρηνικής και λειτουργικής συνύπαρξης στο ψυχροπολεμικό πλαίσιο της εποχής.

Β-38. Το συνέδριο του Κινήματος των Αδεσμεύτων στο Βελιγράδι

α. Η διακήρυξη των αρχηγών κρατών ή των κυβερνήσεων των Αδέσμευτων Χωρών

Το συνέδριο των αρχηγών κρατών ή των κυβερνήσεων των παρακάτω αδέσμευτων χωρών –Αφγανιστάν, Αιθιοπία, Αλγερία, Βιρμανία, Γιουγκοσλαβία, Γκάνα, Γουινέα, Ηνωμένη Αραβική Δημοκρατία, Ινδία, Καμπότζη, Κεϋλάνη, Κονγκό, Κούβα, Κύπρος, Λίβανος, Μάλι, Μαρόκο, Νεπάλ, Σαουδική Αραβία, Σομαλία, Σουδάν, Τυνησία και Υεμένη– και παρατηρητών από τη Βολιβία, τη Βραζιλία και τον Ισημερινό πραγματοποιήθηκε στο Βελιγράδι από 1 έως 6 Σεπτεμβρίου 1961 με σκοπό την ανταλλαγή απόψεων σχετικά με διεθνή προβλήματα και την αποτελεσματικότερη συμβολή στην παγκόσμια ειρήνη, την ασφάλεια και στην ειρηνική συνεργασία μεταξύ των λαών.

Οι αρχηγοί κρατών ή κυβερνήσεων παρατηρούν ότι υπάρχουν εστίες κρίσης που οδηγούν προς μια παγκόσμια σύρραξη στη μεταβατική περίοδο από την παλαιά τάξη πραγμάτων, που βασιζόταν στην κυριαρχία, σε μια νέα τάξη πραγμάτων, που βασίζεται στη συνεργασία των εθνών. Θεωρούν ότι η διαρκής ειρήνη μπορεί να επιτευχθεί μόνο εάν αυτή η αντιπαράθεση οδηγήσει σε έναν κόσμο όπου θα εξαλειφθεί ριζικά η κυριαρχία της αποικιοκρατίας, του ιμπεριαλισμού και της νέο-αποικιοκρατίας σε όλες τις εκδηλώσεις τους. Με την εξάλειψη των αιτιών της σύρραξης θα εξαλειφθούν και όλες οι εκδηλώσεις της αποικιοκρατίας, και [παράλληλα] θα γίνει αποδεκτή η πολιτική της ειρηνικής συνύπαρξης σε παγκόσμιο επίπεδο.

Στηριζόμενες σε αυτό και στη θέληση των λαών τους, οι κυβερνήσεις των κρατών που συμμετέχουν στο συνέδριο απορρίπτουν με αποφασιστικότητα την άποψη ότι ο πόλεμος, συμπεριλαμβανομένου του «ψυχρού πολέμου», είναι αναπόφευκτος.

Όμως, τα στρατιωτικά μπλοκ που υπάρχουν αναγκαστικά προκαλούν επιδείνωση των διεθνών σχέσεων.

Οι συμμετέχοντες στο συνέδριο επανεπιβεβαιώνουν την πεποίθησή τους ότι όλα τα έθνη έχουν το δικαίωμα στην ενότητα, την αυτοδιάθεση και την ανεξαρτησία.

Οι συμμετέχοντες στον συνέδριο θεωρούν ότι ο αφοπλισμός αποτελεί επιτακτική ανάγκη και το πιο επείγον καθήκον της ανθρωπότητας. Μια ριζοσπαστική λύση αυτού του προβλήματος μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω του γενικού, ολοκληρωτικού και αυστηρά ελεγχόμενου [από τη διεθνή κοινότητα] αφοπλισμού.

Οι συμμετέχουσες χώρες καλούν όλα τα κράτη και ειδικά εκείνα τα κράτη που αυτή τη στιγμή εξερευνούν το Διάστημα να δεσμευθούν ότι θα το χρησιμοποιήσουν αποκλειστικά για ειρηνικούς σκοπούς.

Οι συμμετέχοντες στο συνέδριο θεωρούν ότι θα πρέπει να γίνουν προσπάθειες ώστε να λάβει τέλος η οικονομική ανισότητα που μας έχει κληρονομήσει η αποικιοκρατία και ο ιμπεριαλισμός. Θεωρούν ότι είναι αναγκαίο, μέσω της επιταχυνόμενης οικονομικής, βιομηχανικής και γεωργικής ανάπτυξης, να μειωθεί η ολοένα διευρυνόμενη απόσταση που χωρίζει το βιοτικό επίπεδο των ολιγάριθμων οικονομικά ανεπτυγμένων χωρών από εκείνο των πολυάριθμων, λιγότερο οικονομικά ανεπτυγμένων χωρών.

Οι συμμετέχουσες χώρες θεωρούν απαραίτητο η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ να βρει μια λύση στο ζήτημα της αύξησης των μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας και του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου προκειμένου να εναρμονιστεί η σύνθεσή τους με τις ανάγκες του ΟΗΕ και με την αυξημένη συμμετοχή των Ηνωμένων Εθνών.

Butković και Petković (επιμ.), 1979, σελ. 679.

β. Απόσπασμα από επιστολή των αρχηγών κρατών ή των κυβερνήσεων των Αδεσμεύτων Χωρών προς τον πρόεδρο των ΗΠΑ Τζον Κένεντι, 5 Σεπτεμβρίου 1961

Εξοχότατε,

Οι αρχηγοί των κρατών και των κυβερνήσεων που συμμετάσχουν στο συνέδριο των Αδεσμεύτων Χωρών απευθύνονται στην Εξοχότητά σας για ένα θέμα ζωτικής και άμεσης σημασίας για όλους εμάς και για ολόκληρο τον κόσμο. Το κάνουμε όχι μόνο για λογαριασμό μας, αλλά με την ομόφωνη επιθυμία του συνεδρίου και των λαών μας.

Είμαστε αναστατωμένοι και ανησυχούμε βαθύτατα για την επιδείνωση της διεθνούς κατάστασης και την προοπτική του πολέμου που απειλεί τώρα την ανθρωπότητα. Η Εξοχότητά σας έχει συχνά επισημάνει την τρομερή φύση του σύγχρονου πολέμου και τη χρήση πυρηνικών όπλων, τα οποία μπορεί να καταστρέψουν την ανθρωπότητα, και έχει κάνει έκκληση για τη διατήρηση της παγκόσμιας ειρήνης.

Ωστόσο, είμαστε στο χείλος αυτού του πολύ μεγάλου κινδύνου που απειλεί τον κόσμο και την ανθρωπότητα. Έχουμε πλήρη επίγνωση ότι η Εξοχότητά σας ανησυχεί, όπως και ο καθένας από εμάς, με την προοπτική αυτής της τρομερής εξέλιξης.

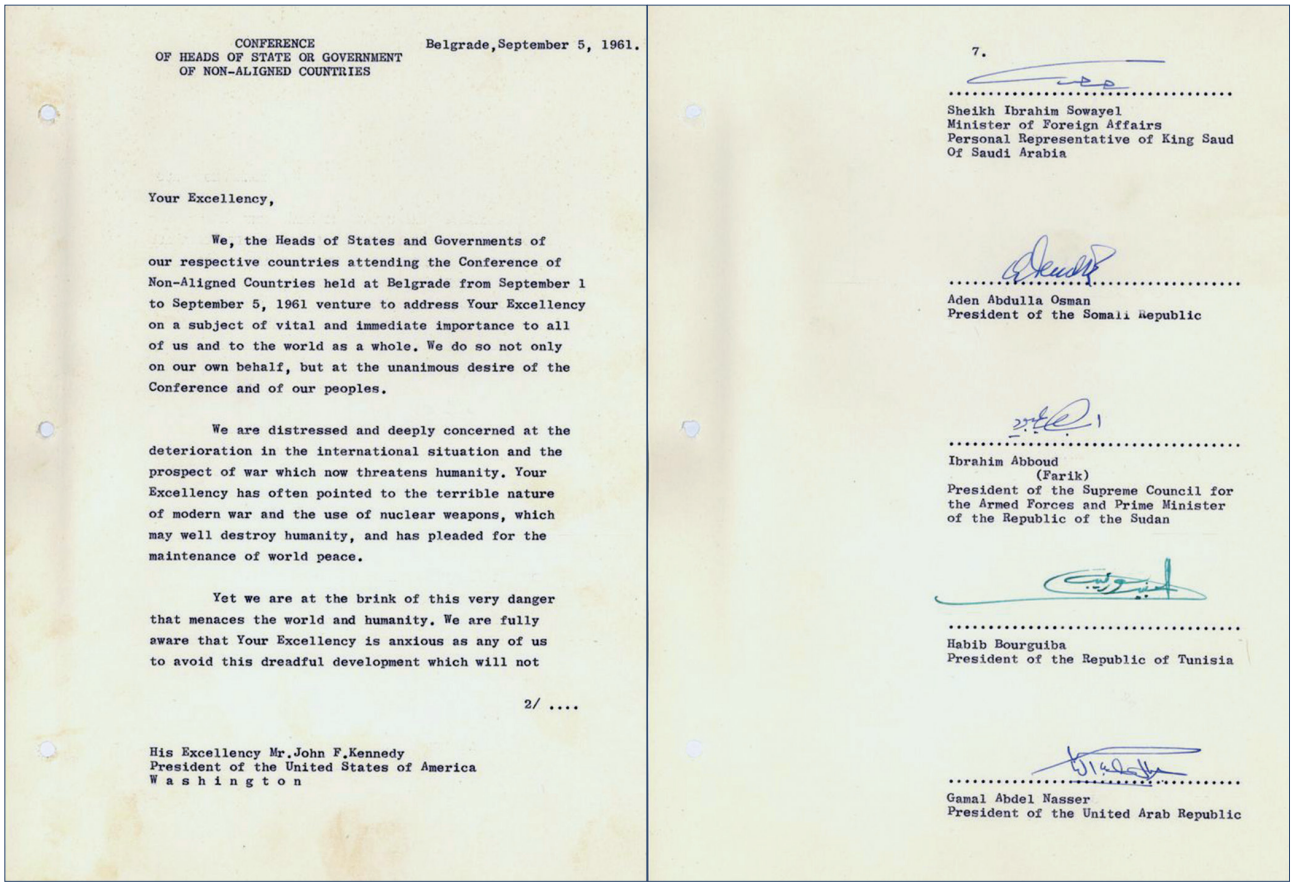

CONFERENCE
OF HEADS OF STATE OR GOVERNMENT
OF NON-ALIGNED COUNTRIES

Belgrade, September 5, 1961.

Your Excellency,

We, the Heads of States and Governments of our respective countries attending the Conference of Non-Aligned Countries held at Belgrade from September 1 to September 5, 1961 venture to address Your Excellency on a subject of vital and immediate importance to all of us and to the world as a whole. We do so not only on our own behalf, but at the unanimous desire of the Conference and of our peoples.

We are distressed and deeply concerned at the deterioration in the international situation and the prospect of war which now threatens humanity. Your Excellency has often pointed to the terrible nature of modern war and the use of nuclear weapons, which may well destroy humanity, and has pleaded for the maintenance of world peace.

Yet we are at the brink of this very danger that menaces the world and humanity. We are fully aware that Your Excellency is anxious as any of us to avoid this dreadful development which will not

2/ ....

His Excellency Mr. John F. Kennedy
President of the United States of America
W a s h i n g t o n

7.

Sheikh Ibrahim Sowayel
Minister of Foreign Affairs
Personal Representative of King Saud
Of Saudi Arabia

Aden Abdulla Osman
President of the Somali Republic

Ibrahim Abboud
(Farik)
President of the Supreme Council for
the Armed Forces and Prime Minister
of the Republic of the Sudan

Habib Bourguiba
President of the Republic of Tunisia

Gamal Abdel Nasser
President of the United Arab Republic

http://www.jfklibrary.org/Asset-Viewer/Archives/JFKPOF-104-004.aspx, ανάκτηση στις 3.09.2016.

Β-39. Απόσπασμα από άρθρο της εφημερίδας *New York Times* για το Κίνημα των Αδεσμεύτων (4 Σεπτεμβρίου 1975)

Ο ΟΗΕ φαίνεται ότι προορίζεται να γίνει το πεδίο όπου οι Ηνωμένες Πολιτείες και οι άλλες βιομηχανικές δυνάμεις θα επιδιώξουν μια νέα σχέση με τις χώρες που αυτοχαρακτηρίζονται ως αδέσμευτες. Οι περισσότερες από αυτές είναι φτωχές, ορισμένες δε ιδιαίτερα φτωχές, ενώ κάποιες είναι νεόπλουτες λόγω των τεράστιων εσόδων που αποκομίζουν από το πετρέλαιο. Αλλά η διάθεσή τους είναι παρόμοια: η βαθιά ριζωμένη αίσθηση μιας μεγάλης αδικίας που το 70% της ανθρωπότητας πρέπει να τα βγάλει πέρα με το 30% του παγκόσμιου εισοδήματος.

Καθώς το κίνημα των αδεσμεύτων μεγαλώνει –αυτή τη στιγμή έχει 83 πλήρη μέλη, σχεδόν τα τρία πέμπτα των μελών του ΟΗΕ– είναι όλο και περισσότερο αναγκασμένο να επιδιώκει συμβιβασμούς μεταξύ των συγκρουόμενων τάσεων που υπάρχουν στους κόλπους του.

Διαβάστε τις πηγές Β-38α, Β-38β και Β-39. Τι οδήγησε αυτές τις χώρες να σχηματίσουν το Κίνημα των Αδεσμεύτων; Ποιοι ήταν οι στόχοι του κινήματος;

Β-40. Οι τρεις ηγέτες του Κινήματος των Αδεσμεύτων: Γκαμάλ Άμπντελ Νάσερ (Ηνωμένη Αραβική Δημοκρατία [Αίγυπτος]), Γιόσιπ Μπροζ Τίτο (Γιουγκοσλαβία), Μακάριος Γ' (Κύπρος)

Γραφείο Τύπου και Επικοινωνίας, Κυπριακή Δημοκρατία.

Αντίθετα με τις προσδοκίες των Μεγάλων Δυνάμεων, ο Μακάριος επεδίωξε στενές σχέσεις και συνεργασία με το Κίνημα των Αδεσμεύτων προκειμένου να προωθήσει την ανεξαρτησία της Κύπρου (Συνέδριο του Βελιγραδίου, 1-6 Σεπτεμβρίου 1961). Ο αντιπρόεδρος Κιουτσούκ και η τουρκοκυπριακή ηγεσία αντιτάχθηκαν σθεναρά στην πρωτοβουλία αυτή του Μακάριου. Βλ. Βιβλίο Εργασίας 2, σελ. 117.

Γιατί νομίζετε ότι ο πρόεδρος Μακάριος επέλεξε να συμμετάσχει στο Κίνημα των Αδεσμεύτων ενώ η Ελλάδα, η Τουρκία και η Βρετανία ήταν μέλη του ΝΑΤΟ;

Β.6. ΒΑΛΚΑΝΙΚΕΣ ΣΥΜΜΑΧΙΕΣ

Β.6.1. Σχέδια για μια βουλγαρογιουγκοσλαβική ομοσπονδία

Σε συνάντησή του με τους κομμουνιστές ηγέτες των βαλκανικών χωρών στη Μόσχα το 1943, ο Στάλιν επανέφερε στο τραπέζι την παλιά ιδέα για τη σύσταση μιας νοτιοσλαβικής ομοσπονδίας. Στις αρχές του 1945, υπό την πίεση των Σοβιετικών, ο Τίτο και ο Γκεόργκι Δημητρώφ συμφώνησαν να ξεκινήσουν τις προετοιμασίες για τη δημιουργία μιας βουλγαρογιουγκοσλαβικής ομοσπονδίας. Τον Ιούνιο του 1946, ο Στάλιν ζήτησε την «πολιτισμική και εθνική αυτονομία της Μακεδονίας του Πιρίν» ως το πρώτο βήμα για την ενσωμάτωσή της στη Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας (ΛΔΜ) η οποία θα αποτελούσε μέρος της μελλοντικής βουλγαρογιουγκοσλαβικής ομοσπονδίας. Αυτό το μεγάλο ομοσπονδιακό κράτος αναμενόταν να βάλει τέλος στις υπάρχουσες εθνικές αντιφάσεις σύμφωνα με το σοβιετικό μοντέλο. Σε αυτό το πλαίσιο, η βουλγαρική πλευρά συμφώνησε στην ανακομιδή των λειψάνων του κοινού εθνικού ήρωα Γκότσε Ντέλτσεφ από τη Σόφια στα Σκόπια. Η γιουγκοσλαβική πλευρά ηγήθηκε της διαδικασίας των διμερών διαπραγματεύσεων, στη διάρκεια των οποίων ανέκυψαν σειρά ανοικτών ή ασαφών ζητημάτων σε σχέση με τη δομή, τη λειτουργικότητα ή ακόμα και την ονομασία του ομοσπονδιακού κράτους. Η γιουγκοσλαβική ηγεσία πρότεινε τη συμμετοχή της Αλβανίας στη μελλοντική ομοσπονδία και εξέφρασε βλέψεις για την ελληνική Μακεδονία, οι οποίες συνάντησαν την αποφασιστική αντίθεση των Δυτικών Μεγάλων Δυνάμεων. Αυτή η αντίθεση εκφράστηκε ξεκάθαρα, ειδικά από τη Βρετανία, για το σύνολο του ομοσπονδιακού εγχειρήματος. Οι Βρετανοί απαίτησαν από τον Στάλιν να συναινέσει στην αναβολή όλων των εδαφικών αλλαγών στα Βαλκάνια έως ότου υπογραφούν οι συνθήκες ειρήνης που θα τερμάτιζαν επίσημα τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ως πρώην σύμμαχος της ναζιστικής Γερμανίας, η Βουλγαρία υπέγραψε τη συνθήκη ειρήνης στις 10 Φεβρουαρίου 1947. Στη διάρκεια των διαπραγματεύσεων για την ειρήνη, η Γιουγκοσλαβία υποστήριξε τη Βουλγαρία απέναντι στις εδαφικές συνοριακές διεκδικήσεις της Ελλάδας, στις οποίες συμπεριλαμβανόταν μέρος της Μακεδονίας του Πιρίν. Μετά τις βουλγαρογιουγκοσλαβικές συμφωνίες στο Μπλεντ της Σλοβενίας (30 Ιουλίου – 1 Αυγούστου 1947), τις οποίες ακολούθησε η σύναψη συμφωνίας αμοιβαίας φιλίας, συνεργασίας και αρωγής που υπέγραψαν ο Τίτο και ο Δημητρώφ στο Ευξείνογκραντ της Βουλγαρίας στις 27 Νοεμβρίου 1947, η προσφάτως τυποποιημένη μακεδονική γλώσσα εισάχθηκε στα σχολεία της επαρχίας του Πιρίν. Η πολιτική αυτή προκάλεσε αντιφατικές αντιδράσεις μεταξύ του τοπικού πληθυσμού, το 63,6% των οποίων καταχωρήθηκε διοικητικά ως

μακεδονικής εθνικότητας. Εν είδει αντισταθμίσματος, οι συμφωνίες του Μπλεντ πρόβλεπαν ότι σε αντάλλαγμα για την ενσωμάτωση της Μακεδονίας του Πιρίν στη ΛΔΜ, θα παραχωρούνταν στη Βουλγαρία, στο πλαίσιο της ομοσπονδίας, εκείνες οι συνοριακές περιοχές όπου ο βουλγαρικός πληθυσμός αποτελούσε την πλειοψηφία, εδάφη δηλαδή που η Σόφια είχε απολέσει με τη Συνθήκη του Νεϊγύ το 1919. Όλα αυτά δεν είχαν επισήμως εγκριθεί από τους Σοβιετικούς και τελικά η ρήξη Τίτο-Στάλιν τον Ιούνιο του 1948 έδωσε τέλος στα σχέδια για τη σύσταση της βουλγαρογιουγκοσλαβικής ομοσπονδίας.

Β-41. Μια προσωπική μαρτυρία για τον συντονισμό των βουλγαρικών και γιουγκοσλαβικών σχεδίων για ομοσπονδία

Στο κατεστραμμένο, νυσταγμένο και κρύο Βελιγράδι, το κτίριο της βουλγαρικής πρεσβείας ήταν το μόνο που θερμαινόταν. Χωρίς ζωντανή ψυχή γύρω μου, χωρίς υπαλλήλους και φρουρούς, με τις πόρτες ξεκλείδωτες, στάθηκα δίπλα στους μικρούς λαμπτήρες των τοίχων και μελετούσα τα μοιραία έγγραφα για εκατοστή φορά. Σύμφωνα με τις σύντομες στενογραφημένες σημειώσεις μου, τα κύρια σημεία των δύο προσχεδίων ήταν τα ακόλουθα:

Βουλγαρικό προσχέδιο: Οι δύο κυβερνήσεις ανακοινώνουν ότι προχωρούν προς την ενοποίηση των Νοτίων Σλάβων με τη δημιουργία ενός ομοσπονδιακού κράτους που θα περιλαμβάνει δύο ομόσπονδες μονάδες, τη Βουλγαρία και τη Γιουγκοσλαβία. Ονομασία του κράτους: Ομοσπονδία των Νοτίων Σλάβων. Κοινοί οργανισμοί: Εξωτερικών Υποθέσεων και στρατός. Τελικό Σύνταγμα: Ύστερα από δημοψήφισμα και εκλογές. Μεταβατικοί φορείς: Θα συσταθεί ένα ενδιάμεσο σώμα, το Συμβούλιο της Νοτιοσλαβικής Ενότητας, με έδρα το Βελιγράδι. Σύνθεση του συμβουλίου: Βάσει ισοτιμίας, το συμβούλιο θα αποτελείται από εκπροσώπους των δύο χωρών.

Γιουγκοσλαβικό προσχέδιο: Το ομοσπονδιακό κράτος θα ενώσει επτά ομόσπονδες μονάδες: τη Βουλγαρία, τη Σερβία, την Κροατία, τη Σλοβενία, τη Μακεδονία, το Μαυροβούνιο και τη Βοσνία και Ερζεγοβίνη. Ονομασία: Δεν καθορίζεται. Κοινοί οργανισμοί: Εξωτερικών Υποθέσεων, στρατός και τελωνείο. Τελικό Σύνταγμα: Ύστερα από δημοψήφισμα και εκλογές. Μεταβατικοί φορείς: Βουλγαροσλαβική επιτροπή με έδρα το Βελιγράδι και ονομασία «Επιτροπή Σλαβικής Ενότητας», εξουσιοδοτημένη να εκλέξει κυβέρνηση και να συντάξει προσχέδιο του Συντάγματος. Σύνθεση της επιτροπής: Ίσος αριθμός αντιπροσώπων από τη Βουλγαρία και τις έξι ομόσπονδες μονάδες της Γιουγκοσλαβίας.

Todorov, 1999, σελ. 338.

Εξηγήστε το ιστορικό πλαίσιο αυτής της πηγής. Συγκρίνετε τις διαφορετικές ιδέες για τη Νοτιοσλαβική Ομοσπονδία. Εξηγήστε τον ρόλο του Τίτο. Αναλύστε τις διαφορές στις βουλγαρικές και γιουγκοσλαβικές απόψεις για την ομοσπονδία. Εξηγήστε τις απόψεις του Στάλιν στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου.

Β-42. Αντιπροσωπεία της Λαϊκής Δημοκρατίας της Μακεδονίας στη Σόφια παραλαμβάνει τα λείψανα του Γκότσε Ντέλτσεφ, Μάιος του 1946

α. «Πολλές χιλιάδες στη Μακεδονία του Πιρίν απέτισαν φόρο τιμής στη φωτεινή μνήμη του Γκότσε Ντέλτσεφ κατά τη μεταφορά των λειψάνων του [στα Σκόπια]»

Πετρίτσι, 8 Οκτωβρίου (τηλεφωνικώς)
Ο ανταποκριτής μας στο Πετρίτσι αναφέρει:
Σήμερα, καθοδόν από τη Σόφια στα Σκόπια, η αντιπροσωπεία της ΛΔΜ που μεταφέρει τα λείψανα του Γκότσε Ντέλτσεφ πέρασε από τη Μακεδονία του Πιρίν. Η σαρκοφάγος, που είχε κατασκευαστεί ειδικά για την περίπτωση και κάλυπταν γιουγκοσλαβικές σημαίες και η σημαία της ΛΔΜ, είχε τοποθετηθεί πάνω σε άμαξα του πυροβολικού και φρουρούνταν από αγωνιστές και αξιωματικούς του γιουγκοσλαβικού στρατού. Τη σαρκοφάγο ακολουθούσαν η αντιπροσωπεία της ΛΔΜ, η αντιπροσωπεία των μακεδονικών προσφυγικών οργανώσεων στη Σόφια, κοντινά πρόσωπα του Ντέλτσεφ και άλλοι. Πολλές χιλιάδες στη Μακεδονία του Πιρίν απέτισαν φόρο τιμής στη φωτεινή μνήμη του Ντέλτσεφ κατά τη μεταφορά των λειψάνων του.

εφ. *Nova Makedonija*, 8 Οκτωβρίου 1946.

β. «Η πρωτεύουσα της Μακεδονίας υποδέχεται με επισημότητα τα λείψανα του Γκότσε Ντέλτσεφ»

Τα Σκόπια, η πρωτεύουσα της Μακεδονίας, υποδέχτηκαν τα λείψανα του μεγάλου αγωνιστή και αποστόλου της ελευθερίας Γκότσε Ντέλτσεφ. Χιλιάδες άνθρωποι υποκλίθηκαν στη φωτεινή μνήμη του επαναστάτη, αποτίοντας φόρο τιμής στα έργα του και στα αθάνατα κατορθώματά του […]. Οι κάτοικοι των Σκοπίων υποδέχτηκαν τα λείψανά του με αξιοπρέπεια. Αρκετές χιλιάδες περίμεναν κάτω από ασταμάτητη βροχή για μια ώρα την ιερή πομπή και, όταν έφτασαν τα λείψανα, τα συνόδευσαν στην τελευταία κατοικία του, στο εθνικό ιστορικό μνημείο, την εκκλησία

του Σωτήρος […]. Ο πρόεδρος της Λαϊκής Συνέλευσης, Μπλακόγια Φότεφ, μίλησε για τα έργα και τα ιδανικά του Ντέλτσεφ. Μεταξύ άλλων, είπε: «Σαράντα τρία χρόνια μάς χωρίζουν από τον τραγικό αλλά ηρωικό θάνατο αυτού του μεγάλου τέκνου του λαού μας. Η μακεδονική γη περίμενε σαράντα τρία χρόνια να δεχτεί τα λείψανά του. Για σαράντα τρία χρόνια η φωτεινή και αγαπητή εικόνα του εθνικού μας ήρωα έχει επιζήσει και μεγαλώσει ακόμα περισσότερο στις ψυχές του μακεδονικού λαού».

εφ. *Nova Makedonija*, 11 Οκτωβρίου 1946, σελ. 3.

γ. Συνέντευξη με τον πρώην δημοδιδάσκαλο στην πόλη Γκότσε Ντέλτσεφ στη Μακεδονία του Πιρίν για την επιβολή της μακεδονικής και στη συνέχεια της βουλγαρικής εθνικής ταυτότητας στον τοπικό πληθυσμό (Φεβρουάριος του 2009)

Το 1946 οι κομμουνιστές βρίσκονταν ήδη στην εξουσία και γινόταν λόγος ότι θα ενωνόμασταν με τους Σέρβους, δηλαδή τη Γιουγκοσλαβία, και ότι ο Τίτο και ο Δημητρώφ είχαν καταλήξει σε κάποιου είδους συμφωνία σχετικά με τη συγχώνευση της επαρχίας του Πιρίν στη Μακεδονία, τη σερβική Μακεδονία. Δεν έδωσα ιδιαίτερη σημασία σε αυτήν τη φήμη, αλλά πολλοί άνθρωποι αναστατώθηκαν. «Γλιτώσαμε από τους Έλληνες και τους Σέρβους, αλλά τώρα πρόκειται να [μας δώσουν] στον Τίτο» – αυτά έλεγαν πολλοί άνθρωποι την εποχή εκείνη.

Και τότε, κάποια στιγμή, αποδείχτηκε ότι δεν επρόκειτο για φήμη, αλλά ότι θα συνέβαινε πραγματικά. Άρχισαν να μας καλούν στο δημαρχείο και να αλλάζουν τα βουλγαρικά διαβατήριά μας, όπου προσδιοριζόμασταν ως Βούλγαροι, με νέα, όπου προσδιοριζόμασταν ως Μακεδόνες. Πολλοί άνθρωποι τότε δεν μπορούσαν να πιστέψουν στα μάτια τους, αλλά επειδή είμαστε, ξέρετε, δειλοί, αυτό πέρασε κατά κάποιον τρόπο απαρατήρητο, αν και έγιναν αθόρυβες εξεγέρσεις σε ορισμένα μέρη. Μερικοί φυλακίστηκαν, αλλά θα ήθελα να σημειώσω πάλι ότι, αντίθετα από ό,τι συνέβη με τους Πομάκους [μουσουλμάνους Βούλγαρους] το 1972, δεν σημειώθηκαν υπερβολές. Επομένως, γιατί να είμαι θυμωμένος; Έτσι κι αλλιώς, ξέρω ότι είμαι Βούλγαρος και χριστιανός ορθόδοξος, επομένως δεν έχει σημασία ποιος θα με προσδιορίσει και ως τι, έτσι δεν είναι; Αυτό είπαμε οι περισσότεροι από εμάς.

Αλλά το 1947-48 ο καθένας προσδιοριζόταν ως «Μακεδόνας» – οι Βούλγαροι και οι Τούρκοι και οι Πομάκοι. Και έτσι είχαν τα πράγματα έως το 1964, όταν το καθεστώς ήρθε στα συγκαλά του και άρχισε να αποκαθιστά τα βουλγαρικά ονόματα πάλι, να μας καταγράφει στα διαβατήρια και πάλι ως «Βούλγαρους».

Gruev κ.ά., 2011, σελ. 193-194.

Β.6.2. Το Βαλκανικό Σύμφωνο του 1954: Τουρκία, Ελλάδα και Γιουγκοσλαβία

Προκειμένου να ενισχύσει τη γεωστρατηγική της θέση και να αποτρέψει τη Σοβιετική Ένωση από το να αποκτήσει έξοδο στη Μεσόγειο, το 1953 η Γιουγκοσλαβία υπέγραψε με την Ελλάδα και την Τουρκία πολιτική –και έναν χρόνο αργότερα– στρατιωτική συμμαχία. Το ενδιαφέρον κομμάτι του Συμφώνου ήταν το γεγονός ότι τότε η Ελλάδα και η Τουρκία ήταν μέλη του ΝΑΤΟ, ενώ η Γιουγκοσλαβία ήταν μια κομμουνιστική χώρα. Αυτό σήμαινε ότι εμμέσως η Γιουγκοσλαβία συμπεριλαμβανόταν στο δυτικό αμυντικό σύστημα. Όταν εξομαλύνθηκαν οι σχέσεις της Γιουγκοσλαβίας με τη Σοβιετική Ένωση και ειδικότερα μετά την ελληνοτουρκική διαμάχη για την Κύπρο, το Βαλκανικό Σύμφωνο ντε φάκτο έπαψε να υφίσταται.

Β-43. Το Βαλκανικό Σύμφωνο

α. Ανταπόκριση Γιουγκοσλάβου δημοσιογράφου από την Αθήνα

ΕΠΙΘΕΣΕΙΣ ΣΤΗ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ

Αθήνα, 29 Μαΐου (τηλεφωνικώς) – Πολλές ελληνικές καθημερινές εφημερίδες έχουν καλύψει εκτενώς την επικείμενη επίσκεψη του προέδρου Τίτο στην Ελλάδα […]. Οι Έλληνες εργάζονται για την ανέγερση αψίδας του θριάμβου στο τέλος του δρόμου Πειραιώς-Αθηνών, στους ανατολικούς πρόποδες της Ακρόπολης. Αυτό το σημείο θεωρείται η πύλη εισόδου της πόλης και εδώ οι Έλληνες καλωσορίζουν σημαντικούς επισκέπτες.

Στα φύλλα του αθηναϊκού Τύπου δίνεται ιδιαίτερη έμφαση σήμερα σε δύο ειδήσεις εξωτερικής πολιτικής που σχετίζονται με την επικείμενη επίσκεψη του προέδρου Τίτο. Η πρώτη αφορά την επιδεικτική δραστηριότητα του [νέου] Ιταλού πρέσβη στην Αθήνα, Καρούσο. Ο κύριος αυτός έχει ήδη αποταθεί στο ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών σχετικά με τη δυνατότητα παρουσίασης των επιστολών διαπίστευσής του στον [βασιλιά] Παύλο πριν από την άφιξη του προέδρου Τίτο. Η επιμονή του ότι το πράγμα επείγει είναι ασυνήθιστη για τέτοιου είδους θέματα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να εξαχθούν βιαστικά συμπεράσματα για τη στάση της Ιταλίας απέναντι στο Βαλκανικό Σύμφωνο, το οποίο

βρίσκεται στην ατζέντα των συνομιλιών του Τίτο με Έλληνες αξιωματούχους. Είναι γνωστό τοις πάσι ότι ύστερα από τη συνάντηση του Τίτο με τον Τούρκο πρόεδρο Μπαγιάρ, η Ιταλία επιχείρησε να πείσει την Ελλάδα να φρενάρει [τις διαπραγματεύσεις] για αυτό το –ακόμα ανύπαρκτο– σύμφωνο. Η Ρώμη προσπάθησε ανεπιτυχώς να χρησιμοποιήσει το ΝΑΤΟ για να κάνει την Ελλάδα να αποχωρήσει [από τις διαπραγματεύσεις]. Ο ελληνικός Τύπος έστειλε ένα οξύ μήνυμα στον ιταλικό ιμπεριαλισμό: Κάτω τα χέρια από τα Βαλκάνια!

Το δεύτερο γεγονός που τράβηξε την προσοχή του τοπικού Τύπου ήταν η διέλευση ρωσικών πολεμικών πλοίων από τη Μαύρη Θάλασσα με κατεύθυνση την Αλβανία […]. Η Μόσχα έχει στείλει τα αντιτορπιλικά της ακριβώς την ίδια στιγμή που το γιουγκοσλαβικό πλοίο που μεταφέρει τον πρόεδρο Τίτο βρίσκεται στα ίδια χωρικά ύδατα […]. Στην Ελλάδα αυτό ερμηνεύεται ως έκφραση του ενδιαφέροντος της Μόσχας για τα Βαλκάνια, στη συγκεκριμένη περίπτωση την Αλβανία, και ότι αυτό είναι κάτι που οποιοδήποτε μελλοντικό Βαλκανικό Σύμφωνο θα πρέπει να το λάβει υπόψη του. Θεωρείται επίσης ένα είδος άσκησης πίεσης προς τις τρεις χώρες καθώς οδεύουν προς την τελική συμφωνία υπογραφής του συμφώνου. Το γεγονός ότι οι Έλληνες αντιλαμβάνονται την κατάσταση έτσι είναι προφανές στα άρθρα των καθημερινών αθηναϊκών εφημερίδων.

Η πίεση που ασκεί η Ρώμη και η Μόσχα προς τις τρεις χώρες για αυτό το καινοτόμο σύμφωνο, λαμβάνοντας υπόψη τις σχέσεις τους, δεν αποτελεί παρά ένα περαστικό μαύρο σύννεφο, όπως εκείνο που προσφάτως έφερε μια απογευματινή μπόρα στην Αθήνα· ο ουρανός σκοτείνιασε για μια στιγμή και αμέσως μετά η Ακρόπολη γυαλοκοπούσε και πάλι σε όλο το μεγαλείο της στον λαμπερό μεσογειακό ήλιο.

εφ. *Vjesnik*, 30 Μαΐου 1954, σελ. 1.

β. Αποσπάσματα από την ομιλία του υπουργού Εξωτερικών, καθηγητή Φουάτ Κιοπρουλού, επ' ευκαιρία της υπογραφής της Συμφωνίας της Άγκυρας (28 Φεβρουαρίου 1953)

Η συμφωνία αυτή είναι αποτέλεσμα της ρεαλιστικής στάσης τριών χωρών βαθιά αφοσιωμένων στις αρχές της Χάρτας του ΟΗΕ και στο ιδανικό της ειρήνης σε πνεύμα συνεργασίας και ειλικρινούς φιλίας, καθώς και της αποφασιστικότητάς τους να υπερασπιστούν την ανεξαρτησία τους μπροστά στον κοινό εχθρό. Ως εκ τούτου, η συμφωνία αυτή, η οποία σε σχέση με τη γεωπολιτική συμφωνεί με τα ιδανικά και τα κοινά συμφέροντα όλων των ειρηνικών κυβερνήσεων, αποτελεί ένα αξιόπιστο έγγραφο […]. Ενώ πορευόμαστε αποφασιστικά προς την κατεύθυνση της φιλίας και της συνεργασίας, παρέχουμε επίσης ένα νέο θεμέλιο για την ειρήνη υπό το πρίσμα του ρεαλισμού και της προώθησης ειρηνικών εξελίξεων στον ελεύθερο κόσμο. Η Τουρκία είναι υπερήφανη που φιλοξενεί την υπογραφή αυτού του συμβολαίου συνεργασίας και ασφάλειας, το οποίο οραματίστηκε το Βελιγράδι και σχεδίασε η Αθήνα.

εφ. *Milliyet*, 1 Μαρτίου 1953, σελ. 1, 7.

γ. Δήλωση του βουλευτή του Δημοκρατικού Κόμματος Χουλουσί Κιοϊμέν στη διάρκεια της κοινοβουλευτικής συζήτησης για την έγκριση της συμφωνίας

Σε περίπτωση πολέμου στην Ευρώπη, η στρατηγική σημασία της Βαλκανικής χερσονήσου και η γεωγραφική θέση της Τουρκίας είναι αυτονόητες. Για να εξασφαλιστεί η νίκη, οι επιτιθέμενες δυνάμεις θα υποχρεωθούν να επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους στην ξηρά και τη θάλασσα σε τρεις ηπείρους και να θέσουν υπό τον έλεγχό τους τούς πόρους των περιοχών αυτών. Οι βασικές δίοδοι εξάπλωσης διατρέχουν τα Βαλκάνια, τα Στενά και τη χώρα μας. Δεδομένου αυτού του στρατηγικού γεγονότος, η κοινή απόφαση των τριών χωρών που παίζουν ηγετικό ρόλο στον καθορισμό του πεπρωμένου αυτής της γεωγραφικής περιοχής, η οποία ελήφθη για την προστασία της ειρήνης και τον συντονισμό των προσπαθειών τους για την υπεράσπισή της, αναμφίβολα θα αποτρέψει κάθε επιθετική προσπάθεια του εχθρού και θα παρεμποδίσει τα σχέδιά του.

εφ. *Milliyet*, 19 Μαΐου 1953, σελ. 7.

Γιατί σχηματίστηκε το Βαλκανικό Σύμφωνο; Ποιο ήταν το ασυνήθιστο στοιχείο του συμφώνου; Σύμφωνα με την πηγή Β-43α, πώς εξηγείτε το ενδιαφέρον της Ιταλίας και ποιο είναι το νόημα της αναφοράς στον ιταλικό ιμπεριαλισμό στα Βαλκάνια; Γιατί το σύμφωνο είχε μικρή διάρκεια;

Β.6.3. Η αλβανική ατραπός

Το 1949, η Αλβανία βρισκόταν σε ιδιαίτερα δύσκολη κατάσταση. Η διάρρηξη των σχέσεών της με τη Γιουγκοσλαβία, η αναστολή παροχής δανείων και η απομάκρυνση των Γιουγκοσλάβων εμπειρογνωμόνων έπληξαν βαρύτατα την αδύναμη αλβανική οικονομία. Υπό αυτές τις συνθήκες, υπήρχε μόνο μία εναλλακτική για τον Ενβέρ Χότζα:

Να ζητήσει από τους Σοβιετικούς πλήρη υποστήριξη και προστασία και έτσι να αποδεχθεί την κηδεμονία τους. Από την άλλη πλευρά, την επαύριον της διάρρηξης των σχέσεων της Σοβιετικής Ένωσης με τη Γιουγκοσλαβία, ακόμα και ο Στάλιν επιζητούσε η Αλβανία να σταθεί απέναντι στη Γιουγκοσλαβία ώστε ο αιρετικός Τίτο, που είχε τολμήσει να του αντιπαρατεθεί, να απομονωθεί ακόμη περισσότερο. Ύστερα από την επίσημη αποδοκιμασία των εγκλημάτων του σταλινισμού το 1956, οι σχέσεις Τιράνων-Μόσχας βελτιώθηκαν σημαντικά. Το 1961, η Αλβανία έπαψε να είναι μέλος της ΚΟΜΕΚΟΝ και να συμμετέχει στο Σύμφωνο της Βαρσοβίας (αποσύρθηκε επίσημα το 1968 σε ένδειξη διαμαρτυρίας για την εισβολή στην Τσεχοσλοβακία) και σύναψε συμμαχία με την Κίνα του Μάο έως το 1978.

Β-44. Η Αλβανία και η Σοβιετική Ένωση, 1961

ΛΑΪΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
Αρ. 12

Το Υπουργείο Εξωτερικών της Λαϊκής Δημοκρατίας της Αλβανίας έχει την τιμή να υποβάλει στην πρεσβεία της Σοβιετικής Ένωσης στα Τίρανα το ακόλουθο έγγραφο, με την παράκληση να το προωθήσει στη σοβιετική κυβέρνηση:

Η κυβέρνηση της Λαϊκής Δημοκρατίας της Αλβανίας με μεγάλη έκπληξη και λύπη πληροφορήθηκε την απόφαση της σοβιετικής κυβέρνησης να αποσύρει τον πρεσβευτή της από τη Λαϊκή Δημοκρατία της Αλβανίας με το αβάσιμο και πλασματικό πρόσχημα ότι η Λαϊκή Δημοκρατία της Αλβανίας έχει δημιουργήσει ορισμένες καταστάσεις που στερούν από τον πρεσβευτή τη δυνατότητα να ασκήσει τα διπλωματικά του καθήκοντα.

Η κυβέρνηση της Λαϊκής Δημοκρατίας της Αλβανίας απορρίπτει με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο αυτή την ψευδή κατηγορία, η οποία αποτελεί μία ακόμη από τις πολυάριθμες συκοφαντίες και άλλες μη φιλικές συμπεριφορές που συνεχώς και συστηματικά οι Σοβιετικοί ηγέτες εξαπολύουν εναντίον της Λαϊκής Δημοκρατίας της Αλβανίας με μοναδικό στόχο να επιδεινώσουν και να αποκόψουν τις αδελφικές σχέσεις των δύο φιλικών λαών μας και των δύο σοσιαλιστικών χωρών μας.

Ο πρεσβευτής της Λαϊκής Δημοκρατίας της Αλβανίας στη Σοβιετική Ένωση, σύντροφος Νέστι Νάσε, έχει ασκήσει πάντα με σχολαστικότητα τα καθήκοντά του ως διπλωμάτης, ως Αλβανός και κομμουνιστής, σεβόμενος άτεγκτα τους νόμους και τους κανόνες που ισχύουν στη Σοβιετική Ένωση. Έχει εργαστεί με όλες τις δυνάμεις του για να ενδυναμώσει και να σφυρηλατήσει την παντοτινή φιλία των δύο αδελφικών λαών μας και των δύο σοσιαλιστικών χωρών μας.

Πρέπει να σημειωθεί ότι στην εκτέλεση της ευγενούς αποστολής του ως σοσιαλιστή διπλωμάτη, οι σοβιετικές αρχές όχι μόνο δεν του έχουν προσφέρει βοήθεια αλλά τουναντίον του έχουν θέσει αφόρητα προσκόμματα, συμπεριλαμβανομένων της ανοιχτής και συγκεκαλυμμένης παρακολούθησης. Στην πραγματικότητα, είναι γνωστό ότι εδώ και αρκετά χρόνια η πρεσβεία της Λαϊκής Δημοκρατίας της Αλβανίας στη Σοβιετική Ένωση βρίσκεται υπό συνεχή παρακολούθηση μέσω ειδικού τεχνικού εξοπλισμού, ο οποίος είχε εγκατασταθεί όταν κατασκευαζόταν το κτίριο της πρεσβείας, και από τότε βρίσκεται υπό άμεσο αστυνομικό έλεγχο.

Η κυβέρνηση της Λαϊκής Δημοκρατίας της Αλβανίας διαμαρτύρεται εντόνως για την απόφαση της σοβιετικής κυβέρνησης να απελάσει τον πρεσβευτή της Λαϊκής Δημοκρατίας της Αλβανίας από τη Σοβιετική Ένωση· μια απόφαση εντελώς αθέμιτη, αδικαιολόγητη και σε ανοιχτή αντίθεση με τις θεμελιώδεις αρχές του διεθνούς δικαίου και τις κατευθυντήριες γραμμές των σοσιαλιστικών χωρών. Η κυβέρνηση της Λαϊκής Δημοκρατίας της Αλβανίας επιρρίπτει την ευθύνη στη σοβιετική κυβέρνηση για τις επιπτώσεις που μια τέτοια απόφαση θα έχει στις σχέσεις της κυβέρνησης της Λαϊκής Δημοκρατίας της Αλβανίας με τη Σοβιετική Ένωση.

Τίρανα, 4 Δεκεμβρίου 1961

Αρχείο Αλβανικού Υπουργείου Εξωτερικών, 1961, φάκ. 37, σελ. 22-25.

Β-45. «Η Αλβανία απομονωμένη και της αρέσει. Στέκεται αμετακίνητη στην αντίθεσή της προς τις ΗΠΑ και τη Σοβιετική Ένωση»

ΤΙΡΑΝΑ – Το διεθνές αεροδρόμιο της πόλης είναι σαν φάντασμα και μόνο προσωρινά ζωντανεύει πέντε φορές την εβδομάδα όταν προσγειώνεται μία πτήση από τον έξω κόσμο στην πρωτεύουσα μιας από τις πιο απομονωμένες χώρες του κόσμου.

Με πληθυσμό 2,4 εκατομμυρίων, η Αλβανία είναι η μοναδική χώρα της Ευρώπης που αρνείται να συνάψει διπλωματικές σχέσεις είτε με τις ΗΠΑ είτε με τη Σοβιετική Ένωση.

Οι ξένοι επισκέπτες σπανίζουν, σε λιγότερους από 10.000 ετησίως επιτρέπεται η είσοδος, και η χώρα έχει αντισταθεί στον πειρασμό να μεταμορφώσει τις παραλίες της σε θέρετρα που θα αποφέρουν συνάλλαγμα προσελκύοντας τους λάτρεις του ήλιου.

Οι περισσότεροι επισκέπτες είναι μέλη συμπαθούντων πολιτικών ομάδων, κυρίως κομμουνιστές από τη Δυτική Ευρώπη, οι οποίοι, απογοητευμένοι από την εξέλιξη των πραγμάτων στη Σοβιετική Ένωση, βλέπουν στη μαρξιστική-λενινιστική Αλβανία ένα καταφύγιο.

Οι ξένοι που επισκέπτονται την Αλβανία έρχονται με τους

δικούς της όρους. Όπως πρόσφατα υπογράμμισε ο Ενβέρ Χότζα, η χώρα αρνείται να υποκύψει στους εχθρούς της, οι οποίοι «μας συνιστούν να μετατρέψουμε τη χώρα μας σ' ένα πανδοχείο και να ανοίξουμε τις πόρτες σε γουρούνια και αγελάδες, σε ανθρώπους με ή και χωρίς εσώρουχα, σε δασύτριχους και μακρυμάλληδες που θα αντικαταστήσουν τους υπέροχους χορούς του λαού μας με τα άγρια όργιά τους».

Στο αεροδρόμιο των Τιράνων βρίσκεται ένας κουρέας που κουρεύει κάθε άνδρα επισκέπτη τα μαλλιά του οποίου σκεπάζουν, έστω και ανεπαίσθητα, τα αυτιά του. Στο κατάστημα αναμνηστικών ειδών πωλούνται όχι μόνο τα συνηθισμένα τουριστικά μπιχλιμπίδια αλλά και παντελόνια για τις γυναίκες των οποίων οι φούστες είναι υπερβολικά μακριές ή πολύ κοντές. Η Αλβανία είναι αποφασισμένη να μείνει μακριά από τις αξίες του δυτικού ατομικισμού, ακόμη και τις πιο επιφανειακές του εκδηλώσεις, σε μια προσπάθεια διατήρησης της καθαρότητας της επανάστασής της.

εφ. *Washington Post*, 8 Σεπτεμβρίου 1975, σελ. A11.

Β-46. Κινεζική αφίσα για τη σινοαλβανική συμμαχία, 1956

https://www.marxists.org/history/erol/albania/, ανάκτηση στις 24.08.2016.

Αυτή η σπάνια κινεζική αφίσα χαιρετίζει τη σινοαλβανική φιλία επ' ευκαιρία της συνάντησης του Μάο με τον Χότζα το 1956. Η μεγάλη προσωπικότητα του Μάο και η πολύ μεγαλύτερη σημασία του στη συμμαχία μεταξύ της γιγαντιαίας κομμουνιστικής Κίνας και της μικρής κομμουνιστικής Αλβανίας είναι εμφανείς στο πώς ο Χότζα γέρνει ελαφρώς το σώμα του μπροστά στον Μάο και του σφίγγει το χέρι του και με τα δύο του χέρια.

Β-47. Γελοιογραφία που χλευάζει τον Κινέζο ηγέτη Ντενγκ Σιαοπίνγκ την επαύριον της σινοαλβανικής ρήξης του 1978

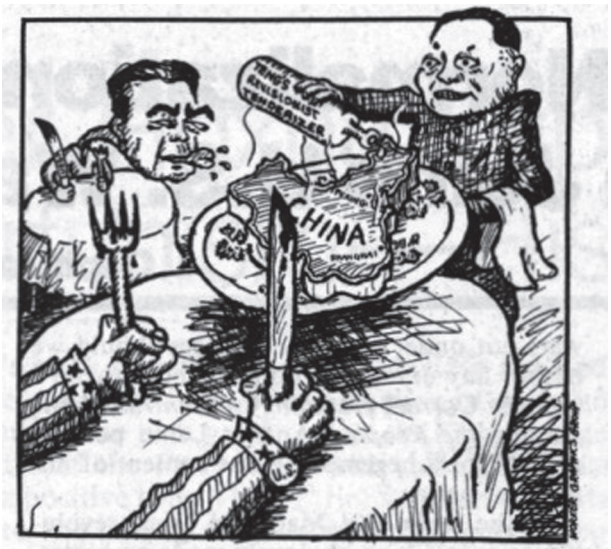

https://www.marxists.org/history/erol/ncm-5/, ανάκτηση στις 24.08.2016.

1. Μελετήστε το κλειδί και την αφίσα (Β-46) και περιγράψτε τη γλώσσα σώματος του Μάο και του Χότζα. Τι είδους ήταν η σινοαλβανική συμμαχία;

2. Περιγράψτε τη γελοιογραφία (Β-47). Ποια είναι τα πρόσωπα που απεικονίζονται; Ποιο είναι το πολιτικό μήνυμα που μεταφέρει;

Β-48. Οι Αλβανοί ηγέτες εξηγούν τη ρήξη με την Κίνα, 1978

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ ΚΙΝΑΣ
ΠΡΟΣ ΤΟ ΚΡΑΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΛΑΪΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΤΗΣ ΚΙΝΑΣ

Στις 7 Ιουλίου 1978, το Υπουργείο Εξωτερικών της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας απέστειλε στην πρεσβεία της Σοσιαλιστικής Λαϊκής Δημοκρατίας της Αλβανίας στο Πεκίνο επίσημη διακοίνωση στην οποία σημείωνε ότι η κινεζική κυβέρνηση είχε αποφασίσει να «διακόψει την αποστολή οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας στην Αλβανία, να διακόψει πληρωμές βοήθειας προς την Αλβανία και να αποσύρει τους οικονομικούς και στρατιωτικούς εμπειρογνώμονές της» από τη χώρα.

Η Κεντρική Επιτροπή του Εργατικού Κόμματος της Αλβανίας και η αλβανική κυβέρνηση καταγγέλλουν την απόφασή σας ενώπιον της παγκόσμιας κοινής γνώμης ως αντιδραστική, ως μια ενέργεια που επαναλαμβάνει τόσο με τη μορφή όσο και με το περιεχόμενό της τις σκληρές και σοβινιστικές μεθόδους του Τίτο, του Χρουστσόφ και του Μπρέζνιεφ, τις οποίες η ίδια η Κίνα είχε καταδικάσει παλαιότερα.

Για όλους τους καθημερινούς ανθρώπους είναι απίστευτο και ξεπερνά κάθε λογική ότι η Αλβανία, μια μικρή χώρα που αγωνίζεται ενάντια στην ιμπεριαλιστική και ρεβιζιονιστική πολιορκία και στον αποκλεισμό της, που έχει ξεκινήσει ένα ευρύ και ολοκληρωμένο έργο για την ταχεία οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη της χώρας και εργάζεται ακούραστα για να ενδυναμώσει την άμυνα της σοσιαλιστικής της πατρίδας, θα προσπαθούσε να χαλάσει την οικονομική της συνεργασία με την Κίνα και θα αρνιόταν τα στρατιωτικά και οικονομικά της δάνεια και τη βοήθειά της.

Όταν το Εργατικό Κόμμα της Αλβανίας υπερασπίστηκε το Κομμουνιστικό Κόμμα της Κίνας απέναντι στις επιθέσεις των ρεβιζιονιστών του Χρουστσόφ στις συναντήσεις των κομμουνιστικών και των λαϊκών κομμάτων στο Βουκουρέστι και στη Μόσχα το 1960, το έκανε γνωρίζοντας πολύ καλά ότι υπερασπιζόταν τις αρχές του μαρξισμού-λενινισμού και όχι ώστε να λάβει από την Κίνα εργοστάσια και τρακτέρ. Όταν η σοσιαλιστική Αλβανία υπερασπιζόταν για διαδοχικά έτη τα δικαιώματα της Λαϊκής Κίνας στον ΟΗΕ απέναντι στην αμερικανική συνωμοσία, το έκανε όχι για να αποκομίσει υλικά οφέλη, αλλά υπερασπιζόμενη έναν δίκαιο αγώνα αρχών. Όταν το Εργατικό Κόμμα της Αλβανίας και η εργατική μας τάξη υποστήριζαν τον στρατηγικό στόχο της Πολιτιστικής Επανάστασης στην Κίνα, το έκαναν όχι για να λάβουν τίποτα σε αντάλλαγμα, αλλά για βοηθήσουν την κινεζική εργατική τάξη, τον κινεζικό λαό και τους κομμουνιστές στην προσπάθειά τους να σώσουν τη χώρα από τα καπιταλιστικά στοιχεία που είχαν σφετεριστεί την εξουσία στην Κίνα.

Η Σοσιαλιστική Λαϊκή Δημοκρατία της Αλβανίας και ο αλβανικός λαός, υπό την ηγεσία του Εργατικού Κόμματος της Αλβανίας με επικεφαλής τον Ενβέρ Χότζα, θα εκπληρώσουν ως το τέλος με εντιμότητα την ιστορική τους αποστολή για την οικοδόμηση του σοσιαλισμού με βάση τις δικές τους δυνάμεις, δείχνοντας έτσι στο παγκόσμιο προλεταριάτο και στους λαούς σε όλο τον κόσμο την ανεξάντλητη και ακατανίκητη ζωτικότητα της μαρξιστικής-λενινιστικής ιδεολογίας, η οποία επιτρέπει, ακόμα και σε μια μικρή χώρα όπως η Αλβανία που είναι περικυκλωμένη από ιμπεριαλιστικές και ρεβιζιονιστικές δυνάμεις, να οικοδομήσει με επιτυχία τον σοσιαλισμό, να τον προστατεύσει και να τον οδηγεί πάντοτε μπροστά.

Η Αλβανία δεν θα παραδοθεί ποτέ και σε κανέναν. Θα παραμείνει για πάντα πιστή στον μαρξισμό-λενινισμό και τον προλεταριακό διεθνισμό. Θα πορεύεται διαρκώς στον δρόμο του σοσιαλισμού και του κομμουνισμού, καθοδηγούμενη από τα διδάγματα του Μαρξ, του Ένγκελς, του Λένιν και του Στάλιν.

ΥΠΟΥΡΓΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ
ΛΑΪΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ
Τίρανα, 20 Ιουλίου 1978

Αρχείο Αλβανικού Υπουργείου Εξωτερικών, 1978, φάκ. 284, σελ. 73-119.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ: ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΕΚΔΗΜΟΚΡΑΤΙΣΜΟΣ

Εισαγωγή 101

Γ.1. Κομμουνιστικά καθεστώτα 105

Γ.1.1. Υπαρκτός σοσιαλισμός 105

Γ.1.2. Γιουγκοσλαβία και αυτοδιαχείριση 106

Γ.2. Στρατιωτικά καθεστώτα 108

Γ.2.1. Στρατιωτικές δικτατορίες στην Τουρκία 108

Γ.2.2. Η δικτατορία των συνταγματαρχών στην Ελλάδα 112

Γ.3. Αστυνόμευση πολιτών: Στρατόπεδα και έγκλειστοι 114

Γ.4. Κινήματα νεολαίας 120

Γ.5. Η μετάβαση στη Δημοκρατία: Επιτυχίες και αποτυχίες 122

Γ.5.1. Ελλάδα 122

Γ.5.2. Τουρκία 124

Γ.5.3 Γιουγκοσλαβία 125

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ύστερα από τη λήξη του σταλινικού επαναστατικού αγώνα εναντίον των «φασιστών, των αντιδραστικών και των κουλάκων» (εύποροι γαιοκτήμονες), τα κομμουνιστικά καθεστώτα της Νοτιανατολικής Ευρώπης αντιμετώπισαν την ανάγκη εξεύρεσης νέων ιδεολογικών μεταφορών για να εξηγήσουν τη μετάθεση της οικοδόμησης της «κομμουνιστικής κοινωνίας» στο απώτερο μέλλον, καθώς και για να αιτιολογήσουν τον κρατικό έλεγχο τόσο στον κοινωνικό όσο και στον οικονομικό τομέα. Έτσι, επινοήθηκε και εξελίχθηκε η έννοια του «υπαρκτού σοσιαλισμού» ως απάντηση στην ανάγκη για έναν γενικό ιστορικό κανόνα στην προπαγάνδα και στις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες, ο οποίος αποτέλεσε μέρος της εν πολλοίς έγκυρης περιοδολόγησης των διαφορετικών σταδίων στην εξέλιξη του καθεστώτος που θα μπορούσε να συντηρήσει και να προστατεύσει την προοπτική της «τελικής νίκης του κομμουνισμού». Ως όρος περιγραφής των σοσιαλιστικών κοινωνιών, ο υπαρκτός σοσιαλισμός (οι όροι «ώριμος σοσιαλισμός» και «προηγμένη σοσιαλιστική κοινωνία» επίσης χρησιμοποιούνταν επίσημα ως συνώνυμοι) παρέπεμπε στα τέλη της δεκαετίας του 1950 και ειδικά στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 1960 όταν, σύμφωνα με την κυρίαρχη κομμουνιστική ιδεολογία, έληξε η πρώτη, πιο ριζική και στυγνή περίοδος της σοσιαλιστικής επανάστασης· μια περίοδος όπου είχε λάβει χώρα η ανάληψη της πολιτικής εξουσίας, η εξάλειψη της «ταξικής εκμετάλλευσης» και η εθνικοποίηση των μέσων παραγωγής. Η επόμενη περίοδος εισήγαγε ένα νέο «ανώτερο στάδιο», στο πλαίσιο του οποίου τα πλεονεκτήματα της νέας τάξης πραγμάτων θα αποκτούσαν σάρκα και οστά μέσω του «πραγματικού», του «ώριμου» σοσιαλισμού.

Στη διάρκεια του υπαρκτού σοσιαλισμού, η προγραμματισμένη οικονομία αναμενόταν να θριαμβεύσει επί της καπιταλιστικής παραγωγής και της παραγωγικότητας της εργασίας. Τον Οκτώβριο του 1958, ο Τόντορ Ζίβκοφ, μάλλον επηρεασμένος από την κινεζική εμπειρία, ανέπτυξε την άποψή του σχετικά με το «μεγάλο άλμα της Βουλγαρίας προς τα εμπρός». Οι αποφάσεις του 22ου συνεδρίου του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης τον Οκτώβριο του 1961, καθώς και εκείνες που ψηφίστηκαν σε μεταγενέστερα συνέδρια των «αδελφών κομμάτων», προέβλεπαν κάτι ακόμα καλύτερο από τα αγαθά που θα απολάμβαναν όσοι ζούσαν στον «πραγματικό σοσιαλισμό». Υπόσχονταν την έλευση του κομμουνισμού και πλήρη ευημερία το αργότερο έως το 1980. Επρόκειτο για ιδιαίτερα μη ρεαλιστική και αθεμελίωτη «προφητεία», η οποία σύντομα ξεχάστηκε, τα επόμενα δε χρόνια έπαψε να διατυπώνεται δημόσια. Καθοδηγούμενες από τις θέσεις του υπαρκτού σοσιαλισμού, τις δεκαετίες του 1960 και του 1970 οι σοσιαλιστικές χώρες πραγματοποίησαν πολλαπλά πειράματα στοχεύοντας στον εκσυγχρονισμό των οικονομιών τους με την «εφαρμογή της επιστημονικής και τεχνολογικής προόδου», με τη «συγκέντρωση της παραγωγής» σε μεγάλες επιχειρήσεις και με την «εντατικοποίηση της παραγωγικής διαδικασίας». Τώρα οι σοσιαλιστικές χώρες επικέντρωσαν τις προσπάθειές τους στο να προσαρμοστούν στις αλλαγές της παγκόσμιας οικονομίας, στην τεχνολογική ανάπτυξη, καθώς και στην ευθυγράμμιση των δικών τους οικονομικών δομών με έναν κόσμο που μεταβαλλόταν διαρκώς, προσαρμόζοντάς τις στις νέες καταναλωτικές συμπεριφορές του πληθυσμού και στις επιπτώσεις της μαζικής κουλτούρας στις κοινωνίες τους. Το προπαγανδιστικό σλόγκαν «τα πάντα στο όνομα του ανθρώπου και για το καλό του ανθρώπου» συνόψισε τη βασική ιδεολογική κατασκευή του «πραγματικού σοσιαλισμού».

Οι κομμουνιστικές δικτατορίες στη Νοτιοανατολική Ευρώπη αναπαρήγαγαν τα πιο ουσιώδη χαρακτηριστικά των αυταρχικών δικτατοριών του εικοστού αιώνα· δηλαδή, τη μαζική κινητοποίηση και την πολιτική που στοχεύουν σε ολόκληρη την οργάνωση της κοινωνικής ζωής. Μετά την εξάλειψη του «αστικού» πολιτικού πλουραλισμού (δηλαδή, του αστικού πολυκομματικού συστήματος), ανέπτυξαν στη θέση του τα λεγόμενα «μαζικά κινήματα», που ελέγχονταν και διευθύνονταν από τα αντίστοιχα κομμουνιστικά κόμματα. Όλες οι πολυπληθείς ομάδες ανθρώπων και οι κοινωνικές κοινότητες οργανώθηκαν στο χαμηλότερο και ευρύτερο δυνατό επίπεδο, ώστε να μην αφήνουν χώρο για την «άτυπη» δικτύωση των πολιτών, για ανεξάρτητες πρωτοβουλίες και για την εκδήλωση οποιασδήποτε δημόσιας αντίθεσης στην κυρίαρχη πολιτική δύναμη. Τα κομμουνιστικά καθεστώτα απεικόνιζαν τα «μαζικά κινήματα» και τις οργανώσεις τους ως κέντρα αστικής δραστηριότητας, αν και στην πραγματικότητα αποτελούσαν εργαλεία για τον απόλυτο έλεγχο της κοινωνίας. Αποτελούσαν τη βάση της νέας ιεραρχικής κοινωνικής δομής, τις ανώτερες θέσεις της οποίας κατέλαβε η νέα κοινωνική ελίτ: η κομμουνιστική ηγεσία και, στην κορυφή, ο «αρχηγός και δάσκαλος» (μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1950) και αργότερα το κομμουνιστικό κόμμα και ο αρχηγός του κράτους.

Ακολουθώντας αυτή τη λογική, μετά τη «νίκη» τους, όλα τα κομμουνιστικά καθεστώτα άρχισαν να διευρύνουν τη βάση των δικών τους κομμάτων, τα οποία αριθμούσαν πολλά εκατομμύρια μέλη μέχρι το 1989. Η ανάπτυξή τους

διακόπηκε από «εκκαθαρίσεις» και την καταστολή των κομματικών μελών στο πλαίσιο του καλά δοκιμασμένου συστήματος διατήρησης των εθνικών ελίτ σε κατάσταση υποταγής. Οι κύριες μορφές οργάνωσης των «μαζικών κινημάτων» ήταν αρκετές και, παρά τις τοπικές ιδιαιτερότητες, ήταν καταρχήν κοινές σε όλες τις βαλκανικές κομμουνιστικές χώρες. Πιο συγκεκριμένα, διατηρήθηκαν επισήμως οι πολυάριθμες παραγωγικές ενώσεις και οργανώσεις πολιτών που είχαν λειτουργήσει ελεύθερα στην προ-κομμουνιστική εποχή (λ.χ. διάφορες καλλιτεχνικές, αθλητικές, πεζοπορικές, μειονοτικές και φεμινιστικές συσσωματώσεις). Βασική προϋπόθεση για τη συνέχιση της ύπαρξής τους ήταν η αντικατάσταση των ηγετών τους από άτομα που βρίσκονταν κοντά στα κομμουνιστικά καθεστώτα. Κάτι τέτοιο εγγυόταν επίσης την αντικατάσταση των αρχών που τις διείπαν στη διάρκεια της ελεύθερης λειτουργίας τους. Μετά την ίδρυση των κομμουνιστικών καθεστώτων, όλες αυτές οι συσσωματώσεις αποδέχθηκαν τον «ηγετικό ρόλο του Κόμματος». Μια συνήθης πρακτική όταν ιδρύονταν τα «μαζικά κινήματα και οι μαζικές οργανώσεις» ήταν η συνένωση, σε έναν μόνο μεγάλο σχηματισμό, των προπολεμικών πολιτικών κομμάτων και των οργανώσεων πολιτών που το καθεστώς είχε προσεταιριστεί, καθώς και των μη κομματικών μελών στη βάση του τόπου κατοικίας τους. Κάθε μέλος, είτε ως φυσικό πρόσωπο είτε ως συλλογικότητα, μπορούσε να δράσει μόνο σε ένα προκαθορισμένο οργανωτικό πλαίσιο. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η Ηνωμένη Λαϊκή Κοινωνικό-Πολιτική Οργάνωση «Πατριωτικό Μέτωπο» στη Βουλγαρία. Τέτοιες μαζικές οργανώσεις παρείχαν συνολική υποστήριξη στη διεξαγωγή των εκλογών και χρησίμευαν ως το μαζικό προπαγανδιστικό υπόβαθρο οικονομικών, κοινωνικών και διεθνών πρωτοβουλιών. Ταυτόχρονα, ο αυστηρός έλεγχος που ασκούσε το κομμουνιστικό κόμμα προκαθόρισε την πλήρη επισημοποίησή τους.

Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις ήταν ένα άλλο είδος μαζικών οργανώσεων, η σημασία των οποίων απέρρεε από την ιδεολογική θεώρηση του ηγετικού ρόλου της εργατικής τάξης στις κοινωνικές σχέσεις της νέας κοινωνίας. Ωστόσο, δεδομένου ότι υπήρχε συνολική κρατική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και καμία ελευθερία για την πρόσληψη εργαζομένων, ο πραγματικός ρόλος τους ήταν παράλογος από συνδικαλιστική άποψη. Στην πραγματικότητα αποτέλεσαν μέρος του μηχανισμού που εξασφάλιζε τη συνεχή κινητοποίηση των εργαζόμενων μαζών σε συμφωνία με τις θέσεις του Κόμματος σχετικά με την καθημερινή υπέρβαση των ποσοστώσεων και των πλάνων παραγωγής. Έτσι, στην ουσία τα συνδικάτα λειτουργούσαν ως αντι-συνδικαλιστικές οργανώσεις. Σε όλες τις βαλκανικές κομμουνιστικές χώρες, οργανώθηκαν βάσει του σοβιετικού παραδείγματος –«μία τάξη, ένα κόμμα, ένα ενοποιημένο συνδικάτο»– και η συμμετοχή σε αυτά όλων των «εργαζομένων» ήταν υποχρεωτική. Δεν είναι τυχαίο ότι η αρχή της κρίσης που οδήγησε στο τέλος του σοσιαλισμού τη δεκαετία του 1980 συνδέθηκε με τη δημιουργία της Αλληλεγγύης στην Πολωνία το 1980, η οποία αυτοχαρακτηρίστηκε ως «Ανεξάρτητη Αυτοδιοικούμενη Συνδικαλιστική Ένωση»· δηλαδή, η Αλληλεγγύη ήταν όλα όσα τα επίσημα συνδικάτα στις κομμουνιστικές χώρες ούτε ήταν ούτε θα μπορούσαν να είναι.

Μία από τις σημαντικότερες μαζικές οργανώσεις ήταν η κομμουνιστική οργάνωση νεολαίας, η Κομσομόλ στη σοβιετική ιδιόλεκτο. Βασίστηκε στην υποχρεωτική συμμετοχή όλων των νέων ηλικίας 14 έως 28 ετών και προοριζόταν να αποτελέσει «σχολή κομμουνιστικής εκπαίδευσης» και να εξασφαλίσει τη συνεχή πολιτική κινητοποίηση της νεολαίας. Μία από τις συγκεκριμένες αλλά πολύ σημαντικές λειτουργίες της ήταν να παρέχει νέα ηγετικά στελέχη για το κόμμα. Γενικά, η κομμουνιστική νεολαία δομήθηκε με βάση το μοντέλο του κομμουνιστικού κόμματος. Είχε δικό της προϋπολογισμό, ένα σύστημα διοικητικής διαχείρισης με πλήρες απασχολούμενο προσωπικό και μια πυραμιδική δομή, ξεκινώντας από τις τοπικές οργανώσεις της Κομσομόλ και φτάνοντας στις αντίστοιχες περιφερειακές, με την κεντρική επιτροπή ως το υπέρτατο όργανο. Οι κομμουνιστικές οργανώσεις των παιδιών και των εφήβων έως 14 ετών επίσης καθοδηγούνταν από την Κομσομόλ. Οι δραστηριότητές τους αποσκοπούσαν στην κάλυψη όλων των πτυχών της ζωής των νέων, συμπεριλαμβανομένης της εργασίας, της παρουσίας στη δημόσια σφαίρα, της ατομικής συμπεριφοράς και της έκφρασης.

Σε γενικές γραμμές, η εξέλιξη των κομμουνιστικών δικτατορικών καθεστώτων στις χώρες του σοβιετικού μπλοκ καθορίστηκε από τα βασικά γεγονότα της ιστορίας του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης (ΚΚΣΕ): τον θάνατο του Στάλιν το 1953· το 20ό Συνέδριο του ΚΚΣΕ το 1956 και την καταγγελία της προσωπολατρίας και των σταλινικών εγκλημάτων· το 1968 και την παρέμβαση της Σοβιετικής Ένωσης και του Συμφώνου της Βαρσοβίας στην Τσεχοσλοβακία· και, τέλος, την εκλογή του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ στη θέση του γενικού γραμματέα του ΚΚΣΕ και τις προσπάθειές του να «αναδιαρθρώσει» τον σοσιαλισμό (περεστρόικα). Στην Αλβανία, η σταλινικού τύπου δικτατορία του Ενβέρ Χότζα επέζησε της ρήξης της χώρας με τη Σοβιετική Ένωση, της συμμαχίας με την Κίνα (1960-1978) και της περιόδου της αυτοαπομόνωσης. Στη Γιουγκοσλαβία, μετά τα πρώτα χρόνια του ορθόδοξου σταλινισμού, κυριάρχησε το πιο «ήπιο», αν και αδιαμφισβήτητα δικτατορικής μορφής, καθεστώς του Τίτο. Χαρακτηριστικό γνώρισμα όλων των βαλκανικών κομμουνιστικών δικτατοριών Βαλκάνια ήταν επίσης η καθιέρωση του ηγετικού ρόλου του κομμουνιστικού κόμματος σε όλους

τους κρατικούς και οικονομικούς θεσμούς· με άλλα λόγια, η συγχώνευση του Κόμματος και του κράτους, κάτι που αποτελεί κοινό γνώρισμα όλων των ολοκληρωτικών καθεστώτων. Κάθε διοικητικός φορέας κρατικής διακυβέρνησης και κάθε φορέας οικονομικής διαχείρισης διέθετε τη δική του οργάνωση και όλες οι αποφάσεις τους συγχρονίζονταν πάντα με την αντίστοιχη ηγεσία του κόμματος. Αυτή η συγχώνευση του κόμματος και του κράτους αποδεικνύεται επίσης από το γεγονός ότι οι επικεφαλής όλων των διοικητικών και οικονομικών φορέων ήταν «υπεύθυνα στελέχη του Κόμματος», των οποίων ο διορισμός βασιζόταν κυρίως στη κομματική τους θέση και όχι πάντα στην ειδημοσύνη τους. Παρά την ύπαρξη ορισμένων συγκεκριμένων διαφοροποιήσεων, σε όλες τις βαλκανικές κομμουνιστικές δικτατορίες η ηγεσία του κόμματος επέβλεπε το έργο της κυβέρνησης, των υπουργείων, του κοινοβουλίου, των ενόπλων δυνάμεων, της αστυνομίας και των υπηρεσιών ασφαλείας, των μέσων ενημέρωσης, του εκπαιδευτικού συστήματος και όλων των άλλων θεσμικών οργάνων. Ακόμη και η Γιουγκοσλαβία, η οποία είχε αποκλίνει από τον «ορθό δρόμο» μετά τη ρήξη μεταξύ Τίτο και Στάλιν του 1948, δεν αποτέλεσε εξαίρεση σε αυτό. Κοινή σε όλα τα βαλκανικά κομμουνιστικά καθεστώτα ήταν η σοβιετικού τύπου καταστολή σε όλες τις μορφές της: καταστολή των κομμουνιστών στο πλαίσιο του αγώνα ενάντια στον «κομματικό εχθρό»· βία που στρεφόταν κατά των ιδιοκτητών στο πλαίσιο της αναγκαστικής κολεκτιβοποίησης της γεωργίας και της απαλλοτρίωσης της ιδιοκτησίας· δίκες παρωδία με προκαθορισμένη ετυμηγορία τη θανατική ποινή· φυλάκιση και εγκλεισμός σε στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας· εξορία στο εσωτερικό της χώρας· απολύσεις εργαζομένων, κ.ο.κ. Άλλα βασικά γνωρίσματα της κομμουνιστικής διακυβέρνησης στα Βαλκάνια ήταν η στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων, πολλαπλές μορφές αποκλεισμού από την εκπαίδευση, την απασχόληση, τη δυνατότητα να ταξιδεύσει κανείς στο εξωτερικό, καθώς και διάφορες εχθρικές εκστρατείες εναντίον του «χουλιγκανισμού», της «ιδεολογικής υπονόμευσης», των διαφωνούντων διανοουμένων κ.ά. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1960, ένα κοινό χαρακτηριστικό όλων των βαλκανικών κομμουνιστικών καθεστώτων ήταν η σύντονη αντικατάσταση των μαρξιστικών-λενινιστικών εννοιών από εθνικιστικές ιδεολογικές κατασκευές, καθώς και η παράλληλη συσχέτιση των επίσημων τελετουργιών και ο αναπροσανατολισμός σημαντικών γεγονότων της δημόσιας σφαίρας με βασικά γεγονότα και προσωπικότητες από το εθνικό πάνθεον της κάθε χώρας (ή δημοκρατίας/έθνους στη γιουγκοσλαβική περίπτωση). Οι εορταστικές εκδηλώσεις για τα 2.050 χρόνια από την ίδρυση του κράτους της Δακίας και τα 1.300 χρόνια από την ίδρυση του βουλγαρικού κράτους στη δεκαετία του 1970 και στις αρχές της δεκαετίας του 1980 αντίστοιχα αποτέλεσαν την επιτομή αυτής της στροφής στην πιο θεατρινίστικη μορφή της.

Έως τις αρχές της δεκαετίας του 1980, οι όποιες εκδηλώσεις αντίστασης κατά των βαλκανικών κομμουνιστικών δικτατοριών ήταν ασύνδετες, απομονωμένες και αντιφατικές. Αυτό συνέβαινε αφενός λόγω του χαρακτήρα των ίδιων των καθεστώτων και αφετέρου επειδή πολύ συχνά οι περισσότερο επικριτικές γνώμες για το «σύστημα» προέρχονταν από εκείνους που συνδέονταν με τα κομμουνιστικά κόμματα και τις ιδεολογίες τους. Από αυτή την άποψη, η περίπτωση του Μίλοβαν Τζίλας στη Γιουγκοσλαβία, ο οποίος επέκρινε από μαρξιστική σκοπιά διάφορες ατέλειες της πραγματικής εκδοχής της σοσιαλιστικής κοινωνίας και –ειδικότερα το χάσμα που υπήρχε μεταξύ των κυβερνώντων κομμουνιστικών ελίτ, της νομενκλατούρας και των μαζών– είναι ιδιαιτέρως ενδεικτική. Εξίσου χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί το τραγικό τέλος του Βούλγαρου αντιφρονούντα Γκεόργκι Μαρκόφ. Στη δεκαετία του 1980, η ιδέα της αλλαγής που προήλθε από αυτούς τους κύκλους ακολούθησε τα ασαφή μηνύματα της σοβιετικής *περεστρόικα* σχετικά με τον εξανθρωπισμό της σοσιαλιστικής κοινωνίας και την οικοδόμηση του «σοσιαλισμού με ανθρώπινο πρόσωπο», σύμφωνα με τη γνωστή έκφραση που διατύπωσε ο Αλεξάντερ Ντούμπτσεκ το 1968. Στη Βουλγαρία, μόλις ένα-δύο χρόνια πριν από την κατάρρευση του κομμουνισμού εμφανίστηκαν γνήσιες «άτυπες» οργανώσεις διαφωνούντων που επικέντρωσαν στα προβλήματα της δεκαετίας του 1980: τη μόλυνση του περιβάλλοντος και τα πολιτικά και αστικά δικαιώματα της τουρκικής μειονότητας της χώρας.

Μετά το τέλος της σταλινικού τύπου δικτατορίας, στη Γιουγκοσλαβία εφαρμόστηκε ένα κάπως διαφορετικό μοντέλο. Στο πλαίσιο της ομοσπονδιακής δομής, συνδύασε τον κρατικό έλεγχο της οικονομίας και της κοινωνίας και το πολιτικό μονοπώλιο του Κομμουνιστικού Κόμματος με το δόγμα της συλλογικής αυτοδιαχείρισης σε διαφορετικά επίπεδα, καθώς και με μεγαλύτερα ανοίγματα προς τη Δύση –ιδιαίτερα συγκριτικά με την Αλβανία, τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία. Έτσι, στη δεκαετία του 1960 και στις αρχές της δεκαετίας του 1970, η αυξανόμενη δημόσια κριτική διαφόρων προβλημάτων που αντιμετώπιζε η κοινωνία εκφράστηκε από πλήθος διακεκριμένων διανοουμένων, οργανώσεις και ομάδες, αντικατοπτρίζοντας τις συζητήσεις και τις προσπάθειες φιλελευθεροποίησης, εξανθρωπισμού και εκδημοκρατισμού των υφιστάμενων κοινωνικών συνθηκών που είχαν αναδείξει οι μεταρρυθμίσεις στην Τσεχοσλοβακία. Εντέλει, η «Κροατική Άνοιξη» κατεστάλη, όπως και η «Άνοιξη της Πράγας», όπως και οι Σλοβένοι και Σέρβοι «φιλελεύθεροι». Η εντεινόμενη κρίση συνέχισε να επηρεάζει όλες τις κομμουνιστικές χώρες και στη δεκαετία του 1980 οι αρχές της Γιουγκοσλαβίας

άρχισαν και πάλι να αναζητούν βιώσιμες λύσεις για τα καυτά ζητήματα που σχετίζονταν με το διακύβευμα μιας πιο αποτελεσματικής οικονομίας και εκείνο της πολιτικής αποκέντρωσης.

Στην άλλη πλευρά του σιδηρού παραπετάσματος στα Βαλκάνια, τόσο εσωτερικοί όσο και διεθνείς παράγοντες και πάλι προκαθόρισαν τους αγώνες για περισσότερα ανθρώπινα δικαιώματα και ελευθερίες, καθώς και για την αποκατάσταση του δημοκρατικού κοινοβουλευτικού συστήματος και της συνταγματικής τάξης που κατά περιόδους είτε παραβιάζονταν είτε αναστέλλονταν από αυταρχικά στρατιωτικά καθεστώτα στην Τουρκία και τη δικτατορία των συνταγματαρχών στην Ελλάδα (1967-1974). Φυσικά, στις δυο χώρες μεταπολεμικά το φάσμα της πολιτικής αντίστασης και της νόμιμης αντιπολίτευσης ήταν πολύ πιο ευρύ και πολυποίκιλο, εκφραζόταν δε από αριστερά, δεξιά ή και κεντρώα κόμματα, ριζοσπαστικά και φιλελεύθερα κινήματα και ομάδες με ποικίλα οράματα και ιδεολογίες. Αναμφίβολα, οι πολιτικές εξελίξεις συνδέονταν με τα ιδεολογικά, στρατηγικά ή άλλου είδους συμφέροντα των ΗΠΑ και των Δυτικών τους συμμάχων. Με βάση τα συμφέροντα αυτά, υπήρξαν μια σειρά από παρεμβάσεις, που δεν έλαβαν όμως τη μορφή άμεσης παρέμβασης, όπως στην περίπτωση της σοβιετικής επέμβασης στην Ουγγαρία και την Τσεχοσλοβακία. Στην ελληνική περίπτωση, η κληρονομιά του Εμφυλίου έριξε βαριά τη σκιά της στη χώρα, γεγονός που εξηγεί την ύπαρξη ενός καθεστώτος «καχεκτικής» ή «ελεγχόμενης» δημοκρατίας μέχρι το 1967. Εντούτοις, μέχρι τότε, οι εκλεγμένες κυβερνήσεις έπρεπε πάντα να λαμβάνουν υπόψη τους τις απόψεις της αντιπολίτευσης και των μέσων ενημέρωσης, οι οποίες εξέφραζαν πολύ διαφορετικές πολιτικές θέσεις σε σύγκριση με εκείνες που ασπάζονταν το Παλάτι, οι στρατιωτικοί ή οι υπηρεσίες ασφαλείας. Όπως, για παράδειγμα, στην περίπτωση του δημοφιλούς αιτήματος για γενική αμνηστία στις αρχές της δεκαετίας του 1950, της μεγάλης αύξησης της εκλογικής δύναμης της Αριστεράς το 1958, του «ανένδοτου αγώνα» του Κέντρου ενάντια στη «βία και νοθεία» των εθνικών εκλογών του 1961 και των εκλογικών νικών του Κέντρου το 1963 και το 1964. Η κρατική καταστολή του κομμουνισμού τα πρώτα μετεμφυλιακά χρόνια, όπως υλοποιήθηκε μεταξύ άλλων στο στρατόπεδο συγκέντρωσης στη Μακρόνησο, σταδιακά αντικαταστάθηκε από μέτρα «ειρήνευσης» στη δεκαετία του 1950 και εκδημοκρατισμού στις αρχές της δεκαετίας του 1960, εξέλιξη όμως που διακόπηκε απότομα με την επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας τον Απρίλιο του 1967. Όπως οι εκλεγμένες κοινοβουλευτικές κυβερνήσεις από τη Συμφωνία της Βάρκιζας και εφεξής, έτσι και η χούντα βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στις ένοπλες δυνάμεις και τις υπηρεσίες ασφαλείας, ενώ διατήρησε σε ισχύ την απόφαση της κεντροδεξιάς κυβέρνησης στα τέλη του 1947 με την οποία είχε τεθεί εκτός νόμου το ΚΚΕ. Ύστερα από την πτώση της χούντας το καλοκαίρι του 1974, νομιμοποιήθηκε το ΚΚΕ, καταργήθηκε η μοναρχία και εκδημοκρατίστηκε η κοινωνία.

Η Κύπρος ακολούθησε διαφορετική πορεία αφού, παρά τις αντικομμουνιστικές δραστηριότητες τόσο της ελληνοκυπριακής οργάνωσης ΕΟΚΑ όσο και της τουρκοκυπριακής ΤΜΤ, το ελληνοκυπριακό κομμουνιστικό κόμμα, το ΑΚΕΛ, δεν τέθηκε εκτός νόμου όταν η νήσος απέκτησε την ανεξαρτησία της το 1960. Ωστόσο, οι διακοινοτικές διαφωνίες οδήγησαν στην έκρηξη βίας και την κατάρρευση του δικοινοτικού κράτους (βλέπε κεφάλαιο Β.4), καθορίζοντας την πορεία της Κυπριακής Δημοκρατίας, με αποκορύφωμα το πραξικόπημα της ελληνικής χούντας κατά του Μακαρίου και την τουρκική εισβολή τον Ιούλιο και τον Αύγουστο του 1974.

Η Τουρκία υιοθέτησε τις αρχές του πολιτικού πλουραλισμού την επαύριον του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Όμως στη συνέχεια η πολιτική, κοινωνική και οικονομική αστάθεια οδήγησε στην έκρηξη στρατιωτικών πραξικοπημάτων και την εγκαθίδρυση αυταρχικών καθεστώτων, είτε απευθείας από τους στρατιωτικούς είτε έμμεσα μέσω του Εθνικού Συμβουλίου Ασφάλειας, το οποίο έλεγχαν οι στρατιωτικοί. Στη δεκαετία του 1980, κυριάρχησε στη χώρα ένα ιδιαίτερα συντηρητικό και ωμό στρατιωτικό καθεστώς με επικεφαλής τον αρχηγό των ενόπλων δυνάμεων, στρατηγό Κενάν Εβρέν. Εντέλει, παρά την επιτυχημένη διακυβέρνηση του πρωθυπουργού Τουργκούτ Οζάλ μετά το 1983, η δημοκρατία δεν εδραιώθηκε στην Τουρκία στη δεκαετία του 1980 και του 1990.

Γ.1. ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΑ ΚΑΘΕΣΤΩΤΑ

Γ.1.1. Υπαρκτός σοσιαλισμός

Γ-1. Αποσπάσματα από την έκθεση του Τόντορ Ζίβκοφ προς την Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος Βουλγαρίας, 11 Δεκεμβρίου 1972

Σημαντική θέση στη φυσική διαδικασία εκδημοκρατισμού έχει το πώς οι αξιωματούχοι συμπεριφέρονται προς τους εργάτες […]. Σε αυτό το πλαίσιο, είναι απαραίτητο να επισημανθεί η ανάγκη ανάπτυξης των ικανοτήτων των σύγχρονων ηγετών, ανεξαρτήτως βαθμού και θέσης, όπως: Α) Πολιτικές ικανότητες: Να είναι κανείς πιστός στην τάξη και το Κόμμα· να κατανοεί βαθιά τις κομματικές και κρατικές πολιτικές και να αγωνίζεται για την υλοποίησή τους· να προσεγγίζει δημιουργικά τη συγκεκριμένη πολιτική που επεξεργάζεται και διεξάγει το Κόμμα στον τομέα της εργασίας του· να εκπαιδεύει τη μάζα των εργατών στη βάση του κομμουνιστικού πνεύματος, να μπορεί να τους οργανώνει και να εργάζεται μαζί τους· να διακρίνεται για το υψηλό του ήθος και να δίνει πάντοτε το παράδειγμα. Β) Διαχειριστικές ικανότητες: Να είναι σε θέση να καθοδηγεί και να εργάζεται ομαδικά· να έχει τα απαραίτητα προσόντα που να συμβαδίζουν με τα σύγχρονα επιτεύγματα της επιστήμης και της τεχνολογίας· να γνωρίζει πώς –και να είναι σε θέση– να διαχειρίζεται την παραγωγή· να είναι εξειδικευμένος στις σύγχρονες μεθόδους και στα μέσα λήψης αποφάσεων και εκτέλεσης αυτών. Αυτές οι προϋποθέσεις επιβάλλουν τη ριζική αλλαγή του υπάρχοντος συστήματος εκπαίδευσης των ηγετικών στελεχών και ειδικά της επανεκπαίδευσής τους.

Zhivkov, 1978, τόμ. 3, σελ. 319-322.

Με την εξέλιξη της σοσιαλιστικής κοινωνίας και την αυξανόμενη πολυπλοκότητα της κοινωνικής ζωής, η διακυβέρνηση και η διαχείριση μέσω πολιτικού εξαναγκασμού έγιναν ολοένα και πιο προβληματικές. Απευθύνοντας έκκληση για την επαγγελματοποίηση της διακυβέρνησης και των διοικητικών υπηρεσιών, η έκθεση του Ζίβκοφ καταδεικνύει ότι δεν ήταν δυνατόν να συνεχιστεί η διακυβέρνηση της χώρας με αυτόν τον τρόπο. Πιστοποιεί την προσπάθεια να ξεπεραστεί η αδράνεια του καθιερωμένου ιδεολογικού λόγου που είχε διαποτίσει όλες τις σφαίρες της κοινωνικής ζωής και να διασφαλιστεί ότι οι διοικητικές υπηρεσίες εκτελούνται από ειδήμονες που επικοινωνούν με τους πολίτες με διαφάνεια και σε απλή επαγγελματική γλώσσα, και όχι από ιδεολογικά δογματικούς γραφειοκράτες που επιδιώκουν να διασφαλίσουν ότι οι θεσμικοί κανόνες και οι κανονισμοί εφαρμόζονται στο πλαίσιο του «κομμουνιστικού πνεύματος».

Γ-2. Αποσπάσματα από συνέντευξη ενός πρώην εργάτη σε εργοστάσιο στο Ιάσιο, όπου εξηγεί γιατί έγινε μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος Ρουμανίας (ΚΚΡ)

Δεν ήθελα να είμαι μέλος του Κόμματος· αυτό ήταν ένα από τα προβλήματα. Αλλά κάποια στιγμή, ποιος ο λόγος να υποκρίνομαι, κατάλαβα ότι δεν είχα καμιά πιθανότητα να γίνω κάτι, να κερδίσω κάποια χρήματα παραπάνω, καμιά πιθανότητα, κανένας απολύτως δεν μπορούσε να γίνει αρχιτεχνίτης χωρίς να είναι μέλος του Κόμματος. Με έκαναν μέλος του Κόμματος μαζί με άλλους πέντε εργάτες· έπρεπε να μάθεις να πολιτικολογείς, να λες πράγματα που όφειλες να πεις […]. Δεν μπορώ να πω ότι φώναζα συνθήματα, πάντα ήμουν λίγο συγκρατημένος, δεν έβγαινα μπροστά, δεν είχα, πώς να το πω, σχέσεις με αυτούς τους ανθρώπους […]. Έμεινα έκπληκτος όταν, επί Τσαουσέσκου, με άφησαν να ταξιδέψω στη Δύση.

Pintilie, 2015, σελ. 118.

Γιατί έγινε μέλος του ΚΚΡ ο συνεντευξιαζόμενος; Τι σας λέει αυτό για την κοινωνία στην οποία ζούσε;

Γ-3. Αποσπάσματα από τις αποφάσεις της Πέμπτης Ολομέλειας του Κομμουνιστικού Κόμματος Αλβανίας (ΚΚΑ), 1946

Η Πέμπτη Ολομέλεια του ΚΚΑ σηματοδότησε το τέλος του εσωκομματικού διαλόγου και την επικράτηση του σταλινικού δόγματος.

α. Προσχέδιο απόφασης με την οποία καταδικάζεται η «οπορτουνιστική» δράση του πρώην κομμουνιστή ηγέτη Σεϊφούλα Μαλέσοβα, 21 Φεβρουαρίου 1946

Η Ολομέλεια διαπίστωσε ότι εκείνος που έδωσε τον τόνο σε αυτή τη γραμμή σκέψης, εκείνος που διατύπωσε και εξέφρασε οπορτουνιστικές τάσεις μέχρι το τέλος είναι ο Σεϊφούλα Μαλέσοβα, ο οποίος ακόμα και στη συνεδρίαση της Ολομέλειας εξέφρασε τις επιφυλάξεις του, ειδικά σε ό,τι αφορά την οικονομική πολιτική.

Η Ολομέλεια ομόφωνα αποφάσισε να αποπέμψει από την Κεντρική Επιτροπή τον Σεϊφούλα Μαλέσοβα.

β. Οι αποφάσεις της 3ης Μαρτίου 1946

Οι εργατικές τάξεις αποτέλεσαν την κύρια δύναμη του Εθνικοαπελευθερωτικού Πολέμου. Στη διάρκεια του πολέμου, σημαντική εξέλιξη αποτέλεσε το γεγονός ότι οι άρχουσες τάξεις της χώρας μας ένωσαν τις δυνάμεις τους με τους κατακτητές. Ο πόλεμος στράφηκε και εναντίον τους. Κατά συνέπεια, το Εθνικό Κίνημα απέκτησε και χαρακτηριστικά κινήματος ενάντια στις άρχουσες τάξεις και υπέρ της Λαϊκής Εξουσίας. Υπό την ηγεσία του Κομμουνιστικού Κόμματος διεξήχθη η Λαϊκή Επανάσταση, η οποία ολοκληρώθηκε με την απελευθέρωση της Αλβανίας, τη δημιουργία του Λαϊκού Στρατού και την κατάληψη της εξουσίας από τις εργατικές μάζες.

Έχουμε στη χώρα μας μια Επαναστατική Δημοκρατική Δικτατορία εργατών και αγροτών, της οποίας ηγείται το Κομμουνιστικό Κόμμα.

Τώρα το ζήτημα είναι να θέσουμε την οικονομία, η οποία αποτελεί το θεμέλιο της εξουσίας, υπό τον έλεγχο των εργατικών μαζών. Το Κόμμα πρέπει να καθοδηγήσει τις μάζες στον αγώνα ενάντια στις φεουδαρχικές και αστικές τάξεις που κατείχαν την εξουσία και εξακολουθούν να ελέγχουν σημαντικές θέσεις.

Στο πλαίσιο της γραμμής του, το Κόμμα πρέπει να εργαστεί ειδικά για την υλοποίηση των εξής δύο στόχων:

1. *Την ανασυγκρότηση της χώρας*. Η χώρα καταστράφηκε απ' τον πόλεμο, η παραγωγή μειώθηκε και το βιοτικό επίπεδο επιδεινώθηκε. Αποτελεί πρόκληση όχι μόνο να αποκαταστήσουμε ό,τι κατέστρεψε ο πόλεμος αλλά και να οικοδομήσουμε μια καλύτερη ζωή.

Εκτός από την οικονομική ανασυγκρότηση, πρέπει να αναπτύξουμε κάθε κοινωνική και πολιτιστική πτυχή της κοινωνίας μας.

Ο λαός χρειάζεται επιπλέον τρόφιμα, περισσότερο πολιτισμό. Το σύνολο της δουλειάς μας πρέπει να ευνοεί τις εργαζόμενες μάζες και να αποσκοπεί στην εκκαθάριση των τάξεων που βρίσκονταν στην εξουσία έως πρότινος. Πρέπει να φέρει τη σφραγίδα των απόψεών μας για την οικοδόμηση του σοσιαλισμού.

Ο λαός μας πρέπει να κινητοποιηθεί για εθελοντική εργασία, η οποία είναι ζωτικής σημασίας για την ανασυγκρότηση της χώρας μας.

Πρέπει να καταστήσουμε σαφές ότι, εφόσον γνωρίζουν ότι το έργο που επιτελείται είναι προς όφελός τους, οι εργατικές τάξεις δεσμεύονται σε οποιαδήποτε θυσία.

2. *Το ζήτημα του προσωπικού*. Χωρίς ικανούς αξιωματούχους, το Κόμμα μας δεν θα μπορέσει να εκπληρώσει την αποστολή του.

Θα πρέπει να ζητηθεί από τους αξιωματούχους να είναι ολότελα αφοσιωμένοι στον σοσιαλισμό. Θα πρέπει να γνωρίζουν πώς να πολεμήσουν το παλιό πνεύμα και να εργαστούν για τους σκοπούς μας.

Η εκπαίδευση των αξιωματούχων πρέπει να τεθεί υπό την υψηλή αιγίδα της Κεντρικής Επιτροπής. Οι αξιωματούχοι πρέπει να επιλέγονται με σύνεση, να εκπαιδευτούν και να εποπτεύονται κατά τη διάρκεια της εργασίας. Πρέπει να τους παράσχουμε ακόμη περισσότερο κουλτούρα και συγκεκριμένα μαρξιστική κουλτούρα. Πρέπει να είμαστε σαφείς ότι εκείνοι που καταλαβαίνουν καλύτερα τι μας διδάσκει ο Στάλιν δουλεύουν καλύτερα και διαπράττουν λιγότερα λάθη.

Πρέπει να γίνει σαφές ότι για να υπηρετήσουμε καλά το Κόμμα σήμερα, θα πρέπει να μπορούμε να υπηρετούμε τη νέα Εξουσία, τη νέα μας οικονομία, τον νέο μας στρατό, τον πολιτισμό μας και τη χώρα μας.

Αρχεία Κεντρικής Επιτροπής ΚΚΑ, 1946, φάκ. 489/10/1.

Ο συγγραφέας και ποιητής Σεϊφούλα Μαλέσοβα (1900-1971) ήταν μεταξύ των Αλβανών κομμουνιστών που στη δεκαετία του 1930 είχαν περάσει χρόνο στη Σοβιετική Ένωση ως πολιτικοί πρόσφυγες. Ύστερα από την απελευθέρωση της Αλβανίας, ήταν μέλος του Πολιτικού Γραφείου και πρόεδρος της Εταιρείας Συγγραφέων, της Εθνικής Τράπεζας και του Οικονομικού Συμβουλίου της χώρας του. Η θέση του ότι η αλβανική οικονομία της εποχής του όφειλε να αναπτυχθεί στο πλαίσιο της συνεργασίας του δημόσιου με τον ιδιωτικό τομέα δέχτηκε σφοδρότατη κριτική στην Πέμπτη Ολομέλεια του ΚΚΑ. Ο Μαλέσοβα ήταν εναντίον της τεχνητής επιδείνωσης του ταξικού αγώνα και υποστήριζε ότι στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια θα ήταν πιο συνετό να ενσωματωθούν τα διαφορετικά κοινωνικά στρώματα στην οικονομική και πολιτιστική ανασυγκρότηση της χώρας. Η ηγεσία του ΚΚΑ θεωρούσε αυτή τη θέση του οπορτουνιστική και φιλελεύθερη και ως εκ τούτου τον εκδίωξε από το κόμμα και τον εκτόπισε. Η Πέμπτη Ολομέλεια του ΚΚΑ διακήρυξε την πρωτοκαθεδρία του κρατικού τομέα και εγκαινίασε σκληρά μέτρα ενάντια στην ιδιωτική ιδιοκτησία, στο εμπόριο και στην ιδιωτική επιχειρηματικότητα.

Γ.1.2. Γιουγκοσλαβία και αυτοδιαχείριση

Στη διάρκεια της σύγκρουσης με την Κομινφόρμ, το Κομμουνιστικό Κόμμα Γιουγκοσλαβίας (ΚΚΓ) αποφάσισε να απορρίψει όλα τα σοβιετικής προέλευσης μοντέλα οικονομικής ανάπτυξης, πρωταρχικά σε ό,τι αφορούσε τον ρόλο

του κράτους, και να δημιουργήσει ένα εξ ολοκλήρου νέο μοντέλο, εκείνο της αυτοδιαχείρισης. Δημιουργοί του ήταν ο Μπόρις Κίντριτς και ο Μίλοβαν Τζίλας. Θεωρητικά, με το μοντέλο αυτό η διαχείριση εργοστασίων και επιχειρήσεων βρίσκονταν στα χέρια των ίδιων των εργαζομένων, ενώ οι επιχειρήσεις αποτελούσαν πλέον κοινωνική, και όχι κρατική, ιδιοκτησία. Το κύριο σώμα του μοντέλου της αυτοδιαχείρισης ήταν το αποκαλούμενο συμβούλιο εργαζομένων. Το πρώτο τέτοιου είδους συμβούλιο εξελέγη στο εργοστάσιο τσιμέντου Πρβομπόρακ στο Σόλιν του Σπλιτ στις 31 Δεκεμβρίου 1949. Στη διάρκεια του 1950, όταν η Εθνική Συνέλευση ψήφισε τον βασικό νόμο για την Εταιρική Διοίκηση των Εργαζομένων με τον οποίο εισήχθη επίσημα το μοντέλο της αυτοδιαχείρισης, συστάθηκαν έως 250 συμβούλια στα οποία συμμετείχαν από 15 έως 120 εργαζόμενοι στο καθένα. Ως συλλογικό σώμα, τα συμβούλια αυτά θεωρητικά έπαιρναν τις πιο σημαντικές αποφάσεις για τη λειτουργία του κάθε εργοστασίου, μονάδας, επιχείρησης, εταιρείας κ.ο.κ. Οι θεσμοθέτες νομοθετούσαν στο «πνεύμα της "απογραφειοκρατικοποίησης", του εκδημοκρατισμού και της αποκέντρωσης». Θεωρητικά πάντοτε, ο νόμος στόχευε στη θεσμοθέτηση της μαρξιστικής δικτατορίας του προλεταριάτου. Όμως η πραγματική εξουσία στα εργοστάσια παρέμενε στα χέρια του Κόμματος και των υψηλόβαθμων διευθυντών.

Γ-4. Η κριτική του Μίλοβαν Τζίλας για το μονοπώλιο του Κόμματος, 1957

Αντίθετα με προηγούμενες επαναστάσεις, η κομμουνιστική επανάσταση, που απέβλεπε στην κατάργηση όλων των κοινωνικών τάξεων, κατέληξε στην απόλυτη κυριαρχία μιας τάξης, μιας νέας τάξης. Τα υπόλοιπα είναι απλώς πλάνη […]. Στον κομμουνισμό, η εξουσία γρήγορα κατανέμεται μεταξύ μιας χούφτας κομματικών ηγετών. Ό,τι απομένει από την επονομαζόμενη δικτατορία του προλεταριάτου είναι απλώς και μόνο τα μεγάλα λόγια […]. Το κομμουνιστικό κράτος, οι αρχές δηλαδή, εργάζεται για την απόλυτη αποπροσωποποίηση και των ατόμων και των εθνών, συμπεριλαμβανόμενων ακόμα και των ίδιων των αντιπροσώπων του. Επιδιώκει να μετατρέψει ένα ολόκληρο έθνος σε ένα είδος υπαλλήλων και να θέσει υπό τον έλεγχό του, είτε άμεσα είτε έμμεσα, τους μισθούς, τις συνθήκες διαβίωσης και στέγασης και εντέλει ακόμα και τις θρησκευτικές δραστηριότητες […]. Η Ιστορία θα συγχωρήσει τους κομμουνιστές για πολλά πράγματα, βλέποντας πως έκαναν ό,τι έκαναν λόγω των περιστάσεων και για να μπορέσουν να επιβιώσουν. Αλλά η καταστολή κάθε αντιπολίτευσης ή μάλλον η κατοχή του μονοπωλίου γνώμης για να υπερασπίζουν ακόμη και τα πιο ατομικιστικά τους συμφέροντα είναι κάτι που θα τους τοποθετήσει στην κορυφή του πυλώνα αισχύνης της ιστορίας, δίπλα στην Ιερά Εξέταση και την εκτέλεση ανθρώπων στην πυρά, ενδεχομένως δε να τους εγγυηθεί και την πρώτη θέση […]. Ο σύγχρονος κομμουνισμός είναι ένα ολοκληρωτικό σύστημα όπου οι τρεις κύριοι πυλώνες για την κυριαρχία του λαού –εξουσία, κυριότητα και ιδεολογία– είναι μονοπώλιο ενός μόνο πολιτικού κόμματος· δηλαδή, όπως ανέφερα προηγουμένως και για να χρησιμοποιήσω την ίδια διατύπωση, μιας νέας τάξης, της ολιγαρχίας του Κόμματος. Κανένα ολοκληρωτικό σύστημα στην ιστορία, συμπεριλαμβανομένου και του τωρινού, εκτός από τον κομμουνισμό, δεν είχε καταφέρει να ελέγχει ταυτόχρονα αυτούς τους τρεις πυλώνες για την κυριαρχία του λαού.

Đilas, 1990, σελ. 40, 79, 94, 138, 156.

1. Ποιος ήταν ο Τζίλας;
2. Τι εννοούσε ο Τζίλας όταν μιλούσε για τη «νέα τάξη»; Ποιοι αποτελούσαν αυτήν τη νέα τάξη;
3. Ποια φαινόμενα κατέκρινε ο Τζίλας;

Γ-5. Η εκλογή του συμβουλίου εργαζομένων στο εργοστάσιο τσιμέντου Πρβομπόρακ

Ύστερα από πρόταση του Κεντρικού Συμβουλίου της Συμμαχίας Συνδικαλιστικών Οργανώσεων της Γιουγκοσλαβίας, οι εργαζόμενοι στο εργοστάσιο τσιμέντου Πρβομπόρακ στο Σόλιν εξέλεξαν το δεκατριμελές Συμβούλιό τους. Για πρώτη φορά σχηματίστηκε ηγεσία των εργαζομένων στην περιφέρεια του Σπλιτ. Θα εκτελέσει τις προγραμματισμένες εργασίες και θα αποδειχθεί ιδιαίτερα επωφελής για την επιχείρηση […]. Καθήκον του Συμβουλίου είναι να παρακολουθεί συνεχώς τις εργασίες και να αντιμετωπίζει όλα τα ζητήματα σε βάθος. Το Συμβούλιο θα δώσει ιδιαίτερη προσοχή στην προαγωγή νέου προσωπικού, στον έλεγχο της υλοποίησης των μηνιαίων και ετήσιων προγραμμάτων παραγωγής, στην αξιοποίηση του πλεονάζοντος υλικού ώστε να μειωθεί το συνολικό κόστος παραγωγής, στην εφαρμογή της σοσιαλιστικής ανταγωνιστικότητας και της πειθαρχίας στους χώρους εργασίας, καθώς και στην επιβράβευση των καλύτερων εργαζομένων. Επίσης, θα μεριμνήσει για τους καινοτόμους εργαζόμενους και για εκείνους που δουλεύουν για τον εξορθολογισμό της παραγωγικής διαδικασίας. Η σύσταση του Συμβουλίου δεν έχει υποβαθμίσει τον ρόλο του διευθυντή της εταιρείας καθώς είναι ex officio μέλος του Συμβουλίου και μαζί φροντίζουν για τις υποθέσεις της εταιρείας. Στο Συμβούλιο συμμετέχουν επίσης εργαζόμενοι που γνωρίζουν καλά τη διαδικασία παραγωγής. Τώρα, είναι σε θέση να αποκτήσουν ακόμα περισσότερες επαγγελματικές γνώσεις, να βοηθήσουν την επιχείρηση και να εκπαιδευτούν ώστε να αποτελέσουν τους μελλοντικούς διευθυντές της. Αυτός είναι λόγος που η συλλογικότητα του εργοστασίου τσιμέντου Πρβομπόρακ στο Σόλιν εξέλεξε το πρώτο της Συμβούλιο Εργαζομένων.

εφ. *Vjesnik*, 10 Ιανουαρίου 1950.

1. Ποια ήταν τα χαρακτηριστικά του γιουγκοσλαβικού σοσιαλιστικού μοντέλου;

2. Πώς θα ορίζατε έννοιες όπως «αυτοδιαχείριση» και Συμβούλια Εργαζομένων; Ποιοι ήταν μέλη των Συμβουλίων Εργαζομένων;

Γ-6. Παιδιά στην ιδεολογική εκπαίδευση

Η ίδρυση της Ένωσης των Πιονιέρων της Γιουγκοσλαβίας στη διάρκεια του πολέμου, το 1942, καταδεικνύει τη σημασία που έδιναν στη νεολαία οι μελλοντικές σοσιαλιστικές αρχές. Η Ένωση συγκέντρωσε παιδιά ηλικίας από επτά έως 15 ετών, τα οποία στη συνέχεια έγιναν μέλη του Συνδέσμου Σοσιαλιστικής Νεολαίας της Γιουγκοσλαβίας. Η μύηση των πρωτοετών μαθητών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ήταν μια ιδιαίτερα επίσημη τελετή που λάμβανε χώρα την Ημέρα της Δημοκρατίας, στις 29 Νοεμβρίου. Στη διάρκεια της τελετής, οι πιονιέροι έδιναν από κοινού τον επίσημο όρκο και λάμβαναν μια κάρτα μέλους, ένα κόκκινο φουλάρι και ένα μπλε πηλίκιο με ένα κόκκινο αστέρι, το *Titovka*. Αυτός ήταν ένας τρόπος να συμπεριληφθούν τα παιδιά στο ιδεολογικό και πολιτικό σύστημα, όπου έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην προπαγάνδα του καθεστώτος.

α. Σύμβολα

Πηλίκιο και φουλάρι πιονιέρου

Κονκάρδα πιονιέρου

Ιδιωτική συλλογή.

β. Ο όρκος του πιονιέρου

Σήμερα, καθώς γίνομαι πιονιέρος, δίνω τον λόγο της τιμής μου ως πιονιέρος ότι θα μελετώ και θα εργάζομαι επιμελώς, θα σέβομαι τους γονείς μου και τους μεγαλύτερούς μου και ότι θα είμαι πιστός και ειλικρινής σύντροφος και φίλος. Ότι θα αγαπώ την πατρίδα μας, την αυτοδιαχειριζόμενη Σοσιαλιστική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας. Ότι θα διαδίδω [τις αρχές] της αδελφότητας και της ενότητας και τις αρχές για τις οποίες αγωνίστηκε ο σύντροφος Τίτο. Και ότι θα τιμώ όλους τους λαούς του κόσμου που σέβονται την ελευθερία και την ειρήνη.

Μελετήστε προσεκτικά τις πηγές (κειμενικές και οπτικές) του κεφ. **Γ.1.** Στη συνέχεια σημειώστε:

1. Το συγκεκριμένο λεξιλόγιο που σχετίζεται με το είδος του πολιτικού καθεστώτος των χωρών που αναφέρονται.

2. Τις υποχρεώσεις των πολιτών απέναντι στο καθεστώς και τον τρόπο με τον οποίο εκφράζονται.

3. Τα στοιχεία που δείχνουν ότι το καθεστώς φαίνεται να είναι δικτατορικό.

4. Τη διαδικασία που πρέπει να ακολουθήσουν οι πολίτες για να εκφράσουν την πίστη και την αφοσίωσή τους στο καθεστώς.

5. Την τελετουργική πτυχή αυτής της διαδικασίας.

6. Το πώς αντιμετωπίζονται άτομα που εκφράζουν διαφορετικές γνώμες.

7. Ορίστε και συζητήστε τον όρο Υπαρκτός Σοσιαλισμός.

Γ.2. ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΚΑΘΕΣΤΩΤΑ

Γ.2.1. Στρατιωτικές δικτατορίες στην Τουρκία

Η Τουρκία υιοθέτησε την αρχή του πολιτικού πλουραλισμού και ενσωματώθηκε στο δυτικό μπλοκ στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1940. Το 1950, το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα (ΡΛΚ) του Ισμέτ Ίνονου έχασε τις εκλογές μετά από 27 έτη συνεχούς διακυβέρνησης. Μεταξύ του 1953 και του 1980, η χώρα βίωσε είτε ιδιαιτέρως αυταρχικά δεξιά καθεστώτα είτε πολιτική, κοινωνική και οικονομική αστάθεια, που οδήγησαν σε στρατιωτικά πραξικοπήματα. Το Δημοκρατικό Κόμμα (ΔΠ) του Αντνάν Μεντερές και του Τζελάλ Μπαγιάρ, το οποίο ύστερα από τις εκλογές του 1957

είχε υιοθετήσει ιδιαίτερα κατασταλτικές μεθόδους στην αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης και σειράς φοιτητικών διαδηλώσεων, ανατράπηκε το 1960 με το πρώτο στη χώρα στρατιωτικό πραξικόπημα εναντίον εκλεγμένης κυβέρνησης. Το 1971, ύστερα από τρία χρόνια βίας μεταξύ ριζοσπαστικοποιημένων αριστερών και δεξιών ακτιβιστών και αυξανόμενης οικονομικής και χρηματοπιστωτικής κρίσης, ο στρατός οδήγησε σε παραίτηση τον συντηρητικό πρωθυπουργό Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ. Ο στρατός παρέδωσε την εξουσία ύστερα από τις εκλογές του Οκτωβρίου του 1973. Όμως, λίγο μετά, η Τουρκία εισήλθε σε μια περίοδο σημαντικής πολιτικής και οικονομικής αναταραχής. Μεταξύ του 1975 και του 1980 πάνω από πέντε χιλιάδες πολίτες έχασαν τη ζωή τους στο πλαίσιο της αυξανόμενης πολιτικής βίας, ενώ λόγω των οικονομικών επιπτώσεων της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο, η χώρα βίωσε τη συνεχή υποτίμηση του νομίσματός της (η τελευταία ήταν της τάξης του 48%) και πολύ υψηλά ποσοστά πληθωρισμού (λ.χ. της τάξης του 106% το 1980). Οι συνθήκες αυτές διευκόλυναν την εκδήλωση ενός τρίτου πραξικοπήματος υπό την ηγεσία του αρχηγού των γενικού επιτελείου, Κενάν Εβρέν. Το καθεστώς Εβρέν, το οποίο επίσημα παρέμεινε στην εξουσία έως τις εκλογές του Νοεμβρίου 1983, δεν ήταν μόνο το πιο στυγνό αλλά και το πιο συντηρητικό από τα τρία. Την ίδια στιγμή που παρουσίαζε τον εαυτό του ως «δεύτερο Ατατούρκ» ο οποίος σκόπευε στην αποκατάσταση εκείνου που θεωρούσε ως τον «πραγματικό κεμαλισμό», ο Εβρέν μετέτρεψε την αποκαλούμενη «τουρκοϊσλαμική σύνθεση» στο νέο επίσημο κρατικό δόγμα.

Γ-7. Το πραξικόπημα της 27 Μαΐου 1960. Διακήρυξη της Επιτροπής Εθνικής Ενότητας

Στις 27 Μαΐου 1960, στρατιωτική επιτροπή υπό την ηγεσία του στρατηγού Τζεμάλ Γκιουρσέλ κατέλαβε την εξουσία μετά από εβδομάδες πολιτικής αναταραχής. Το πραξικόπημα κέρδισε την εμπιστοσύνη φοιτητών και διανοουμένων και καθιέρωσε τον στρατό ως θεσμικό παράγοντα της πολιτικής και ως ενσάρκωση του Έθνους και του Κράτους. Ο Μεντερές, ο Μπαγιάρ και ηγετικά στελέχη της κυβέρνησης του Δημοκρατικού Κόμματος συνελήφθησαν. Ο Μεντερές και δύο από τους υπουργούς του απαγχονίστηκαν έναν χρόνο μετά.

α. Διακήρυξη των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων

Αγαπητοί πολίτες, σήμερα, λόγω της κρίσης που αντιμετωπίζει η δημοκρατία μας και προκειμένου να μην προκληθούν περαιτέρω συγκρούσεις μεταξύ αδελφών λόγω των τελευταίων θλιβερών γεγονότων, οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις ανέλαβαν τη διακυβέρνηση. Οι ένοπλες δυνάμεις έχουν αναλάβει αυτή την επιχείρηση για να διασώσουν τα κόμματα από το αδιέξοδο με την αδυναμία συμβιβασμού. Ύστερα από τη διεξαγωγή δίκαιων και ελεύθερων εκλογών το συντομότερο δυνατόν υπό την επίβλεψη και διαιτησία μιας ακομμάτιστης και αμερόληπτης κυβέρνησης, θα παραδώσουν τη διακυβέρνηση της χώρας στον νικητή των εκλογών, ανεξάρτητα από το ποιος θα είναι αυτός.

Αυτή η πρωτοβουλία δεν αναλαμβάνεται εναντίον οποιουδήποτε προσώπου ή ομάδας. Δεν θα προβούμε σε απειλητικές ενέργειες εναντίον οποιουδήποτε ατόμου και δεν θα ανεχθούμε ποτέ την εκτέλεση τέτοιων πράξεων από άλλους. Ανεξαρτήτως της ατομικής και κομματικής του τοποθέτησης, κάθε πολίτης θα αντιμετωπίζεται σύμφωνα με τις αρχές του νόμου. Είναι απαραίτητο για την επίλυση των προβλημάτων μας και την ευημερία της εθνικής μας ύπαρξης όλοι οι πολίτες να θυμούνται ότι είμαστε τέκνα του ίδιου έθνους, ότι είμαστε υπεράνω κομμάτων και ότι πρέπει να αντιμετωπίζουμε ο ένας τον άλλον με σεβασμό, κατανόηση και χωρίς μίσος.

Καλούμε τα μέλη του υπουργικού συμβουλίου να καταφύγουν στις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις. Η προσωπική τους ασφάλεια είναι υπό την εγγύηση του νόμου.

Απευθύνουμε έκκληση στους συμμάχους μας, στους γείτονές μας και σε όλο τον κόσμο. Στόχος μας είναι να σεβαστούμε πλήρως το Σύνταγμα των Ηνωμένων Εθνών και τις αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η αρχή «Ειρήνη στη χώρα, ειρήνη στον κόσμο» του μεγάλου Ατατούρκ είναι το πρότυπό μας. Είμαστε πιστοί στους συμμάχους μας και στις δεσμεύσεις μας. Πιστεύουμε και είμαστε αφοσιωμένοι στο ΝΑΤΟ και στο Σύμφωνο της Βαγδάτης. Το πιστεύω μας είναι «Ειρήνη στη χώρα, ειρήνη στον κόσμο».

https://tr.wikisource.org/wiki/27_May%C4%B1s_Darbe_Bildirisi, ανάκτηση στις 25.08.2016.

β. Ο Μεντερές δευτερόλεπτα πριν απαγχονιστεί

http://alchetron.com/Adnan-Menderes-1318013-W, ανάκτηση στις 8.09.2016.

Το Σύμφωνο της Βαγδάτης, γνωστό και ως Οργανισμός Μεσανατολικής Συνθήκης και Οργανισμός Κεντρικής Συνθήκης, συστάθηκε το 1955 με τη συμμετοχή του Ιράν, του Ιράκ, του Πακιστάν, της Τουρκίας και του Ηνωμένου Βασιλείου. Έπαψε να υφίσταται το 1979.

Ο Αντνάν Μεντερές (1899-1961) αναδείχθηκε σε ηγετική μορφή της αντιπολίτευσης στο ΡΛΚ την επαύριον του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και ήταν ένας από τους ιδρυτές του Δημοκρατικού Κόμματος (ΔΚ). Ύστερα από τη νίκη του ΔΚ στις εκλογές του 1950, ο πρόεδρος Τζελάλ Μπαγιάρ επέλεξε να τον διορίσει πρωθυπουργό. Στη δεκαετία του 1950, ο Μεντερές ήταν ένας από τους πιο ισχυρούς Τούρκους πολιτικούς ηγέτες. Στη διάρκεια της διακυβέρνησής του, η χώρα βίωσε την επονομαζόμενη «πράσινη εξέγερση», την κοινωνική και πολιτική κινητοποίηση της υπαίθρου, καθώς και την αναβίωση του ισλάμ. Το 1960, οι στρατιωτικοί τον ανέτρεψαν μέσω ενός αναίμακτου πραξικοπήματος. Καταδικάστηκε σε θάνατο διά απαγχονισμού με την κατηγορία της παραβίασης του Συντάγματος και επειδή είχε διατάξει το πογκρόμ εναντίον των μη μουσουλμάνων (κυρίως μέλη της ελληνικής μειονότητας) στην Κωνσταντινούπολη το 1955 (βλ. κεφ. Β.4.2).

Ο Τζελάλ Μπαγιάρ (1883-1986) διατέλεσε μέλος του Κομιτάτου Ένωσης και Προόδου (Νεότουρκοι), πήρε μέρος στον πόλεμο της Τουρκικής Ανεξαρτησίας και υπηρέτησε ως πρωθυπουργός (1937-1939) και Πρόεδρος της Δημοκρατίας (1950-1960). Ήταν ιδρυτικό και ηγετικό μέλος του ΔΚ. Διώχθηκε από τους πραξικοπηματίες το 1960 και καταδικάστηκε σε ισόβια. Το 1966, του απονεμήθηκε χάρη.

1. Ποιο είναι το πνεύμα που διαπνέει τη διακήρυξη των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων; Σε τι δίνουν έμφαση;

2. Εξετάστε τους λόγους που προβάλλουν για την παρέμβασή τους, τους στόχους τους και τη δέσμευσή τους στις δημοκρατικές αρχές. Γιατί προσπαθούν να δικαιώσουν την επέμβασή τους στα πολιτικά δρώμενα; Τι προσπαθούν να επιτύχουν και τι να αποτρέψουν; Συζητήστε την αντιπαράθεση.

Γ-8. Το τελεσίγραφο της 12ης Μαρτίου 1971

Στις 12 Μαρτίου 1971 ο στρατός εξέδωσε τελεσίγραφο εξαναγκάζοντας τον πρωθυπουργό Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ σε παραίτηση. Η Τουρκία εισήλθε σε μια εποχή «Λευκής Τρομοκρατίας» στη διάρκεια της οποίας οι κύριοι ηγέτες της ριζοσπαστικής Αριστεράς είτε εκτελέστηκαν είτε δολοφονήθηκαν.

1. Με τη συμπεριφορά της, τις απόψεις της και τις πράξεις της, η κυβέρνηση έχει οδηγήσει τη χώρα μας στην αναρχία, σε αδελφοκτόνο σύγκρουση και σε κοινωνική και οικονομική αναταραχή. Δεν έχει καταφέρει να φέρει εις πέρας τις μεταρρυθμίσεις που προβλέπει το Σύνταγμα, θέτοντας έτσι το ίδιο το μέλλον της Τουρκικής Δημοκρατίας σε κίνδυνο. Η κοινή γνώμη δεν ελπίζει πια ότι θα μπορέσει να κατακτήσει το επίπεδο του πολιτισμού που μας έχει θέσει ως στόχο ο Ατατούρκ.

2. Θεωρείται απαραίτητο να διαμορφωθεί μια ισχυρή, αξιόπιστη και ακομμάτιστη κυβέρνηση η οποία θα εξαλείψει την αναρχία που βασιλεύει, θα πραγματοποιήσει τις μεταρρυθμίσεις από κεμαλική σκοπιά που προβλέπονται στο Σύνταγμα, θα εφαρμόσει τους νόμους της επανάστασης και θα συνεργαστεί με το κοινοβούλιο για την εξεύρεση των κατάλληλων λύσεων ώστε να δοθεί ένα τέλος στη θλίψη και την απόγνωση που αισθάνονται το τουρκικό έθνος και οι ένοπλες δυνάμεις για αυτή την απελπιστική κατάσταση.

3. Σε περίπτωση που δεν δημιουργηθεί αμέσως μια τέτοια κυβέρνηση, οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις είναι αποφασισμένες να φέρουν εις πέρας το ιερό καθήκον της προστασίας της Τουρκικής Δημοκρατίας σύμφωνα με τους ισχύοντες νόμους και να αναλάβουν άμεσα τη διακυβέρνηση. Προς ενημέρωσή σας.

http://dosyalar.hurriyet.com.tr/haber_resim_3/12_mart_raporu.pdf, ανάκτηση στις 25.08.2016.

Γ-9. Το πραξικόπημα της 12ης Σεπτεμβρίου 1980

Στις 12 Σεπτεμβρίου 1980, το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας υπό την ηγεσία του στρατηγού Κενάν Εβρέν ανέτρεψε την κυβέρνηση μειοψηφίας του Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ. Υπό αυτό το νέο στρατιωτικό καθεστώς, το οποίο επισήμως διήρκεσε έως το 1983 (αλλά στην πραγματικότητα συνέχισε να παίζει ουσιαστικό ρόλο στα πολιτικά δρώμενα έως τα τέλη της δεκαετίας του 1980), περίπου πενήντα ακτιβιστές εκτελέστηκαν, εκατοντάδες σκοτώθηκαν και περισσότεροι από 650.000 τέθηκαν υπό κράτηση, ενώ απαγορεύτηκε η χρήση της κουρδικής γλώσσας στη δημόσια σφαίρα.

α. Πρωτοσέλιδο της εφ. *Hürriyet*

Hürriyet

YILDIRIM BASKI

BÜTÜN YURTTA SIKIYÖNETİM İLAN EDİLDİ

Ordu yönetime el koydu

Hükümet ve Parlamento feshedildi, Siyasal partilerin faaliyetleri durduruldu. Parlamenterlerin dokunulmazlıkları kaldırıldı. Saat 05.00'ten itibaren sokağa çıkma yasağı başladı

İlk bildiriler:

ΕΠΙΒΛΗΘΗΚΕ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ ΣΕ ΟΛΗ ΤΗΝ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑ
Ο Στρατός κατέλαβε την εξουσία.

β. Πρώτο ανακοινωθέν του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας, 12 Σεπτεμβρίου 1980

Ευγενές Τουρκικό Έθνος,

Προσφάτως, η Τουρκική Δημοκρατία, την οποία μας άφησε παρακαταθήκη ο μεγάλος Ατατούρκ, ως χώρα και έθνος έχει γίνει στόχος δόλιων πνευματικών και φυσικών επιθέσεων από εξωτερικούς και εσωτερικούς εχθρούς που στρέφονται εναντίον της ύπαρξής της, του καθεστώτος της και της ανεξαρτησίας της.

Η λειτουργία του Κράτους έχει καταστεί αδύνατη· τα συνταγματικά σώματα είτε διαταράσσονται από έντονες εσωτερικές συγκρούσεις είτε φιμώθηκαν· με τις άκαρπες διαμάχες τους και την αδιαλλαξία τους, τα πολιτικά κόμματα απέτυχαν να εξασφαλίσουν την ενότητα και την ομαδικότητα που απαιτούνται για τη διάσωση του Κράτους και δεν έλαβαν τα απαραίτητα μέτρα. Με αυτόν τον τρόπο, καταστρεπτικές και αποσχιστικές δυνάμεις ενέτειναν τις δραστηριότητές τους στο έπακρο, θέτοντας σε κίνδυνο τη ζωή και την ιδιοκτησία των πολιτών.

Αντί του κεμαλισμού, αντιδραστικές και άλλες διεστραμμένες ιδεολογίες άσκησαν πιέσεις στα εκπαιδευτικά ιδρύματα από τα δημοτικά σχολεία μέχρι τα πανεπιστήμια, στο σύστημα διοίκησης, στα δικαστικά όργανα, στην υπηρεσία εσωτερικής ασφάλειας, στις εργατικές οργανώσεις, στα πολιτικά κόμματα, ακόμη και στους πολίτες μας στις πιο απομακρυσμένες επαρχίες της χώρας μας, φέρνοντάς τες στο χείλος του εμφύλιου πολέμου και της διχοτόμησης. Με δυο λόγια, το Κράτος κατέστη αδύναμο και ανίκανο.

Ένδοξο Τουρκικό Έθνος,

Είναι σε αυτό το περιβάλλον που οι Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις αποφάσισαν να ασκήσουν το καθήκον που τους έχει ανατεθεί στο πλαίσιο του νόμου περί εσωτερικών υπηρεσιών να προστατεύουν και να υπερασπίζονται την Τουρκική Δημοκρατία, στο όνομα του μεγάλου Τουρκικού Έθνους και στο πλαίσιο της διοίκησης και του ελέγχου, και ανέλαβαν τη διακυβέρνηση της χώρας.

Στόχος μας να προστατεύσουμε την ακεραιότητα της χώρας, να διασφαλίσουμε την εθνική ενότητα, να αποφύγουμε πιθανές εμφύλιες και αδελφοκτόνες συγκρούσεις, να αποκαταστήσουμε την κρατική εξουσία και παρουσία και να εξαλείψουμε τα αίτια που παρακωλύουν τη λειτουργία της δημοκρατικής τάξης.

Το Κοινοβούλιο και η Κυβέρνηση έχουν διαλυθεί. Η βουλευτική ασυλία έχει ανακληθεί.

Έχει κηρυχθεί στρατιωτικός νόμος σε όλη την επικράτεια. Απαγορεύεται η έξοδος από τη χώρα. Για να διασφαλιστεί η ζωή και η ιδιοκτησία των πολιτών, μέχρι νεωτέρας απαγορεύεται η κυκλοφορία από τις 5 το απόγευμα. Λεπτομερείς πληροφορίες για αυτά θα ανακοινώσω στο δελτίο της Τουρκικής Ραδιοφωνίας και Τηλεόρασης στις 1 το μεσημέρι. Αναμένω από τους πολίτες να ακούσουν με ηρεμία τα ανακοινωθέντα, καθώς και να υπακούουν και να εμπιστεύονται τις Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις, οι οποίες αποτελούν μέρος του λαού.

Κενάν Εβρέν

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MGK_/d01/c001/mgk_01001001.pdf, ανάκτηση στις 25.08.2016.

1. Τι είδους λεξιλόγιο χρησιμοποιούν οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις όταν αναφέρονται στην αναστολή της κοινοβουλευτικής διακυβέρνησης;

2. Πώς απευθύνονται στον τουρκικό λαό; Κατά τη γνώμη τους, ποιος είναι ο μεγαλύτερος κίνδυνος που αντιμετωπίζει η Τουρκική Δημοκρατία; Πώς αντιλαμβάνεστε τις αναφορές στον κεμαλισμό στις παραπάνω πηγές;

Γ.2.2. Η δικτατορία των συνταγματαρχών στην Ελλάδα

Η επιβολή του πραξικοπήματος της 21ης Απριλίου 1967 σηματοδοτούσε το τέλος αυτού που ονομάστηκε «κακεκτική δημοκρατία» στην ελληνική βιβλιογραφία. Μια περίοδος που ξεκινά το 1946 και χαρακτηρίζεται από την ισχυρή παρουσία του στρατού και από μια ιδιότυπη σύζευξη, στην πολιτική ζωή και τη διοίκηση, δημοκρατίας και αυταρχισμού. Το πραξικόπημα έλαβε χώρα λίγες εβδομάδες πριν από τη διεξαγωγή των βουλευτικών εκλογών, με τις προβλέψεις να κάνουν λόγο για μια ευρεία νίκη της Ενώσεως Κέντρου του Γεωργίου Παπανδρέου. Το πραξικόπημα διέκοψε την τεταμένη διαδικασία του εκδημοκρατισμού που είχε ξεκινήσει στις αρχές της δεκαετίας του 1960 και βύθισε τη χώρα σε επτά χρόνια φόβου και φίμωσης.

Γ-10. Αποσπάσματα από τα εισαγωγικά σχόλια του συνταγματάρχη Γεώργιου Παπαδόπουλου σε συνέντευξή του προς τους ανταποκριτές του ελληνικού και του ξένου Τύπου στις 27 Απριλίου 1967

Στη συνέντευξη αυτή, ο αδιαφιλονίκητος αρχηγός της αυτοαποκαλούμενης «Επαναστάσεως» αναφέρθηκε στον κομμουνιστικό κίνδυνο ως τον κύριο λόγο που επενέβη ο στρατός.

Η χώρα διήρχετο μίαν κρίσιν αναζητούσα διέξοδον από ένα πολιτικόν αδιέξοδον, εις το οποίον είχεν εισέλθει. Από μακρού χρόνου, η αδυναμία της συνεννοήσεως μεταξύ των υπευθύνων πολιτικών παραγόντων του τόπου, παρά πάσαν επίκλησιν του Ανωτάτου Άρχοντας της χώρας, είχε περιαγάγει αυτήν εις αδιέξοδον. Ουδείς εκ των πολιτικών αρχηγών ανελάμβανε να βοηθήση τον Ανώτατον Άρχοντα, όστις εις μάτην ανεζήτει λύσιν εντός των συνταγματικών πλαισίων […]. Ουδείς εδέχετο να θυσιάση μέρος των συμφερόντων του υπέρ του έθνους. Η κατάστασις αύτη προστιθεμένη εις μίαν αναρχικήν αντίληψιν, η οποία είχεν επιβληθή σχεδόν εις όλα τα άτομα της κοινωνίας, είχε δημιουργήσει τον έσχατον κίνδυνον διά την χώραν, είχε δημιουργήσει τον κίνδυνον να ανακόψη η Χώρα την πορείαν της προς τα εμπρός από τον κομμουνισμόν.

Προ αυτής της καταστάσεως, ο εθνικός Στρατός, αι ένοπλαι δυνάμεις της χώρας, η μόνη ουδετέρα εις τον χώρον του πολιτικού κατασπαραγμού δύναμις η οποία υπήρχεν, έκρινεν ότι ώφειλε να παρέμβη διά να ανακόψη τον δρόμον προς τον κρημνόν.

Ουδέποτε οι πατέρες της Ελληνικής φιλοσοφίας εταύτισαν τας δημοκρατικάς ελευθερίας προς την ασυδοσίαν. Εις την έννοιαν την δημοκρατίας, ενυπάρχει η έννοια της πειθαρχίας, της τάξεως, της ιεραρχίας, του σεβασμού προς τον νόμον. Από της σκοπιάς αυτής, δικαιούμεθα να χαρακτηρίσωμεν εαυτούς δημοκράτας και να ζητήσωμεν και από υμάς αναγνώρισιν της δημοκρατικότητός μας. Θα αντιτάξουν τινές ωρισμένους υπάρχοντας περιορισμούς. Μη ξεχνάτε όμως, κύριοι, ότι ευρισκόμεθα προ ενός ασθενούς, τον οποίον έχομεν επί της χειρουργικής κλίνης, και τον οποίον εάν ο χειρούργος δεν προσδέση κατά την διάρκειαν της εγχειρήσεως και της ναρκώσεως επί της χειρουργικής κλίνης, υπάρχει πιθανότης αντί διά της εγχειρήσεως να του χαρίση την αποκατάστασιν της υγείας, να τον οδηγήση εις θάνατον. Αυτή είναι εκ προοιμίου η απάντησις την οποίαν πρέπει να αναμένετε εάν, ομιλούντες περί δημοκρατίας και ελευθερίας, μνημονεύσητε τους περιορισμούς. Οι περιορισμοί είναι η πρόσδεσις του ασθενούς επί της κλίνης διά να υποστή ακινδύνως την εγχείρησιν.

Παπαδόπουλος, 1969, σελ. 10-11 και https://www.youtube.com/watch?v=69Hrvv8bROY, ανάκτηση στις 28.05.2019.

Γ-11. Ο πρόλογος της ανθολογίας *Δεκαοχτώ κείμενα* που εκδόθηκε ύστερα από την άρση της προληπτικής λογοκρισίας το 1970

Ύστερα από την άρση της προληπτικής λογοκρισίας που είχε επιβάλει η χούντα όταν κατέλαβε την εξουσία τον Απρίλιο του 1967, καταξιωμένοι Έλληνες συγγραφείς, οι οποίοι μέχρι τότε είχαν αποφύγει να δημοσιεύσουν κάτω από τέτοιες συνθήκες, εξέδωσαν μια σύντομη ανθολογία νέων γραπτών. Η ανθολογία *Δεκαοχτώ κείμενα* περιλαμβάνει ποιήματα και διηγήματα με θέμα την καταστολή και τη λογοκρισία.

Παρουσιάζοντας για πρώτη φορά, ύστερα από τρία χρόνια, πρωτότυπη λογοτεχνική εργασία σε τούτο τον τόμο, πιστεύουμε ότι συμβάλλουμε σε μιαν απόπειρα επανατοποθέτησης του προβλήματος του Έλληνα δημιουργού κάτω απ' τις σημερινές συνθήκες.

Η άρση της προληπτικής λογοκρισίας δεν αρκεί για τη χειραφέτηση της πνευματικής ζωής ενός τόπου, όταν μεγάλες ζωτικές περιοχές εξακολουθούν να περιβάλλονται από πλέγματα που καθιστούν ανέφικτη την εξαντλητική περιγραφή και αξιολόγησή τους. Μολοντούτο, ύστερα από ώριμη στάθμιση, επιχειρούμε να επαναλάβουμε, με τον εκφραστικό μας τρόπο ο καθένας, την πίστη μας σε κάποιες θεμελιακές αξίες, με πρώτη ανάμεσά τους το δικαίωμα της ελεύθερης πνευματικής και καλλιτεχνικής δημιουργίας, που δεν θα παύσουμε να διεκδικούμε και που συνδέεται αναπόσπαστα με το σεβασμό της γνώμης και της αξιοπρέπειας όλων ανεξαίρετα των δημιουργών, αλλά και του κάθε ανθρώπου.

Την κοινή μας τούτη πίστη και διεκδίκηση, που μας ενώνει πέρα από διαφορές αντιλήψεων και τεχνοτροπιών, έρχεται να υπογραμμίσει η σημερινή ομαδική μας παρουσία.

Δεκαοχτώ κείμενα, 1970, σελ. 11.

Γ-12. Η χούντα

Η Αμαλία Κουτσούρη ήταν μικροβιολόγος και σύζυγος του βραβευμένου με Νόμπελ φυσιολογίας και ιατρικής Αλεξάντερ Φλέμινγκ. Λόγω της δημόσιας δράσης της ενάντια στη χούντα, φυλακίστηκε, βασανίστηκε και στη συνέχεια απελάθηκε από τη χώρα, ενώ παράλληλα της αφαιρέθηκε η ελληνική της υπηκοότητα.

[…] νέοι και νέες φοιτητικής ηλικίας άρχισαν να γράφουν συνθήματα στους τοίχους και να μοιράζουν φυλλάδια με πληροφορίες από ξένους ραδιοφωνικούς σταθμούς […] Μερικοί νέοι, από αυτούς που άρχισαν να κινούνται, φοιτητές οι περισσότεροι, συνελήφθησαν και υποβλήθηκαν σε τρομερά βασανιστήρια. Τα μαρτύρια σταματούσαν μόνο όταν τα θύματα έπεφταν σε κώμα ή δεν άντεχαν πια και ομολογούσαν και κατέδιδαν ένα φίλο. Τότε ο φίλος αυτός συλλαμβανόταν με τη σειρά του, περνούσε κι αυτός απ' τα ίδια βασανιστήρια ώσπου να 'ρθει η ώρα να μιλήσει ή καμιά φορά να τρελαθεί. Το τμήμα εκείνο της κεντρικής ασφάλειας, στην Αθήνα, που ειδικεύεται στο βασάνισμα των φοιτητών, λέγεται «Σπουδαστικό τμήμα».

[…] Το κοινότερο βασανιστήριο ήταν η φάλαγγα. Χτύπημα συστηματικό στα πέλματα των ποδιών […] Στέρηση φαγητού, νερού, ορθοστασία μέρα νύχτα, ηλεκτρικές εκκενώσεις, σύλληψη της κοπέλας που συνδέεται με το θύμα και εκβιασμός με την απειλή ότι θα τη βασανίσουν ή θα τη βιάσουν μπροστά του, κάψιμο με αναμμένα τσιγάρα– όλα χρησιμοποι ούνται. Οι λεπτομέρειες των βασανισμών έχουν γραφτεί και δημοσιευτεί εκατοντάδες φορές. Για ποιο λόγο η επανάληψη; Γιατί οι βασανισμοί συνεχίζονται. Γιατί υπάρχουν άνθρωποι, ακόμα και στην Ελλάδα, που δεν μπορούν να τα πιστέψουν. Γιατί εγώ συνάντησα θύματα και άκουσα τις διηγήσεις τους και είδα τις πληγές τους.

Φλέμινγκ, 1993, σελ. 47-49.

Γ-13. Η αντίσταση ενάντια στη χούντα: Αλέξανδρος Παναγούλης

Στις 13 Αυγούστου 1968, ο Αλέξανδρος Παναγούλης, πρώην ακτιβιστής της νεολαίας της Ενώσεως Κέντρου, επιχείρησε να δολοφονήσει τον ισχυρό άνδρα της χούντας, συνταγματάρχη Γεώργιο Παπαδόπουλο. Ύστερα από τη σύλληψή του και μετά από εβδομάδες ανακρίσεων και βασανιστηρίων, τον Νοέμβριο καταδικάστηκε σε θάνατο, ποινή που στη συνέχεια μετατράπηκε σε ισόβια. Η δίκη του ανέδειξε το αποτρόπαιο ιστορικό του καθεστώτος σε ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στις πρακτικές του οποίου συμπεριλαμβάνονταν ο βασανισμός και ο βιασμός αντιφρονούντων από τη διαβόητη στρατιωτική αστυνομία (ΕΣΑ).

Ιδιωτική συλλογή.

1. Αναφερόμενος στον εμφύλιο πόλεμο μεταξύ των δημοκρατικών και των ολιγαρχικών στην Κέρκυρα το καλοκαίρι του 427 π.Χ., ο Θουκυδίδης (*Κερκυραϊκά* 3, 82-83) σημειώνει: «Κατήντησαν να μεταβάλουν αυθαιρέτως την καθιερωμένην σημασίαν των λέξεων, διά των οποίων δηλούνται τα πράγματα». Με αναφορά στην πηγή Γ-10, πιστεύετε ότι αυτό ισχύει στην περίπτωση του Παπαδόπουλου;

2. Ποιος είναι ο κύριος εχθρός του ελληνικού έθνους και από τι κινδυνεύει το έθνος, σύμφωνα με τον Παπαδόπουλο; Πώς επιβλήθηκε στους Έλληνες πολίτες «ο φόβος και η φίμωση»;

3. Συγκρίνετε την κατάσταση που σκιαγραφείται στις παραπάνω πηγές με εκείνη που περιγράφεται στην ετήσια έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας για την Τουρκία (πηγή Γ-15). Στη συνέχεια σημειώστε τις λέξεις το νόημα των οποίων έχει διαστρεβλωθεί. Συζητήστε.

→

	Τουρκία	Ελλάδα
Αναφορές / Λέξεις που χρησιμοποιούν οι δύο χούντες		

4. Συγκρίνετε τις πολιτικές εξελίξεις στις χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης με κομμουνιστικά καθεστώτα με τις αντίστοιχες στην Τουρκία και την Ελλάδα. Βρείτε τις ομοιότητες και τις διαφορές και στις δύο περιπτώσεις.

Γ.3. ΑΣΤΥΝΟΜΕΥΣΗ ΠΟΛΙΤΩΝ: ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΑ ΚΑΙ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΙ

Γ-14. Η κληρονομιά του εμφύλιου πολέμου στην Ελλάδα

α. Το στρατόπεδο της Μακρονήσου (1947-1950). Μια προπαγανδιστική φωτογραφία

Associated Press: «Αναμορφωμένοι» στρατιώτες στη Μακρόνησο, 14 Ιουνίου 1949.

Στη διάρκεια του εμφύλιου πολέμου, το ακατοίκητο νησί της Μακρονήσου απέναντι από τη Λαυρεωτική χερσόνησο χρησιμοποιήθηκε ως στρατόπεδο διαφώτισης, διαπαιδαγώγησης και αναμόρφωσης χιλιάδων αριστερών πολιτικών αντιφρονούντων, συμπεριλαμβανομένων κομματικών στελεχών, διανοουμένων και κληρωτών. Ύστερα από την επιτυχή «αναμόρφωσή» τους, δηλαδή την αποκήρυξη του κομμουνισμού και των αρχών του και την υπογραφή δήλωσης μετάνοιας, οι κληρωτοί αποστέλλονταν στο μέτωπο για να πολεμήσουν εναντίον των πρώην συντρόφων τους. Τον Σεπτέμβριο του 1947 υπήρχαν περίπου 12.000 έγκλειστοι, στρατιώτες και αξιωματικοί, στο στρατόπεδο, στο οποίο η κυβέρνηση στην Αθήνα αναφερόταν ως τον «Νέο Παρθενώνα». Μεταξύ των καλλιτεχνών και διανοουμένων που είχαν εξοριστεί στη Μακρόνησο, ήταν ο μετέπειτα παγκοσμίου φήμης μουσικοσυνθέτης Μίκης Θεοδωράκης και ο ποιητής Γιάννης Ρίτσος, στον οποίο απονεμήθηκε το βραβείο Λένιν για την Ειρήνη το 1977. Το στρατόπεδο της Μακρονήσου έκλεισε το 1950, έναν χρόνο μετά το τέλος του Εμφυλίου.

Περιγράψτε τη φωτογραφία. Γιατί θεωρείται προπαγανδιστική; Διαβάστε το κλειδί και εξηγήστε το περιεχόμενο της «αναμόρφωσης» των κομμουνιστών κρατουμένων.

β. Αποσπάσματα από επιστολή της πολιτικής κρατούμενης Αυγής Χαραλαμπίδου προς τον γιο της με αναφορές στα δεινά των αποφυλακισμένων κρατουμένων

Αν και ο αριθμός τους είχε μειωθεί σημαντικά ύστερα από το κλείσιμο της Μακρονήσου και την ψήφιση των αποκαλούμενων «μέτρων ειρήνευσης» το 1950 και το 1952 αντίστοιχα, το 1962 υπήρχαν ακόμη περισσότεροι από 1.500 πολιτικοί κρατούμενοι που σάπιζαν στα στρατόπεδα εξορίας και στις φυλακές χωρίς να είναι όλοι τους μέλη του ΚΚΕ. Όπως παρατηρεί κανείς στην επιστολή της Αυγής Χαραλαμπίδου, σε ορισμένες περιπτώσεις οι αποφυλακισθέντες πολιτικοί κρατούμενοι μεταφέρθηκαν σε πόλεις μακριά από τους τόπους καταγωγής τους. Εκεί βρίσκονταν υπό συνεχή παρακολούθηση και έπρεπε να βρουν στέγη και να βγάζουν τα προς το ζην χωρίς κανενός είδους κρατική υποστήριξη και βοήθεια.

Μάθε χρυσό μου πως βρίσκομαι στην Σπάρτη. Από τον Άγιο Ευστράτιο με πήραν σαν σήμερα Παρασκεβή 23-10-59. Φύγαμε στις 23 και στις 26 στον Πηραιά. Γλυτώσαμε εκ θαύματος 6 φορές, είδαμε τον χάρο μα ψυχή δεν του δώσαμε. Τέσσερις μέρες ταλανταιβόμασταν μέσα στο πέλαγος. Όλα μου τα πράγματα έχουν βραχεί. Κοιμάμαι με το παλτό μου, ένα μαξιλαράκι και το ράντζο που κάπως έχει τραβίξει. Περνάω, όπως λέει και η παρεμοία, Σπαρτιάτικα μες στη Σπάρτη. Είναι η τρίτη μέρα και ακόμα με έχουν αταχτοποίητη. Μένω εδώ στην αστυνομία στο κρατητήριο. Παράπονα στον αστυνόμο, παράπονα στον διοικητή, παράπονα στον υπασπιστή. Και η απάντηση είναι: «Να πας να ενοικιάσεις σπίτι, να βρεις δουλειά και να ζήσεις. Είσαι ελεύθερη. Σε φέρανε εδώ να σε έχουμε επί την παρακολούθησή μας».

Με έχουν ρίξει εδώ στο έλεως και να δούμε πού τραβή η υπόθεση. Πού να βρω λεφτά εγώ να ενοικιάσω σπίτι και που να βρω δουλειά σένα ξένο μέρος αμέσως και να ζήσω; Παρ όλα αυτά, δεν απελπίστηκα, ούτε έχασα την ψυχραιμία μου καθόλου, ούτε μια στιγμή […]. Κάθε περηπαίτεια ενψυχώνει και ατσαλώνει τον άνθρωπο.

ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, φάκ. 124.

γ. Αποσπάσματα από προεκλογική ομιλία του Νικολάου Πλαστήρα, στην οποία υπόσχεται την παροχή αμνηστίας και την υιοθέτηση μέτρων «ειρήνευσης»

Ο Νικόλαος Πλαστήρας (1883-1953) ήταν αξιωματικός του στρατού που αποστρατεύτηκε με τον βαθμό του στρατηγού. Διακρίθηκε στους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-1913 και στις εκστρατείες στην Ουκρανία το 1919 και τη Μικρά Ασία το 1919-1922. Ένθερμος βενιζελικός, στον Μεσοπόλεμο ηγήθηκε της στρατιωτικής επανάστασης του 1922 μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, καθώς και δύο στρατιωτικών κινημάτων (το 1923 και το 1935). Εισήλθε στην ενεργή πολιτική μετά την Απελευθέρωση και ανέλαβε την πρωθυπουργία από τον Ιανουάριο έως τον Απρίλιο του 1945. Στις αρχές του 1950 ίδρυσε την Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου (ΕΠΕΚ), η οποία στις εκλογές του Μαρτίου έλαβε το 16,4% των ψήφων και 45 έδρες. Διατέλεσε πρωθυπουργός (Μάρτιος-Αύγουστος 1950) στην κυβέρνηση συνεργασίας με το Κόμμα των Φιλελευθέρων του Σοφοκλή Βενιζέλου και το κόμμα του Γεωργίου Παπανδρέου. Αν και στις εκλογές του Σεπτεμβρίου 1951 η ΕΠΕΚ κατέλαβε τη δεύτερη θέση, ο Πλαστήρας και πάλι ηγήθηκε της κυβέρνησης συνεργασίας με το Κόμμα των Φιλελευθέρων έως τον Οκτώβριο του επόμενου έτους.

Υπόσχομαι προς τον Ελληνικόν Λαόν ότι εις διάστημα δύο ή τριών μηνών από της ημέρας που θα σχηματίσω ομοιογενή κυβέρνησιν –και ασφαλώς θα σχηματίσω– θα ειρηνεύσω τον τόπον με χορήγησιν αμνηστίας. Είναι αδύνατος η πραγματοποίησις της λαϊκής ενότητος εάν δεν αμνηστευθή το παρελθόν, εάν δεν επανέλθουν τα παιδιά του Λαού στα σπίτια τους. Επανέλαβα παντού και το τονίζω διά μίαν ακόμη φοράν: Είναι ντροπή να υπάρχουν τόποι εξορίας. Είναι ντροπή να υπάρχουν κρατούμενοι, οι οποίοι να μην παραπέμπωνται ποτέ εις δίκην. Είναι ντροπή να διακηρύσ-

σωμεν ότι είμεθα Δημοκρατικοί και να μην παρουσιάζεται ίχνος Δημοκρατίας. Όταν ο Λαός μου δώση την δύναμιν, θα καταργήσω τα υπολείμματα του Αστυνομικού Κράτους, όπως διακήρυξα εις το πρόγραμμα του Κόμματος. Θα αποδώσω εις όλους τους Έλληνας ίσην μεταχείρησιν.

εφ. *Προοδευτικός Φιλελεύθερος*, 6 Σεπτεμβρίου 1951.

1. Μελετήστε προσεκτικά τις πηγές Γ-14 α, β και γ. Τι είδους «τόποι εξορίας» περιγράφονται εδώ; Ποιος ήταν ο σκοπός της ύπαρξής τους και ποιος στάλθηκε εκεί; Νομίζετε ότι η πρακτική του εκτοπισμού αντιφρονούντων σε τόπους εξορίας ήταν νόμιμη; Επιχειρηματολογήστε με βάση τις παραπάνω πηγές;
2. Συζητήστε την πρόταση «είναι αδύνατος η πραγματοποίησις της λαϊκής ενότητος εάν δεν αμνηστευθή το παρελθόν». Σε ποιο παρελθόν αναφέρεται ο Πλαστήρας;
3. Οργανώστε μια συζήτηση στην τάξη με αντικείμενο την παραπάνω δήλωση του Έλληνα πρωθυπουργού. Οι μαθητές πρέπει να συζητήσουν για το αν είναι δυνατόν να συγχωρεθούν εγκλήματα του παρελθόντος.
4. Τόποι που φέρνουν στον νου μια οδυνηρή ιστορική μνήμη, όπως η Μακρόνησος, χρησιμοποιούνται ως ανοιχτά μουσεία. Προσελκύουν πλήθος επισκεπτών, οι οποίοι αποτίουν φόρο τιμής σε ένα οδυνηρό παρελθόν και παρακολουθούν πολιτιστικές εκδηλώσεις σχετικά με αυτή τη μνήμη. Βρείτε παραδείγματα τόπων μνήμης τέτοιου είδους και συζητήστε το ζήτημα της τρέχουσας χρήσης τους. Τι γνώμη έχετε για την τουριστική διαχείριση της ιστορικής μνήμης; Συγκρίνετε με την πηγή Γ-16 και με την πηγή για τη φυλακή στη Ρουμανία (τόμ. Β, κεφ. ΣΤ).

ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Δείτε την ταινία του Ελβετού σκηνοθέτη Ολιβιέ Ζισουά «Σαν πέτρινα λιοντάρια στην μπασιά της νύχτας» στο: https://www.youtube.com/watch?v=3iGJCL5BCIs (ανάκτηση στις 29 Μαΐου 2019).

Γ-15. Αποσπάσματα από την ετήσια έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας για την Τουρκία, 1981

Η Διεθνής Αμνηστία εκφράζει την ανησυχία της κυρίως για τα βασανιστήρια, τις εκτελέσεις και τις θανατικές ποινές, καθώς και την κράτηση των αντιρρησιών συνείδησης. Η πολιτική βία, η οποία έχει οδηγήσει σε χιλιάδες θανάτους από το 1975, συνεχίστηκε. Ο στρατιωτικός νόμος, ο οποίος επιβλήθηκε τον Δεκέμβριο του 1978 σε 13 από τις 67 επαρχίες της Τουρκίας, ανανεώθηκε σε διμηνιαία βάση και επεκτάθηκε και σε τρεις ακόμα επαρχίες. Οι δολοφονίες τόσο από δεξιές όσο και από αριστερές ομάδες είχαν ανέλθει σε πάνω από 5.000 έως τις 12 Σεπτεμβρίου 1980 όταν, ύστερα από πραξικόπημα, οι στρατιωτικοί ηγέτες της χώρας κατήργησαν το κοινοβούλιο και επέβαλαν τον στρατιωτικό νόμο στο σύνολο της επικράτειας. Ο αρχηγός του Γενικού Επιτελείου, στρατηγός Κενάν Εβρέν, ανακοίνωσε ότι η νομοθετική και η εκτελεστική εξουσία θα ασκούνταν από το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας, με αρχηγό τον ίδιο. Στα τέλη Σεπτεμβρίου, διορίστηκε κυβέρνηση υπό την προεδρία του ναυάρχου εν αποστρατεία Μπουλέντ Ουλούσου.

Χιλιάδες τέθηκαν υπό κράτηση, μεταξύ των οποίων βουλευτές, μέλη κομμάτων και συνδικαλιστές. Με την επιβολή του στρατιωτικού νόμου, η περίοδος κράτησης δίχως την απαγγελία κατηγορίας αυξήθηκε από 15 σε 30 ημέρες και τον Νοέμβριο του 1980 σε 90 ημέρες. Απαγορεύτηκε κάθε πολιτική και συνδικαλιστική δράση, καθώς και η κυκλοφορία τριών εφημερίδων –των αριστερών *Aydınlık* και *Demokrat* και της δεξιάς *Hergün*. Μεταγενέστερες αλλαγές στους κανονισμούς του στρατιωτικού νόμου επέκτειναν τις αρμοδιότητες των [υπεύθυνων για την εφαρμογή του], θέτοντας υπό τον έλεγχό τους την αλληλογραφία, τις επικοινωνίες, τη λογοκρισία του Τύπου και το σύνολο των εργατικών και συνδικαλιστικών δραστηριοτήτων. Σύμφωνα με τον νέο νόμο, όσοι διαδίδουν «εσφαλμένες, αβάσιμες ή υπερβολικές πληροφορίες που προκαλούν ανησυχία στην κοινή γνώμη ή διεγείρουν τους πολίτες» αντιμετωπίζουν ποινή φυλάκισης από έξι μήνες έως δύο χρόνια. Η ποινή θα διπλασιάζεται αν το αδίκημα διαπράττεται μέσω των ειδησεογραφικών μέσων ενημέρωσης· στη δε περίπτωση συμμετοχής σε αυτό αλλοδαπού, η ποινή δεν θα είναι μικρότερη του ενός έτους. Μία άλλη αλλαγή συνίσταται στο ό,τι οι ποινές έως δύο ετών που εκδίδουν τα στρατοδικεία δεν είναι εφέσιμες.

https://www.amnesty.org/download/Documents/POL1000011981ENGLISH.PDF, ανάκτηση στις 26.08.2016.

Γ-16. Η περίπτωση της Ρουμανίας

α. Τουριστική αφίσα του Φρουρίου Φαγκάρας τη δεκαετία του 1970

Φωτογραφία των Ștefan Petraru, Constantin Catrina, *Braşovul memorial*, Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1976.

Από το 1950 έως το 1960, το Φρούριο Φαγκάρας λειτούργησε ως φυλακή υπό τη διεύθυνση της Γενικής Διεύθυνσης Φυλακών. Οι πρώτοι έγκλειστοι ήταν πρώην στελέχη της Κρατικής Ασυνομίας και Ασφάλειας στη διάρκεια του Μεσοπολέμου και ακολούθησαν τα μέλη αντικομμουνιστικών οργανώσεων και άτομα που αντιτίθονταν στην κολεκτιβοποίηση. Οι κακές συνθήκες υγιεινής και διατροφής και η έλλειψη υγειονομικής περίθαλψης είχαν ως αποτέλεσμα υψηλά ποσοστά θνησιμότητας μεταξύ των φυλακισμένων. Όταν έκλεισε η φυλακή το 1960, το φρούριο μετατράπηκε στο μουσείο της επαρχίας του Φαγκάρας. Το 1976, το κομμουνιστικό καθεστώς ξεκίνησε να διαφημίζει το φρούριο ως σημαντικό ιστορικό μνημείο, παραγνωρίζοντας πλήρως τη χρήση του ως φυλακής τη δεκαετία του 1950.

β. Αποσπάσματα από το διάταγμα υπ' αριθ. 221/1948 του Προεδρείου της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης σχετικά με την ίδρυση της Γενικής Διεύθυνσης Λαϊκής Προστασίας, Αύγουστος του 1948

Άρθρο 1. Ιδρύεται Γενική Διεύθυνση Λαϊκής Προστασίας που υπάγεται στο υπουργείο Εσωτερικών Υποθέσεων.

Άρθρο 2. Η Διεύθυνση είναι επιφορτισμένη με την προάσπιση των δημοκρατικών επιτευγμάτων της Λαϊκής Δημοκρατίας της Ρουμανίας και τη διαφύλαξη της λαϊκής ασφάλειας απέναντι στις μηχανορραφίες των εσωτερικών και εξωτερικών εχθρών.

Άρθρο 3. Η οργάνωση, οι αρμοδιότητες και η λειτουργία όλων των κεντρικών και εξωτερικών υπηρεσιών της Διεύθυνσης καθορίζονται από τις εσωτερικές αποφάσεις και οδηγίες του Υπουργείου Εσωτερικών Υποθέσεων. Αυτές οι αποφάσεις και οδηγίες δεν δημοσιοποιούνται. Αφού καταγραφούν σε ένα ειδικό μητρώο και αφού κοινοποιηθούν στις ενδιαφερόμενες υπηρεσίες, συνιστούν εκτελεστικά διατάγματα.

Άρθρο 4. Μόνο αξιωματούχοι της Διεύθυνσης δικαιούνται να αναλάβουν δράση εναντίον εκείνων που θέτουν σε κίνδυνο το δημοκρατικό καθεστώς και τη λαϊκή ασφάλεια.

Άρθρο 6. Οι κανόνες για τον διορισμό, τη διαχείριση και την απόλυση, καθώς και τα δικαιώματα και τα καθήκοντα του προσωπικού της Διεύθυνσης, καθορίζονται στο Καταστατικό των Αξιωματούχων της Διεύθυνσης, το οποίο δεν δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Άρθρο 7. Ανεξάρτητα από τη διάταξη του νόμου περί δημοσίου λογιστικού, ο προϋπολογισμός της Διεύθυνσης θα δημοσιεύεται μόνο ως συνολικό ποσό, χωρίς λεπτομερείς κατανομές, στον προϋπολογισμό του Υπουργείου Εσωτερικών Υποθέσεων.

Εφημερίς της Κυβερνήσεως, μέρος Α, φύλλο 200, 30 Αυγούστου 1948, σελ. 7245-7246.

1. Μελετήστε προσεκτικά το διάταγμα. Επικεντρώστε στο άρθρο 2: Γιατί ιδρύθηκε η Γενική Διεύθυνση Λαϊκής Προστασίας; Ποιος ήταν ο δεδηλωμένος στόχος της;

2. Σχολιάστε και συζητήστε τις ακόλουθες προτάσεις: «Αυτές οι αποφάσεις και οδηγίες δεν δημοσιοποιούνται» (άρθρο 3) και «Ο προϋπολογισμός της Διεύθυνσης θα δημοσιεύεται μόνο ως συνολικό ποσό, χωρίς λεπτομερείς κατανομές» (άρθρο 7). Περιγράψτε τώρα και συζητήστε τη λειτουργία της Διεύθυνσης.

Γ-17. Η περίπτωση της Βουλγαρίας

α. Απόφαση Β΄, αρ. 17 του Πολιτικού Γραφείου της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος Βουλγαρίας (ΚΚΒ), 27 Ιουλίου 1997, σχετικά με τον περιορισμό και την εξουδετέρωση των δραστηριοτήτων της εχθρικής βουλγαρικής μετανάστευσης

Στο πλαίσιο της ύφεσης που επικρατεί στις διεθνείς σχέσεις, οι υπηρεσίες πληροφοριών και τα κέντρα υπονόμευσης και προπαγάνδας του αντιπάλου επικεντρώνουν τις προσπάθειές τους σε μια πιο ενεργή και ευρεία χρήση των διαφορετικών κατηγοριών μεταναστών που επιδίδονται σε ανατρεπτική δράση εναντίον της Λαϊκής Δημοκρατίας της Βουλγαρίας […]. Το Πολιτικό Γραφείο θεωρεί σκόπιμο να βελτιώσει και να προωθήσει περαιτέρω το έργο της πολιτικής, ιδεολογικής και οργανωτικής δυσφήμισης της εχθρικής βουλγαρικής μετανάστευσης και να της στερήσει τη δυνατότητα να επιδίδεται σε ανατρεπτική δράση εναντίον της Λαϊκής Δημοκρατίας της Βουλγαρίας. Οι δραστηριότητες του Υπουργείου Εσωτερικών Υποθέσεων εναντίον της εχθρικής μετανάστευσης θα επικεντρώσουν κυρίως στη δυσφήμιση και τη φθορά των οργανώσεων της· στην εντατικοποίηση των υφιστάμενων διαφορών μεταξύ τους και στη δημιουργία νέων· στην αποτροπή της ένωσή τους· στη δυσφήμιση και την καίρια αντιμετώπιση της δράσης των περισσότερο ενεργών ηγετών της μετανάστευσης· στην εμφύσηση δυσπιστίας στις υπηρεσίες πληροφοριών του αντιπάλου σχετικά με τη βουλγαρική μετανάστευση και τους οπαδούς της· στην αποτροπή της ανεξέλεγκτης διενέργειας εγκληματικών επαφών με άτομα που ζουν στη χώρα.

http://desebg.com/2011-01-13-09-23-35/1406-2013-08-26-07-52-55, ανάκτηση στις 26.08.2016.

β. Προπαγανδιστική αφίσα που εορτάζει την πέμπτη επέτειο της Λαϊκής Πολιτοφυλακής και της Κρατικής Ασφάλειας, 1950

Εθνική Βιβλιοθήκη Άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος, VI 4387.

γ. Αποσπάσματα από επιστολή του Γκεόργκι Μάρκοφ προς τους γονείς του

Ο μπαμπάς μού λέει ότι σε κλειστή συνεδρία (γιατί όχι ανοιχτή;) το δικαστήριο με καταδίκασε σε έξι και κάτι χρόνια φυλάκιση. Δεδομένης της κακής φήμης των βουλγαρικών δικαστηρίων, τα οποία έχουν καταδικάσει αναρίθμητους αθώους σε θάνατο και φυλάκιση, αυτό δεν μου προκαλεί εντύπωση. Μου υπενθυμίζει μόνο πόσο ορθό είναι το μονοπάτι που επέλεξα [να ακολουθήσω]. Σε απάντηση των κατηγοριών εναντίον μου, μπορώ να πω ότι και στις δύο περιπτώσεις κάνουν λάθος. Πρώτα απ' όλα δεν το έσκασα, καθώς οι αρχές επιδεικτικά και προμελετημένα δημιούργησαν τις συνθήκες εκείνες ώστε να βρίσκομαι στη θέση ενός «απελαθέντος». Είναι ξεκάθαρο ότι μερικοί στη Βουλγαρία χρειάζεται να επινοούν εχθρούς για να δικαιολογήσουν τους μισθούς τους. Η διακοπή των [θεατρικών] έργων μου, οι κατηγορίες εναντίον μου, η απόλυσή μου από το *Σε κάθε χιλιόμετρο* [από τη θέση του σεναριογράφου αυτής της τηλεοπτικής σειράς], οι απειλές και οι εκβιασμοί εναντίον μου ξεκίνησαν πολύ πιο πριν κάνω οτιδήποτε και χωρίς να έχω δώσει κανέναν λόγο. Ξεκάθαρα, ο στόχος ήταν να κάνουν αδύνατη την επιστροφή μου στη Βουλγαρία. Δεύτερον, δεν έχω ποτέ υπηρετήσει και δεν υπηρετώ κανένα ξένο κράτος ή οργανισμό. Το BBC, το οποίο μεταδίδει μια πολιτιστική εκπομπή μου, είναι ένας ανεξάρτητος ραδιοφωνικός σταθμός στον οποίο εργάζονται άνθρωποι απ' όλο τον κόσμο και πολλές φορές έχει μεταδώσει αντικειμενικά και θετικά σχόλια για τη Βουλγαρία. Οι συνάδελφοί μου από το ουγγρικό, το πολωνικό, το ρουμανικό και το γιουγκοσλαβικό τμήμα [του BBC] επισκέπτονται τις πατρίδες τους αρκετές φορές κάθε χρόνο χωρίς κανενός να του περνάει απ' το μυαλό ότι θα του απαγγελθεί κατηγορία επειδή εργάζεται για το BBC. Ακόμα και οι συνάδελφοι του ρωσικού τμήματος πηγαίνουν στη Ρωσία. Δεν νομίζουν οι Βούλγαροι πολιτοφύλακες ότι το έχουν παρακάνει κάπως; Τρίτον, έως σήμερα, κανένας εδώ δεν μου έχει πει τι να γράφω και τι να λέω. Ό,τι έχω γράψει και ό,τι έχω πει αποτελούν προσωπική μου άποψη. Σύμφωνα με το Σύνταγμά μας και τη Χάρτα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ, κανείς δεν μπορεί να μου αφαιρέσει το δικαίωμα στη δική μου γνώμη. Μόνο εκείνοι που δεν μιλούν δεν έχουν τη δική τους γνώμη.

Hristov, 2006, σελ. 193.

Ο Γκεόργκι Ιβάνοφ Μάρκοφ (1929-1978) ήταν Βούλγαρος αντιφρονών διηγηματογράφος και θεατρικός συγγραφέας. Δημοσίευσε το πρώτο διήγημά του το 1957. Έγραψε επίσης θεατρικά έργα, αλλά τα περισσότερα είτε δεν ανέβηκαν ποτέ, είτε τα έκοψαν οι λογοκριτές από το θεατρικό ρεπερτόριο. Το 1969 έφυγε για την Ιταλία. Σκόπευε να επιστρέψει καθώς βελτιώθηκαν οι σχέσεις του με τις βουλγαρικές αρχές, αλλά τον Σεπτέμβριο του 1971 η κυβέρνηση αρνήθηκε να του ανανεώσει το διαβατήριό του και έτσι αποφάσισε να παραμείνει στη Δύση. Στη συνέχεια πήγε στο Λονδίνο, έμαθε αγγλικά και άρχισε να δουλεύει στο βουλγαρικό τμήμα της παγκόσμιας υπηρεσίας του BBC. Δούλεψε επίσης στην Ντόιτσε Βέλε (Deutsche Welle) και στο Ραδιόφωνο Ελεύθερη Ευρώπη (Radio Free Europe). Το 1972, εκδιώχθηκε από την Ένωση Βουλγάρων Συγγραφέων, του απαγγέλθηκε η κατηγορία ότι είχε αυτομολήσει και καταδικάστηκε σε ποινή φυλάκισης εξήμισι ετών. Τα έργα του αποσύρθηκαν από τις βιβλιοθήκες και τα βιβλιοπωλεία, ενώ έως το 1989 το όνομά του δεν αναφερόταν από τα επίσημα βουλγαρικά μέσα ενημέρωσης. Στη Δύση συνέχισε τη σταδιοδρομία του ως επιτυχημένος συγγραφέας. Μεταξύ του 1975 και του 1978, η εκπομπή του *Ερήμην αναφορές*, όπου ανέλυε τη ζωή στην κομμουνιστική Βουλγαρία, μεταδιδόταν σε εβδομαδιαία βάση από το Ραδιόφωνο Ελεύθερη Ευρώπη. Η κριτική που ασκούσε σε αυτή την εκπομπή του στην κομμουνιστική κυβέρνηση και στον αρχηγό του ΚΚΒ Τόντορ Ζίβκοφ οδήγησε το καθεστώς στην απόφαση να τον κάνει να σιωπήσει με κάθε τρόπο. Ο Μάρκοφ δολοφονήθηκε στο Λονδίνο από έναν πράκτορα που συνδεόταν με την Κα Γκε Μπε και τη βουλγαρική αστυνομία.

δ. Αποσπάσματα από βιογραφική συνέντευξη σχετικά με την υποχρεωτική «επανεγκατάσταση» της πλούσιας και υψηλού μορφωτικού επιπέδου οικογένειας Μάρκοφ από την πόλη της Γιαμπλάνιτσα στο χωριό Μπατόλτσι

Η μαμά έβγαλε το χαλί –ένα από εκείνα τα χαλιά ζυγίζει δώδεκα κιλά– και όταν το άπλωσε, τα μπαλάκια ναφθαλίνης έλαμψαν σαν νιφάδες χιονιού. Και η Ράντα Τοντόροβα είπε: «Ω, αυτό είναι όμορφο! Εδώ, συντρόφισσα» και έδειξε μια από τις γωνίες του χαλιού, «εδώ θα ράψουμε την ετικέτα με το όνομά σου και θα στείλουμε το χαλί στον σύντροφο Στάλιν, καθώς είναι τα γενέθλιά του». Και η μαμά μου είπε: «Ω, όχι, δεν σας δίνω αυτό. Στείλτε μου τρεις γυναίκες εδώ, δώστε μου μια βδομάδα και θα σας φτιάξω ένα σαν κι αυτό. Έχω το μαλλί, έχω τα πάντα». «Μα έχεις δύο από δαύτα». «Ναι, αλλά έχω και δύο κόρες». «Αλλά το όνομά σου θα είναι στο Κρεμλίνο!». Δεν θα ξεχάσω ποτέ αυτή τη σκηνή. Άρχισαν να τραβάνε το χαλί, από τη μια άκρη εκείνη, απ' την άλλη η μαμά μου. Πραγματικά φοβηθήκαμε. Είναι μεγάλο [το χαλί], ακόμα το έχουμε! Δεν τους το έδωσε. Και έφυγαν. Και την επομένη, εδώ κι εκεί στους τοίχους του σπιτιού μας κάποιος είχε γράψει [πολλές φορές τη λέξη] *κουλάκος*.

Ένα πρωινό λίγες μέρες μετά, βρήκαμε πελώρια γράμματα πάνω στην πόρτα, γραμμένα με πίσσα, που σχημάτιζαν τη λέξη *κουλάκος*. Ο μπαμπάς μπήκε στο δωμάτιο, μας ξύπνησε, ήταν 4 το πρωί, και είπε: «Μιμί, Τσατσί, σηκωθείτε κορίτσια μου, μας επανεγκαθιστούν». «Τι σημαίνει *επανεγκαθίσταμαι*;» «Μας διώχνουν απ' το σπίτι, πρέπει να φύγουμε έως το βράδυ. Σηκωθείτε και αρχίστε να πακετάρετε». Και όταν σηκωθήκαμε και κοιτάξαμε έξω, είδαμε ότι οι πόρτες του κελαριού ήταν ανοιχτές και τα πάντα ήταν απέξω –το στάρι, το χοιρομέρι, το αλεύρι, σάκοι παντού, και ποτέ δεν θα ξεχάσω την Αγία Γραφή πεταμένη στο πάτωμα, και νομίζω ήταν ο Λόσκο που έτρεξε και την άρπαξε: «Μα αυτή είναι η Αγία Γραφή».

Daskalova κ.ά., 2005, σελ. 65-66.

1. Πώς ορίζεται η βουλγαρική μετανάστευση στην Απόφαση Β' (πηγή Γ-17α) του Πολιτικού Γραφείου της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΒ; Ποια είναι τα μέτρα που προτείνονται ώστε να εξαλειφθούν οι συνέπειες της μετανάστευσης;

2. Γιατί καταδικάστηκε σε φυλάκιση ο Γκεόργκι Μάρκοφ; Ποια ήταν η δράση του και πώς συνδέεται με την Απόφαση Β';

3. Βρείτε σε αυτό τον τόμο πηγές με τις προσωπικές εμπειρίες απελαθέντων, εκτοπισμένων, πολιτικών κρατούμενων, ατόμων που αναγκάστηκαν να αλλάξουν την ταυτότητά τους κ.λπ. Πώς τα διαφορετικά καθεστώτα της Νοτιοανατολικής Ευρώπης παραβίασαν τα ανθρώπινα δικαιώματα στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα; Ποια βασικά ανθρώπινα δικαιώματα απειλούνταν συνεχώς;

Γ.4. ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

Γ-18. Φοιτητικές διαδηλώσεις στο Βελιγράδι, 1968

Οι φοιτητικές διαδηλώσεις του 1968 στο Βελιγράδι, που αντήχησαν επίσης στα πανεπιστήμια του Ζάγκρεμπ, της Λιουμπλιάνας, του Σαράγιεβο και του Νόβι Σαντ, αποτελούσαν μέρος του κύματος διαδηλώσεων που ενέσκηψε σε πολλές χώρες το 1968. Η πρώτη διαδήλωση έγινε στην πανεπιστημιούπολη στις 2 Ιουνίου, επειδή είχε απαγορευτεί στους φοιτητές να παρακολουθήσουν μια θεατρική παράσταση στο Εργατικό Πανεπιστήμιο στο Νέο Βελιγράδι. Οι φοιτητές συγκρούστηκαν με την αστυνομία και την επομένη ομάδα αστυνομικών εισήλθε στην πανεπιστημιούπολη και έριξε πυροβολισμούς ώστε να διαλυθούν οι συγκεντρωθέντες. Ύστερα από επείγουσα σύσκεψη των πρυτάνεων όλων των πανεπιστημιακών σχολών και των ακαδημιών, αποφασίστηκε να διοργανωθεί γενική απεργία και να ανασταλούν όλα τα μαθήματα και οι εξετάσεις. Φοιτητές και καθηγητές, με την υποστήριξη των αυτοδιοικούμενων σωμάτων των σχολών, αμπαρώθηκαν μέσα στα πανεπιστημιακά κτίρια, τα οποία στη συνέχεια απέκλεισαν αστυνομικές δυνάμεις. Στη διάρκεια της επταήμερης απεργίας, η αστυνομία έκανε αρκετές εφόδους με στόχο την εκδίωξη των καταληψιών και πολλοί φοιτητές έπεσαν θύματα ξυλοδαρμού. Οργανώθηκαν εκτενείς πολιτικές συζητήσεις στη Φιλοσοφική Σχολή, στις οποίες οι συγκεντρωμένοι άσκησαν οξεία κριτική στο καθεστώς και στη μονοπώληση της εξουσίας από τη Λίγκα Κομμουνιστών Γιουγκοσλαβίας (ΕΚΓ). Επίσης, εκφράστηκε σειρά αιτημάτων για τον εκδημοκρατισμό όλων των κοινωνικοπολιτικών οργανώσεων, κυρίως της ΕΚΓ, την ελευθερία της επιλογής και του συνέρχεσθαι, τη διεξαγωγή ελεύθερων εκλογών και την κατάργηση της λογοκρισίας. Με πρωτοβουλία των φοιτητών, το πανεπιστήμιο μετονομάστηκε σε Κόκκινο Πανεπιστήμιο Καρλ Μαρξ. Επίσης, γράφτηκε ένας επαναστατικός ύμνος με το ρεφραίν «προς τα αριστερά, αριστερά, αριστερά». Το πιο δημοφιλές σύνθημα ήταν το «Κάτω η κόκκινη μπουρζουαζία». Τελικά, σε τηλεοπτικό μήνυμά του προς τους φοιτητές στις 9 Ιουνίου, ο Τίτο υποσχέθηκε την επείγουσα επίλυση όλων των «καυτών θεμάτων» και την υλοποίηση των φοιτητικών αιτημάτων. Οι καταλήψεις έληξαν με τους φοιτητές και τους καθηγητές να τραγουδούν, να ζητωκραυγάζουν υπέρ του Τίτο και να χορεύουν τον παραδοσιακό λαϊκό χορό *kozarsko kolo*. Αργότερα, οι κύριοι ηγέτες των διαδηλώσεων και των καταλήψεων, όπως ο Βλάντιμιρ Μιγιάνοβιτς, απολύθηκαν από τις πανεπιστημιακές θέσεις τους και αναγκάστηκαν να παραδώσουν τα διαβατήριά τους στις αρχές.

α. Προκήρυξη του πανεπιστημιακού συμβουλίου της φοιτητικής συμμαχίας του Πανεπιστημίου του Βελιγραδίου, 3 Ιουνίου 1968

Εργάτες, πολίτες και φοιτητές του Βελιγραδίου,
Ο Τύπος, το ραδιόφωνο και άλλα μέσα ενημέρωσης σας παραπληροφόρησαν υπέρ το δέον για τις χθεσινοβραδινές και τις σημερινές διαδηλώσεις.

Γιατί διαδηλώνουν οι φοιτητές; Ποια είναι τα συνθήματά τους και τι αντιπροσωπεύουν; Πρώτα απ' όλα, θέλουν να εξαλειφθούν οι διαφορές στην κοινωνία μας. Θέλουν να επιλυθεί άμεσα το ζήτημα της ανεργίας έτσι ώστε οι εργάτες μας να μην είναι αναγκασμένοι να πηγαίνουν στο εξωτερικό για να δουλέψουν. [Θέλουν] να εξασφαλιστεί πραγματική δημοκρατία σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής και παράλληλα να εδραιωθεί ταχύτερα και πιο ουσιαστικά η αυτοδιοίκηση. Η αστυνομία περίμενε τους φοιτητές κοντά στην υπόγεια διάβαση στο Νέο Βελιγράδι και διέλυσε τις διαδηλώσεις και τις δύο φορές χρησιμοποιώντας κλομπ, με αποτέλεσμα τον τραυματισμό πάρα πολλών συναδέλφων μας. Η αστυνομία ενήργησε άγρια, ανελέητα χτυπώντας φοιτητές και τους καθηγητές που ήταν μαζί μας.

Εξαιτίας όλων αυτών που συνέβησαν, απαιτούμε τα εξής:

Την άμεση αποφυλάκιση όλων των συναδέλφων μας και τη διαγραφή των φακέλων τους.

Την παύση οιουδήποτε και με οποιοδήποτε τρόπο είναι υπεύθυνος για την ανείπωτη βαναυσότητα που επέδειξε η αστυνομία.

Την επείγουσα σύγκληση συνεδρίασης του προεδρείου της ομοσπονδιακής συνέλευσης για να συζητηθούν οι θέσεις των φοιτητών με τη συμμετοχή εκπροσώπων του φοιτητών και του πανεπιστημίου.

Την παύση των διευθυντών των καθημερινών εφημερίδων του Βελιγραδίου, του ραδιοφώνου του Βελιγραδίου και του ειδησεογραφικού πρακτορείου TANJUG (Telegrafska Agencija Nove Jugoslavije) για την παραποίηση των γεγονότων.

Κατάλογος της έκθεσης με τίτλο «Ιούνιος 1968: Φοιτητικές διαδηλώσεις στο Βελιγράδι», Δημοτική Βιβλιοθήκη Βελιγραδίου, 2008.

β. Στενογραφημένες σημειώσεις της Εκτελεστικής Επιτροπής της Κεντρικής Επιτροπής της ΕΚΓ, 4 Ιουνίου 1968

Στέβαν Ντορόντσκι: «Είχαμε μια αρκετά φορτισμένη κατάσταση χθες. Βρισκόμουν εκεί και μίλησα για πολύ χρόνο με τους φοιτητές που ξεκίνησαν τις διαδηλώσεις. Διαπιστώσαμε ότι μια ομάδα εξτρεμιστών φοιτητών της Φιλοσοφικής Σχολής ήταν στην πραγματικότητα κυρίαρχη […]. Στη διάρκεια της νύχτας, διεξήγαμε αδιάκοπες συζητήσεις στη Φιλοσοφική Σχολή με περίπου 350 φοιτητές που έβγαζαν λόγους από το μπαλκόνι όλη τη νύχτα […]. Χθες καταφέραμε να απομονώσουμε αμέσως τους φοιτητές από τους υπόλοιπους [καταληψίες] γιατί ο βασικός τους στόχος ήταν να ενωθούν με

τους εργάτες και να τους κατεβάσουν στους δρόμους […]. Γι' αυτόν τον λόγο θεωρούμε ότι η κατάσταση είναι ιδιαιτέρως σοβαρή και αποφασίσαμε στη διάρκεια της νύχτας, μεταξύ τρεις και τέσσερις το πρωί, να απαγορεύσουμε κάθε διαδήλωση και συγκέντρωση […]. Εάν οι εργάτες κατέβουν στους δρόμους, πιστεύουμε ότι θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί ο στρατός. Τα πράγματα έχουν φτάσει σ' αυτό το σημείο».

Γιουγκοσλαβικά Αρχεία, Λίγκα Κομμουνιστών Γιουγκοσλαβίας, φάκ. 507-4-41.

Γ-19. Πορίσματα που εγκρίθηκαν από τη συνέλευση των φοιτητών του Πανεπιστημίου του Ζάγκρεμπ στις 22 Νοεμβρίου 1971

Εμείς, οι φοιτητές του Πανεπιστημίου του Ζάγκρεμπ, αποδεχόμαστε τις αλλαγές στο κοινωνικοπολιτικό σύστημα που αναγνωρίζει τη Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Κροατίας ως το κυρίαρχο εθνικό κράτος του κροατικού λαού. Με αυτόν τον τρόπο, υποστηρίζουμε τα πορίσματα της Γενικής Συνέλευσης της πόλης του Ζάγκρεμπ.

Υποστηρίζουμε πλήρως τις απόψεις που εκφράστηκαν στην έκθεση που παρουσίασε η δρ Σάβκα Ντάμπτσεβιτς-Κούτσαρ στην 22η συνεδρία της Κεντρικής Επιτροπής της Ένωσης Κομμουνιστών Κροατίας. Πιστεύουμε ότι αποτελεί μια ρεαλιστική πλατφόρμα δράσης για όλες τις επαναστατικές και προοδευτικές δυνάμεις στην κοινωνία μας.

Καταδικάζουμε όλες τις προσπάθειες που παρουσιάζουν ορισμένες «παραφουσκωμένες υπερβολές» ως τον κανόνα και ως βασικό χαρακτηριστικό της τωρινής κοινωνικοπολιτικής κατάστασης στην Κροατία.

Σημειώνουμε ότι οι επαναστατικές και ριζοσπαστικές αλλαγές στην κοινωνία μας δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν δίχως να γίνουν ριζοσπαστικές αλλαγές στο προσωπικό όλων των υφιστάμενων κοινωνικοπολιτικών και άλλων δομών και στην Κροατία και σε ολόκληρη τη Γιουγκοσλαβία.

Καθώς δεν μπορούμε μόνο με τα λόγια να εκφράσουμε την υποστήριξή μας στην Ένωση Κομμουνιστών Κροατίας, στην Ένωση Κομμουνιστών Γιουγκοσλαβίας και στον σύντροφο Τίτο, αποφασίσαμε να πάρουμε συγκεκριμένα μέτρα και να αναστείλουμε όλα τις παραδόσεις στο Πανεπιστήμιο του Ζάγκρεμπ.

εφ. *Hrvatski tjednik*, 26 Νοεμβρίου 1971.

Στη διάρκεια του 1971, πολλές φωνές στην Κροατία εκφράστηκαν υπέρ της μεταρρύθμισης της γιουγκοσλαβικής ομοσπονδίας. Οι αλλαγές που προτάθηκαν από τη Λίγκα Κομμουνιστών Γιουγκοσλαβίας υποστηρίχτηκαν από πολιτιστικά ιδρύματα, μεμονωμένα άτομα και, τελικά, τους φοιτητές του Πανεπιστημίου του Ζάγκρεμπ. Στην προσπάθειά τους να εκφράσουν την υποστήριξή τους προς την κροατική πολιτική ηγεσία και τις μεταρρυθμίσεις που αποσκοπούσαν στο να βελτιωθεί η θέση της Κροατίας στη Γιουγκοσλαβία, οι φοιτητές οργάνωσαν μαζική απεργία στο πανεπιστήμιο στα τέλη του 1971. Η απεργία θα χρησιμοποιούνταν ως πρόσχημα για την αποπομπή της κροατικής πολιτικής ηγεσίας.

→

Γ-20. Η εξέγερση του Πολυτεχνείου στην Αθήνα, Νοέμβριος του 1973

Αποσπάσματα από ραδιοφωνική εκπομπή των φοιτητών που είχαν καταλάβει το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο στην Αθήνα (14-17 Νοεμβρίου 1973). Μέσω του ραδιοφωνικού σταθμού τους, οι φοιτητές δημοσιοποιούσαν τα αιτήματά τους και τη γενική τους αντίθεση στη χούντα, κινητοποιώντας έτσι χιλιάδες πολίτες που συγκεντρώθηκαν έξω από το Πολυτεχνείο για να εκδηλώσουν την υποστήριξή τους. Το ραδιόφωνο «σίγησε» μόλις τα τεθωρακισμένα της χούντας εισέβαλαν στο Πολυτεχνείο. Πολλές από τις εκπομπές αυτές αποτέλεσαν εμβληματικά σύμβολα του αγώνα ενάντια στη χούντα στο εξωτερικό.

Προσοχή, προσοχή!
Εδώ Πολυτεχνείο, εδώ Πολυτεχνείο!

Σας μιλούν οι ελεύθεροι αγωνιζόμενοι φοιτητές, οι ελεύθεροι αγωνιζόμενοι Έλληνες που βρίσκονται στο Πολυτεχνείο και μάχονται για τη λεφτεριά!

Λαέ! Τα εξήμισι χρόνια φασιστικής διχτατορίας προσπάθησαν να αποδυναμώσουν κάθε δημοκρατική κίνηση. Σήμερα οι φοιτητές αρχίζουν έναν αγώνα για την αποκατάσταση της Δημοκρατίας στη χώρα μας και την ανεξαρτητοποίηση της Ελλάδας από τα συμφέροντα του Διεθνούς Κεφαλαίου!

Έχουμε δει όλοι πως το ψωμί ακριβαίνει, η παιδεία είναι για λίγους κι εκλεκτούς και η Ελλάδα κυβερνιέται από ξένα συμφέροντα.

Καλούμε όλο το λαό ν' αντιταχτεί στη χούντα με το μόνο δυναμικό όπλο που διαθέτει, τη γενική απεργία! Κάτω οι χουντοεκλογές, Λαϊκή Κυριαρχία! Όλοι ενωμένοι ενάντια στη χούντα!

Έλληνες εργαζόμενοι, σας μιλά ο ραδιοφωνικός σταθμός των ελεύθερων αγωνιζόμενων φοιτητών, των ελεύθερων αγωνιζόμενων Ελλήνων! Οι φοιτητές ξεκίνησαν ένα αγώνα ενάντια στη χούντα για τα δίκαια αιτήματά τους. Όλοι όμως οι εργαζόμενοι αντιμετοπίζουμε προβλήματα γι αυτό και όλοι πρέπει ν' αγωνιστούμε για την ανατροπή της χούντας· αυτό είναι προϋπόθεση για την επίλυση κάθε βασικού αιτήματος! Η φοιτητική απεργία δίνει το παράδειγμα. Εργάτες, η χούντα πρέπει ν' ανατραπεί, τώρα!

Παλέψτε για τη δημιουργία της γενικής απεργίας, που είναι το μοναδικό όπλο για ν' ανατρέψουμε τη χούντα!

Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας.

Συγκρίνετε τα αιτήματα των φοιτητών του Πανεπιστημίου του Βελιγραδίου το 1968 με εκείνα των φοιτητών του Πανεπιστημίου του Ζάγκρεμπ το 1971 και του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου το 1973. Αποτελεί σύμπτωση ότι όλα αυτά τα φοιτητικά κινήματα εμφανίστηκαν στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και στις αρχές της επόμενης δεκαετίας; Διεξάγετε έρευνα σχετικά με τα κινήματα νεολαίας στις ΗΠΑ τη δεκαετία του 1960. Συγκρίνετέ τα με τον Μάη του '68 στη Γαλλία. Στη συνέχεια εξηγήστε την ύπαρξη κινημάτων νεολαίας στη Νοτιοανατολική Ευρώπη από παγκόσμια σκοπιά.
Γιατί νομίζετε ότι οι φοιτητές ηγούνται των κινημάτων νεολαίας;
Συγκρίνετε με παρεμφερείς περιπτώσεις σε άλλες χώρες.

Γ.5. Η ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ: ΕΠΙΤΥΧΙΕΣ ΚΑΙ ΑΠΟΤΥΧΙΕΣ

Γ.5.1. Ελλάδα

Γ-21. Η Μεταπολίτευση του 1974

Η πτώση της χούντας στην Ελλάδα τον Ιούλιο του 1974 και το πέρασμα στη Μεταπολίτευση επικυρώθηκαν με τη συγκρότηση της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας με πρωθυπουργό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή (1907-1998), ο οποίος θεωρήθηκε ότι ήταν ο πλέον κατάλληλος για να οδηγήσει τη χώρα στη δημοκρατική σταθερότητα. Μια από τις πρώτες πράξεις της κυβέρνησης ήταν η νομιμοποίηση του κομμουνιστικού κόμματος, το οποίο ήταν παράνομο από το 1947, καθώς και η κατάργηση των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων. Στις 17 Νοεμβρίου 1974 έγιναν εκλογές στις οποίες το δεξιό κόμμα της Νέας Δημοκρατίας, το οποίο είχε ιδρύσει ο Καραμανλής, πήρε το εντυπωσιακό ποσοστό 54% των ψήφων. Σε λιγότερο από ένα μήνα μετά τις εκλογές, έγινε δημοψήφισμα για το πολιτειακό. Παρά τις παραδοσιακά στενές σχέσεις της δεξιάς παράταξης με το Παλάτι, η κυβέρνηση δεν στήριξε καμιά από τις δυο πλευρές. Το αποτέλεσμα ήταν 69,2% υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας και εναντίον της παλινόρθωσης της μοναρχίας. Με το δημοψήφισμα έκλεισε οριστικά το κεφάλαιο της μοναρχικής εξουσίας στην Ελλάδα και εγκαινιάστηκε η Γ΄ Ελληνική Δημοκρατία.

α. Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής επιστρέφει στην Ελλάδα ύστερα από αυτοεξορία στη Γαλλία τα χαράματα της 24 Ιουλίου 1974 τη στιγμή που η χούντα καταρρέει

Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής (1907-1998) ήταν ο κορυφαίος συντηρητικός πολιτικός της Ελλάδας στον 20ό αιώνα. Διατέλεσε πρωθυπουργός για 14 χρόνια (1955-1963, 1974-1980) και άλλα δέκα Πρόεδρος της Δημοκρατίας (1980-1985, 1990-1995). Έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην ομαλή επιστροφή του κοινοβουλευτισμού μετά την πτώση της χούντας και την τουρκική στρατιωτική επέμβαση στην Κύπρο το καλοκαίρι του 1974. Η σταθερή του πεποίθηση ότι η Ελλάδα «ανήκει στη Δύση» και ο σθεναρός ευρωπαϊσμός του τελικά υλοποιήθηκαν τον Μάιο του 1979 με την υπογραφή της συνθήκης ένταξης της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ).

→

Φωτογραφική Συλλογή Ιδρύματος Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής.

β. Η κατάργηση της μοναρχίας στην Ελλάδα, Δεκέμβριος του 1974

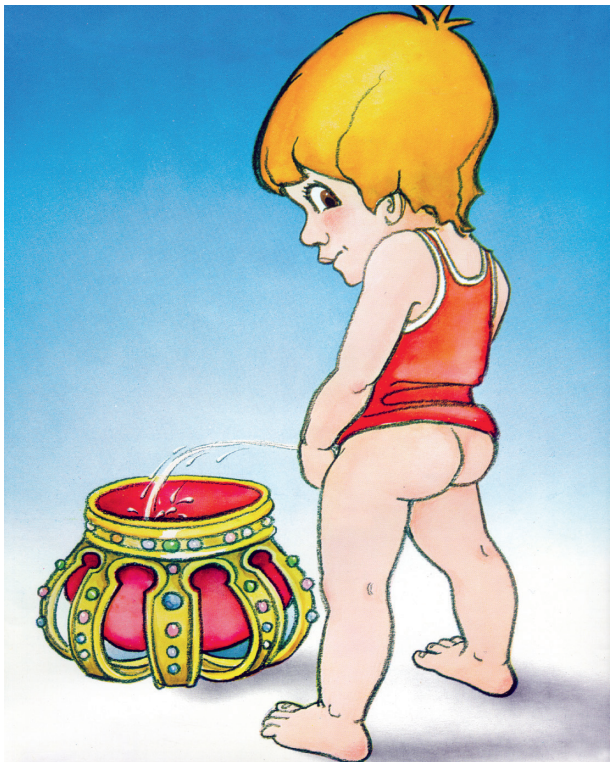

Σπύρος Ορνεράκης.

1. Πώς προσεγγίζει ο γελοιογράφος το ζήτημα του δημοψηφίσματος; Γιατί νομίζετε ότι απεικονίζει τον θεσμό της μοναρχίας με τέτοιον τρόπο;

2. Βρείτε πληροφορίες για τον ρόλο της βασιλικής οικογένειας και του μονάρχη στα πολιτικά δρώμενα της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Διαβάστε τη σχετική πηγή για το δημοψήφισμα του 1946 και την επιστροφή του βασιλιά (Α-28).

3. Συγκρίνετε με άλλες βαλκανικές χώρες που είχαν μονάρχες. Πώς έχει εκληφθεί ο θεσμός της μοναρχίας στα Βαλκάνια;

γ. Ο Ανδρέας Παπανδρέου και το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑΣΟΚ)

Ο Ανδρέας Παπανδρέου (1919-1996) ήταν ένας από τους πιο δημοφιλείς πολιτικούς της Μεταπολίτευσης. Ηγήθηκε της πρώτης σοσιαλιστικής κυβέρνησης της χώρας (1981-1985), η δεύτερη θητεία της οποίας αμαυρώθηκε από κατηγορίες για νεποτισμό και σειρά οικονομικών σκανδάλων, για τα οποία πέρασε από δίκη. Ύστερα από την αθώωσή του από το Ειδικό Δικαστήριο, κέρδισε τις εκλογές τον Σεπτέμβριο του 1993 και επανήλθε στην πρωθυπουργία. Αυτή η προεκλογική αφίσα του ΠΑΣΟΚ τον απεικονίζει γεμάτο αυτοπεποίθηση και σιγουριά για την επικείμενη νίκη του στις εκλογές της 18 Οκτωβρίου 1981.

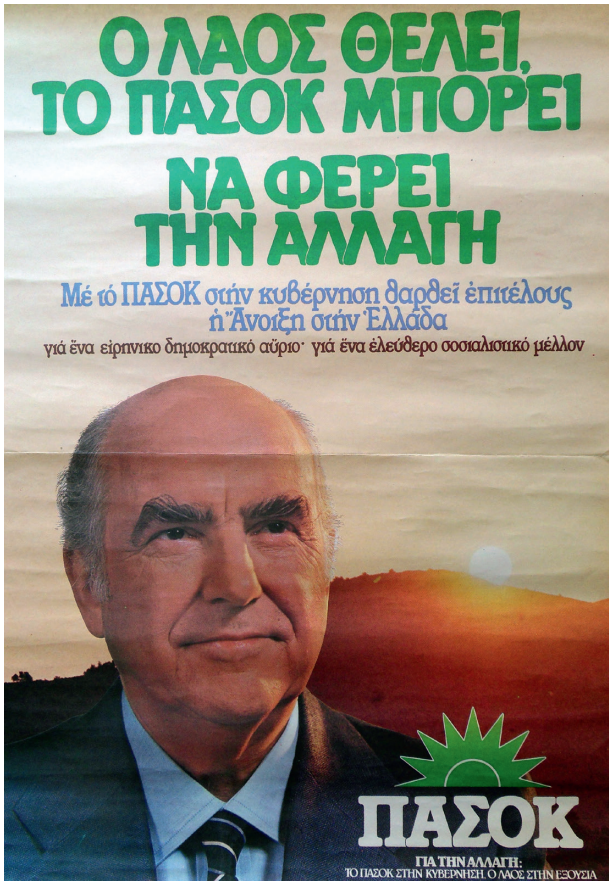

Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας.

Το κύριο σύνθημα του ΠΑΣΟΚ στην προεκλογική εκστρατεία του 1981 –«αλλαγή»– αποδείχθηκε ιδιαίτερα ισχυρό. Ποια είναι η σημασία ενός τέτοιου συνθήματος; Τι είδους αλλαγή χρειαζόταν η Ελλάδα εκείνη την εποχή; Έχει υπάρξει σε άλλες χώρες παρόμοιο πολιτικό σύνθημα;

→

Γ.5.2. Τουρκία

Γ-22. Διαδηλώσεις της Αριστεράς και πολιτική αστάθεια

Στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και τις αρχές της δεκαετίας του 1970 αναπτύχθηκε στην Τουρκία ένα ισχυρό εργατικό κίνημα. Το αδιάκοπο κύμα διαδηλώσεων από μέρους της Αριστεράς κατεστάλη με βίαιο τρόπο από τους ακραίους ακτιβιστές της Δεξιάς και τις δυνάμεις ασφαλείας, με αποτέλεσμα να χάσουν τη ζωή τους πολλοί διαδηλωτές. Τα πιο σημαντικά γεγονότα που έλαβαν χώρα στην Κωνσταντινούπολη ήταν η «σφαγή της ματωμένης Κυριακής» στις 16 Φεβρουαρίου 1969 και οι μαζικές εργατικές διαδηλώσεις στις 15-16 Ιουνίου 1970.

α. «Η ματωμένη Κυριακή: Αυτή δεν ήταν πορεία, αλλά πάλη μεταξύ αδελφών – δύο νεκροί, 100 τραυματίες», εφ. *Hürriyet*, 17 Φεβρουαρίου 1969

Hürriyet

KANLI PAZAR

Bu MITING değil kardeş kavgasıydı

2 ÖLÜ 100 YARALI

β. Ο εορτασμός της Πρωτομαγιάς του 1977 στην Κωνσταντινούπολη πριν από τη «σφαγή»

Την περίοδο 1974-1980, περίπου 5.000 άτομα έπεσαν θύματα της πολιτικής βίας που μάστιζε τη χώρα. Κύριοι πρωταγωνιστές αυτού του οιονεί εμφυλίου πολέμου ήταν ακραία στοιχεία της Δεξιάς και της Αριστεράς, αν και η σύγκρουση είχε και σεχταριστικές διαστάσεις. Το 1977, 34 άτομα έχασαν τη ζωή τους στη «σφαγή της Πρωτομαγιάς» στην Κωνσταντινούπολη, ένα από τα αιματηρά συμβάντα που άνοιξαν τον δρόμο για το πραξικόπημα του 1980.

http://www.barikat-lar.de/tarih/77.htm, ανάκτηση την 1.10.2016.

Γ-23. Μια μαρτυρία για τις απαρχές του ανταρτοπόλεμου του Εργατικού Κόμματος του Κουρδιστάν (PKK)

Το PKK ιδρύθηκε το 1978 από τον Αμπντουλάχ Οτσαλάν. Μετά το πραξικόπημα του 1980, εντάθηκαν τα κατασταλτικά μέτρα εναντίον των Κούρδων και απαγορεύτηκε ακόμη και η χρήση της κουρδικής γλώσσας στην ιδιωτική σφαίρα. Στις 15 Αυγούστου 1984, το PKK εξαπέλυσε τις πρώτες στρατιωτικές του επιχειρήσεις στην Τουρκία. Επρόκειτο για τις απαρχές ενός μεγάλης διάρκειας ανταρτοπόλεμου που συνεχίζεται έως τις μέρες μας. Περίπου 45.000 άτομα (κατά κύριο λόγο Κούρδοι) έχουν σκοτωθεί και πάνω από 4.000 χωριά έχουν καταστραφεί. Οι τουρκικές αρχές δημιούργησαν μια κουρδική παραστρατιωτική οργάνωση, με την επονομασία Προστάτες του Χωριού, η οποία όμως σε μεγάλο βαθμό δεν έχει καταφέρει να θέσει υπό αμφισβήτηση το PKK. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, συστήθηκε επίσης ένα νόμιμο κουρδικό πολιτικό κίνημα. Παρά την τεράστια κρατική καταστολή, το 2016 το κίνημα αυτό ήταν σε μεγάλο βαθμό κυρίαρχο στο Κουρδιστάν και αποτελούσε το τέταρτο σε δύναμη κόμμα στο τουρκικό κοινοβούλιο. Ο Οτσαλάν συνελήφθη στην Κένυα το 1999 και καταδικάστηκε σε θάνατο, ποινή που στη συνέχεια μετατράπηκε σε ισόβια.

Ο Αγκίτ έβαλε το τουφέκι του στην άκρη, στάθηκε μπροστά από τους στρατιώτες και έβγαλε έναν σύντομο λόγο. «Δεν θα σας πω πολλά. Σύντομα, θα ξεκινήσουμε την επίθεσή μας σε στόχους που συμβολίζουν την τουρκική κατοχή και την εκμετάλλευση [της επαρχίας] του Ερούχ. Άσχετα απ' το αποτέλεσμα, είναι σίγουρο ότι θα μας γράψει η ιστορία. Έχουμε εκτελέσει πολλές τέτοιου είδους επιχειρήσεις στο παρελθόν. Δεν θέλουμε να επαναληφθεί η ιστορία. Αυτή τη φορά δεν θα πούνε "εξεγέρθηκαν σαν ήρωες, αλλά τους αιφνιδίασαν και ηττήθηκαν", όπως έχει γραφτεί για όλες τις κουρδικές εξεγέρσεις. Στα σίγουρα δεν θα επιτρέψουμε κάτι τέτοιο. Θα εξαλείψουμε μια και για πάντα τη λογική της ήττας που σα μελανό σημάδι στιγματίζει το μέτωπο κάθε Κούρδου.

Γνωρίζετε ότι η πρώτη επιχείρηση παίζει καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη του ανταρτοπόλεμου. Η ιστορία θα καταγράψει την Ένωση Ένοπλης Προπαγάνδας της 14ης Ιουλίου ως νικηφόρα. Δώσαμε όρκο ότι θα πετύχουμε. Θα κατακτήσουμε τους εχθρικούς στόχους, θα δώσουμε στον κόσμο το μήνυμα ότι «ξεκινήσαμε τον ανταρτοπόλεμο» και ταυτόχρονα θα προσφέρουμε αυτή τη σημαντική νίκη ως δώρο στον κουρδικό λαό. Σας συγχαίρω για την επιτυχία σας, την επιτυχία μας.

http://www.kurdistan-post.eu/tr/kurdistan/15-agustos-atiliminizamettin-tas, ανάκτηση στις 20.09.2016.

Γ.5.3. Γιουγκοσλαβία

Γ-24. Αντιπολίτευση εκ των έσω

α. Ποιος χρειάζεται το περιοδικό *Praxis;*

Το περιοδικό *Praxis* εκδίδεται από την Κροατική Εταιρεία Φιλοσοφίας με έδρα το Ζάγκρεμπ […]. Λόγω του προσανατολισμού του, το περιοδικό δεν θα συζητά μόνο θέματα ειδικά για την Κροατία ή τη Γιουγκοσλαβία, αλλά και γενικά προβλήματα που αφορούν τον άνθρωπο και τη φιλοσοφία. Τα θέματα θα προσεγγίζονται τόσο από σοσιαλιστική όσο και από μαρξιστική σκοπιά, δηλαδή θα πρόκειται ουσιαστικά για μια διεθνή προσέγγιση […]. Παράλληλα με τη γιουγκοσλαβική έκδοση του περιοδικού (στην κροατοσερβική γλώσσα), θα εκδίδουμε και μια διεθνή έκδοση (στα αγγλικά και στα γαλλικά). Σκοπός αυτής δεν θα είναι να «παρουσιάζει» γιουγκοσλαβικές ιδέες στο εξωτερικό, αλλά να ενθαρρύνει τη διεθνή συνεργασία των ασχολούμενων με τη φιλοσοφία και να προωθεί τον διάλογο γύρω από τα πιο επείγοντα θέματα των καιρών μας […]. Πιστεύουμε ότι μια κριτική προσέγγιση που εντοπίζει τις ίδιες τις ρίζες του ζητήματος, ανεξάρτητα από τις συνέπειες, είναι ένα πολύ σημαντικό χαρακτηριστικό της πραγματικής φιλοσοφίας […]. Παράλληλα με την κριτική επισήμανση των γενικών προβλημάτων του σύγχρονου κόσμου, πιστεύουμε ότι πρωταρχικό καθήκον των μαρξιστών και των σοσιαλιστών αποτελεί να κάνουν το ίδιο σε σχέση με τα προβλήματα στις δικές τους χώρες. Για παράδειγμα, πρωταρχικό καθήκον των Γιουγκοσλάβων μαρξιστών είναι η κριτική ενασχόληση με τον γιουγκοσλαβικό σοσιαλισμό. Με αυτόν τον τρόπο, θα συνεισφέρουν στη συζήτηση όχι μόνο γύρω από το δικό της σοσιαλισμό τους αλλά και τον διεθνή σοσιαλισμό.

Praxis, τχ. 1, 1964, σελ. 3.

β. Αποσπάσματα από ομιλία του Βλάντιμιρ Μπάκαριτς για το *Praxis*, 12 Ιουλίου 1968

Το *Praxis* βρίσκεται στην ημερήσια διάταξη τα τελευταία χρόνια. Θα έλεγα ότι εκφράζει κυρίως τη σύγχρονη αμερικανική, αντικομμουνιστική τάση που προσπαθεί να βρει στήριγμα στον σοσιαλιστικό κόσμο. Παίρνει θέση, για παράδειγμα, υπέρ του Τζίλας. […] Αυτή η τάση εκφράζεται μέσω μιας πλατφόρμας συζήτησης, διαλόγου και απρόσκοπτης δημοκρατίας. Κατά κάποιον τρόπο βλέπουμε μια επιστροφή στην παλιομοδίτικη γραφειοκρατική δημοκρατία, η οποία με τη σειρά της καθιστά τη γραφειοκρατία ισχυρότερη, ανεξάρτητα από το τι πιστεύουν όσοι αγωνίζονται γι' αυτήν […]. Δεύτερον, πρέπει να αντιμετωπίσουμε αυτές τις φιλοδοξίες σε δύο μέτωπα: αφενός στο ίδιο το *Praxis* –εν ολίγοις,

τον σύγχρονο αντικομμουνισμό– και αφετέρου εντός της αριστεράς. […] Περίπου πριν από πέντε χρόνια, σταματήσαμε να έχουμε επαφές με τα μέλη του *Praxis*. Δεν έχουμε ασχοληθεί με τις ιδεολογικές τους τάσεις στον βαθμό που να εμποδίζουμε την εμφάνιση νέων ιδεών. Στις γραμμές μας υπάρχουν άτομα των οποίων οι απόψεις μοιάζουν με εκείνες των μελών του *Praxis*, αλλά όχι με την πολιτική έννοια.

Bakarić, 1983, σελ. 528-536.

Η ιδιαιτερότητα του γιουγκοσλαβικού σοσιαλισμού συνίστατο επίσης στο γεγονός ότι υπήρχε η (περιορισμένη) δυνατότητα κριτικής της κυρίαρχης ιδεολογίας. Αυτό αφορούσε κυρίως την επονομαζόμενη κριτική από τα Αριστερά. Το πρώτο τεύχος του φιλοσοφικού περιοδικού *Praxis* κυκλοφόρησε στο Ζάγκρεμπ το 1964. Με τα κείμενά τους, οι συνεργάτες του περιοδικού –μαρξιστές φιλόσοφοι, κοινωνιολόγοι και πολιτικοί επιστήμονες– ξεσκέπαζαν τις αντιφάσεις της γιουγκοσλαβικής σοσιαλιστικής τάξης πραγμάτων. Στη νήσο Κόρκουλα λειτουργούσε το φημισμένο θερινό σχολείο του *Praxis*, στο οποίο συμμετείχαν επιφανείς διανοούμενοι και της Ανατολής και της Δύσης. Παρά τις ενίοτε δριμείες επιθέσεις κορυφαίων Γιουγκοσλάβων πολιτικών, όπως του Βλάντιμιρ Μπάκαριτς, το *Praxis* και το θερινό του σχολείο επέζησαν για πάνω από δέκα χρόνια.

1. Πώς νομίζετε ότι ήταν δυνατόν να εκδίδεται για δέκα χρόνια ένα περιοδικό σαν το *Praxis* που ασκούσε κριτική στη γιουγκοσλαβική κυβέρνηση; (Συνδέστε την απάντησή σας με τις αλλαγές που έλαβαν χώρα στη Γιουγκοσλαβία ύστερα από τη ρήξη Τίτο-Στάλιν.)
2. Πώς καταλαβαίνετε την ακόλουθη πρόταση: «Παράλληλα με την κριτική επισήμανση των γενικών προβλημάτων του σύγχρονου κόσμου, πιστεύουμε ότι πρωταρχικό καθήκον των μαρξιστών και των σοσιαλιστών αποτελεί να κάνουν το ίδιο σε σχέση με τα προβλήματα στις δικές τους χώρες. Για παράδειγμα, πρωταρχικό καθήκον των Γιουγκοσλάβων μαρξιστών είναι η κριτική ενασχόληση με τον γιουγκοσλαβικό σοσιαλισμό. Με αυτόν τον τρόπο, θα συνεισφέρουν στη συζήτηση όχι μόνο γύρω από τον δικό της σοσιαλισμό τους αλλά και τον διεθνή σοσιαλισμό».
3. Πώς εξηγείτε το γεγονός ότι οι φιλόσοφοι που συγκεντρώθηκαν γύρω από το *Praxis* χαρακτήριζαν τις απόψεις τους ως σοσιαλιστικές και μαρξιστικές, ενώ ο Μπάκαριτς τις περιέγραφε ως μέρος της «σύγχρονης αμερικανικής, αντικομμουνιστικής τάσης»;
4. Νομίζετε ότι ο Μπάκαριτς εκφράζεται θετικά ή αρνητικά όταν λέει ότι οι άνθρωποι του *Praxis* εκφράζονται «μέσω μιας πλατφόρμας συζήτησης, διαλόγου και απρόσκοπτης δημοκρατίας»;

Γ-25. Αποφάσεις της Κεντρικής Επιτροπής της ΕΚΓ σχετικά με την κρατική ασφάλεια και τον Αλεξάντερ Ράνκοβιτς, 1966

Η Κεντρική Επιτροπή της ΕΚΓ υιοθετεί την πολιτική αποτίμηση της επιτροπής [που συστάθηκε για να εξετάσει] τα αίτια και τις πιθανές συνέπειες από την ανάδειξη των κρατικών υπηρεσιών ασφαλείας σε θεσμό που θα ήταν υπεράνω της κοινωνίας. Μετά από συζήτηση των προτάσεων της επιτροπής, η Κεντρική Επιτροπή προτείνει την άμεση αναδιοργάνωση των σωμάτων κρατικής ασφάλειας έτσι ώστε να εξυπηρετούν καλύτερα τις ανάγκες της κοινωνίας μας και το ανεπτυγμένο σύστημα της αυτοδιαχείρισης. Ο πραγματικός κοινωνικός έλεγχος της κρατικής ασφάλειας, βάσει των συνταγματικών κανόνων, νόμων και κανονισμών, πρέπει να διασφαλίζεται από αντιπροσωπευτικά σώματα και τα εκτελεστικά τους όργανα. Επίσης, συνιστούμε στα αρμόδια όργανα να εκλέξουν πολιτικούς αξιωματούχους ως επικεφαλής των οργάνων εσωτερικών υποθέσεων προτού ολοκληρωθεί η αναδιοργάνωση της κρατικής ασφάλειας προκειμένου να διευκολυνθεί και να ενισχυθεί η όλη διαδικασία […]. Γίνεται αποδεκτή η παραίτηση του συντρόφου Αλεξάντερ Ράνκοβιτς από την Κεντρική Επιτροπή της ΕΚΓ και την Εκτελεστική Επιτροπή της Κεντρικής Επιτροπής. Προτείνουμε να παραιτηθεί και από τη θέση του αντιπροέδρου της Δημοκρατίας, καθώς η πολιτική του ευθύνη για το έργο των υπηρεσιών κρατικής ασφάλειας ήταν τέτοια ώστε δεν του επιτρέπει πλέον να κατέχει τη θέση αυτή.

Petranović και Zečerević, 1988, σελ. 1108-1109.

Στην τέταρτη συνεδρία της Ολομέλειας της Κεντρικής Επιτροπής της ΕΚΓ, που διεξήχθη στο Μπριούνι την 1 Ιουλίου 1966, ο εξέχων Σέρβος κομμουνιστής Αλεξάντερ Ράνκοβιτς απαλλάχτηκε από όλα τα κομματικά και κρατικά καθήκοντά του. Ο επίσημος λόγος για την απόλυσή του ήταν ένα φερόμενο σκάνδαλο που αφορούσε την υποκλοπή των τηλεφωνικών συνδιαλέξεων του Τίτο, για την οποία είχε κατηγορηθεί ο Ράνκοβιτς ως ένα από τα πρόσωπα κλειδιά της μυστικής αστυνομίας. Ο πραγματικός λόγος ήταν ότι ήταν υπέρμαχος του περαιτέρω συγκεντρωτισμού στη λειτουργία της γιουγκοσλαβικής ομοσπονδίας ως μέσου αντιμετώπισης των αυξανόμενων φωνών που ζητούσαν τη μετατροπή της αυτόνομης επαρχίας του Κοσόβου σε ομόσπονδη δημοκρατία. Η απόφαση της Ολομέλειας θεωρήθηκε νίκη των δυνάμεων που ήταν υπέρ της αποκέντρωσης και οδήγησε αρχικά στην υιοθέτηση συνταγματικών τροποποιήσεων και, το 1974, στη ψήφιση ενός νέου Συντάγματος. Οι υποστηρικτές του θεωρούσαν τον Ράνκοβιτς αγωνιστή των σερβικών εθνικών συμφερόντων που, κατά τη γνώμη τους, ηττήθηκαν από τους υπέρμαχους της αποκέντρωσης. Στην κηδεία του το 1983 το πλήθος έφτασε σχεδόν τις εκατό χιλιάδες. Μέχρι τις μέρες μας, πολλοί κύκλοι στη Σερβία διείδαν στην πτώση του Ράνκοβιτς την αρχή του τέλους της Γιουγκοσλαβίας.

Γ-26. Διαδηλώσεις στο Κόσοβο το 1968

Ύστερα από την Ολομέλεια στο Μπριούνι, η αστυνομική και στρατιωτική βία εναντίον των Αλβανών του Κοσόβου υποχώρησε ως ένα βαθμό και την ίδια στιγμή αυξήθηκαν οι εκκλήσεις για την παραχώρηση ευρύτερης αυτονομίας στην επαρχία. Τον Οκτώβριο και τον Δεκέμβριο του 1968 οργανώθηκαν μαζικές διαδηλώσεις στην Πρίστινα και στο Τέτοβο, με αιτήματα την αυτοδιάθεση, την ένωση, το Σύνταγμα, τη λειτουργία πανεπιστημίου και πάνω απ' όλα τη μετατροπή της επαρχίας του Κοσόβου σε ομόσπονδη δημοκρατία. Ως αποτέλεσμα, επήλθαν αρκετές βελτιώσεις στο καθεστώς των Αλβανών του Κοσόβου: άρχισε να λειτουργεί πανεπιστήμιο στην Πρίστινα, ψηφίστηκε Σύνταγμα το οποίο παρείχε αυξημένη αυτονομία, ιδρύθηκε Ακαδημία Επιστημών και Τεχνών κ.λπ.

α. Διαδηλώσεις στην Πρίστινα, Οκτώβριος του 1968

Φωτογραφική Συλλογή Κρατικών Αρχείων, Γραφείο Κοσόβου.

β. Αλβανοί διαδηλωτές

Φωτογραφική Συλλογή Κρατικών Αρχείων, Γραφείο Κοσόβου.

Γ-27. Η Κροατική Άνοιξη. Η Σάβκα Ντάπτσεβιτς-Κούτσαρ απευθύνεται σε συγκέντρωση στο Ζάγκρεμπ, 1971

Ινστιτούτο Λεξικογραφίας, Ζάγκρεμπ· http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26516, ανάκτηση στις 20.09.2016.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και στις αρχές της δεκαετίας του 1970, η κροατική πολιτική ηγεσία αιτήθηκε τη μεταρρύθμιση της γιουγκοσλαβικής ομοσπονδίας, υποστηρίζοντας ότι με την υπάρχουσα μορφή της δεν ήταν δυνατή η πλήρης ισοτιμία όλων των γιουγκοσλαβικών εθνών και δημοκρατιών. Καθώς το αίτημά της υποστηρίχθηκε από πολυάριθμα πολιτιστικά ιδρύματα, τους φοιτητές και το κοινό, οι Γιουγκοσλάβοι πολιτικοί άρχισαν να κάνουν χρήση του όρου «Μαζικό Κίνημα» (Maspok), προσδίδοντάς του κατά κύριο λόγο αρνητικό πρόσημο. Χρόνια αργότερα, αντικαταστάθηκε από τον όρο «Κροατική Άνοιξη». Τα πιο σημαντικά αιτήματα φορούσαν την ισότιμη κατανομή των εισοδημάτων (ιδίως του ξένου συναλλάγματος από τον τουρισμό, στον οποίο η Κροατία είχε το μερίδιο του λέοντος), το δικαίωμα χρήσης των κροατικών ως επίσημης γλώσσας διαφορετικής από τη σερβική, τη δίκαιη εκπροσώπηση των Κροατών στους ομοσπονδιακούς φορείς στους οποίους πίστευαν ότι υποεκπροσωπούνταν κ.λπ. Με την κατηγορία της υποστήριξης εθνικιστικών και αποσχιστικών θέσεων, η κροατική ηγεσία καθαιρέθηκε στα τέλη του 1971 και πολλοί διανοούμενοι και φοιτητές καταδικάστηκαν σε μακροχρόνιες ποινές φυλάκισης. Η Σάβκα Ντάπτσεβιτς-Κούτσαρ, η οποία από το 1969 ήταν επικεφαλής της Κεντρικής Επιτροπής της Λίγκας Κομμουνιστών Κροατίας, ηγήθηκε του μεταρρυθμιστικού τμήματος των Κροατών κομμουνιστών και της Κροατικής Άνοιξης. Οι δημόσιες εμφανίσεις της προσέλκυσαν πλήθος κόσμου, το οποίο εξέφρασε την υποστήριξή του στα αιτήματα της κροατικής πολιτικής ηγεσίας. Το μεγάλο πανό στη φωτογραφία (πρώτη σειρά δεξιά) γράφει: «Ένα κυρίαρχο κροατικό κράτος αποτελεί δικαίωμα του λαού της Κροατίας καθώς και των άλλων λαών της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας».

Γ-28. Η πτώση των φιλελεύθερων στη Σερβία, Οκτώβριος του 1972

Χθες, η Κεντρική Επιτροπή της Ένωσης Κομμουνιστών Σερβίας εξέδωσε την ακόλουθη ανακοίνωση, από τη συνεδρίασή της που διεξήχθη στις 26 Οκτωβρίου 1972:

Η Κεντρική Επιτροπή αποδέχθηκε τις παραιτήσεις του προέδρου και της γενικής γραμματέα, συντρόφων Μάρκο Νίκεζιτς και Λατίνκα Πέροβιτς, θεωρώντας τες ως κίνηση που θα της επιτρέψει να ενεργήσει γρήγορα σύμφωνα με την επιστολή και την ομιλία του συντρόφου Τίτο και, με αυτή την έννοια, ως μια πολιτικά ορθή και υπεύθυνη απόφαση. Είναι ζωτικής σημασίας για τους κομμουνιστές της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Σερβίας να αγωνιστούν με αποφασιστικότητα για να ενδυναμωθεί ο ρόλος και η επιρροή των εργαζομένων στην κοινωνία. Η υλοποίηση των στόχων που περιλαμβάνονται στην επιστολή και την ομιλία του συντρόφου Τίτο αποτελεί το καλύτερο ανάχωμα στις δραστηριότητες των δυνάμεων που αντιμάχονται την αυτοδιαχείριση και τη Λίγκα Κομμουνιστών από εθνικιστικές, τύπου Ράνκοβιτς, αναρχοφιλελεύθερες, γραφειοκρατικές και συγκεντρωτικές θέσεις.

εφ. *Politika*, φύλλο 28 Οκτωβρίου 1972, σελ. 1.

Ο Μάρκο Νίκεζιτς και η Λατίνκα Πέροβιτς (οι επονομαζόμενοι «φιλελεύθεροι») επικρίθηκαν για «τεχνοκρατική διαχείριση της οικονομίας» (ότι δηλαδή οι επαγγελματίες διευθυντές είχαν μεγαλύτερη ισχύ από τα συμβούλια εργαζομένων), για το ότι εισήγαγαν φιλελεύθερες θέσεις στις επιστήμες, στον πολιτισμό και ειδικά στον Τύπο, για οπορτουνισμό στον αγώνα ενάντια στον ταξικό εχθρό, για το ότι απεμπόλησαν τον δημοκρατικό συγκεντρωτισμό στο Κόμμα, για το ότι απομακρύνθηκαν από τον Τίτο, καθώς και για τη ρωσοφοβία τους και τη φιλική τους στάση απέναντι στη Δύση. Τον Οκτώβριο του 1972, υποχρεώθηκαν σε παραίτηση, όπως και άλλα ηγετικά πολιτικά στελέχη της Σερβίας. Η Πέροβιτς ισχυρίστηκε ότι αποπέμφθηκαν μεταξύ 5.000 και 12.000 αξιωματούχοι, ενώ ο δικηγόρος Ράικο Ντανίλοβιτς υπολόγισε ότι έως και 20.000 «φιλελεύθεροι μετακινήθηκαν» μετά το 1972. Σε ορισμένες περιπτώσεις στο πρώτο μισό του 1973, καθαιρέθηκαν όλες οι ηγεσίες των δήμων, των κοινοτήτων και των εργατικών οργανώσεων.

Σύμφωνα με τις πηγές, στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και στις αρχές της δεκαετίας του 1970 η Γιουγκοσλαβία γνώρισε μεγάλη αναταραχή και πολλές αντιπαραθέσεις. Ποια ήταν τα κύρια ζητήματα που αμφισβήτησαν οι διαδηλωτές και οι μεταρρυθμιστές; Τι είδους κριτική εκφράστηκε εναντίον του κράτους και του καθεστώτος;

SUVERENA DRŽAVA JE PRAVO
DVATSOS I OSTALIH NARODA SFRJ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ: ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ

Εισαγωγή	131
Δ.1. Προπαγάνδα	135
Δ.2. Προσωπολατρία	141
Δ.3. Εκδοχές της Ιστορίας	144
Δ.4. Εκπαίδευση	147
Δ.5. Πολιτικές για τη γλώσσα	152
Δ.6. Τέχνες	155

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μετά τη λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου στην Ευρώπη, οι επιζήσαντες και οι μάρτυρες του Ολοκαυτώματος, της ανόδου και της πτώσης δικτατοριών, της μακράς και αμείλικτης σύγκρουσης του κομμουνισμού με τον ναζισμό και τον φασισμό προσδοκούσαν την επιστροφή στην ειρηνική ζωή. Εκείνες τις ημέρες της νίκης, πολλοί πίστευαν ότι κανείς πια δεν θα επιχειρούσε να καθιερώσει ένα σύστημα που θα μονοπωλούσε την αλήθεια και θα ασκούσε απόλυτο έλεγχο στη δημόσια και την ιδιωτική σφαίρα. Πολλοί άνθρωποι που είχαν συμμετάσχει στα αντιστασιακά κινήματα ήλπιζαν ότι θα υλοποιούνταν η ουτοπική υπόσχεση των κομμουνιστών για έναν δίκαιο κόσμο. Απ' την άλλη πλευρά, υπήρχαν εκείνοι που υποστήριζαν το δημοκρατικό μοντέλο διακυβέρνησης της Δύσης ως απάντηση στο ναζιστικό ολοκληρωτικό καθεστώς. Όμως, η έλευση του Ψυχρού Πολέμου και η παγκόσμια πόλωση γύρω από δύο αντίπαλα οικονομικά, πολιτικά και ιδεολογικά μοντέλα διακυβέρνησης αναπόφευκτα επηρέασαν και τις εξελίξεις στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Η περιοχή χωρίστηκε σε δύο ιδεολογικά στρατόπεδα που, παρά τις όποιες εσωτερικές διαφοροποιήσεις τους, αναπαρήγαγαν δύο αντιθετικές ερμηνείες του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος.

Στο κομμουνιστικό στρατόπεδο, η κρατική προπαγάνδα χρησιμοποίησε τις αναδυόμενες κοινωνικές ανισότητες για να δικαιώσει τα κανονιστικά οράματα περί μιας δίκαιης και αναπτυγμένης κοινωνίας στην οποία ο καθένας επρόκειτο να αντιμετωπιστεί ισότιμα και να ανταμειφθεί σύμφωνα με τη συνεισφορά του και τις ικανότητές του. Στην άλλη πλευρά του Σιδηρού Παραπετάσματος, υπήρχε μια συντηρητική δεξιόστροφη ρητορική περί της «σωτηρίας του έθνους», η οποία απαιτούσε την υιοθέτηση αυστηρών μέτρων ενάντια σε κάθε απόπειρα καταστρατήγησης των εθνικών παραδόσεων, της θρησκείας και της γλώσσας. Κύριος στόχος της κρατικής προπαγάνδας ήταν να προωθεί διαρκώς, μέσω προγραμματισμένης και συστηματικής πίεσης, τις ιδεολογικές της ερμηνείες για τον κόσμο και να τις επιβάλλει σε κάθε άτομο ως τον άγραφο κανόνα «του ορθού τρόπου σκέψης». Επιβλήθηκαν πρωτίστως από το εκπαιδευτικό σύστημα, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τις τέχνες, που συχνά ωραιοποιούσαν ή διαστρέβλωναν τις υφιστάμενες κοινωνικές πραγματικότητες σε μια προσπάθεια οι ερμηνείες αυτές να διεισδύσουν σε όλο το φάσμα της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής των πολιτών. Υπέστησαν επίσης μεταμορφώσεις και επαναδιαπραγματεύσεις είτε στο πλαίσιο της ανάγκης για συνεχή επανανομιμοποίηση της αμετάκλητης και απεριόριστης εξουσίας του Κόμματος στην Ανατολή είτε από ανώτατους στρατιωτικούς και λαϊκιστές πολιτικούς στη Δύση είτε, τέλος, στο πλαίσιο του αντιπολιτευτικού αγώνα ενάντια στα αντίστοιχα καθεστώτα. Ο σκληρός πυρήνας της επίσημης κρατικής προπαγάνδας συγκροτούνταν γύρω από τις βασικές θέσεις του μαρξισμού-λενινισμού –τις καπιταλιστικές σχέσεις ιδιοκτησίας ως πηγή όλων των δεινών της κοινωνίας, τη χειραφέτηση του εργαζόμενου λαού από την καταπίεση των εύπορων τάξεων, τη συλλογική κυριότητα των μέσων παραγωγής και ούτω καθεξής– και την προσωπολατρία: δηλαδή, την ηρωικοποίηση και ιεροποίηση του αρχηγού του Κόμματος, οι οποίες πήγαζαν από τη θέση σχετικά με τον ηγετικό ρόλο των εργαζομένων (δηλαδή, του κομμουνιστικού κόμματος) στην επιβολή του σοσιαλιστικού συστήματος. Στην περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας, ο εορτασμός του ρόλου των παρτιζάνων σε σημαντικές νικηφόρες μάχες του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, με το ενσωματωμένο μήνυμά του για μια επαναστατική αλλαγή της εξουσίας, λειτούργησε καθοριστικά για την ενίσχυση του καθεστώτος αλλά και την ενότητα των γιουγκοσλαβικών λαών. Η περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας ξεχωρίζει εξαρχής επειδή τα κομμουνιστικά όργανα εξουσίας συγκροτήθηκαν σε περιοχές που απελευθέρωσαν οι ίδιοι οι παρτιζάνοι, γεγονός που με τη σειρά του έδωσε στην κρατική ηγεσία τη δυνατότητα να υλοποιήσει πολιτικές ανεξάρτητα από τις άλλες χώρες του ανατολικού μπλοκ.

Ποια ήταν η εξέλιξη των βασικών ιδεολογικών μηνυμάτων των κομμουνιστικών καθεστώτων της Νοτιανατολικής Ευρώπης από το 1945 έως το 1989; Στα πρώτα «επαναστατικά» χρόνια, αμέσως μετά την αναρρίχηση των κομμουνιστών στην εξουσία, εστίαζαν στον αγώνα ενάντια στον «ταξικό εχθρό»: Τους αστούς, τους κουλάκους (εύποροι γαιοκτήμονες), τους αντιφρονούντες διανοούμενους και όσους είχαν το θάρρος της γνώμης τους. Οι απεικονίσεις τους χειριστικά εξομοιώνονταν με εκείνες των ναζιστών, των φασιστών και των καπιταλιστών της Δύσης. Στο πλαίσιο αυτού του αγώνα καταδικάστηκαν σε θάνατο χιλιάδες πολίτες, δημιουργήθηκαν στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας με άθλιες συνθήκες εργασίας και διαβίωσης, ενώ ολόκληρες οικογένειες είτε εξορίστηκαν στο εσωτερικό των χωρών τους είτε εξαναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν. Την ίδια στιγμή, διεξαγόταν ο «αγώνας για την ειρήνη» και τη διεθνή συνεργασία των κομμουνιστικών χωρών υπό την καθοδήγηση της Σοβιετικής Ένωσης, το παράδειγμα της οποίας όλες οι χώρες έπρεπε να ακολουθήσουν. Στην περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας, η ρήξη μεταξύ Τίτο και Στάλιν το 1948 αποτέλεσε σημείο

καμπής, καθώς η χώρα ακολούθησε το δικό της «σοσιαλιστικό μονοπάτι». Όσοι ήταν αντίθετοι ή κατηγορήθηκαν ότι ήταν αντίθετοι με αυτή την εξέλιξη εγκλείστηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης στη νήσο Γκόλι και αλλού.

Καθώς εκτυλισσόταν η «ειρηνική οικοδόμηση του σοσιαλισμού», ο «αγώνας» εστίασε στις υψηλές επιτυχίες των εργαζόμενων, στην υλοποίηση των πενταετών σχεδίων επιταχυνόμενης οικονομικής ανάπτυξης, στο άνοιγμα νέων βιομηχανικών μονάδων, στον εκσυγχρονισμό της γεωργίας κ.λπ. Στην επονομαζόμενη εποχή του «υπαρκτού σοσιαλισμού», η μεταπολεμική ρητορική εστίασε σε μεταφορές περί κοινωνικής ευημερίας, στη «βελτίωση του υλικού και πολιτιστικού επιπέδου των εργαζόμενων», στην αντιπαραβολή του προοδευτικού «λαϊκού πολιτισμού» της σοσιαλιστικής «καλλιτεχνικής διανόησης» με την παρακμιακή «μαζική κουλτούρα» της Δύσης, στο ειδικό βάρος της «επιστημονικής και τεχνολογικής επανάστασης», σε εκκλήσεις συνεργασίας με τους αδελφικούς λαούς του Τρίτου Κόσμου κ.λπ. Η Γιουγκοσλαβία ανέπτυξε το δικό της μοντέλο σοσιαλιστικής αυτοδιαχείρισης, το οποίο διέφερε από εκείνο των χωρών του «υπαρκτού σοσιαλισμού», ενώ στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής ήταν ιδρυτικό μέλος του Κινήματος των Αδεσμεύτων, το οποίο αντιτίθετο στη διαίρεση του κόσμου σε στρατόπεδα. Τα σύνορά της ήταν ανοιχτά και οι πολίτες της μπορούσαν να ταξιδέψουν και στην Ανατολή και τη Δύση από τις αρχές της δεκαετίας του 1960, ενώ στη διάρκεια της επόμενης δεκαετίας βελτιώθηκε σημαντικά το βιοτικό τους επίπεδο.

Σε ορισμένες χώρες, σταδιακά ο διεθνιστικός λόγος του καθεστώτος απέκτησε και εθνικιστική χροιά με αναφορές ακόμα και σε θέματα που ήταν ασύμβατα με τον επιστημονικό αθεϊσμό και το εκσυγχρονιστικό πρόγραμμα, όπως εκείνα της Εκκλησίας, των ηθών και εθίμων, των παραδόσεων. Έτσι, τον Ιούλιο του 1977 η μητέρα του Νικολάε Τσαουσέσκου θάφτηκε με κάθε επισημότητα σύμφωνα με το τελετουργικό της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Προς τα τέλη της κομμουνιστικής εποχής, άρχισε επίσης να προωθείται η ιδέα του «δημοκρατικού πλουραλισμού». Σλόγκαν όπως *γκλάσνοστ* και *περεστρόικα*, που μόλις δύο ή τρεις δεκαετίες νωρίτερα είχαν καταδικαστεί ως ασύμβατα με τα ιδεώδη του Κόμματος (όπως, για παράδειγμα, στην περίπτωση της Ουγγρικής Άνοιξης το 1956, την οποία είχε καταστείλει ο Κόκκινος Στρατός, και της Άνοιξης της Πράγας το 1968, που είχε καταπνιγεί με την εισβολή όλων των κρατών του Συμφώνου της Βαρσοβίας, εκτός ενός) τώρα πια εμφανίζονταν στον ίδιο τον λόγο του καθεστώτος.

Σχετικά παρόμοια πορεία συναντάται και στην περίπτωση της προσωπολατρίας. Συνολικά, απεικόνισε την αισιοδοξία των εργαζομένων και της εργατικής τάξης για την ιστορία, συνθέτοντας τις διαφορετικές ιδεολογικές θέσεις για την προσωπικότητα του κομμουνιστικού ηγέτη ως υπέρτατη έκφραση της γνώσης, της ανθρωπιάς και της σταθερής δέσμευσης στα ιδανικά της δικαιοσύνης και της εντιμότητας. Στις χώρες του Ανατολικού Μπλοκ, η προσωπολατρία του ηγέτη ακολούθησε το σοβιετικό μοντέλο. Έως τον θάνατο του Στάλιν, ο ηγέτης του Κόμματος ήταν βετεράνος των πολέμων ή της αντίστασης (Γκεόργκι Δημητρώφ, Τίτο, Χότζα), ένας σκληρός αλλά δίκαιος τιμωρός των προδοτών της προλεταριακής ιδέας, ενώ η απεικόνισή του ήταν έντονα ιεροποιημένη. Μετά το 20ό Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης το 1956, όταν με πρωτοβουλία του Σοβιετικού ηγέτη Νικίτα Χρουστσόφ η προσωπολατρία επισήμως χαρακτηρίστηκε ως διαστρέβλωση του κομμουνιστικού ιδεώδους και καταδικάστηκε η μαζική καταπίεση εκατομμυρίων ανθρώπων, η προσωπολατρία του ηγέτη ανεπισήμως απέκτησε τη μορφή μιας πανταχού παρούσας, υποχρεωτικής και σχεδόν παράλογης απεικόνισης της «αγάπης των εργαζόμενων μαζών για τον πρώτο τη τάξει στο Κόμμα και το Κράτος». Σε κάθε παρέλαση προς τιμήν της Ημέρας Εργασίας ή σε οποιαδήποτε άλλη σημαντική επίσημη αργία που εορταζόταν με μαζικές παρελάσεις, χαμογελαστοί πιονιέροι έδιναν ανθοδέσμες στον Ζίβκοφ, τον Τίτο ή τον Χότζα που στέκονταν σε ειδική εξέδρα (στη περίπτωση της Βουλγαρίας, στο μαυσωλείο του Δημητρώφ), ενώ οι αγρότες έλεγαν πώς μια συνάντηση με τον Τσαουσέσκου είχε θεραπεύσει έναν καρκινοπαθή. Φυσικά, η προσωπολατρία δεν συναντάται αποκλειστικά και μόνο στην περίπτωση των κομμουνιστικών καθεστώτων. Στην Τουρκία, ο Κεμάλ Ατατούρκ (θάν. 1938) αποτελεί ένα εντυπωσιακό παράδειγμα ηγέτη, η προσωπολατρία του οποίου έχει ριζώσει για τα καλά σε κάθε πτυχή της δημόσιας ζωής, ενώ η υστεροφημία του έχει καθορίσει τη μεταπολεμική ιστορία της χώρας.

Σε αυταρχικά και ολοκληρωτικά καθεστώτα, η ελεγχόμενη από το κράτος εκπαίδευση έχει πάντα αποτελέσει θεσμό πολιτικής κατήχησης. Την επαύριον του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, στις χώρες του Ανατολικού Μπλοκ τον τομέα της εκπαίδευσης διαπότισε η μαρξιστική-λενινιστική-σταλινική ιδεολογία. Η αρχή έγινε με την απομάκρυνση του «παλαιού αστικού» διδακτικού προσωπικού, με τις εκκαθαρίσεις να ξεκινούν από τους βρεφονηπιακούς σταθμούς και να φτάνουν έως και τα πανεπιστήμια. Στη συνέχεια θεσπίστηκαν κανονισμοί για την επιτήρηση της κοινωνικής σύνθεσης των σπουδαστών, και ιδιαίτερα των μαθητών στα σχολεία δευτεροβάθμιας και μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς και για τον έλεγχο της πρόσβασης σε αυτά. Τα μέτρα αυτά ήταν άμεσα συνδεδεμένα με την πολιτική κοινωνικής μηχανικής του κομμουνιστικού καθεστώτος, που στόχευε στη δημιουργία μιας νέας «πραγματικά λαϊκής διανόησης». Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1940, όλες οι κομμουνιστικές χώρες είχαν

υιοθετήσει νόμους για την εθνική παιδεία και τα προγράμματα σπουδών σύμφωνα με το δόγμα του μαρξισμού-λενινισμού και τον μεγάλο στόχο της «διαμόρφωσης των πολιτών του σοσιαλιστικού κράτους». Για τον σκοπό αυτόν, ο «διαλεκτικός υλισμός» εισήχθη επίσης αδιακρίτως στο διδακτικό υλικό των μαθημάτων που διδάσκονταν στο σχολείο και το πανεπιστήμιο, ανεξάρτητα από το αν ενέπιπταν στις ανθρωπιστικές ή μη επιστήμες. Μεταξύ όλων των κλάδων δόθηκε ιδιαίτερη προτεραιότητα στην Ιστορία, στην οποία ανατέθηκε να αιτιολογήσει την καθοριστική σημασία και την αιωνιότητα του κομμουνιστικού καθεστώτος. Μετέτρεψε όλες τις κοινωνικές εξεγέρσεις του μακρινού παρελθόντος σε πρόδρομο της σοσιαλιστικής επανάστασης και ηρωικοποίησε την πολιτική πορεία των αρχηγών του Κόμματος.

Η χρήση του πολιτισμού ως ιδεολογικού εργαλείου ήταν ένα άλλο βασικό χαρακτηριστικό των κομμουνιστικών κοινωνιών, απόρροια της κλασικής μαρξιστικής αντίληψης του πολιτισμού ως μιας «υπερκατασκευής με βάση τις οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις», που στόχευε να καταδείξει τις βαθιές αλλαγές οι οποίες είχαν συμβεί σε κοινωνίες που είχαν ακολουθήσει τον κομμουνιστικό δρόμο. Έτσι, ο επονομαζόμενος «σοσιαλιστικός ρεαλισμός» αποτέλεσε το κύριο μέσο και την «ορθή μέθοδο για όλες τις τέχνες». Ο ορισμός αυτής της «μεθόδου» υιοθετήθηκε στο πρώτο συνέδριο των Σοβιετικών συγγραφέων το 1934: «Ο σοσιαλιστικός ρεαλισμός απαιτεί από τον καλλιτέχνη την ακριβή και, από ιστορική σκοπιά, απτή αναπαράσταση της πραγματικότητας στην επαναστατική της εξέλιξη». Ο σοσιαλιστικός ρεαλισμός επιβλήθηκε με επιτυχία ως συντηρητικός κανόνας και καθημερινή καλλιτεχνική πρακτική στις χώρες του σοβιετικού μπλοκ και στη Γιουγκοσλαβία. Βοήθησε επίσης τα κομμουνιστικά καθεστώτα να διασφαλίσουν τον πλήρη έλεγχο όλων των πολιτιστικών θεσμών και των αντίστοιχων πολιτικών τους, καθώς και να ελέγξουν όλες τις οργανώσεις διανοουμένων που είχαν διαμορφωθεί ελεύθερα στην προ-κομμουνιστική εποχή και όλες τις ελεύθερες πολιτιστικές πρωτοβουλίες. Ύστερα από τη ρήξη μεταξύ Τίτο και Στάλιν, σημειώθηκε αλλαγή στη τέχνη και στον πολιτισμό στη Γιουγκοσλαβία. Ο σοσιαλιστικός ρεαλισμός εγκαταλείφθηκε και δόθηκε στους καλλιτέχνες η ελευθερία να ενσωματώσουν στο έργο τους τις σύγχρονες τάσεις της δυτικής τέχνης. Στα ύστερα χρόνια της κομμουνιστικής εποχής, ακόμα και σε χώρες που είχαν ακολουθήσει πιστά τον σοσιαλιστικό ρεαλισμό, άρχισαν σταδιακά να φθίνουν οι αρχές του, λόγω των όλο και ευρύτερων επαφών με τον δυτικό πολιτισμό και της χαλάρωσης της λογοκρισίας σε σύγχρονες, εναλλακτικές, αφηρημένες και άλλες μορφές τέχνης.

Οι ιδεολογικές κοινοτοπίες και τα «στιγμιότυπα» της σοσιαλιστικής πραγματικότητας κατέστρεψαν κυριολεκτικά την αποφασιστικής σημασίας κοινωνική λειτουργία των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Εκτός από τη δημιουργία μιας οιονεί δημόσιας σφαίρας, η ιδεολογία παρενέβη στην προσωπική σφαίρα των οικογενειακών διακοπών. Σε όλες τις σοσιαλιστικές χώρες επιχειρήθηκε η εισαγωγή πολιτικών τελετουργικών που προορίζονταν να αντικαταστήσουν εκείνα της θρησκείας και να εκπληρώσουν τις αρχές του επιστημονικού αθεϊσμού ως μοναδική επεξηγηματική μήτρα των υπαρξιακών προβλημάτων του ανθρώπου. Τέτοιες προσπάθειες δεν στέφθηκαν πάντα με επιτυχία. Έτσι, στη Βουλγαρία η ονοματοδοσία παιδιών δεν έγινε ποτέ δημοφιλής, σε αντίθεση με τα τελετουργικά του πολιτικού γάμου και της πολιτικής ταφής. Ωστόσο, πολλά άλλα επίσημα τελετουργικά βοήθησαν αναμφίβολα στην επιτάχυνση της διαδικασίας εκκοσμίκευσης στην κομμουνιστική Νοτιοανατολική Ευρώπη.

Ταυτόχρονα, στις μη κομμουνιστικές χώρες της περιοχής, έγιναν προσπάθειες οικοδόμησης του κοινωνικού κράτους και μιας ισχυρής οικονομίας όχι όμως στη βάση της κρατικής προπαγάνδας και της ιδεολογίας της «σοσιαλιστικής επανάστασης», αλλά στη βάση στρατιωτικών, πατερναλιστικών ή εθνικιστικών προσεγγίσεων. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η προπαγάνδα ήταν αντιστρόφως ανάλογη αλλά και καθρέφτης του κομμουνιστικού ισοδύναμου· σε περιόδους δε δικτατορίας ή αυταρχικής διακυβέρνησης, επιβλήθηκε με εξίσου βίαιο τρόπο. Υπήρχε, ωστόσο, μια ειδοποιός διαφορά. Όπου υπήρχαν εκλεγμένα κοινοβούλια, οι πολιτικοί απολάμβαναν ελευθερία λόγου. Παρομοίως, η αποφασιστικής σημασίας κοινωνική λειτουργία των μέσων μαζικής ενημέρωσης ήταν δυνατόν να συνεχιστεί, εκτός των περιπτώσεων δικτατορικής διακυβέρνησης.

Στην Ελλάδα, στη διάρκεια του Εμφυλίου (1946-1949) αλλά και στη συνέχεια, ο «εχθρός» του κράτους δεν ήταν η «μπουρζουαζία», όπως στις κομμουνιστικές χώρες, αλλά οι «κομμουνιστές συμμορίτες». Στη διάρκεια της επτάχρονης στρατιωτικής δικτατορίας (1967-1974), διακόπηκε η έκδοση μέρους του Τύπου και επιβλήθηκε λογοκρισία στον υπόλοιπο. Χιλιάδες αντίπαλοι της χούντας βασανίστηκαν, φυλακίστηκαν και εξορίστηκαν σε ακατοίκητα και άνυδρα νησιά, ενώ αφαιρέθηκε η ιθαγένεια εκείνων που είχαν διαφύγει στο εξωτερικό. Τα βασανιστήρια που υπέστησαν οι αντιφρονούντες ήταν ο κύριος λόγος που η χώρα αποπέμφθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης το 1969, γεγονός που αποτελεί ένα αξιοσημείωτο προηγούμενο. Αξιοσημείωτη ήταν επίσης και η συμβολή του αρχηγού της χούντας συνταγματάρχη Γεωργίου Παπαδόπουλου στο ιδεολογικό οπλοστάσιο του αυταρχισμού, ο οποίος παρομοίωσε τη χώρα με «ασθενή στον γύψο» που έχρηζε άμεσης χειρουργικής επέμβασης από γιατρό –δηλαδή, τη χούντα. Την ίδια στιγμή, δόθηκε έμφαση από την «Επανάσταση της 21ης Απριλίου», αντί της μοναρχίας,

στον ελληνοχριστιανικό πολιτισμό και στην ανάγκη οικονομικής προόδου σε όλους τους τομείς.

Οι φιλοδοξίες για την οικοδόμηση μιας ισχυρής οικονομίας στην Τουρκία, ιδίως μετά την καθιέρωση του Συντάγματος του 1961 και την αναγόρευση της Τουρκικής Δημοκρατίας σε «εθνικό, δημοκρατικό, κοσμικό, και κοινωνικό κράτος δικαίου», υποστηρίχθηκαν επίσης από τους στρατιωτικούς. Η αναγνώριση του κοσμικού χαρακτήρα του κράτους ήταν θεμελιώδης για το εθνικό δόγμα. Σε αντίθεση με την Ελλάδα όμως, η σύγκρουση μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς εξελίχθηκε εν μέσω πολυάριθμων και απροσδόκητων ανατροπών (εδώ έπαιξαν ρόλο και οι εθνοτικές διαιρέσεις), καθώς και πολύπλοκων και ατελείωτων ιδεολογικών και κοινωνικών διαμαχών, ενώ η διαιώνιση της εικόνας της Τουρκίας ως κοσμικού και σύγχρονου κράτους που είχε καθιερώσει ο Κεμάλ Ατατούρκ δεν ήταν πάντοτε επιτυχής. Άλλωστε, η αμφισβήτηση της προσωπολατρίας επρόκειτο σταδιακά να αποτελέσει μέρος των συζητήσεων στην Τουρκία. Κατά τα πρώτα στάδια του Ψυχρού Πολέμου, οι ιδεολογικές προτιμήσεις της Τουρκίας, μαζί με την οικονομική και πολιτική της κατεύθυνση, καθορίστηκαν από τον παράγοντα ώθησης της σοβιετικής απειλής και τον παράγοντα έλξης των αμερικανικών εγγυήσεων ασφάλειας και οικονομικής βοήθειας. Κατά συνέπεια ο κεμαλισμός αναδείχθηκε ταχύτατα σε αντικομμουνιστικό δόγμα· επρόκειτο δε να επαναπροσδιοριστεί ως «ατατουρκισμός» (Atatürkçülük) για να απελευθερώσει τις τουρκικές ελίτ από τις αντιιμπεριαλιστικές νύξεις του κεμαλισμού στην προσπάθειά τους να ενταχθούν στον «ελεύθερο κόσμο». Αυτή η αντικομμουνιστική ανασύνθεση της ιδρυτικής ιδεολογίας της χώρας ενίσχυσε περαιτέρω τη λατρεία της προσωπικότητας του Ατατούρκ και ανέθεσε στους στρατιωτικούς την αποστολή να προστατεύσουν την ιδεολογική κατεύθυνση της δημοκρατίας (κυρίως σύμφωνα με τη συμμαχική πολιτική του ΝΑΤΟ).

Το κεφάλαιο αυτό στοχεύει να παρουσιάσει μια ισορροπημένη εικόνα των διαφόρων πτυχών των ιδεολογικών διεργασιών στα Βαλκάνια κατά τη διάρκεια του ιδιαίτερα ιδεολογικοποιημένου Ψυχρού Πολέμου. Η ιδεολογία αποτέλεσε βασικό όπλο και των δύο μπλοκ καθώς προσπάθησαν να αποδείξουν και να δικαιολογήσουν όχι μόνο την υπεροχή τους αλλά και την ηθική ανωτερότητά τους. Αυτός ο παγκόσμιος αγώνας αντικατοπτριζόταν στις βαλκανικές κοινωνίες, όπου κάθε καθεστώς και κάθε ηγέτης φιλοδοξούσε να έχει –ή απλώς να κατασκευάσει– πιστούς πολίτες. Ωστόσο, αν μελετήσουμε τους μηχανισμούς προπαγάνδας χωρίς τα κοινωνικά και πολιτιστικά δεδομένα, πιθανόν να φτάσουμε στο σημείο να πιστέψουμε είτε ότι η προπαγάνδα ήταν στην πραγματικότητα αποτελεσματική είτε ότι κανείς δεν ήταν ιδία βουλήσει πιστός στο καθεστώς. Η πραγματικότητα είναι πιο σύνθετη. Πίσω από το προσωπείο της προπαγάνδας μπορούσε κανείς να αντιταχθεί σιωπηρά στην κυρίαρχη ιδεολογία, π.χ. στον χώρο εργασίας ή στην οικογένεια. Αντιστρόφως, εκτός από εκείνους που δημοσίως εξέφραζαν την αντίθεσή τους, υπήρχαν σιωπηλοί υποστηρικτές του καθεστώτος, οι οποίοι δεν ήταν αναγκαστικά μέλη των κυβερνώντων ελίτ. Από την άποψη αυτή, πολλοί, ιδίως μεταξύ των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, υποστήριξαν το σύστημα διότι τους παρείχε δωρεάν εκπαίδευση, πλήρη ασφάλιση υγείας, πολλά κοινωνικά επιδόματα και, κυρίως, τη δυνατότητα να ανελιχθούν κοινωνικά, π.χ. μετακινούμενοι από το χωριό στην πόλη. Σε γενικές γραμμές, η συμμετοχή στο Κόμμα ήταν προϋπόθεση για να συμβεί αυτό. Ωστόσο, πολλοί το είδαν ως μοναδική ευκαιρία. Ως αποτέλεσμα, στην εποχή μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, εκδηλώθηκε σε πολλές χώρες μια νοσταλγία για τον κομμουνισμό, ειδικά σε εκείνες που «νικήθηκαν από τη μετάβαση» και δυσκολεύτηκαν να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που προέκυψαν στο πλαίσιο των διαδικασιών μετασχηματισμού.

Δ.1. ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ

Δ-1. Προπαγανδιστική αφίσα: Γυναίκα καλωσορίζει τρακτέρ, Βουλγαρία 1950-1960

Εθνική Βιβλιοθήκη «Άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος», VI 4387.

Διαβάζουμε στη λεζάντα: «Και τώρα, ας γιορτάσουμε!» Η αφίσα σχεδιάστηκε ώστε να απεικονίσει την είσοδο νεαρών γυναικών της Βουλγαρίας στον εκσυγχρονισμένο γεωργικό τομέα της χώρας «με γνώση και υπευθυνότητα απέναντι στους στόχους παραγωγής». Στόχευε επίσης να καταδείξει ότι μόνο οι εργάτες που είχαν πετύχει τους παραγωγικούς τους στόχους δικαιούνταν να συμμετάσχουν σε γιορτές (στη συγκεκριμένη περίπτωση, στον εορτασμό της Εργατικής Πρωτομαγιάς).

Δ-2. Προπαγανδιστική αφίσα στην τουρκική γλώσσα, Βουλγαρία 1954

Εθνική Βιβλιοθήκη «Άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος», VI 1516.

→

Διαβάζουμε στη λεζάντα: «Τούρκοι εργάτες, γυναίκες και άνδρες, που ζείτε στη Βουλγαρία! Η Λαϊκή Εξουσία επιδεικνύει συνεχή φροντίδα για τη βελτίωση της υλικής και της πολιτιστικής ζωής σας. Δώστε την ψήφο σας στο Μέτωπο για την Πατρίδα».

1. Περιγράψτε τις δύο αφίσες. Πώς απεικονίζονται οι γυναίκες (ένδυση, γλώσσα σώματος, έκφραση προσώπου); Ποιο είναι το πολιτικό μήνυμα που θέλει να περάσει μια τέτοια εικόνα; Γιατί πιστεύετε ότι οι αφίσες επικεντρώνουν σε γυναίκες; Αναγνωρίζετε εδώ κάποιο συγκεκριμένο στιλ;
2. Το κύριο χαρακτηριστικό του σοσιαλιστικού ρεαλισμού είναι η σχετική αισιοδοξία που συμβολίζει το λαμπρό παρόν και μέλλον μιας ιδεατής κοινωνίας βασισμένης στον σοσιαλισμό. Αναγνωρίζετε εδώ αυτό το χαρακτηριστικό; Βρείτε πρόσθετο ενημερωτικό και οπτικό υλικό που αφορά αυτό το στιλ στις σοσιαλιστικές χώρες της εποχής.

Δ-3. Προτάσεις σχετικά με την οργάνωση της εργατικής παρέλασης στο Βουκουρέστι στις 23 Αυγούστου 1971

Για τον εορτασμό της 27ης επετείου της απελευθέρωσης της Ρουμανίας από τον φασιστικό ζυγό, η Κεντρική Επιτροπή του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ρουμανίας (ΚΚΡ) προτείνει τα ακόλουθα σε ό,τι αφορά τον εργαζόμενο λαό του Δήμου του Βουκουρεστίου: 1. Στην Πλατεία Αεροπόρων θα πρέπει να λάβει χώρα στρατιωτική παρέλαση και να συγκεντρωθούν εργάτες από τις 8 έως τις 11 το πρωί με τη συμμετοχή 150.000 ατόμων. Η εκδήλωση θα ξεκινήσει με τον εθνικό ύμνο της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Ρουμανίας [ΣΔΡ] και θα ακολουθήσουν: η στρατιωτική παρέλαση· η παρέλαση 3.000 μαχητών της πατριωτικής φρουράς· η παρέλαση 1.100 νεολαίων που εκπαιδεύονται στην άμυνα της χώρας, μαζί με μια διμοιρία 900 μπριγάδων που συμμετέχουν σε πατριωτικά έργα· η παρέλαση του εργαζόμενου λαού με τη συμμετοχή 134.000 πολιτών, επικεφαλής της οποίας θα βρίσκονται 3.000 σύντροφοι· η παρέλαση 6.000 αθλητών συντρόφων· ομάδα πιονιέρων θα προσφέρει λουλούδια σε κρατικούς και κομματικούς αξιωματούχους· η εκδήλωση θα κλείσει με την παρέλαση 5.000 αστυνομικών. 2. Οι συμμετέχοντες στην παρέλαση του εργαζόμενου λαού θα κρατούν πορτρέτα του Μαρξ, του Ένγκελς και του Λένιν· πορτρέτα των μελών της Εκτελεστικής Επιτροπής της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ρουμανίας· ισάριθμες σημαίες του ΚΚΡ και εθνικές σημαίες της ΣΔΡ · πλακάτ με χαιρετισμούς στους λαούς των σοσιαλιστικών χωρών· πάνελ με σλόγκαν και γραφικά που απεικονίζουν τα επιτεύγματα στην παραγωγή, με λουλούδια και άλλα διακοσμητικά αντικείμενα […]. 4. Στην Πλατεία Αεροπόρων θα στηθεί η κύρια εξέδρα των επισήμων, καθώς και δύο πλευρικές εξέδρες 500 θέσεων έκαστη, ενώ στην απέναντι πλευρά θα στηθούν δύο ακόμα εξέδρες 550 θέσεων έκαστη. Το απόγευμα της 23ης και 24ης Αυγούστου, στις κεντρικές πλατείες και στα πάρκα της πρωτεύουσας θα λάβουν χώρα λαϊκά φεστιβάλ με τη συμμετοχή ερασιτεχνικών και επαγγελματικών καλλιτεχνικών ομάδων […].

Θα οργανωθούν τριάντα ημέρες υπαίθριων δραστηριοτήτων, καθώς και νεανικά καρναβάλια, αθλητικοί αγώνες και ταξίδια.

Εθνικά Αρχεία Βουκουρεστίου, συλλογή: Κεντρική Επιτροπή ΚΚΡ, τμήμα: Καγκελαρία, φάκ. 85-1971, σελ. 44-45.

Δ-4. Στρατιωτική παρέλαση στο Βελιγράδι 1949

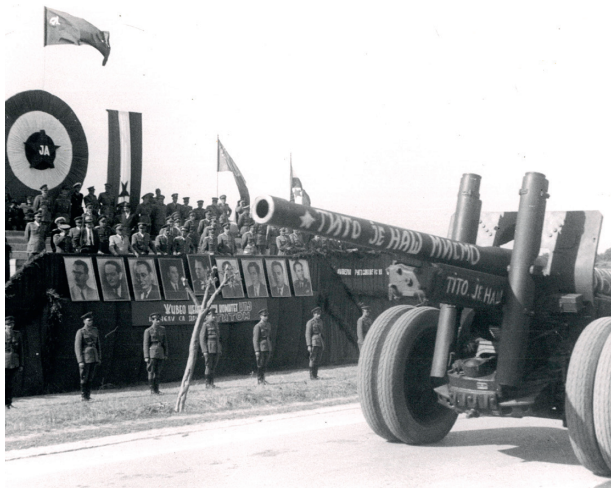

Μουσείο Γιουγκοσλαβικής Ιστορίας.

Από τη σύστασή του το καλοκαίρι του 1941 έως το τέλος του πολέμου στην Ευρώπη το 1945, ο Εθνικός Απελευθερωτικός Στρατός της Γιουγκοσλαβίας παρέλαυνε είτε στο πλαίσιο της επιθεώρησης τμημάτων του είτε με αφορμή τον εορτασμό σημαντικών γεγονότων. Παρελάσεις του Λαϊκού Γιουγκοσλαβικού Στρατού έλαβαν χώρα από το 1945 έως το 1960. Οι πρώτες μεγάλης κλίμακας παρελάσεις πραγματοποιήθηκαν την 1η Μαΐου 1945 στο Βελιγράδι, στο Κραγκούγεβατς, στη Νις, στο Νόβι Σαντ, στο Σπλιτ και στο Σαράγιεβο. Τα επόμενα δύο χρόνια, στρατιωτικές παρελάσεις έλαβαν χώρα σε όλες τις πόλεις όπου έδρευαν μεγάλες φρουρές επ' ευκαιρία της Ημέρας της Νίκης (9 Μαΐου), της Ημέρας της Δημοκρατίας (29 Νοεμβρίου) και της Ημέρας του Στρατού (22 Δεκεμβρίου). Από το 1948 έως το 1957, παρελάσεις πραγματοποιούνταν μόνο την 1η Μαΐου και μόνο στο Βελιγράδι και στις πρωτεύουσες των Δημοκρατιών στο πλαίσιο των εορταστικών εκδηλώσεων για την Εργατική Πρωτομαγιά. Σ' αυτές τις παρελάσεις, εκτός από στρατιωτικές μονάδες, συμμετείχαν πολιτικές, αθλητικές και άλλες οργανώσεις. Το 1965, οι παρελάσεις καταργή-
→

θηκαν για οικονομικούς λόγους και αποφασίστηκε ότι εφεξής θα λάμβαναν χώρα κάθε πέντε χρόνια την Ημέρα της Νίκης. Η πρώτη στρατιωτική παρέλαση χωρίς την παρουσία του ανώτατου αρχηγού, του στρατάρχη Τίτο, ο οποίος είχε πεθάνει το 1980, και η τελευταία που πραγματοποιήθηκε στη Σοσιαλιστική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας έλαβε χώρα στο Βελιγράδι στις 9 Μαΐου 1985.

Οι δύο πηγές (Δ-3 και Δ-4) περιγράφουν δημόσιες τελετουργίες. Ποιο είναι το νόημα μιας παρέλασης; Πραγματοποιούνται παρελάσεις στη χώρα σας σήμερα και, αν ναι, με αφορμή ποιο γεγονός; Εξετάστε τις εθνικές παρελάσεις στη χώρα σας.

Δ-5. Αστικές τελετουργίες στη Βουλγαρία

α. Κατευθυντήριες γραμμές για την τελετή ονοματοδοσίας, Στάρα Ζαγόρα 1975

Ο αξιωματούχος δηλώνει: «Έχουμε συγκεντρωθεί με κάθε επισημότητα σήμερα για να ανακοινώσουμε το όνομα ενός ακόμα πολίτη της σοσιαλιστικής μας πατρίδας, της Λαϊκής Δημοκρατίας της Βουλγαρίας: της κόρης της οικογένειας της Μαρίας και του Όγκνιαν Δημητρώφ. Κάθε πολίτης εγγράφεται στην κοινωνία με το όνομά του. Στο πνεύμα της βουλγαρικής παράδοσης, οι γονείς επέλεξαν να ονομάσουν το παιδί τους Αλμπένα. (Εάν το παιδί δεν είναι Βούλγαρος, η τελευταία πρόταση αντικαθίσταται, για παράδειγμα, με: "Οι γονείς έχουν επιλέξει να ονομάσουν το παιδί τους …".) Είθε να τιμήσει το όνομά της». Η χορωδία αρχίζει να τραγουδά απαλά το *Σαν ένα μικρό πεύκο κάτω απ' τον ουρανό* του Ασέν Καραστογιάνοφ. Ο βοηθός αξιωματούχος ξεκινά την τελετή ονοματοδοσίας. Η μητέρα, με το μωρό ανά χείρας, σηκώνεται όρθια. Βοηθός αξιωματούχος: «Είθε η Αλμπένα να μεγαλώσει υγιής και χαρούμενη! Είθε να είναι ζωηρή και επιμελής! Είθε να είναι έξυπνη και φιλομαθής! Είθε να είναι τόσο όμορφη όσο τα λουλούδια που ανθίζουν απ' άκρου εις άκρον στην πατρίδα μας! Είθε να είναι επίμονη και συνετή! Είθε να φέρνει στους γονείς της μόνο χαρά! Είθε να είναι το καμάρι των αναδόχων της, των γιαγιάδων της και των παππούδων της! Είθε να αγαπά την πατρίδα μας όσο αγαπήθηκε από τα καλύτερα παιδιά της! Είθε να είναι πιστή στις αρχές του σοσιαλισμού και του κομμουνισμού!» Η τελετή ονοματοδοσίας λαμβάνει τέλος. Η χορωδία σταματά να τραγουδά.

Συλλογή νομικών πράξεων, δειγμάτων πρωτότυπων και ομιλιών για τις αστικές τελετουργίες, 1975, σελ. 100-101.

β. Φωτογραφία ονοματοδοσίας μωρού, 1974

http://socbg.com/2015/01/%d0%b8%d0%bc%d0%b5%d0%bd%d1%83%d0%b2%d0%b0%d0%bd%d0%b5-%d0%b2-%d0%be%d0%b1%d0%bd%d1%81-%d0%bf%d0%be%d0%bc%d0%be%d1%80%d0%b8%d0%b5-80-%d1%82%d0%b5.html, ανάκτηση στις 5.11.2018.

1. Ποιες είναι οι επιθυμητές αρετές και ιδιότητες ενός παιδιού που αναφέρονται στις *Κατευθυντήριες γραμμές;* Ποιες απ' αυτές είναι προσωπικές και ποιες ιδεολογικές;

2. Ζητήστε από τους γονείς σας να θυμηθούν τελετουργίες δημόσιου ή ιδιωτικού ενδιαφέροντος, όπως αυτές που περιγράφονται στις πηγές Δ-3, Δ-4 και Δ-5. Βρείτε παλιές οικογενειακές φωτογραφίες και συγκρίνετέ τις με τις παραπάνω πηγές. Στη συνέχεια, κατασκευάστε το δικό σας αφήγημα με βάση προφορικές μαρτυρίες και άλλες πηγές.

Δ-6. Το Παλάτι του Λαού (Casa Poporului) στο Βουκουρέστι

https://daniilgaucan.wordpress.com/2011/08/05/casa-poporului-vazuta-din-plan-astral, ανάκτηση στις 12.10.2016.

Το κτίριο που σήμερα στεγάζει τη Βουλή αποτελεί το πιο εύγλωττο αρχιτεκτονικό σύμβολο της μεγαλομανίας του Νικολάε Τσαουσέσκου. Έλαβε την απόφαση να το κτίσει την επαύριον του μεγάλου σεισμού του 1977, ο οποίος έπληξε με σφοδρότητα το παλιό κέντρο της πόλης του Βουκουρεστίου. Ο Τσαουσέσκου διέταξε να οικοδομηθεί εκ του μηδενός ένα νέο «αστικό κέντρο» στην πρωτεύουσα. Έτσι, κατεδαφίστηκε η παλιά γειτονιά με την ονομασία Ουρανός ώστε να διανοιχθεί η λεωφόρος Νίκης του Σοσιαλισμού και να χτιστεί το Παλάτι του Λαού. Με την έναρξη των εργασιών, κατεδαφίστηκαν επτά τετραγωνικά χιλιόμετρα με κτίρια και μετακινήθηκαν 40.000 άτομα. Το 1989, το συνολικό κόστος των εργασιών υπολογίστηκε σε 1,75 δισεκατομμύρια δολάρια –τη στιγμή που το καθεστώς είχε επιβάλει δρακόντεια μέτρα λιτότητας για να αποπληρώσει το εξωτερικό χρέος της χώρας. Πάνω από 200 αρχιτέκτονες και περίπου 20.000 εργάτες απασχολήθηκαν στην οικοδόμηση του Παλατιού του Λαού.

1. Μελετήστε την εικόνα Δ-6. Στη συνέχεια, συζητήστε την απόφαση να οικοδομηθεί ένα τέτοιο κτίριο, λαμβάνοντας υπόψη το συνολικό κόστος του έργου, την οικονομική κατάσταση της χώρας και τις συνέπειες για τους κατοίκους της περιοχής.

2. Γιατί νομίζετε ότι ο Τσαουσέσκου διέταξε την οικοδόμηση ενός τέτοιου κτιρίου; Σχολιάστε την ονομασία «Παλάτι του Λαού». Τι στέγαζε όσο κυβερνούσε ο Τσαουσέσκου και τι στεγάζει σήμερα;

3. Γνωρίζετε αντίστοιχες περιπτώσεις στη χώρα σας;

Δ-7. Αντικομμουνιστική αφίσα στην Ελλάδα

Ιδιωτική συλλογή.

Στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου, ο αντικομμουνισμός αποτέλεσε κυρίαρχο γνώρισμα της μετεμφυλιακής Ελλάδας, τον οποίο στήριξαν και διέδωσαν οι επονομαζόμενες «εθνικόφρονες» πολιτικές δυνάμεις, η μοναρχία και ο στρατός. Αυτή η προπαγανδιστική αφίσα διακινήθηκε τις παραμονές των εθνικών εκλογών του Φεβρουαρίου του 1958, στις οποίες η Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά, μια συμμαχία αριστερών πολιτικών δυνάμεων, που εξέφραζε και το εκτός νόμου Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος, κατέλαβε τη δεύτερη θέση.

Γιατί η Αριστερά απεικονίζεται ως χταπόδι που με τα πλοκάμια του σκεπάζει όλη την ελληνική επικράτεια; Βρείτε παρόμοιες πολιτικές αφίσες ή γελοιογραφίες με χταπόδια. Τι συμβολίζει αυτή η εικόνα; Ποιο είναι το πρότυπο εδώ;

Δ-8. Γυναίκα στρατιώτης στη σοσιαλιστική Αλβανία, 1972

Η μεταπολεμική Αλβανία αποτελούσε μια αγροτική και καθυστερημένη χώρα με πολύ αδύναμη οικονομία και κατά κύριο λόγο πατριαρχική κοινωνία. Προπολεμικές απογραφές πληθυσμού καταγράφουν ότι το 80% των Αλβανών ζούσαν σε αγροτικές περιοχές και περίπου το 75% ήταν αγράμματοι. Ο αναλφαβητισμός μεταξύ των γυναικών εξακολουθούσε να είναι αρκετά υψηλός, περίπου της τάξης του 67% το 1950. Όμως, το κομμουνιστικό καθεστώς έβαλε τη χώρα σε πορεία ελεγχόμενης εκβιομηχάνισης και εγκαθίδρυσε κρατικό τομέα στην οικονομία. Σταδιακά καταργήθηκε η ιδιωτική ιδιοκτησία στις αγροτικές περιοχές και αντικαταστάθηκε από κρατικούς γεωργικούς συνεταιρισμούς. Αυτή η οικονομική μεταμόρφωση σίγουρα απαιτούσε τη δημιουργία μεγάλου εργατικού δυναμικού, το οποίο με τη σειρά του άλλαξε τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία. Όλο και περισσότερο οι γυναίκες συμμετείχαν στη δημόσια ζωή, στον κατασκευαστικό τομέα, στην εκπαίδευση και στον πολιτισμό, ενώ παράλληλα ο πατριαρχικός ρόλος της οικογένειας αντικαταστάθηκε από τον πατερναλιστικό ρόλο του Κόμματος. Το Κόμμα θα δίδασκε τις γυναίκες να είναι «καλές μητέρες και ωφέλιμες για την κοινωνία, αλλά πρωταρχικά εργάτριες και στρατιώτες στην υπηρεσία του Έθνους». Σύμφωνα με την τελευταία απογραφή πληθυσμού της κομμουνιστικής εποχής που πραγματοποιήθηκε το 1989, περίπου το 65% των Αλβανών κατοικούσε σε αγροτικές περιοχές, ενώ ο αναλφαβητισμός μεταξύ των γυναικών ανερχόταν περίπου στο 11%.

Φωτογραφία: Petrit Kumi.

Διαβάστε προσεκτικά το Κλειδί και εξετάστε τη φωτογραφία. Τι αποκαλύπτει η γλώσσα του σώματος της νεαρής γυναίκας; Συζητήστε στην τάξη την ακόλουθη πρόταση: «Όλο και περισσότερο οι γυναίκες συμμετείχαν στη δημόσια ζωή, στον κατασκευαστικό τομέα, στην εκπαίδευση και στον πολιτισμό, ενώ παράλληλα ο πατριαρχικός ρόλος της οικογένειας αντικαταστάθηκε από τον πατερναλιστικό ρόλο του Κόμματος. Το Κόμμα θα δίδασκε τις γυναίκες να είναι "καλές μητέρες και ωφέλιμες για την κοινωνία, αλλά πρωταρχικά εργάτριες και στρατιώτες στην υπηρεσία του Έθνους"». Πώς τίθεται σε αμφισβήτηση εδώ η «αναβαθμισμένη θέση» της γυναίκας στην κοινωνία;

Δ-9. *Ζήτω η Κεντρική Επιτροπή του Κόμματος Εργασίας της Αλβανίας* με επικεφαλής τον Ενβέρ Χότζα. Σλόγκαν σε εργοστάσιο

Φωτογραφία: Petrit Kumi.

Δ-10. Τα ιδεολογικά σύμβολα της κομμουνιστικής Αλβανίας: αξίνα, τουφέκι και η *Ιστορία του Κόμματος Εργασίας της Αλβανίας*

Φωτογραφία: Petrit Kumi.

Περιγράψτε την εικόνα Δ-10. Ποια σύμβολα συμπεριλαμβάνει; Πώς συνδέονται με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της χώρας;

Δ.2. ΠΡΟΣΩΠΟΛΑΤΡΙΑ

Δ-11. Ανίτκαμπιρ (Anıtkabir, «τάφος μνημείο»): Το μαυσωλείο του Μουσταφά Κεμάλ (Ατατούρκ) στην Άγκυρα (1944-1953)

Φωτογραφία: Luc Wouters.

Ο Ατατούρκ πέθανε στις 10 Νοεμβρίου 1938, έχοντας μετασχηματίσει ριζικά την τουρκική κοινωνία. Η προσωπολατρία του, η οποία είχε ξεκινήσει όσο βρισκόταν εν ζωή, συνεχίστηκε και μετά θάνατον. Σύμφωνα με τη Σιμπέλ Μπόζντογαν, το Μαυσωλείο του Ατατούρκ, το οποίο σχεδιάστηκε από τον Εμίν Ονάτ και τον Ορχάν Αρντά, μπορεί να θεωρηθεί το «απόλυτο εθνικιστικό κρατικό μνημείο». Η κατασκευή του ξεκίνησε στις 9 Νοεμβρίου 1944 με μεγαλοπρεπή τελετή και ολοκληρώθηκε σε τέσσερα στάδια εννέα χρόνια αργότερα. Το μνημείο ανήκει στην επονομαζόμενη «Δεύτερη Περίοδο Εθνικής Αρχιτεκτονικής» στην Τουρκία (1940-1950), οπότε ανεγέρθηκαν πιο μνημειώδη, συμμετρικά κτίρια με κυβόλιθους. Επίσης, το Μαυσωλείο περιλαμβάνει εικονογραφικές αναφορές σε προ-ισλαμικούς ανατολικούς πολιτισμούς και αντανακλά τις επίσημες θέσεις της τουρκικής ιστορίας εκείνης της περιόδου.

Σύμφωνα με τη Σιμπέλ Μπόζντογαν, το Μαυσωλείο του Ατατούρκ μπορεί να θεωρηθεί το «απόλυτο εθνικιστικό κρατικό μνημείο» της Τουρκίας. Τι καταλαβαίνετε μ' αυτό; Τι είναι ένα μαυσωλείο; Συγκρίνετε με την πηγή ΣΤ-4 (Κατεδάφιση του μαυσωλείου του Δημητρώφ, 1999) στον β' τόμο και συζητήστε τον συμβολισμό των δύο αυτών μνημείων στη δημόσια σφαίρα.

Δ-11. Προσωπολατρία του ζεύγους Τσαουσέσκου. Ο Ρουμάνος ηγέτης ως «νονός» στα «βαφτίσια» κυνηγών

Ηλεκτρονική βιβλιοθήκη φωτογραφιών του Ρουμανικού Κομμουνισμού, http://fototeca.iiccr.ro/picdetails.php?picid=34916X1258X5732, ανάκτηση στις 18.11.2018.

Ο Ρουμάνος δικτάτορας είχε πάθος με το κυνήγι. Στη διάρκεια των επισκέψεών του σε άλλες χώρες, αρκετά συχνά λάμβανε ως δώρα κυνηγετικά όπλα. Έβγαινε για κυνήγι και με άλλους διάσημους ηγέτες όπως ο Γιόσιπ Τίτο και ο Τόντορ Ζίβκοφ. Στη διάρκεια των κυνηγιών στα οποία συμμετείχαν και μέλη των διπλωματικών αποστολών που ήταν διαπιστευμένες στο Βουκουρέστι, ο ρουμάνος ηγέτης ήθελε να είναι ο «νονός» στα «βαφτίσια τους».

Δ-12. Η συμβολική κηδεία του Στάλιν στο προάστιο Κνιάζεβο της Σόφιας, 9 Μαρτίου 1953

http://www.lostbulgaria.com/?cat=344, ανάκτηση στις 28.7.2016.

Δείτε τη ρουμανική κινηματογραφική ταινία του Οράτιου Μαλέλε *Σιωπηλός γάμος* (*Nunta Muta*), με θέμα τον θάνατο του Στάλιν. Η υπόθεση έχει ως εξής: Σ' ένα μικρό απομονωμένο χωριό, το 1953, ένας γάμος διακόπτεται όταν φτάνει το νέο ότι πέθανε ο Στάλιν. Καθώς οι δημόσιοι εορτασμοί απαγορεύονται, το ζευγάρι αποφασίζει να μετατρέψει το «ευτυχές γεγονός» σ' έναν σιωπηλό γάμο. Το τρέιλερ στο https://www.youtube.com/watch?v=LoRZBEpbqyA. Πραγματοποιήστε έρευνα σχετικά με τον σταλινισμό και συζητήστε πώς επηρέασε την καθημερινή ζωή των ανθρώπων και εκτός Σοβιετικής Ένωσης.

Δ-13. Δήλωση του Βάλκο Τσερβένκοφ στην Ολομέλεια του Κομμουνιστικού Κόμματος της Βουλγαρίας, 2 Απριλίου 1956

Από το 1950 και εξής, σταδιακά και όλο και περισσότερο, ακολουθώντας την πρακτική της προσωπολατρίας του Στάλιν, ξεκίνησε θόρυβος γύρω από το πρόσωπό μου με επαίνους, εξυμνήσεις, απόδοση ανύπαρκτων προσόντων και συνεχή έμφαση σε ό,τι έκανα, ο οποίος οδήγησε σε μια κατάσταση όπου άρχισα να ταυτίζομαι με την Κεντρική Επιτροπή [ΚΕ] και [να βρίσκομαι] υπεράνω του Κόμματος […]. Εγώ ο ίδιος δεν μπόρεσα να δω την πλήρη έκταση της βαθιάς επιρροής που η προσωπολατρία είχε επάνω μου· εγώ ο ίδιος δεν έπραξα όλα όσα ήταν απαραίτητα για να εξαλείψω πλήρως τις συνέπειες που είχε στη δουλειά μου αυτή η προσωπολατρία. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι η προσωπολατρία, την οποία εισάγαμε στη χώρα μας, είναι δηλητήριο τόσο γλυκό, που –άσχετα αν το θελήσεις ή όχι– σταδιακά σε μεθά, σε τυφλώνει, σου δημιουργεί τέτοια αυτοπεποίθηση, με αποτέλεσμα [το άτομο] ντε φάκτο και τυπικά να τοποθετείται υπεράνω της ΚΕ, υπεράνω του Κόμματος και του κράτους, και να γίνεται όλο και πιο επιρρεπής στην ψευδαίσθηση ότι η εξουσία του ταυτίζεται με την εξουσία του Κόμματος […]. Υπό την επήρεια της προσωπολατρίας, η οποία έλαβε σημαντικές διαστάσεις στη χώρα μας, κάπως σαν ιδιοκτήτης ανέπτυξα συνήθειες, τρόπους δράσης και έκδοσης εντολών στο Πολιτικό Γραφείο, στην ΚΕ και στο Κόμμα. Ουσιαστικά, ανέπτυξα τη νοοτροπία ενός [ανώτατου] «Ηγέτη». Οι συνήθειες, οι τρόποι και οι μέθοδοι εργασίας που απορρέουν από μια τέτοια ηγετίστικη αυτοπεποίθηση, καθώς προκύπτουν από την προσωπολατρία, στο σύνολό τους μπορεί να κατονομαστούν ως ηγετισμός. Αυτό σήμαινε ότι το άτομο που έπρεπε να μιλήσει στο Κόμμα και στον λαό για όλα τα σημαντικά ζητήματα ήταν απαραιτήτως και μόνο εγώ· ότι η πρωτοβουλία πάντα και παντού έπρεπε να είναι

δική μου· ότι εγώ είχα τον πρώτο και τον τελευταίο λόγο [σ' όλα]. Στην πράξη ασκούσα μονοπώλιο σε όλα και για όλα, ειδικά σε ό,τι αφορούσε το ιδεολογικό μέτωπο.

Kiriakov κ.ά. (επιμ.), 2013, σελ. 50-54.

Ο Βάλκο Βέλεφ Τσερβένκοφ υπήρξε ηγέτης του Κομμουνιστικού Κόμματος Βουλγαρίας [ΚΚΒ] από το 1950 έως το 1954 και πρωθυπουργός της χώρας από το 1950 έως το 1956. Η διακυβέρνησή του χαρακτηρίστηκε από την παγίωση του σταλινικού μοντέλου, την ταχεία εκβιομηχάνιση, την κολεκτιβοποίηση και τη μεγάλης κλίμακας δίωξη πολιτικών αντιπάλων.

1. Μελετήστε προσεκτικά την παραπάνω πηγή. Πώς περιγράφει ο Τσερβένκοφ τη σταδιακή του μεταμόρφωση; Βρείτε τις ακριβείς λέξεις που δείχνουν αυτή τη διαδικασία. Γιατί νομίζετε ότι συνέβη κάτι τέτοιο;

2. Μετατρέψτε αυτόν τον προσωπικό απολογισμό σε θεατρικό μονόλογο συνοδευόμενο από μια οπτική παρουσίαση τελετουργιών προσωπολατρίας που υιοθέτησαν πολιτικοί ηγέτες ανά τον κόσμο.

3. Η δήλωση αυτή έγινε ενάμιση μήνα μετά τη γνωστή αναφορά με τίτλο *Περί της προσωπολατρίας και των συνεπειών της* του Νικίτα Χρουστσόφ στο 20ό Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Σοβιετικής Ένωσης στις 25 Φεβρουαρίου 1956. Συγκρίνετε μεταξύ τους τη δήλωση και την αναφορά. (https://www.marxists.org/arcive/khrushchev/1956/02/24.htm, ανάκτηση στις 28.07.2016).

Δ-14. Ποδοσφαιριστές κλαίνε στο άκουσμα του θανάτου του Τίτο

εφ. *Αρχή*, 14 Μαΐου 1980· εφ. *Αρένα*, 9 Μαΐου 1980.

Μετά από μακρά ασθένεια, ο Τίτο πέθανε στις 4 Μαΐου 1980. Λόγω του ρόλου του στην κοινωνία της Γιουγκοσλαβίας και τη διεθνή κοινότητα, ο θάνατός του, αν και αναμενόμενος (ήταν 88 ετών), αποτέλεσε σοκ για τους περισσότερους. Αυτή η φωτογραφία τραβήχτηκε στη διάρκεια του ποδοσφαιρικού αγώνα μεταξύ της Χάιντουκ Σπλιτ και του Ερυθρού Αστέρα Βελιγραδίου, δευτερόλεπτα μετά την αναγγελία του θανάτου του Τίτο. Ποδοσφαιριστές και θεατές άρχισαν να κλαίνε.

Δ-15. Ο θάνατος του Ενβέρ Χότζα

ΤΟ ΚΟΜΜΑ ΚΑΙ Ο ΛΑΟΣ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ ΣΕ ΒΑΘΙΑ ΘΛΙΨΗ. ΠΕΘΑΝΕ Ο ΑΓΑΠΗΜΕΝΟΣ ΜΑΣ ΗΓΕΤΗΣ ΕΝΒΕΡ ΧΟΤΖΑ

Σύντροφοι, κομμουνιστές, εργάτες, συνεργάτες, διανοούμενοι, γυναίκες και νέοι της Αλβανίας, βετεράνοι πολέμου και συμπατριώτες

Με βαθιά θλίψη και πόνο σάς ενημερώνουμε ότι σήμερα, 11 Απριλίου 1985, στις 2.15 π.μ. η καρδιά του αγαπημένου μας και ένδοξου ηγέτη του Κόμματος και του λαού μας Ενβέρ Χότζα –Πρώτου Γραμματέα της Κεντρικής Επιτροπής του Κόμματος Εργασίας της Αλβανίας, Ηγέτη του Γενικού Συμβουλίου του Δημοκρατικού Μετώπου της Αλβανίας, Γενικού Διοικητή των Ενόπλων Δυνάμεων στη Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Αλβανίας– σταμάτησε να χτυπά.

Αποχωριζόμαστε τον ιδρυτή του ένδοξου κόμματός μας, τον οργανωτή και ηγέτη του Πολέμου Εθνικής Απελευθέρωσης, τον ηγέτη της Λαϊκής Επανάστασής μας, τον αρχιτέκτονα της νέας σοσιαλιστικής Αλβανίας. Ο ηρωικός διοικητής του Εθνικοαπελευθερωτικού μας Στρατού έκλεισε τα μάτια του. Δημιούργησε το Δημοκρατικό Μέτωπο και έθεσε τις βάσεις για την Εξουσία του Λαού.

Η ζωή και το έργο του συντρόφου Ενβέρ Χότζα είναι η ζωντανή ιστορία της Αλβανίας σήμερα. Το όνομά του είναι συνδεδεμένο με όλους τους αγώνες των κοινωνικών τάξεων και με όλες τις νίκες του αλβανικού κόμματος και του λαού. Κατά τη διάρκεια όλων των φάσεων που πέρασε ο λαός μας, απ' την ημέρα που δημιουργήθηκε το Κομμουνιστικό Κόμμα έως σήμερα, κάθε φορά που καθοριζόταν το πεπρωμένο του λαού μας, οι σκέψεις του και η προσωπικότητά του ήταν πάντα παρούσες. Σε όλες τις αποφασιστικές στιγμές, όταν επιλεγόταν το μονοπάτι που έπρεπε να ακολουθηθεί και ο πόλεμος που έπρεπε να διεξαχθεί, η ηγεσία Του και οι οδηγίες Του ήταν καθοριστικής σημασίας.

εφ. *Zëri Popullit*, 11 Απριλίου 1985.

Ο Ενβέρ Χότζα (1908-1985) ήταν ο κομμουνιστής ηγέτης με τη μακροβιότερη παραμονή στην εξουσία. Στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ηγήθηκε του Κομμουνιστικού Κόμματος Αλβανίας και του υπό κομμουνιστική κυριαρχία Εθνικοαπελευθερωτικού Στρατού. Μετά την άνοδο των κομμουνιστών στην εξουσία τον Νοέμβριο του 1944, ο Χότζα σταδιακά έγινε αδιαφιλονίκητος δικτάτορας για σχεδόν μισό αιώνα. Αρχικά διατέλεσε Πρώτος Γραμματέας του Κόμματος, πρωθυπουργός και υπουργός Εξωτερικών· στη συνέχεια παραιτήθηκε απ' όλες τις κυβερνητικές θέσεις και ανέλαβε την απόλυτη εξουσία ως Πρώτος Γραμματέας του Κόμματος Εργασίας. Ήταν ο αρχιτέκτονας σκληρών οικονομικών πολιτικών και μιας σειράς συμμαχιών με τη Γιουγκοσλαβία του Τίτο (1945-1948), τη Σοβιετική Ένωση (1948-1960) και την Κίνα του Μάο (1960-1978). Θεωρώντας την κομμουνιστική Αλβανία τη «μόνη σοσιαλιστική χώρα στον κόσμο», την οδήγησε σε διεθνή απομόνωση από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 έως τον θάνατό του. Το καθεστώς του χαρακτηριζόταν από έντονη πολιτική καταστολή· περίπου 20.000 Αλβανοί εκτελέστηκαν και φυλακίστηκαν, σε σύνολο πληθυσμού περίπου τριών εκατομμυρίων.

Γιατί νομίζετε ότι η θλίψη για τους αποθανόντες Στάλιν, Χότζα και Τίτο εκφράστηκε με τέτοιο τρόπο; Τι μας λέει αυτό για τη σχέση ανάμεσα στους κομμουνιστές ηγέτες και στον λαό;

Δ.3. ΕΚΔΟΧΕΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Δ-16. Αποσπάσματα από βουλγαρικό σχολικό βιβλίο της Δ' τάξης (1954)

ΤΑΧΕΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ ΣΤΗ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΜΕΤΑΠΟΙΗΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

Τα πρώτα χρόνια του 20ού αιώνα, ο καπιταλισμός στη Βουλγαρία άρχισε να αναπτύσσεται ραγδαία, όπως συνάγεται από το πλήθος των εργοστασίων που άρχισαν να λειτουργούν. Την ίδια εποχή κατασκευάστηκαν σιδηροδρομικές γραμμές, αυτοκινητόδρομοι καθώς και λιμένες κατά μήκος του Δούναβη και στη Μαύρη Θάλασσα. Τα εργοστάσια και τα τρένα χρειάζονταν κάρβουνο. Ανθρακωρυχεία άρχισαν να λειτουργούν στο Ντιμίτροβο [Πέρνικ] και στα Βαλκάνια όρη. Η απελευθέρωση [από τους Οθωμανούς το 1878] είχε βρει τη Βουλγαρία με μικρό αριθμό εργοστασίων, το 1911 όμως λειτουργούσαν 350 εργοστάσια με 16.000 εργάτες.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ

Με την ανάπτυξη του καπιταλισμού στη Βουλγαρία προέκυψε μεγάλη ανάγκη για εκπαίδευση. Η βουλγαρική αστική τάξη χρειαζόταν μορφωμένους ανθρώπους ως δημοσίους υπαλλήλους, διευθυντές εργοστασίων, λογιστές, κ.λπ. Γι' αυτόν τον λόγο άνοιξε πολλά σχολεία στη χώρα, ένα πανεπιστήμιο και μία Ακαδημία Τεχνών στη Σόφια. [Επίσης] δημιουργήθηκε η Βουλγαρική Ακαδημία Επιστημών.

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΡΓΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΧΩΡΙΚΩΝ

Μόνο η αστική τάξη ωφελήθηκε από αυτή την πολιτιστική πρόοδο. Η ζωή των εργατών και των χωρικών δεν βελτιώθηκε. Η αστική τάξη εκμεταλλεύτηκε άγρια την εργασία τους. Οι εργάτες αμείβονταν με χαμηλό ημερομίσθιο. Ζούσαν στα περίχωρα των πόλεων. Η κατάσταση των χωρικών ήταν επίσης θλιβερή. Απ' την αυγή έως το σούρουπο δούλευαν στα χωράφια με παρωχημένα εργαλεία. Μεγάλος μέρος της παραγωγής τους πήγαινε για την πληρωμή φόρων και χρεών.

Burmov κ.ά., 1954, σελ. 93.

Δ-17. Δύο διαφορετικές εκδοχές της απελευθέρωσης των Τιράνων τον Νοέμβριο του 1944

α. Ο κομμουνιστής πρώην πρωθυπουργός Μεχμέτ Σέχου επαινείται ως ένας από τους ηγέτες των Παρτιζάνων (1967)

Η Μάχη των Τιράνων. Ενόσω η δεύτερη συνάντηση του Αντιφασιστικού Εθνικοαπελευθερωτικού Συμβουλίου λάμβανε χώρα στο Μπεράτ, ο Αλβανικός Εθνικοαπελευθερωτικός Στρατός [ΑΕΣ] διεξήγε τις τελευταίες του μάχες με τους Γερμανούς εισβολείς και τα κατάλοιπα των αντιεπαναστατικών ομάδων που προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να διαφύγουν απ' τη χώρα για να αποφύγουν τον θάνατο.

Το πιο σημαντικό στρατιωτικό γεγονός εκείνη την εποχή ήταν η μάχη για την απελευθέρωση των Τιράνων […]. Το αρχηγείο του Α' Σώματος Στρατού παρουσίασε ένα λεπτομερές επιχειρησιακό σχέδιο σύμφωνα με την οδηγία του αρχιστράτηγου […]. Στον τομέα των Τιράνων επρόκειτο να επιχειρήσουν μονάδες της Α' Μεραρχίας υπό τη διοίκηση του Μεχμέτ Σέχου.

Στην κρίσιμη φάση της επίθεσης, η οποία ξεκίνησε στις 11 Νοεμβρίου, αναπτύχθηκαν και άλλες μονάδες του ΑΕΣ […]. Εκκαθαρίζοντας τη μία μετά την άλλη τις θέσεις του εχθρού, στις 14 Νοεμβρίου οι δυνάμεις των Παρτιζάνων έθεσαν υπό τον έλεγχό τους όλη την πόλη, με εξαίρεση τρεις με τέσσερις καλά ενισχυμένες θέσεις του εχθρού.

Εντωμεταξύ, στις 11 Νοεμβρίου η ΙΕ' Μεραρχία απελευθέρωσε το Ελμπασάν μετά από σκληρές μάχες με τα χιτλερικά στρατεύματα που αποσύρονταν από την Ελλάδα. Αποτελούμενα από περίπου 5.000 άνδρες, τα στρατεύματα αυτά είχαν ως αποστολή να επιτεθούν στα μετόπισθεν των παρτιζάνικων δυνάμεων που πολιορκούσαν τα Τίρανα, να καταστρέψουν την πόλη και μαζί με τη γερμανική της φρουρά να συνεχίσουν να αποσύρονται με κατεύθυνση τη Σκόδρα. [Οι δυνάμεις των Παρτιζάνων] και ο πληθυσμός των Τιράνων αντιμετώπιζαν μια σοβαρή απειλή. Αλλά η απειλή αυτή αντιμετωπίστηκε χάρη στην αποφασιστική και άμεση αντίδραση του Α' Σώματος Στρατού που ηγείτο της μάχης για την απελευθέρωση της πρωτεύουσας.

Το πρωί της 17ης Νοεμβρίου 1944 η αντίσταση του εχθρού στην πρωτεύουσα είχε λάβει τέλος. Ένα μεγάλο μέρος των εχθρικών δυνάμεων, το οποίο είχε ήδη περικυκλωθεί, εξολοθρεύτηκε. Τα Τίρανα είχαν απελευθερωθεί.

Η μάχη για την απελευθέρωση των Τιράνων κράτησε 19 ημέρες. Με ασυνήθιστο ηρωισμό, μαχητές του ΑΕΣ επιτέθηκαν και κατέλαβαν το ένα μετά το άλλο τα φυλάκια του εχθρού που ήταν οχυρωμένα με συρματόπλεγμα και νάρκες, με τανκς και θωρακισμένα οχήματα. Στον αγώνα ενάντια στους Χιτλερικούς, μαζί με τους Παρτιζάνους, επιστρατεύτηκε το σύνολο του πληθυσμού των Τιράνων.

Pollo, 1967, σελ. 810-813.

β. Ο ρόλος του Μεχμέτ Σέχου δεν αναφέρεται καν, καθώς είχε κηρυχθεί «εχθρός του λαού» μετά την αυτοκτονία του τον Δεκέμβριο του 1981

Η Μάχη των Τιράνων. Ενόσω η δεύτερη συνάντηση του Αντιφασιστικού Εθνικοαπελευθερωτικού Συμβουλίου λάμβανε χώρα στο Μπεράτ, ο Αλβανικός Εθνικοαπελευθερωτικός Στρατός [ΑΕΣ] διεξήγαγε τις τελευταίες του μάχες με τους Γερμανούς εισβολείς και τα κατάλοιπα των αντιεπαναστατικών ομάδων που προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να διαφύγουν απ' τη χώρα για να αποφύγουν τον θάνατο.

Στον τομέα των Τιράνων επρόκειτο να επιχειρήσουν μονάδες της Α' Μεραρχίας.

Στην κρίσιμη φάση της επίθεσης, η οποία ξεκίνησε στις 11 Νοεμβρίου, αναπτύχθηκαν και άλλες μονάδες του ΑΕΣ […]. Εκκαθαρίζοντας τη μία μετά την άλλη τις θέσεις του εχθρού, στις 14 Νοεμβρίου οι δυνάμεις των Παρτιζάνων έθεσαν υπό τον έλεγχό τους όλη την πόλη, με εξαίρεση τρεις με τέσσερις καλά ενισχυμένες θέσεις του εχθρού.

Το πρωί της 17ης Νοεμβρίου 1944 η αντίσταση του εχθρού στην πρωτεύουσα είχε λάβει τέλος. Τα Τίρανα είχαν απελευθερωθεί.

Pollo, 1984, σελ. 625-628.

Δ-18. Διαφορετικές ερμηνείες για το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου

Ο Εθνικοαπελευθερωτικός Αγώνας (όπως ονομαζόταν απ' τους υποστηρικτές του) στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου αποτέλεσε ένα από τα βασικά γεγονότα στα οποία βασίστηκε η νομιμότητα της σοσιαλιστικής Γιουγκοσλαβίας. Η επίσημη ερμηνεία του πολέμου δεν επέτρεπε καμία κριτική αναθεώρησή του. Τα εγκλήματα εναντίον του εχθρού και των αιχμαλώτων πολέμου κρύφτηκαν κάτω απ' το χαλί ή υποβαθμίστηκαν. Απ' την άλλη πλευρά, μέλη των δυνάμεων που ηττήθηκαν και κατάφεραν να φύγουν από τη Γιουγκοσλαβία σχετικοποίησαν τον ρόλο τους κατά τη διάρκεια του πολέμου, υπογραμμίζοντας και συχνά μεγαλοποιώντας τα προαναφερθέντα εγκλήματα.

α. Η επίσημη εκδοχή των κομμουνιστικών αρχών της Γιουγκοσλαβίας

Στη διάρκεια των τελευταίων ημερών του επονομαζόμενου Ανεξάρτητου Κράτους της Κροατίας [ΑΚΚ], όταν έγινε προφανές ότι η Γερμανία έχασε τον πόλεμο, οι ηγέτες του καθεστώτος της Ούστασα προσπάθησαν να πείσουν τους εαυτούς τους, άλλους εγκληματίες καθώς και τους δεκάδες χιλιάδες πολίτες και χωρικούς με στρατιωτική στολή που είχαν κατηχηθεί ότι θα μπορούσαν να ξεφύγουν και να φτάσουν στην Καρινθία, όπου θα συναντούσαν τους Συμμάχους […]. Τον Απρίλιο και στις αρχές Μαΐου [1945] περίπου 800.000 στρατιώτες του Γιουγκοσλαβικού Στρατού κατατρόπωσαν τα στρατεύματα κατοχής και απελευθέρωσαν το σύνολο της χώρας, συμπεριλαμβανομένης της Τεργέστης, φτάνοντας έως το Ντουμπρόβνικ και συντρίβοντας με αυτόν τρόπο τις δοσιλογικές δυνάμεις. Στη διάρκεια αυτών των επιχειρήσεων, οι Τσέτνικ και η Ούστασα συμμάχησαν και ένωσαν τις δυνάμεις στον κοινό αγώνα ενάντια στους Παρτιζάνους, ανεξάρτητα από τις προηγούμενες αιματηρές συγκρούσεις μεταξύ τους […]. Τμήματα του Γιουγκοσλαβικού Στρατού κατάφεραν να αποκόψουν τον δρόμο των δοσιλογικών δυνάμεων προς τα σύνορα με την Αυστρία και έτσι παρεμπόδισαν την παράδοσή τους στις Δυτικές Δυνάμεις, αιχμαλωτίζοντας περίπου 50.000, κατά κύριο λόγο στρατιώτες των Τσέτνικ και της Ούστασα. Τα υπολείμματα αυτών των δυνάμεων πέρασαν στην Αυστρία και την Ιταλία, όπου εγκλείστηκαν σε στρατόπεδα.

Bilandžić, 1978, σελ. 78-79.

β. Η εκδοχή Κροατών πολιτικών *εμιγκρέδων* που διέφυγαν από τη χώρα το 1945

Το Ντουμπρόβνικ, το Σπλιτ, το Σιν, το Ίμοτσκι, το Μόσταρ, το Σίροκι Μπρίγιεγκ, το Τράβνικ, το Σαράγιεβο, η Νάσιτσε, η Μιτρόβιτσα, το Γκόσπιτς και άλλες κροατικές πόλεις έχουν πέσει στα χέρια των «κόκκινων», οι οποίοι έλαβαν στρατιωτική υποστήριξη από τις ΗΠΑ και τη Μεγάλη Βρετανία. Όλες αυτές οι περιοχές βίωσαν τέτοιες σφαγές και θηριωδίες που είχαν να δουν από την εποχή των μογγολικών και τουρκικών κατακτήσεων. Εκείνοι που ακολούθησαν τον Τίτο υλοποίησαν την πρόθεσή τους να εκκαθαρίσουν όλους τους Κροάτες πατριώτες, άνδρες και γυναίκες, ηλικιωμένους και νέους, πλούσιους και φτωχούς, μορφωμένους και ανειδίκευτους. Ήδη πριν από 25 χρόνια είχα [υποστηρίξει ότι] 600.000 Κροάτες πολίτες σκοτώθηκαν μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου […]. Σήμερα οι Κροάτες χρησιμοποιούν κατά κύριο λόγο την εκτίμηση του Νίκολιτς για πάνω από 200.000 θύματα στο Μπλάιμπουργκ, χωρίς να αναφέρουν τη δική μου εκτίμηση, αν και χρησιμοποιώ πενταπλάσιο αριθμό ΠΡΩΤΟΓΕΝΩΝ πηγών από εκείνες που μπορεί κανείς να βρει στο βιβλίο στα ισπανικά και στη μεταγενέστερη μετάφρασή του από τους Νίκολιτς και Νέβεστιτς.

Prcela, 2001, σελ. xxxi.

Δ-19. Διαφορετικές ερμηνείες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου από δύο Έλληνες ιστορικούς

Οι διαφορετικές ιστορικές αποτιμήσεις της αντίστασης των Ελλήνων ενάντια στους κατακτητές τους, την περίοδο 1941-1944, ήδη από τις δεκαετίες του 1950 και 1960 δεν απηχούν απλώς διαφορετικές ιστοριογραφικές οπτικές. Συνδέονται με μείζονα πολιτικά διακυβεύματα και με τον τρόπο που οι αντίπαλες πολιτικές παρατάξεις στη μεταπολεμική Ελλάδα συγκρότησαν τις ταυτότητές τους. Η αναγνώριση της συμβολής των κομμουνιστών στην Αντίσταση, οι κατηγορίες για συνεργασία με τους κατακτητές, οι εμφύλιες συγκρούσεις κατά τη διάρκεια της Κατοχής αποτέλεσαν θέματα που απασχόλησαν και απασχολούν ακόμη και σήμερα την ελληνική ιστοριογραφία και την πολιτική.

α. Η άποψη της Αριστεράς

Στις 27 Σεπτεμβρίου 1941, διάφορες μικρές συνδικαλιστικές ομάδες, πολιτικές προσωπικότητες κι άλλες μαζί με το Κομμουνιστικό Κόμμα [ΚΚΕ] και τα συγγενικά κόμματα, με το Σοσιαλιστικό και το Κόμμα της «Λαϊκής Δημοκρατίας», πού είχε μόλις συσταθεί, ιδρύουν το *Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο* (ΕΑΜ) και σύγχρονα δημιουργούν ένα στρατιωτικό κέντρο αντίστασης, πυρήνα της Κεντρικής Επιτροπής του *Εθνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού* (ΕΛΑΣ), που η δράση του αρχίζει τον Φεβρουάριο του 1942. Το ΕΑΜ συνενώνει τη μεγάλη πλειονότητα του ελληνικού λαού κι η σπουδαιότητα της δράσης του ξεπερνά τη σημασία ενός απλού αντιστασιακού κινήματος […]. Η σπουδαιότητα που έπαιρνε το ΕΑΜ, οι τάσεις του προς μια βαθιά κοινωνική μεταρρύθμιση κι η υπεροχή του Κομμουνιστικού Κόμματος στην ηγεσία του ανησυχούν την Αγγλία, τα προπολεμικά πολιτικά κόμματα και τη βασιλική κυβέρνηση του Καΐρου, που ευνοούν τη δημιουργία άλλων αντιστασιακών οργανώσεων.

Σβορώνος, 1978, σελ. 139, 140.

β. Η άποψη της Δεξιάς

Συνηθίζει ο κόσμος να τιμά, και δικαίως, την μάχην της Αγγλίας, όσον και ν' αντιπαρέρχεται με περιφρόνησιν το *«πουρκουά»* των Γάλλων ή όλους εκείνους τους συνθηκολόγους της εποχής, αλλά ταυτοχρόνως και να αγνοή αδίκως ποια υπήρξεν η συμβολή των Ελλήνων. Εις τούτο συνετέλεσαν και οι ίδιοι οι Ελληνες, οι οποίοι όχι μόνο δια μιαν ακόμη φοράν περιεπλάκησαν εις εσωτερικάς διχόνοιας, αλλά και απεδείχθησαν ανίκανοι εις την ειρήνην να εκμεταλλευθούν τίτλους και θυσίας του πολέμου. Ο Βασιλεύς και η κυβέρνησις της νεωτέρας Ελλάδος ηγωνίσθησαν εις το εξωτερικόν συμπολεμήσαντες εις το Ελ Αλαμέιν με τους Συμμάχους και εις το Ρίμινι, βοηθήσαντες και με την εμπορική των ναυτιλίαν και με τον πολεμικόν των στόλον, όσος είχε απομείνει. Εις δε το εσωτερικόν αντετάχθησαν κατά του εχθρού. Οι δοσίλογοι και οι καιροσκόποι απετέλεσαν ασήμαντον μειοψηφίαν του έθνους. Ατυχώς εσωτερικαί διενέξεις των κομμάτων και η έλλειψις οργανώσεως κοινής προσπάθειας επέτρεψαν εις τους κομμουνιστάς να δώσουν εις το Εθνικόν Απελευθερωτικόν Μέτωπον (ΕΑΜ) ευρύτατην βάσην. Διότι η πραγματικότης είναι ότι εκείνοι πάντοτε υπήρξαν εις εκείνο η μικρά μειοψηφία.

Μαρκεζίνης, 1968, τ.4, σελ. 326.

Διαβάστε τις δύο ερμηνείες σχετικά με το αντιστασιακό κίνημα στην Ελλάδα. Ανακαλύψτε τις διαφορές των δύο προσεγγίσεων. Υπάρχουν κοινά στοιχεία και ποια είναι αυτά; Συζητήστε το θέμα της αντικειμενικότητας του ιστορικού.

Δ.4. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Δ-20. Σελίδα από το τελευταίο σοσιαλιστικό αλφαβητάριο στη Βουλγαρία, 1986

http://socbg.com/2015/01/%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B5-%D0%B2-%D0%BE%D0%B1%D0%BD%D1%81-%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B5-80-%D1%82%D0%B5.html, ανάκτηση στις 21.09.2016.

Δ-21. Αποσπάσματα εγκυκλίου που στάλθηκε στα σχολεία της Ρουμανίας τον Φεβρουάριο του 1948

Τα σχολεία πρέπει να αρχίσουν να λειτουργούν με νέο ρυθμό, δυναμικό, επαναστατικό. Πρέπει να ξεκινήσουμε νέα ζωή για τα σχολεία του λαού […]. Σε κάθε σχολείο, οι δάσκαλοι θα οργανώσουν σχολική χορωδία· […] εκτός από κομμάτια που αρμόζουν στο πνεύμα των καιρών μας, θα τους ζητηθεί να προετοιμάσουν τη Διεθνή και τον Σοβιετικό Ύμνο […]. Οι τάξεις θα διακοσμηθούν [ως εξής]:

Η γωνία της Ρουμανικής Εταιρείας Φιλίας με τη Σοβιετική Ένωση [ΡΕΦΣΕ] με πορτρέτα του Αρχιστράτηγου Στάλιν, των μελών του Ύπατου Συμβουλίου [της Μεγάλης Εθνικής Συνέλευσης] και του προέδρου του Υπουργικού Συμβουλίου, καθώς και με διαφορετικές καρτέλες και σλόγκαν που απεικονίζουν τις φιλικές σχέσεις μεταξύ της Σοβιετικής Ένωσης και της Λαϊκής Δημοκρατίας της Ρουμανίας.

Οι Εφημερίδες Τοίχου [προπαγανδιστικά πάνελ] πρέπει να συμπεριλαμβάνουν διαφορετικές εργασίες μαθητών με αντικείμενο το σχολείο και την κοινωνική ζωή του χωριού, τις καλύτερες ζωγραφιές κ.λπ. και πρέπει να αντικαθίστανται σε μηνιαία βάση.

Η εκπαίδευση των μαθητών σε δημοκρατικό πνεύμα γίνεται με καθημερινά μαθήματα και στο πλαίσιο της «Δημοκρατικής Τάξης», η οποία θα λαμβάνει χώρα κάθε Σάββατο στο τέλος της ημέρας διδασκαλίας […]. Οι δάσκαλοι, βοηθούμενοι από τους μαθητές, θα συγκεντρώνουν και θα χρησιμοποιούν το απαραίτητο υλικό από εφημερίδες, περιοδικά και φυλλάδια, φτιάχνοντας με αυτόν τον τρόπο φακέλους που θα χρησιμοποιούνται στη «Δημοκρατική Τάξη» […]. Όλα τα σχολεία πρέπει να ενημερωθούν άμεσα και να πραγματοποιήσουν τις ακόλουθες τροποποιήσεις στα [υπάρχοντα] εγχειρίδια:

Αλφαβητάριο Α΄ τάξης: Αφαιρέστε τις πρώτες σελίδες με τα βασιλικά πορτρέτα.

Αναγνωστικό Β' τάξης: Αφαιρέστε τις πρώτες σελίδες με τα βασιλικά πορτρέτα. Στη σελίδα 131 διαγράψτε τις λέξεις του μαθήματος που αφορούν στον βασιλιά. Στη σελίδα 235 (Περιεχόμενα) διαγράψτε τις δύο πρώτες γραμμές.

Εγχειρίδιο Μαθηματικών Γ' τάξης (σελίδες 73 και 74): Καλύψτε την εικόνα του πρώην βασιλιά στα νομίσματα των 20 και 100 λέου.

Εγχειρίδιο Γεωγραφίας Δ' τάξης (σελίδα 64): Διαγράψτε τα «Ο Φερδινάνδος ενθρονίζεται» και «Ο Φερδινάνδος ενθρονίζεται ως βασιλιάς όλων των Ρουμάνων» και αντικαταστήστε τις με «Εορτάζεται η ένωση όλων των Ρουμάνων».

Εγκύκλιος αρ. 2265 (Φεβρουάριος 1948) στο: *Επίσημη εφημερίδα της Επιθεώρησης Σχολείων της Επαρχίας Μπακάου*, φύλλο 23-24, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1948, σελ. 1-13.

Η ΡΕΦΣΕ ήταν ένας πολιτιστικός οργανισμός που συστάθηκε από ομάδα αριστερόφρονων διανοουμένων το φθινόπωρο του 1944. Σύντομα μετατράπηκε σε προπαγανδιστικό όργανο που ελεγχόταν και χρηματοδοτούνταν απ' το κράτος.

Τι καινοτομίες εισάχθηκαν στα σχολεία της Ρουμανίας το 1948; Χρησιμοποιήστε τη γνώση σας και εξηγήστε τους λόγους για τους οποίους οι αναφορές στον βασιλιά διαγράφηκαν από τα εγχειρίδια. Συζητήστε τη σχέση μεταξύ της μνήμης και της λήθης.

Δ-22. Επιστολή του υπουργού Λαϊκής Παιδείας Κ. Δραμαλίεφ προς την Κεντρική Επιτροπή του Κομμουνιστικού Κόμματος Βουλγαρίας, 30 Αυγούστου 1950

Σύντροφοι, στην εκτεταμένη συνάντηση στο Υπουργείο Λαϊκής Παιδείας στις 21 Αυγούστου υιοθετήθηκε ένα πλάνο για την εξάλειψη του αναλφαβητισμού, σύμφωνα με το οποίο 100.000 αναλφάβητοι και 50.000 λειτουργικοί αναλφάβητοι θα πρέπει να εγγραφούν σε μαθήματα αλφαβητισμού στη διάρκεια του σχολικού έτους 1950-51.

Η εργασία που έχει επιτελεστεί έως τώρα έχει αποφέρει φτωχά αποτελέσματα. Το 1948-49, 49.951 άτομα απέκτησαν γνώσεις γραφής και ανάγνωσης. Το 1949-1950, 49.192 άτομα παρακολούθησαν μαθήματα αλφαβητισμού. Από το 1945 έως το 1950, συνολικά περίπου 140.000 αναλφάβητοι και λειτουργικοί αναλφάβητοι παρακολούθησαν αυτά τα μαθήματα.

Ο κύριος λόγος για την κακή δουλειά είναι ότι πραγματοποιείται ξεχωριστά από το Κόμμα. Το Υπουργείο Λαϊκής Παιδείας πιστεύει ότι αν δεν ανατεθεί στις οργανώσεις του Κόμματος το έργο της άμεσης συμμετοχής στην εκστρατεία για την εξάλειψη του αναλφαβητισμού και της ανάληψης δράσης απ' το κοινό, δεν μπορούν να αναμένονται σημαντικά επιτεύγματα από τα διοικητικά μέσα. Οι προσπάθειές μας να προσελκύσουμε δημόσιους οργανισμούς δεν έχουν αποδώσει σημαντικά αποτελέσματα. Η εξάλειψη του αναλφαβητισμού έχει παραμείνει «δουλειά των δασκάλων».

Η Λαϊκή Ένωση Γυναικών Βουλγαρίας θα πρέπει να κάνει εκστρατεία μεταξύ των γυναικών, ειδικά μεταξύ των Τουρκάλων και Βουλγαρίδων γυναικών μωαμεθανικού θρησκεύματος. Θα πρέπει να οργανώσει κέντρα φροντίδας για παιδιά μητέρων που παρακολουθούν μαθήματα αλφαβητισμού για τη διάρκεια της φοίτησής τους.

Η Γενική Εργατική Συνδικαλιστική Ένωση και το Υπουργείο Βιομηχανίας θα πρέπει να εντοπίσουν και να εγγράψουν όλους τους αγράμματους εργάτες και να παράσχουν χώρους για τα μαθήματα. Ο έλεγχος για την κανονική εργασία των μαθημάτων θα πρέπει να ασκείται από συνδικαλιστικές επιτροπές και τα διευθυντικά στελέχη επιχειρήσεων. Θα πρέπει να παρέχονται θέρμανση, φωτισμός, διδακτικά βοηθήματα και βραβεία.

Γενικά Αρχεία του Κράτους, Σόφια, φάκ. 1/6/1090.

Διαβάστε προσεκτικά την πηγή. Στη συνέχεια συζητήστε τις ακόλουθες δύο προτάσεις: «Ο κύριος λόγος για την κακή δουλειά είναι ότι πραγματοποιείται ξεχωριστά από το Κόμμα»· και: «Οι προσπάθειές μας να προσελκύσουμε δημόσιους οργανισμούς δεν έχουν αποδώσει σημαντικά αποτελέσματα. Η εξάλειψη του αναλφαβητισμού έχει παραμείνει "δουλειά των δασκάλων"». Τίνος δουλειά είναι η εξάλειψη του αναλφαβητισμού; Ποιος ήταν ο ρόλος του Κομμουνιστικού Κόμματος σε δημόσιες υποθέσεις και ειδικά στην Παιδεία; Με ποιους τρόπους, σύμφωνα με την πηγή, το Κόμμα μπορεί να βοηθήσει στην εξάλειψη του αναλφαβητισμού;

Δ-23. Περί Παιδείας άρθρο (αρ. 16) του πρώτου μετεμφυλιακού Συντάγματος της Ελλάδας, 1952

Άρθρον 16

Η Παιδεία τελεί υπό την ανωτάτην εποπτείαν του Κράτους και ενεργείται δαπάνη αυτού ή των οργανισμών τοπικής αυτοδιοικήσεως. Εις πάντα τα σχολεία μέσης και στοιχειώδους εκπαιδεύσεως η διδασκαλία αποσκοπεί την ηθικήν και πνευματικήν αγωγήν και την ανάπτυξιν της εθνικής συνειδήσεως των νέων επί τη βάσει των ιδεολογικών κατευθύνσεων του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού. Η στοιχειώδης εκπαίδευσις είναι δι' όλους υποχρεωτική, παρέχεται δε δωρεάν υπό του Κράτους. Ο νόμος ορίζει τα έτη της υποχρεωτικής φοιτήσεως, τα οποία δεν δύνανται να είναι ολιγώτερα των εξ. Τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα αυτοδιοικούνται υπό την εποπτείαν του Κράτους, οι δε καθηγηταί τούτων είναι δημόσιοι υπάλληλοι. Επιτρέπεται, κατόπιν αδείας της αρχής, εις ιδιώτας μη εστερημένους των πολιτικών δικαιωμάτων και εις νομικά πρόσωπα η ίδρυσις εκπαιδευτηρίων λειτουργούντων κατά το Σύνταγμα και τους νόμους του Κράτους.

Εφημερίς της Κυβερνήσεως, τχ. 1, φ. 1, 1 Ιανουαρίου 1952.

Δ-24. Η Εκκλησία της Κύπρου και η Παιδεία

Σε δήλωσή του που δημοσιεύτηκε στο τελευταίο τεύχος του εβδομαδιαίου περιοδικού της Λεμεσού *Παρατηρητής* στις 21 Φεβρουαρίου 1970, ο μητροπολίτης Κιτίου Άνθιμος επανέλαβε όσα είχε πει πρόσφατα σε κήρυγμά του στο χωριό Ερήμη, ότι δηλαδή «εκείνοι που σήμερα κυβερνούν την Κύπρο δεν είναι Έλληνες και δεν σκέφτονται ελληνοπρεπώς» και ότι οι εκπαιδευτικοί «έχουν αμφίβολα εθνικά και κοινωνικά φρονήματα». Αν και οι απόψεις του δεν συνέπιπταν με εκείνες της πλειονότητας των Ελληνοκυπρίων, η απήχησή τους στην κοινωνία δεν ήταν αμελητέα, λόγω του παραδοσιακού ρόλου της Εκκλησίας στην ελληνοκυπριακή εκπαίδευση. Μετά δε το 1967 αυξήθηκε ως αποτέλεσμα της επίπτωσης που είχε ο εθνικιστικός πολιτικός λόγος της ελληνικής χούντας στην ελληνοκυπριακή κοινωνία. Άλλωστε, η έμμεση κριτική του Άνθιμου για τον πρόεδρο Μακάριο αναπαρήγαγε εκείνη της χούντας, η οποία θεωρούσε απαράδεκτη την ανοχή που επιδείκνυε ο Μακάριος απέναντι στην Αριστερά.

Αποτελεί αδιαμφισβήτητον ιστορικόν γεγονός ότι η Εκκλησία και η παιδεία υπήρξαν ανέκαθεν οι θεματοφύλακες των Ελληνοχριστιανικών παραδόσεων, οι φωτεινοί φάροι και οι κατ' εξοχήν ισχυροί παράγοντες δια των οποίων εκρατήθη δια μέσου αιώνων στυγνής δουλείας το εθνικόν φρόνημα του Ελληνικού λαού υψηλά. Δεν γνωρίζω βεβαίως, ούτε δύναμαι να ισχυρισθώ ότι η εν Κύπρω παιδεία έπαυσε να διαδραματίζη τον ρόλον τον οποίον διεδραμάτισεν εις το παρελθόν. Εκείνο όμως το οποίον γνωρίζω είναι ότι τόσον εις την κατωτέραν όσον και εις την μέσην παιδείαν εισήλασαν διδάσκαλοι και καθηγηταί αμφιβόλων εθνικών και κοινωνικών φρονημάτων των οποίων η προσπάθεια είναι η δημιουργία Κυπριακής συνειδήσεως και η απομάκρυνσις της Κυπριακής νεολαίας από τας ωραίας Ελληνοχριστιανικάς παραδόσεις.

Οφείλω εν προκειμένω να συγχαρώ ιδιαιτέρως τον έντιμον υπουργόν Παιδείας, ο οποίος καίτοι βάλλεται πανταχόθεν εξακολουθεί πεισμόνως να αγωνίζεται να διατηρήση τον Ελληνικόν χαρακτήρα της εν Κύπρω Παιδείας. Επίσης οφείλω να υπογραμμίσω εν προκειμένω την αξιοσημείωτον εκπαίδευσιν, από απόψεως εθνικής, την οποίαν δίδουν εις την επιστρατευμένην νεολαίαν της Κύπρου οι εξ Ελλάδος αξιωματικοί.

εφ. *Φιλελεύθερος*, 25 Φεβρουαρίου 1970.

Στις πηγές Δ-23 και Δ-24 υπάρχουν αναφορές στον ελληνοχριστιανικό πολιτισμό και στις ελληνοχριστιανικές παραδόσεις. Τι είδους ιδεολογία νομίζετε ότι προσπάθησε να ενσταλάξει στα παιδιά η εκπαίδευση στην Ελλάδα και την Κύπρο εκείνη την εποχή; Βρείτε τις λέξεις που εκφράζουν αυτή την ιδεολογία για να χτίσετε τα επιχειρήματά σας.

Δ-25. Η πρόσοψη του Κρατικού Πανεπιστημίου Τιράνων με γιγαντιαία φωτογραφία του κομμουνιστή ηγέτη Ενβέρ Χότζα

Φωτογραφία: Roland Tasho.

Η φωτογραφία τραβήχτηκε τον Οκτώβριο του 1988 με αφορμή την 80ή επέτειο της γέννησης του Αλβανού κομμουνιστή ηγέτη.

Δ-26. Οικογενειακή και σεξουαλική αγωγή στη Βουλγαρία

Η σεξουαλική και η οικογενειακή-συζυγική αγωγή αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο ως αναπόσπαστο μέρος της σφαιρικής εκπαίδευσης της σοσιαλιστικής προσωπικότητας. Ως εκ τούτου, η σεξουαλική και οικογενειακή-συζυγική αγωγή, η οποία αποτελεί ξεχωριστή πτυχή της εκπαιδευτικής διαδικασίας, είναι άμεσα σχετική με όλους τους άλλους τομείς της εκπαίδευσης: διανοητική, ηθική, σωματική, αισθητική, ιδεολογική-πολιτική.

Η σεξουαλική και συζυγική αγωγή δεν πρέπει να νοείται στενά και απλοϊκά. Στην πραγματικότητα, καλύπτει ένα ιδιαίτερα ευρύ φάσμα θεμάτων, τα οποία μπορούν να οργανωθούν σε διάφορες ομάδες:

1. Σεξουαλικός διαφωτισμός – παρέχει τις απαραίτητες πληροφορίες και γνώσεις σχετικά με τις βιολογικές, ψυχολογικές, κοινωνικές και υγειονομικές πτυχές της σεξουαλικής και οικογενειακής ζωής.

2. Σεξουαλική αγωγή (με τη στενή έννοια του όρου) – η παιδαγωγική δραστηριότητα μέσω της οποίας ασκείται επίκαιρη και συστηματική επιρροή στην προσωπικότητα των νέων, στη συνείδηση και τη συμπεριφορά τους, ώστε να διαμορφώνονται σωστές απόψεις για το σεξ και την οικογενειακή ζωή σύμφωνα με τους κανόνες της κομμουνιστικής ηθικής.

Όλη αυτή η πολύπλοκη και εκτεταμένη εκπαιδευτική και διδακτική δραστηριότητα πρέπει να διεξάγεται από την πρώιμη παιδική ηλικία έως την πλήρη ωριμότητα της προσωπικότητας, ξεκινώντας από τις θέσεις της σύγχρονης επιστήμης και κατηγορηματικά απορρίπτοντας όλους τους αναχρονισμούς του παρελθόντος.

Σήμερα, τώρα που το εκπαιδευτικό μας σύστημα θεμελιωδώς αναδιαρθρώνεται, η σεξουαλική και η οικογενειακή-συζυγική αγωγή πρέπει να βρουν τη νόμιμη θέση τους στη συνολική εκπαιδευτική-διδακτική διαδικασία. Τα σχετικά προγράμματα εκπονούνται στη βάση αυτή. Φυσικά, όσον αφορά τα σχολεία, εδώ το πιο σημαντικό ζήτημα είναι ότι εκτός από τα καλά προγράμματα, πρέπει επίσης να διαθέτουμε ένα καλά εκπαιδευμένο προσωπικό διδασκόντων και εκπαιδευτών ικανό να εργάζεται με εγκυρότητα και ικανότητα.

Από την άλλη πλευρά, το σχολείο δεν είναι ο μόνος παράγοντας στη συστηματική, σκόπιμη, έγκαιρη και επιστημονικά τεκμηριωμένη σεξουαλική και οικογενειακή- συζυγική αγωγή. Η σεξουαλική και η οικογενειακή-συζυγική αγωγή πρέπει να αποτελεί έργο της κοινωνίας μας στο σύνολό της: της οικογένειας, των υγειονομικών αρχών, των κοινωνικών οργανώσεων, των μέσων ενημέρωσης και των πολιτιστικών ιδρυμάτων.

Bostandzhief, 1979, σελ. 24-26.

Στις δεκαετίες του 1960 και του 1970 παρουσιάστηκε μια ιδιαίτερη «επανάσταση» στη συμπεριφορά των νέων στο σοσιαλιστικό μπλοκ, η οποία είχε να κάνει με τη διαρκή εξάπλωση –ακόμη και αν ελεγχόταν αυστηρά από το καθεστώς– των χώρων επαφής και αλληλεπίδρασης με τη δυτική λαϊκή κουλτούρα και τη «σεξουαλική επανάσταση», η οποία με τη σειρά της καλλιέργησε ιδιαίτερες μουσικές προτιμήσεις (κυρίως για διάφορα είδη ροκ μουσικής), ελευθεριάζουσες σεξουαλικές πρακτικές και ιδεολογίες για την απελευθέρωση του σώματος (όπως ο γυμνισμός). Το κυριότερο παράδειγμα από αυτή την άποψη ήταν εκείνο της Ανατολικής Γερμανίας. Το ανατολικογερμανικό κίνημα γυμνισμού που ανέχονταν οι αρχές και το μπεστ σέλερ του Siegfried Schnabl *Άνδρας και γυναίκα, συνεύρεση* (*Mann und Frau intim*) τάραξαν τα νερά σε όλο το σοσιαλιστικό μπλοκ, συμπεριλαμβανόμενης και της Βουλγαρίας. Σε μια προσπάθεια ελέγχου αυτών των νέων συμπεριφορών και νέων ιδεών για το φύλο και το σεξ, οι κομμουνιστικές ελίτ της Βουλγαρίας ανέπτυξαν επιστημονικές και εκπαιδευτικές πολιτικές που στόχευαν στην κρατική και δημόσια ρύθμιση του ενδιαφέροντος των νέων για την ιδιωτική σφαίρα. Όλο και περισσότερα άρθρα για την ηθική και σεξουαλική αγωγή έκαναν την εμφάνισή τους στον σοσιαλιστικό Τύπο. Ήδη το 1963, ο καθηγητής Τοντόρ Μποσταντζίεφ άνοιξε το →

πρώτο γραφείο σεξουαλικής συμβουλευτικής στη Βουλγαρία και ξεκίνησε μια σειρά πρωτοβουλιών για τη σεξουαλική αγωγή. Εκτός από τη συγγραφή άρθρων σε γυναικεία και νεανικά περιοδικά, καθώς και δημοφιλείς επιστημονικές αναγνώσεις σε σεξουαλικά ζητήματα, εργάστηκε ενεργά για την εισαγωγή της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στο σχολικό πρόγραμμα σπουδών. Άλλοι γιατροί και επιστήμονες επίσης προσπάθησαν να φιλελευθεροποιήσουν τον λόγο για το σεξ. Δεν ήταν διόλου τυχαίο ότι στον πρόλογο της πρώτης έκδοσης στα βουλγαρικά του *Άνδρας και γυναίκα, συνεύρεση*, ο καθηγητής Χρίστο Γκολεμάνοβ, διευθυντής του Ινστιτούτου Αγωγής Υγείας, παρέθεσε το ακόλουθο απόσπασμα από ομιλία του Τόντορ Ζίβκοφ: «Ζητήματα σεξουαλικής κουλτούρας και η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των νέων σχεδόν ενοχοποιούνται στα μάτια του κοινού. Η άγνοια αυτή συχνά εκθέτει τη σωματική και ηθική υγεία των νέων σε περιττό κίνδυνο. Είναι προφανές ότι είναι ανάγκη να δημιουργηθεί ένα ολοκληρωμένο σύστημα για τη σεξουαλική και οικογενειακή-συζυγική αγωγή των νέων».

1. Σχολιάστε την πηγή Δ-26 και το Κλειδί. Γιατί νομίζετε ότι ήταν τόσο σημαντικό για τις σοσιαλιστικές κοινωνίες να διαμορφώνουν ορισμένες συμπεριφορές απέναντι στη σεξουαλική ζωή και την οικειότητα; Επίσης, λάβετε υπόψη την απουσία θρησκευτικής εκπαίδευσης την εποχή εκείνη.

2. Συγκρίνετε αυτές τις πρωτοβουλίες με τις εκπαιδευτικές πρακτικές για το θέμα στη χώρα σας σήμερα.

Δ-27. Σύνταγμα της Δημοκρατίας της Τουρκίας, 7 Νοεμβρίου 1982

Αν και το Σύνταγμα του 1982 θέσπισε κατ' αρχήν τον κεμαλισμό ως την επίσημη και μόνη ιδεολογία και ανακήρυξε τον κοσμικό χαρακτήρα του κράτους, ανέθεσε επίσης μια εθνική αποστολή στη θρησκεία. Σύμφωνα με το άρθρο 24, το κράτος ήταν αποκλειστικά υπεύθυνο για τη θρησκευτική εκπαίδευση.

ΑΡΘΡΟ 24

[…]. **Η εκπαίδευση και η διδασκαλία σε θέματα θρησκείας και ηθικής θα διεξάγονται υπό την εποπτεία και τον έλεγχο του Κράτους. Η διδασκαλία της θρησκευτικής κουλτούρας και της ηθικής εκπαίδευσης είναι υποχρεωτική για τα προγράμματα σπουδών των δημοτικών και των σχολείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Άλλου είδους θρησκευτική εκπαίδευση και διδασκαλία θα εναπόκειται στην προσωπική επιθυμία του ατόμου· στην περίπτωση ανηλίκων, βάσει αιτήματος των νομίμων εκπροσώπων τους.**

ΑΡΘΡΟ 42

Η κατάρτιση και εκπαίδευση θα διεξάγονται σύμφωνα με τις αρχές και τις μεταρρυθμίσεις του Ατατούρκ, με βάση τις σύγχρονες επιστημονικές και εκπαιδευτικές μεθόδους, υπό την εποπτεία και τον έλεγχο του Κράτους. Ιδρύματα κατάρτισης και εκπαίδευσης που παραβιάζουν αυτές τις διατάξεις δεν θα λειτουργούν […]. Καμιά άλλη γλώσσα εκτός από την τουρκική δεν θα διδάσκεται ως μητρική γλώσσα σε Τούρκους πολίτες σε οποιοδήποτε ίδρυμα κατάρτισης ή εκπαίδευσης. Οι ξένες γλώσσες που διδάσκονται σε ιδρύματα κατάρτισης και εκπαίδευσης, καθώς και οι κανόνες που ακολουθούνται από τα ιδρύματα αυτά, καθορίζονται από τον νόμο. Οι διατάξεις των διεθνών συνθηκών παραμένουν σε ισχύ.

http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?docid=3ae6b5be0, ανάκτηση στις 26.11.2015.

Συζητήστε τη φράση: «Καμιά άλλη γλώσσα εκτός από την τουρκική δεν θα διδάσκεται ως μητρική γλώσσα σε Τούρκους πολίτες σε οποιοδήποτε ίδρυμα κατάρτισης ή εκπαίδευσης».

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ.4

Ο όρος κοινωνικοποίηση αναφέρεται στη διά βίου διαδικασία κατά την οποία αποκτούμε τις δεξιότητες και τις συνήθειες που απαιτούνται για να συμμετάσχουμε στη δική μας κοινωνία. Μαθαίνουμε επίσης τι προσδοκά η κοινωνία –τους κανόνες, τα έθιμα, τις αξίες και τις ιδεολογίες. Υπάρχουν διάφοροι φορείς κοινωνικοποίησης της παιδικής ηλικίας. Εκτός από την οικογένεια, το σχολείο είναι από τους πιο σημαντικούς φορείς. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο τα εκπαιδευτικά ζητήματα αντιμετωπίζονται τακτικά όχι μόνο ως παιδαγωγικά αλλά και ως πολιτικά ζητήματα. Αναλύστε τις πηγές σε αυτή την ενότητα και την επόμενη (Δ.5. Πολιτικές για τη γλώσσα) και μάθετε σχετικά με ορισμένες πρακτικές κοινωνικοποίησης μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Δώστε ιδιαίτερη προσοχή στην κοινωνική, πολιτιστική και πολιτική κοινωνικοποίηση και προσδιορίστε τις πολιτικές και τις προσπάθειες δημιουργίας ενός «νέου σοσιαλιστικού ανθρώπου». Επιλέξτε τις πηγές αναλόγως· σημειώστε ότι δεν θα βρείτε όλες τις πηγές χρήσιμες για την εξέταση αυτής της συγκεκριμένης ερώτησης.

→

Συμπληρώστε τον παρακάτω πίνακα:

Χώρα	Τίτλος πηγής	Έτος	Παραδείγματα πρακτικών κοινωνικοποίησης

Δ.5. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ

Δ-28. Κωδικοποίηση της μακεδονικής γλώσσας

α. Απόφαση της Αντιφασιστικής Συνέλευσης για την Εθνική Απελευθέρωση της Μακεδονίας για το μακεδονικό αλφάβητο

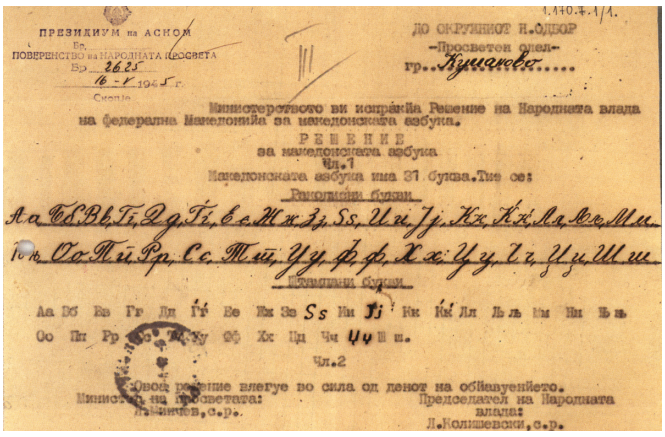
ПРЕЗИДИУМ на АСНОМ
Бр.
ПОВЕРЕНСТВО на НАРОДНАТА ПРОСВЕТА
Бр 2625
16-V 1945 г.
Скопје

1.170.7.1/1.
ДО ОКРУЖНИОТ Н.ОДБОР
-Просветен одел-
гр. Куманово

Министерството ви испраќа Решение на Народната влада на федерална Македонија за македонската азбука.

РЕШЕНИЕ
за македонската азбука
Чл.1
Македонската азбука има 31 буква. Тие се:
Ракописни букви
Аа Бб Вв Гг Дд Ѓѓ Ее Жж Зз Ss Ии Јј Кк Ќќ Лл Љљ Мм Нн Њњ
Оо Пп Рр Сс Тт Уу Фф Хх Цц Чч Ѕѕ Шш
Штампани букви
Аа Бб Вв Гг Дд Ѓѓ Ее Жж Зз Ss Ии Јј Кк Ќќ Лл Љљ Мм Нн Њњ
Оо Пп Рр Сс Тт Уу Фф Хх Цц Чч Ѕѕ Шш.
Чл.2
Овое решение влегуе во сила од денот на објавуението.
Министер на просветата: Н.Минчев, с.р.
Председател на Народната влада: Л.Колишевски, с.р.

http://en.wikipedia.org/wiki/Macedonian_alphabet, ανάκτηση στις 26.9.2016.

β. Ψήφισμα της Αντιφασιστικής Συνέλευσης για την Εθνική Απελευθέρωση της Μακεδονίας που κηρύσσει τη μακεδονική ως την επίσημη γλώσσα, 1944

ΨΗΦΙΣΜΑ της Αντιφασιστικής Συνέλευσης για την Εθνική Απελευθέρωση της Μακεδονίας που κηρύσσει τη μακεδονική γλώσσα ως την επίσημη γλώσσα του Μακεδονικού Κράτους.

Άρθρο 1. Η καθομιλουμένη μακεδονική γλώσσα είναι η επίσημη γλώσσα του Μακεδονικού Κράτους.

Άρθρο 2. Το ψήφισμα αυτό θα τεθεί σε ισχύ αμέσως.

Στο Μοναστήρι του Αγίου Προχόρου της Πτσίνια, τη δεύτερη ημέρα του Αυγούστου, Ημέρα του Προφήτη Ηλία, 1944.

Διάφορα έγγραφα της Αντιφασιστικής Συνέλευσης για την Εθνική Απελευθέρωση της Μακεδονίας, 1964, σελ. 241.

Στην πρώτη συνεδρία της Αντιφασιστικής Συνέλευσης για την Εθνική Απελευθέρωση της Μακεδονίας [ΑΣΕΑΜ] στην Πτσίνια στις 2 Αυγούστου 1944 η καθομιλουμένη μακεδονική κηρύχθηκε ως η επίσημη γλώσσα του Μακεδονικού Κράτους και τέθηκαν τα θεμέλια της επίσημης μακεδονικής. Η διαδικασία κωδικοποίησής της ως επίσημης γλώσσας συνεχίστηκε με την επίσημη υιοθέτηση του μακεδονικού αλφάβητου και τη νομοθετική ρύθμιση της μακεδονικής ορθογραφίας. Τον Νοέμβριο του 1944, το προεδρείο της ΑΣΕΑΜ ίδρυσε την Επιτροπή Γλώσσας και Ορθογραφίας, έργο της οποίας ήταν να εργαστεί πάνω στη γλώσσα και την ορθογραφία. Τον Μάιο του 1945, η Λαϊκή Κυβέρνηση της Δημοκρατίας της Μακεδονίας υιοθέτησε απόφαση για τη δημιουργία του μακεδονικού αλφάβητου, η οποία στη συνέχεια δημοσιεύτηκε στο πρώτο φύλλο της πρώτης μακεδονικής εφημερίδας *Nova Makedonija* στις 5 Μαΐου 1945. Στις 7 Ιουνίου 1945, το υπουργείο Λαϊκής Παιδείας υιοθέτησε την προτεινόμενη ορθογραφία. Η κωδικοποίηση ακολούθησε την καθομιλουμένη μακεδονική. Με απόφαση του υπουργείου Λαϊκής Παιδείας, στις 24 Ιανουαρίου 1946 η *Γραμματική της μακεδονικής γλώσσας* του γλωσσολόγου Κρούμε Κεπέσκι ορίστηκε ως γυμνασιακό εγχειρίδιο.

Δ-29. Η Συμφωνία του Νόβι Σαντ (1954)

Στην πολυεθνική γιουγκοσλαβική ομοσπονδία, το γλωσσικό ζήτημα συχνά αποτέλεσε πολύ σημαντικό πολιτικό θέμα. Με τη Συμφωνία του Νόβι Σαντ, Κροάτες και Σέρβοι γλωσσολόγοι συμφώνησαν ότι οι Κροάτες, οι Σέρβοι και οι Μαυροβούνιοι μιλούσαν την ίδια γλώσσα, τη σερβοκροατική. Στη συνέχεια, οι Κροάτες γλωσσολόγοι συγκεντρώθηκαν γύρω από τον πολιτιστικό όμιλο *Matica hrvatska* και το 1967 δημοσίευσαν μία Διακήρυξη σχετικά με την ονομασία και τη θέση της επίσημης κροατικής γλώσσας. Η υπογράμμιση της ιδιαιτερότητας της κροατικής σε σχέση με τη σερβική εντασσόταν σε μια σειρά αιτημάτων για αλλαγές στη θέση της Κροατίας εντός της Γιουγκοσλαβίας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

1. Οι Σέρβοι, οι Κροάτες και οι Μαυροβούνιοι ομιλούν μία γλώσσα κοινή που αναπτύχθηκε σε δύο αστικά κέντρα, το Βελιγράδι και το Ζάγκρεμπ, σε δύο διαλέκτους: τη yekavian και την ekavian.

2. Κατά την επίσημη χρήση του ονομασίας της γλώσσας, είναι υποχρεωτικό να αναγράφονται και τα δύο συστατικά μέρη της.

3. Και οι δύο γραφές, η λατινική και η κυριλλική, είναι ισότιμες. Κατά συνέπεια, πρέπει να διασφαλίσουμε ότι τόσο οι Σέρβοι όσο και οι Κροάτες θα διδάσκονται και τις δύο γραφές στο σχολείο.

4. Και οι δύο διάλεκτοι είναι επίσης ισότιμες.

[…]

7. Η κοινή γλώσσα πρέπει επίσης να έχει κοινή ορθογραφία. Η ορθογραφία αποτελεί τώρα το πιο σημαντικό πολιτιστικό και κοινωνικό αίτημα. Με κοινή συναίνεση, θα καταρτιστεί ένα ορθογραφικό εγχειρίδιο από επιτροπή σέρβων και κροατών εμπειρογνωμόνων.

[…]

9. Μια επιτροπή για την ορθογραφία και την ορολογία θα διοριστεί από τα τρία πανεπιστήμιά μας (στο Βελιγράδι, το Ζάγκρεμπ και το Σαράγιεβο), τις δύο ακαδημίες (στο Ζάγκρεμπ και το Βελιγράδι), καθώς και τη Σερβική Πολιτιστική Εταιρεία και την Κροατική Πολιτιστική Εταιρεία. Σε ό,τι αφορά την ορολογία, είναι απαραίτητο να καθιερωθεί συνεργασία με τις ομοσπονδιακές διοικήσεις για τη νομοθετική εξουσία και την τυποποίηση, καθώς και με τους επαγγελματικούς θεσμούς και τους συλλόγους.

Νόβι Σαντ, 10 Δεκεμβρίου 1954

Ορθογραφία της επίσημης κροατοσερβικής γλώσσας και ορθογραφικό λεξικό, 1960, σελ. 9-10.

Δ-30. Διακήρυξη σχετικά με την ονομασία και το καθεστώς της επίσημης κροατικής γλώσσας (1967)

Οι κάτωθι υπογράφοντες κροατικοί πολιτιστικοί και επιστημονικοί θεσμοί και οργανισμοί πιστεύουν ότι είναι απαραίτητο:

1. Η ισοτιμία των τεσσάρων επίσημων γλωσσών –της σλοβενικής, της κροατικής, της σερβικής και της μακεδονικής– να καθιερωθεί σαφώς και αναμφισβήτητα από μια συνταγματική ρύθμιση.

2. Για τον σκοπό αυτόν, το Άρθρο 131 του Συντάγματος της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας θα πρέπει να διατυπωθεί ως εξής: «Οι ομοσπονδιακοί νόμοι και άλλες διατάξεις των ομοσπονδιακών οργάνων δημοσιεύονται στο αυθεντικό κείμενο των τεσσάρων επίσημων γλωσσών του γιουγκοσλαβικού λαού –δηλαδή, της σερβικής, της κροατικής, της σλοβενικής, και της μακεδονικής» […]. Η ασάφεια που περιέχεται στη διατύπωση της ισχύουσας συνταγματικής διάταξης σχετικά με τη «σερβοκροατική ή την κροατοσερβική γλώσσα», στην πράξη, έχει ως αποτέλεσμα να θεωρούνται οι δύο παράλληλες ονομασίες ως συνώνυμες και όχι ως βάση για την ισότητα της επίσημης κροατικής και της επίσημης σερβικής γλώσσας, αμοιβαία ισοδύναμων και σε σχέση με

τις γλώσσες των άλλων λαών της Γιουγκοσλαβίας. Ουσιαστικά, η ασάφεια αυτή επιτρέπει την επιβολή της σερβικής γλώσσας ως μίας γλώσσας τόσο για τους Σέρβους όσο και για τους Κροάτες […].Οι κάτωθι υπογράφοντες θεσμοί και οργανώσεις πιστεύουν ότι αυτές οι περιστάσεις αποτελούν ένδειξη ότι ο λαός της Κροατίας δεν αντιπροσωπεύεται και κατέχει άνιση θέση. Η πρακτική αυτή δεν μπορεί να δικαιολογηθεί από το αδιαμφισβήτητο επιστημονικό γεγονός ότι η επίσημη κροατική γλώσσα και η επίσημη σερβική γλώσσα έχουν κοινό γλωσσολογικό υπόβαθρο.

2. Σύμφωνα με τα παραπάνω αιτήματα και τις εξηγήσεις, είναι απαραίτητο να διασφαλιστεί η συνεπής χρήση της επίσημης κροατικής γλώσσας στα σχολεία, στον Τύπο και στη δημόσια σφαίρα (πολιτική, ραδιοφωνία και τηλεόραση).

εφ. *Telegram*, 17 Μαρτίου 1967.

Ποια ήταν τα κύρια αιτήματα της διακήρυξης σχετικά με την ονομασία και το καθεστώς της επίσημης κροατικής γλώσσας (1967); Σε τι διαφέρουν από τη Συμφωνία του Νόβι Σαντ; Πώς συνδέεται η γλώσσα με την εθνική ταυτότητα; Είναι δυνατόν διαφορετικά έθνη να μιλούν την ίδια γλώσσα; Γνωρίζετε τέτοια παραδείγματα; Συζητήστε άλλα σημαντικά συστατικά στοιχεία ενός έθνους.

Δ-31. Ψήφισμα του Γλωσσικού Συνεδρίου σχετικά με την επίσημη αλβανική γλώσσα (Τίρανα 1972)

[…]

III. Εκτιμώντας την ενοποιημένη λογοτεχνική γλώσσα ως ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα της σοσιαλιστικής κοινωνίας μας στον τομέα του πολιτισμού, ως επιστέγασμα των αδιάκοπων προσπαθειών πολλών γενεών, που ακόμη και στις πιο σκοτεινές εποχές ονειρεύονταν αυτή τη μέρα και εργάστηκαν ανιδιοτελώς για να την υλοποιήσουν, το Συνέδριο απευθύνει έκκληση σε όλους τους Αλβανούς να χρησιμοποιήσουν την ενοποιημένη λογοτεχνική γλώσσα ως ένα ισχυρό εργαλείο κοινωνικής προόδου και να εργαστούν για την αδιάκοπη ανάπτυξη και άνθησή της.

1. Συγκεκριμένα, το Συνέδριο απευθύνει έκκληση:

α) Στο αλβανικό σχολείο, το κύριο κέντρο που εκπαιδεύει τη νεολαία να αγαπά τη μητρική της γλώσσα, να υιοθετήσει τους ενοποιημένους κανόνες της λογοτεχνικής γλώσσας και ορθογραφίας που υιοθέτησε το Κογκρέσο και να εφαρμόσει πλήρως τους νέους κανόνες ορθογραφίας από το σχολικό έτος 1973-1974.

β) Στα ιδρύματα τα οποία παράγουν εγχειρίδια, να προετοιμάσουν και να εκδώσουν βοηθητικά κείμενα και άλλα εργαλεία που είναι απαραίτητα για την οικειοποίηση και πρακτική μάθηση των κανόνων της λογοτεχνικής γλώσσας και της ορθογραφίας της.

γ) Στους Αλβανούς συγγραφείς, οι οποίοι διαδραματίζουν σημαντικό και άμεσο ρόλο στην αποκρυστάλλωση και αποτύπωση του εθνικού λογοτεχνικού κανόνα, να εργάζονται όλο και περισσότερο για την εφαρμογή και τη διάδοση του ενιαίου ορθογραφικού κανόνα.

δ) Στους εκδοτικούς οίκους, να συμμορφώνονται πιστά με τους κανόνες ορθογραφίας και να βοηθούν ενεργά στη διάδοση των λογοτεχνικών κανόνων και στην ανάπτυξη του γλωσσικού πολιτισμού του λαού.

ε) Σε κρατικούς φορείς, κοινωνικές οργανώσεις, ιδρύματα επιστήμης και πολιτισμού, να λάβουν μέτρα για την εφαρμογή κανόνων ορθογραφίας στη γραπτή γλώσσα.

στ) Στο ραδιόφωνο και στην τηλεόραση, στο θέατρο και στον κινηματογράφο της χώρας, να στοχεύουν στην εφαρμογή των κανόνων γραμματικής και προφοράς και να βοηθήσουν στη διάδοση των κανόνων της προφορικής λογοτεχνικής γλώσσας.

ζ) Σε εκπαιδευτικά και επιστημονικά ιδρύματα που ασχολούνται με τη μελέτη της αλβανικής γλώσσας, να δίνουν συνεχή προσοχή στα προβλήματα ορθογραφίας και να αναλάβουν περαιτέρω μελέτες στον τομέα αυτόν.

2. Λαμβάνοντας υπόψη τις αλλαγές που έχουν προκύψει στη λογοτεχνική γλώσσα κατά τη διάρκεια της ανάπτυξής της και τα νέα ζητήματα που προκύπτουν από τη γλωσσική πρακτική, το Συνέδριο συνιστά στο μέλλον, αν χρειαστεί, οι κανόνες γραμματικής να βελτιωθούν καταλλήλως και να τροποποιηθούν.

Το Συνέδριο εκφράζει τη βαθιά πεποίθησή του ότι αυτή η έκκληση θα υποστηριχθεί με ενθουσιασμό και θα εμπνεύσει τους δασκάλους, τους συγγραφείς, τους εργάτες της επιστήμης και του πολιτισμού, όλους τους διανοούμενους και όλους τους εργαζόμενους που με τις δημιουργικές τους δραστηριότητες εμπλουτίζουν και προωθούν τη λογοτεχνική μας γλώσσα.

www.shqiptarja.com, ανάκτηση στις 21.10.2015.

Δ-32. Απόσπασμα από ομιλία του υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Γεώργιου Ράλλη στην ελληνική Βουλή σχετικά με την εισαγωγή της δημοτικής (της καθομιλουμένης γλώσσας) στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση (7 Απριλίου 1976)

Το λεγόμενο «γλωσσικό ζήτημα» ταλαιπώρησε την Ελλάδα περίπου από τα τέλη του 19ου αιώνα. Επρόκειτο για μια διαμάχη μεταξύ των υποστηρι-

→

κτών της ομιλούμενης γλώσσας (δημοτική) και της καθαρεύουσας, μιας τεχνητής «καθαρής» γλώσσας που μιμούνταν τα αρχαία ελληνικά. Η επιλογή της επίσημης γλώσσας του κράτους και της εκπαίδευσης αποτελούσε πολιτικό, κοινωνικό και ιδεολογικό ζήτημα, επειδή συνδεόταν ευθέως με τον ορισμό της ελληνικής εθνικής ταυτότητας. Μετά από σειρά αποτυχημένων εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων από τις αρχές του 20ού αιώνα, τελικά μόλις το 1976 η δημοτική θα καθιερωθεί ως επίσημη γλώσσα όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης.

Το νομοσχέδιο προσπαθεί να επιβάλη μίαν γλώσσαν. Σήμερον δεν υπάρχει καμμία. Δεν έχετε παρά να κυττάξετε έγγραφον ενός υπαλλήλου κάτω των 35 ετών ή ενός νέου ο οποίος μόλις ετελείωσε το Γυμνάσιον. Είναι φοβερά η κατάστασις, τόσον δια τα ορθογραφικά λάθη, όσο και δια την άγνοιαν των λέξεων και την έλλειψιν πάσης γνώσεως ως προς το συντακτικόν της Ελληνικής.

Αυτή η κατάστασις οφείλεται εις το ότι εις το Δημοτικόν εδιδάσκομεν την δημοτικήν και εις το Γυμνάσιον εδιδάσκομεν την καθαρεύουσαν τύποις, διότι ουσία ούτε την δημοτικήν ούτε την καθαρεύουσα εδιδάσκομεν, αφού ούτε την μίαν ούτε την άλλη γνωρίζομεν. Έχομεν καταντήσει και ημείς οι οποίοι τελειώσαμε το Γυμνάσιο τον καιρό της βασιλείας της καθαρευούσης, να έχωμεν μπλέξει τα πράγματα και ούτε την καθαρεύουσαν δεν ημπορούμεν να μιλήσωμεν. Και αφού δεν ημπορούμεν να μιλήσωμεν ημείς, φαντασθήτε τι τραβούν τα παιδιά και τι τεράστια σημασία έχει αυτό επί της σκέψεώς των. Είναι δυνατόν άνθρωπος να σκεφθή λογικά όταν δεν ημπορεί να εκφρασθή;

Πρακτικά της Βουλής, 1976, τόμος Ζ', σελ. 4119.

Η γλώσσα είναι σημαντικό στοιχείο για την καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης. Οι «γλωσσικές διενέξεις» έχουν σφραγίσει έναν ολόκληρο αιώνα κοινωνικών ταραχών σχετικά με αυτό το θέμα (όπως στην περίπτωση της Ελλάδας) ή έχουν πυροδοτήσει εθνικές διαμάχες. Γιατί πιστεύετε ότι η γλώσσα είναι τόσο σημαντική για τον αυτοκαθορισμό του πολίτη; Επανεξετάστε τις θεωρίες για την εθνική ταυτότητα και συνείδηση με βάση κριτήρια όπως η γλώσσα, η θρησκεία και η παράδοση (γερμανική προσέγγιση/Ρομαντισμός) ή η ελεύθερη βούληση και επιλογή, οι κοινές πεποιθήσεις και τα κοινά αισθήματα (γαλλική προσέγγιση/Διαφωτισμός). Μετά συζητήστε το θέμα της γλωσσικής πολιτικής όσον αφορά τη χώρα σας.

Δ.6. ΤΕΧΝΕΣ

Δ-33. Διάταγμα του Πολιτικού Γραφείου της ΚΕ του ΚΚΒ για την «περαιτέρω ανάκαμψη στην ανάπτυξη της βουλγαρικής αρχιτεκτονικής και της καλλιτεχνικής σύνθεσης στην κατασκευή της αρχιτεκτονικής-καλλιτεχνικής εμφάνισης των πόλεων και του περιβάλλοντος ζωής» (28 Ιουνίου 1977)

Το Πολιτικό Γραφείο ΔΙΑΤΑΣΣΕΙ: 1. Η βουλγαρική αρχιτεκτονική πρέπει να συνεχίσει να συμμετέχει ενεργά στη δημιουργία ενός πολύπλοκου περιβάλλοντος διαβίωσης που θα ικανοποιεί τις αυξανόμενες υλικές και πνευματικές ανάγκες της ώριμης σοσιαλιστικής κοινωνίας και στον σχηματισμό της σφαιρικής, αρμονικά αναπτυγμένης σοσιαλιστικής προσωπικότητας […].Την ίδια στιγμή, η αρχιτεκτονική πρέπει να ενσωματώνει το πλούσιο πνεύμα του λαού μας, την από αιώνων αγάπη του για την ομορφιά. Πρέπει να εξυπηρετεί, στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, την αισθητική εκπαίδευση του λαού και της νεολαίας. Τα βασικά χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής μας πρέπει να είναι ο βαθιά δημοφιλής χαρακτήρας της που φανερώνει τη φροντίδα του Κόμματος για τους ανθρώπους, την ευτυχία και την ευημερία τους· η σύνεση στη χρήση των πόρων του λαού και των πόρων της χώρας· ο προσανατολισμός στις πιο προοδευτικές βιομηχανοποιημένες μεθόδους για επιταχυνόμενη υλοποίηση κατασκευαστικών έργων με βάση την τυποποίηση και την ενοποίηση· και η ομορφιά και τελειότητα της αρχιτεκτονικής εμφάνισης κτιρίων και συγκροτημάτων. Η αρχιτεκτονική μας πρέπει να διακρίνεται για την εννοιολογική-αισθητική της ωριμότητα και την υφολογική καθαρότητα των αρχιτεκτονικών εννοιών. Πρέπει να αντικατοπτρίζει σωστά τις κοινωνικές διαδικασίες και τα φαινόμενα στη λειτουργική δομή των κτιρίων και των συγκροτημάτων. Με βάση τις υψηλές δημιουργικές επιτεύξεις και τις δημιουργούμενες σύνθετες συνθήκες και δυνατότητες για μια νέα άνθηση, άμεση ιστορική αποστολή της αρχιτεκτονικής μας είναι η δημιουργία σοσιαλιστικών αρχιτεκτονικών κλασικών προτύπων.

Γενικά Αρχεία του Κράτους, Σόφια, φάκ. 1Β/55/494.

Δ-34. Η μνημειακή κουλτούρα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου στη Γιουγκοσλαβία

α. Μνημείο για τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στο Νόβι Βινοντόλσκι, έργο του Ζέλιμιρ Γιάνες, 1951 – Σοσιαλιστικός ρεαλισμός

Στους μαχητές που έπεσαν στον απελευθερωτικό πόλεμο 1941-1945 (φωτογραφία: Michal Klajban).
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Novi_vinodolski_(center),_Croatia_(1)JPG, ανάκτηση στις 29.8.2016.

Ο Ζέλιμιρ Γιάνες (1916-1996) δημιούργησε αφηρημένη τέχνη επηρεασμένος από τον [Ρουμάνο] Κονσταντίν Μπρανκούζι, καθώς και αλλά μνημεία κοινωνικού-ρεαλιστικού στυλ, ακολουθώντας επίσημες εντολές.

β. Μνημείο για τους Παρτιζάνους στην Πέτροβα Γκόρα (Κροατία), έργο του Βογίν Μπάκιτς – Αφηρημένη τέχνη

Αρχεία Εθνικού Συμβουλίου Σερβίας (άνευ αριθμού).

Τα δύο αυτά μνημεία, τα οποία τιμούν τον Εθνικοαπελευθερωτικό Αγώνα, τεκμηριώνουν τις αλλαγές στη μνημειακή κουλτούρα της κομμουνιστικής περιόδου. Το πρώτο αποτελεί αντιπροσωπευτικό παράδειγμα της μεταπολεμικής περιόδου –η φόρμα είναι παραστατική και ρεαλιστική. Οι τοπικές κοινότητες συχνά έδιναν παραγγελίες για τέτοιου είδους μνημεία. Σκοπός → τους ήταν να αποτίσουν φόρο τιμής σε τοπικούς ήρωες και θύματα του πολέμου και αντανακλούσαν το καλλιτεχνικό γούστο των κοινοτήτων αυτών. Το δεύτερο εντάσσεται στην κατηγορία που χαρακτηρίζει τη δεκαετία του 1960 και μετά, όταν το κράτος άρχισε να αναθέτει σε διάσημους καλλιτέχνες και γλύπτες (στην προκειμένη περίπτωση τον σερβικής καταγωγής Μπάκιτς, έναν από τους κορυφαίους Κροάτες γλύπτες) τη δημιουργία τεράστιων αφηρημένων μνημείων. Αν και ο Τίτο εκδήλωσε δημόσια την αντίθεσή του στην αφηρημένη τέχνη, τα μνημεία αυτά χρηματοδοτήθηκαν από το κράτος σε όλη τη Γιουγκοσλαβία.

Δ-35. Αφηρημένη τέχνη

Α. *Μαίανδρος* του Γιούλιγιε Κνίφερ

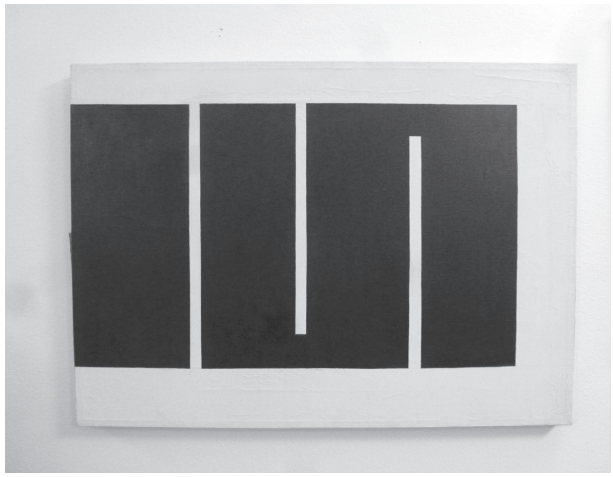

Ιδιωτική συλλογή Marinco Sudac.

Ο Γιούλιγιε Κνίφερ (Ζάγκρεμπ 1924 – Παρίσι 2004) είναι ένας από τους σπουδαιότερους καλλιτέχνες του 20ού αιώνα και ένας από τους εκπρόσωπους του κινήματος «Νέες Τάσεις» από τις αρχές της δεκαετίας του 1960. Η τέχνη του αποκλείει τόσο την παραστατική όσο και την αφηρημένη, επικεντρώνοντας στη δημιουργία παρά στο αντικείμενο. Έγινε γνωστός για τους μαιάνδρους που φιλοτέχνησε με διάφορες τεχνικές (πίνακες ζωγραφικής, σχέδια, γραφικά, τοιχογραφίες, κολάζ). Το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης στο Ζάγκρεμπ δημιουργήθηκε με τη μορφή μαιάνδρου. Τα έργα του εκτίθενται σε πολλά μουσεία και γκαλερί στην Ευρώπη, κυρίως στη Γερμανία και τη Γαλλία.

β. Αποσπάσματα από το μανιφέστο της ομάδας Exat-51 (Ζάγκρεμπ 1951)

Η ΟΜΑΔΑ EXAT-51 […] πιστεύει ότι […] η επονομαζόμενη αφηρημένη τέχνη δεν αποτελεί έκφραση παρακμιακών φιλοδοξιών. Αντιθέτως, θεωρεί ότι προσφέρει τη δυνατότητα μελέτης μεθόδων και αρχών και ότι εμπλουτίζει τον τομέα της οπτικής επικοινωνίας […]. Κατανοώντας την πραγματικότητα ως μια προσπάθεια προόδου σε όλες τις πτυχές της ανθρώπινης δραστηριότητας, η ομάδα θεωρεί απαραίτητη την καταπολέμηση των ξεπερασμένων απόψεων και παραγωγών στον χώρο των εικαστικών τεχνών. [Η ομάδα] προσανατολίζεται προς μια σύνθεση όλων των εικαστικών τεχνών, επιδιώκει να δώσει πειραματικό χαρακτήρα σε κάθε είδος εργασίας και, καθώς δεν μπορεί να υπάρξει πρόοδος στη δημιουργική προσέγγιση των εικαστικών τεχνών χωρίς πειραματισμό, θεωρεί την ίδρυσή της και τις δραστηριότητές της ως θετικό αποτέλεσμα της σύγκρουσης απόψεων, κάτι που αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την τόνωση της τέχνης.

Μπ. Μπερνάρντι, αρχιτέκτονας· Ζ. Μπρέγκοβατς, αρχιτέκτονας· Ι. Πιτσέλι, ζωγράφος· Ζ. Ράντιτς, αρχιτέκτονας· Μπ. Ράζιτσ, αρχιτέκτονας· Β. Ρίχτερ, αρχιτέκτονας· Α. Σίρνετς, ζωγράφος· Β. Ζαχάροβιτς, αρχιτέκτονας.

Denegri, 2000, σελ. 69.

Αφού εγκατέλειψε την πρακτική της διαμόρφωσης της κοινωνίας σύμφωνα με το σοβιετικό μοντέλο το 1948, η Γιουγκοσλαβία άρχισε να εφαρμόζει πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές. Στον πολιτισμό, η κύρια αλλαγή αφορούσε την απόρριψη του σοσιαλιστικού ρεαλισμού ως υπαγορευμένου υποδείγματος. Οι καλλιτέχνες είχαν μεγαλύτερη ελευθερία δημιουργικότητας και έκφρασης από ό,τι σε άλλες σοσιαλιστικές χώρες. Η αλλαγή αυτή είχε ως αποτέλεσμα τη διεθνή αναγνώριση καλλιτεχνικών επιτευγμάτων στην αρχιτεκτονική, στις καλές τέχνες, στη γλυπτική, στον κινηματογράφο, κ.λπ.

Δ-36. Το Νέο Κύμα στη Μουσική

Το Νέο Κύμα είναι ένα μουσικό είδος λαϊκής κουλτούρας που αναπτύχθηκε στη Γιουγκοσλαβία υπό την επιρροή του πανκ και του νιου γουέιβ, τα οποία ήταν ήδη δημοφιλή στη Βρετανία και τις ΗΠΑ στα τέλη της δεκαετίας του 1970. Το γιουγκοσλαβικό Νέο Κύμα δεν ήταν απλό αντίγραφο του δυτικού μοντέλου, αλλά ως φαινόμενο μίας συγκεκριμένης γενιάς κατάφερε να δημιουργήσει μια μοναδική μουσική έκφραση. Τα πιο σημαντικά συγκροτήματα ήταν τα εξής: Prljavo kazalište, Haustor, Azra, Film, Pankrti, Lačni Franc, Lajbah, Pekinška patka, Šarlo akrobata, Električni orgazam, Idoli, Luna, La Strada, Paraf, Laki pingvini, Boa. Πριν κυκλοφορήσουν τους δικούς τους δίσκους, οι Šarlo akrobata, Električni orgazam και Idol ηχογράφησαν ένα κοινό άλμπουμ, το *Paket aranžman*. Τον Φεβρουάριο του 1982 δημιουργήθηκε το καλτ συγκρότημα Katarina II (αργότερα μετονομάστηκε σε Ekaterina Velika). Το εναλλακτικό που προσέφερε το Νέο Κύμα συνίστατο στην απλή μουσική φόρμα του, στα εξώφυλλα των δίσκων και στην εικονογράφησή τους καθώς και στους στίχους των τραγουδιών, οι οποίοι συχνά ήταν επικριτικοί της καθεστηκυίας τάξης. Αν και επικριτικό, το γιουγκοσλαβικό Νέο Κύμα δεν αντιμετώπισε σημαντικά προβλήματα με τους κομμουνιστικούς θεσμούς. Υποστηρίχθηκε από περιοδικά όπως το *Polet* του Ζάγκρεμπ και το *Džuboks* του Βελιγραδίου, καθώς και από την τηλεοπτική εκπομπή μουσικής *Rokenroler*. Στα μέσα της δεκαετίας του 1980, η παρουσία του Νέου Κύματος άρχισε να υποχωρεί· όμως στις χώρες που προέκυψαν από τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, το Νέο Κύμα θεωρείται η «χρυσή εποχή» της ποπ και της ροκ μουσικής. Η σημασία του αναγνωρίστηκε και από μουσικά περιοδικά της Δύσης (*Melody Maker*, *New Musical Express*, *Koekrand*) που επαίνεσαν την ποιότητα και την πρωτοτυπία του.

Η Πολωνία στην καρδιά μου

Γκντανσκ 1980 / Όταν το φθινόπωρο είπε / όχι / Γκντανσκ 1980 / Προσευχόμαστε / ανθρακωρύχοι / φοιτητές / ναυπηγείο / όλοι εμείς Γκντανσκ 1980 / Φουρτουνιασμένα εργοστάσια / Δεν στέλνεις δυο φορές / τανκς ενάντια στους εργάτες / Δεν τόλμησαν / Νικήσαμε / Όλοι εμείς / Πολωνία / στην καρδιά μου / στην καρδιά μου / μαζούρκα / Η Πολωνία ποτέ / ποτέ δεν έχει βγάλει έναν Κουίσλιγκ / Κάθε μέρα / η πολονέζ / χτυπά την πόρτα μου / Πολωνικό κεχριμπάρι / βραχιόλια / ρολόγια Volodia / λογαριθμικός κανόνας μισοτιμής / ο πάπας Βοϊτίλα κι εγώ / Γκντανσκ 1980 / Ουρές για εφημερίδες / ανεξάρτητα συνδικάτα / επιτροπές προστασίας / Γκντανσκ 1980 / Φουρτουνιασμένα εργοστάσια / Δεν στέλνεις δυο φορές / τανκς ενάντια στους εργάτες / ενάντια σ' εμάς

Azra, άλμπουμ *Sunčana strana ulice* (1981).

Το τραγούδι κυκλοφόρησε το 1981. Αναφέρεται στην απεργία στα ναυπηγεία του Γκντανσκ που οργάνωσε το πρώτο πολωνικό ανεξάρτητο συνδικάτο, η Αλληλεγγύη, καθώς και στα γεγονότα του 1970, όταν μια παρόμοια απεργία είχε κατασταλεί από τον Πολωνικό Λαϊκό Στρατό και την Πολιτοφυλακή με τουλάχιστον 42 νεκρούς και πάνω από χίλιους τραυματίες. Την εποχή που γράφτηκε το τραγούδι, πολλοί Πολωνοί πολίτες ταξίδευαν στη Γιουγκοσλαβία και πουλούσαν από πόρτα σε πόρτα κεχριμπάρι, λευκά είδη και άλλα αντικείμενα (όπως φτηνά σοβιετικά ρολόγια, τα επονομαζόμενα Volodia). Ο πάπας Ιωάννης Παύλος Β' (κατά κόσμον Κάρολ Γιόζεφ Βοϊτίλα), ο οποίος εξελέγη το 1978, αποτελούσε σύμβολο αντίστασης στον κομμουνισμό.

→

Δ-37. Εναλλακτική αφίσα για την Ημέρα της Νεολαίας, Σλοβενία, 1987

Δημιουργοί: Roman Uranjek, A.D. Knez, Darko Pokorn και Miran Mohar· Νέα Σλοβενική Τέχνη.

Ο εορτασμός της Ημέρας της Νεολαίας «συνέπιπτε» με εκείνον των γενεθλίων του Τίτο στις 25 Μαΐου. Την ημέρα αυτή πραγματοποιούνταν διάφορες αθλητικές εκδηλώσεις και τελετές στα σχολεία, με πιο σημαντική τη Σκυταλοδρομία της Νεολαίας (Σκυταλοδρομία του Τίτο). Νέοι άνδρες και νέες γυναίκες έτρεχαν με τη σκυτάλη σε όλες τις γιουγκοσλαβικές δημοκρατίες με τελικό προορισμό το Βελιγράδι, όπου ο τελευταίος δρομέας την παρέδιδε στον Τίτο, δίνοντάς του παράλληλα συγχαρητήρια για τα γενέθλιά του. Στα μέσα της δεκαετίας του 1980, με την εμφάνιση κοινωνικών κινητοποιήσεων και αιτημάτων για εκδημοκρατισμό, άρχισε να εμφανίζεται η ιδέα της κατάργησης της σκυταλοδρομίας. Ακόμη και η Ένωση Σοσιαλιστικής Νεολαίας της Σλοβενίας (ΕΣΝΣ) τη στήριξε. Ως ένδειξη διαμαρτυρίας, οργανώθηκε μια εκδήλωση στο κέντρο της Λιουμπλιάνας με την ονομασία «Γελοία Σκυταλοδρομία», στη διάρκεια της οποίας οι οργανωτές χρησιμοποίησαν αλυσοπρίονο για να σκαλίσουν μια σκυτάλη από ένα κούτσουρο. Την εναλλακτική αφίσα για την Ημέρα της Νεολαίας το 1987 έφτιαξε το εργαστήριο Νέα Κολεκτίβα της ομάδας Νέα Σλοβενική Τέχνη. Η Νέα Κολεκτίβα μετέτρεψε μία ναζιστική αφίσα με την προσθήκη και κομμουνιστικών συμβόλων. Η αφίσα πυροδότησε τη λεγόμενη «Υπόθεση της Αφίσας». Υπό την πίεση της ηγεσίας του Κομμουνιστικού Κόμματος, η ΕΣΝΣ άλλαξε την αφίσα. Η τελευταία Σκυταλοδρομία της Νεολαίας πραγματοποιήθηκε το 1987, ενώ η τελευταία τελετή της Ημέρας της Νεολαίας πραγματοποιήθηκε ένα χρόνο αργότερα.

→

Δ-38. Φεστιβάλ τζαζ στο Μπλεντ, 1960

Χρονικό της Σλοβενίας στον εικοστό αιώνα (1941-1945), 1997, σελ. 263.

Σε αντίθεση με άλλες δυτικές (καπιταλιστικές) επιρροές, τις οποίες η σοσιαλιστική κυβέρνηση αποδοκίμαζε, η τζαζ δεν απαγορεύτηκε ποτέ στη Γιουγκοσλαβία. Αυτό πιστώνεται στον συνθέτη και διευθυντή της Ορχήστρας Χορού του σλοβενικού ραδιοφώνου και τηλεόρασης Μπόγιαν Άνταμιτς, ο οποίος στη διάρκεια του πολέμου είχε φτιάξει πολιτιστικές ομάδες στις τάξεις των Παρτιζάνων και είχε συνθέσει πολλά παρτιζάνικα εμβατήρια σε στιλ τζαζ. Η ιδέα της διοργάνωσης φεστιβάλ τζαζ στη Γιουγκοσλαβία προέκυψε σε ένα μουσικό φεστιβάλ στην πόλη Οπατίγια της Κροατίας το 1959 και υλοποιήθηκε το επόμενο έτος στη σλοβενική τουριστική πόλη Μπλεντ. Από το 1967 οπότε μετακόμισε στη Λιουμπλιάνα, έγινε ένα διεθνές φεστιβάλ που φιλοξενεί τους μεγαλύτερους εκπροσώπους της τζαζ μουσικής στον κόσμο, όπως τον Τόνι Σκοτ και τον Τζον Λιούις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε: ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Εισαγωγή	161
Ε.1. Αγροτικές μεταρρυθμίσεις	164
Ε.2. Εκβιομηχάνιση	168
Ε.3. Αστικοποίηση	176
Ε.4. Υποδομές	186
Ε.5. Χρηματοπιστωτικό σύστημα	189

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι βαλκανικές χώρες αντιμετώπισαν σοβαρά οικονομικά προβλήματα, η επείγουσα επίλυση των οποίων ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με τις ισχυρές πολιτικές ιδεολογίες και τα ανταγωνιστικά γεωστρατηγικά συμφέροντα της πρώιμης μεταπολεμικής εποχής. Οι καταστροφικές συνέπειες του πολέμου ήταν πολλαπλές και ποικίλες. Για παράδειγμα, η μεταποιητική βιομηχανία είχε συρρικνωθεί, οι υποδομές είχαν καταστραφεί σε ιδιαίτερα σημαντικό βαθμό, υπήρχαν μεγάλες ελλείψεις σε τρόφιμα και πρώτες ύλες, ο πληθωρισμός αυξανόταν συνεχώς, η γεωργική παραγωγή ήταν ισχνή, στην οικονομία κυριαρχούσαν πρακτικές μαύρης αγοράς κ.ο.κ. Ταυτόχρονα, η έναρξη του νέου ιδεολογικού πολέμου, του Ψυχρού Πολέμου, διαίρεσε την Ευρώπη τόσο σε πολιτικό, όσο και σε οικονομικό επίπεδο. Τον Ιούνιο του 1947, με το Σχέδιο Μάρσαλ οι ΗΠΑ παρείχαν 13 δισεκατομμύρια δολάρια για την ενίσχυση της ευρωπαϊκής ανάκαμψης σε χρονικό εύρος τετραετίας (αρχής γενομένης από το 1948). Η Σοβιετική Ένωση προσκλήθηκε να συμμετάσχει αλλά αρνήθηκε, καθώς ο Στάλιν θεωρούσε ότι το σχέδιο αποτελούσε απειλή για τη σοβιετική επιρροή. Την ίδια στάση κράτησαν και οι δορυφόροι της: η Αλβανία, η Βουλγαρία, η Ρουμανία και η Γιουγκοσλαβία, μαζί με την Πολωνία, την Ουγγαρία, την Τσεχοσλοβακία και τη Φινλανδία. Έτσι, αυτές οι χώρες έχασαν την ευκαιρία να επωφεληθούν της αμερικανικής βοήθειας, η οποία στη Δυτική Ευρώπη και την Ελλάδα οδήγησε σε πολύ ταχύτερη οικονομική ανάκαμψη, στην ομαλοποίηση της οικονομικής ζωής και τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου μέσα σε μια δεκαετία περίπου. Ο πολιτικός ανταγωνισμός του καπιταλισμού έναντι του κομμουνισμού/σοσιαλισμού άμεσα επεκτάθηκε και στην οικονομική σφαίρα. Εκτός από την Ελλάδα και την Τουρκία, η Γιουγκοσλαβία ήταν η μόνη βαλκανική χώρα με κομμουνιστικό καθεστώς που έλαβε βοήθεια στο πλαίσιο του Σχεδίου Μάρσαλ μετά τη ρήξη Τίτο και Στάλιν το 1948.

Ύστερα από μια ιδιαίτερα ολέθρια κατοχή από τις δυνάμεις του Άξονα (1941-1944) και έναν εξίσου καταστροφικό εμφύλιο πόλεμο (1946-1949), η Ελλάδα ανέκαμψε δραματικά. Στα τέλη της δεκαετίας του 1940 και στις αρχές της δεκαετίας του 1950, η αμερικανική βοήθεια συνεισέφερε στη διατήρηση της βιωσιμότητας της ελληνικής οικονομίας. Η περικοπή αυτής της βοήθειας ανάγκασε την Ελλάδα να σταθεί στα πόδια της. Σταθεροποιήθηκε το εθνικό νόμισμα, η δραχμή, τέθηκαν υπό έλεγχο οι ιδιαίτερα υψηλοί δείκτες πληθωρισμού της δεκαετίας του 1940, υλοποιήθηκαν σημαντικές μεταρρυθμίσεις στον οικονομικό και χρηματοπιστωτικό τομέα, αποκαταστάθηκε ο κυβερνητικός έλεγχος στα δημοσιοοικονομικά και η χώρα έγινε μέλος του ΝΑΤΟ το 1952. Με την υποτίμηση της δραχμής έναν χρόνο αργότερα και τη φιλελευθεροποίηση του οικονομικού περιβάλλοντος που την ακολούθησε, η οικονομία απογειώθηκε και οι ρυθμοί ανάπτυξης παρέμειναν εξαιρετικά υψηλοί για τα επόμενα είκοσι χρόνια. Οι ρυθμοί αυτοί συνοδεύτηκαν από χαμηλό πληθωρισμό, σχεδόν ισοσκελισμένους προϋπολογισμούς και διαχειρίσιμα εξωτερικά ελλείμματα. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου πραγματοποιήθηκαν σημαντικά έργα υποδομής, προσελκύστηκαν μεγάλης κλίμακας ξένες επενδύσεις, αναπτύχθηκαν βασικοί βιομηχανικοί τομείς, επεκτάθηκε η παροχή ηλεκτρικής ενέργειας με γοργούς ρυθμούς και βελτιώθηκε δραματικά η υποδομή στους τομείς των μεταφορών και των επικοινωνιών. Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν η σημαντική αύξηση του κατά κεφαλήν εθνικού εισοδήματος. Τέλος, το 1961 η χώρα συνδέθηκε με τη νεοπαγή Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), έναν από τους βασικούς οργανισμούς της καπιταλιστικής οικονομίας, μαζί με τον Οργανισμό για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη, ο οποίος είχε αρχικά συσταθεί το 1948 για να διαχειριστεί την αρωγή του Σχεδίου Μάρσαλ στην Ευρώπη, και την Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελευθέρων Συναλλαγών. Ακόμη και κατά την περίοδο της δικτατορίας των συνταγματαρχών, αναπτύχθηκε σημαντικά ο τουρισμός και με τη συμβολή της κρατικής παρέμβασης. Αν και η Τουρκία αποδέχτηκε το Σχέδιο Μάρσαλ κάπως αργότερα απ' ό,τι η Ελλάδα, ακολουθούσε το ίδιο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης όταν προσχώρησε και εκείνη στο ΝΑΤΟ το 1952. Το κράτος ενθάρρυνε την επέκταση του ιδιωτικού κεφαλαίου στη βιομηχανία και προσπάθησε να αντιμετωπίσει το μακροχρόνιο αγροτικό πρόβλημα της χώρας. Διευκόλυνε επίσης τη διαδικασία ιδιωτικοποίησης, η οποία διήρκεσε συνολικά τριάντα χρόνια. Ωστόσο, γνήσιες οικονομικές μεταρρυθμίσεις και ραγδαία οικονομική ανάπτυξη εμφανίστηκαν μόνο από τη δεκαετία του 1980 και μετά. Και στην Τουρκία εφαρμόστηκαν κρατικές προτεραιότητες και χρησιμοποιήθηκε η εξωτερική οικονομική βοήθεια, τόσο από τη στρατιωτική δικτατορία του στρατηγού Κενάν Εβρέν το 1980-1983 όσο και από διαδοχικές κυβερνήσεις μετά την αποκατάσταση της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Υπήρξε βιομηχανική ανάπτυξη, υποστήριξη του εντατικού εμπορίου, υγιής οργάνωση της τουριστικής βιομηχανίας και άλλες θετικές εξελίξεις. Τις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1983 και του 1987 κέρδισε το Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας (ΚΜΠ) του

Τουργκούτ Οζάλ, ο οποίος εφάρμοσε πολιτικές ραγδαίας ιδιωτικοποίησης και σταθεροποίησης του χρηματοοικονομικού τομέα. Μέχρι τη δεκαετία του 1980, η Ελλάδα και η Τουρκία είχαν εκσυγχρονίσει σημαντικά τις οικονομίες τους σε σύγκριση με τις δεκαετίες του 1940 και 1950 και είχαν καταφέρει να εκμεταλλευτούν τις θετικές πτυχές του δυτικού μοντέλου σε ό,τι αφορούσε το κράτος πρόνοιας.

Στον αντίποδα της οικονομίας της αγοράς ήταν η σχεδιασμένη οικονομία, όπου η ανταλλαγή βασικών αγαθών βασιζόταν στην κεντρικά σχεδιασμένη και ελεγχόμενη παραγωγή των κρατικών επιχειρήσεων. Παρομοίως, απέναντι στο Σχέδιο Μάρσαλ, στο ΝΑΤΟ και στους ευρωπαϊκούς οικονομικούς οργανισμούς με τους οποίους συνδέονταν βρισκόταν το Συμβούλιο Αμοιβαίας Οικονομικής Βοήθειας (ΚΟΜΕΚΟΝ) και το Σύμφωνο της Βαρσοβίας. Το 1949, η Σοβιετική Ένωση δημιούργησε την ΚΟΜΕΚΟΝ ως συντονιστικό όργανο των οικονομιών και των κρατικών οικονομικών σχεδίων των χωρών του ανατολικού μπλοκ. Το 1950, απαρτιζόταν από τη Σοβιετική Ένωση, τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία, την Πολωνία, την Τσεχοσλοβακία, την Ουγγαρία, τη Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας (ΛΔΓ) και την Αλβανία. Αργότερα, η Αλβανία αποχώρησε, η Γιουγκοσλαβία έλαβε καθεστώς παρατηρητή και προσχώρησαν ορισμένες αναπτυσσόμενες χώρες όπως η Μογγολία, η Κούβα και το Βιετνάμ. Αρχικά, η πιο σημαντική αρχή της ΚΟΜΕΚΟΝ ήταν η σχεδόν δωρεάν ανταλλαγή των επιστημονικών επιτευγμάτων και τεχνολογιών μεταξύ των χωρών μελών. Συνολικά, η οικονομική ολοκλήρωση, η οποία αποσκοπούσε στο να αντιμετωπιστούν οι «διαφορές στις σχετικές ελλείψεις αγαθών και υπηρεσιών μεταξύ των κρατών μέσω της εσκεμμένης κατάργησης των φραγμών στο εμπόριο και άλλων μορφών αλληλεπίδρασης», έγινε σταδιακά η βασική αρχή των δραστηριοτήτων της ΚΟΜΕΚΟΝ. Η *περεστρόικα* και η σύναψη συμφωνίας συνεργασίας με την ΕΟΚ το 1988 στην πραγματικότητα αποτέλεσαν την αρχή του τέλους για την ΚΟΜΕΚΟΝ.

Ενώ η οικονομική ανάπτυξη των βαλκανικών χωρών με δυτικό προσανατολισμό ακολούθησε το μοντέλο της «οικονομικής βοήθειας από τις ΗΠΑ, της κρατικής στήριξης συγκεκριμένων βιομηχανιών και της ενθάρρυνσης της ιδιωτικής επιχειρηματικότητας», το σοσιαλιστικό μοντέλο βασιζόταν στον ριζικό μετασχηματισμό των οικονομικών δομών μέσω της κολεκτιβοποίησης, της εθνικοποίησης και της αναγκαστικής εκβιομηχάνισης. Στην πράξη, το μοντέλο που καθιερώθηκε στις χώρες του Ανατολικού Μπλοκ χαρακτηρίστηκε από τη μεταβίβαση στο κράτος κάθε ατομικής ιδιοκτησίας, από τον κρατικό έλεγχο της βαριάς βιομηχανίας και άλλων σημαντικών κλάδων της οικονομίας, από την αυτάρκεια του οικονομικού συστήματος στο πλαίσιο της ΚΟΜΕΚΟΝ και από την προγραμματισμένη ρύθμιση όλων των οικονομικών διαδικασιών (ρυθμίσεις που διέφεραν κατά περίπτωση, λ.χ. σε ό,τι αφορούσε την κολεκτιβοποίηση στη γεωργία και τη μερική ανοχή στην ιδιωτική επιχειρηματικότητα).

Η κατάργηση του ατομικού δικαιώματος ιδιοκτησίας, η εθνικοποίηση των μέσων παραγωγής και η καθιέρωση μιας νέας, «δίκαιης» μοιρασιάς των αγαθών αποτέλεσαν επιταγές που θα ωθούσαν αλλά και θα εμπόδιζαν την οικονομική ανάπτυξη των βαλκανικών σοσιαλιστικών χωρών. Η κολεκτιβοποίηση, ειδικά στη Βουλγαρία και τη Ρουμανία, μεταμόρφωσε ριζικά και αμετάκλητα τον κόσμο του παραδοσιακού χωριού. Η ολοκλήρωσή της, ή σωστότερα η αναγγελία της ολοκλήρωσής της, τοποθετείται από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 έως τα μέσα της δεκαετίας του 1960. Η κολεκτιβοποίηση της γης πολύ γρήγορα άλλαξε τις κατά κύριο λόγο αγροτικές οικονομίες αυτών των χωρών, ειδικά σε σύγκριση με την εν πολλοίς σταδιακή μεταμόρφωση του αγροτικού κόσμου στην Ελλάδα και την Τουρκία. Η οργάνωση της γης και της εργασίας σε μεγάλης κλίμακας συνεταιριστικά αγροκτήματα και η εισαγωγή σύγχρονων μηχανημάτων αύξησαν τη γεωργική παραγωγή. Αυτή η διαδικασία είχε άμεσο κοινωνικό αντίκτυπο, καθώς απελευθέρωσε πλεονάζον εργατικό δυναμικό και οδήγησε σε αστικοποίηση μεγάλης κλίμακας. Μια κοινωνικοψυχολογική συνέπεια της κολεκτιβοποίησης της γης ήταν η αποξένωση των αγροτών από τα παραδοσιακά μέσα διαβίωσης και η εξοικείωσή τους με την αστική ζωή. Η κολεκτιβοποίηση και οι αλλαγές στην αγροτική οικονομία διέβρωσαν επίσης τον παραδοσιακό αγροτικό τρόπο ζωής. Η αστικοποίηση είχε και μια άλλη συνέπεια, την επονομαζόμενη «αγροτο-αστικοποίηση» των πόλεων στις κομμουνιστικές κοινωνίες· τη διατήρηση δηλαδή αγροτικών εθίμων στην καθημερινή συμπεριφορά και τις σχέσεις ανάμεσα στους νέους κατοίκους των πόλεων. Η ηλεκτροδότηση, οι νέες οδικές υποδομές και η συνεχής επιρροή των μέσων μαζικής ενημέρωσης αποτέλεσαν τα πιο σύντομα μονοπάτια αυτής της εκδοχής εκσυγχρονισμού. Περιλάμβανε επίσης τη συνολική βελτίωση του τρόπου και της ποιότητας ζωής χάρη στην εισαγωγή της καθολικής δωρεάν ιατρικής περίθαλψης και την παροχή μεγαλύτερων ευκαιριών για ατομική εξέλιξη και βελτίωση της ζωής του πολίτη μέσω της μαζικής εκπαίδευσης και της επαγγελματικής κατάρτισης. Μακροπρόθεσμα, όμως, αυτή η διαδικασία οδήγησε στη μείωση του πληθυσμού της υπαίθρου και, στις μέρες μας, στην εξαφάνιση των χωριών ως κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές μονάδες.

Η εθνικοποίηση βιομηχανικών επιχειρήσεων και τραπεζών αποτέλεσε μια άλλη πτυχή της σοσιαλιστικής επανάστασης στον τομέα της οικονομίας. Η ιδεολογική επιταγή της επιταχυνόμενης εκβιομηχάνισης ήταν επίσης ένας σημαντικός παράγοντας που έδωσε αναπτυξιακή ώθηση στις οικονομίες των κομμουνιστικών χωρών· ένας παρά-

γοντας που απαιτούσε τη μετατροπή της βαριάς βιομηχανίας στον κυρίαρχο κλάδο της οικονομίας, ώστε να διασφαλιστεί η οικονομική ανεξαρτησία. Η εξόρυξη σιδηρομεταλλεύματος, η μεταλλουργία, η ηλεκτρική ενέργεια και οι χημικές βιομηχανίες δεν αποτελούσαν μόνο σημαντικές συμβολικές εκφράσεις της κομμουνιστικής προόδου αλλά και άμεσες προτεραιότητες της οικονομικής ανάπτυξης. Στα κλασικά δόγματα του μαρξισμού προστέθηκε η σταλινική ιδέα ότι το συγκεντρωτικό οικονομικό σύστημα έπρεπε να καταστεί αυτάρκες για να ανταποκριθεί τόσο στις δικές του ανάγκες όσο και εκείνες της κοινωνίας· θεωρία αμφισβητήσιμη ακόμη και για μια μεγάλη χώρα, πλούσια σε φυσικούς πόρους, όπως η Σοβιετική Ένωση. Δεδομένης της αδιαμφισβήτητης προτεραιότητας που δόθηκε στη βαριά βιομηχανία (συμπεριλαμβανομένων των στρατιωτικών τεχνολογιών) και ελλείψει πραγματικού ανταγωνισμού στην αγορά, η οικονομία έπρεπε να αντισταθμίζει περιοδικά την έλλειψη ορισμένων καταναλωτικών αγαθών και ειδών διατροφής, όπως επίσης και την όχι πάντοτε υψηλή ποιότητά τους. Χαρακτηρίστηκε από τον Ούγγρο οικονομολόγο Γιάνος Κόρναϊ ως «οικονομία έλλειψης», και οι ατέλειες αυτού του συστήματος έγιναν ιδιαίτερα εμφανείς στο πλαίσιο της δυτικής ευημερίας και κατανάλωσης στη δεκαετία του 1980. Παρά τη ρητορική της «υπεράσπισης των κατακτήσεων του σοσιαλισμού», η πίστη τόσο του πληθυσμού όσο και της άρχουσας ελίτ στα πλεονεκτήματα αυτού του οικονομικού μοντέλου κλονίστηκε έντονα την εποχή εκείνη.

Μερικά κλασικά μαρξιστικά δόγματα σχετικά με την οικονομία είχαν αρχίσει να χάνουν την ισχύ τους ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1950, όπως φαίνεται από την εγκατάλειψη της κολεκτιβοποίησης στη Γιουγκοσλαβία και την Πολωνία, καθώς και τη μερική ανοχή απέναντι στην ιδιωτική επιχειρηματικότητα στην Ουγγαρία. Συνολικά, από τη δεκαετία του 1960 και εξής υπήρξαν κάποιες απόπειρες οικονομικών μεταρρυθμίσεων που περιλάμβαναν την εισαγωγή ενός συμβατικού συστήματος στις σχέσεις μεταξύ επιχειρήσεων και της λογιστικής κοστολόγησης και αυτοχρηματοδότησης σε επίπεδο επιχείρησης, μειώνοντας παράλληλα τις κρατικές επιχορηγήσεις και παρέχοντας έναν βαθμό αυτοδιαχείρισης. Αυτές οι μεταρρυθμίσεις, όμως, δεν επηρέασαν την ίδια την ουσία του συστήματος. Οι προσπάθειες, στα τέλη της δεκαετίας του 1980, για τη δημιουργία υβριδικών μορφών μεταξύ της οικονομίας της αγοράς και της κατευθυνόμενης οικονομίας επίσης απέτυχαν· μάλιστα, μετά το 1989 θεωρήθηκε ότι αποτέλεσαν έναν από τους λόγους για την κατάρρευση των σοσιαλιστικών καθεστώτων.

Η μόνη σοσιαλιστική χώρα στα Βαλκάνια που πέτυχε να αναπτύξει ένα υβριδικό οικονομικό σύστημα ήταν η Γιουγκοσλαβία. Μετά τη ρήξη μεταξύ Τίτο και Στάλιν, η κολεκτιβοποίηση (που μόλις είχε ξεκινήσει) «αναβλήθηκε», παραχωρώντας τη θέση της σ' ένα ειδικό σύστημα ιδιοκτησίας το οποίο επέτρεπε να συνυπάρχει η μικρή «ιδιωτική» οικογενειακή ιδιοκτησία με μεγάλα «δημόσια» αγροκτήματα. Την ίδια στιγμή, επιτράπηκε η ιδιωτική πρωτοβουλία και στον τομέα της βιοτεχνίας και του εμπορίου και, τελικά, δόθηκε άδεια σε ιδιωτικές επιχειρήσεις να προσλάβουν περιορισμένο αριθμό εργαζομένων. Παρομοίως, από τις δεκαετίες του 1950 και του 1960 και μετά, επιδιώχθηκε και επιτεύχθηκε ισορροπία μεταξύ των πολιτικών και οικονομικών μοντέλων της Ανατολής και της Δύσης. Στο πλαίσιο του Κινήματος των Αδεσμεύτων, στις δεκαετίες του 1970 και του 1980 ξεκίνησαν εκστρατείες για την αναδιάρθρωση των εμπορικών και άλλων σχέσεων ανάμεσα στις αναπτυγμένες και τις αναπτυσσόμενες χώρες μέσω της Χάρτας Οικονομικών Δικαιωμάτων και Υποχρεώσεων Κρατών που είχε ψηφίσει ο ΟΗΕ το 1974. Ένα άλλο χαρακτηριστικό γνώρισμα του «Τρίτου Δρόμου» του γιουγκοσλαβικού σοσιαλισμού ήταν η αυτοδιαχείριση, όπως τη διακήρυξε και την επέβαλε ο Τίτο. Όμως η Γιουγκοσλαβία, όπως και άλλες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, περιέπεσε σε μια δίνη χρέους που συνέβαλε επίσης στην επιδείνωση της «κρίσης του συστήματος».

Στις χώρες του «Σιδηρού Παραπετάσματος», η δημόσια αναγνώριση των περιβαλλοντικών συνεπειών της εκβιομηχάνισης τη δεκαετία του 1980 ήταν επίσης κατά κάποιον τρόπο σύμπτωμα αυτής της κρίσης. Για παράδειγμα, για χρόνια η βουλγαρική πόλη Ρούσε στον Δούναβη είχε εκτεθεί σε εκπομπές αερίου χλωρίου από ένα εργοστάσιο χημικών κατά μήκος του ποταμού Γκιούργκιου στη Ρουμανία. Οι κάτοικοί της, και ιδιαίτερα τα παιδιά, άρχισαν να υποφέρουν από σοβαρές αναπνευστικές νόσους, γεγονός που προκάλεσε πλήθος διαμαρτυριών, οι οποίες με τη σειρά τους οδήγησαν στη δημιουργία μίας από τις πρώτες οργανώσεις αντιφρονούντων στη Βουλγαρία. Φυσικά, το «ατύχημα» στο πυρηνικό εργοστάσιο παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος του Τσερνομπίλ στη Σοβιετική Ένωση στις 26 Απριλίου 1986 προκάλεσε ιδιαίτερη ανησυχία στην Ευρώπη, η οποία αυξήθηκε ακόμα περισσότερο καθώς αρχικά επιβλήθηκε πλήρης αποσιώπηση στα μέσα μαζικής ενημέρωσης των χωρών του Ανατολικού Μπλοκ.

Τελικά, παρά τις πραγματικές επιτυχίες που σημειώθηκαν συνολικά στον οικονομικό εκσυγχρονισμό, η ιδιαίτερη ανάπτυξη των οικονομιών των βαλκανικών σοσιαλιστικών χωρών –και στην περίπτωση της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας, η ισχυρή τους εξάρτηση από τον κοινό οικονομικό χώρο του σοβιετικού μπλοκ– τις έκαναν περισσότερο ευάλωτες στις διαδοχικές σαρωτικές ριζικές αλλαγές που σημειώθηκαν μετά το 1989.

Ε.1. ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ

Ε-1. Γυναίκα πάνω σε τρακτέρ κάπου στην Κραϊόβα της Ρουμανίας, 1952

La S.M.T. Băileşti, regiunea Craiova, o femeie pe un tractor trăgând discuitoare (1952) #W079, *Fototeca online a comunismului românesc* [Διαδικτυακό φωτογραφικό αποθετήριο του Ρουμανικού Κομμουνισμού], ανάκτηση στις 13.02.2016. αρ. 6/1952, Muzeul de Istorie a P.M.R. [Μουσείο Ιστορίας της Λαϊκής Δημοκρατίας της Ρουμανίας].

1. Πώς θα περιγράφατε αυτήν τη φωτογραφία; Αυθόρμητη, τυχαία, στημένη, τεκμηριωτική, σκηνοθετημένη; Παραθέστε την αιτιολόγηση για την απάντηση που θα δώσετε.

2. Χρησιμοποιήστε τις γνώσεις σας για να εξηγήσετε γιατί τραβήχτηκε μια τέτοια φωτογραφία.

3. Συγκρίνετε αυτή τη φωτογραφία με τη βουλγαρική προπαγανδιστική αφίσα (Δ-1) και συζητήστε τις όποιες ομοιότητες και/ή διαφορές μεταξύ τους.

Ε-2. Σύνοψη έκθεσης της Σεκουριτάτε (Υπηρεσία Κρατικής Ασφαλείας της Ρουμανίας) σχετικά με τη γενική κατάσταση των κατοίκων διαφόρων περιοχών της χώρας, μετά την εφαρμογή νέων ποσοστώσεων σχετικά με την υποχρεωτική εισφορά γεωργικών προϊόντων, περ. 1951

ΠΕΡΙΟΧΗ ΑΡΑΝΤ
Δώδεκα μικρομεσαίοι αγρότες της κοινότητας Σινικολάουλ Μικ είναι δυσαρεστημένοι με το γεγονός ότι μετά την παράδοση των απαιτούμενων ποσοστώσεων επέστρεψαν σπίτι τους από την περιοχή διαλογής χωρίς ούτε έναν κόκκο σιταριού. Μεταξύ των μικρομεσαίων αγροτών των κοινοτήτων Φαντανέλε, Βλαντιμιρέσκου, Χόρια και Μάσκα υπάρχει γενική δυσφορία επειδή τα σιτηρά τους δεν έγιναν δεκτά στην περιοχή διαλογής, με το σκεπτικό ότι περιείχαν πολλές ακάθαρτες προσμείξεις.

ΠΕΡΙΟΧΗ ΑΡΓΚΕΣ
Στην κοινότητα Σπίνενι, καθώς δεν υπήρχαν αποθήκες σιτηρών, ο σίτος αποθηκεύτηκε στις σχολικές εγκαταστάσεις των κοινοτήτων Βίνετι και Σπίνενι. Δεδομένου ότι δεν υπήρχαν επαρκή μεταφορικά μέσα, αυτές οι αυτοσχέδιες αποθήκες είχαν γεμίσει με σιτηρά, με αποτέλεσμα να γκρεμιστεί ένας τοίχος του σχολείου στο Σπίνενι.

ΠΕΡΙΟΧΗ ΜΠΑΪΑ ΜΑΡΕ
Τα μέλη των Συνεταιριστικών Αγροτικών Νοικοκυριών των κοινοτήτων Μάνταρας, Ράτεστι, Άτεα, Μέντιεσουλ, Αουρίτ, Μικούλα, Χαλμέι, Αρντούντ και Ντάρα είναι δυσαρεστημένα, διότι μετά την παράδοση των ποσοστώσεων σιτηρών αντιστοιχεί στον καθένα τους μόνο ένα κιλό σιτάρι ανά ημέρα εργασίας.

Berindei κ.ά., 2009, τόμ. 1, σελ. 354-357.

Ε-3. Αποσπάσματα απόφασης του υπουργικού συμβουλίου σχετικά με το καθεστώς που διέπει το Συνεταιριστικό Γεωργικό Νοικοκυριό, Βουκουρέστι, Ιούνιος του 1953

Το Συνεταιριστικό Γεωργικό Νοικοκυριό [ΣΓΝ] είναι ένα μεγάλο σοσιαλιστικό νοικοκυριό στο οποίο προσέρχονται οικιοθελώς οι εργαζόμενοι αγρότες και μοιράζονται τα αγροτεμάχιά τους και τα κύρια μέσα παραγωγής.

[Αυτή η συσσωμάτωση] βασίζεται στην ιδέα της κοινής [λαϊκής] ιδιοκτησίας όλων των μέσων παραγωγής, την ιδέα της συλλογικής εργασίας και στην ιδέα της κοινής ιδιοκτησίας όλης της παραγωγής [αυτών των νοικοκυριών].

Στο ΣΓΝ, η εργασία εκτελείται σύμφωνα με ένα σχέδιο και με τη χρήση μηχανικών μέσων και προηγμένων μεθόδων γεωργικής επιστήμης σε μεγάλη κλίμακα.

Στο ΣΓΝ, τα προσωπικά συμφέροντα των γεωργών και τα κοινά συμφέροντα του συνεταιρισμού είναι στενά διασυνδεδεμένα.

Ακολουθώντας τον δρόμο των ΣΓΝ, τον δρόμο του σοσιαλισμού, τον μοναδικό δρόμο της εργαζόμενης αγροτιάς, έχοντας ως οδηγό την εμπειρία του κολχόζ στη Σοβιετική Ένωση και την εμπειρία της συνεταιριστικής αγροτιάς της δικιάς μας χώρας, η εργαζόμενη αγροτιά οικοδομεί μια νέα ευημερούσα και ευτυχισμένη ζωή.

Μέσω της κοινής οργανωμένης εργασίας και των κοινών μέσων παραγωγής:

–Μπορούμε να οικοδομήσουμε ένα ΣΓΝ·

–Μπορούμε να εγγυηθούμε ότι θα υπερνικήσουμε πλήρως τους chiaburi [εύπορους γεωργούς] και όλους τους εκμεταλλευτές και εχθρούς·

–Μπορούμε να συντρίψουμε κατά κράτος τον σκοταδισμό, καθώς και το παραδοσιακό μικρό ατομικό νοικοκυριό.

Η συγχωνευμένη επιφάνεια του συνεταιριστικού νοικοκυριού δεν μπορεί να μειωθεί με κανένα τρόπο, αλλά μόνο να αυξηθεί.

Ούτε οι chiaburi και οι εκμεταλλευτές ούτε εκείνοι που έχουν απολέσει τα αστικά τους δικαιώματα γίνονται δεκτοί στο συνεταιριστικό νοικοκυριό.

Οποιαδήποτε κατάχρηση συνεταιριστικών ή κρατικών περιουσιακών στοιχείων, κάθε δολιοφθορά της κολεκτιβοποιημένης περιουσίας και του υλικού των Σταθμών Μηχανών και Τρακτέρ [ΣΜΤ] θεωρείται προδοσία των κοινών συμφερόντων και ενίσχυση των εχθρών του λαού. Εκείνοι που είναι ένοχοι υπονόμευσης των ΣΜΤ θα δικαστούν και θα καταδικαστούν σύμφωνα με τον νόμο.

Roske κ.ά., 2007, σελ. 341-350.

Οι ΣΜΤ ήταν στην ουσία αποθήκες γεωργικών μηχανημάτων που λειτουργούσαν ως κρατικές επιχειρήσεις. Στην πραγματικότητα, οι περισσότεροι αγρότες δεν εντάχθηκαν οικιοθελώς στα ΣΓΝ, καθώς τα οφέλη για κάθε εργαζόμενο ήταν μικρά. Παρά την προπαγάνδα, δεν υπήρχαν αρκετά μηχανικά μέσα και ειδικοί ούτε ορατά πλεονεκτήματα που να συνδέονται με αυτές τις συνεταιριστικές οργανώσεις, οι οποίες στην πράξη χρησιμοποιήθηκαν για να εδραιώσουν τη δύναμη των κομμουνιστών αξιωματούχων στην ύπαιθρο.

1. Χρησιμοποιήστε τις γνώσεις και τις πληροφορίες από τις πηγές και εξηγήστε τι ήταν τα Συνεταιριστικά Γεωργικά Νοικοκυριά. Περιγράψτε το ιδανικό ΣΓΝ (πηγή Ε-3). Συντάξτε κατάλογο με τους λόγους υπέρ και κατά αυτών των νοικοκυριών και συζητήστε τους με τους συμμαθητές σας. Ποιοι ήταν οι ιδεολογικοί λόγοι της ίδρυσης των ΣΓΝ;
2. Διαβάστε προσεκτικά τις πηγές και συντάξτε κατάλογο με τους λόγους της δυσαρέσκειας των γεωργών. Ποια ήταν τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι γεωργοί σε καθημερινή βάση; Γιατί πιστεύετε ότι παρακολουθούνταν από τη Σεκουριτάτε; Συγκρίνετε την έκθεση της Σεκουριτάτε με τη φωτογραφία της γυναίκας που οδηγεί ένα τρακτέρ (πηγή Ε-1). Συμπληρώνει ή αντικρούει η μία την άλλη;

Ε-4. Ένα βουλγαρικό προπαγανδιστικό τραγούδι εξυμνεί τον «νέο» σοσιαλιστικό τρόπο ζωής

Ο Ντόμπρι φρόντιζε και τάιζε
Έως και ενενήντα πρόβατα,
Έως και ενενήντα εννέα
Όλα με κηλίδες στο πρόσωπό τους.
Νωρίς το πρωί,
Παίζοντας την *καβάλ* [ξύλινη φλογέρα],
Τα οδηγούσε στα βοσκοτόπια
Της πλατιάς πεδιάδας.
Ο Ντόμπρι τα φρόντιζε και τα τάιζε
Νωπό πράσινο γρασίδι,
Τα πότιζε
Καθαρό κρύο νερό.
Κάθε προβατίνα είχε
Δύο παρδαλά προβατάκια.
Η μεγάλη αυλή της φάρμας,
Γέμιζε και ξεχείλιζε από τα πρόβατα του Ντόμπρι
Και το όνομά του ακουγόταν
Έως τη μεγάλη πόλη της Σόφιας.
Το Κόμμα τον αντάμειψε
Με το Βραβείο Δημητρώφ.

Κεντρικά Αρχεία του Κράτους, Σόφια, φάκ. 449/1/102/562.

Η κομμουνιστική προπαγάνδα απεικόνιζε συχνά το πολιτικό καθεστώς με τρόπο που υποδήλωνε ότι απολάμβανε την άνευ όρων στήριξη όλων των κοινωνικών στρωμάτων. Για τον σκοπό αυτό, ένα ολόκληρο τμήμα της προπαγάνδας αφιερώθηκε στην επινόηση δημοτικών τραγουδιών που εξυμνούσαν τον «νέο» σοσιαλιστικό τρόπο ζωής. Το παραπάνω τραγούδι, με τίτλο «Αρχηγός της Μπριγάδας των Βοσκών», αποτελεί ένα από τα πολλά τέτοιου είδους παραδείγματα.

Το Βραβείο Δημητρώφ ήταν το ανώτερο κρατικό βραβείο που απονέμονταν σε φυσικά πρόσωπα και συλλογικότητες για εξαιρετικά επιτεύγματα στην επιστήμη, τις τέχνες και τον πολιτισμό από το 1949 έως το 1986. Πήρε την ονομασία του από τον Γκεόργκι Δημητρώφ (1882-1949), τον πιο επιφανή και διεθνούς φήμης Βούλγαρο κομμουνιστή, αρχηγό της Κομμουνιστικής Διεθνούς και του Κομμουνιστικού Κόμματος Βουλγαρίας και πρωθυπουργό της Λαϊκής Δημοκρατίας της Βουλγαρίας από το 1946 έως το 1949.

Περιγράψτε την εξιδανικευμένη εικόνα της ζωής των βοσκών στη Βουλγαρία.

Ε-5. Αποσπάσματα από συνέντευξη του Ζλάτκο (γεν. 1934), δημοδιδάσκαλου από το Σούμεν, σχετικά με τα Εργατικά Συνεταιριστικά Αγροκτήματα και τα Αγροτοβιομηχανικά Συγκροτήματα

Όταν ολοκληρώθηκε η κολεκτιβοποίηση της αρόσιμης γης, τότε ήταν οι πιο σκληροί, οι πιο δύσκολοι καιροί. Μερικοί εντάχθηκαν στα Συνεταιριστικά Αγροκτήματα [ΣΑ]· ήταν ακτήμονες ή κάτοχοι αγροτεμαχίων το πολύ έως 0,6 εκτάρια, εκείνοι ήταν που συμμετείχαν στα ΣΑ ήδη από το 1946. Και έφτιαξαν έναν φούρνο για το χωριό. Λοιπόν, η συλλογική ζωή ξεκίνησε αλλά η αμοιβή ήταν πολύ χαμηλή. Ακριβώς μερικά χρόνια αργότερα, όταν ήμασταν λίγο μεγαλύτεροι, αρχίσαμε να πηγαίνουμε στις πόλεις για σπουδές. Δεν υπήρχαν χρήματα, καθόλου [για να πληρώσουμε για τις σπουδές μας]. Γιατί όταν πήραν τη γη μας, μας άφησαν μόνο λίγα πρόβατα και δυο-τρεις κότες.

Ε. Ποια ήταν η γνώμη των γονιών σας για τα ΕΣΑ;

Α. Κοιτάξτε, στην αρχή δεν ήθελαν να ενταχθούν και δεν εντάχθηκαν. Αλλά μετά, όταν ολοκληρώθηκε η κολεκτιβοποίηση, δεν είχαν επιλογή. Έρχονταν κάθε βράδυ και σου έλεγαν: «Πότε θα ενταχθείτε στο ΕΣΑ; Ελάτε μαζί μας». Έφτανε η στιγμή που έλεγες αρκετά –και τότε, σε απειλούσαν […]. Αλλά μετά, άρχισε να τους αρέσει. Το γάλα ήταν φτηνό, υπήρχε ψωμί στον φούρνο, η μητέρα δεν είχε πια να ζυμώνει, απλά πηγαίναμε και αγοράζαμε ψωμί. Άρχισε να αρέσει στον κόσμο. Έτσι, μέχρι το 1960 ή εκεί γύρω, τα ΕΣΑ δεν ήταν άσχημα. Πήγαιναν καλά, και γι' αυτό ήρθαμε εδώ. Και ήταν ωραία στην αρχή, αλλά όταν ιδρύθηκαν τα Αγροτοβιομηχανικά Συγκροτήματα [ΑΣ], ο κόσμος δεν τα

θεωρούσε πια δικά του. Εργάτες αποδώ, γυναίκες, πήγαν στη Σρέντνια, στο Μπελοκοπίτοβο, στο Ντρούμεβο, πήγαν σε μέρη μακρινά. Δεν τα ένιωθαν δικά τους, πήγαν να δουλέψουν ημερήσιοι εργάτες, μισθωτοί εργάτες, πήγαιναν στη δουλειά στις δέκα το πρωί και έφευγαν στις τέσσερις το απόγευμα, με δυο ώρες διάλειμμα το μεσημέρι για να τρώνε τα λουκάνικά τους, να πίνουν κρασί, μπόζα, μπίρα κι άλλα τέτοια. Λοιπόν, έτσι είχαν τα πράγματα.

Η συνέντευξη δόθηκε το 2012 στο πλαίσιο του προγράμματος «Προφορική ιστορία του κομμουνισμού στη Βουλγαρία» του Ινστιτούτου Σπουδών για το Πρόσφατο Παρελθόν και του Ιδρύματος America for Bulgaria.

Η κολεκτιβοποίηση στη Βουλγαρία πραγματοποιήθηκε μέσω των επονομαζόμενων Εργατικών Συνεταιριστικών Αγροκτημάτων (ΕΣΑ) από το 1944 έως τα τέλη της δεκαετίας του 1950 και μπορεί να χωριστεί σε τέσσερις περιόδους. Η πρώτη διήρκεσε από το 1944 έως το 1948. Τον Απρίλιο του 1945 εκδόθηκε ο σχετικός νόμος και ξεκίνησε μια τεράστια προπαγανδιστική εκστρατεία για την προώθηση της κολεκτιβοποίησης ως της πιο προοδευτικής μορφής συνεταιριστικής καλλιέργειας της γης. Οι αγρότες εξαναγκάστηκαν έμμεσα να ενταχθούν στα ΕΣΑ, με την εισαγωγή χαμηλών σταθερών τιμών προμηθειών για τη γεωργική παραγωγή, καθώς και με υποχρεωτικές ποσοστώσεις παραγωγής και απόδοσης (που ονομάζονταν «σχέδια σποράς») για τους αγρότες που αρνούνταν να ενταχθούν. Την ίδια στιγμή, ξεκίνησε μια εκστρατεία διάκρισης με ταξικά κριτήρια, εμπνευσμένη από τη λεγόμενη «πάλη ενάντια στους κουλάκους» στη Σοβιετική Ένωση, που στόχευε στην απομόνωση και στον περιορισμό της επιρροής των πλούσιων και ρηξικέλευθων αγροτών. Με τη δημιουργία μιας Κεντρικής Συνεταιριστικής Ένωσης το 1947, όλα τα μέχρι τότε ανεξάρτητα συνεταιριστικά αγροκτήματα τέθηκαν ουσιαστικά υπό κρατικό έλεγχο. Το τέλος αυτής της πρώτης περιόδου σηματοδότησε η έκδοση νόμου για την υποχρεωτική αγορά αγροτικών εργαλείων μεγάλου μεγέθους, που βρίσκονταν στα χέρια ιδιωτών τον Φεβρουάριο του 1948. Οι κάτοχοί τους αποζημιώθηκαν με κρατικά αξιόγραφα, τα οποία όμως λόγω του πληθωρισμού έχασαν την αξία τους με τον χρόνο. Με το μεγαλύτερο μέρος της αρόσιμης γης και των γεωργικών εργαλείων στην κυριότητα των ΕΣΑ, με υψηλές ποσοστώσεις υποχρεωτικής παράδοσης για τους ελάχιστους εναπομείναντες ιδιώτες αγρότες και υπό πολιτική πίεση, η ένταξη στα συνεταιριστικά αγροκτήματα αποτέλεσε τη μόνη εναλλακτική λύση για τους αγρότες. Η δεύτερη περίοδος διήρκεσε από το 1948 έως το 1951. Ήταν η πιο βίαιη περίοδος της αναγκαστικής κολεκτιβοποίησης των Βουλγάρων αγροτών, που συνοδεύτηκε από μαζικές αγροτικές εξεγέρσεις στις βορειοδυτικές επαρχίες της χώρας. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η αγροτική παραγωγή κινούνταν σε χαμηλά επίπεδα και αποσκοπώντας στον περιορισμό της κοινωνικής έντασης, το καθεστώς έκανε πίσω. Αυτό σηματοδότησε την έναρξη της τρίτης περιόδου, η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί ως η περίοδος της «επιβράδυνσης», διήρκεσε δε έως τα μέσα της δεκαετίας του 1950. Η τέταρτη και τελευταία περίοδος διήρκεσε από το 1956 έως το έβδομο συνέδριο του ΚΚΒ το 1958, το συνέδριο του «νικηφόρου σοσιαλισμού», όπου και ανακοινώθηκε ότι το 95% της αρόσιμης γης της χώρας είχε κολεκτιβοποιηθεί. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, πολλοί αγρότες είχαν ήδη γυρίσει την πλάτη τους στη γεωργία, η αστικοποίηση ήταν σε πλήρη εξέλιξη και η μετανάστευση στις πόλεις έγινε ο κανόνας.

→

Κουλάκος (kulak) – στα ρωσικά, ο ευκατάστατος αγρότης που στην κομμουνιστική ορολογία υποδηλώνει τους δυνητικούς εχθρούς του καθεστώτος μεταξύ των αγροτών.

Ε-6. Στατιστικά στοιχεία για τη σχολική εκπαίδευση, τις βιβλιοθήκες, τις ομάδες χορού, τα πολιτιστικά κέντρα και τους κινηματογράφους στις αγροτικές περιοχές της Ρουμανίας

Σχολική εκπαίδευση: Κατά τη σχολική χρονιά 1948-1949, 1.291.063 μαθητές παρακολούθησαν τον στοιχειώδη κύκλο σπουδών (1η έως 4η τάξη), 162.674 τον μεσαίο κύκλο (5η έως 8η τάξη) και 353 τον δευτεροβάθμιο κύκλο (9η έως 13η τάξη). Κατά τη σχολική χρονιά 1964-1965, 1.116.280 μαθητές παρακολούθησαν τον στοιχειώδη κύκλο, 1.005.760 τον μεσαίο κύκλο και 47.628 τον δευτεροβάθμιο κύκλο. Τα αριθμητικά στοιχεία αναφέρονται σε ημερήσια και εσπερινά μαθήματα, καθώς και σε μαθήματα εκπαίδευσης εξ αποστάσεως.

Πολιτιστικά κέντρα και «σχολές ανάγνωσης: Το 1951 υπήρξαν 4.931, το 1952 ήταν 12.071 και το 1961 ήταν 11.945.

Βιβλιοθήκες: Το 1955 καταγράφηκαν μόνο 612 «δημοτικές» βιβλιοθήκες, ενώ το 1961 υπήρχαν 2.810 (με περίπου 15.363.810 βιβλία). Τα δεδομένα αναφέρονται σε αγροτικά κέντρα, τα οποία αποτελούνταν από πολλά χωριά. Επιπλέον, υπήρχαν πάνω από 3.500 βιβλιοθήκες σε χωριά με περίπου 4.500.000 βιβλία.

Ομάδες χορού: Το 1964 υπήρχαν 9.500 σ' όλη την επικράτεια, με ρεπερτόριο όχι μόνο παραδοσιακών χορών, ειδικά για την εθνογραφία των περιοχών όπου έδιναν παραστάσεις, αλλά κομματιών «εμπνευσμένων από τη νέα ζωή του λαού, με ενδεικτικούς τίτλους όπως *Εργασία, καρ-*

πός και ζωή, Μετακομίσαμε σε νέο σπίτι, Γάμος στο Συνεταιρικό Γεωργικό Νοικοκυριό κ.λπ.»,

Κινηματογράφοι: Το 1963 υπήρχαν 4.509 αγροτικές «κινηματογραφικές μονάδες» και το 1964 ήταν 5.209. Επιπλέον, υπήρχαν 94 τροχήλατες κινηματογραφικές μονάδες που ταξίδευαν σε όλη τη χώρα.

Anuarul statistic al României [Ετήσιο Στατιστικό Δελτίο της Ρουμανίας] 1965, σελ. 456-457, 508· Moraru 1964, σελ. 330-331, 352, 363, 364.

Παρουσιάστε αυτά τα στατιστικά δεδομένα με τη μορφή πίνακα ή γραφήματος. Συγκρίνετέ τα και περιγράψτε τις τάσεις και τις διαδικασίες χρησιμοποιώντας πληροφορίες από άλλες πηγές, ιδίως στατιστικά στοιχεία για τον αστικό και αγροτικό πληθυσμό (κεφ. Ε-3). Ενισχύουν ή αντίκεινται στα προηγούμενα δεδομένα;

Οι εκπαιδευτικοί θα χωρίσουν τους μαθητές σε δύο ομάδες. Και οι δύο ομάδες θα περιγράψουν τη ζωή των αγροτών στη Ρουμανία και τη Βουλγαρία. Η μία ομάδα θα δουλέψει με τις δύο φωτογραφίες της ενότητας αυτής, το παραδοσιακό τραγούδι «Αρχηγός της Μπριγάδας των Βοσκών» και την απόφαση του υπουργικού συμβουλίου του Ιουνίου του 1953. Η άλλα ομάδα θα δουλέψει με την έκθεση της Σεκουριτάτε, τη συνέντευξη του δημοδιδάσκαλου Ζλάτκο και τα στατιστικά δεδομένα για τη σχολική εκπαίδευση, τις βιβλιοθήκες κ.λπ. στις αγροτικές περιοχές της Ρουμανίας.

Όταν οι μαθητές ολοκληρώσουν τις εργασίες τους, θα συγκρίνουν τη δουλειά τους. Θα συζητήσουν αν διαφέρουν οι περιγραφές τους και θα αιτιολογήσουν τις όποιες διαφορές. Για παράδειγμα, μπορούν να συζητήσουν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι ιστορικοί όταν έχουν στη διάθεσή τους μόνο το επίσημο και/ή προπαγανδιστικό υλικό. Μπορούν να χρησιμοποιήσουν τη συνέντευξη του Ζλάτκο για να καταδείξουν το πώς οι ατομικές εμπειρίες είναι πολύπλευρες και πολύπλοκες. Μπορούν να προβληματιστούν σχετικά με τη διαφορετική εμπειρία των Ρουμάνων και των Βουλγάρων με τα συνεταιριστικά αγροκτήματα. Μπορούν να συζητήσουν πώς οι νέες πηγές μπορούν να αλλάξουν προηγούμενες ερμηνείες του παρελθόντος. Χρησιμοποιώντας στοιχεία από τις πηγές, μπορούν να δείξουν γιατί οι ιστορικοί πρέπει να λάβουν υπόψη τις διαφορετικές προοπτικές και εμπειρίες των ανθρώπων στο παρελθόν. Μπορούν να συζητήσουν τους λόγους υπέρ και κατά των συνεταιριστικών αγροκτημάτων κ.λπ.

Ε.2. ΕΚΒΙΟΜΗΧΑΝΙΣΗ

Ε-7. Συγκέντρωση του Λαϊκού Μετώπου στο Σαράγιεβο με τη συμμετοχή των ταξιαρχιών της εργαζόμενης νεολαίας, 1948

Φωτογραφική Συλλογή, Μουσείο Ιστορίας Σαράγιεβο.

Οι εθελοντικές ταξιαρχίες της εργαζόμενης νεολαίας σχηματίστηκαν στη Γιουγκοσλαβία αμέσως μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου προκειμένου να εμπλακεί η νεολαία στην ανασυγκρότηση της χώρας, αλλά και να κατηχηθεί με τη νέα ιδεολογία. Πολλοί νέοι από άλλες χώρες, ειδικά από τη Δύση, ήρθαν στη Γιουγκοσλαβία για να συμμετάσχουν στις ταξιαρχίες. Το πιο γνωστό εγχείρημα των ταξιαρχιών ήταν η συμμετοχή τους στη δημιουργία της σιδηροδρομικής γραμμής Σάμακ-Σαράγιεβο στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, όταν χιλιάδες νέοι από τη Γιουγκοσλαβία και το εξωτερικό εργάστηκαν με πολύ απλά εργαλεία στην κατασκευή μιας γραμμής μήκους 239 χιλιομέτρων που ήταν γεμάτη με αρκετές γέφυρες και σήραγγες. Ένα δημοφιλές σύνθημα της εποχής ήταν το «Δημιουργούμε τη σιδηροδρομική γραμμή – Η σιδηροδρομική γραμμή μάς δημιουργεί», που υποδήλωνε ότι η εργασία έκανε τους νέους να γίνουν συνειδητοί προλετάριοι. Οι ταξιαρχίες συμμετείχαν επίσης στην κατασκευή του αυτοκινητόδρομου Αδελφοσύνη και Ενότητα (βλ. πηγή Ε-31.) Με την τεχνολογική ανάπτυξη του κατασκευαστικού τομέα, οι ταξιαρχίες έγιναν λιγότερο δημοφιλείς, αλλά υπήρξε μια προσπάθεια να επαναδραστηριοποιηθούν στη δεκαετία του 1970, καθώς θεωρείτο ότι η συνένωση των νέων θα λειτουργούσε ως εμπόδιο στην ανάπτυξη των εθνικισμών. Αυτές οι «δράσεις εργασίας για τη νεολαία» αποτέλεσαν επίσης ένα φυτώριο νεανικής κουλτούρας.

Το Λαϊκό Μέτωπο ήταν μια ευρεία οργάνωση που περιλάμβανε όλους εκείνους που –πρόθυμα ή όχι– υποστήριζαν το κομμουνιστικό καθεστώς. Ασχολήθηκε με την οργάνωση των ταξιαρχιών της εργαζόμενης νεολαίας την εποχή της μεταπολεμικής ανασυγκρότησης.

Ε-8. Το χαλυβουργείο στη Ζένικα

α. «Σύντροφοι, εφορμήστε στα μέταλλα μέχρι το τελευταίο κυβικό μέτρο»

Φωτογραφική Συλλογή, Μουσείο Ιστορίας Σαράγιεβο.

β. Αποσπάσματα από ομιλία του Τίτο στη Ζένικα στις 12 Οκτωβρίου 1958

Μιλώντας για μια εγκατάσταση αυτού του είδους ή ένα μεγάλο εργοστάσιο γενικότερα, δεν μπορούμε να μιλάμε μόνο για τόνους χάλυβα ή άλλα αγαθά που παράγονται εδώ. Πρέπει πάντοτε να έχουμε κατά νου πώς διαμορφώνονται οι σοσιαλιστικοί εργάτες μας σε τέτοια εργοστάσια, ο εργαζόμενος λαός μας, οι οποίοι πρέπει να γνωρίζουν τον ρόλο τους, τη σπουδαιότητά τους, τις υποχρεώσεις τους. Από αυτή την άποψη, αυτό το μεγάλο χαλυβουργικό συγκρότημα της Λαϊκής Δημοκρατίας της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης παίζει σημαντικό ρόλο. Επειδή εδώ έρχονται άνθρωποι από τα χωριά, μερικοί από τους οποίους μέχρι τον πόλεμο δεν γνώριζαν τι ήταν ένα εργοστάσιο. Αυτοί οι άνθρωποι κάποτε ήταν εντελώς διαφορετικοί από εσάς σήμερα. Ήρθαν ή έρχονται τώρα από τα χωριά για να γίνουν εργάτες και να χρησιμοποιήσουν τις δημιουργικές τους ικανότητες για να συνεισφέρουν στην ανάπτυξη ολόκληρης της χώρας μας.

Ademović κ.ά., 1967, σελ. 46.

Το χαλυβουργείο στη Ζένικα, το οποίο είχε υποστεί σημαντικές καταστροφές στη διάρκεια του πόλεμου, ήδη από το 1946 είχε φτάσει στο ζενίθ της προπολεμικής του παραγωγής. Βρισκόταν σε μια περιοχή πλούσια σε ανθρακωρυχεία και σιδηρομετάλλευμα και από το 1948 έως το 1958 ήταν το μεγαλύτερο μεταλλουργικό κέντρο της χώρας. Αρκετοί βοσνιακοί υδροηλεκτρικοί και θερμοηλεκτρικοί σταθμοί τού παρείχαν τις απαραίτητες πηγές ενέργειας. Το χαλυβουργείο έγινε σύμβολο της εκβιομηχάνισης και της επιτυχίας του σοσιαλισμού στη Γιουγκοσλαβία και ιδιαίτερα στη Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης (βλέπε το οικόσημό του, πηγή Ε-9).

1. Γιατί το χαλυβουργείο στη Ζένικα ήταν σημαντικό για τη Γιουγκοσλαβία; Πώς εξήγησε ο Τίτο τη σπουδαιότητά του; Πώς είδε τον ρόλο του χαλυβουργείου στη διαμόρφωση του «σοσιαλιστικού εργάτη»; **2.** Η εκβιομηχάνιση της Σοβιετικής Ένωσης περιγράφεται στο γνωστό διήγημα του Νικολάι Οστρόφσκι *Πώς δενόταν τ' ατσάλι*, όπου παρουσιάζει τις ηρωικές προσπάθειες ενός νέου ρομαντικού κομμουνιστή να χτίσει μια νέα ανθρώπινη και δίκαιη κοινωνία (βοηθώντας στη μετατροπή της χώρας του από γεωργική σε βιομηχανική), οι οποίες χρησίμευσαν ως ιδανικό πρότυπο για άλλες σοσιαλιστικές χώρες. Βρείτε το μοτίβο στις παραπάνω πηγές και υπογραμμίστε τις λέξεις και τις φράσεις που σχετίζονται με αυτό. Διαβάστε το βιβλίο και συζητήστε το στην τάξη.

Ε-9. Σύμβολα εκβιομηχάνισης. Το οικόσημο της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης

https://sh.wikipedia.org/wiki/Grbovi-jugoslovenskih_socijalisti%C4%8Dkih_republika, ανάκτηση στις 26.09.2016.

Το οικόσημο της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης υιοθετήθηκε στις 31 Δεκεμβρίου 1946. Συζητήστε τα σύμβολα, τις εικόνες και τα μηνύματά του. Ποια είναι η σημασία των δύο καμινάδων του εργοστασίου από τις οποίες βγαίνει καπνός; Ποια είναι τα μειονεκτήματα της βιομηχανικής ανάπτυξης;

Ε-10. Αποσπάσματα από έκθεση σχετικά με τη ναυπηγική βιομηχανία της Γιουγκοσλαβίας

Την περίοδο 1968-1984, από 11 εκατομμύρια και πλέον τόνους νεκρού βάρους, ποσοστό 93,5% προοριζόταν για εξαγωγή. Από αυτούς, το 82,2% πουλήθηκε σε ιδιοκτήτες στη Δύση και το υπόλοιπο παραδόθηκε στη Σοβιετική Ένωση. Τα τελευταία τριάντα χρόνια η Γιουγκοσλαβία εξήγαγε πλοία σε 67 χώρες, συμπεριλαμβανομένων όλων των κύριων ναυπηγικών κρατών εκτός της Ιαπωνίας, της Νότιας Κορέας και της Ισπανίας. Τα πλοία που ναυπηγήθηκαν για λογαριασμό των Νορβηγών και των Σουηδών, όταν η ναυπηγική σε αυτές τις χώρες βρισκόταν σε υψηλά επίπεδα, αναφέρονται ως πειστήριο του γιουγκοσλαβικού προϊόντος.

Για χρόνια η Γιουγκοσλαβία έχει διατηρήσει περισσότερο ή λιγότερο σταθερή παραγωγή και κατατάσσεται στις δέκα κορυφαίες χώρες της παγκόσμιας ναυπηγικής βιομηχανίας. Τα τελευταία χρόνια, τα ναυπηγεία κατάφεραν να εδραιώσουν τη θέση τους, καταλαμβάνουν δε την έκτη θέση στον κατάλογο με παραγωγή περίπου 2,5% του παγκόσμιου συνόλου.

Λόγω των μεγάλων ζημιών που υπέστησαν τα πλοία που συνέβαλαν στην πολεμική προσπάθεια των συμμάχων κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, η Γιουγκοσλαβία ανέκτησε την προπολεμική χωρητικότητα της το 1958 (περίπου 411.000 κόροι ολικής χωρητικότητας [κοχ]). Από τότε έχει σημειωθεί σχετικά σταθερή ανάπτυξη. Κατά τη μεταπολεμική περίοδο μέχρι το 1975, απέκτησε περίπου 2,4 εκατομμύρια κοχ, αλλά δεν έφθασε μέχρι το προπολεμικό ποσοστό του παγκόσμιου συνόλου –με 0,62% το 1939 και 0,56% το 1975.

Maritime Reporter and Engineering News, Μάιος 1986, σελ. 42.

Η ναυπηγική βιομηχανία ήταν ένας από τους πιο κερδοφόρους κλάδους της γιουγκοσλαβικής παραγωγής και είχε κατά κύριο λόγο εξαγωγικό προσανατολισμό. Τα περισσότερα ναυπηγεία βρίσκονταν στη Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Κροατίας (86% των γιουγκοσλαβικών πλοίων κατασκευάζονταν σε κροατικά ναυπηγεία). Σύμφωνα με την ποσότητα και την ποιότητα των πλοίων της, η Γιουγκοσλαβία ήταν μια «υπερδύναμη». Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, η Γιουγκοσλαβία ήταν η τρίτη μεγαλύτερη ναυπηγική χώρα στον κόσμο.

Ε-11. Στατιστικά στοιχεία για την ελληνική εμπορική ναυτιλία

Συνεχίζοντας μια μακροχρόνια παράδοση, στη μεταπολεμική εποχή, η ελληνική εμπορική ναυτιλία σημείωσε σημαντική ανάπτυξη, αποτελώντας έναν από τους ισχυρότερους πυλώνες της ελληνικής οικονομίας. Η αύξηση αυτή απεικονίζεται στον Πίνακα Α με τους δέκα μεγαλύτερους εμπορικούς στόλους παγκοσμίως και στον Πίνακα Β, ο οποίος καταγράφει την ανάπτυξη του ελληνικού εμπορικού στόλου (πλοία που φέρουν ελληνική σημαία και πλοία καταγεγραμμένα στο όνομα Ελλήνων πλοιοκτητών) από το 1949 έως το 1990.

Α. Οι μεγαλύτεροι εμπορικοί στόλοι παγκοσμίως 1973-1992

Χώρα	1973	Παγκόσμιος στόλος (%)	1983	Παγκόσμιος στόλος (%)	1992	Παγκόσμιος στόλος (%)
Λιβερία	49,9	17	67,6	16	55,2	12
Ιαπωνία	36,8	13	40,8	10	25,4	6
Μεγ. Βρετανία	30,2	10	19,1	4		
Νορβηγία	23,6	8	19,2	5	22,6	5
Ελλάδα	19,3	7	37,5	9	24,5	6
(Ελληνόκτητος)	(42,6)	(15)	(56,1)	(13)	(56,9)	(12)
Ρωσία	17,4	6	24,5	6	26,4**	6
ΗΠΑ*	14,9	5	19,4	5	18,2	4
Παναμάς	9,6	3	34,7	8	49,6	11
Ιταλία	8,9	3	10	2	—	
Γαλλία	8,3	3	10	2	—	—
Μπαχάμες	—		—		20	5
Κίνα	—		—	2	13,9	3
Κύπρος	—		—	1	20,4	5
Α. Σύνολο των 10 πρώτων	218,8	75	282,8	67	276,2	62
Β. Παγκόσμιος στόλος (Α)/(Β)	289,9	100	422,6	100	444,3	100

Β. Ο ελληνόκτητος εμπορικός στόλος 1949-1990

Έτος	Ελληνικής σημαίας στόλος	Ελληνόκτητος στόλος	Ρυθμός ανάπτυξης (%)	Παγκόσμιος στόλος	Ρυθμός ανάπτυξης (%)
1949	1.301	2.377		82.300	
1950	1.265	2.930	23	84.600	3
1955	1.270	6.906	16	100.600	3
1960	5.575	12.201	-2	129.800	4
1965	7.198	18.575	13	160.400	5
1970	12.850	30.899	15	227.490	7
1975	25.108	48.298	6	342.162	10
1980	41.422	53.626	1	419.911	2
1985	28.646	46.909	-4	416.268	-1
1990	22.524	46.580	3	423.627	3

Χαρλαύτη, 2001, σελ. 434, 590-591.

Στις πηγές Ε-11α και Ε-11β παρατίθενται εντυπωσιακά στοιχεία σχετικά με την παρουσία στο παγκόσμιο στερέωμα της Γιουγκοσλαβίας και της Ελλάδας σε δραστηριότητες που σχετίζονται με τη ναυτιλία. Μελετήστε τις πηγές και βρείτε περισσότερες πληροφορίες σχετικά με: α) Την παραγωγή και την ποιότητα των ναυπηγείων της Γιουγκοσλαβίας· και β) Την ελληνική εμπορική ναυτιλία ως μια μακροχρόνια παράδοση. Στη συνέχεια, συγκρίνετε με την κατάσταση σήμερα. Βρείτε βιβλιογραφία ή ταινίες που αναφέρονται σε αυτή την παράδοση (λ.χ. για την Ελλάδα, την ταινία του Παντελή Βούλγαρη *Μικρά Αγγλία*, η οποία περιγράφει τη ζωή σ' ένα νησί πλοιοκτητών και ναυτικών, την Άνδρο, και βασίζεται στο μυθιστόρημα της Ιωάννας Καρυστιάνη, καθώς και την ποίηση του Νίκου Καββαδία που αντικατοπτρίζει την προσωπική εμπειρία της ζωής των ναυτικών).
Βλ. επίσης http://www.maritime-museum.gr/index.php

Ε-12. Ορθά ή λανθασμένα στατιστικά στοιχεία;

Η ποσοστιαία κατανομή των επενδύσεων ανά τομέα ήταν η εξής:

Βιομηχανία: 43,6% το 1950, 48,9% το 1965, 47,1% το 1987·

Δημόσια έργα: 5,9% το 1950, 3,9% το 1965, 4,7% το 1987·

Γεωργία: 10,6% το 1950, 16,3% το 1965, 16,7% το 1987·

Μεταφορές: 15,5% το 1950, 9,4% το 1965, 9,8% το 1987·

Αγαθά και Υπηρεσίες: 2,3% το 1950, 2.6% το 1965, 2,3% το 1987·

Δημόσια διοίκηση, Στέγαση και άλλες Υπηρεσίες: 12,2% το 1950 (από το οποίο, το 11,2% στη Στέγαση), 14,1% το 1965 (11,29%), 16% το 1987 (9,3%).

Anuarul statistic al Românei [Στατιστικό Δελτίο της Ρουμανίας] 1988, σελ. 59, 64.

Αυτά τα δημοσιευμένα στοιχεία χρειάζεται να τα δούμε με επιφύλαξη. Είναι γνωστό ότι οι κομματικοί αξιωματούχοι παραδοσιακά παραποιούσαν τα δεδομένα για να ωραιοποιήσουν τα επιτεύγματα του κομμουνιστικού καθεστώτος. Όχι μόνο οι πρώην αξιωματούχοι και τα διευθυντικά στελέχη του καθεστώτος το γνώριζαν, αλλά και οι απλοί άνθρωποι που έπρεπε να αντιμετωπίσουν την τεράστια διαφορά μεταξύ της πραγματικότητας και των αναφορών της προπαγάνδας. Θα πρέπει επίσης να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι το εθνικό νόμισμα υποτιμήθηκε πολλές φορές, ιδιαίτερα στη δεκαετία του 1980. Αξίζει τέλος να σημειωθεί ότι η άνοδος στην εξουσία του Νικολάε Τσαουσέσκου το 1965 επελέγη ως ορόσημο της μεταπολεμικής οικονομικής ανάπτυξης.

Φανταστείτε ότι είστε ιστορικός που διεξάγει έρευνα για τα οικονομικά επιτεύγματα της χώρας σας στις δεκαετίες του 1960, του 1970 και του 1980. Ποιους παράγοντες και ποια δεδομένα θα λάβετε υπόψη σας; Πώς θα είστε σίγουροι για την αξιοπιστία και την ακρίβεια των στατιστικών πηγών σας;

Ε-13. Το Devrim, το πρώτο αυτοκίνητο τουρκικής κατασκευής

Το πρώτο αυτοκίνητο τουρκικής κατασκευής, το Devrim (= επανάσταση), συμβόλισε την επιθυμία του στρατιωτικού καθεστώτος για επιστροφή στην κρατιστική εκβιομηχάνιση. Στην πραγματικότητα, οι στρατιωτικοί είχαν αποκαλέσει το πραξικόπημά τους «επανάσταση». Το αυτοκίνητο Devrim υπογράμμιζε την αυτάρκεια της τουρκικής οικονομίας μέσω της απασχόλησης εγχώριου εργατικού δυναμικού. Λόγω των συζητήσεων σχετικά με την υπανάπτυξη και την έκβαση της γεωργικής ανάπτυξης κατά την προηγούμενη δεκαετία, αυτό το εγχείρημα είχε επίσης σημαντικές συμβολικές συνδηλώσεις. Το αυτοκίνητο κατασκευάστηκε σχεδόν εξ ολοκλήρου από εγχώρια εξαρτήματα. Τούρκοι μηχανικοί και εργάτες παρήγαγαν τέσσερα πρωτότυπα του Devrim σε περίπου 120 ημέρες. Η πρωτοβουλία αυτή δεν συνεχίστηκε, δεδομένου ότι ήταν ασύμφορη η κατασκευή αυτοκινήτων με μεθόδους υψηλής έντασης εργασίας σε μικρή κλίμακα, σε σύγκριση με τις τεχνικές μαζικής παραγωγής της Δύσης.

α. Άρθρο εφημερίδας

Ένα από τα αυτοκίνητα που κατασκευάστηκε στο Εσκίσεχιρ δόθηκε ως δώρο στον πρόεδρο Γκιουρσέλ. Όλες οι προετοιμασίες έχουν ολοκληρωθεί για τη μετάβαση στη μαζική παραγωγή.

Καθώς έπαιρνε τα κλειδιά του αυτοκινήτου μπροστά από τη Μεγάλη Εθνική Συνέλευση, ο Γκιουρσέλ είπε: «Συγχαίρω τους άξιους μηχανικούς και τους εργάτες των Κρατικών Σιδηρόδρομων που έκαναν την κατασκευή αυτού του αυτοκινήτου εφικτή. Από σύμπλεγμα κατωτερότητας, είχε υποστηριχτεί ότι δεν θα μπορούσε να κατασκευαστεί ένα αυτοκίνητο στην Τουρκία. […]

ΔΥΤΙΚΗ ΣΚΕΨΗ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΣΚΕΨΗ

Το μαύρο αυτοκίνητο με τον Γκιουρσέλ σταμάτησε μετά από μερικές εκατοντάδες μέτρα και το πλήθος συγκεντρώθηκε γύρω του. Ο οδηγός είπε στον Γκιουρσέλ: «Κύριε, μείναμε από βενζίνη». Ύστερα ο Γκιουρσέλ βγήκε από το αυτοκίνητο και επέκρινε την αφηρημάδα του οδηγού λέγοντας: «Έχουμε κατασκευάσει ένα αυτοκίνητο σκεπτόμενοι με τον δυτικό τρόπο, αλλά ξεχάσαμε να το ανεφοδιάσουμε, σκεπτόμενοι με τον ανατολίτικο τρόπο».

εφ. *Milliyet*, 30 Οκτωβρίου 1961.

β. Ένα αντίγραφο του Devrim

http://pics.imcdb.org/0ge28/283260-vlcsnap-2011-01-19-17h10m03s125.jpg, ανάκτηση στις 17.08.2016.

Ε-14. Εξόρυξη θείου στα όρη Καλιμάνι: Ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα μιας κακής επένδυσης την εποχή του κομμουνισμού

Η εξόρυξη θείου στα όρη Καλιμάνι στη βόρεια Ρουμανία καταδεικνύει την επιθυμία του Τσαουσέσκου να μετατρέψει τη Ρουμανία σε μια οικονομικά ανεξάρτητη χώρα, ασχέτως κόστους. Η μονάδα ξεκίνησε να λειτουργεί το 1969 και σε εποχές μέγιστης παραγωγής απασχολούσε περίπου 8.000 εργάτες. Σε κοντινή απόσταση, μια «πόλη» άρχισε να αναπτύσσεται, με κυλικεία, μαγαζιά και κουρεία. Η μονάδα έκλεισε το 1997, εν μέσω κατηγοριών ότι την κομμουνιστική περίοδο τα αριθμητικά στοιχεία είχαν παραποιηθεί σε μεγάλο βαθμό.

http://carieradesulf.blogspot.ro/, ανάκτηση στις 6.05.2015.

Διαβάστε με προσοχή τις πηγές και τα Κλειδιά. Ήταν όλες οι αποφάσεις σχετικά με την κατασκευή εργοστασίων, όλα τα αριθμητικά στοιχεία παραγωγής κ.ο.κ. αξιόπιστα και ασφαλή από οικονομική άποψη; Βρείτε στις πηγές άλλους λόγους, εκτός από οικονομικούς, που οδήγησαν στην ανάληψη τέτοιων εγχειρημάτων.

Ε-15. Προπαγανδιστική φωτογραφία του μεταλλουργικού συγκροτήματος «Λένιν» στο Κρεμίκοβτσκι της Βουλγαρίας, 1985

http://www.lostbulgaria.com/?p=3075, ανάκτηση στις 17.08.2016.

Ε-16. Γυναίκες που φοράνε τη *βατένκα

Γυναίκες του Κρεμίκοβτσκι,
Θα μείνετε ανώνυμες
Στο μυαλό μου…
Σας βλέπω
Το πρωί, να διώχνετε την κούραση της νυχτερινής βάρδιας,
Σας ακούω
Να μιλάτε για τα σπίτια σας,
Σας νιώθω
Να σχεδιάζετε δυναμικά μονοπάτια
Με τη δουλειά σας…
Γυναίκες του Κρεμίκοβτσκι,
Γυναίκες που φοράτε τη βατένκα.
Οι καρδιές σας,
Τα χέρια σας παραμένουν νεανικά.
Θα είναι πάντα σε θέση
Να θωπεύουν τους δυνατούς

**Βατένκα*: Χοντρό καπιτονέ πανωφόρι που συνήθως φοράνε οι οικοδόμοι

Κρατικά Αρχεία Σόφιας, φάκ. 2337/1/61.

Ποιος είναι ο σκοπός και το νόημα αυτού του ποιήματος; Πώς συνδέεται με την πηγή Ε-15; Περιγράψτε τη φωτογραφία: Τα ρούχα και τη γλώσσα σώματος των δύο γυναικών, το φόντο και τη γωνία λήψης. Νομίζετε ότι αυτές οι δύο πηγές είναι προϊόν προπαγάνδας; Εξηγήστε και παρουσιάστε τα επιχειρήματά σας.

E-17. Το εργοστάσιο της Επιχείρησης Ενέργειας στο Κόσοβο

©Αρχείο Ινστιτούτου Ιστορίας – Πρίστινα.

E-18. Το ορυχείο Τρέπκα στη Μιτρόβιτσα του Κοσόβου

Το ορυχείο Τρέπκα βρίσκεται στη Μιτρόβιτσα […]. Τους ορυκτούς πόρους του Κοσόβου εκμεταλλεύτηκαν οι Ιλλυριοί πρόγονοί μας, αργότερα οι Βυζαντινοί, οι Τούρκοι και τέλος η Σερβία και η Γιουγκοσλαβία.

Η αρχική γεωλογική έρευνα πραγματοποιήθηκε από Βρετανούς γεωλόγους το 1924. Δύο χρόνια αργότερα, δόθηκαν σε βρετανική εταιρεία περιορισμένης ευθύνης τα δικαιώματα εκμετάλλευσης για περίοδο πενήντα ετών. Στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι Γερμανοί κράτησαν το ορυχείο ανοιχτό, αν και τα επίπεδα παραγωγής μειώθηκαν σημαντικά. Την περίοδο 1945-1990, η ετήσια παραγωγή του ορυχείου ανερχόταν σε 600.000 τόνους.

Κατά τη διάρκεια των 58 ετών λειτουργίας του, η μονάδα στην Τρέπκα έχει «παραγάγει» τρία εκατομμύρια τόνους ορυκτών με μέση περιεκτικότητα 9% (Pb και Zn) ή περίπου 3 εκατομμύρια τόνους μετάλλου (Pb και Zn).

http://www.trepca-akp.com/pages/posts/2/, ανάκτηση στις 12.08.2016.

Το ορυχείο Τρέπκα, το οποίο εξακολουθεί να λειτουργεί αλλά βρίσκεται σε παρακμή, ήταν μία από τις μεγαλύτερες βιομηχανικές μονάδες όχι μόνο στο Κόσοβο αλλά σε όλη τη Γιουγκοσλαβία. Χιλιάδες εργάτες (Αλβανοί, Σέρβοι, Μαυροβούνιοι, Βόσνιοι) εργάστηκαν στη μονάδα.

E-19. Ποσοστό γυναικών που εργάζονταν στη βιομηχανία κλωστοϋφαντουργίας της Σερβίας και της Γιουγκοσλαβίας

	1952-1959	1960-1969	1970-1979	1980-1989
Ποσοστό γυναικών που εργάζονταν στη βιομηχανία κλωστοϋφαντουργίας της Σερβίας	56,75%	60,4%	66%	71%
Αριθμός γυναικών που εργάζονταν στη βιομηχανία κλωστοϋφαντουργίας της Σερβίας	16.354	44.662	67.915	105.059
Ποσοστό γυναικών που εργάζονταν στη βιομηχανία κλωστοϋφαντουργίας της Γιουγκοσλαβίας	63%	64%	68%	73%
Αριθμός γυναικών που εργάζονταν στη βιομηχανία κλωστοϋφαντουργίας της Γιουγκοσλαβίας	67.800	124.734	197.000	302.020
Ποσοστό γυναικών που εργάζονταν στη βιομηχανία κλωστοϋφαντουργίας της Γιουγκοσλαβίας σε σχέση με τον συνολικό αριθμό εργαζομένων στη βιομηχανία και τη μεταλλευτική βιομηχανία της Γιουγκοσλαβίας	8,3%	9,8%	11,1%	12,1%

Statistički godišnjak NR Srbije za 1952, Beograd: Zavod za statistiku i evidenciju NR Srbije (*Επετηρίδα Στατιστικής της ΛΔ της Σερβίας, 1952*, Βελιγράδι: Ινστιτούτο Στατιστικής και Αρχείων της ΛΔ της Σερβίας), σελ. 176· 1953, σελ. 216· 1955, σελ. 59· 1974, σελ. 68, 73· 1977, σελ. 74, 73· 1979, σελ. 77-80· 1980, σελ. 107-110· 1982, σελ. 78-81· 1984, σελ. 91-94· 1986, σελ. 93-97· 1988, σελ. 97-101· 1990, σελ. 94-98· *Statistički godišnjak FNRJ 1954*, Beograd: Savezni zavod za statistiku (*Επετηρίδα Στατιστικής 1954*, Βελιγράδι: Ομοσπονδιακή Υπηρεσία Στατιστικής), σελ. 97· 1957, σελ. 106, 111, 115· 1962, σελ. 82, 83· *Statistički godišnjak SFRJ 1963*, Beograd: Savezni zavod za statistiku (*Επετηρίδα Στατιστικής της Γιουγκοσλαβίας 1963*, Βελιγράδι: Ομοσπονδιακή Υπηρεσία Στατιστικής), σελ. 101· 1964, σελ. 105· 1965, σελ. 106· 1966, σελ. 101· 1967, σελ. 95· 1968, σελ. 92-93· 1969, σελ. 94-95· 1970, σελ. 88-89· 1982, σελ. 125, 126, 128· 1984, σελ. 125, 126, 128. 1990, σελ. 144, 146.

Από το 1946, τα πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα των γυναικών ενσωματώθηκαν στο ομοσπονδιακό Σύνταγμα της Γιουγκοσλαβίας. Η μεταπολεμική γενιά των γυναικών είχε πολύ μεγαλύτερη πρόσβαση στην εκπαίδευση και στην αγορά εργασίας, εν μέρει λόγω των ευρύτερων διαδικασιών αστικοποίησης και εκβιομηχάνισης. Θεωρείτο ότι τα εργοστάσια κλωστοϋφαντουργίας εκσυγχρόνιζαν τη ζωή των γυναικών, ιδιαίτερα των γυναικών από εθνοτικές μειονότητες ή λιγότερο ευημερούσες δημοκρατίες (οι γυναίκες αποτελούσαν περίπου το 70% του εργατικού δυναμικού της κλωστοϋφαντουργίας). Μέχρι το 1947, ο αριθμός των εργαζόμενων γυναικών στη Γιουγκοσλαβία σχεδόν τριπλασιάστηκε. Η νέα σοσιαλιστική τάξη θεωρητικά εξίσωσε τους μισθούς ανδρών και γυναικών, αλλά συνέχισε να υποστηρίζει τον διαχωρισμό των επαγγελμάτων στις λεγόμενες θέσεις εργασίας ανδρών και γυναικών. Ορισμένα εργοστάσια είχαν τα δικά τους εστιατόρια, εγκαταστάσεις ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, εκπτωτικά καταστήματα, παιδικούς σταθμούς και συγκροτήματα κατοικιών, συχνά δε πρόσφεραν στους εργαζόμενους πακέτα διακοπών σε μειωμένες τιμές. Η ασφάλιση υγείας και συνταξιοδότησης κάλυπτε όλες τις ανάγκες των εργαζομένων, ενώ η εργατική νομοθεσία προέβλεπε οκτώ ώρες εργασίας ημερησίως (έως τέσσερις ώρες για τη μερική απασχόληση). Οι υπερωρίες και η απασχόληση κατά τη διάρκεια των διακοπών αμείβονταν επιπλέον. Το ντοκιμαντέρ μικρού μήκους του Κρέσο Γκόλικ «Από 3 έως 22» περιγράφει μια μέρα στη ζωή μιας εργάτριας σ' ένα εργοστάσιο κλωστοϋφαντουργίας στο Ζάγκρεμπ. Σηκώνεται στις 5 το πρωί, δύο ώρες πριν αρχίσει να εργάζεται, και όταν επιστρέφει στο σπίτι μαγειρεύει, ράβει και κάνει μπάνιο στο παιδί, ενώ ο σύζυγός της ξεκουράζεται μετά τη δουλειά. Το ντοκιμαντέρ δείχνει σαφώς ότι οι γυναίκες έπρεπε να επωμιστούν το βάρος της εκβιομηχάνισης.

Ε.3. ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

Ε-20. Η μείωση του αγροτικού πληθυσμού στην ανατολική Ευρώπη, 1950-1990

Χώρα	Ποσοστό αγροτικού πληθυσμού (% επί του συνόλου)					Μεταβολές στο ποσοστό του αγροτικού πληθυσμού από το 1950
	1950	1960	1970	1980	1987/1990	
Βουλγαρία	72,6	62,6	47,5	37,8	34,1	-38,5
Ρουμανία	76,6	67,9	59,2	50,4	45,6	-31,0
Γιουγκοσλαβία	79,2	71,7	61,4	53,9	48,0	-31,2
Πολωνία	60,0	51,3	47,7	41,3	38,4	-21,6
Ουγγαρία	55,5	52,5	47,4	43,6	40,8	-14,7

Ederhardt, 1993, σελ. 35.

Ε-21. Αστικοποίηση στην Ελλάδα

Εξέλιξη του συνολικού και αστικού πληθυσμού στην Ελλάδα, 1951-1981

		Συνολικός αστικός πληθυσμός (%)	% αστικού πληθυσμού σε πόλεις			
	Συνολικός πληθυσμός		10.000-20.000	20.000-1000.000	πάνω από 100.000	Αθήνα
1951	7.632.801	37,7	4,8	11,0	3,93	18,05
1961	8.388.533	43,3	5,8	9,69	5,63	21,12
1971	8.768.641	53,2	3,0	13,50	7,70	29,00
1981	9.760.300	58,1	6,3	14,60	6,90	31,07

Hastaoglou κ.ά., 1987, σελ. 156.

E-22. Αστικοποίηση στην Τουρκία 1927-2000

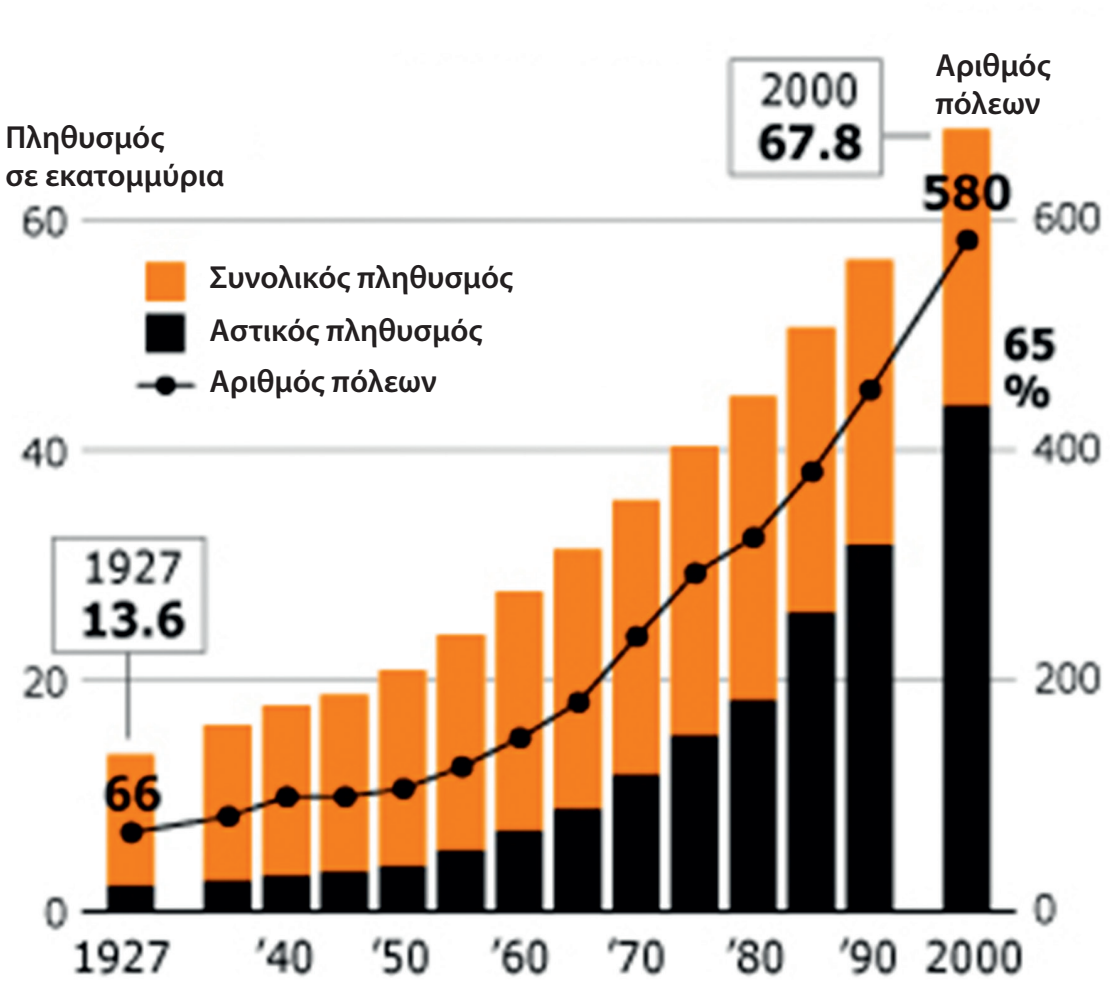

https://chronicle.fanack.com/turkey/economy/, ανάκτηση στις 17.08.2016.

E-23. Αστικός και αγροτικός πληθυσμός στην Τουρκία, 1945-1990

	Αστικός (%)	Αγροτικός (%)
1945	24,94	75,06
1950	25,04	74,96
1955	28,79	71,21
1960	31,92	68,08
1965	34,42	65,58

	Αστικός (%)	Αγροτικός (%)
1970	38,45	61,55
1975	41,81	58,19
1980	43,91	56,09
1985	53,03	46,97
1990	59,01	40,99

www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=202, ανάκτηση στις 28.08.2016.

Ε-24. Η αστική ανάπτυξη του Βελιγραδίου

Το πρώτο αστικό σχέδιο για την επέκταση του Βελιγραδίου κατά μήκος της αριστερής όχθης του ποταμού Σάβα προετοιμάστηκε το 1923. Το 1946, ο αρχιτέκτονας Νικόλα Ντόμπροβιτς σχεδίασε ένα ρυθμιστικό προσχέδιο του Νέου Βελιγραδίου. Έναν χρόνο αργότερα, το πρώτο πενταετές σχέδιο για την ανάπτυξη του Νέου Βελιγραδίου προέβλεπε την κατασκευή συγκροτημάτων στέγασης, μιας φοιτητούπολης και πολλών μνημειωδών κτιρίων για το Κόμμα. Στις 11 Απριλίου 1948, ξεκίνησαν οι εργασίες με τη συμμετοχή περίπου 5.000 ταξιαρχιών της εργαζόμενης νεολαίας απ' όλη τη Γιουγκοσλαβία. Η δεύτερη κατασκευαστική περίοδος ξεκίνησε το 1958 και ολοκληρώθηκε το 1969 με την οικοδόμηση του Ομοσπονδιακού Μεγάρου (την έδρα της κυβέρνησης), του ξενοδοχείου «Γιουγκοσλαβία», του αεροδρομίου του Βελιγραδίου κ.λπ.

α. Το Νέο Βελιγράδι τη δεκαετία του 1930: Η γέφυρα Βασιλέως Αλεξάνδρου το 1934

Ιστορικά Αρχεία Βελιγραδίου, http://www.arhiv-beograda.org/index.php/en/, ανάκτηση στις 20.09.2016.

β. Το Νέο Βελιγράδι τη δεκαετία του 1970: Η γέφυρα Μπράνκο (πρώην Βασιλέως Αλεξάνδρου)

Eterović, 1995, σελ. 27.

Ε-25. Επέκταση του σχεδίου πόλεως Αθηνών (1830-1970)

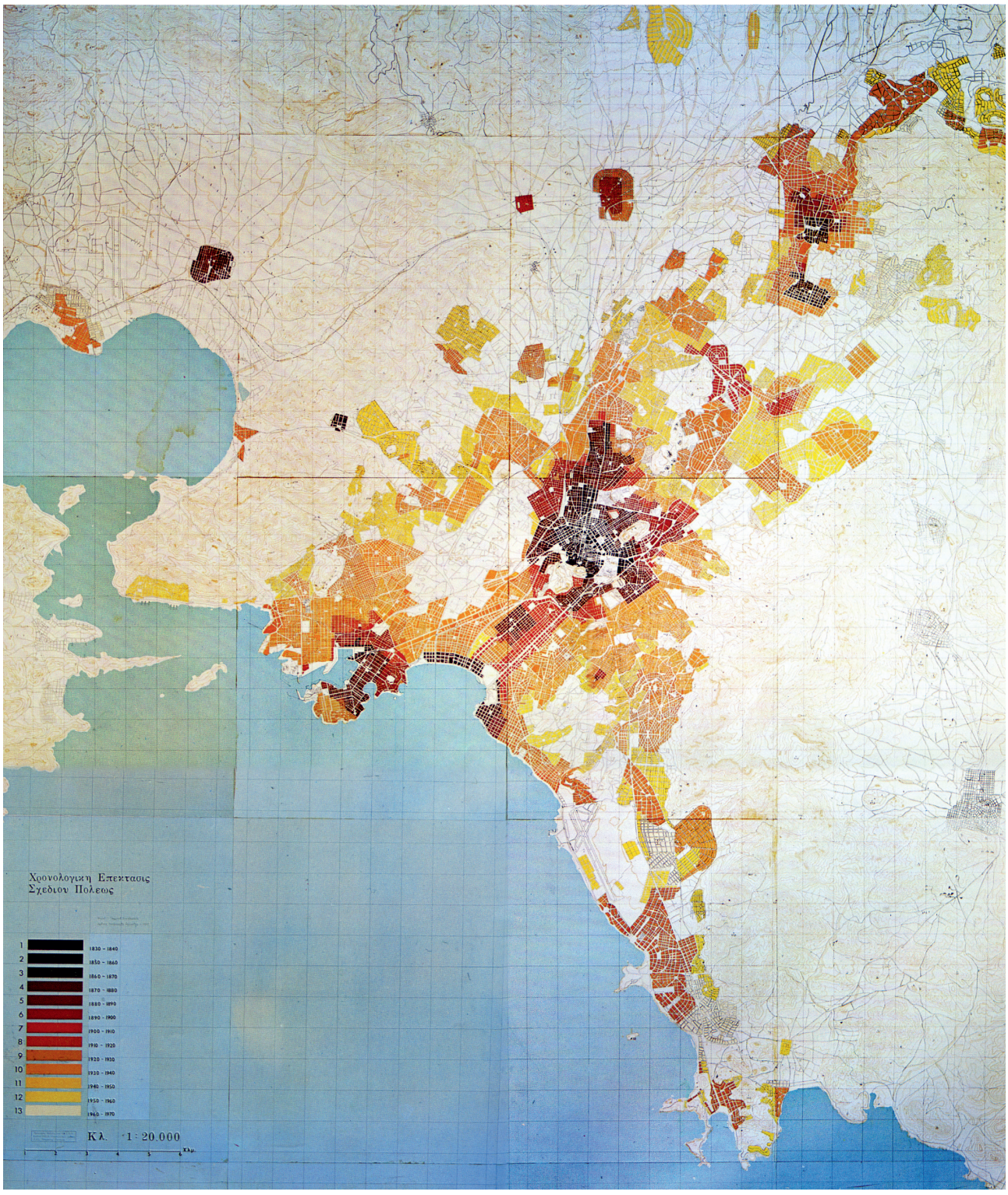

Τα προβλήματα της μείζονος περιοχής των Αθηνών, 1974.

Το 1965, το Υπουργείο Δημοσίων Έργων κατήρτισε το πρώτο Γενικό Σχέδιο για την Αθήνα. Αποτελούσε μια ολοκληρωμένη παρέμβαση στον πολεοδομικό σχεδιασμό της ελληνικής πρωτεύουσας, που επικεντρώθηκε στις χρήσεις της γης και σε προτάσεις για την ανάπτυξη της πόλης. Εμφανίστηκε σε μια εποχή όπου η αστική ανάπτυξη στην Ελλάδα και αλλού είχε πάρει πρωτοφανείς διαστάσεις. Βασικά χαρακτηριστικά της περιόδου ήταν τα μεταναστευτικά ρεύματα από την ύπαιθρο χώρα στα αστικά κέντρα και η ανασυγκρότηση του δομημένου περιβάλλοντος. Μεταξύ του 1940 και του 1971 ο αστικός πληθυσμός της Ελλάδας διπλασιάστηκε, φτάνοντας το 53,2% του συνολικού πληθυσμού, από το οποίο 32% κατοικούσε στην Αθήνα. Ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1950, το αθηναϊκό τοπίο είχε αλλάξει ως αποτέλεσμα της κατασκευής σύγχρονων πολυώροφων κτιρίων, ο αριθμός των οποίων αυξήθηκε σημαντικά τις δεκαετίες του 1970 και του 1980.

Ε-26. Ατμοσφαιρική ρύπανση στην Αθήνα

http://www.mihanitouxronou.gr/giati-forai-maska-o-kirios, ανάκτηση στις 17.08.2016.

Από τη δεκαετία του 1960, η Αθήνα αντιμετώπιζε σοβαρό πρόβλημα ατμοσφαιρικής ρύπανσης, κυρίως ως συνέπεια της κυκλοφοριακής συμφόρησης και της κατανάλωσης ακάθαρτου καυσίμου χαμηλής ποιότητας για τη θέρμανση και το μαγείρεμα. Παρόλο που η ποιότητα των καυσίμων βελτιώθηκε σταδιακά, τα επίπεδα σωματιδίων εξακολουθούν να είναι πολύ υψηλά σε σύγκριση με εκείνα άλλων μεγαλουπόλεων και τα πρότυπα για την ποιότητα του ατμοσφαιρικού αέρα κάτω από τα επίπεδα που καθορίζουν εθνικοί και διεθνείς οργανισμοί. Η φωτογραφία με τον νεαρό ακτιβιστή τραβήχτηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1980, κατά τη διάρκεια μιας διαδήλωσης ενάντια στην απροθυμία της κυβέρνησης να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά το ζήτημα.

Η ελληνική λέξη *νέφος* χρησιμοποιείται διεθνώς για να περιγράψει την ατμοσφαιρική ρύπανση μεγαλουπόλεων, όπως το Πεκίνο. Μελετήστε σύγχρονες περιπτώσεις ατμοσφαιρικής ρύπανσης. Βρείτε τις αιτίες και συγκρίνετε.

Ε-27. Έκθεση του επικεφαλής του Τμήματος Οργάνωσης και Εκπαίδευσης των Εκτελεστικών Επιτροπών των Λαϊκών Συμβουλίων για τον καθαρισμό και εξωραϊσμό της πόλης Ντιμίτροβο (Πέρνικ), 18 Αυγούστου 1952

Η πόλη Ντιμίτροβο έχει αναπτυχθεί ραγδαία ως βιομηχανικό και μεταλλευτικό κέντρο, αλλά η σχεδιαζόμενη ανάπτυξή της, ο εξωραϊσμός και ο καθαρισμός της βρίσκονται πολύ πίσω. Η πόλη χτίστηκε χωρίς σχέδιο και φαίνεται αρκετά απεριποίητη και διόλου ελκυστική. Ο θερμοηλεκτρικός σταθμός, το εργοστάσιο Στάλιν με τα χυτήριά του, μερικές από τις εγκαταστάσεις του ορυχείων Γκεόργκι Δημητρώφ και άλλες συναφείς μονάδες βρίσκονται σε άμεση γειτνίαση με κατοικημένες γειτονιές.

Η ρύπανση του υπεδάφους, του αέρα και των υδάτινων πόρων είναι ιδιαίτερη σοβαρή. Οι δρόμοι, οι πλατείες και άλλοι δημόσιοι χώροι είναι ρυπαροί και γεμάτοι με σκουπίδια και σκόνη. Κοντά στην κατοικημένη περιοχή δίπλα από τα μεταλλεία και τις βιομηχανικές εγκαταστάσεις, καθώς και σε άλλες γειτονιές, συναντά κανείς πολλά χοιροστάσια, κοτέτσια, χώρους εναπόθεσης σκουπιδιών κ.λπ. σε αυλές, κάτω από τα παράθυρα, δίπλα στους φράχτες, ακόμα και στους δρόμους. Έτσι, απέναντι από τα χυτήρια του εργοστασίου Στάλιν, σε απόσταση μόλις 100-150 μέτρων από τον δρόμο, βρίσκονται 100 χοιροστάσια, σε μια περιοχή την οποία διασχίζουν οι Βούλγαροι και οι ξένοι επισκέπτες του εργοστασίου. Πολλά νοικοκυριά πετάνε τα σκουπίδια τους στις όχθες του ποταμού και ρίχνουν βρομόνερα στις αυλές των σπιτιών και στους δρόμους. Εκτός ότι συνιστούν κίνδυνο για την υγεία του πληθυσμού, όλα αυτά κάνουν την πόλη να μοιάζει υπερβολικά άσχημη.

Στην πόλη βρίσκεται μια φάρμα χοίρων, στάβλοι καθώς και το γκαράζ των ορυχείων. Λόγω των μεγάλων οχημάτων μεταφοράς, οι δρόμοι συνεχώς γεμίζουν με χώμα, δομικά υλικά, κάρβουνο κλπ. Και επειδή ένα μικρό μέρος τους είναι πλακοστρωμένο και ασφαλτοστρωμένο, η λάσπη και η βρωμιά γρήγορα εξαπλώνονται σε ολόκληρη την πόλη.

Κεντρικά Αρχεία του Κράτους, φάκ. 254/6/50.

Αναλογιστείτε την κατάσταση που περιγράφεται στην παραπάνω πηγή. Ποιοι παράγοντες ευθύνονται; Στη συνέχεια συζητήστε τον σχεδιασμό μιας νέας πόλης. Ο αστικός σχεδιασμός είναι δουλειά των αρχιτεκτόνων σχεδιαστών: Αρκεί αυτό; Ποιοι παράγοντες επιδρούν στην εξέλιξη αστικών περιοχών; Συναντάται και στη χώρα σας παρόμοια κατάσταση;

Ε-28. Οικιστικά συγκροτήματα: Η μεταμόρφωση ενός βουλγαρικού χωριού σε πόλη τη δεκαετία του 1970

http://socbg.com/2015/02/%D0%B6%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%89%D0%BD%D0%B8-%D0%B1%D0%BB%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B5-%D0%B2-%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%BE-%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%BE.html, ανάκτηση στις 24.09.2016.

Ε-29. Πολυκατοικίες: Παραμόρφωση του αθηναϊκού τοπίου

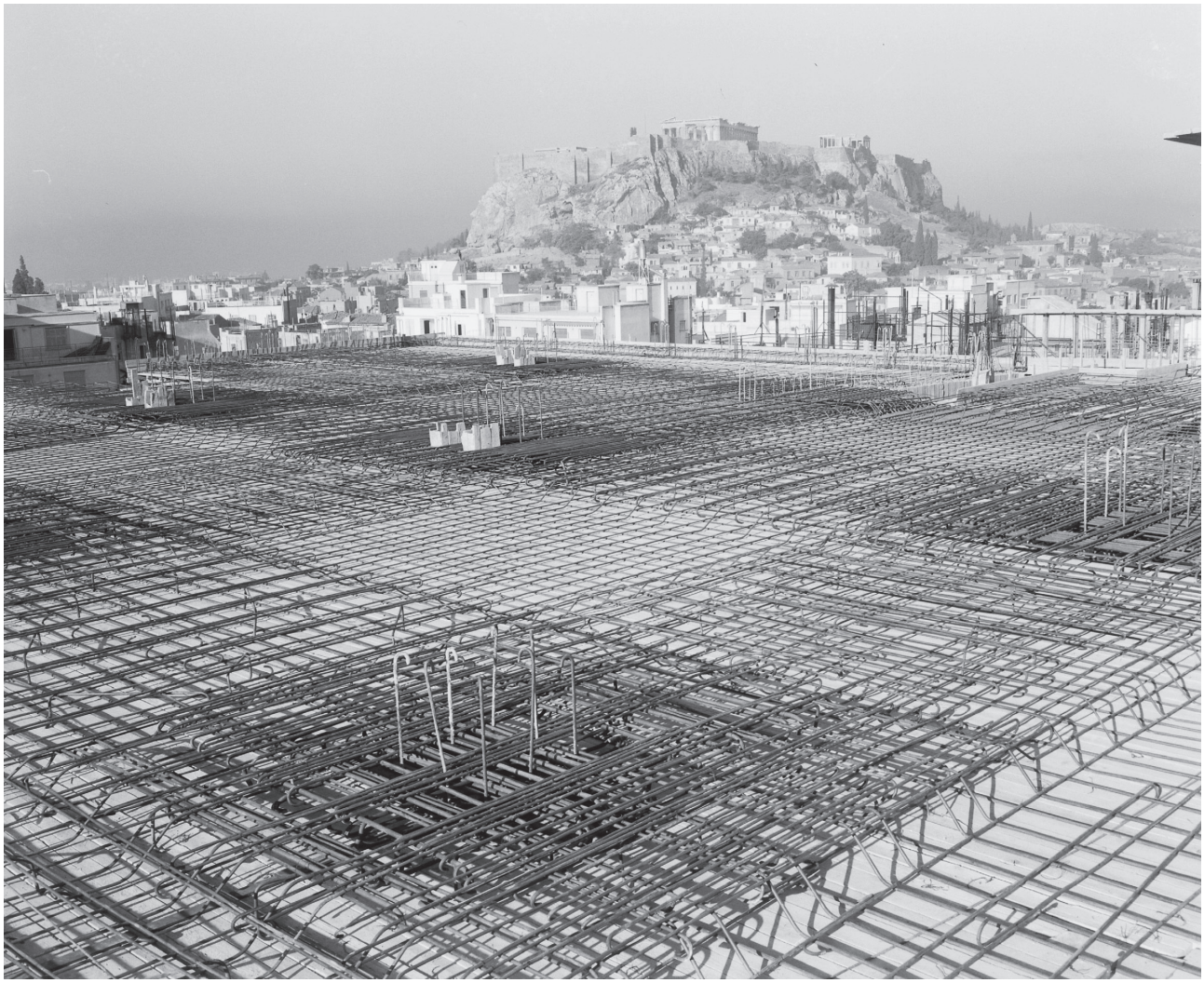

Μουσείο Μπενάκη, Φωτογραφικά Αρχεία, Αρχείο Δημήτρη Χαρισιάδη.

Ο αυξανόμενος αριθμός Ελλήνων από τις επαρχίες που επιζητούσαν στέγαση σε αστικά κέντρα οδήγησε διαδοχικές κυβερνήσεις της μετεμφυλιακής εποχής να παράσχουν κίνητρα για την υλοποίηση της λεγόμενης αντιπαροχής στην κατασκευή των πολυκατοικιών, με την οποία «ο μεν εργολήπτης αναλαμβάνει την ανέγερση οικοδομικού έργου με εργολαβικό αντάλλαγμα ορισμένες οριζόντιες ιδιοκτησίες, ο δε οικοπεδούχος εξασφαλίζει χωρίς δαπάνη ετοιμοπαράδοτες ιδιοκτησίες (λ.χ. διαμερίσματα, γραφεία, καταστήματα)». Απαντώντας σε δημοσιογραφικά σχόλια ότι η ανέγερση πολυκατοικιών είχε παραμορφώσει ανεπανόρθωτα το τοπίο της Αθήνας, ο πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής είπε: «Πού έπρεπε να τους βάλω, στο κεφάλι μου;»

Σχολιάστε το παρακάτω απόσπασμα απ' το κλειδί: «Απαντώντας σε δημοσιογραφικά σχόλια ότι η ανέγερση πολυκατοικιών είχε παραμορφώσει ανεπανόρθωτα το τοπίο της Αθήνας, ο πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής είπε: "Πού έπρεπε να τους βάλω, στο κεφάλι μου;"». Ποια είναι η ευθύνη της κυβέρνησης και του κράτους απέναντι σε φαινόμενα ραγδαίας αστικοποίησης όπως αυτή;

Ε-30. Σκόπια: Σεισμός και εκσυγχρονισμός

α. Μέρος του πολεοδομικού σχεδίου του Κένζο Τάνγκε για την ανοικοδόμηση των Σκοπίων

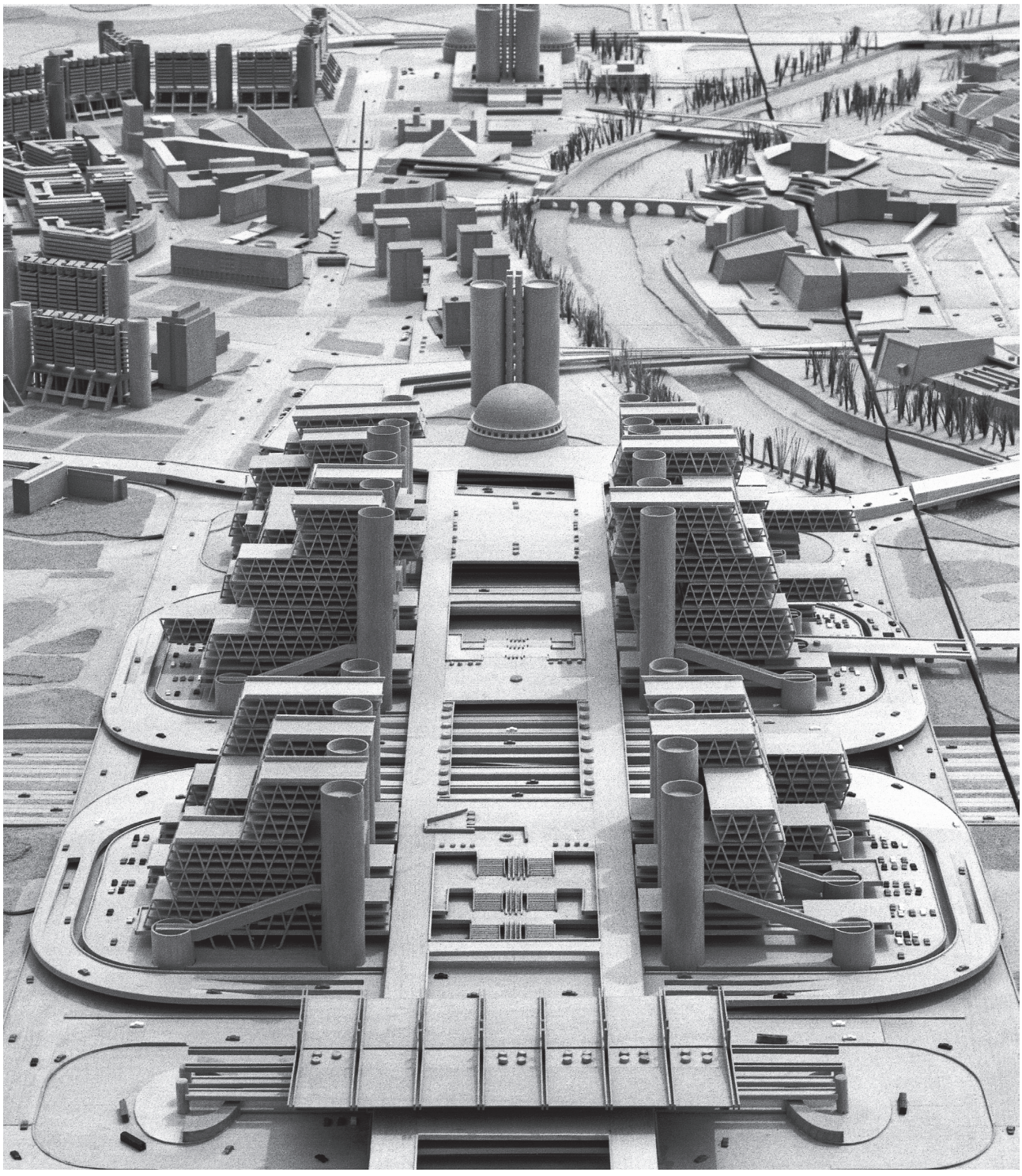

Φωτ. Osamu Murai.

β. Το εμπορικό κέντρο της πόλης, σύμβολο των σύγχρονων Σκοπίων

Arsovski κ.ά., 1981, σελ. 54.

Ο σεισμός του 1963 μετέτρεψε τα Σκόπια σε ένα μεγάλο εργοτάξιο. Αρχιτέκτονες και μηχανικοί απ' όλο τον κόσμο έφτιαξαν σχέδια για τον νέο, σύγχρονο χαρακτήρα της πόλης. Υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, στις αρχές του 1964 συστάθηκε μία συμβουλευτική επιτροπή που αποτελείτο από διαπρεπείς αρχιτέκτονες, πολεοδόμους και άλλους ειδικούς απ' όλο κόσμο και τη Γιουγκοσλαβία (λ.χ. τον Έρνεστ Γουάισμαν, τον Κωνσταντίνο Δοξιάδη κ.ά.). Την ίδια στιγμή, προκηρύχθηκε διαγωνισμός τον οποίο κέρδισε μια ομάδα με επικεφαλής τον Ιάπωνα αρχιτέκτονα Κένζο Τάνγκε. Το σχέδιό της παρουσίαζε «τα Σκόπια ως ανοιχτή πόλη», ο εκσυγχρονισμός και η επέκταση της οποίας οδήγησαν στη δημογραφική της έκρηξη. Άνθρωποι απ' όλη τη Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Μακεδονίας, ειδικά από την ύπαιθρο, άρχισαν να συρρέουν μαζικά στην πρωτεύουσα. Ως αποτέλεσμα, τα Σκόπια υπέστησαν σημαντικές αισθητικές, κοινωνικές, πολιτιστικές και εθνοτικές αλλαγές, οι οποίες αναπόφευκτα άλλαξαν και τον τρόπο ζωής της πόλης.

1. Πώς η εκβιομηχάνιση επηρέασε την αστικοποίηση και την εμφάνιση της πόλης (βλ. πηγή Ε-27); Χρησιμοποιήστε τα παραδείγματα του Νέου Βελιγραδίου, των Αθηνών και των Σκοπίων, και περιγράψτε πώς η διαδικασία αστικοποίησης μεταμόρφωσε τις πόλεις. Υπήρχαν και άλλοι λόγοι για την αστική ανάπτυξη αυτών των πόλεων; Ποιοι παράγοντες επιδρούν στην εξέλιξη αστικών περιοχών; Περιγράψτε πώς έχει αλλάξει το αστικό τοπίο και συζητήστε τις θετικές και τις αρνητικές συνέπειες αυτών εξελίξεων.

2. Εξετάστε την περίπτωση της ανοικοδόμησης των Σκοπίων. Παρακολουθήστε τα βήματα που οδήγησαν στη μεταμόρφωση της πόλης και συγκρίνετέ την με άλλα παραδείγματα. Συζητήστε.

Ε.4. ΥΠΟΔΟΜΕΣ

Ε-31. Ο αυτοκινητόδρομος Αδελφοσύνη και Ενότητα

Η κατασκευή του αυτοκινητόδρομου Αδελφοσύνη και Ενότητα (που πήρε το όνομά του από το ομώνυμο σλόγκαν της Λίγκας Κομμουνιστών Γιουγκοσλαβίας) ξεκίνησε με πρωτοβουλία του Τίτο το 1948. Διέσχιζε όλη τη Γιουγκοσλαβία μέσω της Σλοβενίας, της Κροατίας, της Σερβίας και της Μακεδονίας, από τα σύνορα με την Αυστρία έως τα σύνορα με την Ελλάδα. Περίπου 300.000 μέλη των ταξιαρχιών εργαζόμενης νεολαίας και του Γιουγκοσλαβικού Λαϊκού Στρατού, καθώς και χιλιάδες εθελοντές, εργάστηκαν για την ολοκλήρωσή του. Το πρώτο τμήμα του, Ζάγκρεμπ-Βελιγράδι, μήκος 382 χιλιομέτρων, εγκαινιάστηκε στις 27 Ιουλίου 1950.

α. Ο αυτοκινητόδρομος

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:SFR_Yugoslavia_autoput_de.svg, ανάκτηση στις 22.02.2016.

β. Προπαγανδιστική αφίσα

V. Kostic, προπαγανδιστική αφίσα για την κατασκευή του αυτοκινητόδρομου Βελιγραδίου-Ζάγκρεμπ, έγχρωμη 35x50,5 εκ., Μουσείο Ιστορίας της Γιουγκοσλαβίας.

Ε-32. Ολυμπιακή Αεροπορία

http://boraeinai.blogspot.gr/2014/02/blog-post_24.html, ανάκτηση στις 18.08.2016.

Υπό την ιδιοκτησία του γεννημένου στη Σμύρνη μεγιστάνα Αριστοτέλη Ωνάση (1906-1975), η Ολυμπιακή Αεροπορία (ΟΑ) ξεκίνησε τη λειτουργία της τον Απρίλιο του 1957 εκτελώντας την πτήση Αθήνα-Θεσσαλονίκη. Μέχρι τη στιγμή που η εταιρεία πωλήθηκε στο κράτος, λίγους μήνες πριν από τον θάνατο του Ωνάση, μετέφερε περίπου 2,5 εκατομμύρια επιβάτες ετησίως και εκτελούσε διηπειρωτικές πτήσεις τόσο στη Βόρεια Αμερική, όσο και στην Αυστραλία. Η εκκεντρικότητα και η χλιδή του Ωνάση, το σήμα και το λογότυπο της εταιρείας καθώς και η στολή των αεροσυνοδών της, σε σχέδια γνωστών ονομάτων μόδας, σύντομα προσέδωσαν στην ΟΑ την αίγλη διεθνούς εμπορικής επωνυμίας.

Ε-33. Εξηλεκτρισμός

α. Ελλάδα

Η Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού (ΔΕΗ) ιδρύθηκε το 1950 ως εταιρεία κοινής ωφελείας που «ανήκει εξ ολοκλήρου στον ελληνικό λαό» και μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960 είχε πάρει υπό τον έλεγχό της όλες τις ιδιωτικές ηλεκτρικές εταιρείες. Χρησιμοποιώντας αυτόχθονες πηγές, όπως ο λιγνίτης και η υδροηλεκτρική ενέργεια, η ΔΕΗ απολάμβανε την αποκλειστική παραγωγή και διανομή ηλεκτρικής ενέργειας.

→

Ιστορικό Αρχείο Δημόσιας Επιχείρησης Ηλεκτρισμού, διαφήμιση του 1959.

β. Ρουμανία και Γιουγκοσλαβία

Οι Σιδηρές Πύλες, το μεγαλύτερο υδροηλεκτρικό εργοστάσιο στον Δούναβη, καρτ-ποστάλ (Publitourism, 1987), http://altmarius.ning.com/forum/topics/romania-de-altadata-portile-de-fier, ανάκτηση στις 12.02.2016.

Το συγκρότημα του υδροηλεκτρικού σταθμού των Σιδηρών Πυλών αποτελεί την πιο αντιπροσωπευτική κατασκευή του είδους της στη Ρουμανία. Το έργο εκτελέστηκε σε συνεργασία με τη Γιουγκοσλαβία. Η κατασκευή του φράγματος και του υδροηλεκτρικού σταθμού ξεκίνησε το 1964 και ολοκληρώθηκε το 1971. Αποτελείται από φράγμα υπερχείλισης μήκους 441 μέτρων και μέγιστου πλάτους 55,5 μέτρων, υδατοφράκτες ύψους 17 μέτρων, πύργους ελέγχου και υδροηλεκτρικό σταθμό με έξι ομάδες στροβίλων. Η κατασκευή του φράγματος προκάλεσε αύξηση στη στάθμη των υδάτων κατά 30 μέτρα, γεγονός που οδήγησε στην καταβύθιση της μικρής νήσου Αντά Κάλεχ και την επέκταση του ταμιευτήρα σχεδόν έως το Βελιγράδι. Ο υδροηλεκτρικός σταθμός παράγει 100 εκατομμύρια κιλοβατώρες ηλεκτρικής ενέργειας, η οποία σήμερα διαμοιράζεται εξίσου με τη Σερβία.

E.5. ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

E-34. Τράπεζα Λιουμπλιάνας. Τα γραφεία μιας κομμουνιστικής τράπεζας στη Φρανκφούρτη

Μουσείο Σύγχρονης Ιστορίας, Λουμπλιάνα.

Η Τράπεζα Λιουμπλιάνας (Ljubljanska Banka) ήταν το πιο σημαντικό χρηματοπιστωτικό ίδρυμα στη μεταπολεμική Σλοβενία, το οποίο διαχειριζόταν περισσότερο από το 80% του δυνητικού κεφαλαίου όλων των τραπεζών στη Δημοκρατία της Σλοβενίας το 1972. Το 1968, η τράπεζα εξέδωσε την πρώτη American Express κάρτα της. Καθώς έχαιρε εκτίμησης σε όλη τη Γιουγκοσλαβία, πολλοί εργαζόμενοι μετανάστες κατέθεταν τα χρήματά τους στην τράπεζα, η οποία είχε ανοίξει υποκαταστήματα τόσο σε όλη την Ευρώπη όσο και στις ΗΠΑ.

E-35. Διαφήμιση του Κρατικού Ταμιευτηρίου της Βουλγαρίας, 1952

Μετάφραση: Οι οικονομίες του λαού αποτελούν ισχυρό παράγοντα της οικονομικής ανάκαμψης της χώρας μας. Γκεόργκι Δημητρώφ. Καταθέστε τις οικονομίες σας στο Κρατικό Ταμιευτήριο

Търговия [Εμπόριο], 1952.

→

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ: ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΑ

Εισαγωγή	191
ΣΤ.1. Μετανάστευση	193
ΣΤ.2. Μειονότητες	197
ΣΤ.3. Πληθυσμιακές μεταβολές	204

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι δημογραφικές τάσεις στις χώρες της Νοτιανατολικής Ευρώπης κατά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα είναι συγκρίσιμες. Καθορίστηκαν από μια σειρά διαδικασιών που εντοπίζονται στα τέλη του 19ου αιώνα, οι οποίες σηματοδότησαν, αν και με διαφορετική ένταση από χώρα σε χώρα, τη σταδιακή μετάβαση από μια προνεωτερική ή παραδοσιακή σε μια σύγχρονη δημογραφική δομή και ένα σύγχρονο πρότυπο αναπαραγωγής του πληθυσμού. Ως παγκόσμιο φαινόμενο που είχε ξεκινήσει στη Δυτική Ευρώπη, οι διαδικασίες αυτές ήταν αποτέλεσμα ενός συνόλου οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών παραγόντων, οι οποίοι οδήγησαν σε αλλαγές στα βασικά δημογραφικά χαρακτηριστικά ορισμένων χωρών και κοινωνιών που είχαν σημειώσει σημαντική πρόοδο στους τομείς της εκβιομηχάνισης και της αστικοποίησης.

Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, παρά τις διαφορετικές κατ' επιλογή ή κατ' επιβολή πορείες ανάπτυξης, η διαδικασία οικονομικού και κοινωνικού εκσυγχρονισμού στις βαλκανικές χώρες αναπτύχθηκε σε πολύ μεγαλύτερη κλίμακα. Με πιο σταδιακό ρυθμό στην περίπτωση της Ελλάδας και της Τουρκίας και πιο ριζοσπαστικό και επιταχυνόμενο στις σοσιαλιστικές χώρες, οι οικονομίες της περιοχής μετατράπηκαν από κατά κύριο λόγο αγροτικές σε βιομηχανικές-αγροτικές. Τα στατιστικά στοιχεία καταδεικνύουν σαφώς την τάση μείωσης του ποσοστού του αγροτικού πληθυσμού και ραγδαίας αύξησης του αστικού πληθυσμού επί του συνόλου στο πλαίσιο της επέκτασης των παλαιών και των νεοεμφανιζόμενων βιομηχανικών κέντρων που άλλαξαν την κοινωνική και επαγγελματική κατάσταση εκατομμυρίων ανδρών και γυναικών. Αυτή η μεγάλης κλίμακας εσωτερική μετανάστευση ήταν ιδιαίτερα ραγδαία σε χώρες με μια πλήρως κολεκτιβοποιημένη γεωργία. Για παράδειγμα, μέσα σε λίγες μόνο γενιές, το ποσοστό του αγροτικού πληθυσμού της Βουλγαρίας μειώθηκε από 75,3% το 1946 σε 42% το 1975, με περισσότερα από δύο εκατομμύρια ανθρώπους να μετακινούνται από την ύπαιθρο σε αστικές περιοχές. Στη δεκαετία του 1980, το κύμα αυτό σταδιακά υποχώρησε, αν και αυξήθηκε ο αριθμός των πολιτών μικρών πόλεων που εγκαταστάθηκαν σε μεγάλες πόλεις. Παρά τις τοπικές, περιφερειακές και εθνικές διαφορές, ο κόσμος του παραδοσιακού χωριού επίσης άλλαξε και σε χώρες όπου διατηρήθηκαν τα οικογενειακά αγροκτήματα και οι δεσμοί με τη γη, όπως την Τουρκία, την Ελλάδα, την Κύπρο και τη Γιουγκοσλαβία. Οι οικονομικές αλλαγές, η μηχανοποίηση και η εντατικοποίηση της γεωργίας, οι πολιτικές για την κοινωνική πολιτική και την υγεία – όλα συνέβαλαν στη διαδικασία αυτή.

Συνολικά, μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1980 ο πληθυσμός των βαλκανικών χωρών συνέχισε να αναπτύσσεται, ειδικά στην Τουρκία, όπου υπερδιπλασιάστηκε μέσα σε τρεις δεκαετίες. Εδώ η ύπαιθρος συνέχισε να αποτελεί σημαντική πηγή πληθυσμιακής ανάπτυξης, παράλληλα με τη σταδιακή μείωση του ποσοστού των γεννήσεων και της βρεφικής θνησιμότητας. Μαζί με την αύξηση του προσδόκιμου ζωής, αυτοί οι δύο δείκτες αντανακλούσαν τις αλλαγές στην αναπαραγωγή του πληθυσμού, στην ηλικιακή πυραμίδα, στον αριθμό των γάμων, των διαζυγίων και των αμβλώσεων, καθώς και στον οικογενειακό προγραμματισμό μέσω αντισύλληψης. Η μείωση των ποσοστών γεννήσεων οφειλόταν επίσης στη χειραφέτηση των γυναικών και στην όλο και πιο ενεργό συμμετοχή τους σε όλους τους τομείς της οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Από τη δεκαετία του 1970 και εξής, εμφανίστηκαν αρνητικές τάσεις και σε αυτόν τον τομέα, ιδίως στις σοσιαλιστικές χώρες, όπου η δημογραφική μετάβαση είχε υπάρξει ιδιαιτέρως ραγδαία. Για άλλη μια φορά, το πιο αποκαλυπτικό παράδειγμα προέρχεται από τη Βουλγαρία. Η μείωση των ποσοστών γεννήσεων, η γήρανση του πληθυσμού και η ερήμωση χωριών και ολόκληρων περιοχών ανησυχούσαν τις βουλγαρικές αρχές. Στο πλαίσιο αυτό, έλαβαν σειρά μέτρων για την καταπολέμηση της υπογεννητικότητας και την απαγόρευση ή τον περιορισμό των αμβλώσεων. Όμως τα μέτρα αυτά δεν εφαρμόστηκαν με επιτυχία, σε αντίθεση με τα αντίστοιχα που είχαν υιοθετηθεί στη Ρουμανία, και ως εκ τούτου δεν είχαν σημαντική επίδραση στη δυσμενή δημογραφική εξέλιξη της Βουλγαρίας. Μέχρι τη δεκαετία του 1990, τώρα υπό συνθήκες οικονομικής κατάρρευσης και κοινωνικής ανασφάλειας, ο ρυθμός φυσικής αύξησης είχε γίνει αρνητικός, καθώς τα ποσοστά θνησιμότητας (συμπεριλαμβανομένης της παιδικής θνησιμότητας) υπερέβησαν τα ποσοστά γεννήσεων, ενώ ο αριθμός των προαιρετικών αμβλώσεων ήταν υψηλότερος από τον αριθμό των γεννήσεων.

Οι μεταβαλλόμενοι ρυθμοί της δημογραφικής ανάπτυξης επηρεάστηκαν σημαντικά και από την αναλογία της εξωτερικής προς την εσωτερική μετανάστευση για πολιτικούς, οικονομικούς ή άλλους λόγους, η οποία με τη σειρά της συνέβαλε στην αύξηση ή τη μείωση του πληθυσμού. Η περίοδος του Ψυχρού Πολέμου επ' ουδενί δεν αποτέλεσε την εξαίρεση στη μακρά ιστορία των μεγαλύτερων ή μικρότερων μεταναστευτικών κυμάτων εντός ή εκτός της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Η μεταπολεμική μετανάστευση από τις περισσότερο αγροτικές χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης (την Τουρκία, την Ελλάδα και τη Γιου-

γκοσλαβία) στη βιομηχανικά ανεπτυγμένη Δύση συνέχισε μια παράδοση που είχε ήδη αρχίσει τον 19ο αιώνα. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, με την υπογραφή διμερών συμφωνιών για την πρόσληψη εργατικού δυναμικού από το εξωτερικό, ένας μεγάλος αριθμός οικονομικών μεταναστών μετακινήθηκε είτε προς υπερπόντιες είτε προς ευρωπαϊκές χώρες, κυρίως στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας (ΟΔΓ). Ενώ περίπου 90.000 πολιτικοί πρόσφυγες (συμπεριλαμβανομένων των παιδιών) εγκατέλειψαν την Ελλάδα κατά τη διάρκεια και μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου, περίπου 400.000 μετανάστευσαν για οικονομικούς λόγους στις δεκαετίες του 1950 και του 1960. Το 1961, η Τουρκία συνήψε με την ΟΔΓ διμερή συμφωνία για την πρόσληψη εργατικού δυναμικού ως μέσο σταθεροποίησης της χώρας σε μια εποχή ακραίων οικονομικών συνθηκών που περιστασιακά είχαν προκαλέσει ελλείψεις στην προμήθεια αγαθών και πολιτικές ταραχές. Δώδεκα χρόνια αργότερα, όταν η γερμανική κυβέρνηση σταμάτησε να επιτρέπει την πρόσληψη εργατικού δυναμικού από το εξωτερικό, μια κίνηση που αφορούσε όλες τις χώρες, υπολογίζεται ότι από 500 έως 750 χιλιάδες Τούρκοι ζούσαν στην ΟΔΓ. Ως αποτέλεσμα της αυξημένης ανεργίας που βίωνε στα τέλη της δεκαετίας του 1960, η Γιουγκοσλαβία ήταν το μόνο σοσιαλιστικό κράτος της περιοχής που έστειλε μετανάστες στη Γερμανία. Παρόλο που οι μετανάστες εργαζόμενοι σχεδίαζαν να παραμείνουν προσωρινά στη χώρα υποδοχής, πολλοί από αυτούς εντέλει εγκαταστάθηκαν μόνιμα, συμβάλλοντας έτσι στη δημιουργία ή την ενίσχυση εθνικών «διασπορών». Αυτές οι «διασπορές» επρόκειτο να διαδραματίσουν τόσο οικονομικό ρόλο, με την αποστολή εμβασμάτων πίσω στην πατρίδα, όσο και πολιτικό, ως ομάδες πίεσης στις εθνικές πολιτικές ελίτ.

Ένα σημαντικό γνώρισμα της δημογραφικής εικόνας στη Νοτιοανατολική Ευρώπη είναι επίσης η εθνοτική και θρησκευτική πολυμορφία της περιοχής. Η σημασία της καταδεικνύεται σαφώς από τις συνεχείς, αν και εκκινούμενες από διαφορετικές ιδεολογικές θέσεις, πολιτικές για την ενσωμάτωση πολλών μειονοτήτων και, περιστασιακά, την σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό επιβαλλόμενη ομοιογενοποίηση των κοινωνιών της μεταπολεμικής εποχής σ' έναν κόσμο που συνεχώς μεταβαλλόταν. Η δημιουργία της ομοσπονδιακής Γιουγκοσλαβίας και η διακήρυξη των αρχών του σοσιαλιστικού διεθνισμού στις χώρες του σοβιετικού μπλοκ γέννησαν ελπίδες ότι οι συγκρούσεις και οι εντάσεις που είχε κληρονομήσει το παρελθόν θα επιλύονταν τελικά ως αναπόσπαστο μέρος της κατασκευής μιας πιο προοδευτικής και πιο δίκαιης κοινωνίας. Η αρχική δυναμική ώθηση εκσυγχρονισμού στις σοσιαλιστικές χώρες συνοδεύτηκε από γενική βελτίωση της εκπαιδευτικής και πολιτιστικής κατάστασης των μειονοτήτων –για παράδειγμα, όσον αφορά τη χρήση μειονοτικών γλωσσών και την ευρύτερη ένταξή τους στα εθνικά εκπαιδευτικά συστήματα. Αυτές οι επιτυχίες ήταν μάλλον σχετικές και είχαν αντιφατικά αποτελέσματα για τις ποικίλες μειονοτικές ομάδες, ενώ πολλά από τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν στο πλαίσιο της πολιτικής «κοινωνικής μηχανικής» είχαν το αντίθετο αποτέλεσμα, διατηρώντας κάποιες από τις εντάσεις και τροφοδοτώντας νέες. Αυτό ισχύει, για παράδειγμα, όσον αφορά τα μέτρα επιβολής του αθεϊσμού, καθώς και στην περίπτωση προσπαθειών για την υπέρβαση της κοινωνικής και πολιτιστικής περιθωριοποίησης ορισμένων ομάδων, ιδιαίτερα των Ρομά. Παρά τη συνεχή διεθνιστική ρητορική, τα δικαιώματα ορισμένων μειονοτήτων είχαν περιοριστεί ήδη από τη δεκαετία του 1960, ενώ οι αυξανόμενες εθνικιστικές στάσεις των κυβερνώντων κομμουνιστικών ελίτ εκφράστηκαν όχι μόνο συμβολικά αλλά και σε πολιτικές σχετικά με τις εθνοτικές και θρησκευτικές διαφορές. Ο γενικός εκδημοκρατισμός και η φιλελευθεροποίηση της κοινωνίας στην Τουρκία και την Ελλάδα δημιούργησαν τις δυνατότητες ώστε οι μειονοτικές ομάδες των δύο αυτών χωρών να ασκούν σε μεγάλο βαθμό απρόσκοπτα τα αστικά, γλωσσικά και πολιτιστικά τους δικαιώματα. Την ίδια στιγμή όμως έκαναν ακόμα πιο δυνατή την πιθανότητα πολιτικών κινητοποιήσεων σε εθνοτική βάση και την επανεμφάνιση ισχυρών εθνικιστικών στάσεων, οι οποίες υποδαυλίζονταν όχι μόνο από την προπαγάνδα, αλλά και από διμερείς κρίσεις και συγκρούσεις –όπως το Κυπριακό και το Κουρδικό ζήτημα, που εξακολουθούν να είναι ζώνες σύγκρουσης στη διεθνή σκηνή πολύ καιρό μετά την πτώση του Σιδηρού Παραπετάσματος.

ΣΤ.1. ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

ΣΤ-1. Μετανάστευση στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας (ΟΔΓ)

Ανταποκρινόμενη στη ραγδαία οικονομική ανάπτυξη που γνώριζε η χώρα κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950 και στις μεγάλες ελλείψεις εργατικού δυναμικού, το 1955 η κυβέρνηση της ΟΔΓ ξεκίνησε να συνάπτει διμερείς συμφωνίες για την πρόσληψη εργατών με ορισμένες, κυρίως μεσογειακές, χώρες (την Ιταλία το 1955, την Ισπανία και την Ελλάδα το 1960, την Τουρκία το 1961, το Μαρόκο το 1963, την Τυνησία το 1965 και τη Γιουγκοσλαβία το 1968), οι οποίες προέβλεπαν την είσοδο οικονομικών μεταναστών στην ΟΔΓ. Η πετρελαϊκή κρίση του 1973 και η επακόλουθη οικονομική ύφεση διέκοψαν απότομα την πρόσληψη ξένου εργατικού δυναμικού. Από τα περίπου 14 εκατομμύρια ξένων εργατών, γύρω στα 11 εκατομμύρια επέστρεψαν στις πατρίδες τους. Στα γερμανικά, η λέξη Gastarbeiter (*γκασταρμπάιτερ* = φιλοξενούμενος εργάτης) επινοήθηκε για να περιγράψει αυτούς ακριβώς τους οικονομικούς μετανάστες, υποδηλώνοντας ότι η παραμονή τους στη χώρα ήταν προσωρινή και μόνο με σκοπό την εργασία. Ως σοσιαλιστική χώρα, η Γιουγκοσλαβία αποτέλεσε ειδική περίπτωση. Η αυξανόμενη ανεργία ήταν μία από τις συνέπειες των οικονομικών μεταρρυθμίσεων του 1965. Προκειμένου να περιορίσουν τις αρνητικές της συνέπειες για την κοινωνία και την οικονομία, οι γιουγκοσλαβικές αρχές επέτρεψαν σε πολίτες τους να πάνε στο εξωτερικό προς ανεύρεση προσωρινής εργασίας. Σε πολλές περιπτώσεις, η «προσωρινή διαμονή» μετατράπηκε σε μόνιμη εγκατάσταση. Η πλειοψηφία των Γιουγκοσλάβων φιλοξενούμενων εργατών προερχόταν από την Κροατία, τη Βοσνία και την Ερζεγοβίνη.

α. Ξένες εθνότητες στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, 1970-1995

Παλιννόστηση από την ΟΔΓ (% ποσοστό ξένων υπηκόων)

Έτος	Ιταλοί	Ισπανοί	Έλληνες	(πρώην) Γιουγκοσλάβοι	Τούρκοι
1970	23,1	11,8	7,7	15,0	6,5
1975	17,4	16,2	16,8	14,8	13,8
1980	12,5	5,6	7,5	6,5	4,8
1981	12,9	5,0	5,3	6,3	4,6
1982	13,6	6,0	6,0	6,5	5,5
1983	12,7	6,1	6,5	5,9	6,5
1984	11,3	5,8	5,8	5,6	15,0
1985	9,7	5,1	5,8	5,2	4,3
1990	6,2	4,5	4,5	5,8	2,1
1995	5,8	5,4			

Aver και Şentürk (επιμ.), 2013, σελ. 29.

β. Τούρκοι υπήκοοι στην ΟΔΓ, 1961-1991

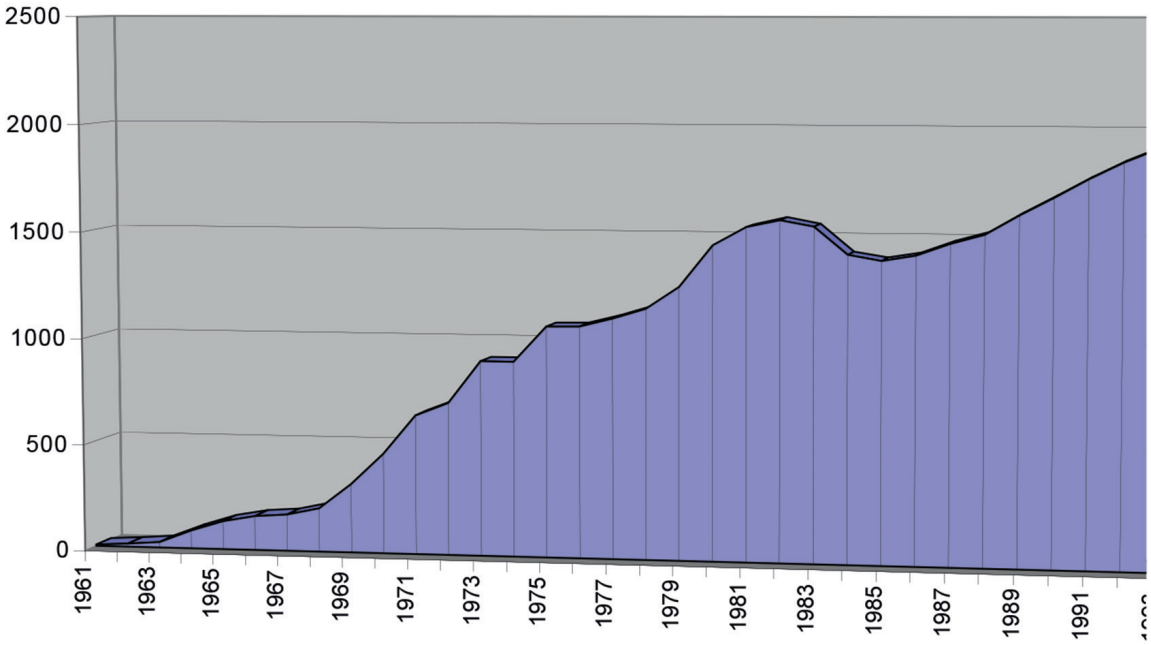

Zentrum für Türkeistudien, Statistisches Bundesamt in Meyer, 2002, σελ. 2.

γ. Παιδιά Τούρκων *γκασταρμπάιτερ* στο σχολείο Elsa-Brandström στη Φρανκφούρτη, 1969

Φωτογραφία: Abisag Tüllman. http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_image.cfm?image_id=625, ανάκτηση στις 6.09.2016.

Παρόλο που και η Βόννη και η Άγκυρα πίστευαν, όπως και οι ίδιοι οι *γκασταρμπάιτερ*, ότι οι τελευταίοι θα παρέμεναν στην ΟΔΓ για σύντομο χρονικό διάστημα, πολλοί παρέμειναν για μεγαλύτερο διάστημα και άρχισαν μάλιστα να φέρνουν τις οικογένειές τους. Τα παιδιά των *γκασταρμπάιτερ*, τα οποία τα είχαν μεγαλώσει στην Τουρκία οι μητέρες τους, οι παππούδες και οι γιαγιάδες τους, ξεκίνησαν να πηγαίνουν σχολείο στην ΟΔΓ. Προκειμένου να διευκολυνθεί ο επαναπατρισμός των μεταναστών, η ΟΔΓ επέτρεψε στα παιδιά αυτά να παρακολουθούν μαθήματα στη μητρική τους γλώσσα. Η πολιτική αυτή είχε αμφιλεγόμενα αποτελέσματα, καθώς αποθάρρυνε πολλά παιδιά να μάθουν την ομιλούμενη γλώσσα της χώρας υποδοχής.

Sammlung Tsakmaki / DOMiD-Archiv, Κολωνία.

δ. Φεύγοντας από την Ελλάδα με τη σκέψη της επιστροφής

Αν και για την περίοδο 1953-1969 ο μέσος ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης ήταν 6%, οι οικονομικοί μετανάστες από την Ελλάδα –κυρίως προς την Αυστραλία, τις Κάτω Χώρες και την ΟΔΓ– ανέρχονταν περίπου στο 3% του συνολικού πληθυσμού της χώρας.

ε. Ελληνίδες *γκασταρμπάιτερ* σε εργαστήριο παραγωγής αλκοολούχων ποτών στο Αμβούργο, 1963

Φωτογραφία: Gerd Mingram [Germin]. http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_image.cfm?image_id=2368, ανάκτηση στις 6.09.2016.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1960, το 30% του συνόλου των *γκασταρμπάιτερ* στην ΟΔΓ ήταν γυναίκες. Εργάζονταν κυρίως σε κλάδους του τομέα μεταποίησης: σε βιοτεχνίες ένδυσης, στην κλωστοϋφαντουργία, στη μεταλλουργία και σε εργοστάσια παραγωγής ηλεκτρικών συσκευών, καθώς και σε εργαστήρια τροφίμων και προϊόντων πολυτελείας. Επίσης, πολλές απασχολούνταν στον τομέα των υπηρεσιών: σε εστιατόρια, ως νοσοκόμες και καθαρίστριες.

1. Μελετήστε προσεκτικά τις πηγές ΣΤ-1α και ΣΤ-1β και στη συνέχεια συζητήστε στην τάξη τις ακόλουθες ερωτήσεις: Γιατί νομίζετε ότι οι περισσότεροι *γκασταρμπάιτερ* προέρχονταν από χώρες της Μεσογείου; Γιατί οι μετανάστες από την Ελλάδα, τη Γιουγκοσλαβία και την Τουρκία πήγαν στην ΟΔΓ; Γιατί νομίζετε ότι τα μεταναστευτικά ρεύματα από την ΟΔΓ μειώθηκαν μετά το 1980; Τι υποδηλώνει η αύξηση των Τούρκων μεταναστών στην ΟΔΓ; Ποια ήταν η πολιτική και κοινωνική κατάσταση που επικρατούσε στις χώρες προέλευσης των *γκασταρμπάιτερ* στις δεκαετίες του 1950 και του 1960; Ήταν οργανωμένη η μετανάστευση τότε; Συγκρίνετε το μεταναστευτικό ρεύμα εκείνων των δεκαετιών με τις μεταναστατευτικές ροές του 2015-2016. Συζητήστε την προσφυγική και μεταναστευτική κατάσταση σήμερα.

2. Διαβάστε προσεκτικά το Κλειδί και στη συνέχεια μελετήστε την εικόνα ΣΤ-1γ. (α) Στην ΟΔΓ, λειτουργούσαν σχολεία για τα παιδιά των μεταναστών απ' τη χώρα σας; (β) Τώρα, φανταστείτε ότι είστε ένα απ' αυτά τα παιδιά και μόλις έχετε φθάσει απ' την πατρίδα σας: Πώς αισθάνεστε; Πώς φαντάζεστε ότι θα περάσετε το υπόλοιπο της ημέρας μετά το τέλος του σχολείου; Πιστεύετε ότι η επικοινωνία με παιδιά απ' τη χώρα υποδοχής θα είναι εύκολη; (γ) Αναφερθείτε σε προβλήματα που πιθανόν να προκύψουν και στο πώς σχεδιάζετε να τα αντιμετωπίσετε ή γράψτε μια σύντομη σελίδα ημερολογίου που να περιγράφει τις σκέψεις και τα συναισθήματά σας.

3. Μελετήστε την εικόνα ΣΤ-1δ. Περιγράψτε και σχολιάστε τη γλώσσα σώματος των ανδρών. Τι υποδηλώνει; Πώς νομίζετε ότι αισθάνονται οι άνδρες αυτοί; Χρησιμοποιήστε την ενσυναίσθησή σας και περιγράψτε πώς θα νιώθατε εσείς εκείνη τη δεδομένη στιγμή. Στη συνέχεια, μελετήστε την εικόνα ΣΤ-1ε και διαβάστε το Κλειδί που της αντιστοιχεί. Γιατί, κατά τη γνώμη σας, οι γυναίκες εργάζονταν στους κλάδους που αναφέρθηκαν παραπάνω (σημειώστε ότι η χώρα προέλευσης όλων είναι κοινή); Συγκρίνετε την κατάστασή τους με εκείνη των μεταναστριών στη χώρα σας σήμερα. Σε ποιους κλάδους απασχολούνται;

4. Εργασία **Α'.** Χωρίστε την τάξη σε τέσσερις ομάδες. Η πρώτη ομάδα θα ψάξει να βρει και θα καταγράψει προφορικές μαρτυρίες μεταναστών σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης στις δεκαετίες του 1950, του 1960 και του 1970. Τα μέλη της μπορούν να απευθυνθούν για βοήθεια σε συμμαθητές τους καθώς και σε μαθητές άλλων τάξεων. Παράλληλα με την ηχογράφηση των μαρτυριών, θα συλλέξουν πρωτότυπες φωτογραφίες και συναφές γραπτό και έντυπο υλικό (λ.χ. επιστολές, συμβόλαια, άρθρα εφημερίδων). Η δεύτερη ομάδα θα βρει κινηματογραφικές ταινίες (ελληνικές και ξένες) που εστιάζουν στη μετανάστευση εκείνης της εποχής. Η τρίτη ομάδα θα βρει πώς άλλα μέσα καλλιτεχνικής έκφρασης –όπως η λογοτεχνία και η μουσική, το θέατρο και η φωτογραφία– προσέγγισαν το ζήτημα της μετανάστευσης. Η τέταρτη ομάδα θα καλύψει τις μεταναστευτικές ροές του σήμερα στη νότια και ανατολική Μεσόγειο μέσα από την εξέταση φωτογραφιών, άρθρων και λογοτεχνικών κειμένων και θα τις συγκρίνει με εκείνες της προηγούμενης περιόδου. Οι τέσσερις ομάδες πρέπει να παρουσιάσουν τα ευρήματά τους δημιουργώντας μια ολιστική αφήγηση που θα μπορούσε να παρουσιαστεί με τη μορφή θεατρικού διαλόγου και/ή τη χρήση πολυμέσων. Μπορείτε επίσης να δημιουργήσετε και να δημοσιεύσετε, είτε σε ψηφιακή είτε σε έντυπη μορφή, ένα μικρό βιβλίο με σύντομες ιστορίες, οι οποίες θα βασίζονται στις προφορικές μαρτυρίες που θα έχετε συλλέξει. Επικεντρώστε στην εμπειρία των καθημερινών προβλημάτων ζωής στο παρελθόν, υπογραμμίζοντας όχι μόνο αρνητικές αλλά και θετικές ιστορίες και συμπεριφορές.

Εργασία **Β'**: Δημιουργήστε μια σελίδα στο Facebook (ή στο Wiki) με τίτλο, για παράδειγμα, Project Migration, όπου θα μπορείτε να ανεβάζετε τα ευρήματά σας, να σχολιάζετε και να συζητάτε την εργασία σας. Η πρόσβαση πρέπει να επιτρέπεται μόνο στους συμμαθητές σας και σε άτομα που γνωρίζετε καλά.

ΣΤ-2. Μεταναστατευτικές ροές από τη Βουλγαρία

Εθνοτικές ομάδες	Χώρες και ήπειροι υποδοχής	Έτη	Αριθμός μεταναστών
Βούλγαροι πολιτικοί και οικονομικοί μετανάστες	Καναδάς, ΗΠΑ, Ευρώπη, Αυστραλία	1944-1989	15.000
Βούλγαροι με καταγωγή από την Κριμαία	Σοβιετική Ένωση	1944	2.000
Αρμένιοι	Σοβιετική Ένωση	1946-1949	5.000
Τσέχοι και Σλοβάκοι	Τσεχοσλοβακία	1947-1951	2.000
Εβραίοι	Ισραήλ	1947-1953	45.000
Τούρκοι	Τουρκία	1949-1951	155.000
Τούρκοι	Τουρκία	1969-1978	115.000
Τούρκοι	Τουρκία	1989	322.000
Σύνολο		**1944-1989**	**661.000**

Gruev, 2009, σελ. 378.

1. Σύμφωνα με τις πηγές του κεφαλαίου ΣΤ.1, σχεδόν από όλες τις χώρες της νοτιανατολικής Ευρώπης υπήρξαν σημαντικές μεταναστατευτικές ροές. Γιατί νομίζετε ότι συνέβη αυτό; Ποιες ήταν οι συνέπειες των εκροών αυτών για τις εν λόγω χώρες; Πού πήγε η πλειοψηφία των μεταναστών; Συγκρίνετε την κατάσταση τότε με την προσφυγική κρίση σήμερα.
2. Ετοιμάστε κατάλογο με τους παράγοντες που οδήγησαν στις μεταναστευτικές ροές προς την ΟΔΓ. Διαχωρίστε τους σε παράγοντες έλξης και απώθησης.

ΣΤ.2. ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ

ΣΤ-3. Η «Διαδικασία Αναβίωσης» στη Βουλγαρία και η «Μεγάλη Εκδρομή» των Βουλγάρων Τούρκων

Στις αρχές του 1985, ανώτεροι αξιωματούχοι του Κομμουνιστικού Κόμματος Βουλγαρίας (ΚΚΒ) άρχισαν να κάνουν λόγο για τη «Διαδικασία Αναβίωσης» στη χώρα. Χρησιμοποίησαν αυτόν τον όρο αναφερόμενοι στην εκστρατεία αφομοίωσης των Βουλγάρων Τούρκων, των μουσουλμάνων Βουλγάρων (Πομάκων) και των μουσουλμάνων Ρομά (Τσιγγάνων), η οποία, σε αντίθεση με προηγούμενες, διεξήχθη με ιδιαίτερα συστηματικό τρόπο και σε πολύ μεγάλη κλίμακα. Η εκστρατεία αυτή βασίστηκε σε μια ιστορική θεωρία ειδικά διαμορφωμένη για τον σκοπό αυτόν, σύμφωνα με την οποία οι Βούλγαροι Τούρκοι ήταν απόγονοι εθνοτικών Βουλγάρων. Ως εκ τούτου, η «Διαδικασία Αναβίωσης» προωθήθηκε ως «εδραίωση της ενότητας του βουλγαρικού σοσιαλιστικού έθνους και της εθνοτικής του ομοιογένειας» με την αντικατάσταση όλων των αραβικών-τουρκικών ονομάτων με σλαβικά και την απόρριψη των μουσουλμανικών παραδόσεων και της μουσουλμανικής κουλτούρας. Αυτή η «εδραίωση» διήρκεσε τέσσερα ολόκληρα χρόνια, κατά τη διάρκεια των οποίων 850.000 άνθρωποι αναγκάστηκαν να αλλάξουν ονοματεπώνυμο, ενώ τους απαγορεύτηκε να μιλούν τουρκικά δημόσια και να κυκλοφορούν έξω φορώντας παραδοσιακές ενδυμασίες (πρωτίστως το σαλβάρι οι γυναίκες). Την ίδια στιγμή, η άσκηση των μουσουλμανικών θρησκευτικών λειτουργιών και πρακτικών είτε περιορίστηκε σημαντικά είτε τέθηκε υπό δίωξη· τα τζαμιά έκλεισαν και όποιοι προσπαθούσαν να τα επισκεφτούν κατηγορούνταν ότι πίστευαν σε «τετριμμένες δεισιδαιμονίες». Τέλος, οι μουσουλμανικές ταφικές τελετουργίες αντικαταστάθηκαν από κοσμικές, ενώ ποινικοποιήθηκε η πρακτική της περιτομής. Όλα αυτά τα μέτρα για τον «καθαρισμό της εθνικής συνείδησης» υλοποιήθηκαν με την ενεργό συμμετοχή του στρατού και της αστυνομίας και συνοδεύονταν από ξυλοδαρμούς, απειλές, εγκλεισμό σε στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας και φυλακές, εξορία στην ενδοχώρα και άλλες μορφές βίας και εξαναγκασμού εναντίον των Βουλγάρων πολιτών τουρκικής καταγωγής που αρνούνταν να υπακούσουν στις οδηγίες του Κόμματος.

Οι αντιδράσεις των Βουλγάρων Τούρκων στη «Διαδικασία Αναβίωσης» ήταν αντιφατικές. Κυμάνθηκαν από τη φαινομενικά υποτακτική συμμόρφωση προς τις οδηγίες του Κόμματος έως ατομικές και συλλογικές διαμαρτυρίες, οι οποίες ήταν σημαντικές στην αρχή της εκστρατείας το 1984-1985 και πάλι την άνοιξη του 1989, όταν ο παραλογισμός αυτής της προσπάθειας αναγκαστικής αφομοίωσης έγινε ακόμα πιο ξεκάθαρος στον απόηχο της *περεστρόικας* στη Σοβιετική Ένωση αλλά και της αρνητικής στάσης της διεθνούς κοινότητας. Το τελευταίο «μέτρο» του Κόμματος και της κυβέρνησης είχε ως στόχο να ενθαρρύνει τη μαζική μετανάστευση στην Τουρκία. Σε δήλωσή του που μεταδόθηκε από τη βουλγαρική τηλεόραση και το ραδιόφωνο στις 29 Μαΐου 1989, ο Τόντορ Ζίβκοφ προέτρεψε στην ουσία όσους «συμπατριώτες» δεν αισθάνονταν Βούλγαροι και δεν θεωρούσαν τη Βουλγαρία πατρίδα τους να εγκαταλείψουν τη χώρα και να πάνε στην Τουρκία, κάλεσε δε την τουρκική κυβέρνηση να δεχθεί τους μετανάστες. Δήλωσε ρητά ότι «η Τουρκία οφείλει να ανοίξει τα σύνορά της στον κόσμο σύμφωνα με διεθνή πρότυπα και συμφωνίες». Περίπου 360.000 άνθρωποι εγκατέλειψαν τη Βουλγαρία στο διάστημα από 3 Ιουνίου έως 21 Αυγούστου 1989, όταν η Τουρκία έκλεισε τα σύνορά της. Προηγουμένως, την άνοιξη του 1989, αρκετές χιλιάδες Βούλγαροι Τούρκοι –διανοούμενοι και/ή «αναξιόπιστα» άτομα– είχαν επιλεκτικά απελαθεί στη Δύση μέσω της Γιουγκοσλαβίας, καθώς και στην Τουρκία. Άνδρες και γυναίκες, από διαφορετικές κοινωνικές τάξεις και επαγγέλματα, παιδιά, μικρά και μεγάλα, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις γενέτειρές τους, να απομακρυνθούν από τις οικογένειές τους, να πουλήσουν την ιδιοκτησία τους σε εξευτελιστικές τιμές και να αναζητήσουν μια αξιοπρεπή ζωή μακριά από την πατρίδα τους. Όμως, περισσότεροι από 150.000 είχαν επιστρέψει στη Βουλγαρία έως τα τέλη του 1990. Οι υπόλοιποι εγκαταστάθηκαν κατά κύριο λόγο στην Κωνσταντινούπολη, την Προύσα, τη Σμύρνη και σε άλλες πόλεις της δυτικής Τουρκίας. Καθώς η βουλγαρική κυβέρνηση επέμενε ότι η έξοδος ήταν εθελούσια, τα μέσα ενημέρωσης επινόησαν τον όρο «Μεγάλη Εκδρομή», με την οποία κυνικά αναφέρονταν στην αναγκαστική μετανάστευση των Βουλγάρων Τούρκων.

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου υπήρξαν επίσης ανεπίσημες και δημόσιες διαμαρτυρίες από ορισμένους Βούλγαρους διανοούμενους, οι οποίες έγιναν όλο και περισσότερο γνωστές στο κοινό ως μέρος των πολιτικών απαιτήσεων των πρώτων οργανώσεων αντιφρονούντων που εμφανίστηκαν στη Βουλγαρία το 1988-1989. Στις 11 Ιανουαρίου 2012, η Εθνοσυνέλευση υιοθέτησε το εξής ψήφισμα: «Δηλώνουμε ότι η απέλαση πάνω από 360.000 Βουλγάρων πολιτών τουρκικής καταγωγής αποτέλεσε μια μορφή εθνοκάθαρσης την οποία διεξήγαγε το ολοκληρωτικό καθεστώς».

ΣΤ-4. Μοχάμεντ Χουσεΐνοφ, πατρώνυμο Ουζούνκις: Ένας Βούλγαρος Τούρκος για την αλλαγή ονόματος

Μεγάλωσα αναγνωρίζοντας τον εαυτό μου ως Τούρκο. Οι μεγάλοι, όταν συναντιόνταν, συχνά έλεγαν ότι είχαμε συγγενείς στην Τουρκία και ότι θα ζητούσαμε βίζα. Μας έβγαλαν μάλιστα και κάποιου είδους φωτογραφίες διαβατηρίου –περιμέναμε συνέχεια ότι θα μεταναστεύαμε, αλλά δεν συνέβη τίποτα. Άκουγα από τους μεγάλους ότι η ζωή στην Τουρκία ήταν πολύ ωραία, αλλά στο σχολείο μάς έλεγαν ότι εκεί η ζωή ήταν δύσκολη, είχαν καπιταλισμό […]. Βρήκα μια κάποια ισορροπία για τον εαυτό μου. [Έλεγα]: Είμαι Τούρκος αλλά ζω στη Βουλγαρία· η Βουλγαρία είναι η πατρίδα μου· οι [Βούλγαροι] ήρωες δεν είχαν πολεμήσει ενάντια σε Τούρκους όπως εγώ ή ενάντια στον τουρκικό λαό, αλλά ενάντια στον σουλτάνο, ενάντια στην κρατική μηχανή μιας αυτοκρατορίας. Έτσι, το έβρισκα προσβλητικό όταν αναφέρονταν στην «τουρκική δουλεία», ενώ στην πραγματικότητα ήταν οθωμανική. Ο απλός Τούρκος ασφαλώς δεν ζούσε καλύτερα από τον αδελφό του Βούλγαρο, και οι δύο ζούσαν μέσα στη μιζέρια.

Συνέβη ώστε έναν χρόνο πριν αρχίσω το γυμνάσιο, τα ονόματα μερικών συμμαθητών μου να αλλάξουν. [Για παράδειγμα], τον γνωρίζαμε ως Χασάν αλλά τώρα λεγόταν Χρίστο. Αλλά η αλήθεια ήταν ακόμη πιο τρομακτική: απευθύνονταν ο ένας στον άλλον με τα παλιά αραβικά τους ονόματα. Και έτσι θέλανε να τους φωνάζουμε. Μου είπαν πως είχε γίνει η αλλαγή ονόματος. Τα είχα χαμένα· δεν μπορούσα να φανταστώ ότι ήταν δυνατόν να σου αλλάξουν το όνομα με τη βία. Τότε κατάλαβα ότι το κράτος ήταν μια απαίσια μηχανή, ότι μπορεί να σε καταδυναστεύσει, ότι η ιδεολογία του Κόμματος μπορεί να σε αλλάξει με τη βία.

Το πρώτο πράγμα που αποφασίσαμε να κάνουμε ήταν να οργανωθούμε και να ενημερώσουμε τη [διεθνή] κοινή γνώμη, μέσω των πρεσβειών και ξένων ραδιοφωνικών σταθμών, για το τι συνέβαινε στους Τούρκους της Βουλγαρίας. Πιστεύαμε ότι μ' αυτόν τον τρόπο θα μπορούσαμε να σταματήσουμε τη διαδικασία «Αναβίωσης». Άρχισα να ψάχνω για ανθρώπους, για τρελούς ανθρώπους, που θα έλεγαν ότι διαφωνούν μ' αυτήν τη διαδικασία […]. Ονομάσαμε [την οργάνωσή μας] *Ουζούνκις*, «Μακρύς Χειμώνας» στα βουλγαρικά. Επιλέξαμε αυτή την ονομασία επειδή αυτός ήταν ο πιο μακρύς χειμώνας της ζωής μας, ο πιο φρι-

χτός. Κι αυτό επειδή αποφασίσαμε ότι θα διαρκούσε έως ότου αποκαταστήσουμε τα ονόματά μας, τα δικαιώματά μας, τις ελευθερίες μας […]. Έγινα ένας απ' τους ηγέτες [της οργάνωσης]. Δεν γνώριζα όλα τα μέλη της, ούτε κι εκείνοι εμένα. Ο καθένας μας γνώριζε μόνο ορισμένα μέλη. Κι αυτό επειδή θέλαμε να είμαστε σίγουροι ότι θα υπήρχαν λιγότερα θύματα σε περίπτωση αποτυχίας. Γνώριζα τι επρόκειτο να κάνω και τι είχα να αντιπαλέψω. Για να είμαι ειλικρινής, εκείνη την εποχή η σκέψη να ανατρέψουμε τον κομμουνισμό, τον Ζίβκοφ κ.λπ. ούτε καν πέρναγε απ' το μυαλό μου. Δεν είχαμε ιδέα τι ήταν κομμουνισμός και τι δημοκρατία, ούτε και καμία διάθεση να απαιτήσουμε αυτονομία. Αυτό ήταν καθαρή προπαγάνδα από την πλευρά του καθεστώτος. Θέλαμε πίσω τα ονόματά μας, αυτό ήταν όλο […]. Αρχίσαμε να συλλέγουμε πληροφορίες σχετικά με περιπτώσεις κακοποίησης, καταπατημένων δικαιωμάτων, ανθρώπων έγκλειστων σε στρατόπεδα εργασίας, και περιγράψαμε τι συνέβαινε.

Mutafchieva και Ivanova (επιμ.), 2005, σελ. 450-451, 453, 458-459.

Πώς είχε αρχικά συμβιβαστεί ο Μοχάμεντ Χουσεΐνοφ (πατρώνυμο Ουζούνκις) με την τουρκική εθνοτική καταγωγή του και τη βουλγαρική υπηκοότητά του; Τι τον έκανε να αλλάξει γνώμη και τον έστρεψε ενάντια στις βουλγαρικές αρχές (σημειώστε ότι λέει: Δεν είχαμε ιδέα τι ήταν κομμουνισμός και τι δημοκρατία); Συζητήστε τις προσπάθειες των αρχών να παρέμβουν στη διαμόρφωση της προσωπικής ταυτότητας ενός ατόμου (μέσω της αλλαγής του ονόματός του, της εκπαίδευσης, κ.λπ.).

ΣΤ-5. Αναγκαστική μετανάστευση Βουλγάρων Τούρκων

α. Βούλγαροι Τούρκοι διασχίζουν τα σύνορα με την Τουρκία

http://frognews.bg/news_12406/Jivkov_Gonim_300_000_turtsi_inak_stavame_Kipar/, ανάκτηση στις 21.9.2016.

β. Δήλωση του Τόντορ Ζίβκοφ που μεταδόθηκε από τη βουλγαρική τηλεόραση και το ραδιόφωνο στις 29 Μαΐου 1989

Όπως αναφέρθηκε στον Τύπο, σε κάποιες περιοχές της χώρας τις τελευταίες ημέρες αυξήθηκαν οι εντάσεις μεταξύ ορισμένων ομάδων του πληθυσμού, που υποκινήθηκαν από ξένες δυνάμεις, σε σχέση με τους νόμους που ενέκρινε η Εθνοσυνέλευση για τα διαβατήρια, τα ταξιδιωτικά έγγραφα και τη βουλγαρική ιθαγένεια.

Πρώτον: Είναι ιστορικά αποδεδειγμένο ότι ακριβώς λόγω της νίκης της σοσιαλιστικής επανάστασης και του σοσιαλιστικού μας κράτους, το μουσουλμανικό στοιχείο εξήλθε από το σκοτάδι, τη δυστυχία και τη στέρηση δικαιωμάτων στην οποία ήταν καταδικασμένο από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η καπιταλιστική Βουλγαρία δεν κατάφερε [να το οδηγήσει στην έξοδο].

Δεύτερον: Είναι ιστορικά αποδεδειγμένο ότι η Λαϊκή Δημοκρατία της Βουλγαρίας αποτελεί την πατρίδα όλων εκείνων που έχουν γεννηθεί στη χώρα, όπου τα οστά των προγόνων τους αναπαύονται, όπου τα παιδιά τους ανοίγουν τα μάτια τους για πρώτη φορά.

– Το εξισλαμισμένο βουλγαρικό στοιχείο δεν έχει έρθει από κάπου αλλού. Η Βουλγαρία είναι η μία και μοναδική πατρίδα του. Έχει ζήσει, ζει και θα συνεχίσει να ζει στη Βουλγαρία.

– Αυτή η Βουλγαρία ανήκει σε όλους μας, ασχέτως θρησκεύματος, ηθών και εθίμων. Είμαστε οι γιοι της και οι κόρες της και καλούμαστε να επιτελέσουμε το καθήκον μας ως τέκνων απέναντί της.

Δυστυχώς, ορισμένοι κύκλοι στη Δημοκρατία της Τουρκίας έχουν πρόσφατα εμπλακεί στην καθημερινή κλιμάκωση μιας αντιβουλγαρικής εκστρατείας.

Στη συνέχεια, οι «ενορχηστρωτές» αυτής της αντιβουλγαρικής εκστρατείας έθεσαν το ζήτημα της μετανάστευσης, διαλαλώντας στο εξωτερικό ότι η Τουρκία είναι έτοιμη να δεχθεί όλους τους Βούλγαρους Τούρκους που θέλουν να μεταναστεύσουν. Στο πλαίσιο αυτό, εξ ονόματος των Βουλγάρων μουσουλμάνων και εξ ονόματός μου υπό την ιδιότητά μου ως προέδρου του Κεντρικού Συμβουλίου, θα ήθελα να απευθύνω αυτήν την επείγουσα έκκληση προς τις αρμόδιες τουρκικές αρχές:

– Ανοίξτε τα σύνορά σας σε όλους τους Βούλγαρους μουσουλμάνους που θέλουν να πάνε στην Τουρκία, είτε για σύντομη διαμονή είτε για πάντα.

http://www.znam.bg/com/action/showArticle;jsessionid=6B2F304C789043834EF7E08F47860247?enclD=628&article=334750291, ανάκτηση στις 21.9.2016.

γ. Οι αντιδράσεις στην Τουρκία: Ο λόγος του πρωθυπουργού Τουργκούτ Οζάλ στην Προύσα στις 17 Αυγούστου 1987

Δυστυχώς, η Βουλγαρία έχει ξεκινήσει μια προσπάθεια να αλλάξει τα ονόματα των συμπατριωτών μας που ζουν εκεί. Μετά από αυτό, ο Πρόεδρός μας έστειλε ειδικό απεσταλμένο. Παραπονεθήκαμε λέγοντας: «Τι συμβαίνει;» Μας είπαν: «Αλλά δεν τους θέλετε ούτως ή άλλως». Μετά από αυτό, απέστειλε πάραυτα το εξής σημείωμα: «Εάν είναι δύο εκατομμύρια, θα τους πάρουμε όλους· θα μας τους δώσετε;»

Ακριβώς αυτό είναι το θέμα. Δεν προτίθενται να κάνουν κάτι τέτοιο. Ειλικρινά, αυτό που καταλάβαμε είναι ότι φοβούνται την αύξηση του αριθμού των Τούρκων εκεί· όλες οι μελέτες καταδεικνύουν αυτό. Αλλά επιτρέψτε μου να πω αυτό, δεν θα τους αφήσουμε μόνους τους. Κάτι τέτοιο δεν είναι δυνατό. Θα συνεχίσουμε να [ασκούμε πίεση στις βουλγαρικές αρχές] έως ότου επιλυθεί το ζήτημα, αργά ή γρήγορα. Όπως κάναμε στην περίπτωση της Κύπρου. Μην ανησυχείτε. Κοιτάξτε, δεν υπάρχει πλέον η παλιά φλόγα στην Κύπρο. Ακόμα και οι Έλληνες δεν έχουν φλόγα. Δεν λένε τίποτα πια για το ζήτημα του Αιγαίου. Για την ώρα, διαχειριζόμαστε το ζήτημα με αμοιβαία μηνύματα. Επομένως, ποιο είναι το θέμα; Το είπα απ' την αρχή. Το θέμα έχει να κάνει με το πόσο δυνατή είναι η Τουρκία. Σήμερα ο πληθυσμός της Τουρκίας ανέρχεται σε 52 εκατομμύρια. Η Τουρκία είναι δυνατή χώρα, αλλά και η οικονομία της πρέπει να είναι δυνατή· καθώς επίσης και οι ένοπλες δυνάμεις της.

Dağlıoğlu, 2014, σελ. 176.

δ. Κατανομή των Τούρκων που μετανάστευσαν από τη Βουλγαρία στην Τουρκία, με βάση το φύλο, σύμφωνα με απογραφικά δεδομένα (1992)

Έτος	Σύνολο	Γυναίκες	Άνδρες
1989	218.000	111.568	106.432
1990	71.195	31.326	39.869
1991	32.164	13.900	18.264
1992	23.490	10.336	13.154
Σύνολο	344.849	167.130	177.719

Dağlıoğlu, 2014, σελ. 176.

ε. Αποσπάσματα από συνέντευξη του Βούλγαρου Τούρκου Ισμέτ Σεβέρ

Η Βουλγαρία και η Τουρκία είχαν συνάψει μια συμφωνία για τη μετανάστευση για την οποία δεν γνωρίζαμε τίποτα. Απλά, μας έδωσαν διαβατήρια. Μας είπαν ότι υπαγόμαστε στις διατάξεις αυτής της συμφωνίας, ότι θα μας έδιναν ταξιδιωτικά έγγραφα και ότι έπρεπε να μεταναστεύσουμε το αργότερο μέσα σ' έναν μήνα […]. Δεν μπορώ να πω ότι ήταν πράξη βίας [*χαμογελά*], εκείνη την εποχή δεν μπορούσε να πει κανείς ότι το Κόμμα χρησιμοποιούσε βία, απλά σου έλεγε [τι είχε αποφασίσει], σε ειδοποιούσε! […] Κατά τη γνώ-

μη μου, ένα από τα πιο δύσκολα πράγματα για όλους τους ανθρώπους στον κόσμο είναι να απομακρυνθούν από τις πατρογονικές εστίες τους. Δεν υπάρχει τίποτα πιο άγριο και απαίσιο από αυτό, ανεξάρτητα σε ποιο μέρος του κόσμου γίνεται! […] Το μόνο που ένιωσα ήταν ο πόνος του χωρισμού από κάτι που ήταν βαθιά ριζωμένα μέσα μου. Είχα την αίσθηση ότι μου είχαν ξεκολλήσει ένα κομμάτι του εαυτού μου. Ένιωσα σαν ένα ξεριζωμένο δέντρο! Δεν ήξερα ποιον να κατηγορήσω, σε ποιον να παραπονεθώ, δεν ήξερα με ποιον να μοιραστώ τα συναισθήματά μου. Ένα πράγμα μόνο γνώριζα: ο τόπος όπου είχα γεννηθεί ήταν εδώ, στη Βουλγαρία!

Όταν ξεκίνησε η «Μεγάλη Εκδρομή», ήμουν γραμματέας [στην Τουρκία] της οργάνωσης μετανάστευσης. Και δεν ήταν μόνο ως γραμματέας, αλλά απλά ως άνθρωπος που ένιωσα ότι ήταν καθήκον μου να βοηθήσω αυτούς τους ανθρώπους. Ήξερα τι σημαίνει να φτάνεις μόνος σου σε ένα μέρος όπου δεν γνωρίζεις κανέναν και δεν ξέρεις τι σε περιμένει […]. Πέρασα εβδομάδες και μήνες στον σιδηροδρομικό σταθμό της Αδριανούπολης και έχω έντονες αναμνήσεις από εκείνη την περίοδο. Τα παράθυρα και οι πόρτες, οι θόλοι και οι κολόνες του σταθμού ήταν γεμάτα σημειώματα. Οι οικογένειες τα χρησιμοποιούσαν για να στείλουν μηνύματα στα αγαπημένα τους πρόσωπα: αδελφούς και αδελφές, μητέρες και γιους. Τα σημειώματα απλά έλεγαν: «Γιε μου, είμαστε στην Προύσα στη θεία σου»· ή «Αδελφή μου, είμαι στο Κιρκλάρελι στον θείο μας». Δεν θα ξεχάσω ποτέ μία υπέργηρη που καθόταν στο πεζοδρόμιο και έκλαιγε. Ήξερα ότι έπρεπε να την παρηγορήσω. Άρχισα να της λέω ότι κι εδώ υπήρχαν άνθρωποι και ότι θα έπρεπε να βρει τη δύναμη να ξεπεράσει την ανθρώπινη τραγωδία της… Συνέχισε να κλαίει. Κάποια στιγμή με κοίταξε με τα δακρυσμένα μάτια της και μου είπε ότι έκλαιγε για τα μοσχαράκια της που τα είχε αφήσει μόνα τους στον στάβλο. Έπρεπε να φύγει τόσο βιαστικά, που δεν είχε χρόνο να φροντίσει για τα κακόμοιρα τα ζωντανά.

Mutafchieva και Ivanova (επιμ.), 2005, σελ. 317-318, 320.

Η αλλαγή των ονομάτων των Βουλγάρων Τούρκων και το γεγονός ότι εξαναγκάστηκαν να πάνε στην Τουρκία μαζικά κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση των τρόπων με τους οποίους ένα αυταρχικό καθεστώς επιβάλλει την αφομοίωση, τη σιωπή και την εξαφάνιση του εθνοτικού «άλλου». Ποιο ήταν το αποτέλεσμα αυτών των μέτρων για την κοινωνία και της Βουλγαρίας και της Τουρκίας; Ποιες ήταν οι επιπτώσεις για εκείνους που μετανάστευσαν; Γιατί η παρουσία των νεοφερμένων, την οποία αρχικά χαιρέτισε η κοινωνία της χώρας υποδοχής, οδήγησε σε κοινωνικές εντάσεις; Συνδέστε τις απαντήσεις σας με το πώς αντιμετωπίζονται σήμερα οι οικονομικοί μετανάστες και οι πρόσφυγες στις βαλκανικές χώρες.

ΣΤ-6. Απόσπασμα ομιλίας για το καλωσόρισμα των Εβραίων δοκίμων που εισέρχονται στη Στρατιωτική Ακαδημία της Κωνσταντινούπολης

Οι σχέσεις της Τουρκίας με τη ναζιστική Γερμανία στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου είχαν ανησυχήσει πολλούς Εβραίους της χώρας, οι οποίοι φοβήθηκαν ότι η κυβέρνηση θα έπαιρνε μέτρα εναντίον τους. Η απόφαση της Άγκυρας να κρατήσει στάση ουδετερότητας τους καθησύχασε, όμως μετά το τέλος του πολέμου 34.547 Τούρκοι Εβραίοι (περίπου 40% του συνόλου) εγκαταστάθηκαν στο Ισραήλ την περίοδο 1948-1951. Το 1946, οι στρατιωτικές ακαδημίες της χώρας, οι οποίες έως τότε δέχονταν δόκιμους με βάση θρησκευτικά και φυλετικά κριτήρια, άρχισαν να δέχονται και δόκιμους που δεν είχαν τουρκική εθνοτική καταγωγή ή μουσουλμανικό θρήσκευμα.

Το να θέλει κανείς να εισέλθει στη στρατιωτική ακαδημία σημαίνει να αγαπά ειλικρινά και να ασπάζεται την τουρκικότητα, τον τουρκικό πολιτισμό και την τουρκική πατρίδα […]. Μπορώ ήδη να φανταστώ αυτούς τους δύο Εβραίους πολίτες ως Τούρκους αξιωματικούς, με τα αστραφτερά ξίφη τους και την αγάπη τους για τη χώρα, να φέρνουν την εθνική ενότητα σε μια κοινότητα που έχει μείνει χώρια εδώ και χρόνια.

Düzgün, 2000, σελ. 24.

ΣΤ-7. Η απέλαση των Ελλήνων από την Κωνσταντινούπολη, 1964

Μεταξύ Μαρτίου και Σεπτεμβρίου του 1964, 12.387 άτομα ελληνικής υπηκοότητας απελάθηκαν από την Κωνσταντινούπολη υπό το πρόσχημα της «εθνικής ασφάλειας», ενώ απαγορεύτηκε η επιστροφή σε όσους από αυτούς την εποχή εκείνη έτυχε να βρίσκονται στο εξωτερικό. Τον Σεπτέμβριο του 1964 δεν ανανεώθηκε η άδεια παραμονής σε όσους Έλληνες υπηκόους βρίσκονταν στην Κωνσταντινούπολη με αποτέλεσμα να «φύγουν» και αυτοί.

Προσωπικές μαρτυρίες απελαθέντων

Διονύσιος Αγγελόπουλος (Αθήνα): Θυμάμαι ότι ήταν Παρασκευή 17 Ιουλίου 1964. Πήγαμε στο 4ο Τμήμα. Έπρεπε να υπογράψουμε δηλώσεις. Έριξα μια ματιά στον δακτυλογράφο και εκείνος μου είπε: «Μη διαβάζεις [τη δήλωση], δεν είναι δουλειά σου». Στη συνέχεια μας πήραν δακτυλικά αποτυπώματα και μας φωτογράφησαν […]. Κοίταξαν τα δόντια μας, αν είχαμε χρυσά ή όχι.

Κυρία Ελένη (Ίμβρος): Η [χήρα] μητέρα μου είχε και ελληνική υπηκοότητα. Ήταν πάνω από εξήντα ετών. Πού θα πήγαινε αυτή η γυναίκα! Οι αδελφοί μου έφυγαν. Τι έπρεπε να κάνει η μητέρα μου; Της είπα: «Θα σε παντρέψουμε. Θα πάρεις τουρκική υπηκοότητα». Ήταν αγράμματη […]. «Θα παντρευτώ; Κόρη μου, είσαι καλά;» με ρώτησε, «είσαι άρρωστη»; Ήταν ένας άνδρας, η γυναίκα του είχε πεθάνει. Παντρεύτηκαν. Χώρισαν λίγες ημέρες μετά. Φυσικά, δώσαμε χρήματα σ' αυτόν τον άνθρωπο. Φτάσαμε μέχρι αυτό το σημείο. Παντρέψαμε τη μητέρα μας σε τέτοια ηλικία.

Ειρήνη Πρίντεζη (Αθήνα): Οι γονείς μου πέρασαν πολύ δύσκολα όταν έφτασαν εδώ. Εμείς ήμασταν παιδιά, ήταν πιο εύκολα για μας. Τα παιδιά συνηθίζουν, αλλά για τους ενήλικες είναι πιο δύσκολο. Ο πατέρας μου ήταν πολύ άσχημα, ήταν καλός άνθρωπος. Στο ύπνο του φώναζε: «Μη μ' απελάσετε»! Πάντα έβλεπε το ίδιο όνειρο, δεν το ξέχασε ποτέ, μέχρι να πεθάνει. Ούτε εγώ θα το ξεχάσω. Γιατί δεν μπορείς να ξεχάσεις αυτά τα πράγματα. Γιατί δεν μπορείς να βάλεις ένα σπίτι, που σου έχει πάρει χρόνια να το φτιάξεις, μέσα σε μια βαλίτσα.

Αχμέτ Τανρίβερντι (Κωνσταντινούπολη): Ορισμένοι ήταν τόσο απροετοίμαστοι να φύγουν, που άφησαν ακόμα και το ψυγείο στην πρίζα, λέγοντας «έτσι κι αλλιώς, θα επιστρέψουμε». Αφού έκλεισαν τα σπίτια τους, δύο άνδρες έφεραν τα κλειδιά στη μητέρα μου: «Θα επιστρέψουμε, εσύ κράτα αυτά τα κλειδιά. Αλλά αν [δεν επιστρέψουμε σύντομα], βγάλε [το ψυγείο απ' την πρίζα] και τάισε τις γάτες».

Büyüktaşciyan (επιμ.), 2014, σελ. 25, 30, 31, 42.

Στους Έλληνες που επρόκειτο να απελαθούν επιτράπηκε να πάρουν μαζί τους αποσκευές βάρους έως είκοσι κιλά και είκοσι δολάρια. Δείτε το βίντεο του προγράμματος «20 dollars, 20 kilos» με προφορικές μαρτυρίες, γραπτό και οπτικό υλικό, κ.λπ. στο: https://www/youtube.com/watch?v=8fOmZrvgLRk (ανάκτηση 6 Σεπτεμβρίου 2016).

Τι θα παίρνατε μαζί σας εάν σας επιτρεπόταν να έχετε μαζί σας μόνο είκοσι κιλά και δεν επρόκειτο ποτέ να επιστρέψετε στο σπίτι σας;

ΣΤ-8. Αποσπάσματα από έκθεση του Υπουργείου Εσωτερικών Υποθέσεων σχετικά με τους μουσουλμάνους Τούρκους και Αλβανούς που μετανάστευσαν από τη Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας (ΛΔΜ) στα μέσα της δεκαετίας του 1950

Τα δύο τελευταία χρόνια, η μετανάστευση μελών της τουρκικής εθνικής μειονότητας από τη ΛΔΜ στην Τουρκία, η οποία ξεκίνησε το 1951, συνεχίζεται με αμείλικτη ένταση και, επιπλέον, ο αριθμός εκείνων που επιδιώκουν να μεταναστεύσουν εμφανώς αυξάνεται.

Αυτό καταδεικνύεται καλύτερα από τον ακόλουθο πίνακα με δεδομένα που βασίζονται στον αριθμό των αιτήσεων για άρση υπηκοότητας οι οποίες υποβλήθηκαν από μέλη της τουρκικής εθνικής μειονότητας.

1951	24 αιτήσεις
1952	212 αιτήσεις
1953	2.240 αιτήσεις
1954	23.343 αιτήσεις
1955	38.142 αιτήσεις
	Σύνολο: 63.961 αιτήσεις

Έχουν εγκριθεί οι αιτήσεις 59.340 ατόμων, και από αυτούς 46.327 έχουν καταθέσει αίτηση για την έκδοση διαβατηρίου. Έως τα τέλη του 1955, είχε εγκριθεί η έκδοση 46.155 διαβατηρίων.

Την ίδια στιγμή, και πολλοί Αλβανοί έχουν κάνει αίτηση να μεταναστεύσουν. Με στόχο την αποφυγή της μετανάστευσης των Αλβανών, η χώρα έχει χωριστεί σε καθορισμένες περιοχές όπου είτε επιτρέπεται η αποποίηση υπηκοότητας είτε απαγορεύεται η μετανάστευση. Όλα τα μέλη της τουρκικής μειονότητας, καθώς και Αλβανοί, που κατοικούν στις παρακάτω πόλεις και περιοχές μπορούν να αποποιηθούν την υπηκοότητά τους: Τίτο Βέλες [Βελεσά], Τίκφες, Γευγελή, Στρώμνιτσα, Στιπ, Κότσανη, Μάλεσι, Πρίλεπ, Ρέσνα, Μοναστήρι. Στις περιοχές αυτές κατοικούν πολλοί Τούρκοι, ενώ ο αριθμός των Αλβανών είναι αμελητέος […]. Σε περιοχές όπου η πλειονότητα του πληθυσμού είναι Αλβανοί, απαγορεύεται η μετανάστευση.

Γραμματεία Εσωτερικών Υποθέσεων, Γραφείο Εθνικής Ασφάλειας, Σκόπια, 12 Ιανουαρίου 1956, Μακεδονική Ακαδημία Επιστημών και Τεχνών, Αρχείο Lazar Kolisevski, βιβλίο 43, φάκ. II, ΑΕ 25.

Η μετανάστευση των μουσουλμάνων Τούρκων επηρεάστηκε από την κολεκτιβοποίηση της γεωργίας, την επιβολή ορίων ιδιοκτησίας γης (κατ' ανώτατο όριο 10 εκτάρια ανά νοικοκυριό) και την εθνικοποίηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας· όλα αυτά, έπληξαν ιδιαίτερα τους Τούρκους μεγαλογαιοκτήμονες και τους Τούρκους τεχνίτες και εμπόρους των πόλεων. Επιπλέον, την άνοιξη του 1949, οι αρχές έλαβαν μέτρα για να απαγορευτεί το γιασμάκι (μαντίλα). Ενάντια σε αυτές τις αλλαγές και τα μέτρα αρχικά πήραν θέση εξέχοντες θρησκευτικοί λειτουργοί και στη συνέχεια το τουρκικό προξενείο και η οργάνωση Yücel. Έγγραφα που έχουν διασωθεί δείχνουν ότι, μεταξύ 1953 και 1957, περίπου 105.000 μουσουλμάνοι Τούρκοι και 5.000 μουσουλμάνοι Αλβανοί «έφυγαν» από τη Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας.

ΣΤ-9. Σλαβόφωνοι και δημόσιο τελετουργικό στην Ελλάδα

Ύστερα από την ενσωμάτωση στο ελληνικό κράτος του 50% και πλέον των εδαφών που αποτελούσαν την οθωμανική Μακεδονία το 1913, το καθεστώς της 4ης Αυγούστου (1936-1941) ακολούθησε πολιτικές καταστολής και αφομοίωσης των σλαβόφωνων πολιτών της χώρας. Δημοσιεύματα στον τοπικό Τύπο αναφέρονται στο δημόσιο τελετουργικό που έλαβε χώρα στο χωριό Καρδιά Πτολεμαΐδας τον Ιούλιο του 1959, σύμφωνα με τα οποία οι 1.962 σλαβόφωνοι κάτοικοί του έδωσαν τον παρακάτω όρκο:

Ορκιζόμεθα ενώπιον Θεού και ανθρώπων, ως γνήσιοι απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων, αυτοβούλως, ότι εις το μέλλον, εν παντί τόπω και χρόνω, θα παύσωμεν να ομιλώμεν το σλαβικόν γλωσσικόν ιδίωμα.

Κωστόπουλος, 2000, σελ. 236.

ΣΤ-10. Αποσπάσματα από συνέντευξη με έναν δάσκαλο γαλλικών, γεννημένο το 1958, για τις σχέσεις μεταξύ των Ρομά και των Ρουμάνων κατοίκων μίας κοινότητας, περίπου 40 χιλιόμετρα από το Ιάσιο, στα τέλη της δεκαετίας του 1980

Στο Γκρατζούρι υπήρχε ένα άλλο πρόβλημα: η γειτονιά των Ρομά. Υπήρχε μια «πόλη» των Ρομά, ακόμα υπάρχει· εκείνα τα σπίτια με τις στέγες από λαμαρίνα. Και εκείνα τα παιδιά των Ρομά ήταν γραμμένα στο σχολείο, πάντα στην Πρώτη Δημοτικού. Θυμάμαι ότι κάποια στιγμή φτιάξαμε ένα είδος ομάδας, ο διευθυντής και όλοι οι δάσκαλοι [του σχολείου], και πήγαμε στη γειτονιά των Ρομά για να πάρουμε τα παιδιά στο σχολείο. Έπρεπε να τους πείσουμε, ήταν καθήκον μας. Και εκεί, βρήκαμε ένα σπίτι, ένα πολύ ιδιαίτερο στο είδος τους [των Ρομά]· ένα μεγάλο όμορφο σπίτι, χωρίς παράθυρα, χωρίς πόρτες […]. Και εκείνα τα παιδιά των Ρομά δεν παρακολούθησαν [τα μαθήματα του σχολείου]. Αυτό είναι σίγουρο. Ήταν εγγεγραμμένα στο μητρώο του σχολείου με κάποια περίεργα ονόματα. Όλα έφεραν το επώνυμο Στανέσκου. Το βρήκα παράξενο. Ήταν όλα τους αδέλφια; Τι κάνουν αυτοί οι άνθρωποι, παντρεύονται ο ένας τον άλλο μέσα στη οικογένεια; Ονομάζονταν Στανέσκου Μπισικλέτα [ρουμανικά, ποδήλατο], Στανέσκου Φερδινάνδος […], Στανέσκου Πορτοκάλα [ρουμανικά, πορτοκάλι]. Το είδα με τα ίδια μου τα μάτια […]. Πιστεύω ότι είναι απαίσιο ένα παιδί να φέρει το ονοματεπώνυμο Στανέσκου Μερσεντές, για παράδειγμα. […] Δεν επρόκειτο να έρθουν [σχολείο] υπό καμία συνθήκη, δεν καταφέραμε να πείσουμε τους γονείς τους. Απ' την άλλη πλευρά, φοβόμασταν να πάμε [στα σπίτια τους]. Συνήθως πηγαίναμε [μόνο] με τη συνοδεία του αρχηγού του σταθμού [της κοινοτικής πολιτοφυλακής]. Δεν αποκόμιζαν τίποτα [και] επομένως δεν είχαν κανένα κίνητρο να έρθουν στο σχολείο. Το παράδοξο είναι ότι [αυτά τα παιδιά], που δεν πήγαιναν σχολείο, ζούσαν σε μεγάλα, όμορφα, αλλά βρώμικα, σπίτια, και οδηγούσαν αυτοκίνητα. Είδα μερικές φορές έναν δεκατετράχρονο, ή ίσως δεκαπεντάχρονο, να οδηγεί αυτοκίνητο. Μου φάνηκε τόσο νέος. Αναρωτιόμουν, αυτός είναι ο Μερσεντές; […] Πώς και έχει αυτοκίνητο; Δεν ήταν ασήμαντο τότε [καθώς τα αυτοκίνητα ήταν ακριβά και δύσκολα αποκτούσες ένα]. Και μια μέρα, όταν έφτασα στο σχολείο, η αυλή ήταν γεμάτη Ρομά. Ο διευθυντής είπε: «Αμάν, τι τρέχει;»; Κι εκείνοι απάντησαν: «Ήρθαμε για να μας δώσετε πιστοποιητικά τετραετούς φοίτησης». «Αλλά αφού δεν παρακολουθήσατε τα μαθήματα», τους είπε, «πώς είναι δυνατόν να σας δώσω πιστοποιητικά;»· «Δεν έχουμε», ανταπάντησαν, «αλλά πρέπει να μας τα δώσετε, τα χρειαζόμαστε»· «Για ποιο λόγο;» Και τότε μάθαμε ότι ένας απ' τους νεαρούς, που οδηγούσε αυτοκίνητο, είχε ατύχημα. Και όταν πήγε στον σταθμό της πολιτοφυλακής και του ζήτησαν να υποβάλει γραπτή δήλωση [για το τι είχε συμβεί], είπε ότι δεν ήξερε γραφή. Και μετά τον ρώτησαν: «Τότε πώς έβγαλες την άδεια οδήγησης [που έχεις]»; Και τότε ανακάλυψαν ότι πολιτοφύλακες έδιναν άδειες οδήγησης στους Ρομά έναντι αμοιβής. Και τότε ήρθε μια ομάδα ελέγχου από το Βουκουρέστι που προκάλεσε αναταραχή. Και οι εμπλεκόμενοι πολιτοφύλακες είπαν σ' αυτούς τους Ρομά: «Πηγαίνετε να πάρετε το πιστοποιητικό [φοίτησης, την] απόδειξη ότι γνωρίζετε γραφή». Και έτσι ήρθαν σε εμάς […]· ξέρετε πώς είναι, αρνήθηκαν να φύγουν. Συνέχεια μας ρωτούσαν: «Πόσα γι' ένα πιστοποιητικό;» [...] Η ιδέα ότι ένα τέτοιο πιστοποιητικό μπορεί κανείς να το αγοράσει προέρχεται απ' τους Ρομά. Είχαν αυτό το πρόβλημα από τη δεκαετία του 1980 […] και μετά η συνήθεια [να πουλάνε άδειες οδήγησης] εξαπλώθηκε. Έχουμε δανειστεί αρκετές από τις κακές συνήθειές μας από αυτήν την εθνοτική ομάδα […]. Αποτελούσαν έναν εθνοτικό πληθυσμό, δεν ήταν προστατευμένοι, αλλά με κάποιον τρόπο τους «προφύλαγαν» οι κομμουνιστές. Οι κομμουνιστές απέτυχαν παταγωδώς στην προσπάθειά τους να τους ενσωματώσουν. Και τότε, αδυνατώντας να τους ενσωματώσουν, είπαν: Εντάξει, θα τους αφήσουμε ως έχουν, θα τους προστατεύσουμε λίγο έτσι ώστε να μην αποκαλύπτονται όλες οι «κακές» συνήθειές τους.

Τη συνέντευξη πήρε η Cătălina Mihalache στις 16 Φεβρουαρίου 2012.

Στα σοσιαλιστικά κράτη η πολιτοφυλακή ήταν υπεύθυνη για την τήρηση της δημόσιας τάξης, αλλά οι πολιτοφύλακες πρώτα απ' όλα εκτελούσαν πολιτικές οδηγίες. Στις γειτονιές των πόλεων ή σε αγροτικές περιοχές, όπου μικρός αριθμός πολιτοφυλάκων επάνδρωνε τους σταθμούς, η εξουσία των πολιτοφυλάκων πήγαζε από την ικανότητά τους να διαπραγματεύονται με τους ντόπιους.

Διαβάστε προσεκτικά το κείμενο της πηγής ΣΤ-10 και βρείτε: α) προτάσεις που καταδεικνύουν τη σχετική απομόνωση και περιθωριοποίηση των Ρομά ως εθνοτικής ομάδας· β) προτάσεις και φράσεις που αναδεικνύουν στερεότυπα σχετικά με τους Ρομά.

ΣΤ.3. ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ

ΣΤ-11. Γεννητικότητα και θνησιμότητα

α. Δείκτες γεννητικότητας στα Βαλκάνια (ανά 1.000 άτομα), 1950-1979

Χώρα	1950	1953	1956	1959	1975	1977	1979
Αλβανία	*38,8*	*40,9*	*44,5*	*41,9*	*31,9*	------	------
Βουλγαρία	25,2	20,9	19,5	17,6	16,6	16,1	15,5
Κύπρος	29,9	26,6	26,4	25,8	18,4	18,5	19,5
Ελλάδα	20	18,4	19,7	19,4	15,7	15,5	15,9
Ρουμανία	26,2	23,8	24,2	20,2	19,7	19,5	19,1
Γιουγκοσλαβία	30,2	28,4	25,9	23,1	18,2	17,7	17,1

Η *πλάγια γραφή* υποδηλώνει ότι τα δεδομένα είναι αναξιόπιστα ή ελλιπή. Δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για την Τουρκία.

Statistical Office of the United Nations, *Demographic Yearbook 1960* και *Demographic Yearbook 1979*, Νέα Υόρκη 1960 και 1979.

β. Δείκτες γεννητικότητας στη Γιουγκοσλαβία

Περίοδος	Σοσιαλιστική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας	Βοσνία και Ερζεγοβίνη	Κροατία	Μακεδονία	Σλοβενία	Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Σερβίας	Σερβία	Βοϊβοντίνα	Κόσοβο	Μαυροβούνιο
1948-1961	12,1	18,8	7,3	15,2	7,7	12,0	11,4	9,4	20,9	17,1
1961-1971	10,1	13,3	6,2	15,8	8,1	9,9	8,4	5,1	25,3	11,5
1971-1981	8,5	9,4	3,3	14,9	8,6	9,3	7,6	3,8	24,1	9,6
1989	5,1	8,1	0,7	10,1	2,5	5,0	1,4	-1,6	22,4	9,1
1990	5,0	7,7	0,5	9,9	2,5	5,1	1,4	-1,6	23,1	8,9

Jugoslavija 1945-1985, 1986, σελ. 198· *Statistički godišnjak Jugoslavije 1990*, σελ. 95, 438· *Statistički godišnjak Jugoslavije 1991*, 1991, σελ. 99, 443.

γ. Γεννήσεις και αμβλώσεις στη Βουλγαρία, 1955-1990

Έτος	Γεννήσεις	Αμβλώσεις
1955	151.000	2.200
1956	147.900	2.000
1960	140.000	51.000
1965	125.800	96.000
1970	139.700	119.700
1975	144.700	120.400
1980	128.200	136.300
1985	119.000	112.200
1990	105.200	127.600

Gruev, 2009, σελ. 370-385.

δ. Ο πληθυσμός της Τουρκίας, 1940-2000

Έτος	Πληθυσμός (σε εκατοντάδες χιλιάδες)	Ετήσια αύξηση (%)
1940	17.821	
1942		1.059
1947		2.173
1950	20.947	
1952		2.775
1955	24.065	
1957		2.853
1960	27.755	
1962		2.463
1965	31.391	
1967		2.519
1970	35.605	
1972		2.501
1975	40.348	
1977		2.065
1980	44. 737	
1982		2.488
1985	50.664	
1987		2.171
1990	56.473	
1994		1.828
2000	67.804	

Δεδομένα στο: www.tuik.gov.tr/PrelstatosticTablo.do?istab_id=202, ανάκτηση 6.09.2016.

ε. Θνησιμότητα στη Γιουγκοσλαβία

Το 1987 ο μόνιμος πληθυσμός της Γιουγκοσλαβίας ανερχόταν σε περίπου 23,4 εκατομμύρια (από 15,7 το 1948 και 22,4 το 1981). Επιπλέον, πάνω από ένα εκατομμύριο Γιουγκοσλάβοι ζούσαν και εργάζονταν για μεγάλες χρονικές περιόδους σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Η πυκνότητα του πληθυσμού αυξήθηκε από 62 άτομα ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο το 1948 σε 92 το 1988.

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η θνησιμότητα σε όλη τη χώρα μειώθηκε δραματικά, από 12,8 ανά χίλια άτομα το 1948 περίπου σε 9,3 το 1984. Στο Κόσοβο, για παράδειγμα, έπεσε από 13 το 1947 σε 5,8 το 1984, και στη Σλοβενία από 13,5 σε 10,9.

Το ποσοστό παιδικής θνησιμότητας στη Γιουγκοσλαβία, βασικός δείκτης του επιπέδου υγείας και του κοινωνικού, οικονομικού και πολιτιστικού επιπέδου του πληθυσμού, μειώθηκε από 118,6 θανάτους νεογνών ανά χίλιες γεννήσεις το 1950 σε 26,2 το 1987. Όμως, παρά τη σημαντική βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και της υγειονομικής περίθαλψης, το 1985 το ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας στη Γιουγκοσλαβία ήταν το υψηλότερο στην Ευρώπη (με εξαίρεση εκείνο της Αλβανίας).

Στη Σλοβενία, την Κροατία, τη Βοϊβοντίνα και τη γεωγραφική επικράτεια της Σερβίας τα ποσοστά γεννητικότητας μειώθηκαν παράλληλα με τη θνησιμότητα. Όμως, στη Βοσνία και την Ερζεγοβίνη, στη Μακεδονία και στο Μαυροβούνιο η ταχεία μείωση του ποσοστού γεννήσεων έλαβε χώρα μόνο μετά το 1960, ενώ στο Κόσοβο η γεννητικότητα άρχισε να πέφτει μερικώς από το 1990 και εξής. Στις αρχές του 1980 η πληθυσμιακή έκρηξη μεταξύ των εθνοτικών Αλβανών στο Κόσοβο αποτέλεσε το πιο πιεστικό δημογραφικό πρόβλημα της Γιουγκοσλαβίας. Την περίοδο 1950-1983, ο πληθυσμός του Κοσόβου αυξήθηκε περίπου κατά 220%, ενώ την ίδια εποχή η αύξηση στο σύνολο της χώρας ήταν της τάξης μόλις του 39% […]. Στις αρχές του 1980, το Κόσοβο ήταν η πιο πυκνοκατοικημένη περιοχή της Γιουγκοσλαβίας (146 άτομα ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο), αν και εξακολουθούσε να είναι η λιγότερη αναπτυγμένη περιοχή της χώρας.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1960, η κυβέρνηση άρχισε να υποστηρίζει ενεργά τις πρακτικές οικογενειακού προγραμματισμού για τον έλεγχο της αύξησης του πληθυσμού. Το 1969 η Ομοσπονδιακή Συνέλευση ψήφισε έναν σχετικά φιλελεύθερο νόμο για τις αμβλώσεις.

http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-14798.html, ανάκτηση στις 6.09.2016.

Μελετήστε τους στατιστικούς πίνακες. Στη συνέχεια, επιχειρήστε να συνδέσετε την αύξηση και μείωση των δεικτών γεννήσεων και θανάτων με την πολιτική και κοινωνικοοικονομική κατάσταση των υπό εξέταση κρατών.

ΣΤ-12. Η προγεννητική πολιτική του Νικολάε Τσαουσέσκου και η απαγόρευση των αμβλώσεων

Στις δεκαετίες που ακολούθησαν την ψήφιση του Διατάγματος 770/1966, ελήφθησαν επιπρόσθετα δραστικά μέτρα εναντίον των αμβλώσεων και εκείνων που κατέφευγαν σε αυτές. Για παράδειγμα, η διακοπή της εγκυμοσύνης επιτρεπόταν μόνο σε γυναίκες άνω 45 ετών που είχαν ήδη τουλάχιστον τέσσερα παιδιά. Παράλληλα, επιβλήθηκε ειδικός φόρος (ύψους έως το 10% ενός τακτικού μηνιαίου μισθού) σε άτεκνα ζευγάρια, ενώ καθιερώθηκε ο υποχρεωτικός γυναικολογικός έλεγχος για γυναίκες σε γόνιμη ηλικία.

α. Το Διάταγμα 770/1966 που απαγόρευε τις αμβλώσεις

Θεωρώντας ότι η διακοπή της εγκυμοσύνης αποτελεί πράξη με σοβαρές συνέπειες για την υγεία της γυναίκας και έχει μεγάλες αρνητικές επιπτώσεις στους δείκτες γεννητικότητας και στη φυσική αύξηση του πληθυσμού, το Κρατικό Συμβούλιο της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Ρουμανίας ορίζει:

Άρθρο 1. Απαγορεύεται η διακοπή της εγκυμοσύνης.

Άρθρο 2. Η διακοπή της εγκυμοσύνης επιτρέπεται σε εξαιρετικές επιπτώσεις […], όταν α) Η εγκυμοσύνη θέτει σε κίνδυνο τη ζωή της γυναίκας [και δεν υπάρχει άλλος τρόπος να σωθεί]· β) Ένας από τους γονείς πάσχει από σοβαρή ασθένεια που μεταβιβάζεται κληρονομικά ή οδηγεί σε σοβαρές γενετήσιες παραμορφώσεις· γ) Η έγκυος έχει σοβαρές σωματικές και αισθητηριακές αναπηρίες· δ) Η έγκυος είναι άνω 45 ετών· ε) Η έγκυος έχει ήδη γεννήσει τέσσερα παιδιά, τα οποία και φροντίζει· στ') Η εγκυμοσύνη είναι αποτέλεσμα βιασμού ή αιμομιξίας.

Άρθρο 5. Η διακοπή της εγκυμοσύνης εγκρίνεται από το ιατρικό συμβούλιο της επαρχίας ή της πόλης [ανάλογα με την περίπτωση] που έχει συσταθεί γι' αυτόν τον λόγο με απόφαση της εκτελεστικής επιτροπής του δημόσιου συμβουλίου της επαρχίας ή της πόλης.

Άρθρο 6. Σε περιπτώσεις ακραίων ιατρικών καταστάσεων έκτακτης ανάγκης, όταν η διακοπή της εγκυμοσύνης πρέπει να αποφασιστεί πάραυτα, ο γιατρός είναι υποχρεωμένος, πριν εκτελέσει την άμβλωση, ή, όταν αυτό δεν είναι δυνατόν, μέσα σε ένα εικοσιτετράωρο, να υποβάλει γραπτή δήλωση στον εισαγγελέα, ο οποίος και θα αποφανθεί, με βάση το ιατρικό πιστοποιητικό που θα του παραδοθεί ή άλλη σχετική πληροφορία, αν η διακοπή της εγκυμοσύνης ήταν αναγκαία ή όχι.

Επίσημη Εφημερίς, μέρος 1, αρ. 60, 1 Οκτωβρίου 1966, σελ. 416.

β. Το Διάταγμα 771/1966 περί ποινών για τη μη τήρηση της απαγόρευσης των αμβλώσεων

Οποιοσδήποτε προκαλεί διακοπή της εγκυμοσύνης με οποιονδήποτε τρόπο και σε αντίθεση με τις διατάξεις του νόμου είναι ένοχος του εγκλήματος της άμβλωσης και φυλακίζεται για περίοδο ενός έως τριών ετών […]. Εάν η έγκυος τραυματιστεί ή πεθάνει κατά την εκτέλεση της άμβλωσης, η ποινή κυμαίνεται από φυλάκιση δύο έως πέντε έτη και από πέντε έως δέκα έτη, αντίστοιχα […]. Όταν η άμβλωση διαπράττεται για υλικό όφελος, η ποινή αυξάνεται κατά δύο χρόνια.

[Οποιοσδήποτε] κατέχει ειδικά μέσα που προορίζονται για διακοπή της εγκυμοσύνης εκτός εξειδικευμένων μονάδων υγειονομικής περίθαλψης φυλακίζεται για περίοδο τριών μηνών έως ενός έτους.

[Οποιοσδήποτε] υποκινεί και εκτελεί αμβλώσεις ή βοηθά [στην εκτέλεσή τους] τιμωρείται.

Επίσημη Εφημερίς, μέρος 1, αρ. 60, 1 Οκτωβρίου 1966, σελ. 416-417.

γ. Αποσπάσματα από τον λόγο του Νικολάε Τσαουσέσκου στη συνεδρίαση του Εκτελεστικού Πολιτικού Συμβουλίου της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΡ, 24 Φεβρουαρίου 1984

Λόγω των αμβλώσεων, τα ποσοστά γεννήσεων έχουν μειωθεί. Γιατροί [που εκτελούν αμβλώσεις] για κέρδος […], θα πρέπει να τιμωρούνται. Πρέπει να βάλουμε ένα τέλος στις ανεύθυνες πράξεις τους. Δεν θα πρέπει να τους επιτραπεί να συνεχίσουν να ασκούν την ιατρική.

Πρόκειται να συζητήσω με το Ανώτατο Συμβούλιο Υγείας και με την ηγεσία του Υπουργείου ώστε να μπει μια τάξη. Παρόμοιες συζητήσεις πρέπει να διεξαχθούν σε κάθε επαρχία [της χώρας] ώστε αυτή κατάσταση να λάβει τέλος, καθώς ο αριθμός των 422.000 αμβλώσεων είναι απαράδεκτος, όταν είχαμε 350.000 το 1975 […]. Πρέπει να λάβουμε μέτρα εναντίον εκείνων που κέρδισαν εις βάρος του πληθυσμού της χώρας, ακόμα και με προσφυγή στη δικαιοσύνη, όπως προβλέπει ο νόμος.

Εθνικά Αρχεία Ρουμανίας (Βουκουρέστι), συλλογή «Κεντρική Επιτροπή ΚΚΡ, τμήμα Γραμματείας», φάκ. 12/11984, σελ. 31-32.

δ. Αποσπάσματα από συνέντευξη σχετικά με τις συνέπειες του διατάγματος εναντίον των αμβλώσεων

Όλα συνέβησαν το 1987. Ήμουν 18 ετών και ήδη είχα δύο παιδιά. Δεν ήταν διόλου η κατάλληλη στιγμή για ένα τρίτο. Έμενα με τους γονείς μου. Δεν εργαζόμουν, μόνο ο άνδρας μου [εργαζόταν]. Τα παιδιά ήταν κάτω των τριών ετών […]. Σκέφτηκα ότι δεν υπήρχε λόγος να βάλω και

άλλους σε μπελά, οπότε έκανα άμβλωση μόνη μου. Εκείνες τις στιγμές της απόγνωσης και της φτώχειας, ήμουν προετοιμασμένη να κάνω ο,τιδήποτε […]. Οι γυναίκες χρησιμοποιούσαν κάθε μέσο που είχαν ακούσει, οτιδήποτε. Ήταν απαίσιο. Είχα τρομερούς πόνους, με πήγαν στο νοσοκομείο […]. Δύο εβδομάδες αφότου βγήκα [απ' το νοσοκομείο], έλαβα ένα μήνυμα να πάω στον σταθμό της πολιτοφυλακής, δωμάτιο αριθμός 4, υπηρεσία ποινικής έρευνας. Πήγα εκεί και έδωσα κατάθεση, ο νεαρός αξιωματικός μού είπε τι να γράψω, ότι είχα σηκώσει μια φιάλη υγραερίου. Στη συνέχεια, με κάλεσαν για δεύτερη φορά, αφού είχα λάβει τον ιατρικό μου φάκελο απ' το νοσοκομείο. Έδωσα την ίδια κατάθεση […]. Συνέχιζαν να με ρωτάνε ποιος μου έκανε [την άμβλωση] και με τι. Αλλά επέμενα στην κατάθεσή μου. Ένα χρόνο αργότερα, έμεινα πάλι έγκυος. Σκέφτηκα: Μήπως πρέπει να κάνω δέκα παιδιά; Δεν θα ξανακάνω άμβλωση […]. Αλλά απέβαλα […]. Είχα μάθει ότι γυναίκες που απέβαλαν είχαν πεθάνει. Μια γειτόνισσά μου, στην οποία είχε κάνει άμβλωση μια άλλη γυναίκα, πέθανε. Κανείς δεν μιλούσε, όλοι ήξεραν όμως. Έτσι κι αλλιώς, η γυναίκα είχε πεθάνει, ποιος ο λόγος να πάει κάποιος άλλος φυλακή.

Μουσείο του Ρουμάνου Αγρότη, 2008, σελ. 42-43.

Το πολύ ευαίσθητο και ιδιωτικό ζήτημα του τερματισμού της εγκυμοσύνης αντιμετωπίστηκε από τον Τσαουσέσκου με αυταρχικό τρόπο που προκάλεσε χιλιάδες θανάτους εξαιτίας των παράνομων αμβλώσεων. Σε αρκετές χώρες, το ζήτημα αντιμετωπίζεται διαφορετικά, με θρησκευτικούς φορείς να παίζουν καταλυτικό ρόλο. Συζητήστε το ζήτημα στην τάξη και συνδέστε το με τον οικογενειακό προγραμματισμό και τους τρόπους αποφυγής ανεπιθύμητης εγκυμοσύνης.

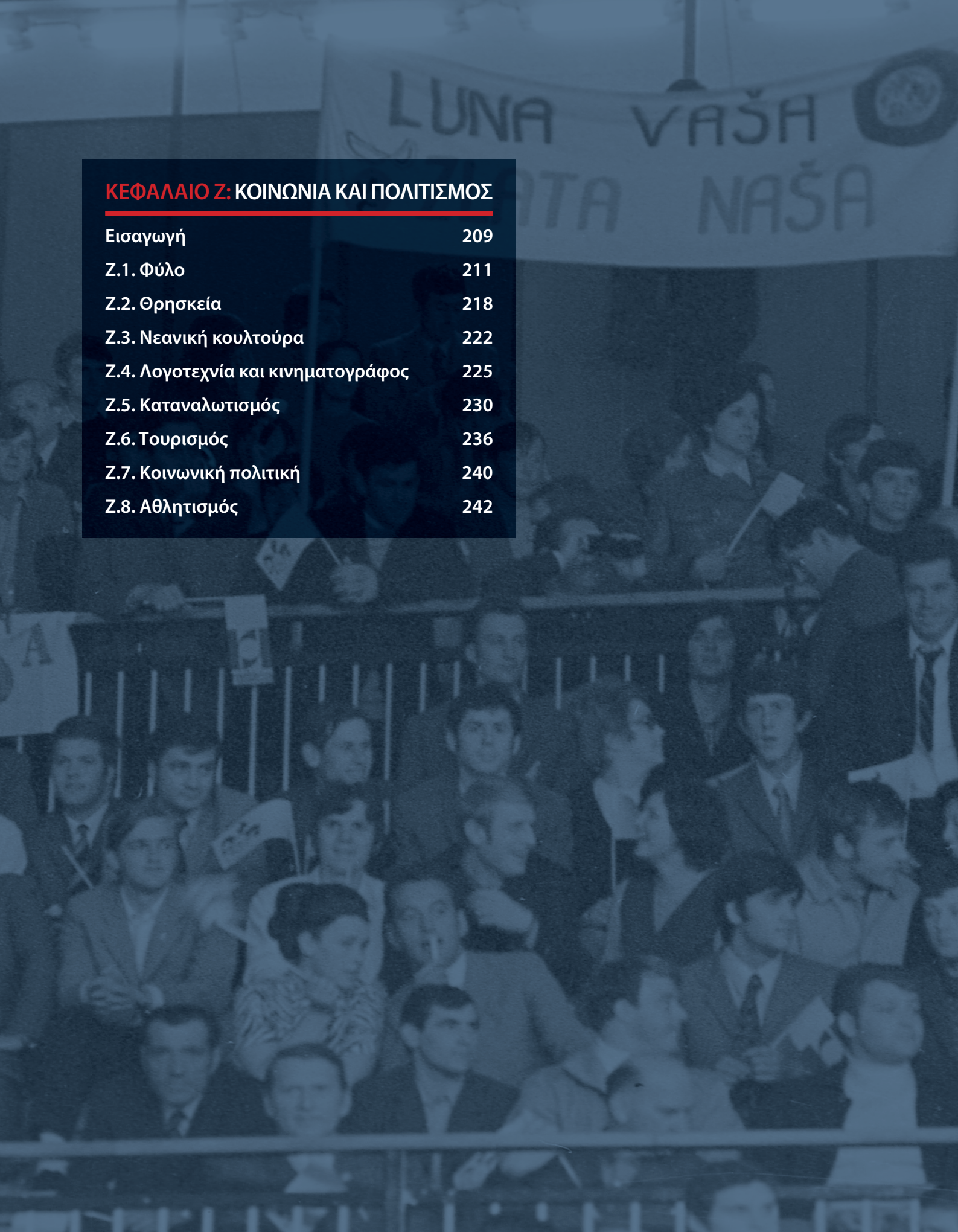

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ: ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Εισαγωγή	209
Ζ.1. Φύλο	211
Ζ.2. Θρησκεία	218
Ζ.3. Νεανική κουλτούρα	222
Ζ.4. Λογοτεχνία και κινηματογράφος	225
Ζ.5. Καταναλωτισμός	230
Ζ.6. Τουρισμός	236
Ζ.7. Κοινωνική πολιτική	240
Ζ.8. Αθλητισμός	242

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, οι κοινωνικές και πολιτιστικές πολιτικές στα Βαλκάνια καθορίστηκαν από τη γενική πολιτική εξέλιξη των χωρών, τις στρατηγικές τους συμμαχίες με τα διεθνή στρατιωτικά-πολιτικά μπλοκ, την παγκοσμιοποίηση της μαζικής κουλτούρας και, φυσικά, τη συγκεκριμένη κοινωνική εξέλιξη της κάθε χώρας.

Παράλληλα με την εδραίωση διαφορετικών πολιτικών καθεστώτων και αυταρχικών κυβερνήσεων, στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια οι βαλκανικές χώρες έπρεπε να ανακάμψουν από τις οικονομικές και κοινωνικές καταστροφές που είχε επιφέρει ο πόλεμος. Αυτό απαιτούσε επαναδιαπραγμάτευση και νέα ρύθμιση των κρατικών πόρων και των κοινωνικών σχέσεων. Στις κομμουνιστικές χώρες η ανάκαμψη επιτελέστηκε υπό την καθοδήγηση και την επίβλεψη του παντοδύναμου (τοπικού) κομμουνιστικού κόμματος, το οποίο έφερε σε πέρας τον «επαναστατικό μετασχηματισμό» της αστικής κοινωνίας χρησιμοποιώντας κατά κύριο λόγο ιδεολογικά επιχειρήματα. Μέλη πολλών κοινωνικών ομάδων –από βιομήχανους, τραπεζίτες, μεγαλοκτηματίες και στρατιωτικούς έως μικροπωλητές και γεωργούς– υπέστησαν σημαντική καταστολή και αναγκάστηκαν να παραδώσουν τις ηγετικές τους θέσεις στον δημόσιο τομέα στους «εργάτες» και την εργατική τάξη· δηλαδή, σ' εκείνους που εργάζονταν σε εργοστάσια και επιχειρήσεις, σε αγρότες που απασχολούνταν σε μεγάλες συνεταιριστικές φάρμες, σε γυναίκες που εργάζονταν ισότιμα πλάι στους άνδρες. Ακολουθώντας τη μαρξιστική ιδεολογική επιταγή της οικοδόμησης μιας «προοδευτικής κομμουνιστικής κοινωνίας», τα νεοϊδρυθέντα καθεστώτα επικέντρωσαν τις προσπάθειές τους στον εκσυγχρονισμό του τρόπου ζωής και της κουλτούρας των πολιτών –από την κατασκευή υπονόμων και την παροχή ηλεκτρικού στα χωριά έως την οικοδόμηση θέρετρων και τη σύσταση σύγχρονων κέντρων ψυχαγωγίας.

Στην Ελλάδα, την Τουρκία και την Κύπρο, χώρες που συνδύαζαν έναν ξεκάθαρο φιλοδυτικό προσανατολισμό με εθνικιστικά οράματα για ένα σύστημα κοινωνικής πρόνοιας, σε διαφορετικές περιόδους οι κρατικές ελίτ προσπάθησαν να επιβάλουν ή, αντιστρόφως, να διεκδικήσουν το πατερναλιστικό όραμα σχετικά με την εξέλιξη της κοινωνίας, αναλόγως του αν ανήκαν στα αριστερά ή στα δεξιά του πολιτικού φάσματος. Στις χώρες αυτές η αναδιάρθρωση της κοινωνικής ζωής επίσης είχε ως στόχο τον εκσυγχρονισμό, αλλά σε μεγάλο βαθμό εξαρτιόταν από την εύθραυστη ισορροπία κρατικών, εθνοτικών και γεωστρατηγικών ενδιαφερόντων με μια σταθερή προτεραιότητα στα οικονομικά μοντέλα της Δύσης. Καθώς εντάθηκε ο Ψυχρός Πόλεμος και ειδικότερα μετά τη δεκαετία του 1960, επιταχύνθηκε ο εκσυγχρονισμός του κοινωνικού και πολιτιστικού πεδίου στις βαλκανικές χώρες, κάτι που οδήγησε σε ένα είδος επανάστασης, τόσο στην κρατική διακυβέρνηση της καθημερινότητας όσο και στις συμπεριφορές των ίδιων των πολιτών απέναντι στα νέα κοινωνικά επιδόματα και αγαθά που τους προσφέρονταν.

Για παράδειγμα, η ιστορία του φύλου είναι ένα εξαιρετικό παράδειγμα του κοινωνικού μετασχηματισμού σε όλες τις βαλκανικές κοινωνίες. Στις κομμουνιστικές δικτατορίες, βασιζόταν στη μαρξιστική έκκληση για την απελευθέρωση των γυναικών από την εκμετάλλευση και την καταπίεση. Τα σοσιαλιστικά καθεστώτα υποσχέθηκαν στις γυναίκες καινούργια δικαιώματα και ένα νέο είδος συμμετοχής σε επαγγελματικές και θεσμικές δομές. Έως ένα βαθμό, αυτό εκφράστηκε με την πραγματική είσοδο των γυναικών στη σύγχρονη βιομηχανία και την ανέλιξή τους σε θέσεις κλειδιά της κρατικής ιεραρχίας, με σαφή άνοδο του μορφωτικού τους επιπέδου και με τη σημαντική επαγγελματοποίηση της εργασίας τους. Η άλλη, όχι πάντοτε ορατή, πτυχή της ιστορίας του φύλου στις σοσιαλιστικές χώρες ήταν η συνέχιση των προνεωτερικών στερεότυπων και ανισοτήτων. Έτσι, ασχέτως των υποσχέσεων των κομμουνιστικών καθεστώτων ότι οι άνδρες θα συμμετείχαν εξίσου στις υποχρεώσεις του νοικοκυριού και της οικογένειας και ότι το κράτος θα εγγυόταν ένα ευρύ φάσμα αυτοέκφρασης στις γυναίκες, από τη δεκαετία του 1960 έως τα τέλη της δεκαετίας του 1980 συνεχίστηκε η κυριαρχία των ανδρών στα κοινωνικά και οικονομικά ζητήματα, δεν μειώθηκε η εργασία των γυναικών στο νοικοκυριό ούτε αυξήθηκε ο ελεύθερος χρόνος τους, ενώ τα εισοδήματά τους παρέμειναν μονίμως χαμηλότερα από εκείνα των ανδρών. Αυτές οι ανισότητες είχαν ιδιαίτερα έντονο αντίκτυπο στην κατάσταση των γυναικών σε μειονοτικές ομάδες και ιδιαίτερα των γυναικών στις μουσουλμανικές κοινότητες. Επίσης υπαγόρευσαν τις πολιτικές ενθάρρυνσης των γεννήσεων και της απαγόρευσης ή του περιορισμού των αμβλώσεων. Η δημόσια και νομοθετική αντίληψη για την άμβλωση ως παραβίαση των εθνικών βιολογικών πόρων έλαβε ακραίες μορφές με την ποινικοποίηση των αμβλώσεων στη σοσιαλιστική Ρουμανία, η οποία προκάλεσε σοβαρά τραύματα σε χιλιάδες γυναίκες που αναγκάστηκαν να χρησιμοποιήσουν τις μυστικές και παράνομες υπηρεσίες ανίκανων ή άπληστων γιατρών.

Παρουσιάζει ενδιαφέρον το γεγονός ότι αυτές οι τραυματικές ιστορίες δεν συνέβαιναν μόνο στις κομμουνιστικές κοινωνίες. Στην Ελλάδα, ο εκούσιος τερματισμός της εγκυμοσύνης αποτελούσε ποινικό αδίκημα έως το 1970, και μόνο το 1978 υιοθετήθηκε ένας νόμος που επέτρεπε τις αμβλώσεις αλλά αποκλειστικά σε αυστηρά καθορισμένες περιπτώσεις και συνθήκες. Οι τελευταίοι περιορισμοί άρθηκαν το 1986, όταν καθιερώθηκαν σύγχρονα κριτήρια και προϋποθέσεις για την πρόληψη εγκυμοσύνης, τον οικογενειακό προγραμματισμό και την αποποινικοποίηση των αμβλώσεων.

Η ιστορία των γυναικών και του φύλου στην Τουρκία επίσης χαρακτηρίζεται από πολλές αντιφάσεις. Πρόκειται για μια ιστορία χειραφετημένων αλλά μη απελευθερωμένων γυναικών· χειραφετημένων με τις μεταρρυθμίσεις του Ατατούρκ, αλλά σε μεγάλο βαθμό μη απελευθερωμένων λόγω των αργών αλλαγών στην κοινωνική σφαίρα και της διατήρησης

των παραδοσιακών συμπεριφορών και των πατριαρχικών πρακτικών. Ως μακροπρόθεσμη τάση, οι συζητήσεις για το καθεστώς της γυναίκας στην κοινωνία, μέρος του γενικού διλήμματος της πορείας της σύγχρονης Τουρκίας, αναζωπυρώθηκαν μετά την επιστροφή του ισλάμ στην πολιτική κατά την πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα. Η συντηρητική αντίσταση των λεγόμενων αντι-ελίτ στη «δυτική» υπόσταση των γυναικών στην Τουρκία είναι βαρύνουσας σημασίας στη δημόσια συζήτηση για τη χειραφέτησή τους.

Η ιστορία της Εκκλησίας και των πιστών (θρησκευόμενων) στα Βαλκάνια μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο δεν είναι λιγότερο πολύπλοκη από την ιστορία των γυναικών –αλλά με μία ουσιώδη διαφορά. Ενώ οι γυναίκες αγωνίστηκαν για τη χειραφέτησή τους ή υπέμειναν τις συνέπειες ημιτελούς ή ανεπαρκούς χειραφέτησης, οι πιστοί είχαν να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις της εκκοσμίκευσης σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο. Το κυρίαρχο υλιστικό δόγμα στις κομμουνιστικές χώρες είχε καθιερώσει τον αθεϊσμό ως γενικά έγκυρο ηθικό κανόνα. Ύστερα από τις πρώτες δεκαετίες ήπιας και σκληρής καταστολής του κλήρου (κακομεταχείριση συνεπών ιερωμένων, στρατολόγηση των περισσότερο συμφιλιωμένων με την ιδέα ως πράκτορες της κομμουνιστικής μυστικής αστυνομίας, δίωξη για τη διεξαγωγή θρησκευτικών τελετών κ.ο.κ.) και περιορισμούς στις κοινωνικές δραστηριότητες της Εκκλησίας, η θρησκεία άρχισε να αντιμετωπίζεται ως ένας «κοινότοπος αναχρονισμός», κάτι που οδήγησε στην αλλαγή των μεθόδων καταπολέμησής της. Η ριζική βία αντικαταστάθηκε από πιο στρατηγικές και ύπουλες επιθέσεις κατά της θρησκευτικότητας. Ενδιαφέροντα τηλεοπτικά προγράμματα μεταδίδονταν τις παραμονές σημαντικών θρησκευτικών εορτών· όσοι πήγαιναν να κοινωνήσουν παρακολουθούνταν· δεν επιτρεπόταν η θρησκευτική εκπαίδευση, ενώ οι θρησκευτικές τελετουργίες αντικαταστάθηκαν από κοσμικές. Όλα αυτά τα μέτρα κατά της απτής, ακόμα, επιρροής της Εκκλησίας ήταν ιδιαίτερη επιτυχή στις ανατολικές ορθόδοξες χώρες. Η περιθωριοποίηση της θρησκευτικότητας συνδυάστηκε με μια ιδιόρρυθμη αναδιατύπωση του ρόλου του εκκλησιαστικού θεσμού. Αντίθετα με την Αλβανία, όπου η πολιτική του αθεϊσμού ήταν πολύ πιο ριζοσπαστική, στη Ρουμανία και τη Βουλγαρία ο ανατολικός ορθόδοξος χριστιανισμός άρχισε να απεικονίζεται ως στήριγμα της εθνικής συνείδησης με σημαντική ιστορική συνεισφορά στην εξέλιξη του εθνικού δόγματος. Έτσι, παραδόξως, στην πολιτική τους απέναντι στην κυρίαρχη θρησκεία την περίοδο του ύστερου σοσιαλισμού, η Ρουμανία και η Βουλγαρία (και σε κάποιο βαθμό και η Σερβία και η Μακεδονία στο πλαίσιο της ομοσπονδιακής Γιουγκοσλαβίας) έγιναν παρεμφερείς με χώρες όπως η Ελλάδα και η Τουρκία, οι οποίες θεωρούσαν επίσης τη θρησκεία, μαζί με τη γλώσσα, πυλώνα πατριωτισμού και πίστης στην εθνική κληρονομιά.

Σε κάποιες από αυτές τις χώρες η κρίση της ιδεολογίας άνοιξε τον δρόμο για την άνοδο ενός ιδιαίτερου τύπου εξουσίας και ο κομμουνιστικός αθεϊσμός μεταμορφώθηκε σε μία συγκεκριμένη σύνθεση συμπεριφορών Νέας Εποχής –ειδικά στη Βουλγαρία, μέσω των δραστηριοτήτων της προέδρου της Επιτροπής Πολιτισμού και κόρης του αρχηγού του κόμματος και του κράτους, Λουντμίλα Ζίβκοβα, η οποία ενθάρρυνε τις μυστικιστικές διδασκαλίες του Νικολάι Ρόεριτς και του Πέταρ Ντάνοφ και υποστήριξε τη θεσμοθέτηση της παραψυχολογίας. Ακριβώς στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται ο ιδιαίτερος σεβασμός στο «φαινόμενο Βάνγκα», μια Βουλγάρα μάντισσα για την οποία πίστευαν ότι ήταν σε θέση να προβλέπει το μέλλον και να επικοινωνεί με τους νεκρούς. Σε καθολικές χώρες, όπως η Κροατία, ο κλήρος διατήρησε την εξουσία του. Γενικά, όμως, οι διαδικασίες εκκοσμίκευσης σε τοπικό επίπεδο ακολούθησαν την παγκόσμια τάση σχετικά με τον υποβαθμισμένο ρόλο της θρησκείας στην καθημερινή ζωή των πολιτών. Θρησκευτικές πρακτικές, όπως η προσευχή κατ' οίκον, η αυστηρή τήρηση των νηστειών και ο εκκλησιασμός κάθε Κυριακή, αντικαταστάθηκαν από την παρακολούθηση μουσικών συναυλιών δυτικών συγκροτημάτων, τη «συντροφική επικοινωνία σε χώρους αναψυχής και διασκέδασης», τις έντονες εορταστικές εκδηλώσεις για αθλητικές επιτυχίες με φίλους ή στον δρόμο, τις εξαντλητικές περιηγήσεις σε «κεντρικά πολυκαταστήματα» και τα πρώτα σουπερμάρκετ και τις συζητήσεις για τις διαφημίσεις των αυτοκινήτων και των νέων οικιακών ηλεκτρικών συσκευών.

Και οι σοσιαλιστικές και οι μη σοσιαλιστικές βαλκανικές χώρες ασπάστηκαν τη μαζική κουλτούρα και τον καταναλωτισμό τόσο θερμά όσο οι ΗΠΑ και η Δυτική Ευρώπη. Οι κύριοι εκπρόσωποι και φορείς τους ήταν οι νέοι, που με καθυστέρηση υιοθέτησαν τα μηνύματα της σεξουαλικής επανάστασης και της ποπ αρτ και επιδίωξαν να χειραφετηθούν. Συμμετέχοντας σε διάφορα είδη υποκουλτούρας, η νεολαία ανέπτυξε έναν προκλητικό και σύγχρονο τρόπο ζωής και επιτέθηκε στα στερεότυπα των παλαιότερων γενιών, οι οποίες φαινομενικά υπερασπίζονταν τις εθνικές παραδόσεις και αξίες. Παράλληλα με τον εκσυγχρονισμό του τρόπου ζωής και τη διαρκώς αυξανόμενη χρήση οικιακών συσκευών, τηλεοράσεων, αυτοκινήτων και ειδών πολυτελείας, υπήρξε αυξανόμενη ζήτηση για αντικείμενα και αξεσουάρ, δίσκους βινυλίου και κασέτες αγαπημένων ροκ, πανκ, νιου γουέιβ και χέβι μέταλ συγκροτημάτων, καθώς και για μυστικά μέρη για να δοκιμάσουν νέες ερωτικές προκλήσεις. Ένα ιδιαίτερο παράδειγμα από αυτή την άποψη ήταν η Γιουγκοσλαβία, η οποία έγινε κάτι σαν η «μικρή Αμερική» των Βαλκανίων. Όμως, η μαζική κουλτούρα και ο καταναλωτισμός δεν αναπτύχθηκαν ομαλά. Εάν σε χώρες όπως η Βουλγαρία και η Ρουμανία υπήρχαν λίστες αναμονής για προϊόντα σε έλλειψη και οι νέοι διώκονταν επειδή φορούσαν «άσεμνα» ρούχα και είχαν μακριά μαλλιά, στην Τουρκία η παραγωγή αυτοκινήτων ισάξιων των δυτικών δεν γνώρισε μεγάλη επιτυχία. Οι βαλκανικές χώρες γνώρισαν σημαντικά μεγαλύτερη επιτυχία σε ό,τι αφορά τον εκσυγχρονισμό τους στην περίπτωση του τουρισμού και του αθλητισμού, στο μέτρο που και ο μεν και ο δε δημιούργησαν έναν χώρο ανταλλαγής προϊόντων και αξιών, εθνικών ιδεολογιών και μορφών διασκέδασης τοπικής και παγκόσμιας σημασίας. Τελικά, ωστόσο, οι κοινωνίες και οι πολιτισμικές τους πρακτικές μετασχηματίστηκαν, με ποικίλους βαθμούς επιτυχίας, στο πλαίσιο της μεγαλύτερης φιλελευθεροποίησης, της εκκοσμίκευσης και της παγκοσμιοποίησης.

Z.1. ΦΥΛΟ

Z-1. Αποσπάσματα από την έκθεση της επικεφαλής του Τμήματος Έρευνας και Εξέλιξης, Μάρια Ντίνκοβα, σχετικά με τα αποτελέσματα της έρευνας «Η επίδραση της πολιτικής της ενίσχυσης του ρόλου των γυναικών στη Βουλγαρία» που διεξήγαγε το Συμβούλιο του Κράτους και η Επιτροπή Βουλγάρων Γυναικών το 1975

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Μόλις το 2,15% των συνεντευξιαζόμενων γυναικών δεν εργάζεται. Το 98% των γυναικών ηλικίας έως 35 ετών απασχολείται στην κοινωνική παραγωγή.

Σύμφωνα με το πού απασχολούνται, κατανέμονται ως εξής (%):

Σε εργοστάσια	36,78%
Σε γραφεία με εξειδίκευση	35,70%
Σε γραφεία χωρίς εξειδίκευση	16,05%
Σε γεωργικούς συνεταιρισμούς	8,35%
Άνεργες	2,15%
Αλλού	0,59%
Δεν απάντησαν	0,38%

Σύμφωνα με το επίπεδο μόρφωσής τους, κατανέμονται ως εξής (%): →

	Γυναίκες	Άνδρες
Ανώτατη	6,25	10,47
Ανώτερη, δευτεροβάθμια επαγγελματική	27,79	17,92
Γενική δευτεροβάθμια, τεχνική και επαγγελματική	27,19	17,92
Πρωτοβάθμια	29,56	40,42
Στοιχειώδης	8,89	6,17
Δεν απάντησαν	0,32	1,65

Το 1946, οι γυναίκες με ανώτατη εκπαίδευση αποτελούσαν μόλις το 1,4%, με ημιδευτεροβάθμια το 1%, με δευτεροβάθμια επαγγελματική το 4,2% και με γενική δευτεροβάθμια το 7,7%. Επομένως, δεν μπορούμε να θεωρήσουμε ότι έχει επιτευχθεί μεγάλη πρόοδος σε ό,τι αφορά την κοινωνική ισότητα γυναικών και ανδρών. Το 36,56% των γυναικών απασχολείται στον δημόσιο τομέα. Το επίπεδο απασχόλησης εξαρτάται από το επίπεδο μόρφωσης και την κοινωνική θέση. Οι δημόσιες δραστηριότητες απασχολούμενων σε γραφεία, με ή χωρίς εξειδίκευση, είναι οι πιο υψηλές, ενώ οι αντίστοιχες των απασχολούμενων σε γεωργικούς συνεταιρισμούς και των άνεργων οι πιο χαμηλές. Οι δραστηριότητες των απασχολούμενων σε εργοστάσια είναι ανησυχητικά χαμηλές. Οι δημόσιες δραστηριότητες των γυναικών εξαρτώνται επίσης από την οικογενειακή τους κατάσταση. Είναι υψηλότερες μεταξύ των διαζευγμένων και χαμηλότερες μεταξύ των χήρων. Το 36,37% των παντρεμένων γυναικών, το 33,33% των χήρων και το 42% των διαζευγμένων απασχολούνται στον δημόσιο τομέα. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι οι διαζευγμένες δεν έχουν πολλά οικογενειακά καθήκοντα, έχουν περισσότερο χρόνο για δημόσιες δραστηριότητες και, επιπλέον, επιδιώκουν κοινωνικές επαφές πιο συχνά από ό,τι οι άλλες γυναίκες.

Κεντρικά Κρατικά Αρχεία Σόφιας, φάκ. 1/55/839.

Z-2. Αλφαβητισμός στην Τουρκία, 1980

Ο πληθυσμός της Τουρκίας κατά εγγραμματοσύνη και φύλο (άνω των 12 ετών), 1980 (σε χιλιάδες)

Επίπεδο μόρφωσης	Ποσοστό κατανομής			Σχετικό ποσοστό γυναικών ανά επίπεδο μόρφωσης
	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	
Αναλφάβητοι	16,8	46,6	31,3	72,2
Εγγράμματοι (χωρίς απολυτήριο)	10,2	6,4	8,4	27,0
Δημοτικό	52,8	36,9	45,1	39,6
Κατώτερο Γυμνάσιο	8,7	4,5	6,7	32,4
Κατώτερη Επαγγελματική Σχολή	0,1	0,1	0,1	40,7
Γυμνάσιο (Λύκειο)	4,6	2,6	3,6	34,7
Επαγγελματική Σχολή	3,4	1,9	2,6	34,3
Ανώτερη Εκπαίδευση	3,4	1,0	2,2	22,9
Σύνολο	100,0	100,0	100,0	

Ozbay, 1990, σελ. 115.

Μελετήστε την πηγή Ζ-2. Τι συμπεράσματα μπορεί κανείς να αντλήσει σχετικά με τη θέση των γυναικών στην τουρκική κοινωνία της εποχής; Ποιες είναι οι πιθανές επιπτώσεις από την περιθωριοποίηση των γυναικών σε ό,τι αφορά την εγγραμματοσύνη τους;

Ζ-3. Χειραφετημένες αλλά όχι απελευθερωμένες γυναίκες στην Τουρκία

Αν και οι γυναίκες στην Τουρκία χειραφετήθηκαν στο πλαίσιο των κεμαλικών μεταρρυθμίσεων τη δεκαετία του 1920, αυτές οι μεταρρυθμίσεις δεν άλλαξαν ουσιαστικά το επικρατούν πατριαρχικό σύστημα, ούτε βελτίωσαν τη θέση των γυναικών. Η επανεμφάνιση του ισλαμικού συντηρητισμού ως πολιτική και κοινωνική δύναμη τη δεκαετία του 1970 (βλ. πηγή Ζ-17) είχε ως αποτέλεσμα να δοθεί νέα έμφαση στις αξίες του πατριαρχικού οικογενειακού συστήματος. Η εμφάνιση μιας αντι-ελίτ, ο πολιτισμικός προσανατολισμός της οποίας διέφερε από εκείνον των κεμαλιστών οι οποίοι ήταν υπέρ της δυτικοποίησης, οδήγησε σε προσπάθειες ενδυνάμωσης των παραδοσιακών ρόλων των δύο φύλων.

Όμως, εξήντα χρόνια μετά τις κεμαλικές μεταρρυθμίσεις, πληθώρα προβλημάτων ταλανίζουν τις γυναίκες στην Τουρκία, ειδικά εκείνες των αγροτικών περιοχών. Το γεγονός αυτό μας αναγκάζει να επανεξετάσουμε ορισμένα ζητήματα. Σε ποιο βαθμό μπορεί μια «επανάσταση στο νομικό σύστημα» να αλλάξει τους παραδοσιακούς τρόπους ζωής της πλειοψηφίας των γυναικών σε οποιαδήποτε χώρα; Ποιοι είναι οι κύριοι οικονομικοί, κοινωνικοί και/ή πολιτικοί παράγοντες που άμεσα ή έμμεσα ευθύνονται για την επιτάχυνση ή την καθυστέρηση αυτής της διαδικασίας αλλαγής; Εξακολουθεί η θρησκεία, από ιδεολογική ή ηθική σκοπιά, να διατηρεί την αποφασιστική της ισχύ στον καθορισμό του βαθμού κοινωνικής ενσωμάτωσης και πολιτικής συμμετοχής των γυναικών;

Abadan-Unat, 1990, σελ. 13.

1. Προσπαθήστε να συζητήσετε τα «ζητήματα» που αναφέρονται στην πηγή Ζ-3 σχετικά με το νομικό καθεστώς των γυναικών στην Τουρκία.
2. Νομίζετε ότι οι νομικές μεταρρυθμίσεις μπορούν να αλλάξουν τις παραδοσιακές συμπεριφορές;

Ζ-4. Το πρώτο τεύχος του περιοδικού μόδας *Svijet* (Κόσμος) κυκλοφόρησε το 1953. Κατά κάποιο τρόπο, αποτέλεσε σημείο αναφοράς για τις γυναίκες της Γιουγκοσλαβίας που έμοιαζαν και συμπεριφέρονταν περισσότερο σαν γυναίκες της Δύσης

περ. *Svijet* [Κόσμος], τχ. 9, 1953.

Ζ-5. Αναλφαβητισμός στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, 1948-1991

Ποσοστά σε πληθυσμό ηλικίας 10 ετών και άνω, σύμφωνα με απογραφή

Έτος	Ποσοστό (%)
1948	44,9
1953	40,2
1971	23,2
1981	14,5
1991	9,9

Statistički godišnjaci Bosne i Hercegovine od 1948. do 1992
[Στατιστική Επετηρίδα Βοσνίας και Ερζεγοβίνης 1948-1992]
Zavod za statistiku Bosne i Hercegovine, Σαράγιεβο.

Ο πίνακας καταγράφει σημαντική πτώση στο ποσοστό των αναλφάβητων στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη την περίοδο 1948-1991. Συζητήστε τις μακροπρόθεσμες διαδικασίες καθώς και την υποστήριξη (ανθρώπινη, υλική, οικονομική, πολιτική, δομική, θεσμική κ.λπ.) που ήταν απαραίτητες για να επιτευχθεί αυτό το αποτέλεσμα.

Ζ-6. Η νομιμοποίηση της εθελούσιας διακοπής εγκυμοσύνης στην Ελλάδα (1986)

Έως τη Μεταπολίτευση του 1974 (βλ. Γ-21), η ελληνική κοινωνία και το κράτος ήταν αυστηρά εναντίον της διακοπής της εγκυμοσύνης. Αν και ο επαγόμενος τερματισμός της εγκυμοσύνης αποτελούσε ποινικό αδίκημα, το 1970 δηλώθηκαν πάνω από 9.000 εκτρώσεις (ο αριθμός των ζώντων νεογνών για το ίδιο έτος ανερχόταν σε 145.000). Ο Νόμος 821/1978 περί «αφαιρέσεων και μεταμοσχεύσεων βιολογικών ουσιών ανθρωπίνης προελεύσεως» επέτρεψε τις εκτρώσεις «μέχρι και της 20ής εβδομάδος, εις τας περιπτώσεις εις τας οποίας ήθελεν διαπιστωθή διά των συγχρόνων μέσων προγνωστικού ελέγχου (προγεννητική διάγνωσις), σοβαραί ανωμαλίαι του εμβρύου, επαγόμεναι την γέννησιν παθολογικών νεογνών» καθώς και μέχρι τη 12η εβδομάδα σε περιπτώσεις «κινδύνου της ψυχικής υγείας της μητρός, διαπιστουμένου υπό ψυχιάτρου» δημόσιου νοσοκομείου. Οκτώ χρόνια αργότερα, η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, η οποία είχε υποσχεθεί προεκλογικά ότι θα έβαζε τέλος στο «απαράδεκτο καθεστώς των παράνομων εκτρώσεων» και ότι θα παρείχε την απαραίτητη υποδομή για την αντισύλληψη, τον οικογενειακό προγραμματισμό και την αποποινικοποίηση των εκτρώσεων, εξέδωσε τον Νόμο 1609/1986, οι βασικές διατάξεις του οποίου ενσωματώθηκαν στα άρθρα 304 και 305 του Ποινικού Κώδικα. Η νομιμοποίηση της εθελούσιας διακοπής εγκυμοσύνης ήταν κατά κύριο λόγο αποτέλεσμα των συντονισμένων προσπαθειών διάφορων φεμινιστικών οργανώσεων και ομάδων, όπως της Ένωσης Γυναικών Ελλάδας, πρόεδρος της οποίας την εποχή εκείνη ήταν η σύζυγος του πρωθυπουργού Ανδρέα Παπανδρέου, Μαργαρίτα Τσαντ.

α. Άρθρα 304 και 305 του Ποινικού Κώδικα

304§4. Δεν είναι άδικη πράξη η τεχνητή διακοπή της εγκυμοσύνης που ενεργείται με τη συναίνεση της εγκύου από γιατρό μαιευτήρα-γυναικολόγο με τη συμμετοχή αναισθησιολόγου, σε οργανωμένη νοσηλευτική μονάδα, αν συντρέχει μία από τις ακόλουθες περιπτώσεις:

α) Δεν έχουν συμπληρωθεί δώδεκα εβδομάδες εγκυμοσύνης.

β) Έχουν διαπιστωθεί, με τα σύγχρονα μέσα προγεννητικής διάγνωσης, ενδείξεις σοβαρής ανωμαλίας του εμβρύου που επάγονται τη γέννηση παθολογικού νεογνού και η εγκυμοσύνη δεν έχει διάρκεια περισσότερο από είκοσι τέσσερις εβδομάδες.

γ) Υπάρχει αναπότρεπτος κίνδυνος για τη ζωή της εγκύου ή κίνδυνος σοβαρής και διαρκούς βλάβης της σωματικής ή ψυχικής υγείας της. Στην περίπτωση αυτή απαιτείται σχετική βεβαίωση και του κατά περίπτωση αρμόδιου γιατρού.

δ) Η εγκυμοσύνη είναι αποτέλεσμα βιασμού, αποπλάνησης ανήλικης, αιμομιξίας ή κατάχρησης γυναίκας ανίκανης να αντισταθεί και εφόσον δεν έχουν συμπληρωθεί δεκαεννέα εβδομάδες εγκυμοσύνης.

ε) Αν η έγκυος είναι ανήλικη, απαιτείται και η συναίνεση ενός από τους γονείς ή αυτού που έχει την επιμέλεια του προσώπου της ανήλικης.

305§1. Όποιος δημόσια ή με την κυκλοφορία εγγράφων, εικόνων ή παραστάσεων αναγγέλλει ή διαφημίζει, έστω και συγκαλυμμένα, φάρμακα ή άλλα αντικείμενα ή τρόπους ως κατάλληλους να προκαλέσουν τεχνητή διακοπή της εγκυμοσύνης ή προσφέρει με τον ίδιο τρόπο υπηρεσίες δικές του ή άλλου για την εκτέλεση ή την υποβοήθηση διακοπής της εγκυμοσύνης τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι δύο έτη.

2. Δεν είναι άδικη πράξη η ενημέρωση ή η υγειονομική διαφώτιση σχετικά με την τεχνητή διακοπή της εγκυμοσύνης που γίνεται από τα κέντρα οικογενειακού προγραμματισμού, καθώς και η ενημέρωση γιατρών ή προσώπων που νόμιμα διακινούν μέσα τεχνητής διακοπής της εγκυμοσύνης και οι σχετικές δημοσιεύσεις σε ειδικά ιατρικά ή φαρμακευτικά περιοδικά.

https://www.lawspot.gr/nomikes-plirofories/nomothesia/pk/arthro-304-poinikos-kodikas-tehniti-diakopi-tis-egkymosynis και https://www.lawspot.gr/nomikes-plirofories/nomothesia/pk/arthro-305-poinikos-kodikas-diafimisi-meson-tehnitis-diakopis-tis, ανάκτηση στις 31.07. 2019.

β. Φεμινιστική αφίσα

http://www.isotita.gr/var/uploads/library/posters2010/A11%20AF%20F3.992. JPG, ανάκτηση στις 17.08.2016.

1. Συζητήστε τα άρθρα 304 και 305 του Ποινικού Κώδικα και συγκρίνετέ τα με τους κανονισμούς που ισχύουν και τις συζητήσεις που διεξάγονται στη χώρα σας.
2. Συγκρίνετε την ελληνική με τη ρουμανική περίπτωση (βλ. ΣΤ-12).
3. Διεξάγετε έρευνα για τη σχέση του φεμινισμού με τις αμβλώσεις στις δυτικές κοινωνίες. Γιατί τα φεμινιστικά κινήματα διεκδίκησαν το δικαίωμα στην αντισύλληψη και την εθελούσια διακοπή της εγκυμοσύνης;

Z-7. Αποσπάσματα από τα πρακτικά της συνάντησης της Εκτελεστικής Πολιτικής Επιτροπής για τους κανονισμούς των καλλιστείων Μις Ρουμανία, 24 Μαΐου 1977. Εντέλει, συμφωνήθηκε ο τίτλος «Ομορφιά, Νιάτα, Επιμέλεια».

Σύντροφος Βίργκιλ Τρόφιν: Επιτρέψτε μου παρακαλώ να εξηγήσω γιατί είμαι εναντίον αυτού του διαγωνισμού. Από τη στιγμή που εμείς ήδη αντιλαμβανόμαστε την ομορφιά ως ενιαίο σύνολο, είναι δύσκολο να πούμε ότι τα ανθρώπινα όντα είναι όμορφα μόνο όταν το σώμα τους είναι όμορφο, ενώ ο χαρακτήρας και η εργασία τους είναι τελείως διαφορετικά […] Δεν πιστεύω ότι θα πρέπει να διοργανώσουμε έναν τέτοιο διαγωνισμό, με την ομορφιά να γίνεται αντιληπτή από την άποψη της εμφάνισης μόνο.

Σύντροφος Νικολάε Τσαουσέσκου: Η επιλογή της Μις είναι μια πρακτική τώρα [που συναντάται] και σε άλλες χώρες […]. Φυσικά, πρέπει να λάβουμε υπόψη την ηθική ακεραιότητα του εν λόγω ατόμου, αλλά αυτή είναι μια παγκόσμια πρακτική.

Σύντροφος Βίργκιλ Τρόφιν: Γιατί [θα πρέπει να υπογραμμίσουμε με] αυτή την ενέργεια [το γεγονός ότι] μερικές από αυτές είναι πολύ όμορφες και μερικές πολύ άσχημες. Τι νόημα έχει αυτό;

Σύντροφος Ελένα Τσαουσέσκου: Γι' αυτόν τον λόγο δεν διοργανώνουμε διαγωνισμό για τις άσχημες [γυναίκες]. Όποιες είναι όμορφες είναι όμορφες, όποιες είναι άσχημες είναι άσχημες.

Σύντροφος Νικολάε Τσαουσέσκου: Ο διαγωνισμός ονομάζεται «Ομορφιά, Νιάτα, Επιμέλεια».

Σύντροφος Ελένα Τσαουσέσκου: Από τα επιμελή κορίτσια, κάποια είναι όμορφα, κάποια είναι λιγότερο όμορφα. Εφόσον ενσαρκώνουν και την επιμέλεια και την ομορφιά, ποιο είναι το πρόβλημα; Και γιατί θα πρέπει να σκεφτόμαστε τους προηγούμενους διαγωνισμούς για την εκλογή της Μις Ρουμανία; Η ομορφιά αποτελεί μια από τις μοίρες του λαού. Ο λαός μας είναι όμορφος λαός. Στις περιφέρειες υπάρχουν κορίτσια που ευχαριστιέσαι να τα βλέπεις.

Σύντροφος Λεόντε Ράουτου: Δεν κάνουμε καλό σ' αυτά τα κορίτσια, στη νοοτροπία τους. Και εφόσον λάβουμε υπόψη τη διεθνή εμπειρία, ορισμένα πράγματα επιβεβαιώνονται. Εννοώ ότι αυτός ο διαγωνισμός έχει ένα ιδιαίτερο εμπορικό χαρακτήρα.

Σύντροφος Ελένα Τσαουσέσκου: Ίσως να πρέπει να έχουμε κατά νου και τα ωραιότερα ρούχα.

Σύντροφος Πάουλ Νικουλέσκου: Αυτός ο διαγωνισμός είναι διαφορετικός. Τα κορίτσια δεν διαγωνίζονται ντυμένα.

Σύντροφος Ιόν Ιλιέσκου: Παίρνουν τα μέτρα των διαγωνιζόμενων και μετά επιλέγονται τα αντιπροσωπευτικά μεγέθη.

Σύντροφος Νικολάε Τσαουσέσκου: Αν αυτός ήταν ο μοναδικός στόχος μας, να τρώνε δηλαδή λιγότερο τα κορίτσια επειδή άρχισαν να παχαίνουν πολύ, αυτή είναι μια δικαιολογημένη ενέργεια. Τα κορίτσια πρέπει να είναι λεπτά […]. Τα νιάτα πρέπει να είναι όμορφα· πρέπει να προσπαθήσουν να διατηρούσουν καλλίγραμμα σώματα με το να αθλούνται.

Σύντροφος Λεόντε Ράουτου: Η λύση πιθανόν να είναι να αποφασίσει το Συμβούλιο Σοσιαλιστικής Παιδείας και Πολιτισμού και όχι η Εκτελεστική Πολιτική Επιτροπή.

Σύντροφος Νικολάε Τσαουσέσκου: Τότε ας αρχίσουμε και να τον αποκαλέσουμε «Διαγωνισμό Εργασίας, Νιάτων και Ομορφιάς».

Αποσπάσματα από τους κανονισμούς που εγκρίθηκαν: Οι διαγωνιζόμενες θα πρέπει να είναι ηλικίας από 16 έως 28 ετών, να έχουν αρμονικά χαρακτηριστικά, χάρη, γοητεία και αναλογικότητα σώματος. Αν υπάρχουν αρκετές διαγωνιζόμενες με την ίδια βαθμολογία, η [νικήτρια επιλέγεται] με βάση τις γενικές δραστηριότητες και τη συμπεριφορά [των διαγωνιζόμενων], ενώ λαμβάνεται υπόψη και η θέση τους ως μητέρες.

περ. *Douăzeci şi doi*, αρ. 268, Φεβρουάριος 2009, σελ. 2-3.

Χρησιμοποιήστε τις γνώσεις σας και εξηγήστε γιατί στη Ρουμανία του Τσαουσέσκου ένας διαγωνισμός ομορφιάς αντιμετωπίστηκε ως πολιτικό ζήτημα.

Z-8. Γυναίκες στην πολιτική

Η Λίνα Τσαλδάρη (1887-1981) ήταν συντηρητική βουλευτής και υπουργός Κοινωνικής Πρόνοιας (1956-1958) στην κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Γ. Καραμανλή. Ήταν η πρώτη γυναίκα υπουργός στην Ελλάδα. Η Βάσω Θανασέκου (1917-2015), η οποία ως πολιτική κρατούμενη παρέμεινε έγκλειστη στις Φυλακές Αβέρωφ στην Αθήνα για έξι χρόνια, ήταν η πρώτη γυναίκα βουλευτής της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς (ΕΔΑ). Εξελέγη το 1956, όταν ψήφισαν για πρώτη φορά οι Ελληνίδες σε εθνικές εκλογές.

α. Αποσπάσματα από ομιλία της Λίνας Τσαλδάρη

Αι γυναίκες της Ελλάδος, που έως τώρα δεν ηδύναντο να αναμιχθούν ενεργώς εις την πολιτικήν, έζησαν πάντοτε εντατικά όλα τα προβλήματα και όλους τους αγώνας του λαού μας και της πατρίδος μας, ιδίως κατά τα τελευταία δύσκολα χρόνια. Εις τα μαύρα αυτά χρόνια του πολέμου, της κατοχής και του αγώνος εναντίον των κομμουνιστών, έκαμαν το καθήκον των χωρίς να λυγίσουν, χωρίς να κουρασθούν, χωρίς να λιποψυχήσουν. Εσταθήκαμε κοντά εις τους στρατιώτας και τας οικογενείας των, περιεθάλψαμε τους ηρωικούς μας τραυματίας και αναπήρους, εργασθήκαμε εις τα εργοστάσια και τας δημοσίας υπηρεσίας δια να αντικαταστήσωμεν τους πολεμιστάς μας, εφροντίσαμεν τους πληθυσμούς μας που εγκατέλειπαν τα χωριά τους δια να σωθούν από την φωτιάν και το τσεκούρι του κομμουνισμού, εθρέψαμε τα πεινασμένα παιδιά μας, εκοιτάξαμε τας μητέρας που εστερούντο και την τελευταίαν μπουκιά δια να επιζήση το παιδί τους.

Και όταν με την βοήθειαν του Θεού και με τον ηρωισμόν των παλληκαριών μας ελευθερωθήκαμε, εργάσθηκαν αι Ελληνίδες πάλιν σκληρά δια την ανόρθωσιν της πατρίδος μας και δια την αποκατάστασιν των φοβερών καταστροφών που είχεν υποστή η χώρα από τον πόλεμον, την κατοχήν, τους συμμορίτας, εξελισσόμεναι συγχρόνως εις όλους τους τομείς της εθνικής δραστηριότητος και της προόδου.

Λόγω των υπηρεσιών αυτών, η πολιτεία μάς έκρινεν αξίας να μας χορηγήση τα πλήρη πολιτικά μας δικαιώματα, των οποίων δια πρώτην φοράν θα κάμωμεν χρήσιν εις όλην την Ελλάδα εις τας εκλογάς της 19ης Φεβρουαρίου.

Τσαλδάρη, 1967, σελ. 12.

β. Λίνα Τσαλδάρη

γ. Βάσω Θανασέκου

Παντελίδου-Μαλούτα, 2007, σελ. 138, 179.

δ. Αποσπάσματα από ομιλία της Βάσως Θανασέκου

Σε όλους τους αγώνες του Έθνους για ανεξαρτησία, για δημοκρατικές ελευθερίες, για την επιβίωση και την προκοπή του Τόπου, οι Ελληνίδες έδωσαν και δίνουν πάντα το παρόν. Από τις Σουλιώτισσες, τις νησιοτοπούλες της Ύδρας, των Σπετσών και της Κρήτης ως τις γυναίκες της Πίνδου, τις ηρωίδες της εθνικής αντιστάσεως και τις πρωτοπόρες γυναίκες των αγώνων για μια καλύτερη Ελλάδα μέχρι των Ελληνίδων της μεγαλονήσου για την Κυπριακή αυτοδιάθεση, συνεπής και αδιάκοπη ήταν και είναι η ηρωική τους πορεία. Θετική και πολύτιμη υπήρξε και συνεχίζεται η συμβολή τους για το Λαό και το Έθνος.

Προλήψεις, αδικίες υποτίμηση αιώνων, παραμερίζονται σιγά-σιγά με σκληρούς και συνεχείς αγώνες για να δώσουν τη θέσι τους στην ρεαλιστική αντιμετώπιση των προβλημάτων της ζωής. Με την ενεργό και δραστήρια συμμετοχή τους στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική ζωή της Χώρας μας, οι γυναίκες που έγιναν πλέον βασικός παράγοντας στην Εθνική ζωή, υπόσχονται ότι θα γίνουν και συντελεστές μιας ευτυχισμένης και χαρούμενης Ελλάδος.

Θανασέκου, 1956, σελ. 3.

1. Μελετήστε τον λόγο των δύο γυναικών. Υπογραμμίστε τα κοινά στοιχεία καθώς και τις κυριότερες διαφορές που απορρέουν από την πολιτική ένταξη των δύο βουλευτών.
2. Διεξάγετε έρευνα για τη χειραφέτηση των γυναικών στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Φτιάξτε ένα χρονοδιάγραμμα για τη γυναικεία ψήφο σε διάφορες χώρες της περιοχής. Ποιος ήταν ο αντίκτυπος των δύο παγκοσμίων πολέμων στην προσπάθεια των γυναικών να αποκτήσουν το δικαίωμα στην ψήφο;

Ζ-9. Εκκοσμίκευση και ισότητα στη Γιουγκοσλαβία

α. Το Σύνταγμα της Ομοσπονδιακής Λαϊκής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας σχετικά με την ισότητα ανδρών και γυναικών (1946)

Άρθρο 24: Οι γυναίκες έχουν ίσα δικαιώματα με τους άνδρες σε όλους τους τομείς της κρατικής, οικονομικής και κοινωνικοπολιτικής ζωής. Οι γυναίκες έχουν το δικαίωμα στην ίδια αμοιβή που λαμβάνουν οι άνδρες για την ίδια εργασία και ως εργαζόμενες ή υπάλληλοι απολαμβάνουν ειδικής προστασίας. Το κράτος προστατεύει ιδιαίτερα τα συμφέροντα των μητέρων και των παιδιών παρέχοντας αίθουσες τοκετού, βρεφοκομεία και παιδικούς σταθμούς, καθώς και άδεια μετά αποδοχών πριν και μετά τον τοκετό.

https://en.wikisource.org/wiki/Constitution_of_Yugoslavia_(1946), ανάκτηση στις 1.08.2019.

β. Ο νόμος για την απαγόρευση της ισλαμικής μαντίλας (*νικάμπ*) στη Λαϊκή Δημοκρατία της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης (1950)

Άρθρο 1: Εκφράζοντας τη θέληση του λαού, τις εργατικές συλλογικότητες και τις μαζικές οργανώσεις και με στόχο να πάψει να υπάρχει το χιλιόχρονο σημάδι της υποταγής και πολιτισμικής οπισθοδρομικότητας των μουσουλμανίδων ώστε να μπορέσουν να απολαμβάνουν των δικαιωμάτων που κερδήθηκαν στον Εθνικοαπελευθερωτικό Αγώνα και τη σοσιαλιστική οικοδόμηση της χώρας και να εξασφαλιστεί η πλήρη ισότητά τους και η συμμετοχή τους στην κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική ζωή της χώρας απαγορεύεται με τον παρόντα νόμο η χρήση της μαντίλας.

Άρθρο 2: Απαγορεύεται να εξαναγκάζονται ή να πείθονται οι γυναίκες να φορούν μαντίλα, όπως επίσης απαγορεύονται και οποιεσδήποτε πράξεις που υποστηρίζουν τη χρήση μαντίλας.

Άρθρο 3: Θα επιβάλλεται ποινή φυλάκισης τριών μηνών ή χρηματικό πρόστιμο έως 20.000 δηνάρια σε: α) οποιαδήποτε γυναίκα φορά μαντίλα· και β) οποιονδήποτε εξαναγκάζει τα γυναικεία μέλη του νοικοκυριού του να φοράνε μαντίλα.

Άρθρο 4: Θα επιβάλλεται ποινή φυλάκισης και καταναγκαστική εργασία έως δύο έτη ή χρηματικό πρόστιμο έως 50.000 δηνάρια σε: α) οποιονδήποτε χρησιμοποιεί βία, απειλεί και εκβιάζει τις γυναίκες να φορούν μαντίλα· και β) εκείνους που προσβάλλουν τα θρησκευτικά συναισθήματα, καλλιεργούν την προκατάληψη και την οπισθοδρομικότητα ή με οποιονδήποτε άλλο τρόπο διαδίδουν τη χρήση της μαντίλας.

Επίσημη Εφημερίς της Λαϊκής Δημοκρατίας της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, αρ. 32 (5 Οκτωβρίου 1950), σελ. 427.

Η εκστρατεία για την απαγόρευση της μαντίλας (*νικάμπ*) ξεκίνησε με πρωτοβουλία κυρίως ακτιβιστριών του Αντιφασιστικού Μετώπου Γυναικών. Οι περιπτώσεις όπου οι μουσουλμάνες έβγαζαν μαζικά τη μαντίλα συνήθως συνδέονταν με κάποιου είδους εορτασμό, με ένα συνέδριο ή παρόμοιου τύπου δημόσια εκδήλωση, όταν ακουγόταν κατ' επανάληψη το σύνθημα «Κάτω η μαντίλα». Μετά το ψήφισμα της ΚΟΜΕΚΟΝ για την αποπομπή της Γιουγκοσλαβίας από τις γραμμές της, την επαύριον της ρήξης μεταξύ Τίτο και Στάλιν, οι αρχές της χώρας αποφάσισαν να οργανώσουν τις γυναίκες και να τις συμπεριλάβουν στην οικονομική ανασυγκρότησή της. Ο Τύπος συνέχεια έγραφε ότι χωρίς τη μαντίλα οι μουσουλμάνες θα κέρδιζαν χρήματα πιο εύκολα και θα συμμετείχαν πιο δραστήρια στην ανασυγκρότηση. Η μαντίλα αντιμετωπίστηκε ως κατάλοιπο του παρελθόντος, ως λείψανο της φεουδαρχικής κοινωνίας και ως ένα αναχρονιστικό κοινωνικό φαινόμενο. Η κίνηση υποστηρίχθηκε από τα υψηλότερα όργανα της ισλαμικής θρησκευτικής κοινότητας της Γιουγκοσλαβίας. Η υλοποίηση του νόμου συνάντησε σθεναρή αντίσταση στο Κόσοβο και στα Μετόχια, όπου οι αντίπαλοι της απαγόρευσης της μαντίλας ισχυρίστηκαν ότι κινδύνευε η θρησκεία και υποστήριξαν ότι ο νόμος αποτελούσε νίκη για τους Σέρβους και προσβολή των εθνικών δικαιωμάτων των Αλβανών. Οι κρατικές αρχές συνέλαβαν και τιμώρησαν τους πιο θορυβώδεις από αυτούς.

→

Πώς αιτιολογείται στον νόμο του 1950 η απόφαση για την απαγόρευση της μαντίλας; Γνωρίζετε σύγχρονες συζητήσεις και αντιπαραθέσεις απόψεων σχετικά με την απαγόρευση της χρήσης της μαντίλας (*νικάμπ*) στη δημόσια σφαίρα; Βρείτε τους λόγους υπέρ και εναντίον τέτοιου είδους απαγορεύσεων, λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορετικές θρησκευτικές και πολιτισμικές πρακτικές, τις παραδόσεις και το ζήτημα των δικαιωμάτων των γυναικών. Διεξάγονται παρόμοιες συζητήσεις και αντιπαραθέσεις απόψεων στη χώρα σας;

Ζ-10. Η κατάργηση της σχολικής ποδιάς στην Ελλάδα (1982)

Τον Φεβρουάριο του 1982, ο υπουργός Παιδείας και Θρησκευμάτων της πρώτης σοσιαλιστικής κυβέρνησης στην Ελλάδα έβαλε τέλος σ' ένα βασικό σύμβολο της δημόσιας εκπαίδευσης: τη σχολική ποδιά. Η ποδιά ήταν υποχρεωτική και για τα αγόρια και για τα κορίτσια, αλλά στην πραγματικότητα μόνο τα κορίτσια ήταν αναγκασμένα να τη φορούν, καθώς οι δάσκαλοι ήταν πιο επιεικείς απέναντι στα αγόρια. Στη δεκαετία του 1970, η αγορά σχολικής ποδιάς ήταν ανθηρή και διάφοροι οίκοι μόδας λάνσαραν ποδιές για κορίτσια. Σε μεγάλο βαθμό, η πλειοψηφία της κοινωνίας είδε θετικά την κατάργησή της, αν και με μια κάποια νοσταλγία. Η μαρτυρία που ακολουθεί προέρχεται από μία μαθήτρια που φοιτούσε σε γυμνάσιο της επαρχίας εκείνη την εποχή.

Πέρασαν κιόλας 31 χρόνια; Λες και ήταν χθες, που σαν σήμερα πήγαμε στο σχολείο χωρίς τη μαθητική ποδιά, χωρίς αυτή τη «στολή» που μας ακολουθούσε από το νηπιαγωγείο. Την προηγούμενη μέρα είχε ανακοινωθεί και επίσημα η κατάργησή της. Είχαμε φθάσει πλέον στη Β' Λυκείου και στα πλαίσια του πνεύματος εκσυγχρονισμού καταργήθηκε η μαθητική ποδιά. Τι χαρά ήταν αυτή; Τι ενθουσιασμός!

Ξεχυθήκαμε στους δρόμους φορώντας πολύχρωμα φουστάνια και φούστες –επί του παρόντος ούτε λόγος για παντελόνια, παρά μόνο στη γυμναστική– κι όπως μου έλεγε ένας φίλος και συμμαθητής πρόσφατα μοιάζαμε με ένα

πολύβουο μελίσσι. Τα αγόρια ξαφνιάζονταν σας μας έβλεπαν, βλέπετε μας έβλεπαν επί έντεκα χρόνια με τις ποδιές.

Κι από κείνο το πρωί αποκτήσαμε ένα άλλο πρόβλημα εκτός από το άγχος να μαζέψουμε βαθμούς για να φύγουμε από την επαρχία της επαρχίας. Τι θα βάλω σήμερα; Αρχίσαμε να ξυπνάμε μισή ώρα νωρίτερα για να περιποιηθούμε την γκαρνταρόμπα μας.

Γρήγορα και πριν τελειώσει ο Φλεβάρης μας είχε τελειώσει κι ο ενθουσιασμός. Όλα τα συνηθίζει ο άνθρωπος. Τώρα που πέρασαν τα χρόνια σκέφτομαι πως δεν ήταν και τόσο «βαριά» η μαθητική ποδιά. Μαζί της πονέσαμε, κλάψαμε, θυμώσαμε, ονειρευτήκαμε και ζήσαμε τα πρώτα μας ερωτικά σκιρτήματα.

Ήταν απλώς ένα ρούχο. Αλλά ξέρετε κάτι; Τώρα το νοσταλγώ αυτό το ρούχο και όσα περάσαμε μαζί στα άγρια χρόνια της εφηβείας.

http://kritivismata.blogspot.gr/2013/03/31_9.html, ανάκτηση στις 17.08.2016.

«Τώρα που πέρασαν τα χρόνια σκέφτομαι πως δεν ήταν και τόσο "βαριά" η μαθητική ποδιά». Συζητήστε το νόημα του να φοράει κανείς στολή στο σχολείο. Θεωρείτε ότι αυτό αποτελεί «βάρος» ή σύμβολο ισότητας μεταξύ των μαθητών; Συζητήστε πώς τα είδη ένδυσης μπορούν να αποτελέσουν μέσο κοινωνικής διάκρισης και διαφοροποίησης.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ.1.

Οι πηγές αυτής της ενότητας αναφέρονται στη θέση των γυναικών σε διαφορετικές χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης κατά το δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα. Ποιες ήταν οι προκλήσεις που είχαν να αντιμετωπίσουν και να υπερνικήσουν οι γυναίκες; Συμφωνείτε με την παρακάτω δήλωση: «Η διεύρυνση του χώρου ελευθερίας των γυναικών σημαίνει διεύρυνση του χώρου ελευθερίας όλων»;

Ζ.2. ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ζ-11. Μαρίγια Μπιστρίκα: Ένας τόπος προσκυνήματος στην Κροατία

Η Μαρίγια Μπιστρίκα έχει αλλάξει για πάντα και ποτέ δεν θα είναι όπως ήταν πριν. Αν και κανείς δεν θυμόταν τη δημόσια πρόταση του πατέρα Κάρλο Μπάτιτς να ανακηρυχθεί ως ο κύριος εθνικός τόπος λατρείας των Κροατών, αυτό έγινε αυθόρμητα από τον λαό· η Μαρίγια Μπιστρίκα έχει γίνει η Λούρδη της Κροατίας. Πότε πριν η πίστη δεν συσπείρωσε τόσο πολλούς Κροάτες πιστούς, απ' όλες τις περιοχές της πατρίδας μας, σ' ένα μέρος. Οι Κροάτες δεν έχουν ποτέ παρουσιαστεί στον κόσμο σε τόσο μεγάλο αριθμό και με την ευκαιρία μιας τόσο μεγάλης κλίμακας διεθνούς εκδήλωσης. Φέτος, τις τελευταίες ημέρες, οι Κροάτες βοηθήθηκαν από την εγγενή ψυχή τους –την Καθολική Εκκλησία. Και να είμαστε απολύτως ξεκάθαροι, την Καθολική Εκκλησία στην πιο σύγχρονη και αυθεντική της έννοια: Την ενσάρκωση του λαού του Θεού από τον κροατικό λαό. Γιατί αν κάποιος αξίζει επαίνους και πιστώνεται για την επιτυχία αυτής της μεγαλειώδους διεθνούς συγκέντρωσης για την Παρθένο Μαρία στη Μαρίγια Μπιστρίκα, τότε αυτός είναι ο λαός. Ήρθαν από κοντινές και μακρινές περιοχές, χιλιάδες, δεκάδες χιλιάδες. Γιατί;

εφ. *Glas Koncila*, 22 Αυγούστου 1971.

Η Μαρίγια Μπιστρίκα αποτελεί για τους Κροάτες τόπο λατρείας της Παρθένου Μαρίας. Αποτέλεσε τόπο προσκυνήματος για μεγάλο αριθμό Κροατών ακόμα και μετά την ανάληψη της εξουσίας από τους κομμουνιστές. Ένα από τα μεγαλύτερα προσκυνήματα πραγματοποιήθηκε τον Αύγουστο του 1971. Σε ό,τι αφορά την παραδοσιακή σχέση της κροατικής εθνικής ταυτότητας με τον καθολικισμό, η διαρκώς αυξανόμενη μαζική συμμετοχή σε προσκυνήματα θα πρέπει να εξηγηθεί και στο πλαίσιο της ισχυρότερης έκφρασης των εθνικών συναισθημάτων τη δεκαετία του 1960 και ειδικότερα στη διάρκεια της Κροατικής Άνοιξης το 1971.

→

Ζ-12. Ο Μπάρμπα Φροστ

Ο Μπάρμπα Φροστ ήταν εξαιρετικά δημοφιλής στη Γιουγκοσλαβία στη διάρκεια του κομμουνισμού, ειδικά στη Σλοβενία και την Κροατία, ως αποτέλεσμα των αλλαγών στο κοινωνικό σύστημα και της τάσης προς μία περισσότερο κοσμική κοινωνία. Αν και η προέλευση του Μπάρμπα Φροστ τοποθετείται στη Ρωσία, στη Σλοβενία υποτίθεται ότι ζούσε στο υψηλότερο βουνό της χώρας, ότι το παλτό του κοσμούσαν χαρακτηριστικά σλοβένικα σύμβολα και ότι φορούσε ένα γκρι γούνινο καπέλο. Συνήθως μοίραζε δώρα την παραμονή της Πρωτοχρονιάς. Επισκεπτόταν επίσης παιδικούς σταθμούς και μοίραζε δώρα στα παιδιά στον χώρο εργασίας των γονιών τους στη διάρκεια εκδηλώσεων που συνήθως διοργάνωναν οι συνδικαλιστικές οργανώσεις. Ύστερα από την κατάρρευση του κομμουνισμού, έχει γίνει συνήθεια να επισκέπτονται τα παιδιά της Σλοβενίας οι τρεις καλοί άνδρες: ο άγιος Νικόλαος (στις 6 Δεκεμβρίου), ο άγιος Βασίλης (την παραμονή των Χριστουγέννων ή ανήμερα τα Χριστούγεννα) και ο Μπάρμπα Φροστ (την παραμονή της Πρωτοχρονιάς).

Μουσείο Σύγχρονης Ιστορίας, Λιουμπλιάνα.

Z-13. Μπάμπα Βάνγκα: Μια διάσημη Βουλγάρα μέντιουμ την οποία ανέχονταν οι κομματικές ελίτ

http://informiran365.net/Aferi/Sapyori-tragnali-po-sledite-nasakrovishtata-na-baba-Vanga, ανάκτηση στις 17.08.2016.

Η Βανγκελία Πάντεβα Γκουστέροβα, γνωστή ως Μπάμπα (Γιαγιά) Βάνγκα, γεννήθηκε στη Στρώμνιτσα το 1911. Το 1947 που η οικογένειά της μετακόμισε στο Πετρίτσι, ήταν ήδη διάσημη για την ικανότητά της να βρίσκει χαμένα ζωντανά και να επικοινωνεί με τους νεκρούς. Στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και στις αρχές της επομένης δεκαετίας, οι σοσιαλιστικές ελίτ στη Βουλγαρία την προώθησαν ως μάντισσα, μέντιουμ και θεραπεύτρια λόγω των σχέσεών της με τη Λουντμίλα Ζίβκοβα, την κόρη του Τόντορ Ζίβκοφ, η οποία ήταν πρόεδρος της Επιτροπής Πολιτισμού την περίοδο 1975-1981. Υπό την επίβλεψη και τον έλεγχο του κομμουνιστικού κόμματος καταρτίστηκαν προκαταρτικές λίστες εκείνων που ήθελαν να την επισκεφτούν, τις κινήσεις των οποίων παρακολουθούσε και η μυστική αστυνομία. Η Βάνγκα κέρδισε το ενδιαφέρον, την εκτίμηση και την προτίμηση πολλών Βούλγαρων και ξένων πολιτικών, καθώς και ανθρώπων των τεχνών, όπως του Αλεξάντερ Λίλοφ, του Νικολάι Γιαούροφ, του Σβέτλιν Ρούσεβ, του Λιουμπομίρ Λέβτσεφ, του Μπόρις Γιέλτσιν, του Βιάτσεσλαβ Τίχονοφ, του Σβέτοσλαβ Ροέριχ και του Γεβκγένι Γεφτουσένκο. Η «Βουλγάρα προφήτισσα» πέθανε το 1996. Το 2008, το σπίτι της στο Πετρίτσι μετατράπηκε σε μουσείο.

Z-14. «Μας κάλεσε να μιλήσουμε εναντίον του Θεού»: Συνέντευξη με την Ιβάνκα Γκρόζντεβα, μια βιβλιοθηκάριο από το Ταργκόβιστε

Η Γιούλια Ντουλγκέροβα μάς κάλεσε σε μια αθεϊστική λέσχη, υπήρχαν τέτοιες λέσχες σε όλη τη χώρα, αθεϊστικές λέσχες ή οργανώσεις, δεν μπορώ να θυμηθώ. Πάντως μας κάλεσε, ήμασταν 22 βιβλιοθηκάριοι στην τοπική βιβλιοθήκη που εργαζόμουν την εποχή εκείνη. Μας κάλεσε να μιλήσουμε εναντίον του Θεού, να μας επιβάλει την αθεΐα […]. Ο άνδρας απ' τη λέσχη έδωσε τη διάλεξή του, διήρκεσε περίπου δυο ώρες· και είπε: «Στις αργίες πηγαίνουμε στις εκκλησίες και καταγράφουμε εκείνους που εκκλησιάζονται». Αλλά τότε του είπα: «Δεν μπορείς να φανταστείς πόσο λάθος είναι τα δεδομένα σου. Εργάζομαι εδώ. Η εκκλησία του Αγίου Νικολάου βρίσκεται εδώ. Πριν πάω στη δουλειά μου, πηγαίνω εκεί να ανάψω ένα κερί, μετά πηγαίνω στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου και μάλλον στις λίστες σου με έχεις καταγράψει ως κάποιον που εκκλησιάζεται. Τα δεδομένα σου δεν είναι πολύ ακριβή. Αλλά είναι και κάτι άλλο που θέλω να σου πω. Όταν μπαίνεις σε μια εκκλησία, δεν μπορεί να φανταστείς πόσο εύκολο είναι να διακρίνεις τους ανθρώπους σου. Φοράνε πολιτικά ρούχα, οι άνθρωποί σου, οι συνάδελφοί σου που στέλνεις στις εκκλησίες. Αλλά δεν κρατάνε κεριά […], σίγουρα μας μετράνε, όπως έκανες κι εσύ σήμερα –μας μετράτε για να αναφέρετε τον ακριβή αριθμό: Τον αριθμό των ανθρώπων που εκκλησιάζονται». Υπήρχαν συνέπειες, φυσικά. Αλλά

ήταν πολύ αργότερα που το αντιλήφθηκα αυτό […]. Το 1992, συνάντησα σ' ένα μαγαζί εκκλησιαστικών ειδών έναν συνάδελφό μου. Συναντηθήκαμε ενώ αγόραζα βιβλία, εικόνες και διάφορα άλλα πράγματα. Και μου είπε: «Η διευθύντρια Γιούλια Ντουλγκέροβα ήρθε στη βιβλιοθήκη και υπονόησε ότι πρέπει να απολυθείς γιατί ήσουν βαθιά θρησκευόμενη και εκκλησιαζόσουν σε τρεις εκκλησίες της πόλης».

Η συνέντευξη διεξήχθη στις 10 Ιουλίου 2010 στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος «Μνήμες θρησκευτικών και κοσμικών τελετών στην Ανατολική και Δυτική Ευρώπη».

Η Μπάμπα Βάνγκα και η Γιούλια Ντουλγκέροβα συνυπήρχαν στο ίδιο πολιτικό περιβάλλον. Τι αντιπροσώπευαν; Παρατηρήστε τυχόν αντιφάσεις στις δύο πηγές σχετικά με τις δραστηριότητες των δύο γυναικών. Υπήρξαν ή υπάρχουν στη χώρα σας προσωπικότητες με επιρροή όπως εκείνη που ασκούσε η Μπάμπα Βάνγκα;

Ζ-15. Θρησκευτική πίστη στη γιουγκοσλαβική κοινωνία επί του συνόλου του πληθυσμού (%), 1953-1990

	1953		1964	1968	1990
Πιστοί	87%	88,6%	70,3%	39%	43%
Αδιάφοροι ή αναποφάσιστοι		0,8%	0,5%	10%	9%
Άθεοι	13%	12,6%	29,2%	51%	48%

Ramet, 1990, σελ. 201 και Velikonja, 2003, σελ. 189. Τα δεδομένα για το 1953 εμφανίζονται ελαφρώς διαφορετικά στα δύο βιβλία, εξ ου και παρατίθενται σε δύο ξεχωριστές στήλες.

Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η θρησκευτική πίστη και η λατρεία στη Γιουγκοσλαβία μειώθηκαν λόγω του εκσυγχρονισμού, της αστικοποίησης και της αντιθρησκευτικής προπαγάνδας. Μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 1964 έδειξε ότι επί του συνόλου του πληθυσμού το 70,3% των ερωτηθέντων θεωρούσαν ότι ήταν πιστοί. Το υψηλότερο ποσοστό καταγράφτηκε στο Κόσοβο (91%) και τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη (83,8%) ενώ το πιο χαμηλό στη Σλοβενία (65,4%), τη Σερβία (63,7%) και την Κροατία (63,6%).

Συγκρίνετε τις αλλαγές στο ποσοστό των πιστών στη Γιουγκοσλαβία πριν από το 1990 και στη Σερβία μετά το 1990 (βλ. τόμ. 2, κεφ. Ε.2). Πώς εξηγείτε τις αλλαγές στη συμπεριφορά των πολιτών απέναντι στη θρησκεία και την εκκοσμίκευση κατά τη διάρκεια αυτών των έξι δεκαετιών;

Ζ-16. Πολυεθνοτική συγκατοίκηση στο Φεριζάι/Ουρόσεβατς του Κοσόβου

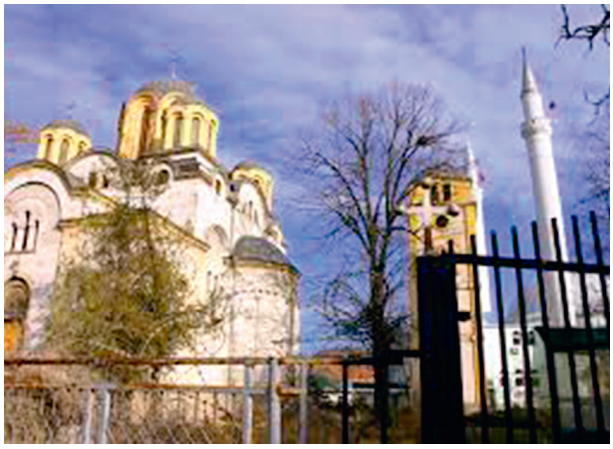

Φωτογραφική Συλλογή Κρατικών Αρχείων Κοσόβου.

Το Φεριζάι (στα αλβανικά), ή το Ουρόσεβατς (στα σερβικά), είναι μια πόλη στο νότιο Κόσοβο. Το μεγάλο τζαμί Μουλά Βεσέλι (έτ. κατ. 1891) και ο ορθόδοξος καθεδρικός ναός Άγιος Ούρος (έτ. κατ. 1929-1933), και τα δύο στο κέντρο της πόλης, θεωρείται ότι συμβολίζουν τη θρησκευτική ανοχή μεταξύ των μουσουλμάνων Αλβανών και των χριστιανών Σέρβων.

Z-17. Η τουρκοϊσλαμική σύνθεση

Παρά την κυρίαρχη κοσμική ιδεολογία του κεμαλισμού, ήδη από την επαύριον του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου οι τουρκικές ελίτ είχαν αρχίσει να στρέφονται στη θρησκεία. Η αντίληψη όμως ότι οι βασικές πηγές του εθνικού πολιτισμού ήταν η τουρκική και η ισλαμική εμφανίστηκε συστηματικά, ως τουρκοϊσλαμική σύνθεση, μόνο τη δεκαετία του 1970. Ενισχύθηκε δε από το πραξικόπημα του 1980, οι υποκινητές του οποίου πίστευαν ότι το ισλάμ μπορούσε να λειτουργήσει ως ανάχωμα στον κομμουνισμό. Τη δεκαετία του 1980 αυτή η «σύνθεση» απέκτησε τα χαρακτηριστικά εθνικής ιδεολογίας και η θρησκεία επανεμφανίστηκε στην κρατική σημειολογία και στις τελετές. Σημαντικό ρόλο στη διάδοσή της έπαιξε το Ινστιτούτο Μελέτης Τουρκικού Πολιτισμού, το οποίο ιδρύθηκε το 1961 και εξέδιδε το μηνιαίο περιοδικό *Türk Kültürü*. Η θέση της θρησκείας ως θεμελιώδους στοιχείου της τουρκικής εθνικής ταυτότητας υποστηρίζεται σε άρθρο του 1978 με τίτλο «Οι ιδιομορφίες του τουρκικού εθνικισμού και των Τούρκων εθνικιστών».

Οι Τούρκοι εθνικιστές συνδέονται με το ισλάμ από τα βάθη της καρδιάς τους και το εκτιμούν ιδιαίτερα. Λόγω του γεγονότος ότι οι δύο πυλώνες του έθνους είναι η γλώσσα και η θρησκεία, θεωρούν την τελευταία ως απαραίτητη πηγή και επιδιώκουν να της προσδώσουν τη θέση που της αξίζει. Οι εθνικιστές ουδεμία σχέση έχουν με δεισιδαιμονίες και αυταπάτες και αντιλαμβάνονται το ισλάμ ως την επιστροφή στις πηγές. Οι εθνικιστές σέβονται όλες τις θρησκευτικές και εθνικές πνευματικές αξίες.

Παρατίθεται στο Copeaux, 1997, σελ. 97.

1. Ποιοι είναι οι δύο πυλώνες του τουρκικού έθνους σύμφωνα με την πηγή Z-17; Διαβάστε προσεκτικά τις πηγές αυτής της ενότητας και βρείτε άλλα παραδείγματα που καταδεικνύουν την ακλόνητη σύνδεση της θρησκείας με τον εθνικισμό και την εθνική ταυτότητα.

2. Διαβάστε την πρόταση: «Ενισχύθηκε δε από το πραξικόπημα του 1980, οι υποκινητές του οποίου πίστευαν ότι το ισλάμ μπορούσε να λειτουργήσει ως ανάχωμα στον κομμουνισμό». Αναζητήστε παρόμοιες συμπεριφορές σε άλλες περιοχές και περιόδους, για παράδειγμα κατά τη διάρκεια του γαλλο-αλγερινού πολέμου. Γιατί νομίζετε ότι είναι διαδεδομένη η ιδέα ότι το ισλάμ αποτελεί ανάχωμα στον κομμουνισμό; Χρησιμοποιήστε επιχειρήματα από τις πηγές και των δύο τόμων για τη θρησκεία.

Z-18. Κοινή διακήρυξη του Πάπα Παύλου ΣΤ΄ και του Οικουμενικού Πατριάρχη Αθηναγόρα περί τις άρσης των αναθεμάτων του 1054 (7 Δεκεμβρίου 1965)

Ο Πάπας Παύλος ΣΤ' και ο Πατριάρχης Αθηναγόρας Α' με τη Σύνοδό του, με κοινή συμφωνία, δηλώνουν τα εξής:

Α) Εκφράζουν τη λύπη τους για τα προσβλητικά λόγια, για τις αβάσιμες μομφές και τις αξιοκατάκριτες χειρονομίες, οι οποίες, εκ μέρους και των δύο πλευρών, έχουν σημαδεύσει ή συνοδεύσει τα θλιβερά γεγονότα της περιόδου αυτής.

Β) Παρομοίως, εκφράζουν τη λύπη τους και αφαιρούν τόσο από τη μνήμη όσο και από το σώμα της Εκκλησίας τα αναθέματα που ακολούθησαν αυτά τα γεγονότα, η μνήμη των οποίων έχει επηρεάσει τις ενέργειές τους μέχρι την εποχή μας και έχει παρεμποδίσει τις πιο στενές σχέσεις για φιλανθρωπικούς σκοπούς· και παραπέμπουν αυτά τα αναθέματα στη λήθη.

Ελπίζουν ότι ολόκληρος ο χριστιανικός κόσμος, ειδικά το σύνολο της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας και της Ορθόδοξης Εκκλησίας, θα εκτιμήσει αυτή τη χειρονομία ως έκφραση μιας ειλικρινούς επιθυμίας για συμφιλίωση και ως πρόσκληση για την επιδίωξη, σε πνεύμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης, εκτίμησης και αγάπης, του διαλόγου που, με τη βοήθεια του Θεού, θα οδηγήσει στη συνύπαρξη και πάλι επ' ωφελεία των ψυχών και την έλευση της βασιλείας του Θεού, σε αυτή την πλήρη κοινωνία της πίστης, της αδελφικής ομόνοιας και της μυστηριακής ζωής που υφίστατο μεταξύ τους κατά τη διάρκεια της πρώτης χιλιετηρίδας της ζωής της Εκκλησίας.

https://w2/vatican.va/content/paul-vi/en/speeches/1965/documents/hf_p-vi_spe_19651207_common-declaration, ανάκτηση στις 17.08.2016.

Σε ποια «θλιβερά γεγονότα» αναφέρεται η διακήρυξη; Νομίζετε ότι την κίνηση αυτή καλωσόρισαν όλες οι πλευρές της Καθολικής και της Ορθόδοξης Εκκλησίας; Βρείτε άρθρα για το θέμα στον Τύπο της εποχής και παρουσιάστε τα ευρήματά σας.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ Z.2.

Πώς τα κομμουνιστικά καθεστώτα της Νοτιανατολικής Ευρώπης προσπάθησαν να καταστείλουν τη θρησκεία και τις θρησκευτικές παραδόσεις; Όλα τα κομμουνιστικά καθεστώτα αντιμετώπισαν με τον ίδιο τρόπο τη θρησκεία; Βρήκατε στις πηγές παραδείγματα συνύπαρξης του «παλιού» με το «νέο»;

Ζ.3. ΝΕΑΝΙΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ

Ζ-19. Γελοιογραφία σχετικά με τους «σουίνγκερ» και τις «ζόζι»

Μτφ. Ζωολογικά αξιοθέατα στη Σόφια
Πρόσφατα επανεμφανίστηκαν στη λεωφόρο Ρούσκι και στα πάρκα της πρωτεύουσας ορδές από *σουίνγκερς* και χούλιγκαν που συμπεριφέρονται απρεπώς και παρεμποδίζουν τους εργάτες που ξεκουράζονται.
Ο ζωολογικός κήπος. Ο [δημόσιος] κήπος μπροστά από το κεντρικό κτίριο του Λαϊκού Στρατού [στο κέντρο της Σόφιας]
εφ. *Starshel*, δεκαετία του 1950.

Οι Βούλγαροι *σουίνγκερ* και *ζόζι* ήταν λάτρεις ενός κινήματος υποκουλτούρας που πρωτοεμφανίστηκε στη Γερμανία και τη Γαλλία στη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Οι *zazous* ήταν νεαροί Παριζιάνοι που εξέφρασαν την αντίστασή τους στη γερμανική κατοχή με το να ασπάζονται φανερά την αμερικανική μόδα και τζαζ. Οι ομόλογοί τους στη Γερμανία ονομάζονταν *Swingjugend* (νεολαία του σουίνγκ). Οι βουλγαρικοί όροι *σουίνγκερ* και *ζόζι* αναφερόταν σε νεαρούς άνδρες και νεαρές γυναίκες αντίστοιχα. Μετά το 1946, και οι μεν και οι δε χαρακτηρίζονταν όλο και περισσότερο ως λάτρεις μιας «παρακμιακής μουσικής» και ως διασπορείς «αστικών αξιών». Η ακραία εμφάνισή τους και τα ρούχα τους– κολλητά δερμάτινα φορέματα με λαιμόκοψη, κοντές φούστες και ψηλά τακούνια για τις νεαρές γυναίκες, μακριά, φαρδιά σακάκια και παντελόνια για τους νεαρούς άνδρες– χλευάζονταν ευρέως. Η χιουμοριστική εφημερίδα *Starshel* (Σφήκα) δημοσίευσε αρκετές γελοιογραφίες με τις οποίες τόνιζε την απροθυμία τους να λάβουν μέρος στις εργατικές πρωτοβουλίες που οργάνωνε το Κόμμα. Οι *ζόζι* και οι *σουίνγκερ* απεικονίζονταν ως αμφιβόλου ηθικής και οκνηρά άτομα που ζούσαν σαν «παράσιτα» σε βάρος των εργαζομένων και που ενδιαφέρονταν μόνο να χορεύουν και να ικανοποιούν το αρρωστημένο τους πάθος για την αμερικανική κουλτούρα. Εκτός από τη δημόσια καταδίκη τους, έπεσαν θύματα καταστολής καθώς πολλοί από αυτούς στάλθηκαν σε στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας με τις κατηγορίες του χουλιγκανισμού και της διατάραξης της δημόσιας τάξης. Από αυτή την άποψη, μπορούν να χαρακτηριστούν ως εκπρόσωποι των πρώτων νεανικών κινημάτων υποκουλτούρας στη Βουλγαρία.

Μελετήστε την πηγή Ζ-19. και το Κλειδί που τη συνοδεύει και περιγράψτε πως ο γελοιογράφος εκφράζει την άποψή του για τα νεανικά κινήματα υποκουλτούρας. Βρείτε ορισμένα από τα στερεότυπα για τους *σουίνγκερ* και τις *ζόζι* που αναφέρονται στο κλειδί.

Ζ-20. Η συναυλία των Rolling Stones στην Αθήνα, 17 Απριλίου 1967

Κωνσταντίνος Μεγαλοκονόμος στο Κατσάπης, 2007, σελ. 416.

Αυτή η φωτογραφία με τους Έλληνες νέους και των δύο φύλων που εκδηλώνουν τη λατρεία τους για τους Rolling Stones υπό το άγρυπνο και σαστισμένο βλέμμα αστυνομικών τραβήχτηκε τέσσερις ημέρες πριν από το πραξικόπημα της 21 Απριλίου 1967. Λίγα λεπτά αργότερα και αφού είχαν προηγηθεί συγκρούσεις με την αστυνομία, η συναυλία διακόπηκε. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 και εξής, μεγάλο μέρος της νεολαίας των αστικών κέντρων στράφηκε προς το ροκ εντ ρολ. Εντερνιζόμενοι σε μεγάλο βαθμό νέους τρόπους συμπεριφοράς σε ό,τι φορά την ένδυση, το κούρεμα, το χτένισμα και την ψυχαγωγία, προσέλκυσαν την αρνητική προσοχή κομφορμιστικών κύκλων που τους κατηγόρησαν για ανηθικότητα και για την «αφύσικη» τάση τους να ακολουθούν τους αμερικανικούς τρόπους συμπεριφοράς.

Ζ-21. Το μουσικό συγκρότημα *Bijelo Dugme*

Το *Bijelo Dugme* (Άσπρο Κουμπί) ήταν το πιο γνωστό ροκ εντ ρολ συγκρότημα της Γιουγκοσλαβίας. Σχηματίστηκε στο Σαράγιεβο το 1973 και έως το 1988 είχε ηχογραφήσει εννέα δίσκους. Αρχηγός του συγκροτήματος και το μοναδικό μόνιμο μέλος του ήταν ο συνθέτης και κιθαρίστας Γκόραν Μπρέγκοβιτς. Με τον πρώτο δίσκο του συγκροτήματος («Εάν ήμουν ένα άσπρο κουμπί») το 1974, του δόθηκε το παρατσούκλι «ποιμενική ροκ μπάντα» καθώς συνδύαζε το ροκ εντ ρολ με τους ρυθμούς και τις παραδοσιακές μουσικές των λαών της Γιουγκοσλαβίας. Αυτή η τάση διατηρήθηκε και σε όλους τους άλλους δίσκους του, με μια μόνο πινελιά Νέου Κύματος. Ο τελευταίος δίσκος του συγκροτήματος (*Ćiribiribela*) το 1988 είχε πολιτική «χροιά» καθώς παρότρυνε την ενότητα των γιουγκοσλαβικών λαών σε μια στιγμή όπου η χώρα σπαρασσό-

→

ταν από την οικονομική κρίση και τον εθνοτικό εθνικισμό. Έτσι το τραγούδι *Lijepa naša* (Όμορφη δική μας) συνδυάζει στροφές από τον κροατικό εθνικό ύμνο με στίχους από ένα σερβικό πατριωτικό τραγούδι του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Αυτό το «ανακάτεμα» δεν το είδε με καλό μάτι το κοινό ούτε της Κροατίας ούτε της Σερβίας, και το συγκρότημα γιουχαρίστηκε σφοδρά στη διάρκεια των συναυλιών του. Η τελευταία τουρνέ του Bijelo Dugme πραγματοποιήθηκε το 1988, ενώ επανεμφανίστηκε το 2005 με σειρά συναυλιών στο Ζάγκρεμπ, το Βελιγράδι και το Σαράγιεβο.

***Όμορφη δική μας* (1988)**

Μερικές φορές ονειρεύομαι ότι πετάμε // Ότι πετάμε μονάχοι, σαν καταραμένοι // Ονειρεύομαι τον βόρειο άνεμο // Που κουράζει τα φτερά // Κι εγώ κι εσείς, γεράκι και γεράκι // Ψάχνουμε για τον ώμο ενός πλασιέ

Η πανέμορφη πατρίδα μας // Ηρωική γλυκιά χώρα // Εκεί, μακριά // Εκεί, μακριά // Εκεί μακριά // Μακριά από τη θάλασσα // Μακριά από τη θάλασσα

Μερικές φορές ονειρεύομαι τα Χριστούγεννα // Τότε τρένα με ξυπνούν // Από το μαξιλάρι μου νότια ταξιδεύουν // Στο μέρος που κατοικεί η καρδιά μου // Εκεί που άνθρωποι θρηνούν για μένα τα Χριστούγεννα

https://www.google.com/search?client=firefox-b&ei=T1FFXbboJMK prgS7hZ_4BQ&q=Bijelo+Dugme+Lijepa+na%C5%A1a&oq=Bijelo+Dugme+Lijepa+na%C5%A1a&gs_l=psy-ab.3..0i30.30980.31626..34992...0. 0..0.174.338.0j2...0...2j1...gws-wiz.....0i71j0i7i30._E2cFbnJAUg&ved=0ahUKEwj2y9Ofr-bjAhXCIlsKHbvCB18Q4dUDCAo&uact=5, ανάκτηση στις 3.08.2019.

Z-22. Χίπις

Στα τέλη της δεκαετίας του 1960, οι σπηλιές στα Μάταλα στα παράλια της νότιας Κρήτης έγιναν το καταφύγιο νέων της μεσαίας τάξης από όλο τον κόσμο οι οποίοι ήθελαν να βιώσουν και να ασκήσουν την «ελευθερία» σύμφωνα με το μότο του διεθνούς φήμης συγγραφέα και φιλόσοφου Νίκου Καζαντζάκη «Δεν ελπίζω για τίποτα // Δεν φοβάμαι τίποτα // Είμαι ελεύθερος». Η κοινότητα των χίπις στα Μάταλα εξέφρασε το κίνημα νεολαίας της δεκαετίας του 1960, την «επιστροφή στη φύση» και τη «χαμένη αθωότητα» που αντιπροσώπευαν οι προνεωτερικοί τρόποι ζωής. Όμως, η παρουσία των χίπις και ειδικά οι ψυχαγωγικές τους δραστηριότητες –όπως ο γυμνισμός, η χρήση μαύρου και χόρτου, η ανταλλαγή ερωτικών συντρόφων– αποτέλεσαν πρόκληση για την τοπική παραδοσιακή αγροτική κοινωνία της Κρήτης και συνάντησαν την αυστηρή αντίθεση τόσο των ντόπιων όσο και της χούντας στην Αθήνα. Λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι ήταν μια περίοδος ανάπτυξης του μαζικού τουρισμού, ειδικά στην Κρήτη, οι τοπικές αντιδράσεις ήταν πιο περίπλοκες και όχι ομόφωνα αρνητικές. Το καλοκαίρι του 1970, με πρόσχημα το επικείμενο διεθνές «συνέδριο» των χίπις, η αστυνομία «μετέφερε την κοινότητα» μακριά, έκανε έφοδο στις σπηλιές και τις έκαψε.

→

α. Οι σπηλιές στα Μάταλα

http://agonaskritis.gr/%CE%BC%CE%AC%CF%84%CE%B1%CE%BB%CE%B1-%CE%B7-%CF%80%CF%81%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%86%CF%89%CF%84%CF%8C%CF%82/, ανάκτηση στις 3.082019.

β. Επίσκοπος Τιμόθεος, Φεβρουάριος του 1970

Έπρεπε από την αρχή να έχουν εκδιωχθή από τις σπηλιές οι πρώτοι καλικάντζαροι πριν σωριαστούν εκεί τα χασίσια, τα αφροδίσια […]. Τα καθάρματα αφού εκδιώκονται από την πατρίδα των σαν άχρηστα υποκείμενα [...] σωριάζονται στον τόπο μας [...]. Σε λίγο θα είναι Μάταλλα όλος ο τόπος μας, τα χωριά μας, τα σπίτια μας. Κανείς δεν θα μπορή να αναχαιτίση τη λάβα του χιππισμού. Το κακό θα μας κατακλύση.

Θεοδώρου, 2007, σελ. 87.

Η έννοια της υποκουλτούρας συνήθως υποδηλώνει «αξιακά συστήματα, πεποιθήσεις, έθιμα, πρακτικές, πολιτισμικές προτιμήσεις και τρόπους ζωής που διαφέρουν από, αλλά διασυνδέονται με, εκείνες που είναι ευρέως διαδεδομένες στην κυρίαρχη κουλτούρα». Κατά κανόνα, θεωρείται ότι οι νεανικές ομάδες υποκουλτούρας υπονομεύουν τις κανονιστικές αξίες του ενήλικου πληθυσμού. Πώς θα περιγράφατε τη σχέση αυτών των ομάδων που συνοπτικά παρουσιάστηκαν στις παραπάνω πηγές με τις κυρίαρχες κουλτούρες; Ως μορφές παραβατικότητας, μορφές αντίστασης ή μορφές διάκρισης; Χτίστε τα επιχειρήματά σας με βάση τα αποδεικτικά στοιχεία των πηγών. Προσέξτε να μην αποδεχθείτε αυτόματα τις απόψεις των δημιουργών των πηγών.

Z.4. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ

Z-23. Ο νομπελίστας Ίβο Άντριτς περιγράφει τη Βοσνία της οθωμανικής περιόδου

Ο ντε Φοσσέ δεν έκρυβε πως τον παραξένεψε η αντίδραση που φανέρωναν για κάθε πρόοδο και για κάθε νεωτερισμό, ακόμα και σ' αυτόν που θα μπορούσαν να πραγματοποιήσουν την εποχή εκείνη και που εξαρτιόταν μονάχα απ' αυτούς, αντίδραση που προβάλλανε όχι μοναχά οι Τούρκοι της Βοσνίας μα και οι Βοσνιάκοι που ανήκαν σε άλλες θρησκείες. Και ήθελε να υπογραμμίση πόσα χάνονταν και τι στοίχιζε αυτή η ανατολίτικη νάρκη, αυτή η φυγή μπροστά στη ζωή.

– Πώς μπορεί να ειρηνέψη αυτός ο τόπος, να αναπτυχθή και να εκπολιτιστή ακόμα και λίγο, να πάρη κάτι από τον πολιτισμό που έχουν οι γείτονές του, ρώταγε ο ντε Φοσσέ, αφού ο πληθυσμός είναι διχασμένος περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη περιοχή της Ευρώπης; Τέσσερες θρησκείες ζουν πάνω σ' αυτό το ορεινό κομμάτι γης. Κάθε μια τους χωρίζεται απόλυτα και ολότελα από τις άλλες. Ζήτε όλοι κάτω απ' τον ίδιο ουρανό, απ' την ίδια γη, κι όμως τα κέντρα της πνευματικής ζωής κάθε θρησκείας βρίσκονται σε τεράστιες αποστάσεις μεταξύ τους, σ' έναν ολότελα διαφορετικό κόσμο: τη Ρώμη, τη Μόσχα, την Κωνσταντινούπολη, τη Μέκκα, την Ιερουσαλήμ, ο Θεός ξέρει που! Οπωσδήποτε όμως όχι εκεί που γεννηθήκατε κι εκεί που θα πεθάνετε. Κάθε θρησκεία νομίζει πως τα συμφέροντά της βλάφτονται και πως εμποδίζεται η πρόοδός της από τις ζημιές που της προκαλεί κάθε μια απ' τις τρεις άλλες, και πως η ανάπτυξή της δεν μπορεί παρά να σημάνη τη δική της καταστροφή. Και σαν να μην έφταναν όλα αυτά κάθε θρησκεία διαλαλή την αδιαλλαξία για εξαιρετική αρετή και κάθε μια περιμένει τη σωτηρία της από μια εξωτερική παρέμβαση που είναι πάντα αντίθετη μ' αυτή που περιμένουν οι άλλες θρησκείες.

Άντριτς, 1963, σελ. 230-231.

Ο Ίβο Άντριτς γεννήθηκε στο Τράβνικ της Βοσνίας το 1892. Μαθητής Γυμνασίου ακόμα, συμμετείχε δραστήρια στο Νοτιοσλαβικό Νεανικό Κίνημα, που αργότερα έγινε γνωστό ως Νέα Βοσνία. Από το 1912 έως την έναρξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου το 1914 σπούδασε στο πανεπιστήμιο του Ζάγκρεμπ, της Βιέννης και της Κρακοβίας. Το καλοκαίρι του 1914, ενώ βρισκόταν σε διακοπές στο Σπλιτ, συνελήφθη από τις αυστριακές αρχές ως ύποπτος συμμετοχής στη δολοφονία του αρχιδούκα Φραγκίσκου Φερδινάνδου στο Σαράγιεβο. Πέρασε τρία χρόνια στη φυλακή και μετά την αποφυλάκισή του νοσηλεύτηκε για φυματίωση στο Ζάγκρεμπ. Με τη λήξη του πολέμου και την ίδρυση της Γιουγκοσλαβίας, μετακόμισε στο Βελιγράδι. Από το 1920 έως την έναρξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου εργάστηκε κυρίως στο διπλωματικό σώμα. Το 1937 διορίστηκε αναπληρωτής υπουργός Εξωτερικών και το 1939 πληρεξούσιος υπουργός και έκτακτος απεσταλμένος στο Βερολίνο. Επέστρεψε στο Βελιγράδι στις αρχές του καλοκαιριού του 1941 και έζησε μια απομονωμένη ζωή κατά τη διάρκεια του πολέμου, εστιάζοντας στο γράψιμο των μυθιστορημάτων του: *Το χρονικό του Τράβνικ (στα χρόνια του πολέμου)*, *Το γεφύρι του Δρίνου*, *Η δεσποινίδα*. Μετά τον πόλεμο, ασχολήθηκε με την πολιτιστική και πολιτική ζωή της νέας σοσιαλιστικής Γιουγκοσλαβίας. Το 1961, του απονεμήθηκε το Νόμπελ Λογοτεχνίας για *Το γεφύρι του Δρίνου*. Πέθανε στο Βελιγράδι το 1975.

Z-24. Ο νομπελίστας Ορχάν Παμούκ περιγράφει την Ιστανμπούλ της δεκαετίας του 1950

Ο μυθιστοριογράφος και ακαδημαϊκός Ορχάν Παμούκ (γέν. 1952) είναι ο πρώτος Τούρκος στον οποίο απονεμήθηκε βραβείο Νόμπελ, εκείνο της Λογοτεχνίας το 2006. Γόνος μεγαλοαστικής οικογένειας, σπούδασε στη Ροβέρτειο Σχολή. Στα μυθιστορήματά του το *Μαύρο βιβλίο* (1η έκδ. 1990), *Ο Τζεβντέτ μπέη και οι γιοι του* (1η έκδ. 1982) και με πολύ περισσότερες λεπτομέρειες στο *Ιστανμπούλ: Πόλη και αναμνήσεις* (1η έκδ. 2003) περιγράφει τα παιδικά του χρόνια.

Όταν ο Φλομπέρ ήρθε στην Ιστανμπούλ, εκατόν δύο χρόνια πριν από τη γέννησή μου, και επηρεάστηκε από την ιδιαιτερότητα και τον πληθυσμό της πόλης, έγραψε σ' ένα γράμμα του ότι πίστευε πως η Κωνσταντινούπολη εκατό χρόνια μετά θα γινόταν η πρωτεύουσα του κόσμου. Με την πτώση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έγινε ακριβώς το αντίθετο. Όταν γεννήθηκα, η Ιστανμπούλ ήταν πιο αδύναμη, πιο φτωχική, πιο απομονωμένη, πιο μοναχική απ' όσο υπήρξε ποτέ στη δύο χιλιάδες χρόνων ιστορία της. Το αίσθημα παρακμής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η φτώχεια και η μελαγχολία των χαλασμάτων που γέμιζαν την πόλη, έγιναν τα χαρακτηριστικά που, σε όλη μου τη ζωή, προσδιορίζουν την πόλη. Η ζωή μου πέρασε πολεμώντας αυτή τη μελαγχολία, ή τελικά αφομοιώνοντάς την όπως όλοι οι κάτοικοι της Ιστανμπούλ.

Καθένας που ενδιαφέρεται να δώσει ένα νόημα στη

ζωή του, τουλάχιστον μια φορά αναρωτιέται για το νόημα του τόπου και του χρόνου όπου γεννήθηκε. Έχει κάποια σημασία το γεγονός της γέννησής μας σε αυτή τη γωνιά του κόσμου, στη συγκεκριμένη χρονολογία και ημερομηνία; Η οικογένεια, που περιμένουν όλοι να την αγαπήσουμε αληθινά, η χώρα, η πόλη έπεσαν δίκαια σ' εμάς σαν λαχνός στην κληρωτίδα ή μας έπρεπε κάτι άλλο; Καμιά φορά πιστεύω πως είμαι άτυχος που γεννήθηκα στην Ιστανμπούλ που παλιώνει ξεθωριάζοντας λυπημένη, φτωχή και κομπλεξική, κάτω από τις στάχτες και τα ολοένα καταρρέοντα ερείπια μιας αυτοκρατορίας που παράκμασε. (Αν και μια φωνή μέσα μου μού λέει ότι στην πραγματικότητα είμαι τυχερός.) Αν το θέμα είναι ο πλούτος, καμιά φορά σκέφτομαι ότι είμαι τυχερός επειδή γεννήθηκα σε μια εύπορη οικογένεια. (Άλλοι βέβαια λένε το αντίθετο.) Τις περισσότερες φορές καταλαβαίνω ότι η Ιστανμπούλ όπου γεννήθηκα και έζησα όλη μου τη ζωή, όπως το σώμα μου, για το οποίο πείθω τον εαυτό μου ότι δεν πρέπει να παραπονιέμαι (ας ήμουν λίγο πιο χοντροκόκαλος και λίγο πιο ωραίος), και το φύλο μου (αν ήμουν γυναίκα, η σεξουαλικότητα θα ήταν μικρότερο πρόβλημα;) είναι, και δεν χωράει συζήτηση σ' αυτό, μια μοίρα. Το βιβλίο αυτό είναι για τη μοίρα…

Παμούκ 2005, σελ. 16-17.

Ζ-25. Απόσπασμα από το ποίημα του νομπελίστα Γιώργου Σεφέρη (1900-1971) *Ο βασιλιάς της Ασίνης*

Γόνος οικογένειας αστικής τάξης, ο Σεφέρης επαινέθηκε για το «λυρικό ύφος της ποίησής του, που εμπνέεται από ένα βαθύ συναίσθημα για το ελληνικό πολιτιστικό ιδεώδες». *Ο βασιλιάς της Ασίνης* (1938-1940) είναι ένα από τα σημαντικότερα ποιήματά του. Αφορμή του ήταν ένας στίχος του Ομήρου στην *Ιλιάδα*, όπου για πρώτη και μοναδική φορά εμφανίζεται το τοπωνύμιο Ασίνη, μια πόλη κοντά στο σημερινό Ναύπλιο, που συμμετείχε με πλοία στον Τρωικό Πόλεμο. Στο απόσπασμα που παρατίθεται, ο Σεφέρης αναζητά τα ίχνη της παρουσίας του βασιλιά της Ασίνης στα ερείπια του κάστρου του, χρησιμοποιώντας μια σειρά από σύμβολα: την προσωπίδα, τα αγάλματα, τα κουπιά. Σύμβολα που αναδεικνύουν την έννοια της φθοράς και της απουσίας και παράλληλα αποτυπώνουν τον συνεχή διάλογο του ποιητή με τον αρχαίο ελληνικό κόσμο.

Κοιτάξαμε όλο το πρωί γύρω γύρω το κάστρο
αρχίζοντας από το μέρος του ίσκιου εκεί που η θάλασσα
πράσινη και χωρίς αναλαμπή, το στήθος σκοτωμένου παγονιού
μας δέχτηκε όπως ο καιρός χωρίς κανένα χάσμα.
Οι φλέβες του βράχου κατέβαιναν από ψηλά
στριμμένα κλήματα γυμνά πολύκλωνα ζωντανεύοντας
στ' άγγιγμα του νερού, καθώς το μάτι ακολουθώντας τις
πάλευε να ξεφύγει το κουραστικό λίκνισμα
χάνοντας δύναμη ολοένα.

Από το μέρος του ήλιου ένας μακρύς γιαλός ολάνοιχτος
και το φως τρίβοντας διαμαντικά στα μεγάλα τείχη.
Κανένα πλάσμα ζωντανό τ' αγριοπερίστερα φευγάτα
κι ο βασιλιάς της Ασίνης που τον γυρεύουμε δυο
χρόνια τώρα
άγνωστος λησμονημένος απ' όλους κι από τον Όμηρο
μόνο μια λέξη στην Ιλιάδα κι εκείνη αβέβαιη
ριγμένη εδώ σαν την εντάφια χρυσή προσωπίδα.

Σεφέρης, 1940, σελ. 43-46.

Ζ-26. Γιάννης Ρίτσος, ποιητής βραβευμένος στο Διεθνές Φεστιβάλ Ποίησης της Στρούγκα

Ο Γιάννης Ρίτσος (1909-1990) θεωρείται ένας από τους μεγαλύτερους Έλληνες ποιητές του 20ού αιώνα. Πολυγραφότατος, συνέδεσε στο ποιητικό του έργο, που έχει μεταφραστεί σε πολλές γλώσσες, τον λυρισμό και τη μορφολογική καινοτομία με μια θεματολογία επικεντρωμένη σε μεγάλο βαθμό στους πολιτικούς και κοινωνικούς αγώνες. Μέλος του ΚΚΕ από τον Μεσοπόλεμο, συμμετείχε στην Εθνική Αντίσταση, και στη συνέχεια εξορίστηκε για τα πολιτικά του φρονήματα τόσο κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου όσο και στην περίοδο της δικτατορίας (1967-1974), διατηρώντας έως το τέλος της ζωής του την πίστη του στα κομμουνιστικά ιδεώδη. Το 1977 του απονεμήθηκε το διεθνές βραβείο Ειρήνης Λένιν. Οκτώ χρόνια αργότερα, βραβεύτηκε με τη χρυσή στέφανο στο Διεθνές Φεστιβάλ Ποίησης της Στρούγκα. Το φεστιβάλ αυτό διεξάγεται ανελλιπώς από το 1962 στις όχθες της λίμνης Οχρίδας και έχει απονείμει διακρίσεις σε πολυάριθμους διάσημους ποιητές απ' όλο τον κόσμο, όπως τον Ευτζένιο Μοντάλε, τον Σέιμους Χίνι, τον Τεντ Χιουζ και τον Ουίσταν Χιου Ώντεν, καθώς και ποιητές που θεωρούνταν αντιφρονούντες στις χώρες τους, όπως τον Γιόζεφ Μπρόντσκι, τον Πάμπλο Νερούδα και τον Μπουλάτ Οκουτζάβα.

Αποσπάσματα από τον πρόλογο του Γκάνε Τοντορόβσκι προς τιμήν του Ρίτσου

Ο στίχος του είναι ενθουσιασμός, καταδίκη, όρκος, οργή, επίθεση, τομή, όπλο. Ο στίχος του είναι Τόλμη. Ο στίχος του αποτελεί έναν επιβλητικό κυματισμό της ελληνικής αντίστασης […]. Τα ποιήματα του Ρίτσου έχουν μεταφραστεί σε όλο τον κόσμο. Μεταφέρονται από τους μαγικούς

ήχους των μελωδιών του Μίκη Θεοδωράκη και περιπλανώνται στον πλανήτη Γη. Η επαναστατική τους απήχηση ίπταται των ωκεανών και των θαλασσών κάθε ηπείρου, ριζώνοντας στις καρδιές των ανθρώπων. Ο Ρίτσος ανήκει στην ανθρωπότητα, καθώς ο έμμετρος λόγος του διεξάγει αδιάκοπα πόλεμο για λογαριασμό του Ανθρώπου.

Ας τον καλωσορίσουμε στη Μακεδονία μας και είθε αυτό να αποτελέσει μια έντιμη χειραψία μεταξύ δύο πολύ κοντινών γειτονικών λαών στην ανεξάντλητη δέσμευσή τους για κοινή ευημερία, συντροφικότητα και καλύτερη κατανόηση.

Gilevski και Todorovski, 1985, σελ. 19-20.

Ζ-27. Απόσπασμα από το ποίημα *Άξιον Εστί* του νομπελίστα Οδυσσέα Ελύτη (1911-1996)

Το *Άξιον Εστί* (1959) εκτείνεται σε 88 σελίδες. Θεωρείται το αριστούργημα του Οδυσσέα Ελύτη (ψευδώνυμο: Οδυσσέας Αλεπουδέλλης) και ένα από τα πιο σημαντικά ποιήματα της νεότερης ελληνικής λογοτεχνίας. Το ποίημα διαρθρώνεται γύρω από την ορθόδοξη παράδοση και τη βυζαντινή υμνογραφία και αποτελείται από τρία μέρη: «Η Γένεσις», «Τα Πάθη», «Το Δοξαστικόν». Αναδεικνύοντας την ιστορική και αισθητική συνέχεια του ελληνισμού, ο ποιητής στο πρώτο μέρος αναφέρεται στη γέννηση του ποιητή και στην παράλληλη γέννηση του κόσμου μέσα στη συνείδησή του. Το δεύτερο μέρος αναφέρεται στα πάθη του ελληνισμού και του ποιητή έως και την κάθαρση, απηχώντας τις ιστορικές μνήμες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Το τρίτο μέρος αποτελεί έναν ύμνο στη νίκη της ζωής πάνω στον θάνατο, έναν ύμνο στην Ελλάδα και στην ελληνική φύση. Το απόσπασμα που ακολουθεί προέρχεται από τη Γένεση και αναφέρεται στη δημιουργία της θάλασσας και πιο συγκεκριμένα του Αιγαίου, αγαπημένου ποιητικού τόπου του Ελύτη. Στην περιγραφή του ο ποιητής, μέσα από μια διαχρονική ματιά, συνδέει τους αρχαίους πέτρινους ίππους και τους αμφορείς με τις ελιές που ακόμη και σήμερα χαρακτηρίζουν τα ελληνικά νησιά. Το απόσπασμα καταλήγει με την επιφώνηση «Αυτός // ο κόσμος ο μικρός ο μέγας», επιφώνηση που επαναλαμβάνεται σε όλο το ποίημα, αναδεικνύοντας τη διαρκή σύνδεση της ατομικής εμπειρίας του ποιητή με την απεραντοσύνη του σύμπαντος.

Τότε είπε και γεννήθηκεν η θάλασσα
Και είδα και θαύμασα
Και στη μέση της έσπειρε κόσμους μικρούς κατ' εικόνα και ομοίωσή μου:
Ίπποι πέτρινοι με τη χαίτη ορθή
και γαλήνιοι αμφορείς
και λοξές δελφινιών ράχες
η Ίος η Σίκινος η Σέριφος η Μήλος
«Κάθε λέξη κι από 'να χελιδόνι
για να σου φέρνει την άνοιξη μέσα στο θέρος» είπε
Και πολλά τα λιόδεντρα
που να κρησάρουν στα χέρια τους το φως
κι ελαφρό ν' απλώνεται στον ύπνο σου
και πολλά τα τζιτζίκια
που να μην τα νιώθεις
όπως δε νιώθεις το σφυγμό στο χέρι σου
αλλά λίγο το νερό
για να το 'χεις Θεό και να κατέχεις τι σημαίνει ο λόγος του
και το δέντρο μονάχο του
χωρίς κοπάδι
για να το κάνεις φίλο σου
και να γνωρίζεις τ' ακριβό του τ' όνομα
φτενό στα πόδια σου το χώμα
για να μην έχεις πού ν' απλώσεις ρίζα
και να τραβάς του βάθους ολοένα
και πλατύς επάνου ο ουρανός
για να διαβάζεις μόνος σου την απεραντοσύνη.
ΑΥΤΟΣ ο κόσμος
ο μικρός, ο μέγας!

Ελύτης, 2011, σελ. 16.

Το 1964, ο Μίκης Θεοδωράκης συνέθεσε μουσική για το *Άξιον Εστί* του Ελύτη. Μπορείτε να ακούσετε το τραγούδι «Της αγάπης αίματα» εδώ: https://www.youtube.com/watch?v=Dsfvf_bg_W4 (ανάκτηση στις 17.08.2016).

1. Εντοπίστε λογοτεχνικές περιγραφές της πόλης ή της περιοχής καταγωγής σας. Στη συνέχεια, διαβάστε τις φωναχτά στην τάξη και συζητήστε τις.

2. Διαβάστε τους τελευταίους στίχους του *Άξιον Εστί* «ΑΥΤΟΣ // ο κόσμος ο μικρός, ο μέγας!» και συζητήστε το νόημά τους.

3. Βρείτε νομπελίστες συγγραφείς και ποιητές από τη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Κατονομάστε τους και στη συνέχεια προσπαθήστε να βρείτε εάν έχουν μεταφραστεί σε άλλες γλώσσες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Πιστεύετε ότι γνωρίζουμε τα πολιτιστικά στοιχεία των γειτόνων μας και, αν ναι, πόσο καλά;

Ζ-28. Ελληνικός κινηματογράφος, *Στέλλα* (1955)

Η *Στέλλα*, σε σκηνοθεσία του Ελληνοκύπριου Μιχάλη Κακογιάννη και σενάριο του ίδιου με τον συγγραφέα Ιάκωβο Καμπανέλλη, αποτέλεσε το κινηματογραφικό ντεμπούτο της Μελίνας Μερκούρη. Η ταινία επικεντρώνεται στην ιστορία μιας όμορφης τραγουδίστριας σε λαϊκό μαγαζί, η οποία ζει ανεξάρτητη, επιλέγοντας τους ερωτικούς της συντρόφους, αδιαφορώντας για τις κοινωνικές συμβάσεις. Αν και αρχικά αποδέχεται την πρόταση γάμου που της κάνει ο ποδοσφαιριστής Μίλτος, δεν εμφανίζεται στην εκκλησία την ημέρα του γάμου, αλλά περνά τη νύχτα με με μια τυχαία γνωριμία. Τα χαράματα, ο Μίλτος θα τη μαχαιρώσει στην κοιλιά και θα τη σκοτώσει. Το έργο το οποίο θεωρήθηκε ιδιαίτερα τολμηρό για την εποχή του, γνώρισε πολύ μεγάλη εισπρακτική και καλλιτεχνική επιτυχία (υποψήφια για Οσκαρ, ελληνικά και διεθνή βραβεία). Παρόλο που η ταινία αναγνωρίστηκε στα μετέπειτα χρόνια ως μια απαράμιλλη αναπαράσταση της σύγκρουσης των παραδοσιακών αξιών με την ερωτική επιθυμία και το δικαίωμα των γυναικών για αυτοδιάθεση, στην εποχή της γνώρισε σκληρότατη κριτική για ανάδειξη προτύπων ξένων προς την ελληνική κοινωνία.

Ίδρυμα Μελίνα Μερκούρη.

Z-29. Το κίνημα Μαύρο Κύμα στη γιουγκοσλαβική κινηματογραφία

Το Μαύρο Κύμα είναι ένας γενικός όρος που χρησιμοποιείται για να περιγράψει ένα κίνημα που σημάδεψε τη γιουγκοσλαβική κινηματογραφία στη δεκαετία του 1960 και στις αρχές της δεκαετίας του 1970. Το κίνημα είχε εμπνευστεί από τις σύγχρονες εξελίξεις στην ευρωπαϊκή κινηματογραφική παραγωγή, ειδικά το γαλλικό Νέο Κύμα. Κατά κύριο λόγο οι ταινίες του Μαύρου Κύματος ήταν ασπρόμαυρες, με μια αισθητική που διέφερε πολύ από τη σοσιαλιστική. Τα θέματα αντλούνταν κυρίως από την καθημερινή ζωή των απλών ανθρώπων, κάτι που σαφώς ερχόταν σε αντιδιαστολή με τις ταινίες για τους ηρωικούς παρτιζάνους ή εκείνες που εξυμνούσαν τη σοσιαλιστική πρόοδο και την ευημερία της Γιουγκοσλαβίας. Το Μαύρο Κύμα απεικόνιζε μια καταθλιπτική, πεσιμιστική και χωρίς προοπτική πραγματικότητα. Οι ταινίες του κινήματος αποτελούν τη χρυσή εποχή της γιουγκοσλαβικής κινηματογραφίας και κέρδισαν πολλά βραβεία σε διεθνή φεστιβάλ. Για παράδειγμα, το 1967 απονεμήθηκε το ειδικό μεγάλο βραβείο της κριτικής επιτροπής του Φεστιβάλ των Καννών στον Αλεξάνταρ Πέτροβιτς για την ταινία του *Συνάντησα κι ευτυχισμένους Τσιγγάνους*. Μεταξύ των διεθνούς φήμης σκηνοθετών του κινήματος ήταν ο Ντούσαν Μακαβέγιεφ, ο Ζέλιμιρ Ζίλνικ και ο Λάζαρ Στογιάνοβιτς, ο οποίος φυλακίστηκε για την πρώτη ταινία του, τον *Πλαστικό Ιησού*. Μετά το 1973, οι ταινίες του κινήματος απαγορεύτηκαν και αρκετοί κινηματογραφιστές αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν.

α. Η στιγμή της αμφιβολίας

Όλες οι ταινίες που κορυφώνονται με σκληρότητα και ταπείνωση, που απεικονίζουν την τραγωδία του ανθρώπου μέσα του και γύρω του, όλοι οι συγγραφείς που επιθυμούν να χρησιμοποιήσουν τα πιο ακραία εφέ σε μνημειώδεις σκηνές, καταστρέφουν επιδέξια στο όνομα του αντιδογματισμού όλες τις παγκόσμιες εκτιμήσεις […]. Ο αρουραίος έχει γίνει η μασκότ της κινηματογραφίας μας.

Boglić ,1969, σελ. 1, 6.

β. Κριτική του σοσιαλισμού

Σε μερικές από τις ταινίες μας, όπως και σε άλλα πεδία τέχνης, υπάρχει η τάση να υποβαθμίζουμε τη σημασία και την έκταση της επανάστασης […]. Υπάρχει μια ορισμένη τάση, που δεν εκφράζεται ξεκάθαρα, ένα είδος μηδενισμού, να μην πιστεύουμε σε τίποτα, μια ανημπορία, μια απάθεια προς τα πάντα στη ζωή […]. Ένα ιδιαίτερο πρόβλημα είναι να υιοθετήσουμε μια κριτική άποψη της πραγματικότητάς μας […]. Ο λόγος που οι ταινίες μας γνωρίζουν μεγάλη επιτυχία στα φεστιβάλ της Δυτικής Ευρώπης έγκειται στο γεγονός ότι εκφράζουν μια σθεναρή κριτική του σοσιαλισμού, την οποία [οι Δυτικοί] εγκρίνουν και από την οποία αντλούν το δικό τους κοινωνικό και πολιτικό ενδιαφέρον, [και για αυτόν τον λόγο] διαδίδουν, προωθούν και βραβεύουν τέτοιες ταινίες.

Ανωνύμου, «Stanje i problemi u jugoslovenskoj kinematografiji», (Η κατάσταση και οι συνθήκες στη γιουγκοσλαβική κινηματογραφία), 1969, σελ. 1-26.

γ. Φιλμ νουάρ

Η ακύρωση, η ακύρωση με οποιοδήποτε τίμημα έχει γίνει το φως που καθοδηγεί πολλούς. Ακόμη κι αν το τίμημα είναι η δυσφήμιση της τέχνης […], η κινηματογραφία όλο και χάνει την αισθητική της, γίνεται όλο και λιγότερο τέχνη.

Čolić, 1970, σελ. 3-25.

δ. *Τα μυστήρια του οργανισμού* (1971)

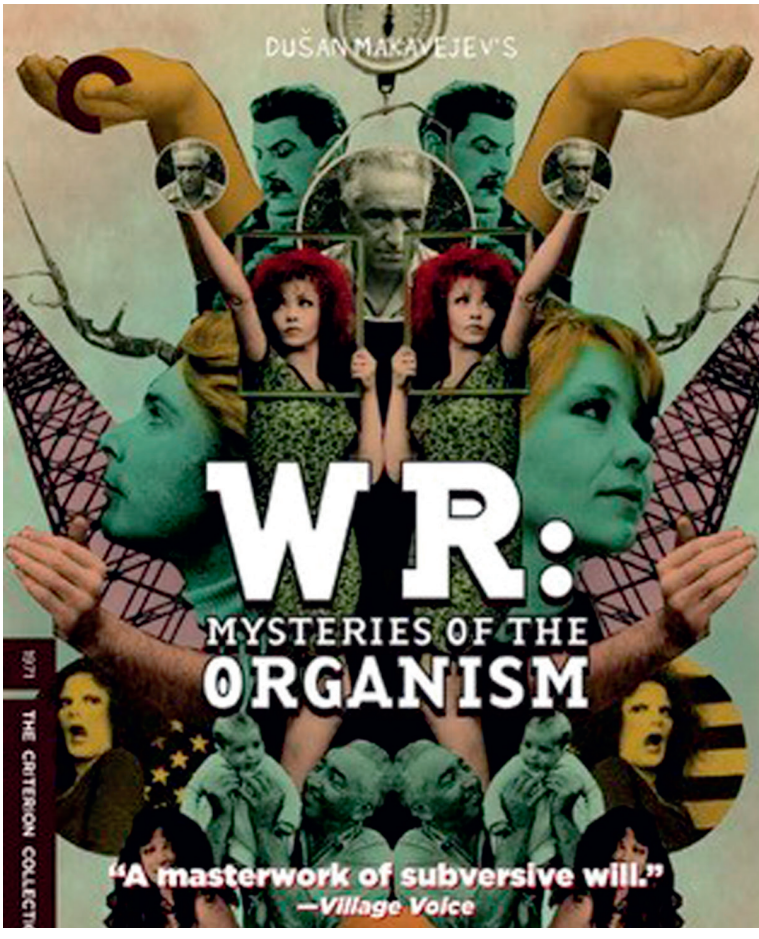

Lucien S. Yang.

Ο Ντούσαν Μακαβέγιεφ (1932-2019) ήταν σκηνοθέτης κινηματογράφου, σεναριογράφος και καθηγητής. Οι πρώτες τρεις, μεγάλου μήκους ταινίες του –*Ο άνθρωπος δεν είναι πουλί* (1965), *Έγκλημα ζηλοτυπίας* (1967) και *Η απροστάτευτη αθωότητα* (1968)– προανήγγειλαν το γιουγκοσλαβικό Μαύρο Κύμα. Η προβολή της ταινίας του με τη μεγαλύτερη επιρροή, *Τα μυστήρια του οργανισμού* (1971), απαγορεύτηκε στη Γιουγκοσλαβία λόγω του σεξουαλικού και πολιτικού περιεχομένου της. Η πλοκή της βασίζεται στη θεωρία του Αυστριακού ψυχαναλυτή Βίλχελμ Ράιχ περί της ενέργειας της ζωής ή της απελευθέρωσης του ανθρώπου μέσω της σεξουαλικής επανάστασης. Στις 5 Ιουλίου 1971, δύο εβδομάδες πριν το γραφείο του εισαγγελέα απαγορεύσει την προβολή της, έλαβε χώρα στο Νόβι Σαντ μια μεγάλη δημόσια συζήτηση που επικέντρωσε κυρίως στην κριτική της εικόνας του Στάλιν στην κινηματογραφία, καθώς και στον φόβο ότι και ο ίδιος ο Τίτο θα γινόταν αντικείμενο κριτικής. Ο Μακαβέγιεφ εγκατέλειψε τη Γιουγκοσλαβία και δεν επέστρεψε παρά το 1988.

Μπορεί να θέλετε να ακούσετε δύο τραγούδια που σχετίζονται με τις πηγές Ζ-28 και Ζ-29δ: «Αγάπη που 'γινες δίκοπο μαχαίρι» από τη *Στέλλα*, με τη Μελίνα Μερκούρη, σε στίχους και μουσική του Μάνου Χατζιδάκι (https://www.youtube.com/watch?v=VtWd6M2ADuY, ανάκτηση στις 17.08.2016) και «Τα παιδιά κάτω στον κάμπο» από το *Sweet Movie* του Ντούσαν Μακαβέγιεφ, σε στίχους και μουσική επίσης του Μάνου Χατζιδάκι (https://www.youtube.com/watch?v=sgww6V24--o, ανάκτηση στις 12.09.2019).

Συντάξτε έναν κατάλογο με τα ονόματα βραβευμένων καλλιτεχνών, συγγραφέων και επιστημόνων από τη Νοτιοανατολική Ευρώπη.

Ζ.5. ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΣΜΟΣ

Ζ-30. Το πρώτο σουπερμάρκετ στη Λιουμπλιάνα, 1959

Μουσείο Σύγχρονης Ιστορίας, Λουμπλιάνα.

Το πρώτο σουπερμάρκετ στη Λιουμπλιάνα άνοιξε στην πιο κεντρική οδό της πόλης, την οδό Τίτο, το 1959, μία ημέρα πριν από την πιο σημαντική εθνική αργία της χώρας, την Ημέρα της Δημοκρατίας. Τα αμέσως επόμενα χρόνια, αρκετά άλλα σουπερμάρκετ άνοιξαν, ενώ το πρώτο πολυκατάστημα με κυλιόμενες σκάλες, το επονομαζόμενο «Οίκος της Μόδας», άρχισε να λειτουργεί το 1961.

Γιατί νομίζετε ότι τόσο πολλοί άνθρωποι παρευρέθηκαν στα εγκαίνια του πρώτου σουπερμάρκετ της Λιουμπλιάνα; Ρωτήστε τους γονείς των γονιών σας πώς ήταν τα παντοπωλεία πριν από την εμφάνιση των σουπερμάρκετ.

Z-31. Πολυκαταστήματα στην Αθήνα

Ημερολόγιο τσέπης στο οποίο απεικονίζεται το νέο κτίριο της Δραγώνας Α.Ε.

Χατζιώτης, 1999, σελ. 104.

Ικανοποιώντας τις ανάγκες και τις προσδοκίες ενός αυξανόμενου καταναλωτικού περιβάλλοντος, μια σειρά από πολυκαταστήματα άνοιξαν στην Αθήνα από τα μέσα της δεκαετίας του 1950. Το πρώτο από αυτά ήταν της Δραγώνας Α.Ε., το επταώροφο κτίριο της οποίας είχε τέσσερα ασανσέρ και εξυπηρετούσε περίπου 660.000 πελάτες ετησίως το 1955. Εννέα χρόνια αργότερα, ο κύριος ανταγωνιστής της ήταν το Μινιόν, με οκτώ ορόφους, κυλιόμενες σκάλες και την υπόσχεση ότι από τον Μάιο του επόμενου έτους θα εγκαθίστατο και κλιματιστικό σύστημα.

Z-32. Η Κόκα Κόλα ως σύμβολο της Δύσης και του καταναλωτισμού

Сн. 51. Кока-Кола, сп. Турист, 1965 г.

περ. *Турист*, 1965.

Βουλγαρική διαφήμιση: «Θα αισθανθείτε αληθινή απόλαυση, πίνοντας Κόκα Κόλα. Η Κόκα Κόλα θα γίνει το αγαπημένο σας αναψυκτικό. Η Κόκα Κόλα θα σας αναζωογονήσει και θα σβήσει τη δίψα σας».

Ζ-33. Γελοιογραφία για τις οικιακές συσκευές Ιζόλα

Κώστας Μητρόπουλος.

Η Ιζόλα Α.Ε. ιδρύθηκε το 1930 και έως τη δεκαετία του 1990 ήταν ο μεγαλύτερος κατασκευαστής οικιακών συσκευών στην Ελλάδα, κατέχοντας το 50% του μεριδίου της εσωτερικής αγοράς. Η επιτυχία της εταιρίας ήταν απόρροια της βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου των Ελλήνων και της αντίστοιχης ανόδου του καταναλωτισμού, κυρίως στα αστικά κέντρα, η δε εμπορική ονομασία της έγινε συνώνυμη με την «πρόοδο» ή, όπως δηλώνεται ρητά σε αυτή τη γελοιογραφία του 1959, με την είσοδο του «πολιτισμού στο σπίτι».

Ζ-34. Παράδοση και καινοτομία στα επαγγέλματα των ρουμανικών αγροτικών περιοχών

Σε μικρή κλίμακα, η διάταξη αυτού του σελφ σέρβις μαγαζιού αντιστοιχεί στο σοβιετικής έμπνευσης αστικό μοντέλο, το οποίο στην περίπτωση αυτή ισοδυναμούσε με τον εκσυγχρονισμό. Τα περισσότερα προϊόντα προς πώληση (λ.χ. αλκοολούχα ποτά και κονσέρβες) ήταν παρόμοια με αυτά που «παρήγαν» οι αγρότες στο σπίτι. Από αυτή την άποψη, το μαγαζί θα μπορούσε να ειδωθεί ως ένας εκθεσιακός τόπος. Το άρθρο που συνοδεύει τη φωτογραφία, με τον τίτλο «Παράδοση και καινοτομία στα επαγγέλματα των αγροτικών περιοχών», υπογραμμίζει αυτήν ακριβώς την ανακολουθία. Ο συγγραφέας του άρθρου εκφράζει τη λύπη του για τον μικρό αριθμό μικρών εργαστηρίων ή συνεργείων επισκευής στην επαρχία της Ιαλομίτα. Από τη μεριά τους, οι επικεφαλής των τοπικών οργανώσεων σημείωσαν την απουσία εξειδικευμένων εργατών στα χωριά και το γεγονός ότι είχαν παραμεληθεί παραδοσιακά επαγγέλματα που είχαν γνωρίσει άνθηση στο παρελθόν, όπως η καλαθοπλεκτική. Το άρθρο εξέφρασε την άποψη ότι οι προσπάθειες του νέου καθεστώτος να επιβάλει την κρατικά ελεγχόμενη οικονομία και στα χωριά είχαν ως αποτέλεσμα την καταστροφή οικογενειακών εργαστηρίων και μικρών επιχειρήσεων που βασίζονταν στην καλή γνώση της αγροτικής αγοράς και του εργατικού δυναμικού της υπαίθρου.

Ibăneşti Pădure, Judeţul Mureş, cetăţenii au la dispoziţie un magazin cu autoservire, bine aprovizionat Foto: V. MOLD

Tradiţie şi inovaţie în meseriile satului

SPORT

περ. *Satul Socialist*, τχ. 1, 4 Μαΐου 1969, σελ. 2.

Συγκρίνετε τη δυτικού τύπου αγορά σελφ σέρβις στη Λιουμπλιάνα με εκείνη του ρουμανικού χωριού. Παρατηρήστε την ενδυμασία των γυναικών. Συνάδει περισσότερο με την παράδοση ή τον νεωτερισμό που προωθούσε το κομμουνιστικό καθεστώς;

Z-35. Διαφήμιση της αυτοκινητοβιομηχανίας Ζάσταβα στις πυραμίδες της Αιγύπτου

Mioljub Jelesijević.

Το μοντέλο Yugo κατασκευαζόταν στην αυτοκινητοβιομηχανία Ζάσταβα που έδρευε στο Κραγκούγιεβατς της Σερβίας. Από το 1986 έως το 1991, Yugo πωλούνταν και στις ΗΠΑ.

Z-36. Τηλεόραση

Στις 15 Μαΐου 1956, την τριακοστή επέτειο της πρώτης ραδιοφωνικής μετάδοσης στο Ζάγκρεμπ, ξεκίνησε να λειτουργεί ο πρώτος τηλεοπτικός σταθμός της Γιουγκοσλαβίας. Αρχικά, λόγω της έλλειψης εγχώριας παραγωγής, η τηλεόραση στο Ζάγκρεμπ αναμετάδιδε το αυστριακό πρόγραμμα. Τηλεοπτικοί σταθμοί ξεκίνησαν να λειτουργούν και στο Βελιγράδι και στη Λιουμπλιάνα και στη συνέχεια στις πρωτεύουσες όλων των υπόλοιπων δημοκρατιών και των αυτόνομων περιοχών.

α. Η πρώτη εκπομπή του τηλεοπτικού σταθμού του Ζάγκρεμπ

Η ιστορία επαναλαμβάνεται. Πριν από τριάντα χρόνια, οι πρώτοι ακροατές του ραδιοφωνικού σταθμού του Ζάγκρεμπ ήταν επισκέπτες σε ταβέρνες, οι οποίοι άκουγαν τις εκπομπές μέσω ακουστικών. Σήμερα στις 8 η ώρα το βράδυ, κάτι παρόμοιο θα συμβεί. Όσοι βρεθούν στην πλατεία Δημοκρατίας, και πολλοί θα έρθουν μόνο γι' αυτόν τον λόγο, θα μπορούν να παρακολουθήσουν την πρώτη εκπομπή του μελλοντικού ραδιοφωνικού και τηλεοπτικού σταθμού του Ζάγκρεμπ. Τις τελευταίες ημέρες, βρίσκονται σε εξέλιξη βιαστικές προετοιμασίες για την τοποθέτηση τηλεοπτικών συσκευών και κεραιών σε διάφορες τοποθεσίες στην πόλη.

εφ. *Vjesnik*, 15 Μαΐου 1956.

β. Το τηλεοπτικό πρόγραμμα στην Κροατία

Το τηλεοπτικό πρόγραμμα του Γκρατς μεταδίδει. Τακτικές μεταδόσεις κάθε Τρίτη, Πέμπτη, Σάββατο και Κυριακή από τις 8 έως τις 9.30 το βράδυ. Εκπομπές για νέους κάθε Πέμπτη και Κυριακή από τις 5 έως τις 6 το απόγευμα.

εφ. *Vjesnik*, 15 Μαΐου 1956.

γ. Παραγωγή τηλεοπτικών συσκευών

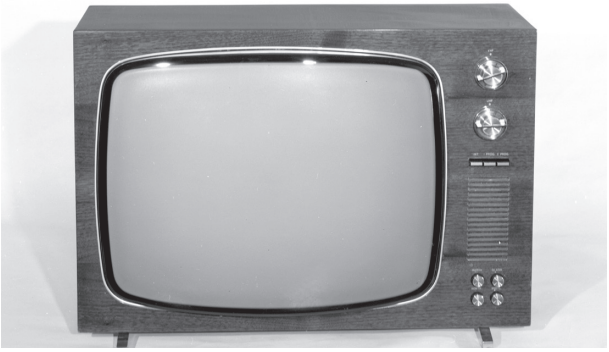

Μουσείο Σύγχρονης Ιστορίας, Λιουμπλιάνα.

Το 1956 ο τηλεοπτικός σταθμός της Λιουμπλιάνα εξέπεμψε για πρώτη φορά, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την αγορά 985 τηλεοπτικών συσκευών. Το 1958, καταχωρήθηκαν επιπλέον 3.000 συσκευές, αριθμός που έναν χρόνο αργότερα έφτασε στις 13.208. Σύντομα, βασικοί κατασκευαστές οικιακών συσκευών, όπως η Gorenje και η Iskra, άρχισαν να παράγουν οικιακές τηλεοράσεις. Η τηλεοπτική συσκευή της Iskra θεωρήθηκε παράδειγμα μοντέρνου ντιζάιν.

Στη Γιουγκοσλαβία, η μετάδοση τηλεοπτικών εκπομπών ξεκίνησε κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1950. Συγκρίνετε με την κατάσταση στη χώρα σας. Περιγράψτε το αρχικό τηλεοπτικό πρόγραμμα (πηγή Z-36β). Πόσες ώρες την ημέρα μεταδιδόταν πρόγραμμα; Μιλήστε με τους συγγενείς σας και μάθετε πώς ήταν η ζωή πριν την τηλεόραση και το διαδίκτυο. Ποια μέσα ενημέρωσης και ψυχαγωγίας ήταν διαθέσιμα;

Ζ-37. Σχέδια για το πώς πρέπει να εκτίθενται σε βιτρίνες τα αλκοολούχα ποτά, τα σταφύλια και τα γαλακτοκομικά προϊόντα (Βουλγαρία 1956)

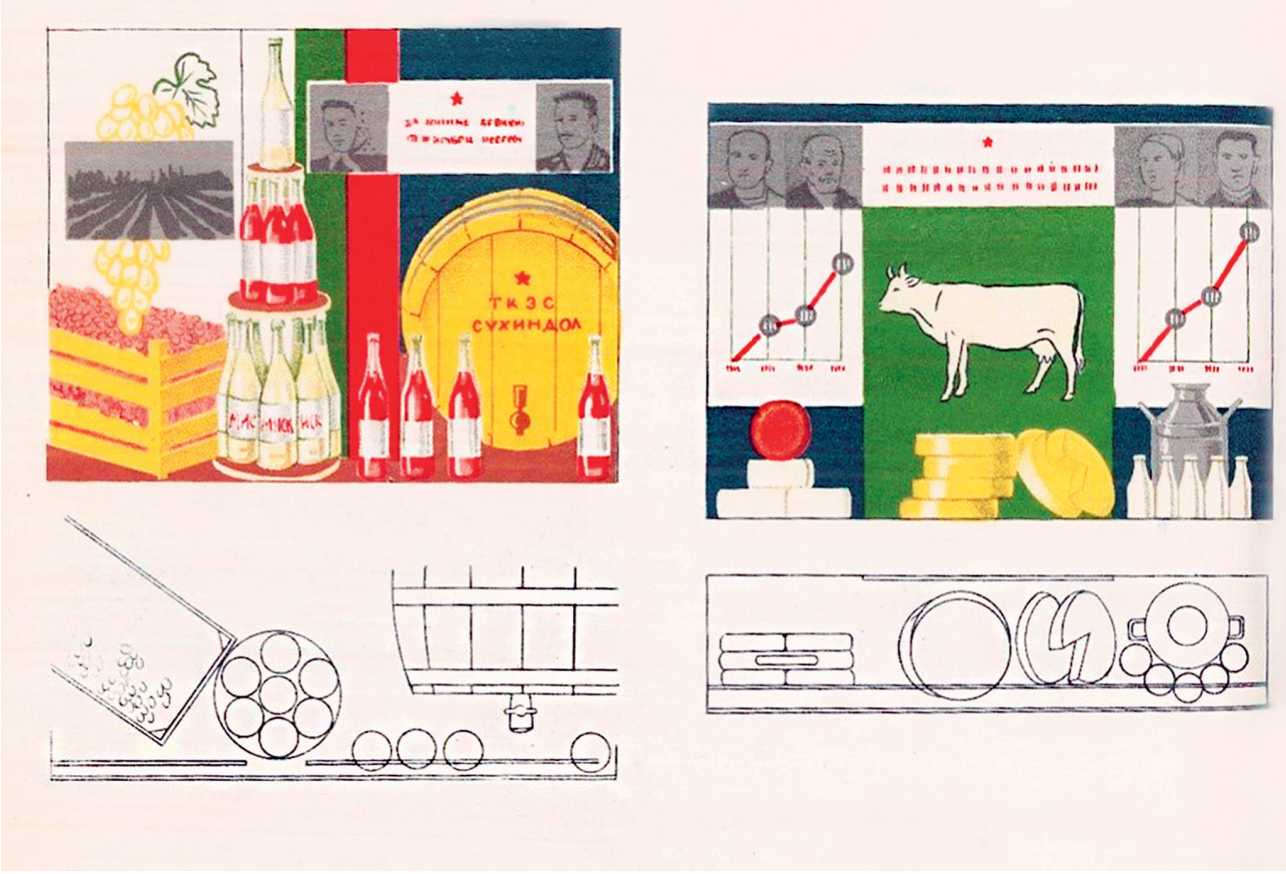

Marinski κ.ά., 1956, σελ. 82.

Ζ-38. Ελλείψεις σε καθημερινά αγαθά

α. Κατάλογος αγαθών σε έλλειψη στη Βουλγαρία (1959)

1. Έπιπλα (γωνιακά κρεβάτια, εντοιχισμένα έπιπλα, τραπέζια του καφέ, παιδικά έπιπλα)
2. Καπνιστό ψάρι
3. Τυροπήγματα
4. Χαρτί υγείας
5. Ζάχαρη (σχεδόν σ' όλα τα μαγαζιά)
6. Απορρυπαντικά
7. Φασόλια
8. Ελιές
9. Κρέας (ορισμένα είδη)
10. Παιδικές τροφές
11. Μήλα (μόνο σε ορισμένα μαγαζιά)
12. Μπισκότα
13. Πάπρικα
14. Μαγειρική σόδα
15. Κόκκινες πιπεριές
16. Φρέσκα ψάρια και αντζούγιες
17. Θερμαινόμενες πλάκες
18. Μπαταρίες
19. Μάτια για ηλεκτρικές κουζίνες
20. Ανταλλακτικά για ορισμένες μάρκες αυτοκινήτων (μπουλόνια, πιστόνια, φλας κ.λπ.)
21. Μπίρα
22. Υγρό πιάτων
23. Ορισμένα είδη σοκολάτας
24. Μαγιονέζα
25. Τσιμέντο

Κεντρικά Κρατικά Αρχεία Σόφιας, φάκ. 1/55/808.

β. Στην ουρά για ζάχαρη στο Βουκουρέστι (Μάιος του 1982)

http://forum.romanian-portal.com/threads/16502-Trecutul-in-fotografi/page 17, ανάκτηση στις 22.11.2015.

Χρησιμοποιήστε τις γνώσεις σας και πληροφορίες από τις πηγές (επίσης από το κεφ. Η.3) και συντάξτε έναν κατάλογο με τις αιτίες για τις ελλείψεις αγαθών σε ορισμένες χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Ποια ήταν τα αγαθά σε έλλειψη;

Ζ-39. Ελαφρά βιομηχανία στην Τουρκία

Η παραγωγή πλυντηρίων ρούχων στην Τουρκία ξεκίνησε το 1959. Λόγω όμως της υπερβολικά υψηλής τιμής τους, το όνειρο κάθε γυναίκας να αγοράσει ένα πλυντήριο δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί. Σε μια προσπάθεια να αυξηθεί η διάθεσή τους, στη δεκαετία του 1960 ορισμένες εφημερίδες άρχισαν να προσφέρουν στους αναγνώστες τους οικιακές ηλεκτρικές συσκευές (πλυντήρια ρούχων, ψυγεία), καθώς και σύγχρονα διαμερίσματα.

«Οι τυχεροί που κέρδισαν ένα πλυντήριο ρούχων αυτήν την εβδομάδα»

εφ. *Milliyet*, 1966.

Προσπαθήστε να φανταστείτε πώς ήταν η ζωή στο σπίτι χωρίς ηλεκτρικές συσκευές. Πώς οι οικιακές ηλεκτρικές συσκευές επηρέασαν τη χειραφέτηση των γυναικών;

Ζ.6. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ζ-40. Πρακτικά της συνεδρίασης της Γραμματείας της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΒ σχετικά με το κλείσιμο της ντισκοτέκ «Κλαμπ 33» στο παραλιακό θέρετρο «Ήλιος», 21 Οκτωβρίου 1969

Το Κλαμπ 33, η επονομαζόμενη «σουηδική ντισκοτέκ», περιβάλλεται από κάποια μυστικότητα που προκαλεί την αρρωστημένη περιέργεια της βουλγαρικής νεολαίας, όχι μόνο εκείνων που μένουν στο θέρετρο, αλλά και εκείνων που προέρχονται από το Μπουργκάς. Πολλοί από το εσωτερικό της χώρας έρχονται [στο θέρετρο] επειδή ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για το τι συμβαίνει στην ντισκοτέκ. Επί σειρά νυχτών, ομάδες [νέων] συνωθούνται μπροστά από το κλαμπ, ελπίζοντας ότι θα τους επιτραπεί η είσοδος παρά την απαγόρευση που είναι σε ισχύ, ενώ εκείνοι που είναι τακτικοί θαμώνες του στη συνέχεια γίνονται από τους πιο ενθουσιώδεις υποστηρικτές του […]. Η [εσωτερική] διακόσμηση του κλαμπ είναι ιδιαιτέρως παραστατική, χυδαία και κυνική. Μια μεγάλη αφίσα απεικονίζει ένα θηριώδες τρικέφαλο άλογο που κρατά ένα διαμελισμένο ανθρώπινο σώμα και μασουλά τα κόκαλά του. Μια άλλη αφίσα απεικονίζει έναν γυμνό άνδρα, που φέρει το όνομα Φρανκ Ζάππα, να κάθεται πάνω σε ένα γιογιό· από ό,τι φαίνεται, είναι το ίνδαλμα του κλαμπ […]. Στα νυχτερινά πάρτι [που οργανώνονται στο κλαμπ], παίζεται εκκωφαντική μουσική έως τα χαράματα, συνοδεία ερωτικού χορού και με τα φώτα σβηστά. Οι θαμώνες φορούν εξωφρενικά και προκλητικά ρούχα, έχουν μακριά βρώμικα μαλλιά και προωθούν και εξασκούν «απόλυτη ελευθερία», κυρίως σε ό,τι αφορά το σεξ […]. Λαμβάνοντας υπόψη όλες τις πληροφορίες που έχουν περισυλλεγεί, το Κλαμπ 33 θα κλείσει, και στη θέση του θα αρχίσει να λειτουργεί από του χρόνου μια βουλγαρική ντισκοτέκ.

Κεντρικά Κρατικά Αρχεία Σόφιας, φάκ. 1/36/676.

Ζ-41. Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού

Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1960, η τουριστική βιομηχανία στην Ελλάδα είχε απογειωθεί ως αποτέλεσμα της αυξανόμενης ευημερίας του δυτικού κόσμου, των πολλαπλών αξιοθέατων της χώρας, καθώς και των συνεχών προσπαθειών του τμήματος προώθησης του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού. Η αφίσα αυτή του γραφίστα Φρειδερίκου Κάραμποττ έλαβε το δεύτερο βραβείο στη Διεθνή Έκθεση Τουριστικής Αφίσας στο Λιβόρνο της Ιταλίας το 1962.

Κάραμποττ και Κατζουράκης, 2008, σελ. 119.

Ζ-42. Αφίσα των Γιουγκοσλαβικών Αερομεταφορών (JAT), 1960

Z-43. Αρχιτεκτονικός μοντερνισμός και τουριστική βιομηχανία

Το ξενοδοχείο Χαλούντοβο στη Μαλίνσκα της Κροατίας
http://pogleda.to/arhitektura/ljetovanja-u-socijalizmu-pa-u-tranziciji, ανάκτηση στις 18.08.2016.

Μετά τη ρήξη με τη Σοβιετική Ένωση, η Γιουγκοσλαβία απέρριψε επίσης και τον σοσιαλιστικό ρεαλισμό. Παράλληλα με τον πολιτισμό και την τέχνη, αυτή η μεταμόρφωση αντικατοπτρίστηκε ιδιαίτερα στην αρχιτεκτονική. Εξαιρετικά παραδείγματα αποτέλεσαν τα ξενοδοχεία στην ακτή της Αδριατικής τα οποία συχνά αντιπροσώπευαν αρχιτεκτονικά αριστουργήματα.

Οι Γιουγκοσλαβικές Αερομεταφορές άρχισαν τη λειτουργία τους την 1 Απριλίου 1947. Έως τα μέσα της δεκαετίας του 1950, λόγω της απομόνωσης της χώρας, εκτελούνταν μόνο πτήσεις εσωτερικού. Όμως, στις αρχές της δεκαετίας του 1960, άρχισε να αυξάνεται ο αριθμός των Γιουγκοσλάβων πολιτών που ταξίδευαν στο εξωτερικό, φτάνοντας περίπου στα δύο εκατομμύρια στα τέλη της δεκαετίας του 1970. Αυτό ήταν αποτέλεσμα της ανόδου του βιοτικού επιπέδου, της μείωσης των προσκομμάτων στην έκδοση διαβατηρίων, της σύναψης συμφωνιών με ορισμένες χώρες για την απαλλαγή από την υποχρέωση βίζας και της απελευθέρωσης του τραπεζικού συστήματος που κατέστησε δυνατό το άνοιγμα τραπεζικών λογαριασμών σε ξένο νόμισμα. Το ταξίδι στο εξωτερικό γινόταν όχι μόνο για λόγους αναψυχής και διακοπών αλλά και επειδή έδινε τη δυνατότητα για την αγορά αγαθών, όπως υφάσματα και ανταλλακτικά αυτοκινήτων, στα οποία σημειώνονταν ελλείψεις στο εσωτερικό της χώρας. Ο πιο δημοφιλής προορισμός του γιουγκοσλαβικού «καταναλωτικού» τουρισμού ήταν η Τεργέστη.

←

Β. Spremo, Μουσείο Τέχνης Ζάγκρεμπ.

Ζ-44. Διανυκτερεύσεις τουριστών στην Κροατία, 1946-1990 (σε εκατομμύρια)

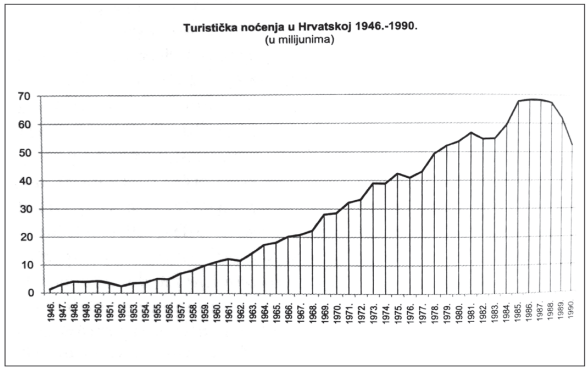

Duda, 2010, σελ. 328.

1. Ερευνήστε τον τρόπο με τον οποίο αναπτύχθηκε ο τουρισμός σε κάθε χώρα της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Ποιες χώρες θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι διαθέτουν τουριστική βιομηχανία; Βρείτε οπτικό υλικό με διαφημίσεις τουριστικών προορισμών, καθώς και στατιστικά στοιχεία και προφορικές μαρτυρίες για τις εμπειρίες των τουριστών.
2. Συγκρίνετε τις παραπάνω πηγές με την πηγή Ζ-46 για τα θέρετρα εργαζομένων και συζητήστε τα διάφορα είδη τουρισμού και κοινωνικής διάκρισης.

Ζ-45. Το ξενοδοχείο Χίλτον στην Κωνσταντινούπολη (1959)

https://en.wikipedia.org/wiki/Hilton_Istanbul_Bosphorus#/media/File:Vraagteken_vlucht_Lockheed_Electra_naar_Istanbul_Hilton_Hotel,_Bestanddeelnr_910-7821.jpg, ανάκτηση στις 14.09.2019.

Το ξενοδοχείο Χίλτον άρχισε να κτίζεται το 1952, σε σχέδια μιας αμερικανικής εταιρείας σε συνεργασία με τον Τούρκο αρχιτέκτονα Σεντάντ Χακί, και ολοκληρώθηκε το 1955. Αντιπροσωπεύει τη μόδα του «αμερικανισμού» στην αρχιτεκτονική αλλά και στον τρόπο ζωής, τα καταναλωτικά αγαθά και την ευμάρεια της μεσαίας τάξης, που παρατηρήθηκε στην Τουρκία και σε πολλές άλλες χώρες τη δεκαετία του 1950.

Ζ.7. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ζ-46. Θέρετρα εργαζομένων

ΠΟΛΥΧΡΩΜΕΣ ΟΜΠΡΕΛΕΣ

Υπάρχουν πολλά θέρετρα εργαζομένων στη δημοκρατία μας κατά μήκος της Αδριατικής ακτής […]. Υπάρχουν τρία είδη οργανωμένων θέρετρων για τους εργαζόμενους. Τα μόνιμα θέρετρα εργαζομένων, που είτε αγοράστηκαν με κεφάλαια των κολεκτίβων των εργαζομένων είτε κτίστηκαν από τους ίδιους. Τα θέρετρα αυτά χρησιμοποιούν από κοινού όλες οι εργατικές οργανώσεις. Το δεύτερο είδος είναι τα επονομαζόμενα προσωρινά θέρετρα εργαζομένων. Οι τουρίστες εργαζόμενοι τα αποκαλούν θέρετρα των συνδικάτων επειδή λειτουργούν μόνο όταν ο ήλιος λάμπει στην ακτή, δηλαδή για περίπου τρεις μήνες κάθε έτος. Το τρίτο είδος οργανωμένων θέρετρων των εργαζομένων συνδυάζει διαμονή και σίτιση σε ιδιωτικά καταλύματα. Εκείνοι που στο παρελθόν επένδυσαν στο κοινωνικό πρότυπο βρίσκονται τώρα σε καλύτερη θέση. Πολλές από τις οργανώσεις μας έχουν καταχωρήσει τα θέρετρά τους ως ξενοδοχεία β' κατηγορίας. Επισκεφτήκαμε το ξενοδοχείο Ντούρο Σαλάι στο Γκράντατς, που ανήκει στην εργατική οργάνωση των ανθρακωρυχείων Τίτο της Τούζλα. Ανθρακωρύχοι και οι οικογένειές τους απ' όλα σχεδόν τα ορυχεία της δημοκρατίας περνούν τις διακοπές του εδώ […]. Πριν και μετά [τους τρεις μήνες του καλοκαιριού], άρρωστοι και αδύναμοι εργαζόμενοι, που χρήζουν αποκατάστασης ώστε να επιστρέψουν στην εργασία τους, μένουν εδώ δωρεάν. Τα πάντα εδώ είναι καλά.

Oslobođenje, god. XL, br. 12608, Σαράγιεβο, 30.7.1983, σελ. 8.

Τον Ιούνιο του 1947, η κυβέρνηση της Ομοσπονδιακής Λαϊκής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας εξέδωσε ένα διάταγμα που παρείχε το δικαίωμα σε όλους όσους εργάζονταν για 11 μήνες να παίρνουν άδεια μετά αποδοχών για τουλάχιστον 14 ημέρες, ενώ οι εργαζόμενοι κάτω από δύσκολες συνθήκες δικαιούνταν άδεια μετά αποδοχών διάρκειας έως και 30 ημέρες. Τα μέλη των εργατικών συνδικάτων μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν τα μέσα μαζικής μεταφοράς, εκτός από τα αεροπλάνα, καταβάλλοντας το μισό της αξίας του αντίτιμου. Ένα σύστημα κοινωνικού τουρισμού με άξονα τα θέρετρα των εργαζομένων είχε ξεκινήσει. Για λόγους κοινωνικούς, υγείας και πολιτισμικούς, ο τουρισμός θεωρείτο δραστηριότητα αναγκαία για →

όλους καθώς και ένδειξη υλικής και πολιτισμικής προόδου. Νέες συνήθειες διαμορφώθηκαν και ο τουρισμός χρειάστηκε ακόμα και να επιβληθεί, καθώς οι εργαζόμενοι μερικές φορές αρνούνταν να κάνουν χρήση παραπεμπτικών που τους έδιναν τη δυνατότητα να μείνουν στα θέρετρα των συνδικάτων. Η απόρριψη αυτής της πτυχής του εκσυγχρονισμού θεωρήθηκε από τις αρχές ως ένδειξη της αργής ενσωμάτωσης των εργαζομένων στην εργατική τάξη και τη βιομηχανική της κουλτούρα. Στα μέσα της δεκαετίας του 1960 υλοποιήθηκαν ορισμένες μεταρρυθμίσεις στον τουρισμό οι οποίες στόχευαν στους ξένους επισκέπτες και στο ξένο συνάλλαγμα ως πηγή εσόδων. Το αποτέλεσμα ήταν να μειωθεί το μερίδιο των θέρετρων εργαζομένων επί του συνόλου της τουριστικής χωρητικότητας, από 30% που ήταν στη δεκαετία του 1950, σε μόλις 10% τη δεκαετία του 1970.

Ζ-47. Οικογενειακή πολιτική στη Γιουγκοσλαβία

ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΚΗΣ ΛΑΪΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΤΗΣ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑΣ

Άρθρο 24. Το κράτος ειδικά προστατεύει τα συμφέροντα των γυναικών και των παιδιών μέσω της ίδρυσης μαιευτηρίων, οικοτροφείων και παιδικών σταθμών, καθώς και την παροχή άδειας μητρότητας μετά αποδοχών πριν και μετά τον τοκετό.

Επίσημη Εφημερίς της ΟΛΔΓ, 10, 1946.

Το 1946, το Σύνταγμα της Ομοσπονδιακής Λαϊκής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας εγγυήθηκε την άδεια μητρότητας. Έως το 1981, η διάρκειά της ήταν έξι μήνες και στη συνέχεια έναν χρόνο.

Ζ-48. Αποσπάσματα από τον ρουμανικό εργατικό κώδικα σχετικά με τη «γυναικεία και τη νεανική εργασία»

Άρθρο 151§2. Οι εργαζόμενες γυναίκες απολαμβάνουν ειδική προστασία της υγείας τους και τους παρέχονται τα απαραίτητα μέσα για τη φροντίδα και την εκπαίδευση των παιδιών τους.

Άρθρο 152§1. Οι έγκυες και θηλάζουσες γυναίκες δεν θα τοποθετηθούν σε επιβλαβές, δύσκολο ή επικίνδυνο εργασιακό περιβάλλον, ούτε θα τους ζητηθεί να εργαστούν επιπλέον ώρες.

Άρθρο 152§2. Οι έγκυες και οι θηλάζουσες γυναίκες που ανησυχούν για τις καταστάσεις που περιγράφονται στην αμέσως παραπάνω παράγραφο θα μεταφερθούν σε άλλους χώρους εργασίας, χωρίς κίνδυνο μείωσης του μισθού τους.

Άρθρο 154. Από τον έκτο μήνα της κύησης και ωσότου σταματήσουν να θηλάζουν, οι γυναίκες δεν θα κάνουν νυχτερινές βάρδιες.

Άρθρο 155§1. Οι γυναίκες δικαιούνται άδεια μητρότητας μετά αποδοχών· 52 ημέρες πριν από τον τοκετό και 60 μετά τον τοκετό.

Άρθρο 156§1. Οι μονάδες πρέπει να διασφαλίζουν ότι οι γυναίκες επωφελούνται από διαλείμματα κατά τη διάρκεια του προγράμματος εργασίας τους. Αυτά τα διαλείμματα πρέπει να διαρκούν τουλάχιστον μισή ώρα, ανά τρίωρο, και προορίζονται για τη διατροφή και τη φροντίδα του παιδιού. Ο χρόνος που χρειάζονται οι γυναίκες για να πάνε εκεί όπου βρίσκεται το παιδί τους και να επιστρέψουν θα προστίθεται στον χρόνο του διαλείμματος. Όλος ο χρόνος για τη διατροφή του μωρού και ο χρόνος για τη μετάβαση και επιστροφή δεν θα πρέπει να είναι πάνω από δύο ώρες ανά εργάσιμη ημέρα. Αυτά τα διαλείμματα είναι εγγυημένα ωσότου το βρέφος κλείσει τους εννέα μήνες, ενώ θα μπορούσαν να παραταθούν για άλλους τρεις μήνες στην περίπτωση πρόωρων και δυστροφικών βρεφών ή βρεφών με ειδικές ανάγκες έπειτα από ιατρική πιστοποίηση.

Άρθρο 156§2. Ύστερα από αίτημα της μητέρας, τα διαλείμματα για τη διατροφή και τη φροντίδα των παιδιών μπορούν να αντικατασταθούν με μείωση κατά δύο εργάσιμες ώρες από το κανονικό ημερήσιο πρόγραμμα.

Άρθρο 156§3. Τα διαλείμματα και η μείωση του χρόνου εργασίας με σκοπό τη διατροφή και τη φροντίδα περιλαμβάνονται στο πρόγραμμα εργασίας και δεν έχουν συνέπειες σε ό,τι αφορά τις αποδοχές ή άλλα οικονομικά δικαιώματα.

Άρθρο 157. Ύστερα από ιατρική εξέταση, στις γυναίκες με παιδιά κάτω των τριών ετών εγγυάται άδεια μετά αποδοχών για τη φροντίδα τους, η οποία δεν αποτελεί μέρος της ετήσιας άδειας.

Άρθρο 158. Οι γυναίκες με παιδιά ηλικίας κάτω των έξι ετών μπορούν να εργαστούν με μερική απασχόληση, εκτός εάν χρησιμοποιούν βρεφονηπιακούς σταθμούς. Όταν πρόκειται να υπολογιστούν τα [συντάξιμα] έτη εργασίας, αυτή η περίοδος μερικής απασχόλησης θεωρείται ως περίοδος πλήρους απασχόλησης.

Επίσημη Εφημερίς της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Ρουμανίας, Α/140, 1 Δεκεμβρίου 1972, σελ. 1183.

Βρείτε κανονισμούς και νόμους σχετικά με τα κοινωνικά οφέλη (διακοπές σε θέρετρα εργαζομένων, συντάξεις, άδεια μητρότητας, ημερήσια φροντίδα, ασφάλιση υγείας κ.λπ.) κατά τη διάρκεια της σοσιαλιστικής περιόδου και μετά. Στη συνέχεια, συγκρίνετε με την κατάσταση που επικρατούσε την ίδια εποχή σε χώρες όπως η Ελλάδα, η Τουρκία και η Κύπρος. Συζητήστε τα ευρήματά σας.

Ζ.8. ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ

Ζ-49. Νάντια Κομανέτσι

VIZITA PREȘEDINTELUI REPUBLICII POPULARE BENIN, MATHIEU KEREKOU

Sportul

ZIAR AL CONSILIULUI NAȚIONAL PENTRU EDUCAȚIE FIZICĂ ȘI SPORT

UN EXCEPȚIONAL SUCCES AL SPORTULUI ROMÂNESC

NADIA COMĂNECI, CAMPIOANĂ OLIMPICĂ ABSOLUTĂ!

EXCELENTA COMPORTARE A ECHIPEI NOASTRE FEMININE DE GIMNASTICĂ

MONTREAL — LA ÎNCHIDEREA EDIȚIEI

ΝΑΝΤΙΑ ΚΟΜΑΝΕΤΣΙ, ΑΠΟΛΥΤΗ ΟΛΥΜΠΙΟΝΙΚΗΣ – Η υψηλή δεξιοτεχνία της πρωταθλήτριάς μας ανταμείφθηκε και πάλι με την απόλυτη βαθμολογία [δέκα στα δέκα] στο δίζυγο και στη δοκό ισορροπίας. Εχθές η Νάντια προπορευόταν κατά πολύ των βασικών της αντιπάλων, της Νέλι Κιμ και της Λουντμίλα Τουρίσεβα. Ένα πολύ καλό αποτέλεσμα είχε και μια άλλη εκπρόσωπος της πατρίδας μας, η Τεοντόρα Ουνγκουρεάνου: τέταρτη θέση.

ΝΑΝΤΙΑ ΚΟΜΑΝΕΤΣΙ, Η ΚΑΛΥΤΕΡΗ ΑΘΛΗΤΡΙΑ ΕΝΟΡΓΑΝΗΣ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗΣ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ! – Έχουμε μια είδηση που βιαζόμαστε να μεταφέρουμε στο προσωπικό σύνταξης, παρόλο που γνωρίζουμε πολύ καλά ότι εκατομμύρια τηλεθεατές σε ολόκληρη τη χώρα παρακολούθησαν αυτό το εξαιρετικό αποτέλεσμα που επιτεύχθηκε εδώ στο Φόρουμ, σε μια υπερπλήρη αίθουσα, από τη μεγάλη αθλήτριά μας της ενόργανης γυμναστικής. Εκτός από τις ιδιότητες που γνωρίζαμε –τέλεια τεχνική μαεστρία, δεξιοτεχνία, επιμονή, αποφασιστικότητα–, συνειδητοποιήσαμε σήμερα στη διάρκεια των αγώνων που διήρκεσαν πάνω από δύο ώρες τον μεγάλο της αυτοέλεγχο. Γνώριζε πολύ καλά ότι έπρεπε να αντισταθεί στην επίθεση των δυνατών αντιπάλων της, των Σοβιετικών αθλητριών Νέλι Κιμ, Λουντμίλα Τουρίσεβα και Όλγκα Κόρμπουτ, καθώς και της συναθλήτριάς της, της Τεοντόρα Ουνγκουρεάνου. Με τον περίφημο αυτοέλεγχό της, αγωνίστηκε εξαιρετικά και στις τέσσερις ασκήσεις, συγκεντρώνοντας και πάλι τη μέγιστη βαθμολογία [...]. Ύστερα από τους τέσσερις τίτλους που κατέκτησε στους Πανευρωπαϊκούς Αγώνες του 1975, τώρα η Νάντια Κομανέτσι κατέχει το μεγαλύτερο έπαθλο στο οποίο στοχεύει κάθε αθλητής: το χρυσό ολυμπιακό μετάλλιο.

εφ. *Sportul*, 23 Ιουλίου 1976.

Ζ-50. Ατίνα Μπογιατζή

Radenkovic, 2001, σελ. 76.

Η Ατίνα Μπογιατζή, η σταρ της μαραθώνιας κολύμβησης στη Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Μακεδονίας και τη Γιουγκοσλαβική Ομοσπονδία, γεννήθηκε στην Οχρίδα στις 13 Μαρτίου 1944. Στον διεθνή μαραθώνιο κολύμβησης που έλαβε χώρα στην Οχρίδα το 1962, έγινε η νεότερη παγκόσμια πρωταθλήτρια μαραθώνιας κολύμβησης σε γλυκό νερό. Έχοντας κολυμπήσει από το Κάπρι στη Νάπολη, επίσης το 1962, έγινε και παγκόσμια πρωταθλήτρια σε θαλασσινό νερό. Κατέκτησε πολυάριθμους τίτλους σε εθνικούς και διεθνείς αγώνες. Το απόγειο της κολυμβητικής της καριέρας ήταν όταν διέσχισε κολυμπώντας το Κανάλι της Μάγχης στις 9 Σεπτεμβρίου 1969. Ήταν η πρώτη γυναίκα από τα Βαλκάνια που κατόρθωσε κάτι τέτοιο. Η ταινία του Aleksandar Gjurcinov *Ανέβα, Δελφίνι* (1977), με πρωταγωνίστρια τη διάσημη Γιουγκοσλάβα ηθοποιό Νέντα Άρνεριτς, γυρίστηκε προς τιμήν της. Στη συνέχεια η Μπογιατζή έγινε προπονήτρια. Αρχικά εργάστηκε στον Ερυθρό Αστέρα Βελιγραδίου και μετά πήγε στο Λος Άντζελες, όπου δούλεψε σε ένα αθλητικό κέντρο. Στα τέλη του 1991, πήγε στο πολιορκούμενο Σαράγιεβο. Κατάφερε να ξεφύγει και επέστρεψε στην πΓΔΜ. Το αθλητικό κέντρο της Οχρίδας φέρει το όνομά της. Πέθανε στα Σκόπια στις 28 Δεκεμβρίου 2010.

Z-51. Η εθνική ομάδα καλαθοσφαίρισης της Γιουγκοσλαβίας στέφεται παγκόσμια πρωταθλήτρια (1970)

Edi Šelhaus & Svetoraz Busić, Μουσείο Σύγχρονης Ιστορίας Λουμπλιάνα.

Το παγκόσμιο πρωτάθλημα καλαθοσφαίρισης διεξήχθη για πρώτη φορά εκτός Λατινικής Αμερικής στη Γιουγκοσλαβία το 1970. Οι προκριματικοί γύροι φιλοξενήθηκαν στο Σαράγιεβο, το Σπλιτ και το Κάρλοβατς, ενώ οι τελικοί στη Λιουμπλιάνα. Ως οικοδεσπότης, η Γιουγκοσλαβία προκρίθηκε απευθείας στους τελικούς. Στον μεγάλο τελικό κέρδισε τις ΗΠΑ και στέφτηκε πρωταθλήτρια. Στη διάρκεια του αγώνα, οι οπαδοί της ανήρτησαν ένα πανό που έγραφε: «Κατακτήσατε το φεγγάρι, αλλά εμείς το χρυσό».

Ζ-52. «Έτοιμοι για πάντα»: Η Σπαρτακιάδα στην Αλβανία (1989)

Roland Tasho.

Οι Σπαρτακιάδες ήταν διεθνείς αγώνες «ελεγχόμενοι» από τη Σοβιετική Ένωση, η οποία και τους φιλοξένησε πέντε φορές στη διάρκεια του Μεσοπολέμου, και αποτελούσαν ισοδύναμο των «αστικών» Ολυμπιακών Αγώνων. Κατά τη μεταπολεμική περίοδο διεξάχθηκαν σε χώρες του ανατολικού μπλοκ. Η ονομασία των αγώνων επεδίωκε να συμβολίσει τον προλεταριακό διεθνισμό και προέρχεται από τον Σπάρτακο, ο οποίος είχε ηγηθεί μιας επανάστασης σκλάβων εναντίον της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Οι Σπαρτακιάδες αποτελούσαν δημόσιες εκδηλώσεις της ετοιμότητας, της πίστης στο Κόμμα και της υγιούς και χαρούμενης σοσιαλιστικής νεολαίας. Η Αλβανία διοργάνωσε έξι Σπαρτακιάδες (1959, 1969, 1964, 1979, 1984 και 1989). Η φωτογραφία τραβήχτηκε τον Νοέμβριο του 1989 επ' ευκαιρία της 45ης επετείου της απελευθέρωσης της χώρας.

A VAŠH
TA NAŠA

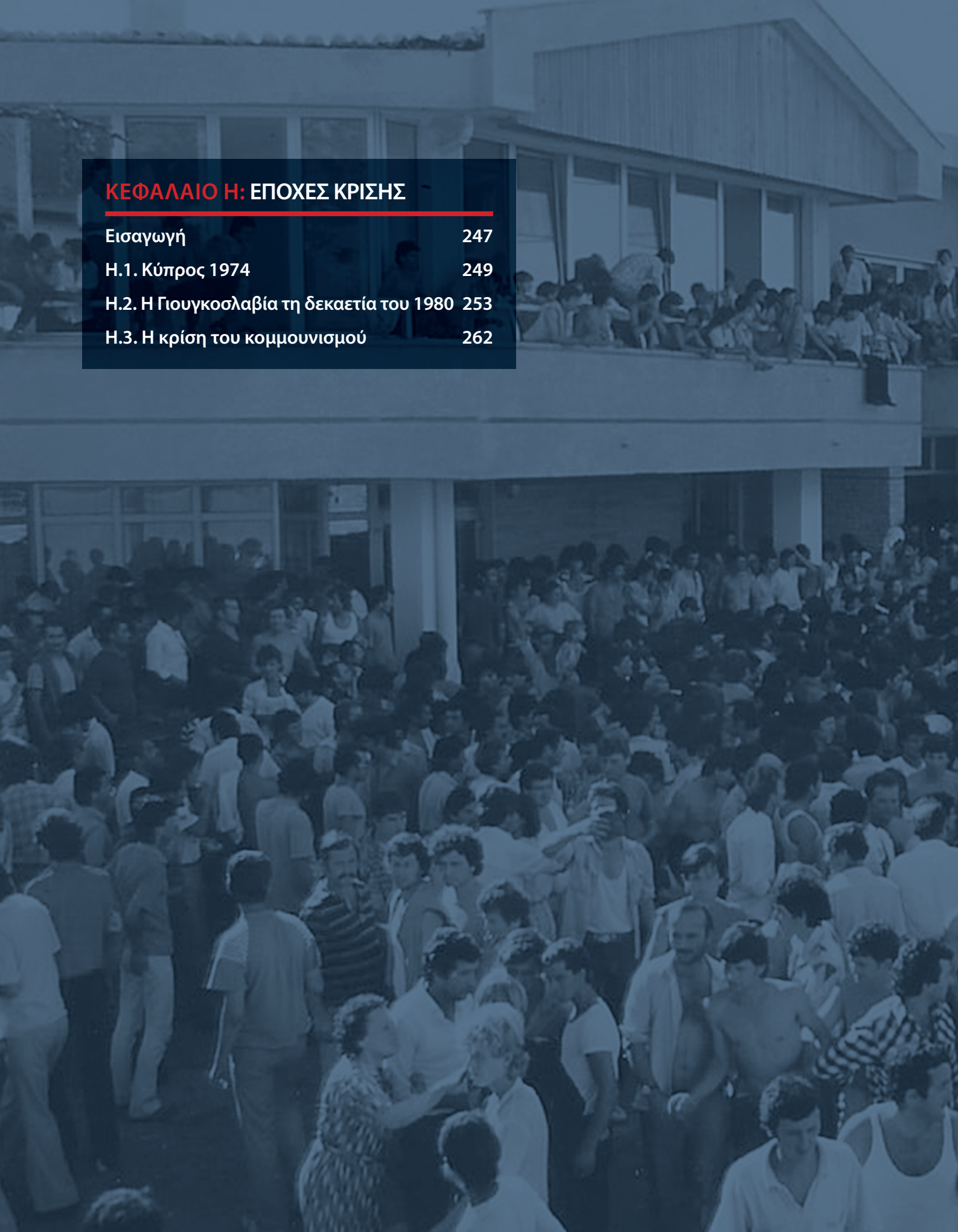

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η: ΕΠΟΧΕΣ ΚΡΙΣΗΣ

Εισαγωγή 247

Η.1. Κύπρος 1974 249

Η.2. Η Γιουγκοσλαβία τη δεκαετία του 1980 253

Η.3. Η κρίση του κομμουνισμού 262

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το Τείχος του Βερολίνου, το οποίο κατασκευάστηκε το 1961 και αποτελείτο από 45.000 μπλοκ σκυροδέματος, έμελλε να γίνει το σημαντικότερο σύμβολο του Ψυχρού Πολέμου και των ολοκληρωτικών καθεστώτων. Τα πρώτα χρόνια μετά την ολοκλήρωσή του, σχεδόν κανένας δεν υποψιαζόταν ότι η κρίση του σοσιαλισμού θα εκτυλισσόταν στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης· μια κρίση που θα οδηγούσε στη διάλυση των καταπιεστικών καθεστώτων και θα σηματοδοτούσε την κατάρρευση ενός κόσμου πολιτισμικών διαιρέσεων, αντιπαραθέσεων και μαχών για την ταυτότητα. Το πείραμα της Τσεχοσλοβακίας με τον «σοσιαλισμό με ανθρώπινο πρόσωπο» και τη μεγαλύτερη ελευθερία σκέψης και δημόσιας έκφρασης, καθώς και διαδοχικά μέτρα στην Ουγγαρία για να τονωθεί η οικονομία με περιορισμένη συμμετοχή της ιδιωτικής επιχειρηματικότητας, συνιστούσαν μεν προσπάθειες μεταρρύθμισης και φιλελευθεροποίησης του κομμουνιστικού συστήματος, πραγματοποιήθηκαν όμως ενώ το γενικό οικονομικό και ιδεολογικό πλαίσιο παρέμεινε άθικτο. Στις δεκαετίες του 1970 και του 1980, όμως, η τάση προς τη στασιμότητα, την οποία ενσάρκωνε ο Λεονίντ Μπρέζνιεφ, εντάθηκε στη Σοβιετική Ένωση, πνίγοντας τις όποιες φωνές υπέρ της μεταρρύθμισης του συστήματος στις χώρες του σοβιετικού μπλοκ. Η διατήρηση της ισορροπίας ανάμεσα στη συγκεντρωτική ανάπτυξη της βαριάς βιομηχανίας, της γεωργίας και άλλων κλάδων της οικονομίας δεν ήταν εύκολο έργο. Στο εσωτερικό του οικονομικού τους χώρου, οι σοσιαλιστικές χώρες ήταν ιδιαίτερα ευάλωτες στις παγκόσμιες εξελίξεις παρά την αμοιβαία συνεργασία στο πλαίσιο της ΚΟΜΕΚΟΝ· για παράδειγμα, στη δεκαετία του 1970, η οικονομική τους κατάσταση χειροτέρεψε λόγω των υψηλών διεθνών τιμών του αργού πετρελαίου. Αυτή η συγκεκριμένη ευπροσβλητότητα αυξήθηκε εξαιτίας των υψηλών δαπανών για τον ανταγωνισμό εξοπλισμών, για τους προσχηματικούς πολέμους, για τις συγκρούσεις και για την οικονομική υποστήριξη φιλικών καθεστώτων και κινημάτων στον Τρίτο Κόσμο. Καθώς στη στρατηγική «ανάσχεσης του κομμουνισμού» που υιοθέτησε η Δύση συμπεριλαμβανόταν ο οικονομικός αποκλεισμός της Ανατολής, εντάθηκαν οι αρνητικές τάσεις στο μοντέλο της κατευθυνόμενης οικονομίας με αποτέλεσμα να καταστεί ακόμη λιγότερο ανταγωνιστική απέναντι στον μεταβιομηχανικό καταναλωτισμό της Δύσης.

Ορισμένα γεγονότα ήταν δηλωτικά της επικείμενης κατάρρευσης των κομμουνιστικών καθεστώτων στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Ο Γιόσιπ Μπροζ Τίτο, ο «ήπιος δικτάτορας» των Βαλκανίων, πέθανε το 1980. Ήταν ο μοναδικός κομμουνιστής ηγέτης στην Ευρώπη που πέτυχε να αποτινάξει την κυριαρχία της Σοβιετικής Ένωσης, ενώ υποστήριξε με αποφασιστικότητα την ομοσπονδιακή αρχή σε όλη τη διάρκεια της διακυβέρνησής του. Στη δεκαετία του 1960, ο Τίτο άνοιξε τις πύλες της Γιουγκοσλαβίας στους πόρους και στα κεφάλαια των αναπτυσσόμενων χωρών, καθώς και στα οικονομικά και πολιτιστικά μοντέλα της Δύσης, επιβάλλοντας με τη βία ένα μοντέλο πολυεθνικής σοσιαλιστικής ομοσπονδίας στην οποία οι διαφορετικές εθνότητες και θρησκείες συνυπήρχαν ειρηνικά κάτω από την ομπρέλα του κομμουνιστικού ιδεώδους. Όμως μόνο μια δεκαετία μετά τον θάνατό του, ένας άγριος πόλεμος σάρωσε τη Γιουγκοσλαβία· μια δεκαετία στη διάρκεια της οποίας η χώρα βίωσε σοβαρή οικονομική κρίση, αναθεωρήθηκαν οι συνταγματικές ρυθμίσεις και καλλιεργήθηκαν ισχυρές εθνικιστικές στάσεις. Όχι ότι οι άλλες σοσιαλιστικές χώρες απέφυγαν την κρίση σε ό,τι αφορούσε τις κομμουνιστικές αξίες και την αποκέντρωση της πολιτικής και οικονομικής εξουσίας. Όλες τους είχαν αυξανόμενο εξωτερικό χρέος και οικονομική αστάθεια, κάτι που αναπόφευκτα επηρέασε και την εξουσία του κόμματος και του κράτους. Για παράδειγμα, από τη στιγμή που η Ρουμανία πούλησε το 30% των αποθεμάτων της σε χρυσό για να εξοφλήσει το εξωτερικό της χρέος, η οικονομική κατάσταση της χώρας επιδεινώθηκε σημαντικά και ο Νικολάε Τσαουσέσκου άρχισε να θεωρείται όλο και περισσότερο ένας ανελέητος δικτάτορας με τάσεις μεγαλομανίας. Η φθίνουσα εικόνα του υπέστη ανεπανόρθωτο πλήγμα όταν διέταξε την ανέγερση του Παλατιού του Λαού και τη διάνοιξη της Λεωφόρου Νίκης του Σοσιαλισμού, καταστρέφοντας έτσι ένα μέρος του ιστορικού κέντρου του Βουκουρεστίου.

Η κρίση του σοσιαλισμού ενισχύθηκε από την εμφάνιση νέων κοινωνικών ιεραρχιών που επιβλήθηκαν από τα καθεστώτα των διαφόρων χωρών. Πάνω απ' όλα, υπήρξε ένα αυξανόμενο χάσμα ανάμεσα στις ολοένα πιο προνομιούχες ελίτ του κόμματος και στους απλούς πολίτες οι οποίοι, στερούμενοι πρόσβασης σε ορισμένες οικονομικές και κοινωνικές παροχές, έγιναν πιο ευαίσθητοι στην επικρατούσα πολιτική και διοικητική αυθαιρεσία και στην απουσία βασικών ελευθεριών. Αυτό με τη σειρά του υπονόμευσε εντελώς τα ιδεολογικά κλισέ της ειρήνης, του διεθνισμού, του δημοκρατικού πλουραλισμού και του σοσιαλισμού με ανθρώπινο πρόσωπο, που κατέληξαν να θεωρούνται προϊόντα της συσκότισης στην ενημέρωση και της συγκάλυψης της κρίσης σε όλες τις σφαίρες της κοινωνικής ζωής. Ακολουθώντας το παράδειγμα των μαζικών συγκεντρώσεων διαμαρτυρίας του ανεξάρτητου αντικομμουνιστικού εργατικού συνδικάτου Αλληλεγγύη στην Πολωνία, εμφανίστηκαν διάφορα κινήματα αντιφρονούντων, ιδρύθηκαν οργανώσεις που επιζητούσαν διεθνή αρωγή και κυκλοφόρησε ένα ευρύ φάσμα ανεπίσημων (*σαμιζντάτ*) εκδόσεων. Όπως ανέφερε ο πρώτος δημοκρατικά εκλεγμένος πρόεδρος της Βουλγαρίας και γνωστός αντιφρονών Ζέλιου Ζέλεφ, αυτή ήταν η «μεγάλη στιγμή των διανοούμενων».

Η αντίσταση απέναντι στα κομμουνιστικά καθεστώτα

στα Βαλκάνια εμπνεύστηκε από αυτό που στη δεκαετία του 1980 ήταν γνωστό ως το «πνεύμα του Ελσίνκι»: δηλαδή, την καθιέρωση και παγίωση διεθνών αρχών στη σφαίρα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών ως βάση για τη διαμόρφωση μιας κοινωνικής προοπτικής αποφασιστικής σημασίας. Την ίδια στιγμή, το Κόμμα και οι ηγέτες του άρχισαν να κατηγορούνται για διασπάθιση εξουσίας, διαφθορά και σφετερισμό του δημόσιου συμφέροντος. Άτομα και ομάδες μεταξύ των νεότερων γενεών, που στο σύνολό τους και για πολλά χρόνια είχαν επιτυχώς κατηχηθεί στα μαρξιστικά ιδεώδη από την Κομσομόλ και τις οργανώσεις των πιονιέρων, επίσης άρχισαν να στέκονται κριτικά απέναντι στο πολιτικό και πολιτισμικό κενό του ύστερου σοσιαλισμού. Βρίσκοντας καταφύγιο σε διάφορες μορφές υποκουλτούρας επηρεασμένες από τη Δύση, ξεκίνησαν το δύσκολο ταξίδι τους προς την ελευθερία και τη δημοκρατία. Οι νέοι άκουγαν τη μουσική του Ρώσου ποιητή και τραγουδοποιού Βλαντίμιρ Βισότσκι, ο οποίος ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής στη Σοβιετική Ένωση και σε όλη την Ανατολική Ευρώπη, και μιμούνταν τον τρόπο ζωής εμβληματικών καλλιτεχνών της ροκ, της πανκ και του Νέου Κύματος, αρνούμενοι να συμμορφωθούν με τον στείρο, γκρίζο και βαρετό κόσμο των μεγάλων παρελάσεων, των ομιλιών των κομματικών αξιωματούχων και των ανούσιων εκδηλώσεων της Κομσομόλ.

Οι κυβερνώσες ελίτ επέλεξαν να απαντήσουν με εθνικιστικά επιχειρήματα στις επιθέσεις των διανοούμενων και των νεολαιίστικων κινημάτων υποκουλτούρας, επιχειρώντας να στρέψουν την κοινωνική κριτική ενάντια στις μειονοτικές κοινότητες και να χειραγωγήσουν τις υπάρχουσες κοινωνικές εντάσεις και φόβους. Αυτό ήταν εμφανές όχι μόνο στη Γιουγκοσλαβία, αλλά και στην περίπτωση της ουγγρικής μειονότητας στη Ρουμανία, καθώς και των μειονοτήτων σε άλλες χώρες. Το 1984-1985, διεξάχθηκε στη Βουλγαρία μια μαζική εκστρατεία για τη μετονομασία των Τούρκων της χώρας, με σκοπό την εθνοτική τους αφομοίωση. Η καταστολή έληξε με την αναγκαστική μετανάστευση χιλιάδων πολιτών στην Τουρκία. Λίγο πριν από την πτώση του Τείχους του Βερολίνου, πραγματοποιήθηκαν εορταστικές εκδηλώσεις για την εξακοσιοστή επέτειο της Μάχης του Κοσσυφοπεδίου (28 Ιουνίου 1989) με τη συμμετοχή ενός εκατομμυρίου και πλέον ατόμων. Επρόκειτο για ένα δυσοίωνο σημάδι της θριαμβευτικής επιστροφής του εθνικισμού σε μια χώρα της οποίας το σύνθημα ήταν «αδελφοσύνη και ενότητα».

Στο μεταξύ, το 1985, ένας σχετικά νέος σε ηλικία, δυναμικός και φιλελεύθερος (συγκριτικά με τους προκατόχους του) ηγέτης είχε ανέλθει στην εξουσία στη Σοβιετική Ένωση: ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ. Διακήρυξε μια νέα πορεία αναδιάρθρωσης (*περεστρόικα*) και διαφάνειας (*γκλάσνοστ*), μια προσπάθεια οικονομικής και κοινωνικής μεταρρύθμισης σε συνδυασμό με έναν ανοιχτό δημόσιο χώρο. Ωστόσο, οι διάφορες πρωτοβουλίες και οι αυτοσχεδιασμοί προς αυτή την κατεύθυνση οδήγησαν σε ιδεολογικό χάος και αυξανόμενη δυσαρέσκεια για την οικονομική και κοινωνική κρίση. Η αντίληψη του Γκορμπατσόφ για μεταρρυθμίσεις στην οικονομία, στην κοινωνία και στο Κόμμα είχε απήχηση σε όλες τις σοσιαλιστικές χώρες και οδήγησε τουλάχιστον σε επιφανειακές αλλαγές στη δομή της εξουσίας και των οικονομικών σχέσεων. Στα χαρτιά, τουλάχιστον, παραχωρήθηκαν περισσότερα δικαιώματα σε παραγωγούς και εταιρείες του δημόσιου τομέα. Τα μέλη του Κόμματος άρχισαν να κάνουν λόγο για *γκλάσνοστ* και για την άρση της λογοκρισίας στα μέσα ενημέρωσης και στις τέχνες. Η κρίση του κομμουνιστικού συστήματος εντάθηκε μετά το άνοιγμα στον κόσμο, και ο Γκούσταβ Χούζακ στην Τσεχοσλοβακία και ο Γιάνος Κάνταρ στην Ουγγαρία υπέβαλαν την παραίτησή τους. Και ήρθε τελικά το 1989, η χρονιά των θαυμάτων και των επαναστάσεων. Στις 10 Σεπτεμβρίου, η Ουγγαρία άνοιξε τα σύνορά της με την Αυστρία και χιλιάδες πρόσφυγες από τη Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας (ΛΔΓ) διέφυγαν στη Δύση. Τον Οκτώβριο παραιτήθηκε και ο ηγέτης της ΛΔΓ, Έριχ Χόνεκερ. Στις 9 Νοεμβρίου, η ΛΔΓ άνοιξε τα σύνορά της με την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, έπεσε το Τείχος του Βερολίνου και ο κόσμος εισήλθε σε μια νέα εποχή.

Το Τείχος του Βερολίνου, το Σιδηρούν Παραπέτασμα και τα ανυπέρβλητα πολιτισμικά σύνορα δεν αποτελούσαν προτεραιότητα μόνο των «ψυχροπολεμικών αντιμαχόμενων» σοσιαλιστικών και καπιταλιστικών χωρών. Οι ισχυροί παράγοντες της οικονομικής και της εξωτερικής πολιτικής αυτού του παγκόσμιου ανταγωνισμού άφησαν το αποτύπωμά τους σε όλο τον κόσμο, ενώ διάφορες δυνητικές συγκρούσεις επίσης είχαν περιφερειακές ή διμερείς διαστάσεις. Στην άλλη πλευρά του Σιδηρού Παραπετάσματος, οι σχέσεις της Ελλάδας με την Τουρκία και γενικά τα θεμέλια του δυτικού κόσμου σε διεθνείς οργανισμούς, όπως ο ΟΗΕ και το Συμβούλιο της Ευρώπης επιβαρύνθηκαν ιδιαίτερα απ' την κρίση του 1974 στην Κύπρο. Το πραξικόπημα της χούντας στην Ελλάδα εναντίον του Μακάριου και η τουρκική εισβολή που οδήγησε στην τουρκική κατοχή του βόρειου τμήματος της νήσου αποτέλεσαν τόσο την κορύφωση μιας σειράς κρίσεων της προηγούμενης δεκαετίας όσο και το σημείο εκκίνησης ενός μείζονος και σύνθετου παγκόσμιου ζητήματος που έμελλε να διέλθει από νέες κρίσιμες φάσεις στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 και του 2000 και το οποίο παραμένει ανοιχτό.

Το κεφάλαιο παρουσιάζει τις κρίσεις που εξελίχθηκαν σε διάφορα μέρη της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, κυρίως τη δεκαετία του 1980. Από την τουρκική εισβολή στην Κύπρο τον Ιούλιο του 1974 στη «Ρουμανική Επανάσταση» τον Δεκέμβριο του 1989, πολυάριθμες πολιτικές και οικονομικές κρίσεις, που δεν ήταν μόνο τοπικές αλλά και παγκόσμιες, άνοιξαν τον δρόμο για τις δραματικές αλλαγές της δεκαετίας του 1990. Το κεφάλαιο αυτό χρειάζεται να μελετηθεί εκ παραλλήλου με το πρώτο κεφάλαιο του δεύτερου τόμου, όπου παρουσιάζονται με περισσότερες λεπτομέρειες η κατάρρευση του κομμουνιστικού καθεστώτος στη Βουλγαρία καθώς και η πορεία προς τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας.

Η.1. ΚΥΠΡΟΣ 1974

Η-1. Το πραξικόπημα της ελληνικής χούντας εναντίον του Μακάριου

Στις 15 Ιουλίου 1974, εκτελώντας διαταγές της ελληνικής χούντας, ελληνοκυπριακές δυνάμεις με την υποστήριξη αξιωματικών από την Ελλάδα και της υπερεθνικιστικής παράνομης οργάνωσης Εθνική Οργάνωσις Κυπριών Αγωνιστών (ΕΟΚΑ) Β΄έκαναν πραξικόπημα εναντίον του προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας, αρχιεπίσκοπου Μακάριου. Αφού διέφυγε από το πολιορκούμενο προεδρικό μέγαρο, αργότερα την ίδια ημέρα ο Μακάριος απηύθυνε ένα σύντομο μήνυμα στον «Ελληνοκυπριακό Λαό» που μεταδόθηκε από τον ελεύθερο ραδιοφωνικό σταθμό της Κύπρου στην Πάφο. Το πραξικόπημα χρησίμευσε ως πρόσχημα για την πρώτη τουρκική εισβολή της νήσου στις 20 Ιουλίου, η οποία με τη σειρά της οδήγησε στην κατάρρευση της χούντας στην Αθήνα τέσσερις ημέρες αργότερα.

α. Μερική απομαγνητοφώνηση του ραδιοφωνικού μηνύματος του Μακάριου (15 Ιουλίου 1974)

Ελληνοκυπριακέ Λαέ!
Γνώριμη είναι η φωνή που ακούεις. Γνωρίζεις ποίος ομιλεί. Είμαι ο Μακάριος! Είμαι εκείνος, τον οποίον εσύ εξέλεξες διά να είναι ηγέτης σου. Δεν είμαι νεκρός, όπως η χούντα των Αθηνών και οι εδώ εκπρόσωποί της θα ήθελαν. Είμαι ζωντανός! Και είμαι μαζί σου! Συναγωνιστής και σημαιοφόρος εις τον κοινόν αγώνα! Το πραξικόπημα της χούντας απέτυχε!

https://www.youtube.com/watch?v=tRvAxp5tcUM, ανάκτηση στις 26.08.2016.

β. Το προεδρικό μέγαρο μετά το πραξικόπημα

Κυπριακή Δημοκρατία, Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών.

Οι δύο πηγές περιγράφουν την κατάσταση στην Κύπρο την επαύριον του πραξικοπήματος και της απόπειρας εναντίον του Μακάριου. Περιγράψτε τη φωτογραφία και σχολιάστε τη δήλωση του Μακάριου: «δεν είμαι νεκρός, όπως η χούντα των Αθηνών και οι εδώ εκπρόσωποί της θα ήθελαν». Γιατί η χούντα στην Αθήνα ήθελε τον Μακάριο νεκρό; Λάβετε υπόψη σας ότι μετά την απόπειρα, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης στην Ελλάδα, τα οποία έλεγχε η χούντα, είχαν αναφέρει ότι ο Μακάριος είχε σκοτωθεί.

Η-2. Η τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974

Η τουρκική εισβολή στην Κύπρο, με τη στρατιωτική κωδική ονομασία «Επιχείρηση Αττίλας» και την κυβερνητική ονομασία «Επιχείρηση Ειρήνη», οδήγησε στη διαίρεση της νήσου. Ανάγκασε περίπου 160.000 Ελληνοκύπριους να «μεταναστεύσουν» εσπευσμένα στο νότιο μέρος της νήσου ως πρόσφυγες. Μερικούς μήνες αργότερα, η μεγάλη πλειοψηφία των Τουρκοκύπριων που ζούσαν στον νότο μεταφέρθηκαν οικειοθελώς στο βόρειο τμήμα της νήσου. Πάνω από 4.000 Ελληνοκύπριοι σκοτώθηκαν και περίπου 1.600 δηλώθηκαν ως αγνοούμενοι. Στη διάρκεια των μέτρων αντεκδίκησης που έλαβαν η ελληνοκυπριακή εθνοφρουρά και παραστρατιωτικοί, περίπου 350 Τουρκοκύπριοι σκοτώθηκαν και περίπου 450 δηλώθηκαν ως αγνοούμενοι. Έως και τις μέρες μας, επιτροπή του ΟΗΕ ερευνά την τύχη των αγνοουμένων και των δύο πλευρών. Πολλοί από αυτούς έχουν ήδη ταυτοποιηθεί ως νεκροί. Με το ψήφισμα υπ' αριθ. 3212/74, η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ ζήτησε την απόσυρση όλων των ξένων στρατευμάτων από την Κύπρο, αλλά κάτι τέτοιο δεν συνέβη ποτέ. Το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ υιοθέτησε αυτό το ψήφισμα και σε δύο ψηφίσματά του (υπ' αριθ. 365/74 και 367/75) κάλεσε τις δύο πλευρές να ξεκινήσουν τη διαδικασία διαπραγμάτευσης στο πλαίσιο των υπηρεσιών καλής θέλησης του γενικού γραμματέα του ΟΗΕ. Το 1975, η τουρκοκυπριακή πλευρά μονομερώς κήρυξε την ίδρυση του «Τουρκικού Ομόσπονδου Κράτους της Κύπρου». Με αυτή την κίνηση, οι ηγέτες των Τουρκοκυπρίων υποδήλωσαν ότι η τελική επίλυση του κυπριακού προβλήματος θα ήταν η ίδρυση μιας χαλαρής ομοσπονδίας, όπου δύο ομόσπονδα κράτη, το ελληνοκυπριακό και το τουρκοκυπριακό, θα σχημάτιζαν ένα είδος πολιτικής οντότητας.

α. Ομιλία του Τούρκου πρωθυπουργού Μπουλέντ Ετζεβίτ, 20 Ιουλίου 1974

Οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις έχουν αρχίσει να αποβιβάζονται και να αναπτύσσουν στρατεύματα στην Κύπρο. Είθε ο Αλλάχ να φέρει καλή τύχη στο έθνος μας, σε όλους τους Κύπριους και στην ανθρωπότητα. Πιστεύουμε ότι με αυτόν τον τρόπο θα προσφέρουμε μεγάλες υπηρεσίες στην ανθρωπότητα και την ειρήνη. Ελπίζω ότι κανείς δεν θα ανοίξει πυρ εναντίον των δυνάμεών μας και δεν θα συμβεί καμία αιματηρή σύγκρουση. Στην πραγματικότητα πηγαίνουμε στο νησί για να φέρουμε ειρήνη, όχι για να κάνουμε πόλεμο. Να φέρουμε την ειρήνη όχι μόνο στους Τούρκους, αλλά και στους Ρωμιούς [Ελληνοκύπριους]. Υποχρεωθήκαμε να λάβουμε αυτή την απόφαση μόνο αφού εξαντλήσαμε κάθε πολιτικό και διπλωματικό μέσο. Αισθάνομαι υποχρεωμένος να αναφέρω την ευγνωμοσύνη μου σε όλους τους φίλους και τους συμμάχους μας, και ιδιαίτερα στις ΗΠΑ και στη Βρετανία, με τις οποίες τελευταία βρισκόμασταν σε συνεχή διαβούλευση, για τις καλοπροαίρετες προσπάθειές τους να επιλυθεί το ζήτημα χωρίς [στρατιωτική] παρέμβαση [αλλά] με διπλωματικά μέσα. Εάν αυτές οι προσπάθειες δεν ήταν επιτυχείς, σίγουρα το φταίξιμο δεν είναι δικό τους.

Για άλλη μια φορά εύχομαι αυτή η επιχείρηση να είναι ευοίωνη για όλη την ανθρωπότητα, το έθνος μας και όλους τους Κύπριους. Εύχομαι ο Αλλάχ να προστατεύει το έθνος μας και την ανθρωπότητα από καταστροφές.

https://tr.wikisource.org/wiki/B%C3%BClent_Ecevit%27in_K%C4%B1br%C4%B1s_Bar%C4%B1%C5%9F_Harek%C3%A2t%C4%B1_Konu%C5%9Fmas%C4%B1, ανάκτηση στις 26.08.2016.

Ο Μπουλέντ Ετζεβίτ (1925-2006) ήταν αρχηγός του κεμαλικού Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος. Με κεντροαριστερό πρόσημο, κέρδισε τις εκλογές του 1973 και στη συνέχεια ηγήθηκε της κυβέρνησης συνεργασίας με το ισλαμικό Κόμμα Εθνικής Σωτηρίας του Νετζμετίν Έρμπακαν. Το 1989 έγινε αρχηγός του Δημοκρατικού Κόμματος της Αριστεράς. Διατέλεσε πρωθυπουργός το 1974, το 1977, το 1978-1979 και το 1999-2000.

Διαβάστε το Κλειδί και την πηγή Η-2α. Ποια είναι τα επιχειρήματα που παραθέτει ο Ετζεβίτ σχετικά με την τουρκική εισβολή στην Κύπρο; Γιατί μιλάει για την ειρήνη;

β. Συγγενείς Ελληνοκύπριων αγνοουμένων της τουρκικής εισβολής του 1974

Κυπριακή Δημοκρατία, Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών.

Η-3. Προς συμφωνία ή ρήξη (1977-1983)

Τον Φεβρουάριο του 1977 ο πρόεδρος Μακάριος και ο ηγέτης των Τουρκοκυπρίων Ραούφ Ντενκτάς συμφώνησαν να ξεκινήσουν διαπραγματεύσεις για τη δημιουργία ενός δικοινοτικού ομοσπονδιακού κράτους με δύο περιοχές στο πλαίσιο του οποίου η μία περιοχή θα τίθετο υπό ελληνοκυπριακή διοίκηση και η άλλη υπό τουρκοκυπριακή. Τον Αύγουστο του ίδιου έτους ο Μακάριος πέθανε, αλλά οι προσπάθειες για την επίτευξη συμφωνίας συνεχίστηκαν υπό την αιγίδα του ΟΗΕ. Το 1979, οι ηγέτες των δύο κοινοτήτων, Σπύρος Κυπριανού και Ραούφ Ντενκτάς, κατέληξαν σε μια νέα και πιο επεξεργασμένη συμφωνία (Συμφωνία των Δέκα Σημείων).

Μεταξύ 1979 και 1983, δύο διαδοχικοί γενικοί γραμματείς του ΟΗΕ, ο Κουρτ Βάλντχαϊμ και ο Πέρεζ ντε Κουέγιαρ, κατέθεσαν προτάσεις για τη συνέχιση των διαπραγματεύσεων. Το σχέδιο προτάσεων του ντε Κουέγιαρ με την επονομασία «Ιδέες» κατέληξε σε αδιέξοδο το 1983. Ύστερα απ' αυτή την αποτυχία, τον Νοέμβριο του 1983, η ηγεσία των Τουρκοκύπριων αντικατέστησε το «Τουρκικό Ομόσπονδο Κράτος της Κύπρου» με την «Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου» – ένα «κράτος» που μέχρι τις μέρες μας έχει αναγνωριστεί μόνο από την Τουρκία.

α. Η Συμφωνία Υψηλού Επιπέδου της 12 Φεβρουαρίου 1977

1. Επιζητούμε μια ανεξάρτητη, αδέσμευτη δικοινοτική ομόσπονδη Δημοκρατία.

2. Το έδαφος υπό τη διοίκηση της κάθε κοινότητας πρέπει να συζητηθεί υπό το φως της οικονομικής βιωσιμότητας ή παραγωγικότητας και της ιδιοκτησίας γης.

3. Θέματα αρχών όπως η ελευθερία διακίνησης, ελευθερία εγκατάστασης, το δικαίωμα περιουσίας και άλλα εξειδικευμένα ζητήματα είναι ανοικτά για συζήτηση, λαμβάνοντας υπόψη τη θεμελιώδη βάση ενός δικοινοτικού ομοσπονδιακού συστήματος και ορισμένες πρακτικές δυσκολίες οι οποίες μπορεί να προκύψουν για την τουρκοκυπριακή κοινότητα.

4. Οι εξουσίες και αρμοδιότητες της κεντρικής ομοσπονδιακής κυβέρνησης θα είναι τέτοιες ώστε να διασφαλίζουν την ενότητα της χώρας λαμβανομένου υπόψη και του δικοινοτικού χαρακτήρα του κράτους.

http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2016.nsf/07996F9438080C39C2257F95002BE3BD/$file/%CE%A3%CF%85%CE%BC%CF%86%CF%89%CE%BD%CE%AF%CE%B1%20%CE%A5%CF%88%CE%B7%CE%BB%CE%BF%CF%8D%20%CE%95%CF%80%CE%B9%CF%80%CE%AD%CE%B4%CE%BF%CF%85%20%CF%84%CE%B7%CF%82%2012%CE%B7%CF%82%20%CE%A6%CE%B5%CE%B2%CF%81%CE%BF%CF%85%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85%201977.pdf, ανάκτηση στις 15.07.2019.

β. Διακήρυξη της Συνέλευσης του «Τουρκικού Ομόσπονδου Κράτους της Κύπρου» για την ίδρυση της ανεξάρτητης «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου», 15 Νοεμβρίου 1983

Η διακήρυξη κρατικής υπόστασης παρουσιάστηκε ως εκδήλωση του δικαιώματος αυτοδιάθεσης του τουρκοκυπριακού λαού. Το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ συνεδρίασε στις 17 και 18 Νοεμβρίου 1983 και υιοθέτησε το Ψήφισμα υπ' αριθ. 541, χαρακτηρίζοντας την προσπάθεια ίδρυσης της «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου» ως «νομικά άκυρη», ζητώντας την ανάκληση της διακήρυξης ανεξαρτησίας και καλώντας όλες τις χώρες να μην αναγνωρίσουν τη νέα δημοκρατία. Οι Τουρκοκύπριοι υποστήριξαν ότι το Συμβούλιο Ασφαλείας ήταν ένας πολιτικός οργανισμός που ασχολείτο με την ειρήνη και την ασφάλεια και όχι ένας δικαστικός οργανισμός αρμόδιος να κρίνει τη «νομιμότητα» ή την «εγκυρότητα» κρατών.

Η Συνέλευσή μας,

Αντιπροσωπεύοντας την ελεύθερη βούληση των Τουρκοκύπριων·

Πιστεύοντας ότι όλοι οι άνθρωποι που γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι πρέπει να ζουν σε μια ελεύθερη και ισότιμη [κοινωνία]·

Έχοντας διακηρύξει το δικαίωμα του τουρκοκυπριακού λαού για αυτοδιάθεση με το ψήφισμά της τής 17ης Ιουνίου 1983·

Απορρίπτοντας τη διάκριση ανθρώπων λόγω φυλής, εθνικής προέλευσης, γλώσσας, θρησκείας ή οποιουδήποτε άλλου λόγου· απορρίπτοντας επίσης όλες τις μορφές αποικιοκρατίας, ρατσισμού, καταπίεσης και κυριαρχίας·

Εκφράζοντας την ελπίδα ότι η ειρήνη και η σταθερότητα θα επικρατήσουν και ότι η ελευθερία και τα ανθρώπινα δικαιώματα θα ευδοκιμήσουν όχι μόνο στην Κύπρο, αλλά και στην ανατολική Μεσόγειο, τη Μέση Ανατολή και σε όλο τον κόσμο·

Πιστεύοντας ότι ο καθένας από τους δύο Λαούς της Κύπρου έχει το δικαίωμα να ζει και να αυτοδιοικείται με ειρήνη και ασφάλεια και έχει [επίσης] το δικαίωμα να διατηρεί τη δική του εθνική ταυτότητα·

Ακολουθώντας σθεναρά την άποψη ότι αυτοί οι δύο Λαοί, οι οποίοι προορίζονται να συνυπάρξουν μαζί στη νήσο, μπορούν και πρέπει να βρουν ειρηνικές, δίκαιες και ανθεκτικές λύσεις στις διαφορές τους, μέσω διαπραγματεύσεων με βάση την ισότητα·

Βαθιά πεπεισμένοι ότι η διακήρυξη της Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου δεν θα παρακωλύσει αλλά θα διευκολύνει την αποκατάσταση της συνεργασίας μεταξύ των δύο Λαών εντός ενός ομοσπονδιακού πλαισίου και επίσης θα διευκολύνει να επιλυθούν οι μεταξύ τους διαφορές·

Εκφράζοντας την ειλικρινή ελπίδα ότι οι διαπραγματεύσεις θα διεξαχθούν με βάση την ισότητα και υπό την αιγίδα του γενικού γραμματέα του ΟΗΕ με σκοπό την επίλυση με ειρηνικό και συναινετικό τρόπο όλων των εκκρεμών ζητημάτων μεταξύ των δύο Λαών και με την πεποίθηση ότι η προτεινόμενη σύνοδος κορυφής θα είναι χρήσιμη από την άποψη αυτή·

Ενεργώντας στο όνομα του Τουρκοκυπριακού Λαού, [η Συνέλευση] εγκρίνει την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου και τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας.

Εκφράζοντας τη νόμιμη και ανεξέλεγκτη βούληση του Τουρκοκυπριακού Λαού, δηλώνουμε ενώπιον του κόσμου και της ιστορίας την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου ως ανεξάρτητου κράτους.

Αυτή την ιστορική ημέρα, επαναλαμβάνουμε την ευγνωμοσύνη μας προς τους Μάρτυρές μας, οι οποίοι θυσίασαν τη ζωή τους, ώστε ο Τουρκοκυπριακός Λαός να μην μπορεί ποτέ να τεθεί υπό ξένη κυριαρχία, να ζει με αξιοπρέπεια και να είναι ελεύθερος. Είθε ο Θεός να ελεεί τους Μάρτυρές μας.

https://tr.wikisource.org/wiki/Kuzey_K%C4%B1br%C4%B1s_T%C3%BCrk_Cumhuriyeti'nin_Ba%C4%9F%C4%B1ms%C4%B1zl%C4%B1k_Bildirgesi, ανάκτηση στις 26.08.2016.

γ. Αποσπάσματα από το υπ' αριθ. 541 ψήφισμα του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ της 18 Νοεμβρίου 1983

Το Συμβούλιο Ασφαλείας […]

1. Αποδοκιμάζει τη διακήρυξη των τουρκοκυπριακών αρχών περί της δήθεν απόσχισης τμήματος της Κυπριακής Δημοκρατίας.

2. *Θεωρεί* την πιο πάνω διακήρυξη νομικά άκυρη και ζητά την ανάκλησή της.

[…]

6. *Καλεί* όλα τα κράτη να σέβονται την κυριαρχία, ανεξαρτησία, εδαφική ακεραιότητα και το αδέσμευτο της Κυπριακής Δημοκρατίας.

7. *Καλεί* όλα τα κράτη να μην αναγνωρίζουν οποιοδήποτε κυπριακό κράτος άλλο από την Κυπριακή Δημοκρατία.

8. *Καλεί* όλα τα κράτη και τις δυο κοινότητες στην Κύπρο να απέχουν από οποιαδήποτε ενέργεια η οποία θα μπορούσε να επιδεινώσει την κατάσταση.

[…]

Υιοθετήθηκε κατά τη 2500η συνεδρία με 13 ψήφους υπέρ, μία εναντίον (Πακιστάν) και μία αποχή (Ιορδανία).

https://www.pio.gov.cy/%CF%88%CE%AE%CF%86%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B1-541-(1983).html, ανάκτηση στις 17.07.2019.

1. Σύμφωνα με το Κλειδί, «η διακήρυξη κρατικής υπόστασης παρουσιάστηκε ως εκδήλωση του δικαιώματος αυτοδιάθεσης του τουρκοκυπριακού λαού». Βρείτε στοιχεία που υποστηρίζουν αυτή την άποψη στη Διακήρυξη της Συνέλευσης του «Τουρκικού Ομόσπονδου Κράτους της Κύπρου» για την ίδρυση της ανεξάρτητης «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου» της 15 Νοεμβρίου 1983.

2. Η «Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου» αναγνωρίστηκε μόνο από την Τουρκία, ενώ το υπ' αριθ. 541 ψήφισμα του Συμβουλίου Ασφάλειας του ΟΗΕ «θεωρεί την πιο πάνω διακήρυξη νομικά άκυρη και ζητά την ανάκλησή της». Γιατί νομίζετε ότι συνέβη αυτό; Συζητήστε.

Η.2. Η ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1980

Η-4. Τα επιχειρήματα του Μιχαήλο Τζούριτς κατά του νέου Συντάγματος της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας (1974)

Το νέο Σύνταγμα της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας ψηφίστηκε το 1974. Προέβλεπε την περαιτέρω αποκέντρωση και ομοσπονδιοποίηση της χώρας παρέχοντας το δικαίωμα βέτο σε όλες τις δημοκρατίες, καθώς και στις αυτόνομες επαρχίες που αποτελούσαν μέρος της Δημοκρατίας της Σερβίας. Οι δημιουργοί του Συντάγματος ισχυρίζονταν ότι αυτός ήταν ο μόνος τρόπος να διατηρηθεί η πολιτική υπόσταση της Γιουγκοσλαβίας, ενώ οι επικριτές του, που κατά κύριο λόγο προέρχονταν από τη Σερβία, υποστήριζαν ότι θα οδηγούσε στη διάλυση της χώρας. Της ψήφισης του Συντάγματος προηγήθηκαν ορισμένα πολιτικά γεγονότα που σηματοδότησαν την απαρχή της ομοσπονδιοποίησης: η ολομέλεια της Ένωσης Κομμουνιστών Γιουγκοσλαβίας στο Μπριούνι· οι φοιτητικές διαδηλώσεις και οι διαδηλώσεις στο Κόσοβο το 1968· οι συνταγματικές τροπολογίες το 1968, 1971 και το 1972· η Κροατική Άνοιξη· και η πτώση των «φιλελεύθερων» στη Σερβία το φθινόπωρο του 1972 (βλ. κεφ. Γ.5.3). Στη διάρκεια των δημόσιων διαβουλεύσεων πάνω στο προσχέδιο του Συντάγματος, ο καθηγητής νομικής στο Πανεπιστήμιο του Βελιγραδίου Μιχαήλο Τζούριτς φυλακίστηκε, καθώς σε δημόσια ομιλία του είχε τοποθετηθεί εναντίον των προτεινόμενων συνταγματικών αλλαγών.

α. Ο Μιχαήλο Τζούριτς για την αντιπαράθεση σχετικά με το Σύνταγμα

Χρειάζεται να ειπωθεί εξ αρχής ότι η προτεινόμενη συνταγματική τροπολογία αλλάζει ουσιαστικά τον μέχρι τώρα χαρακτήρα της ένωσης των γιουγκοσλαβικών λαών σε μία κρατική οντότητα. Η τροπολογία αυτή, στην πραγματικότητα, απορρίπτει την ίδια την ιδέα ενός τέτοιου κράτους. Εάν κάτι απομείνει από αυτό, θα είναι μόνο και μόνο επειδή στο επονομαζόμενο δεύτερο στάδιο των αλλαγών θα πρέπει να έχουμε ακόμα κάτι που να μπορούμε να το αποτελειώσουμε. Χρειάζεται να είμαστε απολύτως σαφείς ότι ήδη η Γιουγκοσλαβία αποτελεί μόνο γεωγραφική έννοια, αφού στο έδαφός της ή, πιο συγκεκριμένα, στα ερείπιά της, με το πρόσχημα της σταθερής ανάπτυξης της ισότητας μεταξύ των λαών της, έχουν ιδρυθεί αρκετά ανεξάρτητα και αμοιβαίως ανταγωνιστικά εθνικά κράτη. Το γεγονός αυτό πρέπει να το κοιτάξουμε κατάματα […]. Είναι πιο σημαντικό να επισημάνουμε εδώ ότι η θέση των Σέρβων είναι ήδη άνιση σε σχέση με τα άλλα έθνη. Επομένως, η προτεινόμενη συνταγματική τροπολογία αποσκοπεί εντέλει στην κατάργηση των βασικών συμφερόντων τους. Η έσχατη συνέπεια αυτής της τροπολογίας θα είναι η πλήρης διάλυσή τους. Είναι προφανές ότι σήμερα τα σύνορα της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Σερβίας είναι ελλιπή· δεν είναι ούτε τα εθνικά ούτε τα ιστορικά σύνορα του σερβικού λαού […]. Χρειάζεται αλήθεια να σας υπενθυμίσω ότι περίπου το 40% των Σέρβων ζει εκτός αυτών των συνόρων ή ότι ο αριθμός τους είναι περίπου ίσος με τον αριθμό των Κροατών στη Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Κροατίας, και, τον συνολικό αριθμό των Σλοβένων, Μακεδόνων και Μουσουλμάνων; Σε μια εποχή που, λόγω των περιστάσεων, βρίσκονται και πάλι στην ανάγκη να επανιδρύσουν το εθνικό τους κράτος, μπορεί ο σερβικός λαός να αδιαφορεί για το ότι ένα τόσο μεγάλο κομμάτι του λαού αυτού ζει έξω από τα σημερινά σύνορα της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Σερβίας;

Đurić, 1971, σελ. 230-233.

β. Η Λατίνκα Πέροβιτς, ιστορικός και γραμματέας της Κεντρικής Επιτροπής της Ένωσης Κομμουνιστών Σερβίας, για την αντιπαράθεση σχετικά με το Σύνταγμα

Ερ. Πώς αποτιμάτε το Σύνταγμα του 1974 από την οπτική γωνία της επιβίωσης της Γιουγκοσλαβίας;

Απ. Πιστεύω ότι πρέπει να ειδωθεί ως προσπάθεια να προετοιμαστεί η Γιουγκοσλαβία για την εποχή μετά τον Τίτο, ως αποτίμηση της διαδικασίας ενοποίησης που έχει ήδη ξεκινήσει σε πανευρωπαϊκή κλίμακα […]. Προκάλεσε ένα χαοτικό εκλογικό σύστημα, που είναι πρακτικά αδύνατο να εφαρμοστεί, αλλά ακόμα επιδίωκε μια συμφωνία εντός της γιουγκοσλαβικής κοινωνίας για [τη λειτουργία] ενός είδος πλαισίου στο οποίο θα μπορούσαν να ζουν όλες οι [εθνικότητες]. Όλοι έκαναν πλάκα με το ρήμα «ομοσπονδιοποιώ», αλλά για μένα είναι φυσιολογικό, πραγματικά!

Ερ. Συχνά αναφέρεται η περίπτωση του καθηγητή Τζούριτς. [Ποια είναι η άποψή σας;]

Απ. Από την αρχή της αντιπαράθεσης για το Σύνταγμα, τις συζητήσεις για τις συνταγματικές τροπολογίες που έλαβαν χώρα στη Νομική Σχολή [στο Βελιγράδι] το 1971, υπήρξε επικριτικός, λέγοντας ότι αποτελούσαν αναθεώρηση του Συντάγματος της Γιουγκοσλαβίας. Επρόκειτο για μια ερμηνεία της Γιουγκοσλαβίας από την οπτική γωνία της Μεγάλης Σερβίας! Δεν τον [ενόχλησαν] για πολύ καιρό, συνελήφθη όταν εμείς [οι φιλελεύθεροι] είχαμε ήδη αποχωρήσει και σήμερα η [σύλληψή του] χρεώνεται σε εμάς, έχει παραμείνει ένα στίγμα […]. Το στίγμα αυτό, ότι δηλαδή τον αποκλείσαμε, ότι ήμασταν ψευδοφιλελεύθεροι, ότι ήμασταν πραγματικοί σταλινικοί, πηγάζει από το γεγονός ότι δεν ήμασταν εθνικιστές και ότι πιστεύαμε ότι η Γιουγκοσλαβία έπρεπε να συνεχίσει να υπάρχει σε ένα συναινετικό πλαίσιο και μια συμφωνία κάποιου είδους. [Στόχος μας] ήταν να δείξουμε ότι το Σύνταγμα δεν ήταν και ποτέ δεν είχε υπάρξει ενάντια στα συμφέροντα της Σερβίας, ότι ουσιαστικά αποτελούσε μια νέα εκδοχή της Γιουγκοσλαβίας.

Milosavljević, 2010, σελ. 47, 163, 164.

Η-5. Οι διαδηλώσεις στο Κόσοβο το 1981

α. Οι κομμουνιστές του Κοσόβου αξιολογούν τα γεγονότα

ΠΙΣΩ ΑΠΟ ΔΗΜΑΓΩΓΙΚΑ ΣΥΝΘΗΜΑΤΑ – ΕΧΘΡΙΚΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ

Οι εργάτες, οι πολίτες και η νεολαία του Κοσόβου ανησύχησαν ιδιαίτερα με τις διαδηλώσεις και την «υπερβολική» κατάσταση που δημιουργήθηκε τελευταία στην Πρίστινα και σε ορισμένα άλλα μέρη της επαρχίας και τις καταδικάζουν με τον πιο αυστηρό και αποφασιστικό τρόπο, διότι κατάλαβαν σαφώς το εχθρικό υπόβαθρο των δυνάμεων [που βρίσκονται πίσω από αυτές].

Οι διαδηλώσεις, οι οποίες οργανώθηκαν από εχθρικά στοιχεία, χρησιμοποίησαν το σύνθημα για καλύτερες συνθήκες ζωής αλλά στην πραγματικότητα είχαν σχεδιαστεί με στόχο να καταστρέψουν όλα εκείνα που οι εργάτες μας από όλα τα έθνη και τις εθνικότητες με μεγάλες προσπάθειες είχαν πραγματοποιήσει προκειμένου να προκαλέσουν ταραχή, να δημιουργήσουν δυσπιστία, να επιδεινώσουν τις σχέσεις μεταξύ των εθνοτήτων και να υπονομεύσουν τη συνύπαρξή μας. Ωστόσο, δεν κατάφεραν και δεν θα καταφέρουν ποτέ να επιτύχουν αυτόν τον στόχο. Όταν οι φοιτητές και ο λαός είδαν το αληθινό πρόσωπο των οργανωτών και αντελήφθησαν ότι οι διαδηλώσεις ήταν απολύτως εχθρικές, άρχισαν να αποσύρονται. […]

Σήμερα, όπως και στο παρελθόν, οι εργάτες μας είναι αποφασισμένοι να αυξήσουν την παραγωγικότητα, οι αγρότες μας να καλλιεργήσουν τη γη και οι φοιτητές και οι μαθητές μας να ασχοληθούν με τα μαθήματά τους. Μόνο έτσι θα συνεισφέρουμε περαιτέρω στη γοργή εξέλιξή μας σύμφωνα με τις αρχές της σοσιαλιστικής διακυβέρνησης και συνεπώς στην υλοποίηση των ιστορικών συμφερόντων της εργατικής μας τάξης και των εθνοτήτων μας, καθώς και στην ενδυνάμωση της ενότητας και της συνύπαρξης, του σοσιαλιστικού γιουγκοσλαβικού πατριωτισμού, της απρόσκοπτης εξέλιξης της σοσιαλιστικής αυτοδιοικούμενης κοινότητάς μας, της Γιουγκοσλαβίας μας, της Γιουγκοσλαβίας του Τίτο.

εφ. *Rilindja*, 5 Απριλίου 1981.

Το πρώτο φύλλο της εφημερίδας του Κοσόβου *Rilindja* (Αναγέννηση) κυκλοφόρησε στο Πρίζρεν στις 12 Φεβρουαρίου 1945 και ήταν η πρώτη εφημερίδα στα αλβανικά που εκδόθηκε στη Γιουγκοσλαβία. Το 1981 αποτελούσε το επίσημο όργανο της κομμουνιστικής ηγεσίας.

β. Αντιδράσεις στο Βελιγράδι

Στην τέταρτη συνεδρία της Κεντρικής Επιτροπής της Ένωσης Κομμουνιστών Σερβίας, που πραγματοποιήθηκε στις 6 Μαΐου 1981, συζητήθηκαν τα αίτια και οι συνέπειες της «αντεπαναστατικής επιχείρησης» στο Κόσοβο. Με την ευκαιρία αυτή, ο Σπίρο Γκάλοβιτς είπε τα εξής: «Πώς είναι δυνατόν να έγιναν εκτεταμένες προετοιμασίες για τις διαδηλώσεις ακριβώς κάτω από τη μύτη μας και κανείς να μη γνώριζε τίποτα για αυτές; Πού είναι οι κομμουνιστές και οι οργανώσεις τους, πού είναι η Υπηρεσία Ασφαλείας του Κοσόβου; […] Αποδεικνύεται ότι οι βασικοί πρωταγωνιστές των εθνικιστικών ιδεών στο Κόσοβο είναι οι εκπαιδευτικοί, ένα κομμάτι της νεολαίας και οι διανοούμενοι. Ο εθνικισμός είναι βαθιά ριζωμένος στους πανεπιστημιακούς κύκλους και στα σχολεία […]. Επιθυμώντας να οικοδομήσου-

με καλές σχέσεις με τους γείτονές μας, δεν δώσαμε ιδιαίτερη προσοχή στον εθνικισμό της Μεγάλης Αλβανίας […]. Οι Αλβανοί εθνικιστές στρέφουν τη νεολαία εναντίον των Σέρβων και απαιτούν ένα εθνοτικά καθαρό Κόσοβο […]. Η απαίτηση για ανεξαρτησία, το κυρίαρχο σύνθημα των διαδηλώσεων στο Κόσοβο, εκφράζεται στο πλαίσιο της αντεπαναστατικής και σοβινιστικής επιθυμίας να εκδιωχθούν από το Κόσοβο όλοι όσοι δεν είναι Αλβανοί».

Στην ίδια συνεδρία, ο Ντράγκοσλαβ Μάρκοβιτς είπε: «Οι Σέρβοι και οι Μαυροβούνιοι αναχωρούν από το Κόσοβο […] Αυτό το μεταναστευτικό κύμα είναι σε μεγάλο βαθμό δυσανάλογο καθώς αφορά κυρίως Σέρβους και Μαυροβούνιους. Είναι χαρακτηριστικό ότι αναχωρεί επίσης και μεγάλος αριθμός αγροτών, αν και συνήθως οι αγρότες αποτελούν το λιγότερο κινητικό κομμάτι της κοινωνίας. Εγκαταλείπουν τα αγροκτήματά τους στο Κόσοβο και αγοράζουν γη σε άλλες περιοχές της Σερβίας και της Γιουγκοσλαβίας […]. Πιστεύω ότι θα ήταν επικίνδυνο αν συνεχιζόταν αυτή η [φυγή]».

Petranović κ.ά., 1987, σελ. 591-617.

Διαβάστε τις ακόλουθες δύο παραγράφους των πηγών Η-5α και Η-5β:

α) «Οι διαδηλώσεις, οι οποίες οργανώθηκαν από εχθρικά στοιχεία, στην πραγματικότητα είχαν σχεδιαστεί προκειμένου να προκαλέσουν ταραχή, να δημιουργήσουν δυσπιστία, να επιδεινώσουν τις σχέσεις μεταξύ των εθνοτήτων και να υπονομεύσουν τη συνύπαρξή μας».

β) «Στην τέταρτη συνεδρία της Κεντρικής Επιτροπής της Ένωσης Κομμουνιστών Σερβίας, που πραγματοποιήθηκε στις 6 Μαΐου 1981, συζητήθηκαν τα αίτια και οι συνέπειες της "αντεπαναστατικής επιχείρησης" στο Κόσοβο».

Πώς περιγράφονται οι διαδηλώσεις και η δυσφορία του λαού του Κοσόβου από τις αρχές και τα υπό κρατικό έλεγχο μέσα ενημέρωσης; Συζητήστε την επιχειρηματολογία τους και το είδος της γλώσσας και του λεξιλογίου που χρησιμοποιούν. Συγκρίνετε τις λέξεις και τις εκφράσεις που εμφανίζονται στις δύο πηγές και βρείτε ομοιότητες και διαφορές. Πώς εξηγείτε το γεγονός ότι η γλώσσα που χρησιμοποιεί η εφημερίδα είναι περισσότερο αόριστη και ασαφής από εκείνη των μελών της Κεντρικής Επιτροπής της Ένωσης Κομμουνιστών Σερβίας; Πόσο σοβαρή βρίσκετε την κατηγορία περί της «αντεπαναστατικής επιχείρησης» στο Κόσοβο;

Η-6. Η ετυμηγορία του δικαστηρίου για τον Ιζετμπέγκοβιτς κ.ά., 1983

ΕΚ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ

Χθες έληξε η πολύμηνη δίκη επ' ακροατηρίου της δωδεκαμελούς εχθρικής ομάδας με την κατηγορία της συμμετοχής στο όνομα του μουσουλμανικού εθνικισμού σε οργανωμένες ενέργειες ενάντια στην ενότητα και την ισότητα των εθνών και των εθνικοτήτων μας και ενάντια στην εξουσία της εργατικής τάξης με σκοπό την υπονόμευση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης ως σοσιαλιστικής δημοκρατίας και επομένως την υπονόμευση της κοινωνικής τάξης στη Σοσιαλιστική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας.

Ο Αλίγια Ιζετμπέγκοβιτς, πενηνταοκτάχρονος δικηγόρος από το Σαράγιεβο, και ο Ομέρ Μπεχμέν, πενηντατετράχρονος μηχανικός στον Σιδηροδρομικό Οργανισμό Μεταφορών του Σαράγιεβο, καταδικάστηκαν σε ποινή φυλάκισης 14 και 15 ετών αντίστοιχα, για τη σύσταση ομάδας με σκοπό την εκτέλεση εχθρικών ενεργειών και [την εκτόξευση] αντεπαναστατικών απειλών εναντίον της κοινωνικοπολιτικής τάξης της χώρας μας.

Η ετυμηγορία του δικαστηρίου, η εκφώνηση της οποίας από τον δικαστή Ρίζα Χάτζιτς διήρκεσε πλέον της μίας ώρας, εξηγεί λεπτομερώς πως αυτή η ομάδα εθνικιστών έδρασε με οργανωμένο τρόπο, προτρέποντας τη δημιουργία μιας «εθνοτικά καθαρής» Βοσνίας-Ερζεγοβίνης με σκοπό την ίδρυση μιας δημοκρατίας που θα βασιζόταν σε ισλαμικές αρχές στο πλαίσιο της «ένωσης της θρησκείας και του νόμου», η οποία [στη συνέχεια] θα ενσωματωνόταν σε ένα τεράστιο ισλαμικό κράτος που θα εκτεινόταν από το Αφγανιστάν έως το Μποσάνσκι Μπροντ στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και θα προσαρτούσε ορισμένες περιοχές των άλλων δημοκρατιών και των άλλων αυτόνομων επαρχιών της χώρας μας. Η «Ισλαμική Διακήρυξη» του Αλίγια Ιζετμπέγκοβιτς αποτέλεσε την ιδεολογική πλατφόρμα [του όλου αυτού εγχειρήματος].

Αναπτύσσοντας την ετυμηγορία, ο δικαστής Ρίζα Χάτζιτς είπε: «Αυτή δεν ήταν μια δίκη ενάντια στη θρησκεία ή εναντίον των πιστών, όπως οι κατηγορούμενοι προσπάθησαν να την παρουσιάσουν από την αρχή. Μήπως το να κάνεις κήρυγμα σημαίνει να φωνάζεις συνθήματα μεγαλόφωνα στο κοινοτικό τζαμί του Ταμπάτσι, όπως "Θάνατος στους άπιστους", "Μην κάνεις παρέα με τους άπιστους", "Μην ψάξεις να βρεις φίλο σε άπιστο"; Αυτό δεν είναι τίποτα λιγότερο από μια ανοιχτή επίθεση κατά της αδελφοσύνης και της ενότητας των εθνών και των εθνικοτήτων μας, της παρακαταθήκης [δηλαδή] που μας άφησε ο πρόεδρός μας Τίτο"».

εφ. *Oslobođenje*, 21 Απριλίου 1981, σελ. 3.

Ο Αλίγια Ιζετμπέγκοβιτς (8 Αυγούστου 1925 – 19 Οκτωβρίου 2003) ήταν Βόσνιος ακτιβιστής και πολιτικός. Το 1990, ανέλαβε καθήκοντα ως πρώτος πρόεδρος της Προεδρίας της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης. Ήταν συγγραφέας των αμφιλεγόμενων έργων *Ισλαμική Διακήρυξη* (1970) και *Το ισλάμ μεταξύ Ανατολής και Δύσης* (1985), στο οποίο υποστηρίζει ότι το ισλάμ είναι πολύ →

ανώτερο από κάθε άλλη διανοητική και πνευματική εναλλακτική έκφραση. Το 1983 καταδικάστηκε σε ποινή φυλάκισης 14 ετών για «εχθρικές ενέργειες που εμπνέονταν από τον μουσουλμανικό εθνικισμό». Την ετυμηγορία αυτή επέκρινε η Διεθνής Αμνηστία και το Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι (Helsinki Watch) ως «κομμουνιστική προπαγάνδα». Ο Ιζετμπέγκοβιτς αποφυλακίστηκε τέσσερα χρόνια αργότερα. Το 1989 ίδρυσε το κατά κύριο λόγο μουσουλμανικό κόμμα Δημοκρατική Δράση, το οποίο στις εκλογές του 1990 κέρδισε το 33% των εδρών στη Βουλή της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης. Τον Φεβρουάριο του 1992, διοργάνωσε δημοψήφισμα ανεξαρτησίας για την αναγνώριση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης ως ανεξάρτητου κράτους (βλ. δεύτερο τόμο, Α-12). Πέρασε το μεγαλύτερο διάστημα του πολέμου στο πολιορκούμενο Σαράγιεβο. Ύστερα από τη Συμφωνία του Ντέιτον τον Νοέμβριο του 1995, διατέλεσε μέλος του προεδρείου της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης έως το 2000. Όταν πέθανε από καρδιακή ανεπάρκεια το 2003, βρισκόταν ακόμα σε εξέλιξη η έρευνα του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την Πρώην Γιουγκοσλαβία σχετικά με τη στάση του.

Η-7. Δημόσιο διάγγελμα της Επιτροπής για την Υπεράσπιση της Ελευθερίας της Σκέψης και της Έκφρασης, 20 Νοεμβρίου 1984

Αγαπητέ σύντροφε,

Η πρακτική της δίωξης ανθρώπων για το τι σκέφτονται, όχι μόνο για το τι λένε (δηλ. «λεκτικό αδίκημα»), όπως επίσης και η κατάσχεση των χειρογράφων τους, συναντώνται όλο και πιο συχνά στη χώρα μας. Έχει καταστεί μια ιδεολογική και νομικά νόμιμη μέθοδος που οι αρχές χρησιμοποιούν για να αντιμετωπίσουν πολιτικά τους αντιπάλους τους. Η δρακόντεια τιμωρία (οκτώ χρόνια φυλάκισης!) του Βόισλαβ Σέσελι για το περιεχόμενο των κατασχεθέντων χειρογράφων του· η επικείμενη δίκη των Εξ του Βελιγραδίου (Βλαντιμίρ Μιγιάνοβιτς, Παβλούσκο Ιμσίροβιτς, Μιόντραγκ Μίλιτς, Μίλαν Νίκολιτς, Ντράγκομαρ Όλουγιτς και Γκόρνταν Γιοβάνοβιτς) για συζητήσεις περί διανοητικών θεμάτων που είχαν σε ιδιωτικά διαμερίσματα· ένα χειρόγραφο που κατασχέθηκε από την αστυνομία καθώς και μερικές προηγούμενες ετυμηγορίες στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, στην Κροατία, στην Σλοβενία, στο Κόσοβο και σε άλλες περιοχές της Γιουγκοσλαβίας· και η δίωξη στον τόπο εργασίας των «ηθικά και πολιτικά ακατάλληλων» διανοουμένων –όλα αυτά αποτελούν πηγή βαθιάς ανησυχίας για όλους τους ευσυνείδητους και ελεύθερους ανθρώπους στη χώρα μας. Η ελευθερία της σκέψης και της έκφρασης κινδυνεύουν και καταστρέφονται ολοσχερώς από την αυθαιρεσία της ισχυρής και αδίστακτης ανομίας· με μια λέξη, από οπισθοδρομικά πολιτικά κίνητρα και τάσεις.

Αυτές οι τρομακτικές συλλήψεις, δίκες και ετυμηγορίες αποτελούν κατάφωρη παραβίαση βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων [και ειδικότερα] του δικαιώματος στην ελευθερία σκέψης και έκφρασης, κάτι που σήμερα συναντάται μόνο στην περίπτωση αυταρχικών καθεστώτων.

Με γνώμονα ανθρωπιστικές και σοσιαλιστικές αρχές και υπό το φως των ανησυχητικών γεγονότων και περιστάσεων, αποφασίσαμε να προτείνουμε τη σύσταση της Επιτροπής για την Υπεράσπιση της Ελευθερίας της Σκέψης και της Έκφρασης […]. Η Επιτροπή αντιπροσωπεύει έναν ελεύθερο σύνδεσμο Γιουγκοσλάβων πολιτών που εργάζονται στον πολιτιστικό, επιστημονικό και δημόσιο τομέα και είναι διατεθειμένοι να υπερασπίζονται δημοσίως την ελευθερία του λόγου και της έκφρασης.

Η Επιτροπή θα παρέχει υποστήριξη σε Γιουγκοσλάβους πολίτες που διώκονται επειδή εκφράζουν τις σκέψεις τους. Η Επιτροπή θα ζητήσει την αποφυλάκιση όλων εκείνων που έχουν συλληφθεί λόγω των πεποιθήσεών τους. Η Επιτροπή δεν πρόκειται να υπερασπιστεί οποιονδήποτε διαδίδει τη βία και το μίσος.

Με φιλικούς χαιρετισμούς και εκτίμηση,
10 Νοεμβρίου 1984
Ντόμπριτσα Κόσιτς, Βελιγράδι, οδός Μπράνκα Ντονόβιτσα 6
Τάρας Κερμόνερ, Λιουμπλιάνα, οδός Γιαμόβα 75
Ρούντι Σούπεκ, Ζάγκρεμπ, οδός Ιβάνα Γκοράνα Κοβάτσιτσα 2

Ćosić, 2002, σελ. 122-125.

Η Επιτροπή για την Υπεράσπιση της Ελευθερίας της Σκέψης και της Έκφρασης ιδρύθηκε τον Νοέμβριο του 1984 με πρωτοβουλία του Ντόμπριτσα Κόσιτς. Τα γεγονότα που οδήγησαν στην ίδρυσή της ήταν η σύλληψη και δίκη των επονομαζόμενων Εξ του Βελιγραδίου. Σύμφωνα με τις προθέσεις των ιδρυτών της, το πεδίο δράσης της επιτροπής κάλυπτε το σύνολο της Γιουγκοσλαβίας. Ήταν η πρώτη επιτροπή για την υπεράσπιση των αστικών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη χώρα. Πρωταρχικός της σκοπός ήταν να προστατεύσει όλους τους Γιουγκοσλάβους πολίτες, με την εξαίρεση των ιδρυτικών της μελών, οι ελευθερίες των οποίων κινδύνευαν, μέσω της δημοσιοποίησης των περιπτώσεών τους. Η Επιτροπή διέκοψε τη δράση της το 1989.

Πώς περιγράφεται στην πηγή η κατάσταση των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη Γιουγκοσλαβία της δεκαετίας του 1980;

Η-8. Νεολαίοι διαδηλώνουν ενάντια στη «δίωξη» του πανκ κινήματος στη Λιουμπλιάνα τη δεκαετία του 1980

Μουσείο Σύγχρονης Ιστορίας, Λιουμπλιάνα.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, το κίνημα πανκ θεωρείτο αποκλειστικά υποκουλτούρα μιας συγκεκριμένης κατηγορίας νέων. Όμως, έως τα μέσα της δεκαετίας είχε εξελιχθεί σε ένα ευρύτερο κοινωνικό κίνημα. Η ανάδυσή του συνδεόταν με τις κακές κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν στη Γιουγκοσλαβία την εποχή εκείνη. Σε μεγάλο βαθμό, το κίνημα αντιστάθηκε στις παραδοσιακές και ιδεολογικές απόψεις του σοσιαλισμού και αγωνίστηκε για τον πολιτικό και κοινωνικό πλουραλισμό. Οι ιδέες του κινήματος έλκυαν τη νεολαία, ενώ ακόμα και η Ένωση Σοσιαλιστικής Νεολαίας της Σλοβενίας το υποστήριξε από τη συχνότητα του ραδιοφωνικού φοιτητικού σταθμού και με τα περιοδικά *Tribuna* και *Mladina*. Οι μεγαλύτερες σε ηλικία κυβερνώσες ελίτ, όμως, δεν είχαν την ίδια άποψη.

Τι αντιπροσώπευε για τη σλοβενική νεολαία το κίνημα πανκ; Βρείτε πληροφορίες για τη μουσική πανκ ροκ και το κίνημα στη χώρα σας και εξηγήστε τη δημοφιλία του την εποχή εκείνη.

Η-9. Οικονομική κρίση και ανεπάρκεια αγαθών στη Γιουγκοσλαβία

Στα τέλη της δεκαετίας του 1970, η Γιουγκοσλαβία βρισκόταν στο χείλος μιας βαθιάς οικονομικής κρίσης. Το χρέος της είχε αυξηθεί από 1,4 δισεκατομμύρια δολάρια το 1966 σε περίπου 20 δισεκατομμύρια το 1980, καθώς η χώρα είχε συνάψει νέα δάνεια με όλο και πιο δυσμενείς όρους ώστε να μπορέσει να εξυπηρετήσει παλαιότερα δάνεια. Οι κυβερνήσεις του Μίλκα Πλάνιτς και του Μπράνκο Μίκουλιτς επιχείρησαν να σταθεροποιήσουν την οικονομία μέσω της επονομαζόμενης «θεραπείας σοκ». Απαγορεύτηκε η εισαγωγή όλων των προϊόντων και αγαθών που δεν προορίζονταν για την παραγωγή, συμπεριλαμβανομένων των καταναλωτικών αγαθών. Τα αναγκαστικά μέτρα λιτότητας, που αποσκοπούσαν στην αποπληρωμή δανείων, αποσταθεροποίησαν σε σημαντικό βαθμό την οικονομία και είχαν αρνητικές επιπτώσεις στο βιοτικό επίπεδο των πολιτών. Επιβλήθηκαν περιορισμοί στην κατανάλωση ρεύματος και υπήρχαν ελλείψεις στα καύσιμα. Η κατανάλωση βενζίνης περιορίστηκε στα σαράντα λίτρα τον μήνα για κάθε αυτοκίνητο·

→

το λάδι και ο καφές δίνονταν με το δελτίο, ενώ μειώθηκε η εισαγωγή πρώτων υλών. Οι πολίτες σχημάτιζαν μεγάλες ουρές περιμένοντας να προμηθευτούν απορρυπαντικό, σαπούνι, οδοντόπαστα, μπανάνες και άλλα εισαγόμενα αγαθά. Το χρέος της χώρας την κατέτασσε μεταξύ των 17 μεγαλύτερων οφειλετών στον κόσμο. Ο πληθωρισμός και η ανεργία αυξήθηκαν. Ο πρωθυπουργός Άντε Μάρκοβιτς επιχείρησε να υλοποιήσει ένα πρόγραμμα οικονομικών μεταρρυθμίσεων, το οποίο βραχυπρόθεσμα ήταν εν μέρει επιτυχημένο. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 ήταν φανερό ότι η ομοσπονδιακή κυβέρνηση δεν ήταν σε θέση να υλοποιήσει το πρόγραμμα αυτό.

α. Αυτοκίνητα με πινακίδες κυκλοφορίας που έληγαν σε μονό και ζυγό αριθμό στη διάρκεια της κρίσης (1979)

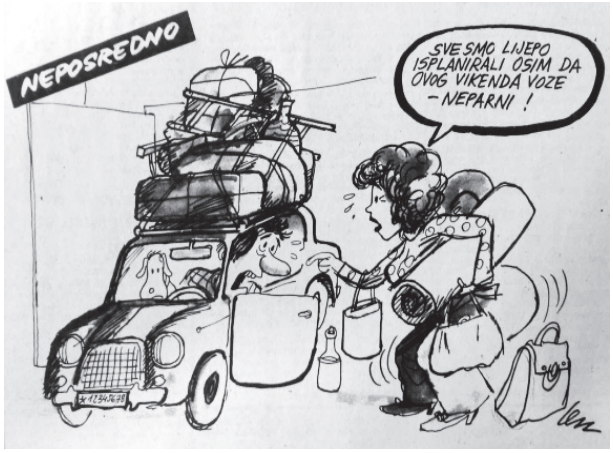

Μετάφραση: Σχεδιάσαμε τα πάντα τέλεια, εκτός από το γεγονός ότι αυτό το Σαββατοκύριακο επιτρέπονται να κυκλοφορούν στους δρόμους μόνο τα αυτοκίνητα με πινακίδες κυκλοφορίας που λήγουν σε μονό αριθμό.

εφ. *Vjesnik*, 6 Μαΐου 1979.

Ως αποτέλεσμα της υποτίμησης του γιουγκοσλαβικού δηναρίου, της έλλειψης συναλλάγματος και της υψηλής τιμής του πετρελαίου στη διεθνή αγορά, στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και στις αρχές της επόμενης παρουσιάστηκαν σημαντικές ελλείψεις σε αγαθά, ειδικά σε εισαγόμενα όπως ο καφές και τα καύσιμα. Οι αρχές επιχείρησαν να αντιμετωπίσουν την κρίση μέσω της υιοθέτησης μέτρων λιτότητας, μεταξύ των οποίων ήταν και η κυκλοφορία των αυτοκινήτων με βάση το αν το τελευταίο ψηφίο των πινακίδων τους ήταν μονός ή ζυγός αριθμός.

β. Μια γελοιογραφία για τις ελλείψεις σε αγαθά (1982)

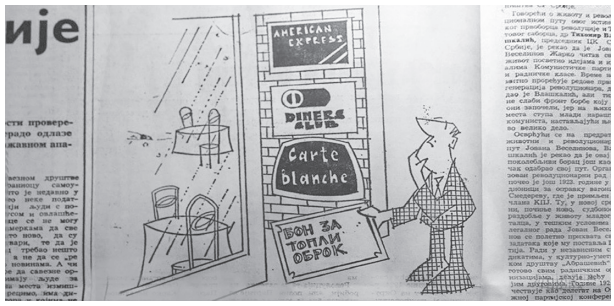

εφ. *Borda*, 10 Φεβρουαρίου 1982.

Αναφερόμενη στην ανάδυση κοινωνικών διαφορών στη δεκαετία του 1980, η γελοιογραφία σατιρίζει τους τρόπους πληρωμής που δεχόταν ένα εστιατόριο: American Express, Diners Club, Carte Blanche, κουπόνι για ένα ζεστό πιάτο φαΐ. Κουπόνια για δωρεάν φαγητό παρέχονταν σε εργάτες και υπαλλήλους ήδη από τη δεκαετία του 1960, ειδικά σε εργοστάσια και επιχειρήσεις που είχαν εστιατόρια ή καντίνες. Οι πιστωτικές κάρτες έκαναν την εμφάνισή τους τη δεκαετία του 1970.

Η-10. Η «Αντιγραφειοκρατική Επανάσταση», η «Επανάσταση του Γιαουρτιού» και οι αλλαγές στις πολιτικές ελίτ της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας, 1988

Η «Αντιγραφειοκρατική Επανάσταση» ή ο «Λαός Εκδηλώνεται» είναι όροι που χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν τις μαζικές συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας που έλαβαν χώρα στο δεύτερο μισό του 1988 και το πρώτο μισό του 1989, επέφεραν πλήγμα στις κομματικές και κρατικές ελίτ στη Βοϊβοντίνα, στο Μαυροβούνιο και το Κόσοβο και οδήγησαν στην αντικατάστασή τους από υποστηρικτές του Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς. Οι διαδηλώσεις αυτές αποτελούσαν συνέχεια εκείνων που είχαν οργανώσει οι Σέρβοι του Κοσόβου στη δεκαετία του 1980 και έγιναν ιδιαίτερα αισθητές μετά την αναρρίχηση στην εξουσία του Μιλόσεβιτς το 1987. Οι πολιτικές τους συνέπειες ήταν ιδιαίτερα σημαντικές καθώς η Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Σερβίας τώρα κατείχε τέσσερις από τις συνολικά οκτώ ψήφους στη γιουγκοσλαβική ομοσπονδία, ενώ είχε και την πλειοψηφία στην Ένωση Κομμουνιστών. Την ίδια στιγμή, περιορίστηκε σημαντικά η αυτονομία του Κοσόβου και της Βοϊβοντίνας. Ο όρος «Επανάσταση του Γιαουρτιού» χρησιμοποιείται για να περιγράψει τις μαζικές συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας στη Βοϊβοντίνα, οι οποίες ξεκίνησαν το καλοκαίρι του 1988 και κορυφώθηκαν στις 5 Οκτωβρίου, όταν διαδηλωτές πέταξαν κεσέδες με γιαούρτι στο κτίριο της Προσωρινής Συνέλευσης στο Νόβι Σαντ.

α. Η εξαγωγή της «Επανάστασης του Γιαουρτιού» στο Μαυροβούνιο

Στη διάρκεια της συζήτησης, υπογραμμίστηκε αρκετές φορές ότι οι δράστες των αποτρόπαιων σκηνών, των συνθημάτων και των απαράδεκτων απόψεων στη συγκέντρωση στο Τίτογκραντ νωρίς το πρωί της 8ης Οκτωβρίου είχαν υποκινηθεί από τους «εξαγωγείς της επανάστασης», από διάφορους απεσταλμένους και υποκινητές και ότι υπήρχαν αναμφισβήτητες αποδείξεις γι' αυτό. Αυτός ήταν ο λόγος που αποφασίστηκε να ληφθούν επείγοντα μέτρα, καθώς και να επέμβει η αστυνομία, και όχι η παρουσία εργατών και φοιτητών που είχαν κάθε δικαίωμα να ζητήσουν αλλαγές και να αναλάβουν την ευθύνη.

Στην εναρκτήρια δήλωσή του, ο δρ Μίλαν Ράντοβιτς είπε: «Τα πιο πρόσφατα γεγονότα, όπως εκείνα της περασμένης Παρασκευής στο Τίτογκραντ και στη συνέχεια στο Νίκσιτς, μας δείχνουν ότι η δύσκολη οικονομική κατάσταση και οι κοινωνικές συνθήκες αποτελούν την πηγή κάθε δυσαρέσκειας […]. Αυτή ήταν μια πρωτοφανής έκρηξη αντικομμουνιστικής και αντισοσιαλιστικής κατανόησης της πραγματικότητάς μας, η οποία θεωρούνταν αδιανόητη μέχρι χθες. Υπό αυτές τις συνθήκες, η έννοια του μαυροβουνιακού έθνους και η κρατική υπόσταση του Μαυροβουνίου όλο και περισσότερο τίθενται ανοιχτά σε αμφισβήτηση […]. Σε αυτή την περίπτωση, σε αυτούς τους δύσκολους καιρούς, θέλω πάλι να υπογραμμίσω ότι η Ένωση Κομμουνιστών Μαυροβουνίου δυναμικά θα αγωνιστεί για την ενότητα της Ένωσης Κομμουνιστών Γιουγκοσλαβίας και την εργατική τάξη, όπως έχει πάντοτε κάνει, για την ενιαία ομοσπονδιακή και σοσιαλιστική Γιουγκοσλαβία, για την αδελφοσύνη, την ενότητα και την ισότητα όλων των εθνών και των εθνικοτήτων της.

εφ. *Pobjeba*, 14 Οκτωβρίου 1988, σελ. 1-3.

β. Το τραγούδι των διαδηλωτών που συμμετείχαν στις συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας εναντίον των αυτονομιστών (δηλαδή, της τοπικής κομματικής ηγεσίας) στο Τίτοβ Βερμπάς της Βοϊβοντίνας τον Αύγουστο του 1988

Σλόμπονταν, μπορείς να ονομάζεσαι *Σλόμποντα* [ελευθερία]
Σε αγαπούν τόσο οι νέοι όσο και οι ηλικιωμένοι.
Όσο ο Σλόμπο βασιλεύει πάνω σ' αυτή τη γη
Δεν θα είμαστε σκλάβοι κανενός.
Ο λαός τώρα αναρωτιέται και ρωτά
Ποιος θα πάρει τη θέση του Τίτο.

Đukić, 2009, σελ. 290.

Η-11. Η απεργία των μεταλλωρύχων στο Στάρι Τραγκ του Κοσόβου και οι αντιδράσεις στη Σερβία και τη Σλοβενία, 1989

Με επικεφαλής τον Αζέμ Βλάσι, η ηγεσία της αυτόνομης επαρχίας του Κοσόβου εναντιώθηκε στις συνταγματικές και πολιτικές αλλαγές που ανακοίνωσε ο Μιλόσεβιτς, σύμφωνα με τις οποίες θα έμπαινε τέλος στην εκτεταμένη αυτονομία του Κοσόβου την οποία εγγυάτο το Σύνταγμα του 1974. Ο Βλάσι και άλλοι Αλβανοί ηγέτες παύτηκαν στις 17 Νοεμβρίου 1988. Ως αντίδραση οι Αλβανοί στο Κόσοβο οργάνωσαν μαζικές συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας υπέρ των παυθέντων ηγετών τους. Καθώς τα αιτήματά τους αγνοήθηκαν, οι μεταλλωρύχοι στο Στάρι Τραγκ ξεκίνησαν απεργία πείνας τον Φεβρουάριο του 1989. Μια συνάντηση υποστήριξης των Αλβανών μεταλλωρύχων πραγματοποιήθηκε στη Λιουμπλιάνα στις 27 Φεβρουαρίου, στην οποία παρευρέθηκε ο Σλοβένος πρόεδρος Μίλαν Κούτσαν. Την επομένη, μεγάλης κλίμακας διαδηλώσεις πραγματοποιήθηκαν έξω από το κτίριο της ομοσπονδιακής συνέλευσης στο Βελιγράδι. Οι διαδηλωτές απαίτησαν να δοθεί άμεσα λύση στην κατάσταση στο Κόσοβο και να συλληφθεί ο Βλάσι. Απευθυνόμενος στους διαδηλωτές, ο Μιλόσεβιτς υποσχέθηκε ότι ο Βλάσι θα συλλαμβανόταν. Υπό την πίεση του Μιλόσεβιτς, την ίδια ημέρα η ομοσπονδιακή ηγεσία κήρυξε τη χώρα σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης, ενώ η απεργία πείνας των μεταλλωρύχων έληξε με τη χρήση βίας. Έναν μήνα αργότερα, στις 23 Μαρτίου, η συνέλευση του Κοσόβου υιοθέτησε τις συνταγματικές τροπολογίες και στις 28 Μαρτίου η σερβική συνέλευση υιοθέτησε τις τροπολογίες στο ομοσπονδιακό Σύνταγμα. Το προγραμματισμένο για την 1 Δεκεμβρίου 1989 «Συλλαλητήριο της Αλήθειας» στη Λιουμπλιάνα από Σέρβους και Μαυροβούνιους του Κοσόβου, που σκοπό είχε να παρουσιάσει τα πραγματικά γεγονότα για την κατάσταση στο Κόσοβο, απαγορεύτηκε από τη σλοβενική ηγεσία, με αποτέλεσμα την 1 Δεκεμβρίου η σερβική ηγεσία να διακόψει κάθε οικονομική σχέση με τη Σλοβενία. Ακολούθησε το μαζικό μποϊκοτάρισμα των σλοβενικών προϊόντων στη Σερβία, με τη μυστική έγκριση της σερβικής συνέλευσης. Οι Σλοβένοι απάντησαν με το ίδιο νόμισμα, υιοθετώντας ανάλογα μέτρα.

→

Επιστολές αναγνωστών στην καθημερινή εφημερίδα του Βελιγραδίου *Politika*

Μίρκο Ράπαϊτς, Βελιγράδι (1 Δεκεμβρίου 1989)
Το προεδρείο της Σοσιαλιστικής Ένωσης του Εργαζόμενου Λαού της Σερβίας κάλεσε όλα τα κέντρα, τους θεσμούς και τις επιχειρήσεις να διακόψουν κάθε είδους σχέση με τη Σλοβενία. Πιστεύω ότι αυτή είναι μια ιστορικής σημασίας έκκληση, ισοδύναμη με εκείνη της 27 Μαρτίου. Συγχαίρω τη σερβική ηγεσία για την αποφασιστική και πατριωτική της στάση. Συμμερίζομαι αυτή την έκκληση και είμαι κάθετα ενάντιος στον σλοβενικό ναζισμό και φασισμό […]. Επιτέλους έγινε ξεκάθαρο πόσο μίσος υπάρχει στη Σλοβενία για τον σερβικό λαό.

Μίλοραντ Σιμεόνοβιτς, Ρακοβίτσα (7 Δεκεμβρίου 1989)
Από τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι Σλοβένοι έχουν απολαύσει μια προνομιακή θέση στο κοινό μας γιουγκοσλαβικό κράτος. Λόγω του ότι οι θέσεις κλειδιά στην Ομοσπονδία

μας βρίσκονταν στα χέρια προσώπων «έξυπνων» και με γιουγκοσλαβικό «προσανατολισμό», έκαναν ό,τι ήθελαν σε αυτή τη χώρα, πάντα προς όφελος της Σλοβενίας και της Κροατίας […]. Ας ρίξουμε μια ματιά. Αμέσως μετά τη λήξη του πολέμου, επιβλήθηκαν ιδιαίτερα πολλοί φόροι και υψηλά τέλη στη Σερβία. Εκατοντάδες χιλιάδες βοοειδή κατασχέθηκαν. Ας θυμηθούμε ποιος Σλοβένος πολιτικός κατείχε υψηλές θέσεις στη συνομοσπονδία. Επίσης, πρέπει να θυμηθούμε πόσες επιχειρήσεις μεταφέρθηκαν από τη Σερβία στη Σλοβενία και σε άλλες δυτικές δημοκρατίες […]. Αφήστε τους συντρόφους Σλοβένους να ξυπνήσουν και να συνειδητοποιήσουν ότι δεν μπορούν πια να εκμεταλλεύονται τη Σερβία, είτε μέσω των πρώην πρώτων υλών τους είτε μέσω του εμπορικού τους δικτύου.

Mimika κ.ά., 2001, σελ. 247-248.

Ο Αζέμ Βλάσι (γέν. 1948) είναι Αλβανός πολιτικός και δικηγόρος από το Κόσοβο. Στη δεκαετία του 1970 ήταν διακεκριμένος και δημοφιλής ηγέτης των επίσημων οργανώσεων νεολαίας που έχαιραν της εύνοιας του Τίτο. Το 1980 επέκρινε τον Ενβέρ Χότζα για τη δικτατορική του διακυβέρνηση, υποστηρίζοντας ότι οι Αλβανοί ζούσαν καλύτερα στο Κόσοβο παρά στην Αλβανία. Συνεχίζοντας την πολιτική του δράση, έγινε πρόεδρος της Ένωσης Κομμουνιστών Κοσόβου και το 1986 πρόεδρος του Κοσόβου (ύστερα από τις συνταγματικές αλλαγές στη Γιουγκοσλαβία, το καθεστώς των αυτόνομων επαρχιών δεν διέφερε και πολύ από εκείνο των δημοκρατιών). Το 1988 ο Βλάσι και ορισμένοι άλλοι επιφανείς Αλβανοί πολιτικοί ανατράπηκαν από την Αντιγραφειοκρατική Επανάσταση λόγω της εναντίωσής τους στον Μιλόσεβιτς. Συνελήφθη το 1989 για αντεπαναστατικές δραστηριότητες (τη συνηθισμένη κατηγορία εναντίον πολιτικών αντιπάλων στη Γιουγκοσλαβία) και απελευθερώθηκε μερικούς μήνες αργότερα. Μετά τον πόλεμο, δεν ανέλαβε εξέχουσα θέση στην πολιτική σκηνή του Κοσόβου, αλλά υπηρέτησε ως σύμβουλος του πρωθυπουργού, εργαζόμενος παράλληλα ως δικηγόρος και πολιτικός σύμβουλος.

Η-12. Αποσπάσματα από την ομιλία του Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς με την ευκαιρία της εξακοσιοστής επετείου της Μάχης του Κοσσυφοπεδίου (28 Ιουνίου 1989)

Σε αυτόν τον χώρο, στο κέντρο της Σερβίας, στο πεδίο μάχης του Κοσσυφοπεδίου, έξι αιώνες πριν, εξακόσια χρόνια πριν, έλαβε χώρα μια από τις σημαντικότερες μάχες της εποχής εκείνης […]. Με τη δύναμη των κοινωνικών συνθηκών, αυτή η μεγάλη 600ή επέτειος της Μάχης του Κοσσυφοπεδίου μνημονεύεται σε έναν χρόνο όπου η Σερβία, μετά από πολλά χρόνια, μετά από πολλές δεκαετίες, έχει επανακτήσει την κρατική, την εθνική και την πνευματική της ακεραιότητα.

Οι παραχωρήσεις που οι Σέρβοι ηγέτες έκαναν σε βάρος του λαού τους δεν θα μπορούσαν να γίνουν αποδεκτές ιστορικά και ηθικά από κανένα έθνος στον κόσμο, ειδικά επειδή οι Σέρβοι σε όλη τη μακρά ιστορία τους ποτέ δεν κατέκτησαν και εκμεταλλεύτηκαν άλλους [λαούς]. Η εθνική και ιστορική τους ύπαρξη ήταν καθαρά απελευθερωτική σε όλη τη μακρά ιστορία τους και στη διάρκεια δύο παγκοσμίων πολέμων, όπως είναι και σήμερα. Απελευθέρωσαν τους εαυτούς τους και, όταν μπορούσαν, βοηθούσαν και άλλους [λαούς] να απελευθερωθούν. Το γεγονός ότι αποτελούν ένα σημαντικό έθνος στην περιοχή δεν αποτελεί ούτε αμαρτία ούτε ντροπή.

Χάρη στους ηγέτες τους, στους πολιτικούς τους και στην υποτελή τους νοοτροπία αισθάνθηκαν ένοχοι ενώπιον του εαυτού τους και ενώπιον των άλλων. Αυτή η κατάσταση διήρκεσε για δεκαετίες, για χρόνια και τώρα βρισκόμαστε εδώ στο πεδίο μάχης του Κοσσυφοπεδίου για να πούμε ότι αυτό δεν ισχύει πλέον.

Έξι αιώνες μετά, σήμερα, πάλι εμπλεκόμαστε σε μάχες και αντιμετωπίζουμε μάχες. Δεν είναι ένοπλες μάχες, αν και τέτοια πράγματα δεν μπορούν να αποκλειστούν ακόμα. Όμως, ασχέτως του είδους τους, οι μάχες δεν κερδίζονται χωρίς αποφασιστικότητα, γενναιότητα και θυσίες.

Έξι αιώνες πριν, η Σερβία υπερασπίστηκε την ύπαρξή της στο πεδίο μάχης του Κοσσυφοπεδίου, υπερασπίστηκε όμως και την Ευρώπη. Τότε η Σερβία ήταν το προπύργιο που υπερασπίστηκε τον ευρωπαϊκό πολιτισμό, τη θρησκεία και γενικά την ευρωπαϊκή κοινωνία.

http://www.pecat.co.rs/2011/06/govor-slobodana-milosevica-na-gazimestanu-1989-godine, ανάκτηση στις 25.08.2016.

Μετά την όγδοη συνεδρία της κεντρικής επιτροπής της Ένωσης Κομμουνιστών Σερβίας το 1987, ο Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς προήχθη γρήγορα σε ηγέτη της Σερβίας. Η άνοδός του στην εξουσία κορυφώθηκε με την ομιλία που έδωσε με την ευκαιρία της εξακοσιοστής επετείου της Μάχης του Κοσσυφοπεδίου ανήμερα της εορτής του αγίου Βίτου στις 28 Ιουνίου 1989. Ο Μιλόσεβιτς έφτασε στο Κόσοβο με ελικόπτερο και απευθύνθηκε στους παρευρισκόμενους Σέρβους, που υπολογίζονταν από 600.000 έως 2.000.000. Παρούσα ήταν και όλη η κρατική ηγεσία, καθώς και πολλοί ξένοι διπλωμάτες, αν και οι πρεσβευτές των ΗΠΑ και της Τουρκίας απείχαν. Η ομιλία του ερμηνεύτηκε αργότερα διαφορετικά, αλλά παρέμεινε γνωστή ως ένδειξη μελλοντικών πολέμων στο έδαφος της Γιουγκοσλαβίας.

Ορισμένα σημεία της ομιλίας του Μιλόσεβιτς προκάλεσαν σάλο στη Γιουγκοσλαβία, καθώς ερμηνεύτηκαν ως απειλή πολέμου εναντίον των άλλων δημοκρατιών. Βρείτε τα σημεία αυτά στην πηγή. Χρησιμοποιήστε τις γνώσεις σας και εξηγήστε τη σημασία του εορτασμού της επετείου της Μάχης του Κοσσυφοπεδίου στο πλαίσιο της Γιουγκοσλαβίας στα τέλη της δεκαετίας του 1980.

Οι Δημοκρατίες και οι Αυτόνομες Επαρχίες της Γιουγκοσλαβίας

Η.3. Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΥ

Η-13. Η απεργία των ανθρακωρύχων της κοιλάδας Γιουλούι (1-3 Αυγούστου 1977)

«Επίσκεψη» του Νικολάε Τσαουσέσκου στους ανθρακωρύχους της κοιλάδας Γιουλούι στις 3 Αυγούστου 1977.

Διαδικτυακή Φωτογραφική Συλλογή για τον Κομμουνισμό, αρ. 142-1977, http://fototeca.iiccr.ro/picdetails.php?picid=4492X6X75&lang=en, ανάκτηση στις 27.08.2016.

Η φωτογραφία είναι στημένη. Κάλεσαν τον Τσαουσέσκου εσπευσμένα στα ορυχεία για να λήξει η απεργία, ενώ οι εφημερίδες ανακοίνωναν ότι επρόκειτο να επισκεφτεί πολλούς χώρους εργασίας σε όλη τη χώρα. Το πρόσχημα για την επικρατούσα γενική δυσαρέσκεια ήταν η νέα νομοθεσία για την κοινωνική ασφάλιση (Νόμος 3/1977), η οποία προέβλεπε σημαντική μείωση των μισθών των εργαζομένων. Οι ανθρακωρύχοι από το Λουπένι και την Ανινόασα εξέφρασαν τη δυσαρέσκειά τους για τα νέα μέτρα, ειδικά για το γεγονός ότι οι κομματικοί ηγέτες ούτε είχαν ζητήσει τη γνώμη τους για τον νόμο ούτε είχαν ανταποκριθεί στα αιτήματά τους για συναντήσεις διαβούλευσης. Μια μειοψηφία των ανθρακωρύχων πρότεινε να αποσταλεί στο Βουκουρέστι αντιπροσωπεία αποτελούμενη από εκατό μέλη και να ζητήσει διευκρινίσεις, αλλά η πλειοψηφία είχε διαφορετική γνώμη. Ζήτησε να έρθει ο Τσαουσέσκου αυτοπροσώπως και να ακούσει τα αιτήματα των απεργών. Με την άφιξή του στις 3 Αυγούστου, ο Τσαουσέσκου αρνήθηκε να μιλήσει στην επιτροπή των απεργών (με επικεφαλής τον Κονσταντίν Ντόμπρε), βγάζοντας αντ' αυτού έναν λόγο σε όλους τους ανθρακωρύχους, με τον οποίο αποδέχτηκε τα αιτήματά τους, αλλά στη συνέχεια δεν έλαβε μέτρα για την υλοποίησή τους. Υπήρχαν περίπου 30.000 ανθρακωρύχοι από διάφορα μέρη, εντυπωσιακή εκδήλωση αλληλεγγύης, πειθαρχίας και οργανωτικού πνεύματος. Τις επόμενες ημέρες οι αρχές άρχισαν την ταυτοποίηση των ηγετών της απεργίας, ιδιαίτερα εκείνων που ήταν μέλη του κόμματος. Οι δυνάμεις ασφαλείας επενέβησαν και «απομάκρυναν» αρκετές εκατοντάδες «υπόπτων» από την περιοχή, δίνοντας ένα τέλος όχι μόνο στην απεργία αλλά και σε ένα από τα μεγαλύτερα κινήματα διαμαρτυρίας στην κομμουνιστική Ρουμανία.

→

Η-14. Αποσπάσματα από τη συνέντευξη του διευθυντή του Τεχνολογικού Γυμνασίου στη Νικόλινα την εποχή των συγκεντρώσεων διαμαρτυρίας των εργαζομένων στο προαύλιο του εργοστασίου της Νικόλινα (Ιάσιο, Φεβρουάριος του 1987)

Ήμουν νέος και δεν είχα μέχρι τότε δει να συμβαίνει κάτι τέτοιο την κομμουνιστική εποχή […]. Βέβαια στη συνέχεια πραγματοποιήθηκαν πολλές [έρευνες] για να βρεθεί πώς και από πού είχε ξεκινήσει το όλο πράγμα. Θέλω να πω, κανείς δεν μπορούσε να πιστέψει ότι αυτό ήταν κάτι το αυθόρμητο. Και ένα ιδιαίτερο περίεργο συμπέρασμα [των ερευνών] ήταν ότι εκείνοι που έβγαλαν τους εργαζόμενους στο προαύλιο δεν μπορούσαν παρά να είναι οι μαθητές του σχολείου που είχαν έρθει για εξάσκηση […]. Στη συνέχεια ήρθε κάποιος από τη Σεκουριτάτε, στα σίγουρα της Κεντρικής επιτροπής, το όνομά του ήταν Μπλανάρου […]. Το πρώτο πράγμα που έκανε, φυσικά, ήταν να επιτεθεί στον υπεύθυνο για την εξάσκηση των μαθητών. Έκανε ερωτήσεις του τύπου «γιατί δεν φροντίζεις αρκετά τους μαθητές σου». Είπε ότι [βασίλευε] χάος, οι μαθητές πήγαιναν όπου ήθελαν και περιφέρονταν οπουδήποτε στο εργοστάσιο. Δεν μπορούσα να πω αν του είχε δοθεί αυτή η πληροφορία ή αν την είχε εφεύρει και τη χρησιμοποίησε ως δικαιολογία. [Τελικά], το σχολείο κρίθηκε ένοχο.

Pintilie, 2005, σελ. 183.

Οι ερωτώμενοι τείνουν να παραλείπουν ή να υποβαθμίζουν αυτό το συμβάν, το οποίο ξεχάστηκε κάπως λόγω των αντικομμουνιστικών εξεγέρσεων του 1989 που ακολούθησαν. Η πιο συνηθισμένη άποψη ήταν ότι μερικοί από τους εργαζόμενους είχαν θυμώσει που θα έπαιρναν τόσο μειωμένους μισθούς επειδή δεν είχαν επιτευχθεί οι προβλεπόμενοι στόχοι παραγωγικότητας. Τελικά, οι αξιωματούχοι του κόμματος και της Σεκουριτάτε στο Ιάσιο επέρριψαν την ευθύνη στους διευθυντές του εργοστασίου, οι οποίοι υποτίθεται ότι είχαν εφαρμόσει τους μισθολογικούς κανόνες με ιδιαίτερα άκαμπτο τρόπο. Αν και πολύ σύντομη, η επίδειξη δύναμης των εργατών εντυπωσίασε πολλούς από τους συγχρόνους τους.

Η-15. Άτυπες ενώσεις νέων στη Βουλγαρία

Πρέπει να απορρίψουμε με αποφασιστικότητα τα δύσκαμπτα σχέδια οργάνωσης της ζωής των παιδιών και των εφήβων, τα οποία χαρακτηρίζουν πολλές παιδαγωγικές συλλογικότητες και, δυστυχώς, και την πλειοψηφία των οικογενειών. Μέχρι στιγμής στη Βουλγαρία το προτιμώμενο στιλ γονικής μέριμνας είναι το αυταρχικό, ενώ η καταναγκαστική προσέγγιση όσον αφορά το είδος των εξωσχολικών δραστηριοτήτων και των κοινωνικά χρήσιμων έργων έχει επίμονα διαποτίσει τις οργανώσεις του πιονιέρων και της Κομσομόλ.

Μέχρι τώρα, το ιδεολογικό-εκπαιδευτικό έργο έχει επικεντρώσει στην παραγωγή της πολιτιστικής κληρονομιάς των προηγούμενων γενεών. Τώρα, μπορεί κανείς να παρατηρήσει μεγαλύτερη δεκτικότητα και αγωνιστικότητα για τις νέες σοσιαλιστικές αξίες που συμβαδίζουν με τις οικουμενικές.

Η συσσώρευση της κοινωνικής δημιουργικότητας και της ενέργειας της νεολαίας δεν πρέπει να πραγματοποιείται μέσω της «συμμετοχής», της «επιμονής», και της «ομοφωνίας» ή να σπαταλιέται στην ιδιωτική ζωή της νεολαίας, αλλά στο πλαίσιο της εποικοδομητικής πρωτοβουλίας και της ετοιμότητας για κοινωνικές αλλαγές.

Μεταξύ των πολιτιστικών-δημιουργικών άτυπων συλλόγων, ξεχωρίζουν εκείνοι των οπαδών της ποίησης της Πέτια Ντουμπάροβα, οι στίχοι της οποίας φέρουν τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της νεολαίας ως κοινωνικοοικονομικής ομάδας: τη φιλοδοξία αυτοδιάθεσης, αυτονομίας και μαξιμαλισμού, την άρνηση συμβιβασμού, την κριτική σκέψη, την αυξημένη συναισθηματικότητα κ.λπ. Τέτοιοι στίχοι είναι, για παράδειγμα, οι ακόλουθοι:

Ελεύθερη βούληση
Όλα είναι στη θέση τους σε αυτό το δωμάτιο.
Δεν πρέπει να κουνήσω τίποτα.
Θα βγω έξω.
Όλα είναι στη θέση τους σ' αυτόν τον κόσμο.
Δεν μπορώ να αλλάξω τίποτα.
Περιττεύω εδώ.
Όλα είναι στη θέση τους στην καρδιά σου.
Ο ρυθμός της είναι άψογος.
Θα αρχίσω να κλαίω.

Μπαλάντα για μικροσκοπικούς ανθρώπους
Ήταν πολλοί οι μικροσκοπικοί άνθρωποι.
Κάθισαν σε κύκλο οι μικροσκοπικοί άνθρωποι.
Έκλαιγαν, οι μικροσκοπικοί άνθρωποι!
Έκλαιγαν γύρω απ' τη σορό του νεογέννητου,
γύρω απ' τη σορό του νεότερου απ' αυτούς.
ΤΟΝ ΣΚΟΤΩΣΑΝ!
Τον σκότωσαν επειδή όταν γεννήθηκε είπε:
ΕΧΩ ΜΙΑ ΙΔΕΑ.

Balkanski, 1989, σελ. 56-57.

Η αδυναμία των επίσημων πολιτικών οργανώσεων νεολαίας να κατευθύνουν την πολιτιστική και καθημερινή ζωή των νέων στη Βουλγαρία έγινε ιδιαίτερα αισθητή τη δεκαετία του 1980. Άτυπες ενώσεις νέων δημιουργήθηκαν αυθόρμητα γύρω από τα νέα φαινόμενα μαζικής κουλτούρας: το σώμα, τη σεξουαλικότητα, τον καταναλωτισμό, τον αθλητισμό, την ποπ μουσική και γενικά τη δυνατότητα να χτίσει κανείς τον δικό του πολιτισμικό κόσμο και τον δικό του τρόπο ζωής που δεν εναρμονίζονταν με τις καθιερωμένες σοσιαλιστικές αξίες. Τέτοιες ενώσεις προσέλκυσαν τους λάτρεις της τζαζ, τους χίπις, τους πανκ, τους χεβυμεταλλάδες, τους μηχανόβιους, τους λάτρεις της ντίσκο και του πολυτελούς τρόπου ζωής, τους οπαδούς της θρησκείας Χάρε Κρίσνα, τους «τοξικομανείς» και άλλους. Παρόλο που οι άτυπες αυτές ενώσεις ήταν δύσκολο να καταχωρηθούν και να ελεγχθούν και δεν είχαν άμεση κοινωνική επίδραση στην πλειοψηφία των σοσιαλιστών πολιτών, η ύπαρξή τους αποτέλεσε αιτία ιδιαίτερης ανησυχίας για το καθεστώς. Εάν κατά τη δεκαετία του 1950 τις είχαν θέσει υπό τακτική αστυνομική επιτήρηση, τη δεκαετία του 1980 οι υπηρεσίες ασφαλείας δεν επεδίωξαν πλέον να «σταματήσουν τη δραστηριότητά τους αλλά να τις ελέγξουν και να τις ανακατευθύνουν» με τη βοήθεια των επίσημων οργανώσεων νέων, των εκπαιδευτικών, των ψυχολόγων και των κοινωνιολόγων.

Η-16. Η ιστορία του Κάμεν Μπελοπίτοφ, ενός από τους πρώτους καλλιτέχνες γκράφιτι στη Βουλγαρία

Με όρους σύγχρονης τέχνης, ο Κάμεν Μπελοπίτοφ ήταν ένας εννοιολογικός καλλιτέχνης του άστεως. Τα γκράφιτι που έκανε στους δρόμους του κέντρου της Σόφιας δεν αποτελούν απλά και μόνο την επιτομή των γκράφιτι στις μέρες μας. Συνιστούν μια μοναδική μορφή τέχνης που εμφανίστηκε και εξαφανίστηκε πριν γίνει κατανοητή, πριν πλαισιωθεί, πριν γίνει της μόδας –και πριν γεράσει, όπως άλλωστε και ο δημιουργός της.

Στο έργο και στη δημόσια παρουσία του Κάμεν Μπελοπίτοφ συναντώνται η σύντηξη της ακραίας υποκειμενικής σκέψης με την απόλυτη ελευθερία κοινωνικής έκφρασης. Χρειάζεται να έχουμε υπόψη μας ότι στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1980 υπήρχε μια μεγάλη οπτική «σιωπή» στη Σόφια. Σε σύγκριση με το οπτικό περιβάλλον σήμερα, η πόλη έμοιαζε σχεδόν εξολοκλήρου αποστειρωμένη. Δεν υπήρχαν ισχυρές διαφημιστικές εταιρείες και φωτεινές πινακίδες, ενώ οι αφίσες που προωθούσαν εκδηλώσεις ήταν κατά κύριο λόγο κειμενικές και μπορούσε κανείς να τις βρει μόνο σε συγκεκριμένα σημεία. Οι επιγραφές στους δρόμους ήταν ως επί το πλείστον γραμμένες με κιμωλία και συνήθως απεικόνιζαν ποδοσφαιρικές ομάδες. Στον οπτικό κορεσμό της εποχής

μας, τα γκράφιτι του Μπελοπίτοφ διαστάσεων 10x15 εκατοστών θα είχαν χαθεί εντελώς. Αλλά στη δεκαετία του 1980 ήταν αρκετά εμφανή σε ένα κατά τ' άλλα προσεκτικά τακτοποιημένο οπτικό περιβάλλον και οι περαστικοί δεν έπρεπε να κοιτάξουν από κοντά για να τα παρατηρήσουν.

Club rimsko prane / Ρωμαϊκή Λέσχη Πλυσίματος
Muhtyat me chorapkite / Οι κάλτσες μου με βαλτώνουν
Kamara ot podlogi / Σωρός ουρητηρίων (χαλάκια εισόδου)

Tenev, 2015, σελ. 210-211.

Μελετήστε τις πηγές και τα Κλειδιά. Βρείτε κειμενικό και οπτικό υλικό που περιγράφει την οργάνωση, τα καθήκοντα, τα τελετουργικά ήθη και τις στολές των επίσημων οργανώσεων νεολαίας. Στη συνέχεια, συγκρίνετέ τα με τους τρόπους και τις προσδοκίες των άτυπων ενώσεων νέων όπως παρουσιάζονται στις παραπάνω πηγές. Ποιες είναι οι βασικές διαφορές; Τι ρόλο παίζει η τέχνη σε αυτές τις νέες μορφές έκφρασης; Συζητήστε.

Η-17. Η βουλγαρική νεολαία και η καταστροφή στον πυρηνικό σταθμό του Τσερνόμπιλ στην Ουκρανία (Σοβιετική Ένωση)

Τους μήνες που ακολούθησαν την πυρηνική καταστροφή στο Τσερνόμπιλ στις 26 Απριλίου 1986, οι βουλγαρικές αρχές επέβαλαν δημοσιογραφικό εμπάργκο σχετικά με τις συνέπειες της έκρηξης. Οι νέοι στη χώρα αντέδρασαν έντονα σε αυτή την έλλειψη πληροφοριών. Αισθήματα εγκατάλειψης, παραμέλησης και αβεβαιότητας τους οδήγησαν σε αναζήτηση απόδοσης ευθυνών για προηγούμενες περιπτώσεις παραπληροφόρησης και καταστάσεων κρίσης για τις οποίες κανείς έως τότε δεν είχε αποτολμήσει να συζητήσει δημόσια. Ορισμένες κοινωνιολογικές έρευνες δείχνουν πέρα από κάθε αμφιβολία ότι οι περισσότεροι νέοι δεν εμπιστεύονταν τις επίσημες πηγές πληροφόρησης. Δεν περίμεναν να μάθουν την αλήθεια από κανέναν· την αναζήτησαν μόνοι τους. Πολύ συχνά, προσπάθησαν να ενημερωθούν ακούγοντας «εχθρικούς ραδιοφωνικούς σταθμούς», όπως π.χ. το Ραδιόφωνο της Ελεύθερης Ευρώπης, τη Φωνή της Αμερικής, το BBC και την Ντόιτσε Βέλε. Η διογκούμενη δυσαρέσκεια για τη λογοκρισία στα επίσημα μέσα ενημέρωσης εν γένει συνδυάστηκε με αυξανόμενη συνειδητοποίηση γύρω από περιβαλλοντολογικά ζητήματα, γεγονός που οδήγησε σε σειρά διαμαρτυριών κατά της ρύπανσης του περιβάλλοντος. Μια άλλη σημαντική συνέπεια της πυρηνικής καταστροφής στο Τσερνόμπιλ ήταν ότι ώθησε τη βουλγαρική νεολαία να είναι πιο επικριτική απέναντι στις πολιτικές της σοσιαλιστικής κυβέρνησης και να εμπλέκεται με μεγαλύτερη προθυμία σε θέματα που απασχολούσαν το κοινό.

Πληροφορίες του διευθυντή του Ινστιτούτου Σπουδών για τη Νεολαία της κεντρικής επιτροπής της Ένωσης Κομμουνιστής Νεολαίας Δημητρώφ, καθηγητή Πέταρ Μίτεφ, για τη στάση των νέων απέναντι στην κάλυψη από τα μέσα ενημέρωσης της κατάστασης σχετικά με τη ραδιενεργή ακτινοβολία, 14-17 Μαΐου 1986

Ακόμα και πριν [λάβουμε γνώση] των επίσημων σοβιετικών αναφορών μέσω των καθημερινών εφημερίδων *Ισβέστια* (30 Απριλίου) και *Πράβντα* (4 Μαΐου), κυκλοφορούσαν στη Σόφια φήμες για την [έκρηξη]. Προφανώς, αυτή η πληροφορία προήλθε από την ακρόαση δυτικών πρακτορείων ειδήσεων. Είναι επίσης εύλογο να υποθέσουμε ότι σήμερα [συνεχίζεται] η πληροφόρηση των πολιτών μας μέσω αυτών των μέσων. Ακριβώς λόγω αυτών των πληροφοριών, δημιουργήθηκε μια ορισμένη ψύχωση και στον λαό μας, μια ψύχωση που οδήγησε στην τάση να αποφεύγεται η κατανάλωση φρέσκων λαχανικών, πόσιμου νερού και γάλακτος. Επίσης, κυκλοφόρησαν ισχυρές φήμες όσον αφορά τα επίπεδα ραδιενέργειας σε ορισμένες περιοχές της χώρας, και προσφάτως, στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας. Από τις 6 Μαΐου παρατηρείται σημαντική συγκέντρωση ανθρώπων σε ιαματικές πηγές με σκοπό να χρησιμοποιήσουν το νερό από αυτές αντί του πόσιμου νερού των δημόσιων δεξαμενών. Πρέπει να σημειωθεί ότι οι φήμες σχετικά με την επίσημη έγκριση των αμβλώσεων έως τον τρίτο μήνα της εγκυμοσύνης, καθώς και τη χορήγηση ιωδιούχων χαπιών σε νηπιαγωγεία και παιδικούς σταθμούς, είχαν ως συνέπεια να δημιουργηθεί ακόμα μεγαλύτερη άγχος [στους πολίτες]. Οι πληροφορίες για αυτή την αυθόρμητη αύξηση και διάδοση των πιο απίστευτων φημών για τη χώρα μας ήταν αρκετά σπάνιες και πολύ γενικές. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η χιουμοριστική κλίση του λαού έχει προκαλέσει μια σειρά από επίκαιρα ανέκδοτα, όπως για παράδειγμα ο ορισμός της ακτινοβολίας ως ένα φαινόμενο που δεν υπάρχει καθόλου, αλλά συνεχώς μειώνεται κ.λπ. Αυτό το σύνδρομο της μαζικής σύγχυσης και η έλλειψη σαφήνειας εντάθηκε και από την επίσημη και ανεπίσημη χρήση όρων που λίγοι άνθρωποι καταλαβαίνουν: «μπεκερέλ», «κιουρί», «ρεμ», «μιλιρέμ», «ραντ», κ.λπ.

Κεντρικά Αρχεία του Κράτους, Σόφια, φάκ. 1/55/712.

«Μια άλλη σημαντική συνέπεια της πυρηνικής καταστροφής στο Τσερνόμπιλ ήταν ότι ώθησε τη βουλγαρική νεολαία να είναι πιο επικριτική απέναντι στις πολιτικές της σοσιαλιστικής κυβέρνησης και να εμπλέκεται με μεγαλύτερη προθυμία σε θέματα που απασχολούσαν το κοινό» (από το Κλειδί). Συζητήστε πώς συνδέονται τα τρία στοιχεία που αναφέρονται εδώ (κατάσταση του περιβάλλοντος, δημοσιότητα, προοπτικές για το μέλλον) με τη στάση της νεολαίας. Γιατί ενδιαφέρουν τους νέους τέτοια θέματα;

Η-18. Επιβολή ορίων στην ημερήσια κατανάλωση ηλεκτρικού, νερού και υγραερίου στη Ρουμανία τη δεκαετία του 1980

Η παροχή νερού κοβόταν εκεί που δεν το περίμενες. Μετά ξαναερχόταν, με τη μορφή διαλυμένης λάσπης για μερικά λεπτά. Γενικά, δεν είχε καθόλου πίεση. Στους νεροχύτες [τοποθετούσαμε] δοχεία και κατσαρόλες με νερό για να πίνουμε και να μαγειρεύουμε και στο μπάνιο [βάζαμε την τάπα] στον νιπτήρα και τον γεμίζαμε με νερό που χρησιμοποιούσαμε για να πλένουμε τα χέρια και το πρόσωπό μας, καθώς και για την τουαλέτα […]. Και το ζεστό νερό ήταν με το «δελτίο», δυο ώρες το βράδυ κι άλλες δυο το πρωί, δυο φορές την βδομάδα. Μόνο που δύσκολα το έλεγες ζεστό νερό, καθώς είτε δεν έφτανε τους σωλήνες είτε, αν έφτανε, ήταν ιδιαίτερα κρύο.

Πολύ συχνά δεν είχαμε ηλεκτρικό […], κάναμε οικονομία. Τη νύχτα, οι πόλεις ήταν στο σκοτάδι, το επονομαζόμενο «σοσιαλιστικό σκοτάδι». Μόνο μερικά φώτα σε κεντρικούς δρόμους ήταν αναμμένα.

Κάθε φορά που κοβόταν το ηλεκτρικό, συνήθιζα να βγαίνω απ' το διαμέρισμά μου, να πηγαίνω προς το ασανσέρ και να φωνάζω: «Είναι κανείς παγιδευμένος;»

Κανείς δεν γνώριζε το πρόγραμμα των διακοπών. Τις περισσότερες φορές, το ηλεκτρικό κοβόταν το βράδυ, από τις 6 έως τις 8, με μικρές διακυμάνσεις, ειδικά τον χειμώνα […]. Μερικοί προνοητικοί γείτονες συνήθιζαν να κολλάνε ένα κερί στη χειρολαβή της σκάλας.

Αρχίσαμε να ψάχνουμε στα χωριά για παλιές λάμπες πετρελαίου […]. Ένα απ' τα προβλήματα είχε να κάνει με την αγορά πετρελαίου. Το πουλούσαν στην ύπαιθρο με αντάλλαγμα αβγά, αλλά στις πόλεις ήταν πιο δύσκολο να το βρεις, [έπρεπε] να πηγαίνουμε στα λίγα πρατήρια που είχαν [πετρέλαιο] στα περίχωρα.

Δεν υπήρχε υγραέριο [στη διάρκεια της μέρας]. Για να μαγειρέψω, έπρεπε να μένω ξύπνια στη διάρκεια της νύχτας, όταν είχαμε υγραέριο. Στη δουλειά συνηθίζαμε να ρωτάμε η μια την άλλη: «Τι μαγείρεψες χθες τη νύχτα;».

Δεν είχαμε υγραέριο στη διάρκεια της μέρας, από το πρωί έως τις 10 το βράδυ. Συνήθως μαγείρευα νωρίς το πρωί, από τις 4 έως τις 7. Άλλοι μαγείρευαν τη νύχτα, μετά τις 11.

Μουσείο του Ρουμάνου Χωρικού, 2008, σελ. 32, 145-147, 181-182.

Η-19. Ρουμανικά ανέκδοτα για την έλλειψη ηλεκτρικού και την απουσία κεντρικής θέρμανσης

1. –Το ήξερες ότι Ρουμάνοι εφηύραν το μεγαλύτερο ψυγείο στον κόσμο;

–Και πόσο κοστίζει;

–280.000 λέι.

–Παρά πολύ ακριβό!

–Ναι, άλλα έχει ό,τι χρειάζεσαι: κουζίνα, μπάνιο και κρεβατοκάμαρα.

2. –Βρήκες σε τι αναφέρεται το τελευταίο διάταγμα; Απαγορεύεται στους ένοικους του πρώτου ορόφου να ανοίγουν τα παράθυρα τον χειμώνα.

–Γιατί αυτό;

–Έτσι ώστε να μην παγώνουν οι διαβάτες.

3. Ένα ηλικιωμένο ζευγάρι διαβάζει εφημερίδα σε ένα παγωμένο δωμάτιο στο φως ενός κεριού.

–Αν είχαμε και κάτι να φάμε, θα ήταν ακριβώς όπως κατά τη διάρκεια του πολέμου.

Niculescu Grasso, 1999, σελ. 114.

Η-20. Βουλγαρικό ανέκδοτο για την έλλειψη αγαθών

Διάλογος σ' ένα κρεοπωλείο το 1985

–Έχετε μοσχάρι;

–Όχι.

–Έχετε χοιρινό;

–Όχι.

–Έχετε λουκάνικα;

–Όχι.

–Μα τότε τι έχετε;

–Έχουμε ωράριο, είμαστε ανοιχτά έως τις 6 μ.μ.

http://spodeli.net/3/story-43198.html, ανάκτηση στις 26.09.2016.

Τα ανέκδοτα είναι ένα μέσο αντιμετώπισης δύσκολων καταστάσεων και περιορισμών στην ελευθερία της έκφρασης. Προσπαθήστε να βρείτε πολιτικά ανέκδοτα σε άλλες χώρες, όπως την Ελλάδα ή την Τουρκία κατά τη διάρκεια των δικτατοριών.

Η-21. Στην ουρά για πετρέλαιο, Αλβανία 1989

Στη διάρκεια του κομμουνιστικού καθεστώτος (1944-1990), οι οικογένειες στην Αλβανία χρησιμοποιούσαν πετρέλαιο, κυρίως για να μαγειρέψουν. Η φωτογραφία τραβήχτηκε το φθινόπωρο του 1989 σε μια περίοδο σοβαρής οικονομικής κρίσης. →

Φωτογράφος Roland Tasho.

Η-22. Συνθήματα που ακούστηκαν στην πρώτη δημοκρατική συγκέντρωση μετά την πτώση του Τόντορ Ζίβκοφ, στην πλατεία Αλεξάντερ Νιέφσκι στις 18 Νοεμβρίου 1989

Σε συνεδρία της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος Βουλγαρίας που πραγματοποιήθηκε στις 10 Νοεμβρίου 1989, ο Τόντορ Ζίβκοφ παραιτήθηκε από τη θέση του γενικού γραμματέα του κόμματος ύστερα από 33 χρόνια αυταρχικής διακυβέρνησης. Η παραίτησή του σηματοδότησε το τέλος του κομμουνιστικού καθεστώτος και την αρχή της μετάβασης στη δημοκρατία. Ακολούθησαν πολυάριθμες συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας και διαδηλώσεις, οι οποίες οδήγησαν σε σημαντικές συνταγματικές και νομοθετικές αλλαγές στη χώρα.

Μην αποφασίσετε για τη μοίρα μας ομόφωνα!
Ας γίνουμε πολίτες αντί για εργάτες!
Ελευθερία στο σχολείο, αστικά δικαιώματα για τους μαθητές!
Λογοκριτές, γλείφτες, κόλακες: Ξεκουμπιστείτε απ' τον Τύπο, το Ραδιόφωνο και την Τηλεόραση!
Καταργήστε το άρθρο 1§2 του Συντάγματος! [το οποίο αναφέρει]: Η ηγετική δύναμη στην κοινωνία και το κράτος είναι το Κομμουνιστικό Κόμμα Βουλγαρίας.
Πολυκομματικό σύστημα, ελεύθερες εκλογές!
Εργάτες του κόσμου, ενωθείτε με τους διανοούμενους!
Οι νόμοι ισχύουν για όλους!
Ας αναστήσουμε την ελευθερία, αυτόν τον μεγάλο πεθαμένο!
Πολιτισμός χωρίς δικτατορία!
Μη συντρίψετε τους πολίτες!
Ας επιστρέψουμε χαμογελαστοί από το μπακάλικο όπως και απ' τη συγκέντρωση!
Ξεριζώστε την ιδεολογία απ' την επιστήμη!
Ας ακολουθήσουμε την Ουγγαρία και την Πολωνία!
Λαέ, ξύπνα! Έχεις τον λόγο!
Ακούστε τη φωνή του λαού: SOS!
Η περεστρόικα είναι μια επανάσταση!
Γκλάσνοστ, οξυγόνο, λουκάνικο!
Ποτέ ξανά ολοκληρωτισμός!
Επαγγελματισμός, ικανότητα, συνείδηση!
Τα εκατομμύρια της κόκκινης πλουτοκρατίας [να δοθούν] για φοιτητικές υποτροφίες!
Πλουραλισμός, ναι! Δημοκρατία, «100 φορές ναι»!
Μην επιτρέψετε να αναδιαρθρωθείτε σήμερα από εκείνους που σας αναδιάρθρωσαν χθες!
Ας αφαιρέσουμε τις μεταστάσεις του σοσιαλισμού!

Ο κομμουνισμός δεν μπορεί να μεταρρυθμιστεί, πρέπει να απορρυθμιστεί!
Κυβερνώντες, μη συντρίψετε τον λαό, είναι δικός σας!
Καθαρό περιβάλλον για τα παιδιά μας!
Γκλάσνοστ, οξυγόνο!
Ας ξεφορτωθούμε το 50% της πολιτοφυλακής για να φτιάξουμε την οικονομία!
Ας συλλάβουμε τους χαμαιλέοντες του τυράννου Ζίβκοφ!
Λαϊκό δικαστήριο για όλους εκείνους που καταλήστευσαν τη Βουλγαρία!
Το τριακονταπενταετές ολοκληρωτικό μπάχαλο τελείωσε!
Ο Στάλιν και ο Χίτλερ σκότωσαν ανθρώπους, ο Μπρέζνιεφ και ο Ζίβκοφ σκότωσαν ψυχές!
Νοσοκομεία αντί για [κυβερνητικές] κατοικίες!
Δώστε πίσω στους Τούρκους μας τα ονόματά τους!
Μη μετατρέψετε το μειονοτικό πρόβλημα σε κοινωνική βόμβα.
Να είστε ανεκτικοί, να είστε ανθρώπινοι. Ο Θεός δημιούργησε τον άνθρωπο, όχι το έθνος.
Ίσα δικαιώματα για τους βουλγαρικούς και τους τουρκικούς πληθυσμούς στη Βουλγαρία!
Θέλουμε εκκλησιαστική ελευθερία, κοινωνική ευημερία, φιλανθρωπικά σχολεία.
Ίσα δικαιώματα για τους άθεους και τους πιστούς.
Ανεξαρτησία της εκκλησίας από το κράτος.
Μια Βίβλο για τον καθένα!

http://www.omda.bg/public/arhiv/sabitia/parviat_miting.htm#_ftn52, ανάκτηση στις 27.08.2016.

1. Συζητήστε τη γλώσσα και το περιεχόμενο των συνθημάτων. Ποια είναι η πρωταρχική αξίωση; Τι φαίνεται ότι απουσιάζει από τη χώρα έως εκείνη τη στιγμή; Πώς καταλαβαίνετε το όρο «σοσιαλισμός» σε αυτό το πλαίσιο;
2. Σχολιάστε το σύνθημα «Δώστε πίσω στους Τούρκους μας τα ονόματά τους» (βλ. επίσης τις σχετικές πηγές στο κεφ. ΣΤ.2).
3. Σύμφωνα με τα συνθήματα, ποια είναι τα πιο σοβαρά προβλήματα που αντιμετωπίζει η χώρα;
4. Γιατί οι διαδηλωτές απαιτούν «Ίσα δικαιώματα για τους άθεους και τους πιστούς» και ζητούν από «Μια Βίβλο για τον καθένα»;

Η-23. Η επανάσταση στη Ρουμανία, Δεκέμβριος του 1989

Στις 21 Σεπτεμβρίου 1989, ο κόσμος που είχε αναγκαστεί να προσέλθει στην πλατεία μπροστά από το Παλάτι του Λαού στο Βουκουρέστι αποδοκίμασε τον Νικολάε Τσαουσέσκου, αντί να εκφράσει τον συνήθη «θαυμασμό» του για τις πολιτικές του. Την επομένη, το επίσημο όργανο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ρουμανίας, φαινομενικά απρόθυμο να υπερβεί τη συνήθη προπαγάνδα του, δημοσίευσε τον τελευταίο οργισμένο λόγο του δικτάτορα με εγκωμιαστικά σχόλια που αποσκοπούσαν στο να αποκρύψει από τους αναγνώστες του την έναρξη της Ρουμανικής Επανάστασης.

α. «Για την υπεράσπιση των σοσιαλιστικών επιτευγμάτων και την ανεξαρτησία και εδαφική ακεραιότητα της Ρουμανίας». Αποσπάσματα από τον τελευταίο λόγο του Τσαουσέσκου

Αγαπητοί σύντροφοι και φίλοι,
Πολίτες της πρωτεύουσας της Σοσιαλιστικής Ρουμανίας,
Γίνεται ολοένα και πιο προφανές ότι τα γεγονότα στην Τιμισοάρα είναι έργο κύκλων που στοχεύουν στο να καταστραφεί η ακεραιότητα και η κυριαρχία της Ρουμανίας, στο να σταματήσει η προαγωγή του σοσιαλισμού και στο να επανέλθει ο λαός μας υπό ξένη κυριαρχία. Γι' αυτό θα πρέπει να υπερασπιστούμε με όλες μας τις δυνάμεις την ακεραιότητα και την ανεξαρτησία της Ρουμανίας!

Ορισμένοι θα ήθελαν να επανέλθει η ανεργία και να υποβαθμιστεί το βιοτικό επίπεδο του λαού, να διαμελιστεί η Ρουμανία και να τεθεί σε κίνδυνο το ίδιο το μέλλον του λαού μας και η ανεξαρτησία του έθνους μας.

εφ. *Scînteia poporului*, 22 Δεκεμβρίου 1989, σελ. 1.

β. Το πρώην επίσημο όργανο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ρουμανίας για τη νέα αντι-Τσαουσέσκου «απελευθερωτική» δύναμη

«Μέτρα και προτάσεις για την ταχεία λήξη της αδικίας των τρομοκρατών. Συνελήφθησαν ο πρώην δικτάτορας και οι υπηρέτες της κλίκας του».

Είχαμε μια γεμάτη και δύσκολη ημέρα. Επιστρέφουμε από το στρατιωτικό αρχηγείο του Μετώπου Εθνικής Σωτηρίας. Λόγω των εγκληματικών ενεργειών μερικών τρομοκρατικών ομάδων, οι οποίες είναι ειδικά εκπαιδευμένες να μάχονται εναντίον του λαού και να υπερασπίζονται τον δικτάτορα, δεν ήμασταν σε θέση να αναλάβουμε τις τακτικές μας δραστηριότητες κανονικά σήμερα. Έπρεπε να δώσουμε προτεραιότητα και να συντονίσουμε τον αγώνα κατά των τρομοκρατών. Η ύπαρξη αυτών των τρομοκρατικών ομάδων, αυτών των φανατικών ατόμων που ενεργούν με πρωτοφανή σκληρότητα, πυροβολούν σπίτια και πολίτες και προκαλούν θύματα μεταξύ των στρατιωτικών είναι μια ακόμα εύγλωττη ένδειξη του αντιδημοφιλούς χαρακτήρα της δικτατορίας του Τσαουσέσκου, που έβλαψε σε μεγάλο βαθμό τον λαό.

Τέλος, αγαπητοί πολίτες, θέλουμε να σας ενημερώσουμε ότι ο Νικολάε Τσαουσέσκου και η Ελένα Τσαουσέσκου συνελήφθησαν και τελούν τώρα υπό στρατιωτική κράτηση.

εφ. *Scînteia poporului*, 24 Δεκεμβρίου 1989, σελ. 1.

γ. Αποσπάσματα από τα πρακτικά της κλειστής «δίκης» του Νικολάε και της Ελένα Τσαουσέσκου

Την ίδια εκείνη ημέρα, το ζεύγος Τσαουσέσκου εκτελέστηκε. Αυτή η δίκη-παρωδία και η αποτροπιαστική εκτέλεση βιντεοσκοπήθηκαν και προβλήθηκαν από τη ρουμανική τηλεόραση και στη συνέχεια στον υπόλοιπο κόσμο.

Στρατιωτική βάση στο Τιργκόβιστε – 25 Δεκεμβρίου 1989
Στρατιωτικός κατήγορος Γκίκα Πόπα

ΝΙΚΟΛΑΕ ΤΣΑΟΥΣΕΣΚΟΥ: Αναγνωρίζω μόνο τη Μεγάλη Εθνική Συνέλευση. Θα μιλήσω μόνο ενώπιόν της.

ΚΑΤΗΓΟΡΟΣ: Με το ίδιο τρόπο που αρνήθηκε να έρθει σε διάλογο με τον λαό, τώρα αρνείται να μιλήσει και με εμάς. Πάντοτε ισχυριζόταν ότι δρούσε και μιλούσε εξ ονόματος του λαού, ότι ήταν ο αγαπημένος υιός του λαού, αλλά το μόνο που έκανε ήταν να τυραννά τον λαό συνεχώς. Κατηγορείσαι ότι πραγματοποιούσες ιδιαίτερα πολυτελείς εορτές στην οικία σου στη διάρκεια όλων των διακοπών. Οι λεπτομέρειες είναι γνωστές. Αυτοί οι δύο κατηγορούμενοι προμηθεύονταν τα πιο πολυτελή τρόφιμα και ρούχα από το εξωτερικό. Ήταν χειρότεροι και απ' τον βασιλιά, τον πρώην βασιλιά της Ρουμανίας. Ο λαός λάμβανε μόνο 200 γραμμάρια [σαλάμι] την ημέρα [αφού έδειχνε] την ταυτότητά του.

Η Ελένα και ο Νικολάε απορρίπτουν αυτό. Μια άλλη ερώτηση προς τον Τσαουσέσκου: «Ποιος διέταξε το λουτρό αίματος στην Τιμισοάρα;» Ο Τσαουσέσκου αρνήθηκε να απαντήσει.

Ο δημόσιος κατήγορος ζητά από την υπεράσπιση να ρωτήσει τον Τσαουσέσκου εάν γνωρίζει ότι δεν είναι πια πρόεδρος της χώρας, ότι η Ελένα Τσαουσέσκου επίσης έχει απολέσει όλες τις επίσημες κρατικές αρμοδιότητές της και ότι η κυβέρνηση έχει διαλυθεί […]. Απαντά: «Είμαι ο πρόεδρος της Ρουμανίας και ο αρχιστράτηγος του ρουμανικού στρατού. Κανείς δεν μπορεί να μου αφαιρέσει αυτές τις αρμοδιότητες».

ΝΙΚΟΛΑΕ ΤΣΑΟΥΣΕΣΚΟΥ: Είναι ψέματα ότι ανάγκασα τον λαό να λιμοκτονεί. Ένα ψέμα, ένα [κατάφωρο] ψέμα. Αυτό δείχνει πόσο λίγος πατριωτισμός υπάρχει, πόσες εγκληματικές πράξεις διαπράχθηκαν.

ΚΑΤΗΓΟΡΟΣ: Η Ελένα και ο Νικολάε Τσαουσέσκου δεν κατηγορούνται μόνο για αδικήματα που διαπράχθηκαν τις τελευταίες ημέρες, αλλά και για αδικήματα που διαπράχθηκαν τα τελευταία 25 χρόνια […]. Θα ήθελα να αναφερθώ εκ νέου στη γενοκτονία, στις πολυάριθμες δολοφονίες που πραγματοποιήθηκαν τις τελευταίες ημέρες. Η Ελένα και ο Νικολάε Τσαουσέσκου είναι υπεύθυνοι για αυτές [...]. Όχι μόνο στέρησαν από τον ρουμανικό λαό τη θέρμανση, το ηλεκτρικό και τα τρόφιμα, αλλά τυράννησαν και την ψυχή του. Όχι μόνο σκότωσαν παιδιά, νεαρά άτομα και ενήλικες στην Τιμισοάρα και στο Βουκουρέστι, αλλά επέτρεψαν στα μέλη της Σεκιουριτάτε να φορέσουν στρατιωτικές στολές ώστε να δοθεί στον λαό η εντύπωση ότι ο στρατός είναι εναντίον του. Ήθελαν να χωρίσουν τον λαό απ' τον στρατό. Συνήθιζαν να μαζεύουν νέους από ορφανοτροφεία ή από το εξωτερικό και να τους εκπαιδεύουν σε ειδικά ιδρύματα για να γίνουν δολοφόνοι του ίδιου του λαού τους. Ήσασταν τόσο θρασείς ώστε κόβατε την παροχή οξυγόνου στα [χειρουργεία] και πυροβολούσατε τους ανθρώπους στα νοσοκομειακά κρεβάτια τους […]. Δεν θα ζητούσα τη θανατική ποινή, αλλά θα ήταν αδιανόητο για τον ρουμανικό λαό να μη δώσει ένα τέλος στην ανείπωτη δυστυχία του καταδικάζοντας τους δύο Τσαουσέσκου σε θάνατο.

http://www.ceausescu.org/ceausescu_texts/revolution/trial-eng.htm, ανάκτηση στις 15.06.2015.

δ. «Η Ρουμανική Επανάσταση δεν έχει τίποτα να κρύψει. Μια διευκρίνιση για τους συναδέλφους της *Le Figaro*»

Η εξέλιξη της επανάστασης ούτε ομαλή ήταν ούτε έλαβε χώρα υπό το φως της δημοσιότητας. Και όμως, ο κόσμος όλος μπορούσε να παρακολουθήσει στις τηλεοράσεις του στο σπίτι τη δραματική πορεία των γεγονότων της ρουμανικής επανάστασης. Αλλά οι Ρουμάνοι δεν διεξήγαγαν την επανάσταση στο σπίτι, μπροστά στην τηλεόραση. Οι νέοι της Ρουμανίας πάλεψαν ένοπλα, όχι τόσο με τα όπλα, όσο με το μίσος τους για τη δικτατορία και με τη δίψα τους για την ελευθερία. Και πέθαναν χωρίς δισταγμό στο όνομα της επανάστασης.

εφ. *România liberă*, 13 Ιανουαρίου 1990, σελ. 1.

Χρησιμοποιήστε τις γνώσεις από το σχολικό σας εγχειρίδιο και πληροφορίες από τις πηγές και εξηγήστε ποια ήταν τα εξωτερικά και ποια τα εσωτερικά αίτια της Ρουμανικής Επανάστασης.

Η-24. Η «Κρίση στις Πρεσβείες» στην Αλβανία, Ιούλιος του 1990

Τον Ιούλιο του 1990, στην τελευταία κομμουνιστική χώρα της Ευρώπης, πάνω από 5.000 Αλβανοί συνωστίστηκαν στους προαύλιους χώρους των δυτικών πρεσβειών στα Τίρανα ζητώντας πολιτικό άσυλο. Η επονομαζόμενη «Κρίση στις Πρεσβείες» επιλύθηκε μετά από δύο εβδομάδες συνομιλιών μεταξύ των αλβανικών κομμουνιστικών αρχών και αντιπροσώπων του ΟΗΕ και επιτράπηκε στους αιτούντες άσυλο να πάνε στη Δύση. Αυτή η πρώτη μαζική έξοδος ήταν μία από τις πολλές που ακολούθησαν ύστερα από την πτώση του καθεστώτος τον Δεκέμβριο του 1990. Για παράδειγμα, στη διάρκεια του 1991 χιλιάδες άνθρωποι εγκατέλειψαν τη χώρα αναζητώντας μια καλύτερη ζωή και κατευθύνθηκαν κυρίως στην Ιταλία και την Ελλάδα.

α. Αλβανοί αιτούντες πολιτικό άσυλο στον προαύλιο χώρο της πρεσβείας της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας στα Τίρανα, Ιούλιος του 1990

Αρχείο του Lothar Parzeller.

β. Η καθημερινή επίσημη εφημερίδα του Κομμουνιστικού Κόμματος Αλβανίας για την «Κρίση στις Πρεσβείες»

Οι ταραξίες γνωρίζουν καλά τη δύναμη της εργατικής τάξης και ως εκ τούτου τους λέμε: «Εργαστείτε, γιατί μόνο η δουλειά σας προσφέρει τα πάντα. Τα αγαθά κόποις κτώνται».

Οι εργάτες στο υφαντουργείο εξέφρασαν διάφορες απόψεις και σκέψεις, γεμάτες αισιοδοξία για το μέλλον. «Με τον άντρα μου, δουλεύω στο υφαντουργείο», είπε η υφάντρα Βιολέτα Μουσαμπέλι. «Ζω απ' τον ιδρώτα του προσώπου μου. Δεν κατακλύζομαι από αγαθά, αλλά όταν είμαστε στο σπίτι κοιμάμαι ήσυχα γιατί δεν χρωστάμε τίποτα σε κανέναν. Δεν υπάρχει τίποτα που να μας συνδέει με τους ταραξίες και τους κακόβουλους ανθρώπους στους δρόμους. Η αστυνομία συνέλαβε ορισμένους νέους που δουλεύουν στο εργοστάσιο μας. Τους γνωρίζουμε πολύ καλά. Αποφεύγουν να δουλέψουν και απομακρύνονται από τον παραδοσιακό τρόπο ζωής μας».

«Μόλις επέστρεψα από το εξωτερικό, όπου είχα πάει να επισκεφτώ τους γονείς μου», είπε ο μηχανικός Σοτίρακ Νάτζντο. «Ήθελα να πάω και πήγα χωρίς να αντιμετωπίσω κανένα πρόβλημα απολύτως. Είδα με τα μάτια μου [πως έχουν τα πράγματα] και θα έλεγα σε ορισμένους ανθρώπους: Έχετε ξεφύγει. Δεν υπάρχει κανένα μέρος σαν τη χώρα μας! Εδώ υπάρχουν τα πάντα και γι' αυτό ας πάμε να δουλέψουμε. Τα αγαθά δεν πέφτουν απ' τον ουρανό. Ψωμί, στάχτη και να είσαι σπίτι σου, όπως λέει η λαϊκή παροιμία. Ο λαός χρησιμοποιούσε αυτή την παροιμία όταν στην Αλβανία δεν υπήρχε ούτε καν ένα εργοστάσιο ούτε καν ένα σχολείο ούτε καν ένα νοσοκομείο –πόσο μάλλον σήμερα! Έχετε μάτια; Κοιτάξτε προσεκτικά, σκεφτείτε και βάλτε το δάχτυλό στο μέτωπο. Με το Κόμμα και τον σύντροφο Ραμίζ ως ηγέτη μας θα επιτύχουμε τα πάντα».

Ένας από τους φίλους μας στη δουλειά, ο μεταλλωρύχος Σοκράτ Σοτίρι, πήγε σε μια από τις πρεσβείες. Δεν μπορεί να κηλιδώσει το έντιμο επάγγελμα του μεταλλωρύχου.

Εδώ υπάρχουν 300 μεταλλωρύχοι που εργάζονται στο ορυχείο στο Βάλιασι, και [καθόμαστε και] συζητάμε για τις άσχημες ενέργειες ορισμένων που σωστά αποκαλούμε «αποβράσματα της κοινωνίας».

εφ. *Zerit Popullit*, 4 Ιουλίου 1990.

γ. Η κομμουνιστική εφημερίδα *Bashkimi* καταδικάζει τους «ταραξίες»

Οι εργαζόμενοι στο εργοστάσιο Ενβέρ, ένα καινοτόμο εργοστάσιο της βιομηχανίας μας, ομόφωνα εξέφρασαν την αλληλεγγύη τους, που αποτελεί χαρακτηριστικό του Λαού μας, προς το Κόμμα, την Κεντρική Επιτροπή του και τον αρχηγό του, τον σύντροφο Ραμίζ Αλία.

«Είμαστε πολύ αναστατωμένοι από τα γεγονότα που έλαβαν χώρα το βράδυ της 2 Ιουλίου», είπαν οι εργαζόμενοι του Κέντρου Τεχνικής και Επιστημονικής Πληροφόρησης και Τεκμηρίωσης. «Επ' ουδενί δεν πρέπει να επιστρέψουμε να υπονομευτεί το κράτος μας και να αμαυρωθούν τα σοσιαλιστικά επιτεύγματα της χώρας μας».

Στην εναρκτήρια συνάντηση των τοπικών κομματικών οργανώσεων του γεωλογικού εργοστασίου, οι εργαζόμενοι ομόφωνα καταδίκασαν τις εχθρικές πράξεις των ταραξιών. «Τίποτα δεν μπορεί να μας σταματήσει από το υλοποιήσουμε τις αποφάσεις της ένατης και της δέκατης ολομέλειας της κεντρικής επιτροπής του Κόμματος. Θα βρισκόμαστε στο προσκήνιο στον χώρο εργασίας μας και στην κοινότητά μας για να επιτύχουμε τους στόχους [του Κόμματος] και να καταπολεμήσουμε τις ξένες επιρροές και εκδηλώσεις».

Τα μέλη του Δημοκρατικού Μετώπου στη συνοικία αρ. 39 της πρωτεύουσας, βετεράνοι και νέοι, καταδίκασαν έντονα τις πράξεις των ταραξιών και την ίδια στιγμή κατάστρωσαν συγκεκριμένα σχέδια για την εντατικοποίηση του εκπαιδευτικού έργου σε οικογένειες, ομάδες και την κοινωνία εν γένει. Υπήρξε ευρεία συμμετοχή νέων που εξέφρασαν την αγανάκτησή τους κατά τέτοιων ενεργειών και δεσμεύθηκαν να εργαστούν περισσότερο για την ευαισθητοποίηση της κοινωνίας σχετικά με παρόμοιες εκδηλώσεις.

εφ. *Bashkimi*, 5 Ιουλίου 1990.

1. Πώς χαρακτήρισαν τους διαδηλωτές οι εφημερίδες του καθεστώτος; Σε τι στόχευαν με αυτούς τους χαρακτηρισμούς; Σε ποιο κοινό απευθύνονταν; Ποια ήταν τα «επιτεύγματα του σοσιαλισμού» και από τι και ποιους κινδύνευαν; Σχολιάστε τη γλώσσα και τη ρητορική αυτών των εφημερίδων.
2. Από ποια ηλιακή ομάδα νομίζετε ότι προέρχονταν η πλειονότητα εκείνων που «προκάλεσαν» την «Κρίση στις Πρεσβείες»; Τι σήμαινε αυτό για τη χώρα; Συζητήστε την έξοδο νέων στις μέρες μας από τις χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης (λ.χ. από την Ελλάδα) λόγω της οικονομικής κρίσης.
3. Βρείτε οπτικό υλικό για τη μαζική έξοδο Αλβανών, κυρίως νέων ανδρών. Συγκρίνετέ την με τη προσφυγική κρίση των ημερών μας και συζητήστε τις διαφορές (λ.χ. το γεμάτο άνδρες πλοίο που κατευθύνεται στην Ιταλία).

→

Η-25. Ο Αλβανός μυθιστοριογράφος και ποιητής Ισμαήλ Κανταρέ διαφεύγει στη Γαλλία, Οκτώβριος του 1990

Ο Ισμαήλ Κανταρέ διέφυγε. Ο ξένος Τύπος αναφέρει ότι ο συγγραφέας Ισμαήλ Κανταρέ, ο οποίος ήταν για δουλειά στη Γαλλία για περίπου έναν μήνα, χθες ζήτησε πολιτικό άσυλο. Με αυτή την επαίσχυντη πράξη που προσβάλλει βαθιά την πατριωτική και πολιτική συνείδηση του λαού μας, εγκατέλειψε τον λαό του και την Πατρίδα και έβαλε ο ίδιος τον εαυτό του στην υπηρεσία των εχθρών της Αλβανίας και του αλβανικού έθνους.

εφ. *Bashkimi*, 27 Οκτωβρίου 1990, σελ. 1.

Η-26. Φοιτητές καίνε πορτρέτα του Χότζα, Δεκέμβριος του 1990

Φωτογράφος Roland Tasho.

Βρείτε και συγκρίνετε φωτογραφίες που απεικονίζουν παρόμοιες στιγμές ακτιβισμού (κατεδάφιση κρατικών μνημείων, καταστροφή πορτρέτων, αγαλμάτων και προτομών πολιτικών κ.λπ.) σε άλλες χώρες τόσο την εποχή εκείνη όσο και τα επόμενα χρόνια. Ποιο είναι το νόημα και ο συμβολισμός τέτοιου είδους ακτιβισμού; Ποιο είναι το κοινό χαρακτηριστικό των καθεστώτων που τίθενται υπό αμφισβήτηση και πολεμούνται με αυτόν τον τρόπο;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Άντριτς, Ίβο, *Το χρονικό του Τράβνικ*, Αθήνα 1963.

Βρυώνης, Σπύρος, *Ο μηχανισμός της καταστροφής. Το τουρκικό πογκρόμ της 6ης-7ης Σεπτεμβρίου 1955 και ο αφανισμός της ελληνικής κοινότητας της Κωνσταντινούπολης*, Αθήνα 2007.

Δεκαοκτώ κείμενα, Αθήνα 1970.

Δεκλερής, Μιχαήλ, *Κυπριακό: Η τελευταία ευκαιρία, 1972-1974*, Αθήνα 2003.

Γκιουβέν, Ντιλέκ, *Εθνικισμός, κοινωνικές μεταβολές και μειονότητες. Τα επεισόδια εναντίον των μη μουσουλμάνων της Τουρκίας (6/7 Σεπτεμβρίου 1955)*, Αθήνα 2006.

Δοξιάδης, Κωνσταντίνος, *Αι θυσίαι της Ελλάδος στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο*, Αθήνα 1946.

Ελύτης, Οδυσσέας, *Το Άξιον Εστί*, Ίκαρος, Αθήνα 2011.

Ζαφειρόπουλος Δ., *Ο αντισυμμοριακός αγών 1945-1949*, Αθήνα 1956.

Θανασέκου, Βάσω, *Η θέση της γυναίκας και ο ρόλος της στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική ζωή της χώρας μας*, Αθήνα 1956.

Θεοδώρου, Θανάσης, «Βιογραφικές ρήξεις και ηθικός πανικός. Η κοινότητα των χίπις στα Μάταλα (1965-1975)», αδημοσίευτη διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Κρήτης 2007.

Κάραμποττ Φρέντυ, Μιχάλης και Αγνή Κατζουράκη, *Design διαδρομές*, Αθήνα 2008.

Κατσάπης, Κώστας, *Ήχοι και απόηχοι. Κοινωνική ιστορία του ροκ εν ρολ φαινομένου στην Ελλάδα, 1956-1967*, Αθήνα 2007.

Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, *Επίσημα κείμενα, τόμ. 6: 1945-1949*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1987.

Κρανάκη, Μιμίκα, *«Ματαρόα» σε δύο φωνές. Σελίδες ξενητιάς*, Αθήνα 2008.

Κωστόπουλος, Τάσος, *Η απαγορευμένη γλώσσα. Κρατική καταστολή των σλαβικών διαλέκτων στην ελληνική Μακεδονία*, Αθήνα 2000.

Μαρκεζίνης, Σπ. Β., *Σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ελλάδος*, τόμ. Β', Αθήνα 1968.

Μιχαήλ, Μ. Ν., «Η επίθεση του Γρίβα εναντίον της Αριστεράς στην περίοδο της δράσης της ΕΟΚΑ 1955-1959. Εν ψυχρώ εκτελέσεις στελεχών της Αριστεράς», σειρά άρθρων στην εβδομαδιαία εφ. *Γνώμη* 2012.

Μπέικου, Μαρία, *Αφού με ρωτάτε, να θυμηθώ…*, Αθήνα 2010.

Ντόκος, Θάνος (επιμ.), *Η προσχώρηση της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ (1952)*, Αθήνα 2013.

Παμούκ, Ορχάν, *Ιστανμπούλ: Πόλη και αναμνήσεις*, Αθήνα 2005.

Παπαδόπουλος, Γεώργιος, *Το πιστεύω μας*, τόμ. Α΄, Αθήνα 1969.

Παύλου, Παύλος Μ., *Κράτος, ιδεολογία, πολιτική και εκπαίδευση στην Κύπρο, 1959-1974*, Αθήνα 2015.

Πρακτικά της Βουλής, τόμ. Ζ', Αθήνα 1976.

Σβορώνος, Νίκος, *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας*, Αθήνα 1978.

Σεφέρης, Γιώργος, *Ημερολόγιο καταστρώματος Α'*, Αθήνα 1940.

Τα προβλήματα της μείζονος περιοχής των Αθηνών, Πρακτικά του Ε' Πανελληνίου Συνεδρίου ΣΑΔΑΣ, Αθήνα 1974.

Τσακαλώτος, Θρασύβουλος, *40 χρόνια στρατιώτης της Ελλάδος. Πώς εκερδίσαμε τους αγώνας μας, 1940-1949*, τόμ. Β', Αθήνα 1960.

Τσαλδάρη, Λίνα, *Εθνικαί, κοινωνικαί, πολιτικαί προσπάθειαι*, τόμ. Β', Αθήνα 1967.

Φλέμινγκ, Αμαλία, *Προσωπική κατάθεση*, Αθήνα 1993.

Χαρλαύτη, Τζελίνα, *Ιστορία της ελληνόκτητης ναυτιλίας, 19ος-20ός αιώνας*, Αθήνα 2001.

Χατζιώτης, Κώστας, *Μεγάλα καταστήματα Δραγώνα (1896-1987). Η επιχείρηση που άνοιξε νέους ορίζοντες στην αθηναϊκή αγορά*, Αθήνα 1999.

Abadan-Unat, Nermin, «The legal status of Turkish women», στο Ferhunde Ozbay (επιμ.), *Women, Family and Social Change in Turkey*, Μπανγκόκ 1990.

Ademović, Fadil και Danka Galeb, *Željezara Zenica* [Τα σιδηρουργεία της Ζένικα], Σαράγιεβο 1967.

Akkurt, Aydın, *Türk Mukavemet Teşkilatı 1957-58 Mücadelesi* [Ο αγώνας της Τουρκικής Αντιστασιακής Οργάνωσης, 1957-58], Κωνσταντινούπολη 1999.

Amnesty International 1981. *Annual Report 1981*, https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/0001/1981/en/.

Andreescu, Andreea, Lucian Nastasă και Andreea Varga (επιμ.), *Minorităţi etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1956-1968)* [Εθνοπολιτισμικές μειονότητες. Μαρτυρίες. Ούγγροι από τη Ρουμανία (1956-1968)], Κλουζ 2003.

Ανωνύμου. «Stanje i problemi u jugoslovenskoj kinematografiji» [Το κράτος και τα προβλήματα της γιουγκοσλαβικής κινηματογραφίας], *Filmska kultura*, 1969, 68-69.

Arsovski, Tihomir, Gavrilski Gavril και Stojkov Trajko, *Gradski Trgovski Centar* [Το εμπορικό κέντρο στο Γκράντσκι], Λιουμπλιάνα 1981.

Aver, Caner και Cem Şentürk (επιμ.), *Migrationstrends hochqualifizierter Türkeistämmiger* [Μεταναστευτικές τάσεις υψηλά εξειδικευμένων Τούρκων], Σμύρνη 2013.

Bakarić, V., *Socijalistički samoupravni sistem i društvena reprodukcija* [Το σοσιαλιστικό σύστημα αυτοδιαχείρι-

σης και κοινωνικής αναπαραγωγής], τόμ. Β', Ζάγκρεμπ 1983.

Balkanski, Petar, *Неформални младежки обединения* [Άτυποι σύλλογοι νεολαίας], Σόφια 1989.

Berindei, Mihnea, Dorin Dobrincu και Armand Goşu, *Istoria Comunismului în Romania, Perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej* [Ιστορία του κομμουνισμού στη Ρουμανία. Η περίοδος του Τζεόρτζε Τζεορτζίου-Ντέι], τόμ. Α', Βουκουρέστι 2009.

Bilandžić, Dušan, *Historija SFRJ* [Ιστορία της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας], Ζάγκρεμπ 1978.

Boglić, Mira, «U trenutku sumnje» [«Η στιγμή της αμφιβολίας»], *Filmska kultura*, 1969, τχ. 13/65.

Bostandzhiev, Todor, «Семейство и полово възпитание» [«Οικογένεια και σεξουαλική διαπαιδαγώγηση»], *Семейство и училище* [Οικογένεια και σχολείο], 1979, τχ. 3.

Burmov, Alexander κ.ά., *Отечествена история за четвърти клас на общообразователните училища* [Εθνική ιστορία για την Δ' Δημοτικού], Σόφια 1954.

Butković, Tomislav and Ranko Petković (επιμ.), *Nesvrstanost u suvremenom svijetu* [Οι Αδέσμευτοι στον σύγχρονο κόσμο], Ζάγκρεμπ 1979.

Büyüktaşçıyan, Hera (επιμ.), *20 dolar 20 kilo: Cumhuriyet Tarihinin en Büyük Sürgün Hikayelerinden Biri* [20 δολάρια, 20 κιλά: Μία από τις μεγαλύτερες ιστορίες εξορίας στην ιστορία της Δημοκρατίας], Κωνσταντινούπολη 2014.

Byford-Jones, W., *The Greek Trilogy (Resistance–Liberation–Revolution)*, Λονδίνο 1946.

Čolić, Milutin, «Crni film ili kriza autorskog filma» [«Ταινίες noir ή η κρίση των ταινιών auteur»], *Filmska kultura*, 1970, τχ. 14/71.

Copeaux, Étienne, *Espaces et temps de la nation turque. Analyse d'une historiographie nationaliste, 1931-1993*, Παρίσι 1997.

Ćosić, Dobrica, *Pišćevi zapisi, 1981-1991* [Σημειώσεις του συγγραφέα, 1981-1991], Βελιγράδι 2002.

Dağlıoğlu, Gökçay, «Turgut Özal Döneminde Türkiye'nin Bulgaristan Türkleri Politikası: Konstrüktivist Bir İnceleme» [«Η πολιτική για τους Τούρκους της Βουλγαρίας στην εποχή του Τουργκούτ Οζάλ: Μια εποικοδομητική επισκόπηση»], *Journal of Business Economics and Political Science* 2014, 3/6.

Daskalova, Krassimira (επιμ.), *Voices of Their Own. Oral History Interviews of Women*, Σόφια 2004.

Den na razdelenite. Prva svetska sredba na decata begalci od Egejskiot del na Makedonija Skopje 1948-1988 [Η ημέρα του χωρισμού. Η πρώτη παγκόσμια επανένωση των παιδιών προσφύγων από τη Μακεδονία του Αιγαίου. Σκόπια 1948-1988], Σκόπια 1993.

Denegri, Jerko, *Umjetnost konstruktivnog pristupa* [Η τέχνη της εποικοδομητικής προσέγγισης], Ζάγκρεμπ 2000.

Đilas, Milovan, *Nova klasa* [Νέα τάξη], Βελιγράδι 1990.

Dolenc, Ervin, *Aleš Gabrič και Marjan Rode, Koraki v času* [Βήματα στον χρόνο], Λιουμπλιάνα 1997.

Duda, I., *Pronađeno blagostanje* [Η ανακαλυφθείσα ευημερία], Ζάγκρεμπ 2010.

Đukić, Slavoljub, *Političko groblje* [Πολιτικό νεκροταφείο], Βελιγράδι 2009.

Đurić, Mihailo, «Smišljene smutnje» [Σκόπιμη θωράκιση], *Anali pravnog fakulteta u Beogradu*, 1971, τχ. 3.

Düzgün, Mücahit, «Cumhuriyet'in İlanından İsrail'in Kuruluşuna Kadar Türkiye'deki Yahudiler» [«Εβραίοι στην Τουρκία από την ίδρυση της Δημοκρατίας στο Κράτος του Ισραήλ»], *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, τχ. 9-10, 2000.

Eberhardt, Piotr 1993. «Depopulation Processes in Rural Areas in East Central Europe (1950-1990)», http://www.home.umk.pl/~eec/wp-content/uploads/1993_4_Eberhardt.pdf

Ertem, Barış 2010. «Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk Sovyet İlişkileri,1939-1947» [«Σοβιετικές αξιώσεις σχετικά με την Τουρκία και οι σχέσεις Τουρκίας-Σοβιετικής Ένωσης»], *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, τχ. 3/11.

Eterović Ivo, *Novi Beograd izbliza* [Το Νέο Βελιγράδι από κοντά], Νέο Βελιγράδι 1995.

Geiger, V., *Logor Krndija 1945-1946* [Το στρατόπεδο συγκέντρωσης Krndija], Ζάγκρεμπ 2008.

Gilevski, Paskal και Gane Todorovski (επιμ.), *Γιάννης Ρίτσος/ ЈАНИС РИЦОС, Ποίηση/ПОЕЗИЈА*, Σκόπια 1985.

Grasso, Dana Maria Niculescu, *Bancurile politice în ţările socialismului real*. [Πολιτικά ανέκδοτα στις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού], Βουκουρέστι 1999.

Gruev, M. κ.ά., *Nasilie, politika i pamet. Komunisticheskiyat rezhim v Pirinska Makedonia – refleksii na savremennika i izsledovatelya* [Βία, πολιτική και μνήμη. Το κομμουνιστικό καθεστώς στη Μακεδονία του Πιρίν: Αντανακλάσεις του σύγχρονου και του ερευνητή], Σόφια 2011.

Gruev, Mihail, «Демографски тенденции и процеси в България в годините след Втората световна война» [«Δημογραφικές τάσεις και διαδικασίες τα χρόνια μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο»], στο Ivaylo Znepolski (επιμ.) *История на НРБ. Режимът и обществото* [Ιστορία της Λαϊκής Δημοκρατίας της Βουλγαρίας. Καθεστώς και κοινωνία], Σόφια 2009.

Hanhimäki, Jussi M. και Odd Arne Westad (επιμ.), *The Cold War. A History in Documents and Eyewitness Accounts*, Οξφόρδη 2003.

Hastaoglou, V., C. Hadjimichalis, N. Kalogirou και N. Papamichos, «Urbanisation, crisis and urban policy in Greece», *Antipode*, 1987, 19/2.

Χατζηβασιλείου, Ευάνθης (επιμ.), *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας με την πένα του γελοιογράφου*, Αθήνα 2000.

Hristov, Hristo, *Убийте "Скитник": българската и британската държавна политика по случая Георги Марков* [Σκοτώστε τον περιπλανώμενο: Βουλγαρικές και βρετανικές κρατικές πολιτικές σχετικά με την υπόθεση Γκεόργκι Μαρκόφ], Σόφια 2006.

İnönü, İsmet, *İnönü'nün Söylev ve Demeçleri* [Λόγοι και δηλώσεις του Ίνονου], τόμ. Α', Άγκυρα 1946.

Jugoslavija 1945-1985 [Γιουγκοσλαβία 1945-1985], Βελιγράδι 1986.

Keser Ulvi, *Türk Mukavemet Teşkilatı* [Τουρκική Αντίσταση], IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Κωνσταντινούπολη, 2007.

Kiriakov, Boyko κ.ά. (επιμ.). *Десталинизацията. Дилемата на едно противоречиво десетилетие. 1953-1956* [Αποσταλινοποίηση. Το δίλημμα μιας αμφιλεγόμενης δεκαετίας, 1953-1956], Σόφια 2013.

Kirjazovski, Risto, *Македонското национално прашање и Граѓанската војна во Грција* [Το μακεδονικό εθνικό ζήτημα και ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος], Σκόπια 1998.

Kızılyürek, Niyazi, *Μια εποχή της βίας: Το σκοτεινό 1958*, Λεμεσός 2015.

Kızılyürek, Niyazi, *Bir Hınç ve Şiddet Tarihi: Kıbrıs'ta Statü Kavgası ve Etnik Çatışma* [Μια εποχή βίας. Αγώνας για το στάτους και την εθνικότητα στην Κύπρο], Κωνσταντινούπολη 2016.

Lidija Stojanovic-Lafazanovska και Ermis Lafazanovski, *Egzodusot na Makedoncite od Grcija: zenskite prikazi za Vtorata svetska vojna i nivniot egzodus* [Η έξοδος των Μακεδόνων από την Ελλάδα: ιστορίες γυναικών από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο], Σκόπια 2002.

Marinski, Lazar και Petar Valchev, *Художествено оформяване. Вътрешна и външна украса* [Καλλιτεχνική διάταξη. Εξωτερική και εσωτερική διακόσμηση], Σόφια 1956.

Mate, Tadić και Želimir Crnogorac, *Svjedocanstva o stradanjima Hrvata* [Μαρτυρίες για τα δεινά των Κροατών], Ζάγκρεμπ 2013.

Mikula, M., Key *Concepts in Cultural Studies*, Λονδίνο 2008.

Milosavljević, Olivera, *Činjenice i tumačenja. Dva razgovora sa Latinkom Perović* [Τα γεγονότα και οι ερμηνείες. Δύο συζητήσεις με τη Λατίνκα Πέροβιτς], Βελιγράδι 2010.

Mimica, Aljoša και Radina Vučetić, *Vreme kada je narod govorio: rubrika "Odjeci i reagovanja" u listu Politika: jul 1988-mart 1991* [Τότε που οι άνθρωποι μιλούσαν: Η στήλη «Αντίλαλοι και αντιδράσεις» του περ. *Journal Politica*, Ιούλιος 1988-Μάρτιος 1991], Βελιγράδι 2001.

Moraru, Ion, «Cultura şimasele» [«Ο πολιτισμός και οι μάζες»], στο Ştefan Bălan (επιμ..), *Momente ale revoluţiei culturale din România* [Στιγμές της πολιτισμικής επανάστασης στη Ρουμανία], Βουκουρέστι 1964.

Murgescu, Mirela (επιμ.), *Nations and States in Southeast Europe*, Workbook 2, CDRSEE, Θεσσαλονίκη 2009.

Muzeul Naţional al Ţăranului Român [Μουσείο του Ρουμάνου Αγρότη], *Mărturii orale. Anii '80 şi bucureştenii* [Προφορικές μαρτυρίες. Η δεκαετία του 1980 και οι κάτοικοι του Βουκουρεστίου], Βουκουρέστι 2008.

Mutafchieva, Vera και Marta Ivanova (επιμ.), *Историята, населена с хора. Българското общество през втората половина на XX век* [Ιστορία γεμάτη με ανθρώπους. Η βουλγαρική κοινωνία στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα], Σόφια 2005.

Nešović, S. και B. Petranović. *AVNOJ i revolucija* [Το Αντιφασιστικό Συμβούλιο για την Εθνική Απελευθέρωση της Γιουγκοσλαβίας και η επανάσταση], Βελιγράδι 1983.

Oran, Baskın (επιμ.), *Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* [Τουρκική εξωτερική πολιτική. Φαινόμενα, έγγραφα και εκθέσεις από τον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας], Ιστανμπούλ 2002.

Ozbay, Ferhunde (επιμ.), *Women, Family and Social Change in Turkey*, Μπανγκόκ 1990.

Perović, Cedomir και Nevenka Ilić (επιμ.), *Rad Skupstine Crne Gore 1945-1950* [Το έργο της Βουλής του Μαυροβουνίου], Τίτογκραντ 1986.

Petranović, Branko και Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918-1988. Tematska zbirka dokumenata* [Γιουγκοσλαβία 1918-1988. Θεματική Συλλογή Τεκμηρίων], Βελιγράδι 1988.

Petranović, Branko και Momčilo Zečević, *Jugoslovenski federalizam: ideje i stvarnost* [Γιουγκοσλαβικός φεντεραλισμός: Η ιδέα και η πραγματικότητα], τόμ. Β', Βελιγράδι 1987.

Pintilie, Serinela, *Povestirile uitate ale Nicolinei: o istorie a oamenilor şi a fabricii* [Οι ξεχασμένες ιστορίες της Νικόλινα: Η ιστορία των ανθρώπων και του εργοστασίου], Ιάσιο 2015.

Pllumi, Zef, *"Rrno për me tregue" (Libri i kujtimeve), Pjesa e parë 1944-1951* [«Έζησαν και αφηγούνται» (Το βιβλίο των αναμνήσεων), πρώτο μέρος 1944-1951], Τίρανα 1995.

Pollo, Stefanaq (επιμ.), *Historia e Shqipërisë* [Ιστορία της Αλβανίας], τόμ. Β', Τίρανα 1965.

Pollo, Stefanaq (επιμ.), *Historia e Shqipërisë* [Ιστορία της Αλβανίας], τόμ. Γ', Τίρανα 1984.

Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom [Ορθογραφία της κροατοσερβικής επίσημης γλώσσας με ένα ορθογραφικό λεξικό], Νόβι Σαντ 1960.

Prcela, John, *Hrvatski holokaust* [Το κροατικό ολοκαύτωμα], Ζάγκρεμπ 2001.

Radelić, Zdenko, *Križari: Gerila u Hrvatskoj 1945-1950* [Οι Σταυροφόροι: Αντάρτες στην Κροατία 1945-1950], 2011.

Radenkovic, Mile, *Атина Бојаџи: хероината од Ла Манш* [Ατίνα Μπογιατζή: Η ηρωίδα της Μάγχης], Σκόπια 2001.

Ramet, Sabrina P., *Catholicism and Politics in Communist Societies*, Ντάραμ 1990.

Ranilović, Vjekoslav, *Nevin a osuđen. Istina i dokumenti o kardinalu dr. Alojziju Stepincu* [Αθώος αλλά καταδικασμένος. Η αλήθεια και τα έγγραφα για τον καρδινάλιο Αλοΐσιο Στέπινατς], Κοπρίβνιτσα 1997.

Roske, Octavian, Florin Abraham και Dan Cătănuș. *Colectivizarea agriculturiiîn România. Aspecte legislative 1949-1962* [Η κολεκτιβοποίηση της γεωργίας στη Ρουμανία. Νομικές πτυχές 1949-1962], Βουκουρέστι 2007.

Sarınay, Yusuf, *Türkiye'nin Batı ittifakına yönelişi ve Nato'ya girişi (1939-1952)* [Η Τουρκία προσεγγίζει τη δυτική συμμαχία και εντάσσεται στο ΝΑΤΟ], Άγκυρα 1988.

Sedmak, Drago (επιμ.), *Primorska 1918-1947. Katalog stalne razstave* [Παράκτια Σλοβενία 1918-1947. Κατάλογος της μόνιμης έκθεσης], Νόβα Γκόριτσα 2002.

Statistički godišnjaci Bosne i Hercegovine od 1948. do 1992 [Στατιστική επετηρίδα της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης από το 1948 έως το 1992], Σαράγιεβο 1992.

Statistički godišnjak Jugoslavije 1990 [Στατιστική επετηρίδα της Γιουγκοσλαβίας], Βελιγράδι 1990.

Statistički godišnjak Jugoslavije 1991 [Στατιστική επετηρίδα της Γιουγκοσλαβίας], Βελιγράδι 1991.

Stojanović, Milinko B., *Svedočanstva zločina: Uspomene i doprinosi, dokumentacija i pregled. Treća Knjiga Golootočke Trilogije* [Μαρτυρίες εγκλημάτων. Αναμνήσεις και συνεισφορές, τεκμηρίωση και επισκόπηση. Το τρίτο βιβλίο της τριλογίας για τη νήσο Γκόλι], Βελιγράδι 1994.

Tenev, Georgi, «Writing on the Wall», στο Maria Vassileva (επιμ.), *Art for Change. 1985-2015*, Σόφια 2015.

Todorov, Petar, *Personal Testimonies*, Σόφια 1999.

Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije [Το Σύνταγμα της Ομοσπονδιακής Λαϊκής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας], Βελιγράδι 1946.

Velikonja, Mitja, *Religious Separation and Political Intolerance in Bosnia-Herzegovina*, Τέξας 2003.

Vergnet, Paul και Jean Bernard-Derosne, *«L'affaire Petkov»*, στο Zhoro Cvetkov, Съдът над опозиционните лидери [Η δίκη των ηγετών της αντιπολίτευσης], Σόφια 1991.

Zbornik na dokumenti od Antifashitickoto sobranie na narodnoto osloboduvanje na Makedonija (ASNOM) [Διάφορα Έγγραφα της Αντιφασιστικής Συνέλευσης για την Εθνική Απελευθέρωση της Μακεδονίας], Σκόπια 1964.

Zečević, Miodrag, *First book of documents from the trial of the Ravna Gora Movement 10 June – 15 July 1946, National and international regulations, integral transcript, judgement, requests for pardon, abbreviations, codes, pseudonyms, list of used documents, most important documents, bibliography and index*, Βελιγράδι 2001.

Zhivkov, Todor, За партийното строителство. *Доклади, речи, статии* [Σχετικά με την οικοδόμηση του κόμματος. Εκθέσεις, λόγοι, άρθρα], τόμ. Γ', Σόφια 1978.

Външната политика на НРБ [Η εξωτερική πολιτική της Λαϊκής Δημοκρατίας της Βουλγαρίας], τόμ. Δ' και Ε', Σόφια 1988.

Сборник нормативни актове, примерни сценарии и слова за граждански ритуали [Συλλογή νομοθετικών διαταγμάτων, δειγμάτων κειμένων και ομιλιών για το αστικό τελετουργικό], Σόφια 1975.

ISBN SET: 978-618-84655-0-3
ISBN 978-618-84655-1-0